

F O R S V A R

F O R D E N

Sande Christelige Theologi,

Som den Kundgiöris og Prædikis af det FOLK,
som, af Foragt, kaldis

Q U Æ K E R E :

D E T E R,

En Fuld Forklaring og Forsvar paa deris *Lærdomme*
og *Hovedstykker*, ved mange Beviisninger, uddragne
af *Skriften* og *Sund Fornuft*, og *Berømmelige Authorens*
Vidnisbyrd, baade Gamle og Nye: Med et fuldt
Svar til de sterkiste Modsigelser, som gemeenligen
giöris imod D E M.

Skreven paa LATIN og ENGELSK

Ved R O B E R T B A R C L A Y,

Og siden oversat paa TYDSK, HOLLANDSK, FRANSK,
SPANSK, og nu paa DANSK, af C. MEIDEL,
til Fremmedis Underviisning.

Giern. xxiv. 14.—Efter den Lærdom, hvilken de kalde en Sæft, tiener jeg
saa min Fædrene Gud, at jeg troer alle Ting, som ere skrevne i
Loven og i Propheterne

Tit. ii. 11.—Thi Guds Saliggjørende Naade er aabenbaret for alle Men-
nisker.—*Vers. 12.* Som oplærer os, at vi skal forfølge Ugudelighed, og
de verdslige Begjæringer, og leve tugteligen, og retferdeligen, og
gudeligen, i denne Verden.—*Vers. 13.* Og være paa det salige Haab, og
den store Guds og vor Frelseres Jesu Christi Herligheds Aabenbarelse.
Vers. 14. Som gav sig selv for os, at Hand skulde løse os fra al Uret-
viished, og rense sig selv et Folk til Eyedom, som skal være saare flit-
tigt til gode Gierninger.

1 Thess. v. 21.—Prøver alle Ting, beholder det gode.

L O N D O N :

Trykt hos T. SOWLE RAYLTON, i George-Yard,
i Lombard-street. MDCCXXXVIII.

T I L
CARL den Anden,
KONGE

A F
Store Britannien

Og dertil hørende Lande:
ROBERT BARCLAY,

*En JESU CHRISTI Tienere, kaldet af
 GUD til Evangelii Tieniste, som nu igien
 er Aabenbaret, og efter en lang og mørk Af-
 falds Nat, befaleet at Prædikis til alle LANDE,
 Ønsker Sundhed og Salighed.*

SOM Kongers og Førsters Tilstand setter dem
 i en Stat meere anseentlig og siunlig for Ver-
 dens Øyen og Agtning, end andre Menni-
 skers, hvis Ord (som *Cicero* taler) saavelsom Gier-
 ninger ere alle vitterlige; saa ere de Konger (under
 hvis Opkomst paa denne Verdens Theater, det har
 behaget den **STORE Kongerns KONGE** betynder-
 ligen at aabenbare for Mennesken Sin *Urandsagelige*
Forstums underlige Trin) meere noye merket, og

TIL KONGEN.

Og efterat det behagede Gud at igjen opsette Dig, hvad Vold og Overlast, hvad Landforvulelse, og Ond Medfart de have udstaaet, ved Mænd, som have skiult deris Ondskab under Din Myndighed og Dit Navn, er de fleeste vitterligt i dette Land; besynderligen i *Engeland*, hvor der neppe er et Fengsel, som jo haver været fuld af dem; eller en Dommere, som de jo have været slæbet fore: *endskiønt de endnu aldrig kunde findis Skyldige* i nogen Ting, som maatte fortjene saadan Medhandling. Derfor Din egen Sands om deris Uskyldighed, uden Tvivl, var stor Aarsag at bevæge Dig, for tre Aar siden, at lade nogle Hundrede af dem fri og løsgivis; Thi i Sandhed deris Lidelser ere synderlige, og fiinligen adskillige fra alle andre saadanne, som leve under Dig, i disse tvende henseende.

Først, I det iblant alle de Forræderier, som andre have overlagt imod Dig, siden Du kom tilbage til *England*, da var der aldrig nogen, som dette Folk boldt iblant dem, funden skyldig, (enddog mange have været ragne og fængslede paa saadan slags Mistanker) men altid sandtis Uskyldige og Uskadelige, (som anstod Christi Efterfølgere) ikke begierende, eller stræbende efter denne Verdens Riger; men undergIVEN en hver Menneskelig Ordinantz, for Samvittighedsens skyld.

For det Andet, I det, i de hædste Forfølgelses Tider, og disse Lovers fyrige Efterkommelse imod deris Forsamlinger, (som de vare klædte med Uskyldighed) da have de dristeligen vedstaaet deris Vidnisbyrd for Gud, uden at krybe i Hull og Skiul, eller engang at undløbe, som alle andre Dissenterende have giordt; men komme dagligen tilsammen, efter deris Sædvane, paa offentlige Stæder til den Ende bestemt; saa at ingen af Dine Officianter kand sige om dem, At de have antreffet dem i et Hull, eller angrebet dem i en hemmelig Conventikel, eller fundet dem skutkende i deris hemmelige Kammere; ey beller havde de fornøden at

at udsende Speydere til at udfinde dem, som de hver Dag være forfikkrede at finde i deris offentlige Forsamlinger, vidnende for Gud og Hans Sandhed.

iv Ved hvilket, de som have et Öye at see, kand merke deris Christen Taalmodighed og Mandighed, Standhaftighed og Lidelse, sammenföyer i dette eene, meere end i noget andet Folk, som skillis fra dem, eller imodsette sig dem. Og dog midt i disse Vidervertigheder, Du kanst Vidne, At som de, paa den eene Side, aldrig sögte at forminske Dig, eller at giöre Dig og Din Regering hadelig til Folket, ved navnlöse og skammelige Böger og Skrifter, saa paa den anden Side, have de ikke sparet at Formane, Advare og Straffe Dig; og have troligen efter deris Samvittighed handlet imod Dig, uden flatterende Ord, ligesom de fandt Propheter i Fordum Dage pleyede at giöre imod de Konger og Förster, under hvis Herredömme Magt og Vold övedis.

Og enddog det af Erfarenhed er let at beviise, at det er mest gemessig baade med Gudommelig Sandhed, og Menniskelig Politi, at forunde en hver at tiene Gud efter deris egne Samvittigheder; ikke dis mindre disse andre Sæter, som mesten Deelen ikke tørde lade sig see i Forfølgelsens Tider, da dette Uskyldige Folk stode driftige og trofaste, rotte sig nu tilfammen (for ald deris forrige Klammer og Trætte iblant sig selv) at giöre os hadelige; sögende uretferdeligen at vrje og vende vor Lærdom og Ord, ligesom de vare baade ugestendige med Christendommen og Civil Samfund: Saa at de til at udrette dette deris Ondskabs Verk imod os, have ikke skammet sig at söge Hielp af, og berömme nogle avindsyge Socinianers Verk imod os. Saa komme Herodis og Pontius Pilatus overeens til at kaarsfeste Christum.

Men

Men vort Forhold, som af god Erfarenhed er Dig vel bekendt at være meere gestendig med Christendommen og Civil Samfund, og dette Lands Fred og Velfærd, end deris som os beskyldte, forsvare os noksommeligen imod denne Belæstelse; saar at vi kand i Sandhed appellere til Din egen Samvittighed, som et Vidnissbyrd for os i Landens Afsyn.

Disse Ting bevægede mig at give Verden en Kort, dog Sand Historie om dette Folks Lærdomme, i nogle korte *Theologiske Fremsettelse*; hvilke, som de efter Guds Villie har fundet Adgang, langt meere end jeg kunde vente, til mangis Fornøielse, og til at opvække en Begierlighed i mange, viidere at underviis om os, som allestedes ilde omtalis; og iligemaade beegnende noglis offentlige Modsigelser, som de altid giøre, saa lenge *Dievelen regerer i Ulydigbeds Børn*; da var jeg derved viidere forpligtet, i Herrens Frihed, at udgive denne Sandheds *Foraar*, som disse Folk holde. Hvilken, formedelt Din Interesse i dem, og deris i Dig, som først fremkommen, og mest tiltaget, i disse Lande under Dit Regimente, jeg fordrifter mig at Præsenterer Dig.

Du kiender, og har Erklæret deris *Trofasthed imod deris Gud, deris Taalmodighed i Lidelse, deris Fredsommelighed imod Kongen, deris Ærlighed, Enfoldighed og Oprigtighed i deris Trofaste Advarsler og Vidnissbyrd til Dig*; og dersom Du vilt give Dig selv Tid til at læse dette, da skalt Du befinde, hvor *Eensstemmig deris Lærdomme ere baade med Skriften, Sandhed, og sund Fornuft*. Deris Forholds Enfoldighed, deris Tilstands Almindelighed, som de ere Fattige og U lærde Mænd; deris Fremgangs Maade, som er uden denne Verdens Vidsom og Politi, har forarsaget, at mange har holdet dem for Daarlige, ja Afsindige; og foragtet dem, som de, der ikke havde gemeen Forstand. Men enddog det er dem som en Krone, saaledis at agtis af denne Verdens Viise, Store og Lærde, og endskiönt de glæde sig ved at holdis for Daar for Christi skyld; dog ere der nogle nu omsider,
endog

endog iblant dem, som i Verdens Öyen agtis baade Viise og Lærde, der begynde at dømme anderledis om dem, og befinde, at de erklære det, som kommer overeens baade med Skriften, Fornuften, og sand Lærdom.

Som det er ugestendig med den Sandhed jeg bær, faa er det langt fra mig at bruge denne Epistel som et *Middel* at flattere Dig, som pleyer at være saadanne Verks gemeene Udseende; og derfor kand jeg hverken Dedicere det Dig, eller begiere Dit Patronskab, ligesom jeg derved skulde have meere Driftighed til at udgive det i Verden, eller have større Haab om dets Fremgang. Til Gud alleene eyer jeg hvad jeg haver, og det meere umiddelbarligen i Aandelige Ting, og derfor til Hannem alleene, og til Hans Sandheds Tieniste, dedicerer jeg hvad Gierning Hand virker i mig: Hannem alleene bør Ære og Priis, Hvis Sandhed ikke behøver Verdslige Førsters Patronskab; saasom Hans Arm og Kraft er det alleene, hvorved den Forfremmis, Opbyggis og Bestyrkis. Men jeg fandt det paa min Aand, at tage Anledning at overlevere Dig dette Skrift; at som Du har ofte været advaret af atskillige iblant dette Folk, som ere Indvaanere i *Engeland*; saa skulde du ikke fattis en beylelig Paamindelse, fra en Læm af Dit gamle Rige *Skotland*; og at du kanst fornemme, (hvilket jeg haaber Du ikke vil have Aarsag at fortryde) at Gud opvekker og formeerer dette Folk i det Land. Og herved skal ogsaa Landene forstaa, at den *Sandhed* vi bekiende er ikke et Mørkheds Verk, eller forfremmed ved hemmelig Indsnigelse; og at vi ikke skamme os ved Christi Evangelium, fordi vi viide at det er *Guds Kraft til Salighed*; og at vi ere ingenlunde saa ugestendige med Regeringer, eller saadanne Freds Forstyrre, som vore Fiender, ved at bagvaske os, have søgt at komme Verden til at tro at vi ere: For hvilket jeg tør appellere til Dig, som et Vidne paa voris Fredsommelige og Christelige Taalmodighed.

TIL KONGEN.

Efterkommerne skal ikke meere forundre sig over det fynderlige Forsuns Træn, i at sette Dig igien paa Din Throne, uden udvortis Blodstyrning, end over denne *Sundheds* Forplantelse og Fremgang, uden al udvortis Hielp, og imod saa stor Modsigelse; hvilket skal ikke være iblant de mindste Ting, der skal gjøre Din *Hukommelse* Berømmelig. Gud har gjort store Ting for Dig. Hand har noksommeligen viist Dig, at det er ved *Hannem* Førster regere, og at *Hand* kand nedbryde og opbygge efter sin Behag. Hand har ofte troligen advaret Dig ved sine Tienere, siden *Hand* satte Dig igien udi din *Kongelige Værdighed* at Dit Hierte ikke skulde blive løslagt imod *Hannem*, at forglemme Hans Barmhiertighed og Forsun imod Dig; hvorved *Hand* maatte tillade Dig at ligge blødt, og falde i Sovn i Dine Synder, ved *Hov-Plastereris* Hyklen, som, ved deris smigren, ere mange *Førsters Fordervelse*.

Der er ingen Konge i Verden, som saa erfarligen kand vidne om Guds Forsun og Godhed; ey heller er der nogen, som regerer saa mange fri Folk, saa mange sande Christne: Hvilket gjør Dit Regimente meere Anseelig, end mange Landis Tillag, fulde af flaviske og vrangdyrkende Siæle.

Du har haft en Smag paa Medgang og Modgang; Du veedst hvad det er være forviist Dit Fædrene Land; at være Overmægtiget, saavelsom at Regere, og sidde paa Thronen; og som du har været undertrykt, har Du Aarsag at viide, hvor *badelig Undertrykkeren* er baade til Gud og Mennisken: Derfor efter alle disse Advarsler og Paamindelser, Du ikke vender Dig til Herren af Dit gandske Hierte; men forglemmer *Hannem*, som kom Dig ihu i Din Nød, og giver Dig selv over til Vellyst og Forsængelighed; da vil visseligen din *Fordømmelse* blive stor.

Imod hvilken Snare, saavelsom *deris* Fintelse, som skulde opholde Dig i, og egge Dig til Ondt, det

det Ypperste og Kraftigste Middel vil være, at begive Dig til det *Christi Lius*, som *skinner i Din Samvittighed*, hvilket hverken kand, eller vil flattere Dig, eller lade Dig være rolig i Dine Synder ; men vil handle reedeligen og troligen med Dig, som de der følge det, ogsaa have gjort.

Den Almechtige GUD, som hidindtil saa synderligen har besøgt Dig med Sin Kierlighed, saa røre og betage Dit Hierte, førend Din Hiemsøgelses Dag er til Ende, at Du kunde virkeligcn Omvende Dig til Hannem, saa at anvende Din Stæd og Stand, til Hans Navns Ære. Saa ønsker, saa beder,

Din Trofaste Ven og Underfaat,

ROBERT BARCLAY.

Fra Ury, min Pillegrim Stæd,
i mit Fødeland Skotland,
den 25 af den Maaned, som
kaldes November, Anno
MDCLXXV.

R. B.

Hans Navn er. - Gud takket, Ias bader,
Hvordan, Ias at anvende Din Sted og Stand, til
Ende, at Du kunde kristelige Onskende Dig til
Dit Land, Jævnad Dit Hjemligste Dag er til
besøgt Dig med sin Kristighed, Ias tære og sørgede
Den Almensige GUD, som bestialt for frelselsen har

der I følge det, ogsaa have gjort.
vi handle redbeligt og troilgen med Dig, som du
Dig, eller lade Dig være rolig i Dine Synder; men
omgibet, hvirker hverken Land, eller vil hvarre
give Dig til det Guds Land, som skinner i Din Sam-
det Ypperste og Kristigste Middel vil være, at de-

ROBERT BARCLAY.
Din Trofaste Ven og Underkæl,

R. B. Önsker den Fromme Læsere Salighed.

EFTERSOM det jeg over alle Ting har mit Øye paa, er, at Kundgiøre og Forsvare Sandhed, til hvis Tieniste, jeg har aldelis hengivet og opofret mig selv, og alt det mit er: Derfor er der intet, som jeg jo for dets Skyld (ved Guds Hielp og Bistand) maa forsøge. Og i den Tilforladdenhed, gav jeg til Læset, for nogen Tid siden; nogle visse Theologiske Fremsettelse, korteligen befattende de fornemste Sandheds Lærdomme og Hovedstykker; hvilke, som de siuntis nogle ikke at være unyttige, og vare, over min Tanke, vel antagne af Fremmede, endskiønt fra os dissenterende, (endskiønt ogsaa imodsatte af nogle andre Avindsyge) havde saa vidt overhaand, nogenledis at borttage den falske og forskrekkelige Meening, som Løgnens Rygte, og vore Modstanderis Ondskab, havde indplanted i noglis Sind, om os og vore Lærdomme. I denne henfende siuntis det mig ikke billigt at spare min Møye og Arbeyde.

Derfore bevæget af samme Guds Aands Maade, og samme Forsæt til at Forplante Sandhed, ved hvilket jeg først udgav Fremsettelse, da agtede jeg det fornøden at forklare dem paa denne Tid noget lidet vidtløfteligere, og forsvare dem ved visse Beviisninger.

Maa skee min Maade at skrive paa maa siuntis, ikke alleniste adskilt, men endog tvert imod den, som de gemeenligen bruge, der kaldis Theologi, hvilket ikke bekymrer mig: Thi jeg bekiender mig selv at være, ikke alleniste ingen Efterfølgere og Forundrere af Skole-Mænd, men deris Modstandere og Foragtere, som de ere saadanne, ved hvis Verk jeg holder den Christne Religion at være saa langt fra forbedret, at den heller er fordervet. Ikke heller haver jeg søgt at lempe dette mit Verk til kløende Øren, som heller lyst efter at fylde deris Hoveder med Sandheds høye Notioner, end at antage det i deris Hierter: Thi hvad jeg har skrevet, kommer

kommer meere fra mit Hierte, end fra mit Hoved; hvad jeg baver hørt med min Siels øren, og seet med mine indvortis øyen, og mine Hænder have handlet af Livsens Ord; og hvad af Gudommelige Ting har været mig indvortis aabenbaret, det kundgiør jeg; ikke saa meget agtende Veltalenhed og Talis Ypperlighed, som begiærende at udviise Sandheds Kraft og Virkning; og dersom jeg undertiden Feyler i det forrige, ligger der ikke meget Magt paa; thi jeg agter ikke berudi at viise mig en Grammaticus, eller Orator, men en Christen; og derfor baver jeg berudi fuldt det Gudommelige Livs og Hellige Skriftis visse Regel.

Og til Slutning; Hvad jeg baver skrevet, er ikke til at føde denne Verdens Viisdom og Kundskab, eller beller dens Pragt, men at øde og imodstaa den, som den liden Fortale til disse Fremsettelse viser; hvilken, med deris Titel, er som følger.

Theses Theologicae.

Til alle slags CLERICI, til hvis Hænder disse maa komme; men meere besynderligen til de Doctorer, Professorer, og Studentere i Theologie i Universiteterne og Skolerne i Store Britannien, enten Biskoppelige, Presbyterianske, eller andre: ROBERT BARCLAY, een af HERRENS Tienere (og een af dem, som af Foragt kaldis QUÆKERE) ønsker sand Omvendelse til Sandheds Bekiendelse.

VENNER,

TIL Eder ere fremsatte disse efter-følgende Theses, i hvilke, dersom de læsis og betragtis i Herrens Frygt, I maa fornemme den Eenfoldige, blotte Sandhed, som Mennesken ved sin Visdom har gjort saa Mørk og Fordunklet, at Verden er bebyrdet med de store og vidløftige Tractater, som derom ere skrevne, og ved deris forfængelige Disputatzer og Commentarier,

ved

ved hvilke den er bleven hundrede gange meere Mørk og Indvikled, end den er i sig selv: Hvilken store Lærdom (som den holdis for) nemlig, hin Skole-Theologie (som udkræver nesten et Menneskens ganske Livs-Tid at lære) bringer ham ikke det ringeste nærmere til Gud, ey heller giør noget Menneske mindre Ugudeligt, eller meere Retfærdig, end han var. Derfor har Gud lagt tilside de Vise og Lærde, og denne Verdens Disputerere; og har udvalgt nogle faa foragtelige og ulærde Instrumenter (i henseende til Boglige Konsters Lærdom) som Handgiorde Fiskere fordum, til at kundgiøre Hans reene og blotte Sandhed, og at fri den fra disse Mørk og Taage, hvormed Clericiet har den fordunklet, at Folk maatte forundre sig over og opholde dem. Og iblant atskillige andre, som Gud har udvalgt til at kundgiøre disse Ting (saasom Jeg ogsaa haaber annammet, i min Maade, at være een af samme Evangelii Betienere) da siuntis mig godt, efter min Skyldighed, at anbyde Eder disse Fremsettelse; hvilke, endskiønt korte, ere dog vigtige, befattende meget, og kundgiørende hvad Kundskabs sande Grund er, endog den Kundskab, som fører til det Evige Liv; hvilket ber vidnis om, og dets Vidnisbyrd indstillis til Christi Lius i alle Eders Samvittigheder.

Farvel.

R. B.

Den Første Fremsettelse.

Anlængende KUNDSKABS viffe Grundvold.

Efter som Menneskens høyeste Salighed bestaar iudi Guds sande Kundskab (dette er det Evige Joh. 17. 2. Liv, at de kiende Dig den eeniste sande Gud, og, den du udsende, Jesum Christum) da er det allerførst endeligen fornøden, retteligen at forstaa og stadeligen at tro denne samme Kundskabs eeniste og sande Udsprung og Grundvold.

Den

Den anden Fremsettelse.

Anlangende UMIDDELBAR AABENBARELSE

Mat. 11. 27.

Efter som ingen kiender Faderen uden Sønne, og den, som Sønne vil det aabenbare, og ligerviis Sønnens Aabenbarelse er udi og ved Aanden; derfor er det Aandens Vidnisbyrd alleene, ved hvilket Guds sande Kundskab har været, er, og kand blive aabenbaret; at ligesom Gud ved sin Aands Bevægelse omvendte denne Verdens Chaos til saadan forunderlig Skik og Orden, som den havde i Begyndelsen, og skabte Menniskan en levende Siel, den at styre og regere; saa ved samme sin Aands Aabenbarelse, haver Hand stedse gjort sig kiendt til Menniskens Børn, baade Patriarcher, Propheter og Apostler; hvilke Guds Aabenbarelser ved Aanden, hvad heller de have været ved udvortis Røst, ved siunlig Gestalt, ved Drømme, eller indvortis *objectiv* *Opliusning i Hiertet*, vare i fordom Tid deris *Trois formale Objectum*, (eller det, som de med Troen fattede) og bliver saa endnu stedse ved; *efter som de Hellige have det samme Trois Objectum i alle Tider*, dog fremfat paa atskillige Maader. Fremdelis, disse indvortis Gudommelige Aabenbarelser, hvilke vi holde endeligen fornødne til den sande *Trois* Opbyggelse, kand umueligen imodfige Skriftens udvortis Vidnisbyrd, ikke heller den rette og sunde Fornuft. Dog alligevel følger ikke herudaf, at disse Gudommelige Aabenbarelser ere undergivne, enten Skriftens udvortis Vidnisbyrd, eller Menniskens naturlige Fornuft, derved at prøvis og examineris, som ved en høyere eller vissere Rettesnoer, eller Prøvesteen: Thi denne Gudommelige Aabenbarelse, og indvortis Opliusning er i sig selv saa klar og bar, at den med sit eget Kraftige Vidne og Beviis uimodfigeligen bevæger og tvinger Fornuften at give sit samtykke dertil; ret ligesom de gemeene *Principia* udi naturlige Ting bøye og bevæge Sindet til at bifalde dem,

og samtykke dermed: Som for Exempel, at det, som er fuldt, er meere, end en part deraf; at tvende Imodsigelser kand ikke begge være baade sande og falske: hvilket ogsaa er beviiseligt af vore Modstanderis egne Principis, hvilke (givende dette Magt, at der kand være indvortis Gudommelige Aabenbarelsen) vil ikke dissmindre bekiende med os, at hverken Skriften, eller den funde Fornuft strider der imod; Og dog følger det ikke derpaa, efter deris egne Domme, at Skriften, eller den funde Fornuft, skulde undergis og prøvis ved disse Gudommelige Aabenbarelsen i Hiertet.

Den Tredie Fremsettelse.

Anlangende S K R I F T E N.

UDAF disse Guds Aands Aabenbarelsen til de Hellige, haver den Hellige Skrift sin Oprindelse, hvilken indeholder, 1. Troværdige Historier om Guds Følkis Bedrifter i atskillige Tider, med mange synderlige og forunderlige Guds Forsøns Gierninger dertil behørige. 2. Prophetiske Relationer om atskillige Ting, af hvilke en Deel ere allerede opfyldte, en Deel endnu forventede til at opfyldis. 3. Mange og fulde Principia af Christi Lærdom, fremsatte i atskillige skønne Prædikener, Tilraader og Sprog, hvilke, ved Guds Aands Drift, paa atskillige Tider, og Beleyligheder, vare talte og skrevne til atskillige Kirker og deris Forstandere: Ikke dissmindre, fordi saa at de ere alleniste en Declaration (eller Vidnisbyrd) om denne Springkilde, og ikke Kilden selv, derfor kand de ikke holdis og agtis for den fornemste al Sandheds og Kundskabs Grundvold, ikke heller den *adequate første og fornemste Regel og Rettesnoer* til voris Tro og Gierninger. Dog alligevel, faasom de give et sandferdigt og trofast Vidne om den første Grundvold, da ere de og maa holdis for en *secundare* eller *Under-Regel, subordinate* til Aanden, af hvilken de have al deris Herlighed

Joh. 16 13.
Rom. 8. 44.

lighed og Viſhed; for ligesom vi ved Aandens indvortis Vidniſbyrd alleniſte retteligen forſtaa dem, ſaa iligemaade vidne de, at Aanden alleene er den Ledſagere, ved hvilken de Hellige leedis udi *al Sandbed*: Derfor, efter Skriftens egne Ord, Aanden er den førſte og ypperſte Ledſagere. Og ſaaſom vi derfor antage og troe Skriften, fordi de udkomme fra, og ere udvirkede ved Aanden; da maa det endeligen følge, at Aanden er meere oprindelige og fornemmeligen en Regel, efter den gamle og vedtagne *Maxime* i Skolerne: *Propter quod unumquodque eſt tale, illud ipſum eſt magis tale*. Fordanſket: *Det, formedeſt hvilket en Ting er hvad den er, er meere og bedre, end den ſamme Ting*.

Den Fierde Fremſettelſe.

Anlangende Menniskens Tilſtand i Syndefaldet.

Rom. 5. 12.
15.

ALLE *Adams* Afkom (eller det ganſke menſkelige Kiøn) baade *Jöder* og *Hedninger*, i hvad den førſte *Adam* (eller Jordiske Menneſke) anſanger, er falden, vanſlegtig, og død, uden Sands og Følelſe af dette Indvortis Vidniſbyrd, eller Guddommelige Sød, og er undergiven Slangens Magt, Natur, og Sød, hvilken hand ſaaer i Menneſkens Hierter; ſaa lenge ſom de ere i denne naturlige og fordervede Stand; hvorudaf det kommer, at ikke alleniſte Menneſkens Ord og Gierninger, men endog deris Hiertis Tanker ere altid Onde i Guds Aaiun, ſaaſom de have deris Udsprung af denne onde og fordervede Sød. Derfor Menneſken udi denne Stand haver ingen ret Forſtand; ja, hans Tanker og Slutninger om Gud, og Aandelige Ting (til hand bliver skildt ved denne onde Sød, og forened med dette *Aandelige Lius*) ere unyttige baade til ham ſelv og andre. Herved refuteris de *Sociniſke* og *Pelagiſke* Vildfarelſer, ſom ſetter op et naturligt Lius; ſom ogſaa *Papiſterne*, og de fleefte *Proteſtanter*, ſom figer

figer : *At et Menneske kand være en ret Evangelii Prædikere, foruden den sande Guds Naade. Ikke dismindre, denne Sæd er ikke tilegnet de Smaa og Umyndige, til de formedelst giørlige Synder foreener sig selv dermed. Thi de ere af Naturen Vredens Børn, som vandrer efter denne Verdens, eller Luftens Førstis Magt.*

Den Femte og Siette Fremsettelse.

Anlangende den Almindelige Gienløfning ved Christum, og det Saliggiørende, Aandelige Lius, som oplufter alle Mennesker.

Den Femte Fremsettelse.

GUD, af sin U-endelige Kierlighed, (*Hand som* Ezek. 18. 23. *ikke haver Lyft i nogen Synderis Død, men at* Esaï. 49. 6. *alle skulle leve og blive salige*) Joh. 3. 16, *har saa elsket Verden, at* 2. 9. *Hand bærer givet sin eenigste Søn for et Lius, at hver* Tit. 2. 11. *den som troer paa Hannem skulle blive salig; hvilken* Eph. 5. 12. *oplufter et hvert Menneske, som kommer i Verden, og* Heb. 2. 9. *aabenbarer alt det, som er lasteligt, og lærer al Maa-*
delighed, Retfærdighed og Gudelighed: Og dette Lius
oplufter allis Hierter paa engang, til deris Salighed,
derfom det ikke imodstridis: Ikke heller er det
mindre almindeligt, end Syndsens Sæd, saafom det
er dyre kiøbt med Christi Blod, hand som smagede 2 Cor. 15. 22. *Døden for alle: thi ligesom alle døde i Adam, saa blive*
og alle levende gjorde i Christo.

Den Siette Fremsettelse.

VED dette foregaaende *Principium* (eller *Hypo-*
thesis) kand mand letteligen opløse alle de
Modfigelser imod *Christi* Døds Almindelighed, og
det er ældelis unødvendigt at have Tilflugt til Eng-
lenis Tieniste, og disse andre mirakelske Midler,
som de sige, at Gud bruger, til at kundgiøre den

1 Cor. 12. 7.

Heb. 2. 9.

Lærdom og Historie om *Christi* Lidelse, til dem som (boende paa de Stæder i Verden, hvor Evangelii udvortis Prædiken ikke er hørt) have vel brugt den første og almindelige Naade; thi heraf følger biligen, at som nogle af de gamle *Philosophi* kunde have blevne salige; saa kand somme nu, (der ved Guds Forsiun have deris Lod falden paa de Stæder i Verden, hvor Historiens Kundskab fattis) blive deelagtige i denne Gudommelige Hemmelighed, dersom de antage og ikke imodstaa den Naade, *Hvis Aabenbarelse er given en hver til Nytte.* Naar da denne sande Lærdom er annammet (*nemlig*) at der er et Evangeliske og Saliggjørende Lius og Naade i alle, da bliver den Guds Kierligheds og Barmhiertigheds Almindelighed til det ganske Menneskelig Kiøn (baade i Hans Elskelige Søn, den Herris Jesu Christi, og i Liusets Aabenbarelse i Hierter) bekræftet og stadfestet imod al Nægtelse og Gienfigelse. Derfor bar *Christus* smaget Døden for et hvert Menneske; ikke alleene for alle slags Mennesker, som nogle daarligen tale, men for en hver, af alle slags; hvis Offers Velgierning strekker sig ikke alleene til dem, som have en skiellig udvortis Kundskab om Hans Død og Lidelse, som den i Skriften kundgiøris, men endog til dem, som endeligen udelukkis fra denne Kundskab, formedelst et uforbigengeligt Tilfald; hvilken Kundskab vi villigen bekiende at være meget Nyttig og Trøstelig, men ikke endeligen den nem fornøden, fra hvilke Gud selv haver den forholdet; dog kand de giøris deelagtige i Hans Døds Hemmelighed (endskiønt vankundige i Historien) dersom de lade Hans Sæd og Lius (som opliuser deris Hierter) derudi rodfæstis (i hvilket Lius Samfund erholdis med Faderen og Sønnen) saa at af Ugudelige at blive Hellige, og den Kraftis Elskere, ved hvis indvortis og hemmelig Bevægelser, de føle sig selv at være omvendte fra Ont til Got, og Lære at gjøre mod andre, som de ville andre skulle gjøre mod dem; hvorudi *Christus* selv bekræfter alle Ting at være

være befattede. Som de derfor have lærdt falskeligen og vrangeligen, som have negted Christum at være død for alle Mennsker; saa have de ey heller noksommeligen lærdt Sandhed, som bekræftende Hannem at være død for alle, have tillagt en endelig Fornødenhed af den udvortis Kundskab derpaa, til at erholde dets saliggjørende Virkning; iblant hvilke, *Remonstranterne* i *Holland*, og mange andre den *Almindelige Forløsnings* Bekiendere, have fornemmeligen slaget Feyl, idet de ikke have lagt denne Saligheds Grundvold i det Gudommelige Evangeliske *Principio*, Liv og Lius, hvorved Christus har opliust et hvert Menneske, som kommer i Verden, hvilket ypperligen og klarligen fremsættis i disse Skrifter, 1 *M. B.* vi. 3. 5 *M. B.* xxx. 14. *Job.* i. 7, 8, 9. *Rom.* x. 8. *Tit.* ii. 11.

Den Siuvende Fremsettelse.

Om RETFERDIGGJØRELSEN.

SAA mange som ikke imodstaa dette Lius, men det annamme, det bliver i dem en hellig, reen og aandelig Fødsel, bærende Helligheds, Retferdigheds, Reenheds, og alle disse andre velsignede Frugter, som ere Gud behagelige; ved hvilken hellige Fødsel (nemlig) *Jesus Christus* danned i os, og virkende sine Gierninger i os, som vi ere Helliggjorde, saa ere vi Retferdiggjorde i Guds Afsyn, efter Apostelens Ord: *Men I ere afstoede, men I ere helliggjede, men I ere retferdiggjorde, i den Herrens Jesu Navn, og i vor Guds Aand.* Derfor er det ikke ved vore Gierninger, forrettede i vor egen Villie, ey heller ved gode Gierninger, anseet i dem selv; men ved Christum, som er baade Gaven og Giveren, og Aarsagen som virker dette i os; hvilken, som Hand har forliget os da vi vare Fiender, saliggjør os ogsaa i sin Vidsom, og retferdiggjør os paa denne Maade, som samme Apostel siger andensteds, *Efter sin Barmhiertighed*

1 *Cor.* 6. 11

Tit. 3. 5.

hiertighed gjorde band os salige, formedelst Igiensfødelsens Bad, og den Hellig Aands Fornyelse.

Den Ottende Fremsettelse.

Om F U L D K O M M E N H E D.

Rom. 6. 14.
Id. 8. 13.
Id 6. 2, 18.
1 Joh. 3. 6.

UDI hvem denne Reene og Hellige Fødsel er fuldkommelingen frembragt, der bliver Dødsens og Syndsens Legeme kaarsfest og borttaget, og deris Hierter forenede med og undergivne Sandhed; saa at ikke at adlyde nogen Indskydelse eller Fristelse af den Onde, at blive fri fra giørligen at Synde, og overtræde Guds Low, og saa vidt Fuldkommen. Dog alligevel kand denne Fuldkommenhed voxe og tiltage; og der bliver altid i en Deel en Muelighed til at Synde, hvor Sindet ikke med største Fliid og Aarvagenhed vogter paa Herren.

Den Niende Fremsettelse.

Om B E S T A N D I G H E D, og Muelighed at FALDE fra N A A D E N.

Jud. 4.
1 Tim. 1. 19.
Heb. 6. 4, 5, 6

ENDskiønt denne Guds Gave, og indvortis Naade, er nokfommelig til at udvirke Salighed; dog alligevel i dem, som den imodstaa, kand den blive deris Fordømmelse. Fremdelis, de, i hvis Hierter den har en Deel virket, til at Rense og Helliggiøre dem, til deris viidere Fuldkommenhed, kand ved Ulydighed falde derfra, *forvende Guds Naade til Uteerlighed, lide Skibbrud paa Troen; og efterat de have smaget den Himmelske Gave, og ere blevene deelagtige i den Hellig Aand, igien frafalde.* Dog alligevel kand saadan Tilvext og Standhaftighed i Sandhed erholdis i dette Liv, fra hvilken der ikke kand skee noget endeligt Affald.

Den

Den Tiende Fremfættelse.

Om KIRKE-TIENISTEN.

SAASOM al sand Kundskab i Aandelige Ting erholdis og aabenbaris ved Guds Lius og Gave, saa ved den samme, som den er aabenbaret og annammet i Hiertet, en hver sand Evangelii Tienere er ordineret, gjort dygtig og styrket i Tienistens Forretning ved dens Kraft og Styrke: Og ved dens Ledfagelse, Bevægelse, og Tildragelse, bør en hver Evangelist og Christen Lærere leedis og beordris i sit Arbeide og Evangeliske Tieniste, baade angaaende Stæden hvor, Personerne til hvem, og Tiden naar hand nogen Tieniste skal forrette. Fremdelis de som have denne Myndighed, maa og bør at Prædike Evangelium, endskiønt uden Menniskelig Bevilgning eller Lærdom; som paa den anden Side, de som fattis denne Gudommelige Gavis Myndighed, i hvor Lærde de ellers ere, og i hvor stor Myndighed de end have, ved Menniskers eller Kirkers Bestalling, bør ikkun at holdis for Bedragere, og ikke Sande *Evangelii Tienere*. Iligemaade, de som have erhholdet denne hellige og ubesmittede Gave, *som de* Mat. 10. *den friligen have annammet, saa bør de den friligen give*, uden Hyre og Contract, meget mindre bruge den til en Handtering at fortjene Penge med: Dog dersom Gud har kaldet nogen fra deris Handtering og Næring, hvorved de fortiente deris Brød, da er det lovligt for saadanne (efter den Frihed de befinde sig at være given i Herren) at annamme saadanne Time-lige Ting (nemlig hvad mon være dem fornøden til Klæde og Føde,) som dem friligen og hierteligen givis af dem, de have meddeelt deris Aandelige Ting.

Den Ellefte Fremfættelse.

Om GUDS DYRKELSE.

AL sand og behagelig Guds Dyrkelse, ofris i Hans egen Aands *indvortis* og *umiddelbare* Indskydelse

skydelse og Ledfagning, hvilken er hverken forbunden til Stæder, Tider, eller Personer; thi endskiønt vi bør at dyrke Hannem altid, i det vi bør at findis stedse i Hans Frygt, dog i henseende til dens udvortis Udviisning i Bønner, Lovfange, og Prædikener, bør vi ikke at giøre det hvor og naar vi ville, men hvor og naar vi bevægis dertil, ved Hans Aands hemmelige Indblæsning i vore Hierter, hvilke Gud hører og antager, og aldrig feyler at bevæge os dertil, naar fornøden giøris, hvorom Hand selv alleene best veed at skiønne og dømmme: Al anden Dyrkelse derfor, baade Lovfange, Bønner og Prædikener, som Menniskken forretter i sin egen Villie, og egen bestemte Tid, som hand baade kand begynde og ende, naar hannem behager, og giøre eller lade, som hannem got fiunis; enten det er en foreskreven Form, som et Liturgi eller Ritual, eller Bønner strax opfundne, ved Sindets Naturlige Evne og Krefter, de ere alle ikkun Vrangdyrkelse, Selvgiort Tieniste, og Vederstyggelig Afguder i Guds Aafin; hvilken bør at fornegtis, forkastis, og fraskillis, i denne Herrens Aandelige Aabenbarelsis Dag: Ihvorvel det monne have behaget Hannem (som saa igiennem Fingre dermed i Vanvittighedsens Tider, i henseende til noglis Eenfoldighed og Oprigtighed, og Hans egen Uskyldige Sæd, som ligesom haa begravet i Menniskens Hierter, under en stor Haab Vrangdyrkelse) at blæse paa disse døde og tørre Been, og at opvekke nogle Aande-Dræt, og svare dem, og det indtil Dagen skulle klarligere opkomme og frembryde.

Den Tolfte Fremsettelse.

Om D A A B E N.

SOM der er Een Herre, og Een Tro, saa er der Een Daab; hvilket er ikke Uraenbeds Afleggelse paa Kiødet, men en god Samvittigheds Gienfvar for Gud, ved Jesu Christi Opstandelse: Og denne Daaber en reen og aandelig Ting, nemlig, en Daab af Aand og

Ezek. 13.
Mat 10. 20.
Gier. 2, 4.
18, 5. Joh.
3. o. & 4.
21. Jud. 19
Giern. 17.
23.

01 181

og Ild, ved hvilken vi ere begravne med Hannem, at efterat vi ere vaskede og renfede fra vore Synder, vi maa vandre i et nyt Levnet; hvoraf Jobannis Daab, var en Forbildning, hvilken var befalet til en Tid, og ikke altid at vare. Hvad Barne-Daaben angaar, da er den en blot Menniskens Paafund, for hvilken hverken Befalning eller Exempel kand findis i al Skriften.

Den Trettende Fremsettelse.

Om CHRISTI LEGEMS og BLODS GEMEENSKAB og DEELAGTIGHED.

CHRISTI Legems og Blods Samfund er Indvortis ^{1 Cor. 10.} og Aandelig, hvilket er Hans Kiøds og Blods ^{16. 17.} Deelagtighed, hvorved det Indvortis Menniske ^{Joh. 6. 32.} dag ^{33 35.} ligesom fōdis i de Hierter, hvorudi Christus boer; ^{1 Cor. 5. 12.} hvorom Ckrifti Brød-Brydelse med sine Disciple var en Figur, hvilken de endog brugte i Kirken til en Tid, efterat de havde annammet Legemet, for de svagis skyld; ligesom og at holde sig fra qualte Ting, ^{Giern. 15,} og fra Blod; at vaske hinandens Fōdder, og at salve ^{20.} de Siuge med Olie; hvilket altsammen er befalet med ^{Joh. 13. 14.} ligesaa stor Myndighed og Ceremonie, som det forrige; dog saasom da ere ikkun Skygger af bedre Ting, da ophøre de i dem, som have erholdet Legemet. ^{Iac. 5. 14}

Den Fiortende Fremsettelse.

Om VERDSLIG ÖVRIGHEDSMYNDIGHED, i de Sager, som aldeis angaa RELIGIONEN, og henbørende til SAMVITTIGHEDEN.

Efter som Gud haver taget til sig selv Magt og Herredømme over Samvittigheden, Hand som alleene kand oplære og regiere den; derfor er det ikke lovligt for nogen anden, i hvo hand monne ^{Luc. 9. 55} være, eller ved nogen Myndighed eller Herredømme ^{36.} hand monne have i denne Verdens Regimente, at ^{Mat. 7. 12.} tvinge andris Samvittigheder; og derfor al Dræb, ^{13. 29.} Landforvisning, Bôder, Fengsel, og andre saadanne Ting, som Menniskene plagis med, alleniste for deris ^{Tit. 3. 10.}

Samvittigheds Övelse, eller Forandring i Meening og Dyrkelse, har sin Udsprung af *Cains*, den Morderis, Aand, og er tvert imod Sandhed; faafremt som ikke nogen, under Samvittighedens Forevendelsing, foruretter sin Næste paa Liv eller Gods; eller gjør nogen Ting, som er skadelig til, eller ikke kand bestaa med Menniskens Fælleskab; i hvilken Sag Lowen er for Overtrædere, og Retten bør at betienis alle, uden Persons Anseelse.

Den Femtende Fremsettelse.

Om HILSENER og TIDS-FORDRIV.

SAAfom den fornemste Ende paa al Religion, er, at frelse Menniskens fra denne Verdens Aand og forfengelige Omgængelse, og at ledsage til indvorriss Samfund med Gud, for hvilken, dersom vi frygte altid, da holdis vi at være Salige; derfor bør alle dens forfengelige Skikke og Moder, baade i Ord og Gierning, at forkastis og forfagis af dem, som komme til denne Frygt; saa som at tage Hatten af for et Menniske, at bukke og bøye Legemet, og faadanne andre slags Hilsener, med alle de daarlige og vrangdyrkelige Noder og Geberder, som dertil høre; hvilket altsammen Mennisker har paafundet i sin vanflegtige Stand, til at underholde sin Hoffærdighed i denne Verdens forfengelige Statz og Herlighed; som ogsaa de unyttige Comedier og Skuespil, løse Tidsfordrive, Spil og Leeg, som et paafundne til at henlide den Dyrebare Tid, og bortvende Sindet fra Guds Vidne i Hiertet, og fra Hans Frygtis Levende Sands, og fra Evangelii Aand, hvorefter de Christne bør at være dannede, og hvilken leeder til Ærbarhed, Skikkelighed, og Herrens Frygt; i hvilken, om vi forblive, da fornemmis Guds Aand at være med os i de Handteringer, som vi fornødentligen forrette til at forfølge det udvortis Menniske.

E N

F O R S V A R

FOR DEN

Sande Christne Lærdom.

Den Første Fremsettelse.

Anlangende KUNDSKABS visse Grundvold.

Saaſom den høyeſte Lykſalighed beſtaar udi den ſande Guds kundſkab, (Dette er det evige Liv, at de Johan. 17. 3. kiende Dig den eeniſte ſande Gud, og Jeſum Chriſtum, ſom du haver ſendt) da er det endeligen fornøden førſt at kiende og troe Grundvolden til denne ſande og ſalige Forſtand og Kundſkob.

DE N, ſom vil erholde nogen Kunſt eller Videnskab, ſøger førſt de Midler, hvorved ſamme kunſt og Videnskab erholdis: Og derſom vi bør at tage dette i agt i naturlige og jordiske Ting, hvor meget meere i Aandelige? I dette væſen derfore ſkulle vi lade ſee voris flitteligſte Randſagning, thi den, ſom farer vild i Begyndelſen, er icke lettelligen bragt tilbage paa den rette Vey; og den, ſom miſter ſin Vey ſaa ſnart hand begynder ſin Reyſe, og lader ſig forlede i ſit førſte Maal og Mercke, io ſtører hans Vildfarelſe er, io vanſkeligere er hans Adkomſt til den rette Vey.

C

Saaledis

*Vegen til
Guds sande
Kundskab.*

Saaledis naar et Menniske først setter sig fore at kiende Gud, og kommer til at kiende sin egen Uværdighed og Sinds Uforuøyelighed, formedelst hans Samvittigheds hemmelige Advarfser, og Guds Liusis klare Indskikkelser i hans Hierte; den alvorlige Begier, hand har til at befriis fra hans Elendighed, og de indelige Sukke hand giør til at belettis af hans urolig Affekter og Begierligheder, og at finde Roe og Fred i den sande Guds Kundskab, og en Visshed, og Forsikring om Hans Kierlighed og Godvillighed til hannem, giør hans Hierte bløt og bered til at tage imod en hver Indtrykkelse; og saaledis (saasom hand ikke haver en ret Forstand og skiønne) formedelst Hastighed antager hvad som forefalder til at erlange Fred og Hierte-Lættelse. Derfom hand, enten af den Respect hand bær til visse Personer, eller af den hemmelige Tilbøyelighed til noget, som kommer over eens med hans naturlige Disposition, hitter paa saadanne Lærdomme eller Midler, hvorved hand kand tenke at komme til at kiende Gud, og derudi slaar sig til Rolighed, da vil det være vanskeligt at vende hannem derfra igien, i hvor meget hand og far vild derudi. Thi efter at hans første Sorg er over, da bliver hand meere hard der efter; og den afsagde Menniskens Fiende er tilstæde, at give hannem en falsk Fred, og en vis Forsikring og Driftighed, hvilket viidere bestyrkis ved Sindets Uvillighed at fornye igien sin forrige Tviflagthed og om hyggelige Efterføgnung.

Jødiske Lærere oc Phariseerne imodfaa Christum.

Dette beviis klarligen i *Phariseernis* og de *Jødiske Doctores* Exempel, som mest imodstaade Christo, som de der Lode spodsk om at holdis for vankundige. Thi denne høye Indbildning, de havde om deris Videnskab, hindrede dem fra den sande Kundskab; og de gemeene Folk, som ikke vare saa meget indtagne af forrige Lærdomme, og opblæste af deris egen Videnskab, vare letteligen overtalte til at Troe. Hvorfore Phariseerne opbreyder dem saaledis: *Haver nogen af de øverste og Phariseerne troed paa hannem?*

*Johan. 7.
48, 49.*

Men

Men disse Folk, icke forstaa Loven, ere forbandede. Dette beviis ogfaa overflødeligen af deris Erfarenhed, som, efter Gud haver hommeligen anrørt dem med sin Naadis Kald, begive sig til falske Lærers Ledfagelse, hvor Lægedommen er verre, end Siugdommen; thi i den stæd de skulle lære at kiende Gud retteligen, oc de Ting, som angaar deris Salighed, da indrikke de vrang Meeninger om hannem; fra hvilke det er vanskeligere at udredde dem, end den stund deris Siel er en Upaaskreven Tavle. Thi de, som holde sig selv for viise, ere verre at handle med, end de, som kiende deris Vankundighed. Ikke heller er det den mindre Satans, den store Menniskens Fiendis Træk at overtale Mennisken til at antage falske Meeninger om Gud, end at hindre dem aldelis fra at bekiende hannem; saasom dette sidste saa ere skyldige udi, som alt for meget vederstyggeligt; da det forrige haver gemeenligen været Verdens Fordervelse: Thi der findes neppe noget Land, som io har en eller anden Religion: saa at det er ikke af deris Guds Fornægtelse, men af deris Misforstand og Mislutninger om hannem at al Vrang-og Afguds-Dyrkelse i Verden har haft sin Oprindelse; ja, heraf er det at Atheistie og al Guds Fornægtelse er udsprungen: Thi disse mange og adskillige Meeninger om Gud og Religionen (saa beblandet med Menniskens uviste Domme og Gietninger) har bragt mange paa den Meening, at der er aldelis ingen Gud. Dette med meget meere, som kunde anbringis, udviiser, hvor farligt det er at fare vild i det første Trin. Alle de, som ikke komme ind ad den rette Dør, holdis for Tyve og Røvere.

Fremdelis, hvor fornøden og ynskelig den Kundskab er, hvorudi det ævige Liv bestaaer, viser Epictetus med disse ypperlige Ord, 38 Cap: *Ἰδοὺ ὅτι τὸ κοινὸν πάντων, Λὰρ δὲ τοῦτο, ὅτι τὸ κοινὸν πάντων*, Lær dette, at Gudsfrygtigheds fornemste Grundvold er, at have ὁρθὰς ὑπολήψεις, rette Meeninger og Slutninger om Gud.

Epictetus.

Den Anden Fremfættelse

Dette derfor agter jeg fornøden, som det første *Principium*, at bekræfte allerførst, og jeg haaber fattes icke viidere Forsvar eller Forklaring, saasom det af alle i Almindelighed erkiendis (og jeg ville gjerne være Kort i disse Ting som ere udisputerlige) og lader sig letteligen begribe af et hvert Menniskis Fornuft og Samvittighed. Hvorfor jeg vil begive mig til den næste Fremfættelse, hvilken, endskiønt ikke mindre vis, er dog formedelst Satans Ondskab, og mangis Vankundighed langt meere disputered.

Den Anden Fremfættelse.

Om UMIDDELBAR AABENBARING.

Mat. 11. 27. *Efter* som ingen kiender Faderen uden Sønne, og den, som Sønne vil hannem Aabenbare: Og saasom Sønnens Aabenbarelse er i og ved Aanden; da er derfor Aandens Vidniſbyrd det allene, hvorved den sande Guds Kundskab haver været, er, og kand blive alleniste aabenbaret: hvilket ligesom Hand ved sin egen Aands Bevægelse, bragte denne Verdens Chaos til den underlige Orden, som det havde i Begyndelsen, og skabte Mennesken en levende Siel, til det at styre og regere; saa ved den samme Aands Aabenbarelse har Hand fremdelis stedse kundgiørt Sig selv til Menneskens Børn, baade Patriarcher, Propbeter og Apostler: hvilke Guds Aabenbarelser ved sin Aand, hvad beller den skeede ved udvortis Røst, Gestalt, og Drømme, eller ved indvortis objective Kundgiørelse i Hiertet, var forud deris Troes Objectum formale, og bliver endnu altid saa: saasom de Helligis Troes Objectum er eet og det samme i alle Tider, endskiønt fremviist under adskillige Huusholdninger. Fremdelis disse Gudommelige indvortis Aabenbarelser, som vi agte endelig fornøden til at opbygge en sand Troe, hverken vil, eller kand nogentid imodſige Skriftens udvortis Vidniſbyrd, eller den

Om UMIDDELBAR AABENBARING.

den rette og sunde Fornuft ; Dog heraf følger ikke, at de Gudommelige Aabenbarelses bår at prøvis, enten af Skriftens udvortis Vidnisbyrd, eller Menniskens naturlige Fornuft, som en ypperligere og vissere Regel og Prøvesteen ; thi denne Gudommelige Aabenbarelse og indvortis Opløsning haver Vidnisbyrd nog og Klarhed i sig selv, hvorved den tvinger den velberedde Fornuft til at samtykke, og umodstrideligen bevæger den samme der til, ret ligesom de gemeene Principia i naturlige Ting bevæger og tilbøyer Sindet til et naturligt Samtykke : Som for Exempel, At det heele, er meere end en Deel deraf. At tvende Imodsigelser kand hverken være begge sande, eller begge falske.

§. I. **D**ET er ikke uligt, at mange kiødelige og naturlige Christne ville imodfige denne Fremsettelse, saasom de ere ganske ukyndige i Guds Aands Rørelse og Virkning i deris Hierter, og derfor holde det uforståen, og mange holde det forlatterligt : Ja, saa vidt er den Største Deel af Christne frafaldne, og Vanslegete, at endskiønt der er intet, som meere enfoldeligen og klarligen er fremsat, meere alvorligen befalet, meere sikkerligen bekræftet i alle de Hellige Skrifter ; dog er intet mindre i agt taget, og mere forkasted af mesten alle slags Christne, end *umiddelbar og Guddommelig Aabenbarelse* ; saa at det holdis for en Spot, at stadfeste denne Lærdom. Da dog fordum ingen agtedis for Christne, uden saadan, som *havde Christi Aand*, Rom. viii. 9. Men nu omstunder mange kalde sig selv Christne, som rundt ud bekiende, at de ere den foruden, og belee dem, som sige, at de have den. Fordum holdtis de for *Guds Børn, som vare ledsagede af Guds Aand*, Rom. viii. 14. Men nu holde sig mange for Guds Børn, som intet viide af denne Ledfagere ; og den, som bekræfter sig saaledis at være ledtaget, er strax af denne Tids Retroende (eller *Orthodoxi*, som de ville kaldis) udraabt og skiødet

Aabenbarelse forskydis af de af faldne Christne.

for en Kettere. Aarsagen er denne, at mange i disse Tider, under Christnis Navn, af egen Erfarenhed befinde, at de ikke ere bevægede, eller ledsagede af Guds Aand; ja, mange fornemme *Doctorer, Theologi, Lærer og Biskoppe* i Christendommen, (som de gemeenligen kaldis) have ganske stoppet deris Ören fra at höre, og deris Öyen fra at see denne indvortis Ledfagere, og saa ere blevne fremmede dertil; hvoraf, de ved egen Erfarenhed ere bragte til denne Vanskelighed, enten at bekiende sig selv, at være vankundige om Gud, og at de have allene en *Kundskabs Skygge* og ingen sand *Kundskab* om Hannem, eller og at denne *Kundskab* er forvervet uden umiddelbar Aanbenbarelse.

*Forskiel paa
Aandelig og
Bogstavelig
Kundskab.*

Des bedre at forstaa denne Fremfættelse, da ville vi giøre Forskiel imellem den Guds *Kundskab*, som er vis, og den, som er uvis; imellem den, som er Aandelig, og den, som er efter Bogstaven; imellem den saliggiörende *Kundskab* i Hiertet, og den höye, opblæsende, som er i Hiernen. Denne sidste, bekiende vi, kand erholdis ved atskillige Midler, men den förste paa ingen anden Maade, end ved Guds Aands indvortis umiddelbar Kundgiörelse og Aanbenbarelse, skinnende udi og paa Hiertet, og opliufende Fornuften.

§. II. Saafom da jeg haver sat mig fore i disse Fremfættelser at stedfæste disse Ting, som angaar den sande og salige *Kundskab*, der med sig förer det evige Liv; derfor siger jeg, og det med al rette, at denne *Kundskab* kand ikke anderledis erlangis, og at ingen haver Aarsag at troe, at de have erlanget den, dersom de icke have den ved denne Guds Aands Aabenbarelse.

Hvilken Sandhed er saa vis og sikker, at somme af de berömmeligste og beste Christendommens Bekiendere i alle Tider have givet deris Vidnisbyrd dertil; hvilke saafom de af Hiertet oprigteligen og alvorligen sögte efter Herren (i hvor vel de udi deris atskillige Tider og Secter vare mange, alminde-

lige

lige og skadelige Vildfarelser undergivne) faa var Guds Kierlighed udstrækt til den sande Sæd i dennem, og Hans Öye var paa det gode i dem, og Hand har haft sine Udvalde iblant alle, hvilke efter at de ere blevne afvændte fra alle udvortis Midler, besynderligen de Lærdomme og Paaleggelser, som vare brugelige i deris egne Forsamlinger og Stæder, have omsider samfælligen sluttet, at der var ingen sand Guds Kundskab, uden den, som er indvortis aabenbaret ved Hans egen Aand. Hvor paa følger disse de gamle Fædris Vidnisbyrd.

1. “ Det er den indvortis Mestere (siger Augustin) Aug. ex Tract. Ep. Joh. 3.
 “ som Lærer, det er Christus, som Lærer, det er
 “ Indblæfelse, som Lærer: Hvor denne Indblæfelse og
 “ Salvelse fattes, der er det forgievis at tænke at ud-
 “ vortis Ord Kand indtrykkis. Og derfor: Uden
 “ saa er at hand, som skabte os, og igienløste os, og
 “ kallede os, ved Troen, og boer i os ved sin Aand,
 “ taler til eder indvortis, da er det forgievis for os at
 “ raabe.”

2. “ Der er Forskiel (siger Clemens Alexandrinus) Clem. Alex. l. 1. Strom.
 “ imellem hvad som Mand siger om Sandhed, og hvad
 “ Sandhed i sin egen Forklaring siger om sig selv. En
 “ Gietning om Sandhed er langt fra Sandhed selv; en
 “ Tings Lignelse skillis fra Tingen selv; det er en Ting,
 “ som erlangis ved övelse og Optugtelse, og en anden
 “ Ting ved Kraft og Troe.” Omsider den samme Pædag.
 Clemens siger, “ Sandhed er hverken vanskelig at
 “ komme til, ikke heller umueligt at forstaa den, thi
 “ den er nær hos os, ja i vore huuse, som den vise Moses
 “ haver befattet.”

3. “ Hvor kommer det til (siger Tertullianus) at Tertullianus lib. de veland. Virgib. c. 1.
 “ siden Dievelen altid vircker, og antender Sindet til
 “ Ugudelighed, at Guds Virkning skulle ophøre, eller
 “ aflade? Siden Herren til denne Ende sendte Trøste-
 “ ren, at, fordi Menniskelig Skröbelighed kunde ikke
 “ bære alle Ting paa engang, Kundskab maatte ind-
 “ grois og meddeelis lidt og lidt efter baanden, og om-
 “ sider bringis til Fuldkommenhed ved den hellig Aand,

Den Anden Fremsettelse

“ den Herrens Fuldmægtige. Jeg haver endnu mange
 “ Ting (siger *band*) at tale til eder, men I kand
 “ ikke endnu bære dem; men naar den Sandheds
 “ Aand skal komme, *Hand* skal lede eder i al
 “ Sandhed, og skal lære eder tilkommende Ting.
 “ Men om hans Gierninger er tilforn meldet. Hvad
 “ er da denne Trøsteris Bestilling andet, end at ud-
 “ drage Lærdom og aabenbare Skriften? &c.”

Hieron. Ep. Paulin. 103. 4. “ Loven (siger *Hieronymus*) er aandelig, og
 “ der er en Aabenbarelse fornøden til at forstaa den.”

Og i hans 150. Epistel til *Hedibia*, *Quest. 11.* siger
 hand: “ Den beele Epistel til de Rømere har en
 “ Forklaring fornøden, saasom den er fuld af Vanske-
 “ ligheder; saa at vi, til at komme til dens rette
 “ Forstand, maa have den Hellig Aands Hielp, som
 “ ved Apostelen udgav den.”

*Athanasius
 de Incarn.
 Verbi Dei.*

5. “ Saa store Ting (siger *Athanasius*) giør vor Frel-
 “ sere dagligen: *Hand* drager til Gudfrygtighed, over-
 “ taler til Dyd, lærer Udødelighed opvækker til Begier-
 “ ligbed efter Himmelske Ting, aabenbarer Kundskab
 “ fra Faderen, indblæser Kraft imod Døden, og aaben-
 “ barer sig selv til alle.”

*Greg. Mag.
 Hom. 30.
 in Evang.*

6. *Gregorius* den store, paa disse Ord (*Hand skal
 lære eder alle Ting*) siger: “ At uden saa er den
 “ Hellig Aand sidder paa Tilhørers Hjerter, da er
 “ Lærers Tale forgievis; lad ingen derfor tilskrive
 “ noget til Manden, som lærer, hvad hand forstaar af
 “ hans Mund, som taler; thi dersom hand, som lærer,
 “ er ikke inden, Døctorens Tunge, det som er uden
 “ for, er forgievis Arbeide.”

*Cyril. Alex.
 in Thesaur.
 l. 13. c. 3.*

7. *Cyrillus Alexandrinus* eenfoldeligen bekræfter,
 “ At Mennisken kiende, at Jesus er Herren ved den
 “ Hellig Aand, ikke anderledis, end de, som smager
 “ Hunning, kiende at den er sød, ved dens egen Qua-
 “ litet.”

*Bernard in
 Psal. 84.*

8. “ Derfor (siger *Bernard*) raade vi eder dag-
 “ ligen, Brødre, i vor Tale, at I vandre Hiertets
 “ Veye, og at eders Siele ere altid i eders Hænder, at
 “ I kand høre hvad Herren siger i eder.” Og igien
 paa

paa disse Apostelens Ord (*Lad den, som roser, rose sig i Herren*) “*hvilken tredobbel Last (figer hand) alle slags Gudfrygtige Mennsker ere meere eller mindre i Fare for, fordi de ikke saa flitteligen bevende deris Hiertis øren til hvad Sandbeds Aand (som icke bykler for nogen) indvortis taler.*”

Dette var den sande Grundvold, paa hvilken de første Reformerere bygde.

Luther, i hans Bog til Adelen i Tydskland, figer: *Luther. Tom. 5. p. 76.*
 “*Intet er vissere, end at ingen kand giøre sig selv til en Lærere i den Hellige Skrift, uden den Hellig Aand allene.*” Og paa et Magnificat figer hand:
 “*Ingen kand retteligen forstaa Gud, eller Guds Ord, uden hand umiddelbarligen annammer det af den Hellig Aand, ikke beller kand nogen annamme det af den Hellig Aand, uden hand af Erfarenbed finder det i sig selv, og i denne Erfarenbed lærer den Hellig Aand, som i sin egen Skole; uden hvilken Skole intet kand lærdis uden bare Snak.*”

Philip Melancthon i hans Anmerkning over Jobanis vi. “*De, som høre alleniste en udvortis og legemlig Røst, høre Creaturet; men Gud er en Aand, og er hverken seet, eller kiendt, eller hørt, uden ved Aanden; og derfor at høre Guds Røst, at see Gud, er at kiende og høre Aanden. Ved Aanden allene kand Gud kiendis og fornemmis.*” *P. Melanct. Gud Kiendüs allene ved Aanden.*

Huillet ogsaa de Gudfrygtigste til denne Dag bekiende, saadan, som ikke lade sig nôye med en Religions Skin, og ikke bruge den for en Kunst og Skiul. Ja alle de, som alvorligen lægge sig efter Christendommen, og icke lade sig nôye til de have fundet dens Kraftige Virkning paa deris Hierter, at frelse dem fra Synd, og føle at ingen Kundskab er god for dette at udvirke, uden den, som kommer fra den Guds Aands varme Indskydelse i Hiertet, og fra Hans Liufis trøstelige Indskinnelse paa deris Fornuft. Og derfor en nyere Skribentere, nemlig Dr. Smith af Cambridge i sine besynderlige Discourser, taler saaledis: “*At søge vor Theologie alleniste i*
Bøger

Dr. Smith
af Cam-
bridge om
Bog-Theo-
logie.

“ Bøger og Skrifter, er at søge den levende iblant de
 “ døde; vi søge ofte forfængeligen efter Gud i disse, hvor
 “ Hans Sandbed er alt for ofte indeluket og begravet.
 “ Intra te quære Deum, Søg Gud inden din egen Siel;
 “ Hand er best kiendt *νοῦς τῆ ἀπῆ* (som Plotinus
 “ siger) ved Forstandens Følelse af Hannem. Vi maa
 “ see med vore Öyen, og høre med vore Ören, og
 “ vore Hænder maa handle det Lifsens Ord (at ud-
 “ føre det i St. Johannis Ord) *ἐστὶ καὶ ψυχῆς αἰσῆσις τῆς*
 “ &c. Sielen har sin Sands, saavel som Legemet. Og
 “ derfor David, naar hand vil lære os at kiende
 “ hvad den Gudommelige Godhed er, kalder ikke
 “ til Betenkning eller Speculation, men til Sansefø-
 “ velse eller Sensation: Smager, og seer hvor god
 “ Herren er. Det er ikke den beste oc viffeste Guds
 “ Kundskab, som er udvirket ved Hiernens Ar-
 “ beide og Hovedbrud, men den, som er optent
 “ inden i os ved en himmelske Varmer i vore Hier-
 “ ter. Og igien: Der er en Sandbeds Kundskab,
 “ som den er i Jesu, som den er i en Christelig Natur;
 “ som den er i den søde, milde, ydmyge og kier-
 “ lige Jesu Aand, der opgaar ligesom en Morgen-
 “ stjerne, over gode Menniskers Aand, fuld af Lius
 “ og Liv. Det gavner lidet at kiende Christum
 “ selv efter Kiødet, men Hand giver sin Aand til
 “ gode Mennisker, som søge de dybe Guds Ting. Og
 “ igien: Det er ikkun en løs og tynd Kundskab, der
 “ er fattet ved bare Speculation, og er indført med
 “ Syllogismer og Logiske Beviisninger; men den,
 “ som udspringer fra den sande Godhed, er *θεωρεσις*
 “ *τῆ πλάνης ἀποδείξεως* (som Origin taler) det bringer
 “ saadant et Gudommeligt Lius til Sielen, som er meere
 “ klart, end nogen Beviisning og Demonstration.”

Affaldet, og
en falsk
Kundskab
indført.

§. III. At denne viffe og fikre Maade at kom-
 me til den sande Guds Kundskab er kommen udaf
 Brug, har ikke været den minste af Satans Trækker,
 til at holde Mennisken fast i hans Rige. Thi efter
 at den Christne Religions Lius og Herlighed havde
 taget overhaand i en stor Deel af Verden, og bort-
 drevet

drevet den tykke Taage af Hedenfsk Lærdom, om deris mange Guder, hand, som vel viste hvor uligt det var at bedrage Verden lenger paa den Maade, begyndte da at opblæse Mennifken med en falſk Kundſkab om den ſande Gud, og tylfkynde ham at ſøge Gud paa en falſk Vey, og overtale ham at noyes med ſaadan Kundſkab, ſom var af hans egen Søgning, og ikke af Guds Lære. Og dette Paaſund har haft dis meere Fremgang, fordi det var ſikket efter Mennifkens naturlige og fordervede Sind og Aand, ſom over al Ting ſøger at opløſte fig ſelv; i hvilken Opløſtelfe, ſom Gud er hōyligen vanæret, ſaa derved har Satan fit Villie; hand ſom ikke ſkiøtter, hvor meget Gud bekiendis i Ord, derſom hand ſelv ikkun har deris Tienifte; hand ſkiøtter ikke, hvor ſtore og hōye Speculationer det naturlige Mennifke har om Gud, ſaa lenge hand tiener ſine Lyfter og Begierligheder, og adlyder hans onde Inſkydelfer og Friſtelfer. Saaledis er Chriſtendommen bleven en *Chriſtendommen bleven en Kunſt, erholdet ved Mennifkelig* Kunſt, erholdet ved Mennifkelig Fliid og Studering, ſom nogen anden Kunſt eller Videnskab monne være, og Mennifkene have ikke allene paataget fig de *Chriſtnis* Navn, men ogſaa have forvervet fig det ypperſte Stæd i Chriſtendommen, ved viſſe Kunſtige Trækker, endſkiønt de ere aldelis fremmede til Jeſu Aand og Liv. Men derſom vi ſkal give en ret Beſkrivelfe paa en *Chriſten* efter Skriften, nemlig, at *band er en, ſom baver Aanden og er led derved*: Hvor mange *Chriſtne*, ja endog af diſſe ſtore *Chriſtendommens Meſtere* oc *Doctorer* (ſaa kallede) ſkal vi med rette undſkyldte fra den Herlige Titel?

Derſom de derfore, ſom have alle andre Kundſkabs Midler, og ere nogſommeligen lærde derudi, enten det er Skriftens Bogſtav, Kirkens Paaleggelfe, Skabelfens og Forſiunens Gierninger, hvorfra de kand uddrage ſterke og ugiensfigelige Beviifninger (hvilke i fig ſelv maa være ſande) bōr dog icke holdis for *Chriſtne*, efter den viſſe og ufeilbare Beſkrivelfe, ſom er heroven meldet: Og derſom den indvortis

og

Den sande
Guds Kund-
skab ved
Aabenbar-
ing.

og umiddelbare Guds Aands Aabenbarelse i Hiertet, i saadanne, som have været ganske ukyndige i sorme, og ikkun lidet lærde i andre af disse Kundskabs Midler, haver ført dem til Salighed; da følger det endeligen og beviisligen, at indvortis og Umiddelbar Aabenbaring er den eeniste sande og visse Maade, at erlange den sande og saliggjørende Guds Kundskab.

Men det første er sandt: Derfor det sidste.

Nu som dette Argument er stærkt i sin Slutning for denne Vey til Kundskab, og imod saadanne, som det nekte; saa er det saa meget dis meere merckeligt, fordi det er tagen af saadanne Fremfættelser og Propositioner, som ere saa klare og faste, at vore Modstandere ikke kand nekte dem. Thi, angaaende den første, da kand det ikke nektis, at mange Lærde Mænd maa og have været fordømte. Og angaaende den anden, hvo vil nægte at mange ulærde maa blive saalige? Icke heller bør nogen stadfæste, at ingen kommer til Guds Kundskab og Salighed, ved Aandens indvortis Aabenbaring, uden disse udvortis Midler; uden de ville være saa dristige, at udelukke *Abel, Seth, Noah, Abraham, Job* og alle de hellige Patriarcher fra den sande Kundskab og Salighed.

Abels, Seths
Noah, &c.
Exemplar.

§. IV. Herudi vilde jeg dog icke faaledis forstaaes, som at jeg udelukte disse andre Kundskabs Midler fra al Brug og Nytte til Mennisken; det er langt fra mig faaledis at dømme, som i den næste Fremfættelse, om *Skriften*, skal klarligere udvifis. Spørfmaalet her er ikke, hvad maa være nyttigt eller hielpsomt, men hvad er endelig fornøden. Mange Ting maa hielp til at fordre et Verk, som dog ikke er den fornemste Ting at det Verk gaar an.

Summen derfor paa hvad er sagt er denne, at hvor den sande indvortis Guds Kundskab er, formedelst Hans Aands Aabenbaring, der er alt; ikke heller er der nogen endelig Fornødenhed af nogen anden.

Men

Men hvor den bedste, højeste og ypperligste Kundskab er, uden denne der er intet, som kand erlange den store Ende, som er Salighed. Denne Sandhed er noghsommeligen bekræftet ved den første Part af denne Fremsettelse, som i saa Ord indeholder atskillige udisputeerlige Argumenter, som jeg vil korteligen igientage.

Først, *At der er ingen Kundskab af Faderen uden ved Sønne.* I.

For det Andet, *At der er ingen Kundskab af Sønne, uden ved Aanden.* II.

For det Tredie, *At Gud ved sin Aand bærer altid aabenbaret sig selv til sine Børn.* III.

For det Fierde, *At disse Aabenbaringer vare de Helligis Troes formale Objectum.* IV.

Og omfider, *At det samme bliver stedse de Helligis Troes Objectum til denne Dag.* V.

Om hver af disse skal jeg tale noget lidet besynderligen, og saa fare fort til den sidste Part.

§. V. Angaaende det første, nemlig: *At der er ingen Kundskab af Faderen, uden ved Sønne*, da giøris her ikke stor Beviis fornøden, saasom det er grundet paa bare Skriftens Ord, og er derfor et bequemt Medium til at drage resten af vore Bekræftelser fra. 1 Bekræftelse Beviist.

Thi den uendelige og alviise Gud, som er Grundvolden, Roden og Kilden til al Virckning, har udvirket alle Ting ved Hans Evige Ord og Søn. Dette er det ORD, som var i Begyndelsen hos Gud, og Joh. 1. 1, 2, var Gud, ved hvilken alle Ting vare giørde, og uden 3. hvilket intet var giørt, som var giørt. Dette er den Jesus Christus, ved hvilken Gud skabte alle Ting, ved Eph. 3. 9: hvilken, og for hvilken alle Ting vare skabte, som ere i Himmelen og paa Jorden, siunlige og usiunlige, enten de ere Throner, eller Herredømme, eller Førstendømme, eller Magt, Col. 1. 16. Hvilken derfor kaldis, den Første fødte af alle Creature, Col. 1. 15. Saasom derfor denne uendelige og ubegribelige Kilde af Liv og Bevægelse virker i Creaturene, ved sin egen Evige Ord og Kraft; saa har intet Creatur Adgang igien

igien til Hannem, uden i og ved Sønne, efter Hans egne klare Ord, *Ingen kiender Faderen, uden Sønne, og den, som Sønne vil aabenbare Hannem*, Mat. xi. 27. Luc. x. 22. Og igien, Hand selv siger, *Jeg er Veyen, Sandhed, og Livet: Ingen kommer til Faderen uden ved mig*, Joh. xiv. 6.

Heraf kaldis Hand bequæmmeligen, en *Meglere imellem Gud og Mennifken*: Thi som Hand haver været hos Gud af al Evighed, og er selv Gud, og i Tiden blev deelagtig i vor Natur, faa formedelst Hannem er Guds Godhed og Kierlighed meddeelt Mennifken, og ved Hannem igien Mennifken anammer og bliver deelagtig i disse Velfigneller.

Heraf uddragis letteligen Beviis paa den første Bekræftelse, Saaledis:

Derfom ingen kiender Faderen uden Sønne, og den som Sønne vil aabenbare Hannem; da er der ingen Kundskab af Faderen, uden ved Sønne.

Men ingen kiender Faderen uden Sønne.

Derfor er der ingen Kundskab af Faderen uden ved Sønne,

Den første Part af Foregaaelsen er de klare Skriftens Ord: Og Paafølgelsen deraf er unektelig; uden nogen vil fige, at hand har Kundskab af Faderen, da hand dog icke kiender hannem hvilket er en aabenbar Modfigelse.

Fremdelis, Derfom Sønne er Veyen, Sandhed og Livet, og at ingen kommer til Faderen uden ved Hannem; da er der ingen Kundskab af Faderen uden ved Sønne.

Men det første er sandt: Derfor og det sidste.

Foregaaelsen er Skriftens egne Ord: Paafølgelsen er klar: Thi hvordan kand den kiende en Ting, som icke bruger de Midler, hvorved allene den kand kiendis? Men det er allerede beviist, at der er intet andet Middel, end ved Sønne; faa at den, som ikke bruger dette Middel, kand hverken kiende Ham, eller komme til Ham.

§. VI. Og nu jeg har nedlagt denne første Grund, kommer jeg til den anden, nemlig, *At der er ingen Kundskab af Sønne uden ved Aanden; eller, at Guds Sønns Aabenbarelse er ved Aanden.* ^{2Berkæf- telse beviist.}

Hvor dette er at agte, at jeg stedse taler om den saliggjørende, visse og fornødne Guds Kundskab, hvilken at den ikke kand anderledis erholdis, end ved Aanden, beviis af mange klare Skriftens Sprog. Thi Jesus Christus, i og ved hvilken Faderen er aabenbaret, aabenbarer sig selv ogsaa ved sine Discipler og Venner, i og ved sin Aand: Som Hans Aabenbarelse var nogenstund udvortis, da hand vidnede for Sandhed i denne Verden, og udviste sig selv trofast i alle Ting. Saa nu Hand er bortgaaen, hvad det udvortis Menniske angaar, da lærer og underviser Hand Mennisken indvortis, ved sin egen Aand; Hand staar for Døren og banker, og dersom nogen bører Hans Røst og oplader, da kommer Hand ind til saadanne, Aab. iii. 20. Om denne Christi Aabenbarelse i Mennisken taler Paulus, Gal. i. 6. hvorudi hand stadfæster sit Embedis Ypperlighed og Kalds Visshed. Og Christi Løfte til sine Discipler, *See, jeg er hos eder til Verdens Ende*, bekræfter dette samme; thi dette er en indvortis og aandelig Nærværelse, som alle bekiende: Men hvad dette angaar skal vi herefter omtale. Jeg skal beviise denne Fremfættelse med tvende klare Skriftens Sprag. Det første er 1 Cor. i. 11, 12. *Hvad Menniske kiender de Ting i Mennisket, uden det Menniskis Aand, som er i hannem? Saa de Ting, som ere af Gud, kiender intet Menniske uden Guds Aand.* Nu have vi annammet *De Ting, ikke Verdens Aand, men den Aand, som er af Gud, at vi kunde kiende de Ting, som ere friligen giøve os af Gud.* ^{1Breviis.} ^{som Gud til- høre, kiendis ved Guds Aand.} Apostelen i de foregaaende Vers, talende om de underlige Ting, som ere beridde for de Hellige, efter at hand haver erklæret, at *det naturlige Menniske kand ikke fatte dem, tillegger, at de ere aabenbarede ved Guds Aand, vers. 9, 10. og giver denne Aarsage, Thi Aanden randsager alle Ting, ja de dybe* Guds

Guds Ting. Og saa infører denne Lignelse, i oven bemelte Vers, heel bequæm og næt til voris Lærdom, at *som et Menniskis Ting kiendis allene ved Menniskens Aand; saa Guds Ting kiendis allene ved Guds Aand:* det er, at som intet der er ringere, end Menniskens Aand (som Bæsters og andre Creaturers Aand) kand egentligen rekke sig til at befatte et Menniskis Ting, saasom de ere af en ypperligere og høyere Natur; saa ikke heller kand Menniskens Aand, eller det naturlige Menniske, som Apostelen i det fiertende Vers melder, fatte eller forstaa Guds Ting, eller de Ting, som ere aandelige, som de der ogsaa ere af en høyere Natur; hvilket Apostelen selv giver for en Aarsage sigende, *dis icke beller kand band kiende dem, fordi de ere aandeligen at forstaa.* Saa at Apostelens Ord, bragt til et Argument, beviiser klarligen denne Handel, saaledis:

Derfom det, der egentligen henhører til Menniken kand icke forstaaes ved nogen mindre eller ringere Middel, end Menniskens Aand; da kand icke heller disse Ting, som egentligen henhøre til Gud og *Christum* forstaaes eller fattes ved ringere eller mindre Middel end Guds og *Christi* Aand.

Men det første er sandt: Derfor ogsaa det sidste.

Dette Arguments heele Magt indeholdis i Apostelens Ord ovenmeldede; hvilke eftergivne, jeg skal uddrage et andet Argument, saaledis:

Det, som er Aandeligt, kand allene kiendis og fattis ved Guds Aand.

Men *Jesu Christi* Aabenbarelse, og Hans sande og saliggiørende Kundskab er Aandelig:

Derfore *Jesu Christi* Aabenbarelse, og Hans sande og saliggiørende Kundskab, kand allene fattes ved Guds Aand.

2 Beviis.
Intet Menniske kand kalde Jesum Herre, &c.

Det andet Skriftens Sprog er ogsaa den samme Apostels Ord. *1 Gor. xii. 3. *Ingen kand kalde Jesum Herre uden ved den Hellig Aand.* Den Hellige Skrift, som er fuld af Sandhed, og kommer heel vel overeens med den Aandelige og sande Christens opliuste Fornuft,

Fornuft, siunis maa skee heel fremmed til den kiødelige, og den, som siunis ikkun at efterfølge Christum, af hvilken den maa-skee er ikke saa flitteligen eftersøgt. Her udkræver Apostelen saa høyligen den Hellig Aand i de Ting, som en Christen angaar, at hand udførligen stadfæfter, at vi ikke kand saa meget som kalde *Jesum Herre uden den*; hvilket er saa meget at fige, som at Evangelii Aandelige Sandheder ere som Løgn i kiødelige. Mænds Munde, og de som ere uden Aanden; thi enddog de i sig selv ere sande, saa ere de dog ikke sande, til dem, fordi de ikke forstaaes eller kundgiøres, i og ved det Middel og Aand, som burde at regere Sindet, og drive det; i saadanne Ting de ere ikke bedre, end de Ting, som alleneste i udvortis skikkelse paa Comedier anviises; ikke heller kand det meere fandeligen og egentligen kaldes en sand og troelig Guds og Christi Kundskab, end den store *Alexanders* og *Julii Cæsaris* Bedrifter fremsatte i et Skuespil kand retteligen og fandeligen kaldis deris Bedrifter, eller de Personer, som derudi agerede, kunde sigis retteligen og egentligen at have indtaget *Asiam*, og overvunde *Pompejum*, &c.

Aandelige
Sandheder
ere Løgn i
kiødelige
Menniskers
Munde.

Derfor denne Christi Kundskab, som ikke skeer ved Hans egen Aands Aabenbarelse i Hiertet, er ikke meere egentligen Christi Kundskab, end en Papegoyes Ord, den haver lærdt, kand sigis at være et Menniskis Røst; thi som den, eller en anden Fugl kand lære at udføre en fornøftig Meening, som den haver lærdt ved det udvortis Øre, og ikke fra et levende Fornuftens *Principium*, drivende den der til: Ret ligesaa har det sig med den Kundskab i de Gudommelige Ting, som det naturlige og kiødelige Menniske har samlet fra Aandelige Mænds Ord og Skrivelsér, hvilke ere ikke sande til saadan een, fordi de ere fattede i den naturlige Aand, og saa frembragt ved et uret Middel, og ikke udgangne fra et aandeligt *Principio*; ikke meere end en Mands Ord, ved Kunst befattede, og udførde ved en Fugls

Ligesom en
Papegoyes
Pladren.

Mund, og ikke kommende fra et fornuftigt Principio, ere sande, i henseende til Fuglen, som dem udfører. Hvorfor jeg skal viidere uddrage dette Argument, fra dette Skriftens Sprag.

Derfor ingen kand sige, at *Jesus er Herre, uden ved den Hellig Aand*; da kand ingen kiende *Jesum at være Herren, uden ved den Hellig Aand*.

Men det første er sandt; derfor og det andet;

Af dette Argument kand mand uddrage et andet, hvis Slutning bekræfter det foregaaende: Saaledis,

Derfor ingen kand kiende *Jesum at være Herren, uden ved den Hellig Aand*; da kand der ikke være nogen vis Kundskab eller Aabenbarelse af Hannem, uden ved Aanden.

Men det første er sandt; Derfor og det andet.

3 Bekræftelse.

§. VII. Den tredie Ting bekræfted er, *At Gud har altid aabenbaret sig selv til sine Børn ved Aanden*.

Beviist.

Til at beviise denne Fremfættelsis Sandhed, giøris ikkun fornøden at betragte, hvorledis Gud haver aabenbaret sig selv til sine Creature fra Begyndelsen og saa fremdelis, hvilket altsammen bifalder voris Meening. Det første Trin herudi beskriver *Moses* faaledis, *Gen. i. 2. Og Guds Aand suævede oven paa Vandene*. Jeg troer at det kand ikke vel nektis, at

At Aabenbarelse skeer ved Guds Aand.

Guds Omgængelse med Mennisken fra *Adam* til *Moses* var ved Hans Aands umiddelbare Aabenbarelse. Og siden igiennem Lovens heele Tid, taledes Hand med sine Børn paa denne maade; hvilket, som det naturligen følger af den oven beviiste Grund, saa kand det ikke nektis, af dem som bekiende Sandheds Skrifter at have været skrevne ved den Hellig Aands Indskydelse. Thi disse Skrifter, fra *Moses* til *Malachias*, kundgiøre, at, al den Tid lang, Gud aabenbarede sig selv ved sin Aand.

Modsig.

Men om nogen vil sige, *At efter Lovens Huusholdning, Guds maade at tale med var forandret*.

Svar.

Da svarer jeg: Først, At Gud altid taledes umiddelbarligen til Jøderne, i det hand taledes altiid umiddelbarligen til den Ypperste Præst under de Che-

rubim;

rubin; hvilken, naar hand gik ind i det *Aller-*
belligste og kom tilbage, kundgjorde for alt Folket *Sanctum*
 hvad var Guds Røst og Villie, som der umiddel- *Sanctorum,*
 barligen var aabenbaret. Saa at Hans umiddelbar
 tale aldrig lod af i nogen Tid.

For det andet, fra denne umiddelbare Omgængelse
 var ingen udeløst, som alvorligen søgte og ven-
 tede der efter; saasom mange, foruden den ypperste
 Præst, som ikke engang vare af Levi Slægt, eller
 af Propheterne, anammede det og taledes derfra,
 som sees *Num. xi. 25.* Hvor Aanden sigis at have
 builet paa de halv siends tyve Elste; hvilken
 Aand ogsaa rekte til tvende, som ikke vare i Ta- *Ingen ude-*
 bernakelen, men i Leyren; og da nogle vilde have *luks fra*
 forbudet dem, da var *Moses* derimod, og glædde sig *umiddelbar*
 derover med dette Ønske, At alle Herrens Folk *Samfun 1.*
 vare Propheter, og at Hand vilde udgyde sin Aand paa
 dem, *v. 29.*

Dette bekræftis ogsaa *Neb. ix.* Hvor Folkets
 Eldste, efter at de vare komne tilbage fra Fængsel,
 da de begyndte at hellige sig med Fasten og Beden;
 hvorudi, opregnende de mange Miskundheder Gud
 havde bevist deris Fædre, de saaledis udbryde *v. 20.*
Du gavst dem ogsaa din gode Aand at oplære dem; og v.
30. Dog havde Du Taalmodighed med dem mange Aar,
og vidnede imod dem ved din Aand i dine Propheter.
 Den meget Aandelige *David* taler ofte paa samme
 Maade, dette at bekræfte, som *Psal. lii. 11, 12.*
Tag ikke din Hellig Aand fra mig, opholdt mig med din
fri Aand. Psal. cxxxix. 7. Hvorhen skal jeg gaa fra
din Aand? Dette tilegner Propheten *Esaias* sit Vid-
 nisbyrds Troyærdighed *Cap. xlviii. 16.* Og nu den
 Herre Gud og Hans Aand har sent mig. Og at Gud
 aabenbarede sig selv til sine Børn under det Ny Testa-
 ment, nemlig, til Apostler, Evangelister og de
 første Discipler, er den hver bekiendt. Hvor vidt
 get samme endnu holder ved, og vi maa vente, føl-
 der herefter at omtale.

4 Bekræftelse. §. VIII. Den fjerde Ting stadfæstet, er, *At disse Aabenbarelsen var det, som de Hellige for dums grundede deris Troe paa.*

Beviist. Dette beviis is klarligen af en ret Beskrivelse paa Troe og dens Grunds Betragtning: Efter hvilken vi ikke skal søge iblant de adskillige nætte Skole-Lærdis Meeninger, men blive ved de klare og bare Apostelens Pauli Ord, hvilken *Heb. xi.* beskriver den paa tvende Maader. Troen, siger hand, er en

Hvad Troen er?

*Visbed paa de Ting, som haabis for, og en Bekræftelse paa de Ting som ikke seeis: Hvilket, som Apostelen viidere forklarer det i samme Capitel med mange Exempler, er intet andet, end en vis og stadig Sindets Troe, hvorved det er stille og paa nogen Maade ligesom eyer og nyder de Ting, som vare haabede, formedelst dets Tillid til Guds Løfte: Og saaledis har Sielen en vis Forsikring, ved dets Troe, paa de Ting, den endnu ikke haver seet eller ere skeede. Denne Troes Grund (eller Objectum) er Guds Ord, Løfte, Vidnisbyrd, eller tale til Sindet. Heraf er det gemeenligen stadfæstet, at Troens Grund er *Deus loquens, &c.* det er, *Gud talende, &c.* Hvilket ogsaa er aabenbar fra alle disse Exempler, fremsatte af Apostelen det gandske Capittel igiennem, hvis Troe hverken var grundet paa det udvortis Vidnisbyrd, ikke heller paa Menniskens Ord eller Skrift, men paa Guds Villies Aabenbarelse, kundgiort til dem, og i dem; som i Noahs Exempel v. 7. saaledis, *Ved Troen Noah, efter at hand var advaret af Gud om de Ting, som skulde skee, bevæget af Frygt beredde en Ark til at frelse sit Huus; hvorved hand fordømte Verden, og blev en Arving til den Retferdigbed, som er ved Troen.* Hvad var Grunden her til Noahs Troe uden Gud talende til ham? Hand havde ikke nogens Skrifter eller Prophefier tilforn, og heller nogen Kirkis, eller Folks Samtykke at sterke ham; og dog hans Troe paa Ordet, hvorved hand imodlagde den heele Verden, frelste ham og hans Huus. Hvor paa ogsaa Abraham er fremsat som*

Troens Objectum Deus Loquens.

Noahs Troe.

Abrahams Troe.

som et belydende Exempel, og derfor kaldet de Trofastis Fader, hvilken sigis imod Haabet at have troed i Haabet; i det hand ikke alleniste villigen forlod sit Fæderse Land, og viste ikke hvort hand gik: i det hand troede, at *Isaac* skulle fødte hannem, dog tuert imod Naturens Løb: men over alt, i det hand ikke vegrede sig at opofre ham, ikke tviflende, at Gud io var god for at opvekke ham fra de Døde; om hvilken det er sagt, at i *Isaac* skal din Sæd blive kaldet. Og omsider, i det hand slog sin Liid til det Løfte, at hans Sæd skulle besidde Landet, hvorudi hand selv var ikkun en Pillegrim, og hvilket ikke skulle fuldkommes til dem i mange Alder derefter. *Abrabams* Troens Grund i alt dette, var intet andet, end indvortis og umiddelbar Aabenbaring, eller Gud kundgiørende hannem sin Villie indvortis og umiddelbarligen ved sin Aand.

Men fordi vi i denne Part af Fremsettelsen have meldet om udvortis Røst, Aabenbaringer og Drømme, da er det fornøden at handle noget lidet om hvad herudi modfettis; nemlig,

At de, som nu grunde deris Troe paa umiddelbar objective Aabenbarelse, bør ogsaa at have udvortis Røst eller Siuner, Drømme eller Aabenbaringer for den.

Modsig.

Det nektis ikke, at Gud brugte Englers Tieniste, som i menneskelig Gestalt taledes udvortis med de Hellige fordem, og at hand ogsaa aabenbarede dem adskillige Ting i Drømmen og Siuner; hvilke vi ikke ville sige at ophøre, og saaledis sette Grendse til Guds Kraft og Frihed, i at aabenbare sig selv til sine Børn. Men naar vi betragte Troens Grund, da maa vi ikke faa meget ansee det, som er ikkun omstændeligen og ved Hændelse faa, men det, som er almindeligen og væsentligen faa.

Svar.

*Englen
Tieniste i at
tale i Men-
niskelig Ge-
stalt til de
Hellige i
jorden Tid.*

Hernest, maa vi giøre Forskiel imellem det, som i sig selv er undergiven Tyvlagtighed og Forfalskelse, og derfor er antaget for en andens Skyld; og det, som ikke er undergiven Tyvlagtighed, men er antaget allene for sin egen Skyld, saalom det er

Aabenbarel-
ser ved
Drømme og
Siuner.

Prima veritas den første og oprindelige Sandhed. Lader os derfor betragte hvordan, og hvor vidt disse udvortis Røst, Aabenbarelser og Drømmer, vare de Helligis Troes Objectum? Var det fordi de vare alleneste Røst, Aabenbarelser eller Drømme? Ney vist ikke, vi viide vel, og de uden Tvivl viste ogsaa, at Satan kand gjøre et Lyd af Ord, og bringe det til det udvortis Öre; at hand kand letteligen bedrage de udvortis Sandse, i at stille det for Öyen, som forsvinder, og i sig selv er intet. Ja, see vi ikke af daglig Erfarenhed, at hine *Föglere* og *Spøge Döotere* kand bringe saa meget til Veye med deris Trækker? Forbyde det Gud da, at de Helligis Troe skulle være grundet paa saa skuffelig en Grundvold, som Menniskens udvortis og bedragelige Sandse. Hvad kom dennem da til at troe disse Siuner? Sandeligen intet andet, end *Guds Aands* hemmelige Vidnisbyrd i deris Hierter, forsikrende dennem, at disse Røster, Drømme og Siuner vare af og fra Gud. *Abraham* troede Englene, men hvem sagde ham, at disse Mænd vare Engler? Vi maa ikke tenke, at hans troe da var grundet paa hans udvortis Sandse; men kom fra *Guds Aands* hemmelige Overtalelse i hans Hierte. Dette derfor maa endeligen bekiendis at være först og fornemmeligen de Helligis Troes Objectum; uden hvilket der er ingen sand eller vis Troe, og hvorved Troen ofte er undfanget og styrket, uden nogen af disse udvortis og siunlige Midler; hvilket er at see paa mange Stæder i Skriften, hvor der meldis alleneste, Og *Gud sagde*, &c. Og *Herrens Ord* kom til den og den, sigende, &c.

Modsig,

Men om nogen skulde motvilligen sige, At dette bemærker en udvortis lydelig Røst til det udvortis Öre.

Svar.

Jeg vilde gjerne viide, hvad Beviis saadan en kunde anbringe for denne sin Bekræftelse andet, end hans egen bare Gietning. Det er isøslagt, at Aanden vidner med voris Aand; men ikke til vort udvortis Öre, *Rom. viii. 16.* Og saasom *Guds Aand* er inden i os, og ikke uden for os, da taler den til vort aandelige,

Aanden ta-
ler til det
aandelige
Öre, icke
til det ud-
vortis.

lige, og ikke til vort legemligt Öre. Derfore, naar det er saa ofte sagt i Skriften, *Aanden sagde, rörde, hindrede, kallede*, den eller den, til at *giøre* eller *lade* een eller anden Ting, seer jeg ikke hvorfore nogen skulle slutte, at dette ikke var en indvortis Röst til Sjælens Öre, heller end en udvortis Röst til det legemlig Öre. Derfom nogen har en anden Meening, lad dem, om de kand, fremføre deris Argumenter, og vi skal viidere betragte dem.

Fra alt hvad heroven er meldet, skal jeg da uddrage et Argument til beviislig Slutning paa denne Fremfættelse, saaledis:

Det som et Menniske stadeligen troer, som Grundvolden til hans Haab paa Gud, og det evige Liiv, er hans Troes *Objectum formale*.

Men den indvortis og umiddelbar Guds Aands Aabenbaring, talende i og til hans Hellige, var af dem troed, som Grundvolden til deris Haab paa Gud og det Evige Liiv.

Derfore disse indvortis og umiddelbar Aabenbaringer vare deris Troes *Objectum formale*.

§. IX. Det som nu kommer under Betænkning, er, det vi sidst have bekræftet, nemlig, *At det samme stædse bliver ved, at være de Helligis Troes Grund til denne Dag.* Mange vil samtykke med hvad vi sagde tilforn, som her udi ere os imod.

Icke des mindre, der er et stærkt Argument at stadfæste denne Sandhed, indelukt i Fremfættelsen selv, nemlig, *At de Helligis Troes Grund (eller Objectum) er den samme i alle Tider, endskiømt udviist under adskillige Huusholdninger.* Hvilket jeg vil befatte i et Argument, og beviise saaledis:

Först, *Hvor Troen er een, der Troens Grund er ogsaa een.*

Men Troen er een: Derfore, &c.

At Troen er een, er Apostelens klare Ord, *Eph. iv. 5.* hvor den *eene Troe* er sat hos den *eene Gud*; som hand vilde sige, at stadfæste *tvende Troer*, er ligesaa urimeligt som at stadfæste *tvende Guder*.

*De Helligis
Troer fordom
den samme,
som voris.*

Fremdelis, derfom de Gamle Troe ikke var een og den samme med voris, det er, af det samme Væfen og overeens stemmende i den samme Beskrivelse, da havde det ikke været klygtigt af Apostelen Heb. xi. at have forklaret vor Troes Beskrivelse ved Fædrenis Troes Exempler, eller at opmuntre os ved *Abrahams* Exempel, derfom *Abrahams* Troe var af en anden Natur, end voris. Ikke heller reyfer sig deraf nogen Skilsmisse, fordi de troede paa Christum, i henfeende til hans udvortis Aabenbaring som skulle skee; og vi, som allerede skeed. Thi de ikke heller troede saaledis paa hannem som skulle komme, saa at de ikke folede ham nærværende hos dennem, og vidnede hannem at være nær; saasom Apostelen siger, *De alle drak af den aandelige Klippe, som folgede dem, hvilken Klippe var Christus.* Ikke heller troe vi saa paa hans forbigangne Aabenbaring, at vi ikke ogsaa fole og kiende hannem nærværende hos os, og at leve af bannem; uden Christus (siger Apostelen) er i eder, da ere I forkaste; saa at begge voris Troe er een, og overeens kommende i een og den samme Ting, Og hvad sig den anden Part anlanger, eller Paafølgelsen af det foregaaende; nemlig, *At Grunden er een, hvor Troen er een;* da beviiser ogsaa Apostelen det i det ovenbemelte Capittel, hvor hand giør alle de gamle Fædre os til Exempler. Nu hvorudi bør de efterfølgis, uden i dette at de troede paa Gud? Og hvad var deris Troes Grund, uden indvortis og umiddelbar Aabenbaring, som vi tilforn have beviist? Deris Exempler kand ikke bequæmmeligen forestillis os, uden vi troe paa Gud, som de gjorde; det er, ved det samme *Objectum*. Apostelen forklarer dette endnu viidere med sit eget Exempel, Gal. i. 16. hvor hand siger, *den tiid Christus var aabenbaret i bannem, da raadsløg hand ikke med Kiød oc Blod, men strax troede og adlydde.* Den samme Apostel Heb. xiii. 7, 8. hvor hand tilraader Hebræerne at følge deris Fædris Troe, tillegger denne Aarsage, *Retenkende deris Omgængelsis Ende, Jesus Christus,* den

den samme i Dag, i gaar, og til evig Tid: Herved merkeligen givende tilkiende, at der er ingen Forandring i Troens Grund eller Objectum.

Derfor nu nogen skulle forebringe en Imodsigelse af de *atskillige Administrationer*.

Modfig:

Da svarer jeg at det forandrer ikke Grunden: Thi den samme Apostel melder denne Adskillighed trede gange, 1 Cor. xii. 4, 5, 6. og bliver dog stedse ved det samme Objectum; den samme Aand, den samme Herre, den samme Gud.

Svar.

Ydermeere, derfor Troens *Objectum* var ikke eet og det samme, baade til os og til dem, da vilde det følge, at vi skulle kiende Gud paa en anden Maade, end ved Aanden.

Men dette er urimeligt: Derfor, &c.

Omsider dette beviis fuldkommeligen af en gemeen og vedtagen Regel iblant de Skole-lærde, nemlig, *Omnis actus specificatur ab Objecto*, En hver Handel er særdelifgiort ved sit Objectum; hvilket (derfor det er sandt, som de selv bekiende) er ogsaa et Vidne; dog jeg vil ikke have nogen Tilflugt til saadanne Skole-Argumenter, som vil falde mange alt for spitzfindige; ikke heller passer jeg meget paa saadanne Ting, som icke bequæmmer Evangelii Eenfoldighed, *derfor Objectum er adskillig, da maa Troen ogsaa være adskillig*.

De, som nu nekte denne Fremsettelse, bruge her en Distinction; givende det Magt, at Gud maa kiendis ved Aanden, men igien nektende, at det er umiddelbar og indvortis, men i og ved Skriften, i hvilken Aandens Meening (som de sige) er fuldkommeligen og tydeligen udført, og vi derfor komme derved til at kiende Gud og blive ledsagede i alle Ting.

Angaaende hvad vi her nekte, nemlig, At Skriften er ikke nockfommelig, ikke heller har nogentid været forordnet, at være den fuldkomne adequate og eenfste Regel, ikke heller kand de lære og ledsage en Christen i alle disse Ting, som ere hannem fornødne at viide, da skal derom viidere handlis i

den

den næste Fremfættelse. Det som paa denne Stæd egentligen indfalder at beviis is er dette: *At Christne bõr nu ledis indvortis og umiddelbarligen ved Guds Aand, paa den samme Maneer, (dog ikke mange kommer op til den Grad,) som de Hellige fordum.*

*De Christne
ledis nu ved
Aanden, paa
samme
Maade som
de Hellige
i fordum Tid*

§. X. Dette skal jeg beviise med adskillige Argumenter, og først af Christi Løfte i disse Ord, Job. xiv. 15. *Og jeg vil bede Faderen, og hand vil give eder en anden Trøstere, som skal blive hos eder altid.* v. 17. *Den Sandheds Aand, som verden ikke kand annamme, fordi den seer bannem ikke, ikke beller kiender bannem, men I kiende bannem, thi hand boer hos eder, og skal være i eder.* V. 26. *Men Trøstere, den Hellig Aand, hvilken Faderen vil sende i mit Navn, hand skal lære eder alle Ting, og bringe alle Ting til eders Hukommelse; og xvi. 13. Men naar den Sandheds Aand skal komme, hand skal lede eder i al Sandhed: thi hand skal ikke tale af sig selv; men hvadsombest hand skal bõre, det skal hand tale, og kundgiøre eder tilkommende Ting.* Vi agte herudi først, hvem denne er, og det givis tilkiende paa adskillige Maader: nemlig, Trøstere, Sandheds Aand, den Hellig Aand, og Sent af Faderen i Christi Navn. Herudaf beviis nokkommeligen de Socinianers oc andre kiødelige Christnis Daarlighed, hvilke hverken kiende, eller bekiende nogen indvortis Aand og kraft, uden det som er bare naturligt, hvorved de nokkommelig give tilkiende, at de ere af Verden, som ikke kand annamme Aanden, fordi de hverken see ham, ikke heller kiende ham. *For det Andet, Hvor denne Aand er, Hand boer hos Eder, og skal være i Eder.* Og for det tredie, *Hvad hans Embede er, Aand skal lære eder alle Ting, og bringe alle Ting til eders Minde, og lede eder i al Sandhed,* ὁδηγῶν ὑμᾶς ἐν πάσῃ τῇ ἀληθείᾳ.

*1. Spørgsm.
Hvo er den
ne Trøstere?*

Angaaende det første, da bekiende nesten alle, at her intet andet forstaaes, end hvad de klare Ord bemerke; hvilket ogsaa er beviiseligt af mange andre Stæder i Skriften, som herefter ville indfalde; ikke heller seer jeg hvorledis de, som anderledis bekræfte, kand fri sig fra Guds Bespottelse: Thi

derfor

derfom Trøfteren, den Hellig Aand, og Sandbeds Aand, ere alle eet med Skriften, da vil det følge at Skriften er Gud, faafom det er vift at den Hellig Aand er Gud. Derfom diffe Mænds Slutning fculle ftaa fast, da hvor Aanden meldis, i henfeende til de Hellige, derved fculle rætteligen og egentligen Skriften forftaaes: Hvilket, hvad for en ufornuftig og urimelig Ting det vilde giøre den Chriftnes Religion, kand en hver letteligen dømme. Saafom for Exempel hvor der figis, *At Aandens Aabenbarelse er given en hver til fin brug*; da fculle det faaledis forftaaes, *At Skriftens Aabenbarelse er given en hver til fine Brug*. Hvad for en fynderlig Sammenheng dette ville have, og hvad for en skiøn Forklaring, lader os fee af det fom følger efter i famme Capittel, 1 Cor. xii. 9, 10, 11. *Til en anden gaver til at beele, ved den famme Aand; til en anden, at giøre Miracles, &c. Men alle diffe Ting virker den eene oc felv famme Aand, uddeelende til en hver atskilligen fom den vil.* Hvad vil nu diffe store Fornufts Mestere, de Socinianer, dømme, derfom vi fculle her fette Skriften i Stæden for Aanden? Vilde dette fvare deris Fornuft, fom er deris Trois store Ledfagere? Vilde det holdis fornuftig i deris Logiske Skoler, at ftadfæfte, at Skriften uddeeler atskilligen, fom den vil, oc giver til fomme en Gave at helbrede, til andre at giøre Miracles? Derfom da denne Aand, hvoraf en Aabenbarelse er given et hvert Menniske til at bruge, er intet andet end den Sandbeds Aand, tilformmeldet, fom leder i al Sandbed; denne Sandheds Aand kand ikke være Skriften. Jeg kunde indføre hundrede meere faadanne Urimeligheder, paa denne daarlige Meening; men det, fom fagt er, maa være nock. Thi nogle iblant dem felv, enten undertiden glemfomme, eller skamfulde af deris egen Lærdom, bekiende at Guds Aand er en anden Ting, oc atskild fra Skriften, til at lære oc lede de Hellige.

Daarlige
Paafolgnin-
ger af Soci-
nianernis
Tro om at
Skriften er
Aanden.

For det Andet, At Aanden er indvørtis, fionis mig at have ingen viidere Forklaring fornøden.

2 Spørsm.
Hvor er dens
Stad?

Hand

Hand som boer hos eder, oc skal være i eder. Denne Aandens Indboelse i de Hellige, som det er en Ting endelig fornøden at kiende og tro; saa er det og saa klarligen stadfæstet i Skriften, som nogen Ting kand være. *Derfor Guds Aand boer i eder,* siger Apostelen til de Rømere Cap. viii. 9. Og atter, *Vide I ikke, at I ere den Hellig Aands Tempel,* 1 Cor. vi. 19. Og *at Guds Aand boer i eder?* 1 Cor. iii. 16. Uden dette holder Apostelen ingen for en Christen. *Derfor nogen* (siger hand) *hæver ikke Christi Aand, hand er ikke bans.* Disse Ord følger strax paa de ovenbemelte, af Skrivelsen til de Rømere, *Men I ere ikke i Kiødet, men i Aanden, derfor Guds Aand boer i eder.*

Aanden indvortis er en Christens fornemste kiendemercke.

Huis Sammenheng viiser, at Apostelen holder det for det fornemste en Christens Kiendemerke, baade Bekræftelse-oc Nektelse-viis: Thi i de forrige Vers, viser hand hvorledis det *kiødelige Sind er Fiendskab mod Gud*, og at de, som ere i Kiødet, *kand ikke behage ham.* Hvor hand slutter om de Rømere, at de ere ikke i Kiødet, *derfor Guds Aand boer i dem.* Hvad er dette andet, end at bekræfte, at de, i hvilke Aanden boer, ere ikke lenger i Kiødet, ikke heller af dem, som mishage Gud, men ere blevne sande Christne? I det neste Vers slutter hand nektelse-viis, *at Derfor et Menniske hæver ikke Christi Aand, da er hand ikke bans;* det er, hand er ikke en Christen. Den som da bekiender sig selv ukyndig, oc fremmed til den indvortis Christi Aands Indboelse i hans Hierte, bekiender sig derved at være endnu Kiødelig findet, hvilket er Fiendskab hos Gud; at være endnu i Kiødet, hvori hand kand ikke behage Gud; korteligen, (i hvad ellers hand mon kiende og tro om Christo, eller hvormeget hand er bekiendt og erfaren i den Hellige Skriftis Bogstaver) saa (for alt dette) er hand endnu ikke kommen til en Attraa at være en Christen, og ikke at have antaget den Christne Religion. Thi tag ikkun bort Aanden, og Christendommen bliver ikke meere Christendom, end et Menniskis døde Legeme, naar Sielen og Aanden

er borte, bliver et Menneske; hvilket de levendis ikke lenger kand fordrage, men begrave det, som en unyttig og stinkende Ting, i hvor angenem det og var, imens bevæget og indlivet af Sielen. Omfider, *Alt hvad er ypperligt, hvad er dyrebart, hvad er værdigt, hvad er behageligt i den Christne Tro, tilskrivis Aanden; uden hvilket det kunde ikke meere bestaa, end den udvortis Verden uden Solen.* Til denne have alle sande Christne i alle Tider til-egnet deris Styrke og Liv. Det er ved denne Aand, de bekiende sig at have været omvendte til Gud, at have været igienløste fra Verden, at have været styrkede i deris Svaghed, trøstede i deris Bedrøvelser opholdte i deris Fristelser, gjort frimodige i deris Lidelser, og triumphered i alle deris Forfølgelser. Ja, alle sande Christnis Skrifter ere fulde af de store og merkelige Ting, som de selv bekiende at have gjort, ved Guds Aands Kraft, Dyd og Virkning i dennem. *Det er Aanden, som gjør levende, Joh. vi. 63. Det var Aanden, som gav dem udtale, Giern. ii. 4. Det var Aanden ved hvilken Stephanus taledes, at Jøderne ikke vare god for at staa der imod, Giern. vi. 10. Det er de som vandre efter Aanden, til hvilke der er ingen Fordømmelse, Rom. viii. 1. Det er Aandens Low, som gjør fri, v. 2. Det er ved Guds Aand boende i os, at vi ere frelst fra Kødets, og det kiødelige Sind, v. 9. Det er Christi Aand boende i os, der opvekker vore døde Legemer, v. 11. Det er formedelst denne Aand, at Legemets Gierninger ere dræbte, og Liv erholdet, v. 13. Det er ved denne Aand, at vi ere gjorde til Børn, og raabe ABBA Fader, V. 15. Det er denne Aand, som vidner med voris Aand, at vi ere Guds Børn, v. 16. Det er denne Aand, som hjælper vore Skrøbeligheder, og gjør Forbøn for os med Sukke, som ikke kand udtøris, v. 26. Det er ved denne Aand, at de herlige Ting, som Gud har lagt op for os, som hverken det udvortis øre har hørt, ikke beller det udvortis øye seet, ikke beller Menniskens Hjerter fatted med*

De store og merkelige Gierninger, som ere virkede ved Aanden i alle Tider.

tilskrivis Aanden i alle Tider.

med al deris Kloghed, er aabenbaret os, 1 Cor. ii. 9, 10. Det er ved denne Aand, at Visdom, og Kundskab, og Tro, og Mirakler, og Tungemaal, og Prophetier erholdis, 1 Cor. xii. 8, 9, 10. Det er ved denne Aand, at vi ere alle døbte ind i eet Legeme, V. 13. Korteligen, alt hvad henhører til Sielens Salighed, og til en Christens Liv, er hverken retteligen stillet i Verk, eller virkelig erholdet derforuden. Oc hvad skal jeg meere sige? Tiden ville seyle at opregne alle disse Ting, som de Hellige for-
dum have erklæret; og de Hellige nu omstunder vidne, at de nyde, ved denne Aands Dyd oc Kraft, som boer i dennem. Min Bog skulde blive overmaade stor om de mange Vidne, hvormed denne Sandhed er bekræftet, skulle derudi indførís; hvorfore, foruden hvad som er ovenmeldet udaf de Gamle, hvilke alle siunis at hædre, og disse udaf Luther og Melancthon, jeg skal endnu udtage et merkeligt Vidne af *Calvina*, fordi mange af hans Lærdoms Efterfølgere forskyde og belee (og det, som er at frygte, formedelst deris egen Uerfarenhed deraf) denne Aandens Indboelse, som uvis oc farlig; saa at, dersom hverken Skriftens Vidnisbyrd, eller andris Ord, eller sund Fornuft kand overtale dem, de omfider maa lastis af deris egen Mesters Ord, som saaledis lyder i hans Instituttelsers tredie Bog, Cap. 2.

Calvinus
om Aandens
Indvaanelsis
Fornoden-
hed.

“ Men de foregive, at det er en stor Forvorwenbed
“ for nogen at pretendere til en utviflagtig Kundskab
“ paa Guds Villie; hvilket (siger hand) jeg skulde
“ give Magt, dersom vi skulde tilskrive os selv saa
“ meget, at underlegge Guds ubegribelige Raad
“ under voris svage Fornuft. Men naar vi eenfolde-
“ ligen sige, med Apostelen Paulo, at vi have an-
“ nammet ikke denne Verdens Aand, men den Aand
“ som er Gud; ved hvis Lære vi forstaa alle Ting,
“ som ere os givne af Gud: Hvad kand de da
“ snakke der imod, uden at bespotte Guds Aand?
“ Thi derfom det er et forskrekkeligt Hellig-Rov
“ at beskylde nogen Aabenbarelse som kommer fra
“ hannem,

" hantem, enten for Løgn, eller Uvisshed og Tyv-
 " raadighed; hvorudi ere vi at laste, naar vi stad-
 " fæste hans Visshed? Men de igien udraabe, at det
 " er ikke uden stor Daarlighed, at vi saa tør rose os
 " af Christi Aand. Hvem skulde tro, at disse
 " Mænds Dumbhed var saa stor, de som vil agtis for
 " Mestere i Verden, at de skulle saa slaa feil i Reli-
 " gionens første Grund? Sandelig jeg kunde ikke
 " have troed det, dersom ikke deris egne Skrifter
 " vidnede det. *Paulus* holder dem for Guds Børn,
 " som leedis af Guds Aand; men disse vil have Guds
 " Børn at ledis af deris egen Aand, uden Guds Aand.
 " Hand vil have os kalde Gud Fader, Aanden selv
 " leggende os det Ord i Munden, der allene kand
 " vidne med voris Aand, at vi ere Guds Børn.
 " Disse, dog de ikke aflade at kalde paa Gud, ikke
 " dismindre aflade Aanden, ved hvis Ledfagelse
 " hand retteligen paakaldis. Hand nekter dem
 " at være Guds Børn, eller Christi Tienere, som
 " ikke ere ledsagede ved Guds Aand; men disse
 " paafinde en Christendom, som ikke har Christi
 " Aand fornøden. Hand giver intet Haab om en
 " en salig Opstandelse, uden vi sôle Aanden boende i
 " os; men disse giøre sig et Haab, uden nogen
 " saadan Følelse; men maa skee de ville svare, at
 " de ikke nekte at det er fornøden at have den,
 " alleniste vi bôr af Blyferdighed og Ydmyghed at
 " nekte og ikke bekiende det. Hvad er da hans
 " Meening, naar hand befaler *Corintherne* at prøve
 " sig selv, om de ere i Troen; om de have Chri-
 " stum, hvilken hyosom ikke bekiender at bo i sig,
 " er forkast? Ved den Aand, som hand hævver givet
 " os (siger *Johannes*) vi kiende at hand boer i os. Og
 " hvad giøre vi da andet, end drage Tvivlsmaal om
 " Christi Løfte, da vi dog vilde holdis for Guds
 " Tienere, uden Guds Aand, hvilken hand lover
 " at udgyde paa alle sine? Saaform da disse Ting ere
 " den første Grund til Gudfrygtighed, da er det en
 " elendig Blindhed at beskyldte de Christne for
 " Hofferdighed,

Uden Aanden
Nærværelse maa
Christendommen
ophøre.

“ Hofferdighed, fordi de tør rose sig af Aandens
“ Nærværelse, uden hvilken roes Christendom-
“ men selv er intet. Men ved deris eget Exempel
“ bekiende de, hvor sande Christi Ord vare, At
“ Hans Aand var ukiendt til Verden, og at de al-
“ lenist bekiendte den, som havde den.” Saa vidt
Calvin.

Derfor dette da er saa, hvorfor skulle da nogen
være saa daarlig, at nekte, eller saa ubesindig, at
ikke søge efter Aanden, hvilken Christus har lovet
at skal bo i hans Børn? De som da indbilde sig at
Aandens Indboelse og Ledfagelse ophøre, maa ogsaa
slutte, at Christendommen ophører, saasom Christen-
dommen kand ikke bestaa uden Aanden.

3 Spørsm.
Hvad er
Aandens
Verk?

Joh. 16. 13.
og 14. 26.

Aanden vor
Ledfagere.

For det tredie, *Hvad Aandens Verk og Embede er*,
er nogenledis tilforn viist, hvilket Christus befatter
i to eller tre Ting, *Hand vil lede eder i al Sandhed,*
hand vil lære eder alle Ting, og bringe alle Ting til
eders Minde. Siden Christus har forfornet os med saa
god en Lærere, hvad have vi da fornøden at forlade
os saa meget paa disse Menniskens Paaleggelse og
Bisfninger, hvormed saa mange Christne have sig
befværet? Hvad have vi fornøden at sette op voris
egen Kiødelige og fordervede Fornuft til at ledfage os
i aandelige Ting, som nogle vil endeligen have?
Maa der ikke klagis over alle saadanne, som Herren
fordum, over Israel, ved Propheterne, Jer. ii. 13.
For mit Folck have begaaet to store Misgierninger, de
have forladt mig, den levende Kilde; og udbugget dem
selv Kar, brudne Kar, som icke kand holde Vand? Har
ikke mange forladt? Er der ikke mange, som belee
og forkaste denne indvortis og umiddelbar Ledfagere,
denne Aand, som leder i ald Sandhed; og opkaste
sig andre Veye, brudne Veye, som hid ind til ikke
har udleed dem af Kiødet, eller Verden, eller udfra
deris egne Lysters Herredømme, og syndige Begier-
ligheder; hvorved Sandhed, hvilket allene ret-
teligen lærer ved Aanden, er saa fremmed i Verden?

Fra alt dette, som her oven er meldet, angaaende dette Løfte, og disse Christi Ord, vil det følge, At Christne ere altid ledsagede indvortis og umiddelbarligen ved Guds Aand boende i dem; og at det samme er en stedse varende Ordinantz, saa vel til Kirken i Almindelighed i alle Tider, som til en hver Lem i særdelighed; som efterfølgende Argument udviiser.

*En stedse
varende Or-
dinantz til
Guds Kirke
oc Folk.*

Christi Løfte til sine Børn er *Ja* og *Amen*, og kand ikke feyle, men maa endeligen fuldkommis.

Men Christus har lovet at *Trøsteren*, den Hellig Aand, den Sandbeds Aand, skal altid blive hos sine Børn, skal boe hos dem, skal være i dem, skal lede dem i al Sandhed, skal lære dem alle Ting, og skal føre dem alle Ting til Minde.

Derfore *Trøsterens*, den Hellig Aands, den Sandbeds Aands Blivelse hos sine Børn, &c. er *Ja* og *Amen*, &c.

Igien: Intet Menneske er igienløst fra det kiødelige Sind, der er Fiendskab mod Gud, som ikke heller er, eller kand blive Guds Low underdanig: Intet Menneske er i Aanden, men i kiødet, og kand ikke behage Gud uden Christi Aand boer i hannem.

Men en hver sand Christen er i sin Maade igienløst fra det kiødelige Sind, og bragt ud af Fiendskabet, og kand være Guds Low underdanig; er kommen udaf Kiødet, og i Aanden, Guds Aand boende i hannem.

Derfor en hver Christen har Guds Aand boende i hannem.

Igien: *Hvo som helst ikke har Christi Aand, er ikke bans*, det er, ikke Christi Barn, Ven, eller Discipel.

Men en hver sand Christen er Christi Barn, Ven, Discipel.

Derfore en hver sand Christen har Christi Aand.

Fremdelis: Hvosomhelst er den Hellig Aands Tempel, i ham boer og bliver den Hellig Aand.

Men en hver sand Christen er den Hellig Aands Tempel.

E Derfor

Derfor Guds Aand boer og bliver i en hver sand Christen.

Til Slutning: Den, i hvilken Guds Aand boer, der er den ikke som en dumb, doven, unyttig Ting; men den bevæger, rører, styrer, ledsager og lærer ham alle Ting, som ere hannem fornødne at viide; ja, fører ham alle Ting til Minde.

Men Guds Aand boer i en hver sand Christen:

Derfore Guds Aand ledsager, underviiser og lærer en hver sand Christen, hvad er hannem fornøden at viide.

Modfig.

§. XI. Men der ere somme, som vil bekiende, *At Aanden nu leder og lærer de Hellige, men den gjør det alleniste subjective, eller paa en blind Maade, ved at opluise deris Forstand, til at forstaa og tro den Sandhed som er nedlagt i Skriften; men aldelis ikke ved at forestille Sindet disse Sandheder objective, og dette kalde de Medium incognitum assentiendi, som det, om hvis Virkning mand ingen Sands haver.*

Svar.

Denne Meening, dog lidet bedre end den forrige, er ikke dismindre imod Sandhed, og rekker ikke den.

I Brevis.

I. Fordi der ere mange Sandheder, hvilke hvad besynderlige og særdelis Personer angaar, og hvad de bør endeligen forstaa, kand ingenlunde findis i Skriften, som i efterfølgende Fremsettelse skal udviis.

Herforuden beviser de allereede uddragne *Argumenter*, at Aanden hielper os at forstaa Sandhed, andensteds erkleret, ikke allene *subjective*, men ogsaa *objective* fremstiller disse Sandheder for vore Sind. Thi det, som lærer mig alle Ting, og er given mig til den Ende, uden Tvivl forestiller mit Sind disse Ting, som det lærer mig. Det er ikke sagt, at den skal lære os, hvorledes at forstaa disse Ting, som ere skrevne; men, den skal lære eder alle Ting. Igien, det som minder os om alle Ting, maa endelig forestille os dem, som et *Objectum*; ellers kand mand ikke egentligen sige, det var ført dem til Minde, men alleniste, at den hielper os at ihukomme de *Objecta*, som ere tagne andensteds fra. Mit

Mit andet Argument skal tagis af det Nye Testa-^{2 Beviis.} mentis Natuer; ved hvilket, og de efterfølgende, jeg skal beviise, at vi ere ledsagede ved Aanden, baade *umiddelbarligen* og *objective*. Det Nye Testamentis Natuer er paa atskillige Stæder fremsat:

Først, *Esai. lix. 21. Denne er min Pact med dem,* ^{1 Bekræf-} siger Herren, *Min Aand som er paa dig, og mine Ord som jeg baver lagt i din Mund, skal ikke vige fra din Mund, ikke beller fra din Sæds Mund, ikke beller fra din Sæds Sæds Mund, siger Herren, herfra og til evig Tid.* Ved den sidste Part heraf, udføris noksom-^{Aandens} meligen dette Løftis Lengde og Varagtighed, *Det* ^{Ledsagelse} *skal ikke vige, siger Herren, herfra og til evig Tid.* I den forrige Part er Løften i sig selv, hvilket er, at Guds Aand skal være paa dem, og Guds Ord leggis i deris Mund.

Først, dette var *Umiddelbarligen*, for her talis ^{1 Umiddel-} intet om noget Middel; *Hand* siger ikke, jeg skal ^{barligen.} ved de eller de Skriftens og Bøgers Midler, bringe saadanne Ord i eders Munde; men *Mine Ord skal jeg, ja jeg, siger Herren, legge eder i Munden.*

For det andet, dette maa være *objective*; thi ^{2. Objective} (*Ordene lagde i eders Mund*) er det *Objectum*, som af Hannem fremsættis. *Hand* siger ikke, De Ord, som I skulle see skrevne, skal min Aand allene opluse eder udi, at I skal samtykke dermed; men *Klarligen, Mine Ord, som jeg baver lagt i eders Mund &c.* Hvoraf jeg saaledis argumenterer.

Paa hvilken den Hellig Aand altid bliver, og legger hannem Ord i Munden, hannem lærer Aanden *umiddelbarligen, objective og ideligen.*

Men Aanden er altid paa den Retferdigis Sæd, og legger Ord i deris Mund og viger ikke fra dem:

Derfore lærer Aanden den Retferdige *umiddelbarligen, objective og ideligen.*

For det andet, Dette Nye Testamentis Natur er ^{2 Beviis.} endnu fuldkommeligere tilkiende givet, *Jer. xxxi. 33. hvilket Apostelen igientager og bekræfter Heb. viii. 10, 11. i disse Ord: Thi denne er Pacten, som*

jeg vil giøre med Israels Huus, efter disse Dage, siger Herren, jeg vil sette mine Lowe i deris Sind, og skrive dem i deris Hierte, og jeg vil være dem en Gud, og de skal være mig et Folk. Og de skal ikke lære hver Mand sin Næste, og hver Mand sin Broder, sigende, Kiend Herren; thi de skal alle kiende mig fra den minste til den største.

Det Objectum her er Guds Low sat i Hierte, og skreven i Sindet; hvorved de komme til at blive Guds Folk og retteligen at kiende hannem.

Forskiel i
mellem den
udvortis og
indvortis
Low.

I dette da er Lowen atskildt fra Evangelio: Tilforn var Lowen udvortis, skreven i Steen Tavler; men nu er den indvortis skreven i Hierte: Fordum hengde Folket paa deris Præster for Guds Kundskab, men nu have de alle en vis og følelig Kundskab af hannem; hvorom Augustinus taler vel i hans Bog *De Litera et Spiritu*; hvorfra Aquinas allerførst siunis at have taget Aarsag til at giøre dette Spørfmaal; Om den Nye Low er en skreven Low, eller en indplanted Low? *Lex scripta, vel Lex indita*? Hvilket hand saaledis opløser, bekræftende, at den Nye Low, eller Evangelium, er ikke egentligen en Low skreven, som den gamle var, men *Lex indita*, en indplanted Low; og at den gamle Low var skreven udenfore, men den Nye Low er skreven inden paa Hierte's Tavle.

Evangelii
Huushold-
ning herli-
gere, end
Lowens.

Hvor meget ere de da bedragne, der, i Stæden for at de skulle holde Evangelium bedre, end Lowen, have gjort deris Tilstand, som ere under Evangelio langt verre? Thi uden Tvivl det er en langt bedre og meere ønskelig Ting, at have Omgængelse med Gud Umiddelbarligen, end alleniste middelbarligen, saasom det er en høyere og herligere Huusholdning: Dog alligevel bekiende disse Mænd, at mange under Lowen havde umiddelbar Omgængelse med Gud, hvilken de nu sige at være ophørt.

Igien, Under Lowen, der var det Allerseligste, hvor den ypperste Præst gik ind, og annammede Herrens Ord umiddelbarligen fra de Cherubim, saa

at

at Folket kunde da visseligen komme til at viide Herrens Villie ; men nu, efter disse Mænds Meening ; ere vi i en langt verre Tilstand, saasom vi have intet uden Skriftens udvortis Bogstav til at giøre Gietning af ; hvor der er neppe eet Vers, som to, i deris Meening, kommer over eens udi. Men *Jesus Christus* har lovet os bedre Ting, (dog mange ere saa daarlige at ikke tro hannem) nemlig, at lede os, ved sin egen uvildfarende Aand, og haver synderrevet og borttaget Forhenget, hvorved ikke allene een, og det engang om Aaret, maa gaa ind ; men alle af os paa alle Tider have Tilgang til Hannem, saa ofte som vi komme nær Hannem med reene Hierter : Hand aabenbarer os sin Villie ved sin Aand, og skriver sine Lowe i vore Hierter. Disse Ting da saaledis foresendte, kommer jeg til Beviis :

Hvor Guds Low er indsat i Sindet og skreven i Hiertet, der Troens *Objectum* og Guds Kundskabs Aabenbarelse er *indvortis*, *umiddelbar* og *objective*.

Men Guds Low er indsat i Sindet og skreven i Hiertet paa en hver sand Christen under det Nye Testament.

Derfore er Troens *Objectum*, og Guds Kundskabs Aabenbarelse til en hver sand Christen *indvortis*, *umiddelbar* og *objective*.

Assumptionen er de klare Skriftens Ord : Den første Fremsettelse maa endelig være sand, uden at det som er indsat i Sindet, og skreven i Hiertet, var enten ikke *indvortis*, ikke *umiddelbar*, eller ikke *objective*, hvilket er urimeligt.

§. XII. Det tredje Argument er af disse *Johannis* 3 Beviis. Ord, i *Joh. ii. 27.* Men den Salvelse, som I have annammet af ham, bliver i eder, og I have ikke fornøden at noget Menniske lærer eder : men den samme Salvelse lærer eder alle Ting, og er Sandhed, og ikke Løgn, og ligesom den haver lærdt eder, saa skal I blive i hannem.

Først, Dette kunde ikke være nogen sær, besynderlig og extraordinari *Privilegium*, men det som

er fællis til alle Hellige, saasom det er en almindelig Epistel, skreven til alle paa den Tid.

2. Vir.

For det andet, Apostelen fremsetter denne Salvelse i dem, som en meere vis Prøvesteen for dem at kiende og prøve falske Lærere ved, end hans egne Skrifter; thi efterat hand i det forrige Vers havde sagt, at hand havde skrevet noget til dem om faadanne, som forfôrde dem, da begynder hand saaledis i det næste Vers, *Men den Salvelse &c. og I have ikke fornôden, at noget Menneske lærer eder &c.* hvilket udviiser, at efterat hand haver sagt til dem hvad kand sigis, hand for alt dette henviser dem til den indvortis Salvelse, (hvilken lærer alle Ting) som det Viste, stadigste, og fasteste Bulverk, imod alle Forfôrere.

3. Stedsevarende.

Og omsider, At det er en stedsevarende Ting; den Salvelse, som bliver i dem; dersom den ikke bode i dem, da kunde den ikke lære dem alle Ting, ikke heller ledsage dem imod al Fare. Hvoraf jeg saaledis argumenterer:

Den som har en Salvelse blivende i hannem, som lærer ham alle Ting, saa at hand ikke har fornôden at noget Menneske lærer ham, har en indvortis og umiddelbar Lærere, og har noget indvortis og umiddelbarligen aabenbaret til hannem.

Men de Hellige have saadan en Salvelse:

Derfore, &c.

Jeg kunde beviise denne Lærdom af mange flere Skriftens Sprog, hvilke jeg for Kortheds Skyld udelader; og kommer nu til den anden Part af denne Fremfættelse, hvor de Modsigelse, som gemeenligen anbringis, ere svarede.

Modsig.

§. XIII. Den fornemste er denne, *At disse Aabenbarelsen ere uviste.*

Svar.

Men dette fremviiser stor Vankundighed i dem, som imodsig; thi vi giøre Forskiel imellem *Thesin* og *Hypothetin*; det er, imellem *Fremfættelsen* og *Undersættelsen*. Thi det er een Ting, at stadfæste, at den sande og utvifelige Guds Aands Aabenbarelse er

vis og ufeilbar ; og en anden Ting, at bekræfte, at den eller den besynderlige Person, eller Folk, er ufeilbarligen ledsaget ved denne Aabenbarelse, i hvad de tale eller skrive ; fordi de bekræfte at de ere faaledis ledsagede, ved Aandens indvortis og umiddelbar Aabenbarelse. Det første allenist vi stadfeste, det sidste tillader en Tvivlsmaal. Spørsmaalet her er ikke, hvo er, og hvo er ikke faaledis ledsaget ? Men om ikke alle bør og kand blive faaledis ledsagede.

Saa som da vi have allereede beviist, at Christus ^{Aandens} ^{Ledsagnings} ^{Vished be-} ^{viist.} haver lovet sin Aand at lede hans Børn, og at en hver af dem baade bør, og kand blive derved ledsaget ; dersom nogen bortviger fra denne visse Led-sagere, i Gierningen, og dog i Ord pretenderer at være led derved, til saadanne Ting, som ikke ere gode, da vil det ikke følge derpaa, at den sande Aandens Ledfagelse er uvis, eller bør ikke følges ; ikke meere end det vil følge, at Solen ikke giver Ljus, fordi en blind Mand, eller een, som villigen lukker sine Öyen, falder i en Grav om Middagen, af Mangel paa Ljus : eller at ingen Ord talis, fordi et døvt Menneske ikke hører dem : eller at en Have fuld af vellugtende Blomster giver ingen sød Lugt, fordi den, som har mist sin Lugt, ikke kand lugte dem, Fauten er i *Organo*, og ikke i *Objecto*.

Alle disse Feil og Forseelser derfor maa tilskrives til Menneskens Svaghed eller Ondskab, og ikke til den Hellig Aand. De som sette sig imod denne visse og ufeilbare Aandens Vidnisbyrd, pleyer gemeenligen at anbringe de gamle *Gnosticks* Exempel, og det forfærdelige og fordervelige Væsen af *Anabaptisterne* til *Munster* ; hvilket alt sammen rører os aldelis ikke, ikke heller i det minste svekker voris sande Lærdom. Hvorfore den anden Part af vor Fremsettelse underföyis, som et Bullverk, imod saadan Anfald, faaledis : *Ydermeere disse Gudomme-* *lige og umiddelbare Aabenbarelser, hvilke vi stadfeste,* *som endeligen fornødne til at grunde en sand Tro paa,*

kand aldrig nogentid imodsig Skriftens Vidnisbyrd eller den sunde Fornuft.

Af Erfaren-
hed.

Foruden denne Bekræftelsis useilbare Sandhed, kand vi dristeligen stadfeste det, fra vor egen visse og salige Erfarenhed. Thi denne Aand har aldrig bedraget os, aldrig oprørt eller bevæget os til nogen Ting, som var ilde; men er klar og bar i sine Aabenbarelser, hvilke vi grandgiveligen komme til at forstaa, naar vi ere stille og vente i det reene og ubesmittede Guds Ljus (det egentlige og bequemme Organ) i hvilket de ere befattede. Derfor om nogen argumenterer saaledis:

(*At fordi nogle onde, ugudelige, diavelske Mennesker, have gjort onde Gierninger, og have ugudeligen stadfæstet, at de vare dertil drevne af Guds Aand.*

Derfor, bør ingen forlade sig paa Guds Aand, eller søge at ledig derved.)

Paaføl-
gelses Urime-
lighed.

Da nekter jeg aldelis Paafølgelsen af denne Fremsettelse; hvilken, dersom de skulde antagis for sand, da skulde al Tro paa Gud, og Haab om Salighed blive uvis, og den Christne Religion blive en bare Scepticismus. Thi efter den samme Maneer maatte jeg ogsaa saaledis reasonere:

Fordi *Eva* var bedraget formedelst Slangens Løgn: Derfor burde hun ikke forladt sig paa Guds Løfte. Fordi den gamle Verden var forført af onde Aander: Derfor burde hverken *Noah*, eller *Abraham*, eller *Moses*, at have forladt sig paa Herrens Aand.

Fordi en løgnagtig Aand taledes igiennem de fire hundrede Propheter, som overtalte *Achab* til at gaa op og stride imod *Ramoth Gilead*:

Derfor den sande *Micheas* Aands Vidnisbyrd var uvisst og farligt at adlyde.

Fordi der vare forførende Aander fordum indkrøbne i Kirken:

Derfor var det ikke godt, men uvisst, at følge den Salvelse, som lærer alle Ting, og er Sandhed, og ikke Løgn.

Hvem tør sige, at dette er en fornøden Paafølgelse? Fremdelis, ikke allene de Helligis, og den fordum

fordum Guds Kirkis Tro, er herved giort uvis, men ogsaa nu omstunder alle slags Christnis Tro er i samme Fare; end ogsaa deris, som søge en Grundvold for deris Tro andensteds, end fra Aanden. Thi jeg skal beviise ved et uforbigengeligt Argument, *ab incommodo*, eller, af den Vanskelighed, der paafølger, at dersom Aanden ikke bør følges for den Aarfags Skyld, og at Mennisken maa ikke forlade sig derpaa, som deris Ledfagere, fordi nogle der til pretenderende begaa store Ugierninger; da er hverken *Tradition*, Skrifter, eller Fornuften, som *Papister*, *Protestanter* og *Socinianer* giøre deris *Trois* Regel, i det ringeste vissere og at lide paa. *Romanisterne* holder det for en Vildfarelse, at holde Paaske paa nogen anden Maneer, end den Kirke giør. Dette kand alleniste komme til Endelighed ved *Tradition*. Dog holder den *Grekiske Kirke*, som lige saa vel beraaber sig paa *Tradition*, som den anden, sin Paaske anderledis. Ja, saa lidet formaar *Tradition* til at ende denne Sag, at *Polycarpus*, *Johannis* Discipel, og *Anicetus*, Biskop til *Rom*, som strax kom efter dem (efter hvis Exempel begge Partier sluttede at den Trætte burde at endis) kunde ikke komme over eens. Her maatte endeligen een af dem fare vild, og det følgende *Tradition*. Vilde nu Papisterne dømme at vi handlede redeligen med dem, om vi skulde heraf slutte at *Tradition* er intet at agte? Herforuden, i en Handel af større Vigtighed, vil den samme Vanskelighed foresfalde, nemlig i den Rømerske Biskops Værdighed; thi mange stadfeste, og det ved *Tradition*, at i de første Sex Hundrede Aar de Rømerske Prelater aldrig tog sig til denne Titel af en *Almindelig Hyrde*, ikke heller var saaledis erkiendt. Og, som det der aldels kulkaster dette Överste Sæde, da er der de som anbringe, og det af *Tradition*, at *Petrus* aldrig saa *Rom*; og at derfor Biskoppen af *Rom* kand ikke være hans Successor. Vilde I *Romanister* holde det for et got Argument, at sige, som I giøre?

Mange

Exempel af
Tradition.Euseb. Hist.
Eccles. lib.
5. c. 26.

Mange ere blevne bedragne og høyligen faret vild i det de har forladt sig paa *Tradition*.

Derfor bør vi at forkaste alle Traditioner, ja, end ogsaa de, ved hvilke vi stadfeste det, som er tvert imod, og som vi tenke beviise Sandhed.

Conc. Flor. Sess. 5. decretis quodam. Conc. Eph. Act. 6. Sess. 11 & 12. Conc. Flor. Sess. 18, 20. Conc. Flor. Sess. 21. p. 480. & seq. Omsider, i det *Florenciske Concilio*, hvor de fornemste Doctorer af de *Romerske* og *Grekiske* Kirker disputerede heele Sessioner, om en eeniste Sententis Forklaring af det *Ephesiske Concilio*, og af *Epiphanius* og *Basiliius*, og kunde dog aldrig stemme overeens derudi.

2. For det *Andet*, hvad Skriften angaar, da møder os den samme Vanskelighed: *Lutheranerne* bekiende, at de tro *Consubstantiationem*, efter Skriften; hvilket *Calvinisterne* nekte, og sige, efter den samme Skrift, at være en grov Vildfarelse. *Calvinisterne* igien stadfeste en *absolut Reprobation*, hvilket de *Arminianer* nekte, holdende tvert der imod: hvorudi begge stadfeste Skriften at være deris Regel. Skulde jeg da saaledis argumentere til *Calvinisterne*?

Her de *Lutherske* og *Arminianer* fare groveligen vild ved at følge Skriften:

Derfor er ikke Skriften god, eller en vis Regel; og saa tvert imod.

Vilde enten af dem antage dette Argument for got og sandt? Hvad skal jeg sige om de *Episcopiske*, *Presbyterianer*, *Independenter*, og *Anabaptister* i store Britannien, som stedste slaaer og stöder hin anden med Skriften? Til hvilke dette samme Argument kand anbringis, dog de alle eendregteligen bekiende den at være deris Regel.

3. Og for det *Tredie*, Hvad Fornuften angaar, da giøris der ikke meget fornøden at tale; hvorfra kommer alle de *Controversier*, *Disputatzer* og *Tvistigheder* i Verden, uden af dette, at en hver tenker hand følger den rette Fornuft? Heraf fordum kom de *Tvistigheder* imellem de *Stoiker*, *Platonister*, *Peripatetiker*, *Pythagoreer*, og *Cyniker*, og siden imellem de *Aristoteliske*, og *Cartesianske* og andre *Naturalister*:

De Tvistigheder som kommer heraf imellem de gamle og nye Philosophen.

Naturalister : Kand deraf sluttis, eller ville *Socinianer*, de store Fornuft-Mestere, tillade os at slutte, fordi mange, og det heel viise Mænd have fareet vild, følgende (som de indbildte sig) deris Fornuft, og det efter al muelig Flid og Vindskibelighed, at udfinde Sandhed, at derfor ingen bør meere bruge den, eller forsikre sig om hvad hand visseligen veed at være efter Fornuften ? Og saa vidt anlangende *Opinion* ; den samme Uvisshed bequæmmer ikke mindre disse andre *Principiis*.

§. XIV. Men dersom vi komme til Gierning, da dog jeg bekiender, at jeg af Hiertet haver Vederstyggelighed til disse vilde Ugierninger, som er skrevne om *Anabaptisterne* af *Munster*, tør jeg dog dristeligen sige, at ligesaa onde, om ikke verre Ting, har været begangne af dem, som forlade sig paa Tradition, Skriften og Fornuften : hvorudi de ogsaa selv bekreftede at have efterfølget disse Regle. Jeg har ikkun fornøden at melde alle de Tumulter, Oprør, og forskrekkelige Blods-Udgydelse, hvormed *Europa* haver været hiemsøgt i atskillige Tider : hvorudi *Papister* imod *Papister*, *Calvinister* imod *Calvinister*, *Lutherske* imod *Lutherske*, og *Papister* hiulpne af *Protestanter*, imod andre *Protestanter* hiulpne af *Papister*, have ynkeligen udgydet hin andens Blod, leyende og nødende Mænd til at ihjelsaa hin anden, som ikke forstode Tvistigheder, men vare fremmede til hin anden : Imidlertid alle pretenderende *Raison* for hvad de gjorde, og beviisende det lowligt af Skriften.

Thi hvad have *Papisterne* pretenderet for deris mange Mord og *Massakreren*, saa vel i *Frankerig*, som andensteds, uden Tradition, Skriften og Fornuften ? Sagde de ikke, at Fornuften overtalte dem, Tradition tilstedde dem, og Skriften befalede dem, at forfølge, ødelegge og opbrende *Kættene*, saadan, som nektede dette Klare Skriftens Sprag, *Hoc est Corpus meum*, Dette er mit Legeme ? Og give ikke *Protestanterne* Samtykke til dette samme Blodbad,

Anabaptisterne for deris Galenskap og Protestanter og Papister for deris Krig og Blodstyrtning beraabe sig alle paa Skriften.

Tradition, Skriften og Fornuften gjort et Skind til Mord og Forfølgelse.

bad, som holde den samme Ting, og giøre dem driftige ved Brenden, og Landsforviselse, imens deris Brødre saa medhandlis for samme Sag? Er ikke store *Britannien* og *Ireland* (ja, og al den Christne Verden) et levende Exempel herpaa, hvilke for atskillige Aar var en Skueplats af Blod; hvor mange miste deris Liv, og mange Familier bleve aldelis fordervede og ruinerede? For hvilket ingen anden Aarsag blev fornemmeligen given, end Befalninger af Skriften. Derfom vi da ligne disse Bedrifter ved deris af *Munster*, da skal vi ikke finde stor Forskiel; thi begge indbildte sig, og bekræftede at de vare kallede, og at det var lowligt at ihjelslaa, brende og ôdelegge de Ugudelige. Vi maa ibjellsaa alle de Ugudelige, sagde hine Anabaptister, at vi, som ere Hellige, maa eye Jorden. Vi maa brende forbærdede Kjettere, sige Papisterne, at den Hellige Rømerske Kirke kand blive renset fra raadne Lemmer; og saa leve i Fred. Vi maa afbugge forførende Separatister, sige de Prelatiske Protestanter, som forstyrer Kirkens Fred, og forskyde det Gudommelige Hierarkie og Præster-Regimente og dets gudelige Ceremonier. Vi maa ibjellsaa, sige de Calvinske Presbyterianer, de vanbellige Malignanter, som beskyldte det hellige Consistorial, og Presbyterianske Regimente, og søge at forføare det Pavelige og Prelatiske Hierarkie; saavelsom bine andre Secter, som bindre vor Kirkis Fred. Hvad Forskiel, Kiere, Upartiiske Læsere, seer du imellem disse?

Modfig.

Vil nogen sige, Anabaptistene gik foruden og imod Ævrighedens Myndighed, saa gjorde ikke de andre.

Svar.

Exempel paa
Papistiske
Grumhed.

Da kunde jeg letteligen igiendrive dette, ved at fremføre disse Seters Vidnisbyrd imod hin anden. Hvordan Papisterne forholdt sig imod *Hendrich* den Tredie og Fierde af *Frankerige*; deris Forsæt imod *Jacob* den fiette i at opblæse ham med *Parliamentet* med Krud; saavelsom og deris Lærdom om *Pavens* Myndighed at afsette konger for Kætteri og afløse deris Underfaatter fra deris Eed, og give deris Riger til andre, dette vidner imod dem.

Og

Og hvad *Protestanterne* angaar, hvad Forskiel der er imellem deris Bedrifter og hine ovenmeldte, kand sees af de mange Sammenfvergelse, og Tumulter, som der have været baade i *Engeland* og *Skotland*, og som have været agerede inden hundrede Aars Tid, i atskillige Byer og Provintzer i *Nederlandene*. Have de ikke ofte søgt, ikke alleniste af den Papiste Övrighed, men ogsaa af dem som havde begyndt at reformere, eller som havde givet dem Frihed at öve deris Religion, at de ikke alleniste maatte blive tilladt, uden Bessværlighed og Forhindring, at öve deris Religion, lovende at de ikke ville hindre eller molestere *Papisterne* i deris Religions Övelse? Og dog tvert der imod, saa snart de havde Magt, forfuldte og fordervede de deris Bröder-Borgere, og drev dem ud af Byen, og hvilket er verre, end og saadanne, som tillige med dem havde forladt den *Papistiske* Religion. Giorde de ikke dette paa mange Stæder imod Övrighedens Villie? Have de ikke offentlig med Skiends Ord angrebet Övrigheden, af hvilken de havde nyes tilforn søgt og erholdet deris Religions fri Övelse? Fremstillende dem, saa snart de sette sig imod deris Præste-regering, som de der hverken agtede Gud eller Religion? Have de ikke med Volds Hænder bemægtiget sig de saa kallede *Papistiske Kirker*, og borttaget dem imod Övrighedens Minde? Have de ikke afset af deris Embede og Myndighed heele Övrigheds *Concilia*, under Forevending, at de vare geneigne til *Papisterie*? Hvilken *Papistiske övrighed* de ikke dismindre ikkun lidet tilforn bekiendte at være forordnede af Gud; bekiendende sig selv at være skyldige til at beviise dem Lydighed og Underdanighed, ikke alleniste af Frygt, men af Samvittighed; til hvilke ydermeere Prædikanterne og Overseerne over de Reformerede Kirker havde selv villigen svoren Troskab; og dog alligevel have de ikke siden standsted, at Folket er forpligtet til at tvinge en ugudelig Printz at i agt tage Guds Ord? Der ere mange flere af dette slags Exempler at finde i deris *Historier*, at jeg ikke skal tale om mange verre

Ting,

Protestan-
ters Vold og
Forfølgelse
i Skotland,
Engeland,
og Hollaud.

Ting, som vi viide har været begangne i vore Tider, hvilke for Kortheds skyld jeg udelader.

Jeg kunde sige meget om de Lutherske, hvis oprørske Bedrifter imod deris Övrighed, som ikke har bekiendt den *Lutherske* Religion, ere beskrevne af atskillige troværdige Historiskrivere. Iblant andre skal jeg alleniste fremsætte et eeniste Exempel til Læserens Betenkning, hvilket hendte sig til *Berlin*, Anno 1615. "Hvor den Oprørske Pöbel af de

Lutherskis
Opror imod
Reformere-
de Lærere
og Anfald
paa Margre-
ten af Bran-
denbourgh,
Ec. i Tysk-
land.

"*Lutherske* Borgeriskab, gjorde opløb formedelst
"deris Prædikanteris daglig Raaben, og ikke alle-
"niste med Vold brød ind i de Reformerede Præ-
"dikanteris Huse, omkaste og fordervede deris
"Bøger og Huusgeraad; men ogsaa med Skiolds
"Ord, ja, og med Steene anfaldt Førsten af *Bran-*
"deburgh, Curförfstens Broder, da hand gjorde sin
"Fliid med gode Ord at stille deris Hidsighed:
"De sloge ihjel Ti af hans Guarde, og neppe spa-
"rede hannem selv, som omsider var nød med
"Flugt at undkomme deris Hænder."

Hvilket altsammen udviiser at Övrighedens Samtykke forandrer ikke deris Lærdom; men allene deris Processis Maade. Saa at jeg for min Part kand ikke see nogen Forskiel imellem hiniis Væsen til *Munster*, og de andris, (hvoraf den eene foregave at være ledsagede ved Aanden, de andre ved *Tradition*, *Skriften* og *Fornuften*) uden dette, at de förste vare hastige, hitzige og daarlige, i deris Optog, og derfor komme dis snarere til intet, og saa til Foragt og Beskiemmelse: Men de andre, som vare meere Politiske og viise i deris Slegter, holdt ud længere, og saa have bedre grundet deris Ugudelighed med et Skin af Lowens og Fornuftens Mynlighed. Men saasom begge deris Bedrifter ere lige meget ugudelige, da fiunis mig at der er ikkun saadan Forskiel imellem dem, som der er imellem en ensfoldig taabelig Tyv, som er letteligen greben, og hængt uden videre Vanskelighed; og et Selskab af forvovne Röverer, som kand bedre forsvare sig, dog deris Skielmerie

Skielmerie er ikke mindre, dog (til at undflye Fare) med Vold og Magt tvinge deris Over-Herrer til at accordere med dennem.

Af alt dette da følger endeligen, at de argumentere heel ilde, som forkaste og foragte nogen Lærdom, fordi de Mennisker, som pretendere dertil, giøre ont; saa fremt det ikke er den Lærdoms naturlige Drift og Paafølgelse, at give Anledning til de Ting som ere onde.

Igien, det følger ogsaa af hvad som tilforn er stadfæstet, at dersom Aanden af denne Aarsage bør at forkastis, da bør alle disse andre *Principia* af samme Aarsage at forkastis. Og for min Part, som jeg aldelis ikke agter den Hellige *Skriftis* velsignede Vidnisbyrd ringere; ikke heller har mindre Respect for nogen sund *Tradition*, som kommer overeens med Sandhed; ikke heller foragter *Fornuften*, den ædle og ypperlige Sindets Facultet, fordi flemme Mennisker have misbrugt deris Navne, til at skiule deris Ondskab, og bedrage de eenfoldige: Saa vilde jeg ikke, at nogen skulle forkaste, eller mistrøste den uvildfarende Aands Visshed, hvilken Gud haver givet sine Børn, som det, der allene kand lede den i al Sandhed, fordi somme have falskeligen pretenderet der til.

Lad ingen
foragte den
useilbare
Guds Aands
Visshed, fordi
nogle falske
ligentilgaae
sig den.

§. XV. Og fordi Guds Aand er al Sandheds og sund Fornufts Kilde, derfor have vi retteligen sagt, at den ikke kand imodsig enten *Skriftens Vidnisbyrd*, eller den sunde Fornuft: Dog (som Fremsettelsen selv slutter, til hvis sidste Part jeg nu kommer) følger det ikke heraf, at disse Gudommelige Aabenbarelser bør at underleggis, enten *Skriftens udvortis Vidnisbyrds Examen*, eller *Menniskens naturlige Fornuft*, som en meere ypperlig og vissere Regel og *Prøvesteen*; thi den Gudommelige Aabenbarelse, og indvortis Oplussning, er i sig selv klar og vitterlig, tvingende den velgeneigede Forstand, og umodstrideligen bevægende den til at Samtykke, ved dens egen Vidne og Klarhed, ligesom de gemeene *Principia* i naturlige Ting bøyer Sindet til en naturlig Samtykkelse.

Den

• Den som nekter denne Part af Fremfættelsen, maa endeligen stadfæste at Guds Aand hverken kand, eller nogentid haver aabenbaret sig selv til Mennifken, uden Skriften, eller Fornuftens Udgranskning og Overveyelse: eller at dette overnaturlige Principii Kraft og Virkning paa Mennifkens Siele, er mindre vitterligt og kiendeligt, end naturlige Principia i deris gemeene Virkninger; hvilke begge ere falske.

Thi Først, have vi at agte den ganske Skrift igiennem, at Guds Aabenbarelse ved sin Aand til Patriarkerne, Propheterne, og Apostlerne, var *umiddelbar* og *objectiv*, som heroven er beviist; hvilket de ikke examinerede ved noget andet *Principium*, end deris egen Vidne og Klarhed.

*Aandens
egne Vidnif-
tyd.*

For det Andet, at sige, at Guds Aand har ikke faa sterkt et Vidne i Mennifkens Sind, som de naturlige *Principia*, er at have alt for ringe Tanker derom. Hvor kommer *David* til at indbyde os, at *smage*, og *see at Gud er god*, derfom dette ikke kand fôlis og smagis? Dette var nok til at Kuldkaste de Helligis Tro og Vished, baade nu og forðum. Hvor kommer *Paulus* til at forsikre sig, at *intet kunde skille ham fra Guds Kierlighed*, uden ved det Vidne og Klarhed, som Guds Aand gav hannem? Apostelen *Johannes*, som vel viste, hvorudi Troens Vished bestod, dômte det ikke urimeligt, uden viidere Beviis, at tilskrive sin egen og alle de Helligis Kundskab og Vished hertil, i disse Ord, *Herved kiende vi, at vi boe i hannem, og hand i os, fordi hand haver givet os af sin Aand*, i Joh. iv. 13. Og igien v. 6. Det er *Aanden*, som bær Vidne, fordi *Aanden er Sandhed*.

Merk denne Aarsage hand her anbringer, *Fordi Aanden er Sandhed*: Om hvis Ufeilbarhed og Vished jeg tilforn haver talt. Vi derfore lide og forlade os paa denne Aand, fordi vi viide, og visseligen Tro, at den allene kand retlede os, og aldrig mislede os; og af denne viffe Tilliid er det vi stadfæste, at den Aabenbarelse, som kommer fra den, kand aldrig imodfige

imodfige Skriftens Vidnisbyrd, eller den sunde Fornuft: Ikke at vi giøre heraf en vissere Regel for os selv, men for at bequemme os til dem, som ikke kand skiønne paa Aandens Aabenbarelser, som de udkomme lige fra Gud, og derfor villø prøve dem ved disse Middler. Dog alligevel de, som have Aandelige Sandse, og kand smage Aandelige Ting, ligesom *in prima Instantia*, eller, i første Anset, de kand skiønne paa dem foruden, og førend de bringe dem, enten til Skriften, eller Fornuften: Ret ligesom en god *Astronomus* kand ufeilbarligen foresee en Formørkelse, hvorved hand kand slutte (om Naturens Order bliver varende, og uden en sær uformodentlig og unaturlig Revolution indfalder) da vil der blive en Formørkelse i Solen eller Maanen paa saadan Dag og time; dog kand hand ikke overtale en taalelig og vankundig Person til at tro dette, uden hand selv seer det. Ligesaa en *Mathematicus* kand sikkerligen viide, ved sin Konstis Regler, at tre Sider af en ret Treangel er lige ved to rette Angler; ja, hand er vissere herpaa, end nogen Mand ved Maal. Og somme *Geometriske Demonstrationer* ere af alle erkjendte at være ufeilbare, som dog neppe kand fattis, eller beviis med Sandfene; dog dersom en *Geometer* skulle umage sig at forsikre en ukyndig Person om sin Konstis Vished, med at maale det, og giøre det tydeligt, at hand med sine Sandse kand det fatte, da følger dog ikke heraf, at den Maalen er saa vis, som Demonstrationen i sig selv; og at Demonstrationen er uvis derforuden.

Aanden
imodfiger al-
drig Skrif-
ten, eller
Fornuft.

Naturlig
Beviis af
Astronomie
og Geome-
trie.

§. XVI. Til Beslutning skal jeg endnu give et Argument til at beviise, at denne Indvortis, Umiddelbar, Objective Aabenbarelse, som vi her have forsvaret, er den eeniste, sikre, viffe, og uryggelige Grundvold til al *Christen Tro*: Hvilket Argument vel betragtet, jeg haaber, vil agtis fyndigt af alle slags Christne, og det er dette.

Det, som alle *Christendommens* Bekiendere, af hvad Navn de og monne være, ere omsider nødde at have Tilflugt til, naar de ere hardt bestædde,

Umiddelbar
Aabenbar-
relse af Chri-
sten Trois
Uryggelig
Grund.

Det, formedelst hvilket alle andre Grundvolde ere antagne, og holdt værdige til at Tro; og uden hvilket de erkiendis at være af ingen Vigtighed, maa endeligen være al Christen Troes eeniste, sikre, viffe, og uryggelige Grundvold.

Men Indvortis, Umiddelbar, Objective Aabenbarelse ved Aanden er det, som alle slags Christendommens Bekiendere ere omfider nødde at flye til &c.

Derfor, &c.

Fremfættelsen er saa klar, at ingen vil den negte; Igientagelsen skal beviis i Stykkeviis.

Papisternis
Grund, deris
Kirke og
Traditioner,
Hvorfor?

Og først; Angaaende *Papisterne*, da sette de deris Grundvold i *Kirkens* og *Traditions* Domme. Der- som vi tvinge dem med dette Spørfmaal, Hvorfor de tro, som *Kirken* troer? Da svare de, *Fordi Kirken er altid ledsaget ved den useilbare Aand*. Saa at her er *Aandens Ledsagelse* den fornemste Grundvold. Igien, spørge vi dem, hvorfor vi bør at lide paa *Tradition*? De svare de, *Fordi disse Traditioner vare os overleverede af Kirkens Fædre og Lærere; hvilke Fædre og Lærere, ved den Hellig Aands Aabenbarelse, befalede Kirken at tage dem i Agt*. Her atter gaar det ud paa *Aandens Aabenbarelse*.

Protestan-
terne og So-
cinianerne
giøre Skrif-
sen deris
Grund, og
Hvorfor?

Og hvad *Protestanter* og *Socinianer* angaar, hvilke begge bekiende Skriften, at være deris *Trois* Grundvold og Regel; den eene ere *subjective* tildreven ved Guds Aand at bruge dem; den anden, handlende dem ved og efter deris egen Fornuft. Spørg dem begge, eller hvem af dem du vilt, Hvorfor de forlade sig paa *Skriften* og giøre den deris Regel? Da svare de, *Fordi vi have derudi Guds Villie overleveret os, ved dem, til hvilke disse Ting vare indvortis, umiddelbarligen og objective aabenbaret ved Guds Aand; og ikke fordi den eller den Mand skrev dem, men fordi Guds Aand stiledede, eller dicterede dem*.

Christne af
Navn, og
ikke af Na-
tur holde at
Aabenbarelse
er ere o-
phørde, vort
imod Skrif-
sen.

Det er derfor underligt, at Menniskene skulde holde det saa uvist og farligt at følge, hvorpaa allene deris egen *Trois* viffe Grundvold er lagt; eller at de skulde udelukke sig selv fra den Hellige Samfund med Gud, hvilken de allene kand nyde i Aanden, i hvilken vi ere befalede, baade at vandre og leve.

Derfom nogen, der læse diſſe Ting, finde ſig ſelv bevægede ved diſſe Skrift-Argumenters Fyndighed, til at ſamtykke, og tro, at ſaadanne Aabenbarelſe ere fornødne; og dog befinde ſig ſelv fremmede dertil, (hvilket, ſom jeg i Begyndelſen merkede, er Aarſagen, at dette ſaa haardeligen imodfigis) Lad ſaadanne viide, at det er ikke, fordi at det er ophørt at være en hver Chriſtens *Privilegium*, at de ikke føle det; men fordi de ere ikke ſaa meget Chriſtne af Natur, ſom af Nayn; Og lad ſaadanne viide, at det hemmelige *Lius*, ſom ſkinner i Hiertet, og ſtraffer paa Uretferdighed, er en liden Begyndelſe paa Guds Aands Aabenbarelſe, hvilken var forſt ſent i Verden at ſtraffe paa Synd, *Job. xvi. 18.* Og ligesom, ved at forſage Ugudelighed, du kommer til at blive kiendt med den Himmelske Røſt i Hiertet, da ſkalt du føle, ſom det gamle Menneske, det naturlige Menneske, ſom ikke kand fatte de Ting, ſom Guds Rige vedkommer, er aflagt, med dets onde og fordervede Lyſter og Begieringer; du ſkalt føle, ſiger jeg, det Nye Menneske, den Aandelige Sæd og Frugt opklekket, ſom har fine Aandelige Sandſe, og kand ſee, føle, ſmage, handle, og lugte de Aandelige Ting; men førend det ſkeer, da er Aandelige Tings Kundſkab ikkun en Hiſtoriske Tro; ikkun ſom Liufets og Solens, og deylige Farvers Beſkrivelſe til en blind Mand, hvilken, endſkiönt aldrig ſaa fornuſtig, kand ikke ſaa vel fatte og forſtaa det, ved den beſte og livagtigſte Beſkrivelſe, ſom et Barn ved at ſee dem: Saa kand ikke heller det naturlige Menneske, af høyſte Capacitet, ved de beſte Ord, endog Skriftens Ord, ſaa vel forſtaa Guds Rigs Hemmeligheder, ſom det mindſte og ſvageſte Barn, der ſmager dem, ved den *indvortis objectiv* Aandens Aabenbarelſe.

Den, ſom
fattis Siu-
nen, ſeer
ikke Liufet.

Tôv derfor derefter, i den lille Aabenbarelſe af det reene *Lius*, ſom forſt aabenbarer os meere bekiendte Ting; og ſom du bliver bereed derfor, du ſkalt annamme meere og meere, og ved en levende

Erfarenhed letteligen igiendrive deris Vankundighed, som spørge, Hvoraf du vedst, at du est dreven af Guds Aand? Hvilket vil siunis dig et Spørfmaal ikke mindre latterligt, end at spørge een, hvis Öyne ere aabne, Hvoraf hand veed, at Solen skinner om Høymiddag? Og endog dette er den sikreste og viffeste Vey til at svare alle Modfigelser; dog af det, som er heroven skreven, er det klart, at alle Modfigeris Munde, som negte denne Lærdom, maa stoppis, med udisputeerlige og uryggelige Argumenter.

Den Tredie Fremfættelse.

Om S K R I F T E N.

Fra disse Guds Aands Aabenbarelsen til de Hellige, have de Sandheds Skrifter deris Udsprung, hvilke indebolde.

I. *En trofast Historiske Beskrivelse paa Guds Folkis Bedrifter, i atskillige Tider; med mange synderlige merkelige Forsiuns tilfelde der udi.*

II. *En Prophetiske Beskrivelse paa atskillige Ting, hvoraf somme ere allerede forbigangne, og somme endnu tilkommende.*

III. *En fuld og vidløftig Beskrivelse paa alle de fornemste Stykker af Christi Lærdom, fremsatte i atskillige Prædikener, Tilraadelser, og Sententzer, hvilke ved Guds Aands Bevægelse, vare paa atskillige Tider, og Leyligheder, talte og skrevne til nogle Kirker og deris Hyrder.*

Ikke dis mindre, fordi de ere alleniste en Erklæring paa Kilden, og ikke Kilden selv; derfor kand de ikke agtis for al Sandheds og Kundskabs fornemste Grund, ikke heller Troens og Levnets adequat og ypperste, eller første Regel. Dog, fordi de give et sandt og troværdigt Vidnisbyrd om den første Grund, da ere de, og maa boldis for en secundarie Regel, subordinate til Aanden, fra hvilken de have al deris Ypperlighed og
Visbed:

Viſhed: Thi, ſom ved det indvortis Aandens Vidniſbyrd vi allene viſſeligen kiende dem; ſaa de vidne, at Aanden er den Ledſagere, hvorved de Hellige lediſ i al Sandhed; derfor, efter Skriften, Aanden er den førſte og fornemſte Ledſagere. Efterſom da vi derfor antage og tro Skriften, fordi den er udkommen fra Aanden; af den ſamme Aarſage er Aanden Oprindeligen og fornemmeligen en Regel, efter det vedtagne Maxim i Skolerne, Propter quod unumquodque eſt tale, illud ipſum magis eſt tale. Det, formedeſt hvilket en Ting er ſaaledes, det er ſelv meere ſaaledes.

§. I. **D**EN førſte Part af denne Fremſættelſe, dog den har ingen Forſvar fornøden, ſaa er det dog et got Forſvar for os, og vil hielpe at afſtryge, iblant mange andre Beſkiemmeler, ſom ofte have os været paakaſte, det ſom vi vare Skriftens Foragtere og Fornegtere; thi af det, ſom vi ſtadfeſte om dem, ſeeis hvor høyt vi agte dem, holdende dem (uden al Bedrægeri og dobbel Meening) for de ypperligſte Skrifter i Verden; end hvilke ikke alleniſte ingen Skrifter bôr at høyere agtis, men i mange henſeende ikke engang ligniſ derved. Thi, ſom vi friligen bekiende at deriſ Authoritet ikke beſtaar i nogen Kirkiſ eller Præſte-Modiſ *Canones*, eller Regler; ſaa kand vi ikke heller undergive dem Mands faldne, fordervede og beſmittede Fornuſt: Og derfor, ſom vi friligen iſtemmer med *Proteſtante*, imod *Romaniſterniſ* Vildfarelſe; ſaa paa den anden Side, kand vi ikke holde med ſaadanne *Proteſtante*, ſom ville have Skriftens Authoritet at beſtaa i nogen fær Dyd og Kraft, ſom er i den ſelv; men vi begiere at tilſkrive alt til den Aand, ſom udgav Skriften.

Den Hellige Skrift den ypperligſte Bog i Verden.

Vi bekiende, at der ikke fattiſ en Majeſtet i Stilen, en Sammenheng i alle Stykker, en god udſeende i det heele; men ſaaſom diſſe Ting ikke kand fattiſ af det naturlige, men allene af det Aandelige Men-

niske, da er det Guds Aand, der maa give os den Tro om Skriften, som kand fornøye vor Samvittighed. Derfor de fornemste iblant *Protestanterne*, baade i deris særledis Skrivelser, og aabenbare Bekiendelser, ere nødde til dette at bekiende.

*Calvini Vid-
niſbyrd, at
Skriftens
Vilhed er af
Aanden.*

Heraf *Calvinus*, dog hand siger, hand er god for at beviise, at dersom der er en Gud i Himmelen, da ere disse Skrifter udgangne fra hannem; dog slutter hand, at en anden Kundskab er fornøden. *Indst. Bog. 1. Cap. 7. Sect. 7.*

“ Men, dersom (*siger hand*) vi anseer Samvittig-
“ hederne, at de ikke dagligen besværgis med
“ Tvivlsmaal, og ikke stöder sig paa hver Scrupel,
“ da er det fornøden, at denne Overtalelse vi om-
“ taler, tagis høyere end Menniskelig Fornuft,
“ Dom, eller Gietning; nemlig, fra den Hellig
“ Aands hemmelige Vidniſbyrd. Og igien, Til
“ hine, som ville have os beviise, med Fornuften, at
“ Moses og Propheterne vare af Gud inspirerede til
“ tale, Svarer jeg; at den Hellig Aands Vidniſbyrd
“ er ypperligere, end al Fornuft. Og igien, Lad
“ denne Sandhed staa fast, At hand allene, som
“ den Hellig Aand har overtalt, kand forlade sig paa
“ Skriften med en vis Sikkerhed. Og omsider,
“ Dette da er en Dom, som ikke kand erholdis,
“ uden ved en Himmelsk Aabenbarelse, &c.”

*De Franſke
Kirkers Be-
kiendelse.*

Det samme er ogsaa stadfæstet i den første offentlige Bekiendelse af de *Franſke* Kirker, trykt Anno 1559. Art. 4. “ Vi viide, at disse Bøger ere Canoniske, og vor Trois allervisſeste Regel, ikke meget ved Kirkens almindelige Overeens-Stemmelse og Samtykke, som ved den Hellig Aands Vidniſbyrd og indvortis Overtalelse.”

*De Hol-
landske Kir-
ker stadfæste
det samme.*

Saaledis ogsaa i den femte Artikel af de *Hollandske* Kirkers Trøis Bekiendelse, bekræftet ved det Mode til Dort. “ Vi antage disse Bøger alleniste for Hellige og Canoniske,—ikke saa meget, fordi Kirken antager og liiger dem, som fordi Guds Aand bær Vidne i vore Hierter, at de ere af Gud.”

Og

Og omsider, De *Westmynsterske Theologi*, (saa kallede) som begyndte at frygte for, og sterke sig imod Aandens Vidnisbyrd, fordi de fornarn en høyere Dispensation, end den de vare under, begyndte at dagis, og formôrke dem; dog kunde de ikke gaa dette forbi, dog de have nedlagt det, hverken saa klarligen, tydeligen, eller redeligen, som deris Forfædre. Disse ere de Ord, *Cap. 1. Sect. 5.*

“ Ikke dis mindre, voris fulde Overtalelse og Vis-
 “ hed om den ufeilbare Sandhed, er, fra den Hel-
 “ lig Aands indvortis Virkning, vidnende ved og
 “ med Ordet i vore Hierter.”

*Den West-
mynsterske
Bekiendelse
det samme.*

Ved hvilket altsammen udviifis, hvor fornôden det er, at sôge Skriftens Vished fra Aanden, og ikke andensteds. De u-endelige Tvistigheder, og Disputatzer imellem dem, som andensteds sôge deris Myn- dighed, bær Vidne til denne Sandhed.

Thi Fædrene selv, endog i de første Hundrede Aar, vare ikke eenige derom imellem sig selv, saasom nogle forkaste somme Bøger, som vi antage, og andre af dem antoge dem, som nogle af os for- kaste. Det er ikke ubekient til dem, som ere ikkun lidet erfarne i Antiquiteter, hvad stor Tvistig- hed der er om den anden *Petri* Epistel; *Jacobs*; den anden og tredie *Jobannis*; og *Aabenbaringen*, hvilken mange, endog af de Gamle, negte at have været skreven ved den elskelige Discipel og *Jacobs* Broder, men af en Anden affamme Navn. Hvad skulde de Christne giøre, dersom de ikke havde an- nammet den Aand, og disse Aandelige Sanse, ved hvilke de viide, hvordan at giøre Forskiel imellem *Sandhed* og *Lôgn*? Det er *Christi* Faars *Privilegium*, at de høre Hans Rôst, og forskyde en Fremmedis; hvilket dersom det os betagis, da maa vi endelig blive et Rov til alle slags Ulve.

*Apocrypha,
Conc. Laod.
Can. 58. in
Cod. Ec. 163
Conc. Laod.
holden An.
363. udeluk-
te fra Can.
Ec. Solo-
mons Vis-
dom, Judith,
Tobias,
Maccabeer-
ne, hvilket
det Cartha-
giniske Conc.
som holdis
An. 399.
antog.*

§. II, Endskiönt vi derfor bekiende Skriften at være en Himmelske og Gudommelig Skrivelse, dens Brug at være heel trôstelig og fornôden til Christi Kirke, og at vi ogsaa takke og prise Herren,

*Skriften er
ikke den for-
nemste Sand-
heds Grund.*

for hans underlige Forfiun, i at forvare disse Skrifter faa reene og ufordervede, som vi have dem, under faa lang en Frafaldelsis og Vildfarelsis Nat, at være et Vidnisbyrd om hans Sandhed, endog imod deris Ondskab og Vederstyggeligheder, som Hand brugte til et Redskab at forvare dem; faa at de have forvaret dem til at være et Vidne imod dem selv; dog alligevel maa vi ikke kalde dem den fornemste Kilde til al Sandhed og Kundskab, ikke heller Troens og Levnets første og adequat Regel, fordi Sandheds fornemste Kilde maa være Sandhed selv; det er, Det, hvis Viisdom og Myndighed ikke henger af nogen anden. Naar vi tvivle om noget Riveers, eller Floods Strømme, da søge vi efter Kilden selv, og naar vi den have funden, da blive vi der staaende, og kand ikke komme viidere; fordi det der springer ud af Jordens Indvolde, hvilke ere urandsfagelige. Saa alle Menniskers Ord og Skrifter bør vi at bringe til Guds Ord, jeg meener det Evige Ord, og dersom de komme over eens dermed, da blive vi der staaende; thi dette Ord udgaar altid, og evindeligen fra Gud, i og ved hvilket Guds urandsfagelige Viisdom, Raad og Villie, befattet i Guds Hiertet, er os aabenbaret. At derfor Skriften ikke er den fornemste Grund til Tro og Kundskab, som af ovenbemelte udviisfis; faa er det udførligere beviist i denne Fremfættelsis sidste Part, hvilket, bragt udi Argument, liuder saaledis:

Det, hvis Viisdom og Myndighed henger af en anden, og hvilket er antagen for Sandhed, fordi det udkommer fra en anden, bør ikke holdis for den fornemste Grund og Udspring til al Sandhed og Kundskab.

Men Skriftens Myndighed og Viisdom henger af Aanden, ved hvilken de vare dicterede, og Aarsagen hvorfor de antagis for Sandhed, er, fordi de udkomme fra Aanden.

Derfor ere de ikke den fornemste Sandheds Grund.

At

At bestyrke dette Arument brugte jeg dette Skole-Maxim, *Propter quod unumquodque est tale, illud ipsum magis est tale.* Hvilket Maxim, dog jeg bekiender det kand ikke bestaa almindeligen, i alle Ting; dog er det herudi vist og fast, hvilket, som vi tilforn have sagt, her anbragt, klarligen seeis.

Det samme Argument staar ved Magt i den anden Part af denne Fremsettelse, At den er ikke Troens og Levnets fornemste adequat Regel; saaledis:

Det som ikke er min Troens Regel i at tro Skriften selv, er ikke Troens og Levnets fornemste adequat Regel:

Men Skriften er ikke, ey heller kand den være den Trois Regel, ved hvilken jeg troer dem, &c.

Derfor, &c.

Men anlangende denne Part, da skal vi herefter anbringe atskillige Argumenter. Til hvad som er stadfæstet, At *Aanden*, og ikke *Skriften*, er *Regelen*, er det som vidløfteligen er handlet i den forrige Fremsettelse, hvilket jeg vil summere i eet Argument, saaledis:

Derfom ved Aanden alleniste vi kand komme til Guds sande Kundskab: Derfom vi ved Aanden ledi i al Sandhed, og lære alle Ting; Da er Aanden, og ikke Skriften, al Sandheds og Kundskabs Grundvold, og Troens og Levnets fornemste Regel:

Men det første er sandt; Derfor ogsaa det sidste.

Fremdelis, Evangelii rette Natur og Egenskab udviiser, at Skriften kand ikke være de *Christnis* eeniste og fornemste Regel, ellers skulle der ingen Forskiel være imellem *Lowen* og *Evangelium*. Som af det Nye Testamentis Natur, ved adskillige Skriftens Spraa i den forrige Fremsettelse er beviist.

Men foruden dette, som tilforn er meldet, herudi ere *Lowen* og *Evangelium* adskildte, i det *Lowen*, som er udvortis skreven, bringer under *Fordømmelse*, men har ikke *Liiv* i sig selv til at *frelse*; mens *Evangelium*, saasom det aabenbarer og kundgiør det onde, og er en indvortis og kraftig Ting; saa giver det

Magt

Ey heller er den Troens og Sæders fornemste Regel.

At Aanden er Regelen.

Hvorudi Lowens og Evangelii Forskiel be- staar.

Magt til at adlyde, og frelse fra det onde. Heraf kaldis det *Εὐαγγέλιον*, hvilket er, *glad Tidende*; *Lowen* eller *Bogstaven*, som er uden for os, *ibielslaar*; Men *Evangelium*, som er den *indvortis* Aandelige *Low*, giver *Liv*, thi det bestaar ikke faa meget i Ord, som i Kraft. Hvorfore de, som komme til at kiende det, og omgaais dermed, komme til at fole stôrre Magt over deris Ondskab, end alle udvortis *Low* og *Regle* kand give dennem. Heraf flutter Apostelen, *Rom. vi. 14. Synd skal ikke have Herredømme over eder: Thi I ere ikke under Lowen, men under Naaden*. Denne Naade da, som er *Indvortis*, og ikke en *Udvortis* *Low*, bôr at være de *Christnis* Regel: Til dette anbefaler Apostelen *Kirkens Elste*, sigendis, *Giern. xx. 32. Og nu, Brôdre, befaler jeg eder Gud, og Hans Naadis Ord, som er god for at opbygge eder, og give eder en Arvedeel iblant alle dem, som ere belliggiorde*. Hand anbefaler dem ikke til *udvortis* *Low* og *Skrifter*, men til det *Naadsens* Ord, som er *indvortis*, ja den *Aandelige Low*, hvilken giôr fri, som hand andensteds bekræfter, *Rom. viii. 2. Lifsens Aands Low i Christo Jesu, har giort mig fri fra Syndsens og Dôdsens Low*. Denne *Aandelige Low* er det Apostelen erklerer, at hand prædikede og henviiste Folk til, hvilken ikke var *udvortis*, som i *Rom. x. 8. udviis*; hvor skillende den fra *Lowen*, hand siger, *Ordet er nær dig, i dit Hierte, og i din Mund; og dette er Troens Ord, som vi prædike*. Fra det som her oven er meldet, argumenterer jeg saaledis:

Den fornemste de *Christnis* Regel under *Evangelio*, er ikke en *udvortis* *Bogstav*, eller *Low* *udvortis* skreven og udgiven; men en *indvortis* *Aandelig Low*, *indgraven i Hiertet, Lifsens Aands Low*, det Ord, som er nær, i *Hiertet* og i *Munden*.

Men *Skriftens* *Bogstav* er *udvortis*, af sig selv en *dôd Ting*, en *Kundgiôrelse* om gode Ting, og ikke de Ting selv.

Derfor er den ikke, og kand ikke være, de *Christnis* fornemste Regel.

§. III. For det *Tredie*, Det, som er given Christne ^{Skriften ikke Regelen.} for en Regel og Ledfagere, maa endelig være faa fuldkommen, at det kand klarligen og tydeligen led-fage og beordre dem i alle Ting og Hændelser, som kand forfalde.

Men saasom der ere mange hundrede Ting, som i henseende til deris Omftendigheder, angaar særdelis Christne, for hvilket der kand ingen særdelis Regel findis i Skriftens:

Derfor kand ikke Skriften være dem en Regel.

Jeg skal give to eller tre besynderlige Exempler til at beviise denne Fremsettelse. Det er ikke at tvile, at jo somme Mennisker ere særdelis kallede til særdelis Forretninger; i hvilken dersom de ikke findis, endog den Forretning er ikke en almyndelig Skyldighed, dog saasom det udkrevis af dem, er det en stor Synd den at udelade: Efterfom Gud er nidkier for sin Aere, og hver Ulydigheds Synd imod hans Villie, som er aabenbaret, er nok, ikke alleniste til at hindre en fra den Trøst og indvortis Naade, som mand ellers maatte have, men ogsaa fører med sig Fordømmelse.

Som for Exempel, Somme ere kallede til Ordets Tieniste; *Paulus* siger, *Der var Fornôdenhed lagt bannem paa at prædike Evangelium; Væ mig, om jeg ikke prædiker.*

Dersom det er fornôden, at der nu maa være Kirke Tienere, saa vel som da, da ligger den samme Fornôdenhed paa somme meere, end paa andre, at betiene dette Embede; hvilken Fornôdenhed, som den maa være særdelis Personer anliggende, kand ikke af Skriften erfaris.

Derfom mand siger, *At en Kirke-Tieneris Dygtigheder findis i Skriften, og leggende disse til mig selv, jeg kand vuide enten jeg er dygtig til saadant Embede, eller ikke.*

Modsig.

Da svarer jeg, En Overseeris, eller Kirke-Tieneris Dygtigheder, som de ere meldede baade i Skrivelsen til *Timotheum* og *Titum*, ere saadanne, som ere at finde

Svar.

finde i en privat Christen; ja, som bôr i nogen Maade være i en hver sand Christen: Saa at det ikke giver en nogen Vished. En hver Dygtighed til et Embede, giver mig ikke et got Kald dertil.

Fremdelis, Ved hvad Regel skal jeg dømme, om jeg er faaledis dygtiggjort? Hvorledis veed jeg, at jeg er ædru, ydmig, bellig, ustraffelig? Er ikke Guds Aands Vidnisbyrd i min *Samvittighed* det, som maa forsikkre mig herom? Og i fald, at jeg var gjort dygtig og kaldet, hvad Skriftens Regel skal viise mig, enten det er min Skyldighed at prædike paa den eller den Stæd, i *Frankerig* eller *Engeland*, *Holland* eller *Tydskland*? Enten jeg skal sliide min Tid i at styrke de troende, igiendrive Kiettere, eller omvende de Vantro, ogsaa at skrive breve til den eller den Kirke?

De almindelige Skriftens Regler, nemlig, *at være flittig i min Skyldighed, at giøre al Ting til Guds Ære, og til hans Kirkis Beste*, kand ikke underviise mig herudi. Saasom tvende atskilde Ting maa begge have Henseende til den samme Ende, dog kand jeg begaa en stor Forseelse og Forargelse, i at giøre den eene, da jeg er kaldet til den anden. Derfom *Paulus*, da hans Sind ved Herren var set til *Jerusalem*, havde gaaet tilbage til *Achaia*, eller *Macedonia*, hand maatte have tenkt, hand kunde giøre Gud meere behagelig Tieniste, i at Prædike og bestyrke Kirkerne, end i at ligge i Fengsel i *Judea*; men vilde Gud havd behag derudi? Ney vist ikke. *Lydigbed er bedre end Offer*; og det er ikke at vi giøre det, som i sig selv er godt, som behager Gud, men det gode, som hand vil have os at giøre. Hver Lem har sin særdelis Stæd i Legemet, som Apostelen viiser i *Cor. xii.* Derfom jeg, der er Foden, skulde ôve Haandens Embede; eller Haanden, Tungens Embede, min Tieniste vilde blive besværgelig, og ikke behagelig; og i Stæden for at hielpe Legemet, jeg skulde giøre en *Splid* derudi. Saa at det, som er got for en anden at giøre, maa blive syndigt for mig:

mig: Thi, som Herrer vil have deris Tienere ad-
 lyde dem, efter deris egen gode Behag, og ikke
 alleniste at giøre i blinde hvad dem siunis at være til
 deris Herrer's beste; hvorved det maa hende, (saa-
 som Herren har baade Arbeide i Huset og i Marken)
 at Tieneren, som ikke veed sin Herris Villie, gaar
 ad Marken, da det er hans Herris Villie, at hand
 skulle blive og arbeide i Huset: Vilde derfor ikke
 denne Tienere lastis, for hand ikke gjorde sin Herris
 Villie? Og hvad Herre er saa daarlig og skiôdislôs,
 som haver mange Tienere, at ikke tage saadan skik
 og Orden i agt, at sette en hver til sin færdelis Post,
 og ikke alleniste give dem den almindelige Befalning,
 at giøre det, som er hannem til gavn, hvilket vilde
 legge dem under atskillige Tviflsmaal, og uden
 Tvifl under stor Forvirrelse.

*Det, som er
 een lovligt
 at giøre,
 kand være
 en anden syn-
 digt.*

Skal vi da tôrre tilskrive Christo, i at beordre
 Hans Kirke og Tienere, det, som i et Menniske
 retteligen holdis for Misforder og Confusion. Apo-
 stelen viiser denne Skilsmisse vel, Rom. xii. 6, 8. *Som*
Gavers At-
skillighed.
vi have derfor atskillige Gaver efter den Naade, som os
er given; enten Prophetie, lader os prophetere efter
den Trois Maade; eller Tieniste, lad os vaagte paa
vor Tieniste; eller band, som lærer, paa Lærdom;
eller band som formaner, paa Formaninger. Nu hvad
 Skriftens Regel viiser mig, at jeg bôr at formane,
 heller end at prophetere? eller at tiene, heller end
 at lære? Sandelig aldelis ingen. Mange andre af
 dette slags Besværligheder forefalder i en Christens
 Liiv.

Ydermeere, det, som af alle Ting er hannem
 mest fornôden at viide, nemlig, om hand retteligen
 er i Troen, og en Arving til Salighed, eller ikke,
 Skriften kand ikke give ham nogen Visshed udi, ikke
 heller kand det være ham en Regel. At denne
 Kundskab er overmaade trôstelig og ônskelig, alle
 endregteligen bekiende; foruden, at det besynder-
 ligen befalis, 2 Cor. xiii. 5. *Prôver eder selv, om I*
ere i Troen, randsager eder selv; kiende I ikke eder
selv,

Kand Skrif-
ten forsik-
ke dig om
Troen og
Salighed?

selv, hvorledes at Jesus Kristus er i eder, uden I ere forkaste? Og 2 Pet. i. 10. Hvorfore saa meget dis beller, Brødre, giver al Flittighed at giøre eders kald og Udvelgelse vis. Nu, siger jeg, hvad Skriftens Regel kand forsikre mig, at jeg haver den sande Tro? At mit Kald og Udvelgelse er vis?

Vil mand sige, Ved at sammenligne Skriftens Kiendemerke paa en sand Tro med mine?

Da spørger jeg, Hvormed skal jeg giøre denne Observation? Hvad skal forsikre mig, at jeg ikke er bedragen? Det kand ikke være Skriften: Det er det, som er under Tvistighed.

Vil mand sige, Mit eget Hierte:

Hvor udygtig en Dommere er det i sin egen Sag? og hvor partiisk, besynderlig om det er endnu ufornyet? Siger ikke Skriften, *At det er over alle Ting bedrageligt?* Jeg finder Løfter, Jeg finder Trusler, i Skriften: men hvem siger mig, at det eene angaar mig meere end det andet? Skriften erkyndiger mig alleniste herom, men giør mig ikke nogen Application; saa at jeg maa selv giøre Igientagelsen, saaledis; som for Exempel: Jeg finder i Skriften denne Fremfættelse;

*Menniskens
Hierte be-
drageligt.*

Den som troer, skal blive salig: Heraf drager jeg denne Igientagelse,

Men jeg, Robert, troer:

Derfore, skal jeg blive salig.

Denne Minor, eller Igientagelse giør jeg mig selv, ikke af Skriften, men det er en menneskelig Slutning, og ikke en Gudommelig Bekræftelse; saa at min Tro og Forsikring her er ikke grundet paa en Skriftens Slutning, men paa et menneskelig Principium; hvilket, dersom det ikke er vist andensteds fra, da giver Skriften mig ingen Vished herudi.

Igen, dersom jeg skulde lenger følge dette Argument, og søge et nyt Medium udaf Skriften, da vilde den samme Vanskelighed forefalde, saaledis,

Den, som har den sande Trois visse Kiendemerker, har den sande Tro.

Men jeg haver disse Merker:

Derfor

Derfor har jeg den sande Tro.

Igentagelsen er endnu her min egen, og findis ikke i Skriften; og paafølgeligen Slutningen kand ikke være bedre, saafom den stedse følger den fva-gere Fremfættelse. Det er af den Fyndighed, at de beste *Protestanter*, som forfvare denne Forfikring, tilskrive den til dette Aandens indvortis Vidnisbyrd, (som *Calvinus* vitløftigen paa den Stæd, vi citerede i den forrige Fremfættelse) saa at, ikke at søge viidere i de første *Protestanters* Skrifter, (hvilke ere fulde af faadanne *Expressioner*) den *Westminsterske* *Trois* Be-kiendelse stadfæster *Cap. 18. Sect. 12.* “ Denne “ Viished er ikke en bare Gietning og muelig Over-“ talelse, grundet paa et skuffeligt Haab, men en “ useilbar Troens Viished, grundet paa den Gudom-“ melige Sandhed paa Salighedens Løfte; de ind-“ vortis Naaders Vidnisbyrd, til hvilke disse Løfter “ ere gjorde; den Salige Aands Vidnisbyrd, som “ vidner med voris Aand, at vi ere Guds Børn; “ hvilken Aand er vor *Arvedeels Festepege*, hvorved “ vi ere beseglede til Gienløfelses Dag.”

*Aandens
indvortis
Vidnisbyrd
er et Segl
paa Skrif-
tens Løfter,*

Ydermeere, Skriften selv, hvorudi vi saa alvor-
ligen formanis at søge efter denne Forfikring, stad-
fæster ikke sig selv, at være en nokfommelig Regel
den at erholde, men aldelis tillegger det Aanden,
som *Rom. viii. 16.* *Aanden selv bær Vidne med voris
Aand, at vi ere Guds Børn.* *1 Joh. iv. 13.* *Herved
kiende vi, at vi boe i Hannem, og Hand i os, fordi
Hand haver givet os af sin Aand, og* *Cap. v. 6.* *Og det
er Aanden, som bær Vidne, fordi Aanden er Sandhed.*

§. IV. Endeligen, Det kand ikke være det eeniste
Principium, eller fornemste Regel, som ikke almin-
deligen rekke til en hver Person, som har det fornø-
den, til at frembringe de fornødne Virkninger; og
fra hvis Brug (enten ved nogen uskyldig og usyndig
Mangel, eller naturlig, dog uskadelig og ustraffelig
Ufuldkommenhed) mange (der ere inden de siunlige
Kirkis Grendser, ja kand uden nogen Urimelighed
og Uligelighed regnis iblant de Udvalde) ere nød-
vendeligen

*At Skriften
er ikke den
fornemste
regel.*

1. Døer,
Børn og
Taaber.

vendeligen udelukte, og det enten ganske, eller i det minste fra deris nærværende Brug. Men faaledis hender det sig ofte med Skriften, i henseende til døde Folk, Børn og Taaber, eller *Idioter*, som ingenlunde kand have Nytte af Skriften. Skal vi derfor bekræfte, at de ere uden nogen Regel om deris Forhold mod Gud, eller at de ere alle fordømte? Som faadan en Meening er i sig selv heel urimelig, og strider baade imod Guds Retferdighed og Barmhertighed, saa veed jeg ikke heller nogen god Reason kand givis derfor. Nu derfor vi kand indbilde os nogle faadanne at være under det *Nye Testamentis Dispensation*, som jeg haaber ingen vil negte, men at vi kand holde dette uden Urimelighed, da kand vi ikke tenke, at de ere uden Kundskabs Regel og Midler; faasom det er udførligen lovet, *De skal alle blive lærde af Gud*, Joh. vi. 45. *Og de skal kiende mig fra den minste til den største*, Heb. viii. 11. Men for det Andet, Dog vi vare denne Vanskelighed forbi, hvor mange ulærde og dog gode Mænd ere der i Guds Kirke, som ikke kand læse en Bogstav i deris eget Moders Spraa? Hvilken Mangel, dog den er besværlig, veed jeg dog ikke, om Mand kand sikkerligen sige, at den er syndig; disse kand ikke have nogen umiddelbar Kundskab om deris Trois Regel: Saa deris Tro maa endelig henge af andre Mænds Lærings eller Fortællelsis Credit; hvor enten at forandre, tillegge, eller udelade et lidet Ord kand blive en Grundvold i den stakkels Tilhørere, til en saare farlig Vildfarelse, hvorved hand enten maa vedholde i Ugudelighed vankundeligen, eller tro en Løgn stadeligen. Som for Exempel, *Papisterne* i alle deris Catechismer, og offentlige Examinations Övelser, af Folket, have dristeligen bortaget det andet Bud, fordi det saa udførligen strider imod deris Billeders Brug og Tilbedelse, hvorfor mange af disse Folk, i hvilke, ved denne Udeladelse, denne falske Meening er indgroet, ere under en liden Umuelighed, eller i det minste en stor Vanskelighed, at komme

2. Papister-
ne bortage
Folk det an-
det Bud.

komme til udvortis at udfinde denne Misbrug : Fremdelis, om alle kunde læse Skriften i deris eget Spraag, hvor er der een iblant Tufinde, der til fulde forstaar de Hovedspraag, hvorudi de ere skrevne, saa at i den Henseende strax at have Nytte af dem ? Maa ikke alle disse her forlade sig paa Fortolkerens Dygtighed og Redelighed ? Hvilket hvor uvist det er for et Menneske at bygge sin Tro paa, de mange Correctioner, Emendationer, og atskillige Forandringer, som endog saahave været brugte iblant *Protestanter*, iblant hvilke de sidste stedse have blameret og retted paa de forrige, som skyldige udi Defecter og Vildfarelser, noksom giver tilkiende: Og at endog de sidste Udsættelser paa de gemeene Tungemaal har fornøden at corrigeris (som jeg vidløftigen kunde beviise, om det var beleiligt paa denne Stæd) bekiendis af Lærde Mænd. Men allersidst, der er ikke mindre Vanskeligheder falder endog dem fore, som ere besarne i Hovedspraagene, som ikke kand saa strax fatte Authorernis Meening i disse Skrifter, saa at deris Tro jo i det mindste oblique henger af deris Trofasthed og Redelighed, som dem have omskrevet, siden alle bekiende, at de første Copier ere ikke meere at finde.

Over hvilke Omskrivere *Hieronymus* i sin Tid klagede, sigende, *At de ikke skrev hvad de funde, men hvad de forstode.* Og *Epiphanius* siger, *At i de bedste og retteste Copier af Lucas der er skreven, at Christus græd, og at Irenæus citerede det ; men at de Catholske strøg det ud, frygtende, at Kietterne skulle have misbrugt det.* Andre Fædre ogsaa sige, at beele Vers vare tagne ud af Marco, for Manichæernis skyld.

Endnu videre, de atskilde Læsninger af det Hebræiske, formedelst *Punterne*, hvilke somme sige at være lige gamle med de første Skrifter ; hvilke andre paa god Grund sige at være lenge derefter paa funden ; Den Forskiel der er imellem de adskillige Christi og Apostlernis Citationer og de samme Sententzer i det Gamle Testament ; de store Tvistigheder

3. Skriftens
Fordolkeris
Uvisshed og
Forfalskning

Hierom-
Epist. 28. ad
Lucin. p.
247. Epiph.
in Anachor.
Tom. Oper.

Det Hebræ-
iske Sprog
atskillige
Læsninger,
&c.

iblant Fædrene, iblant hvilke somme høyligen berømmede de *Greske Septuaginta*, og ikkun lidet agtede de *Hebræiske Copier*, men gjorde dem heel tvifraadige, som paa mange Stæder fordervede og forandrede af *Jóderne*; andre, og besynderligen *Hieronymus*, ophøiede det *Hebræiske* Viisbed, og foragtede, ja, beleedde de *Septuaginta* deris Historie, som den første Kirke fornemmeligen brugte, og nogle Fædre, som levede nogle hundrede Aar tilforn, stadfæstede, at være en vis Ting. Leg her til de mange adskillige Læsninger i atskillige *Greske Copier*, og de store Tvistigheder iblant Fædrene i de første Trehundrede Aar (som havde større Leylighed at være bedre forsikret herom, end vi nu kand pretendere) om hvad Bøger ere at beholde og hvad at forkaste, som er her oven meldet. Jeg siger alt dette og meget meere, som kunde fremföris, bringer endog de Lærdis Sind under uendelige Tviflsmaal, Scrupler, og uoplöselige Vanskeligheder: Hvoraf vi maa sikkerligen slutte, at Jesus Christus, som lovede at være *altid* hos sine Børn, at lede dem i *al Sandhed*, at forsvare dem imod Fiendens Underfundighed, og at grundfeste deris Tro paa en *uryggelig Klippe*, vilde ikke have dem fornemmeligen regeret af det, som i sig selv var underlagt mange Uviisbeder: og derfor gav dem sin *Aand*, som deris fornemste Ledfagere, hvilket hverken Mål, eller Tid kand udslide, eller Omskrivere, eller Udsættere forderve; hvilket ingen er saa Unge, ingen saa Ulærde, ingen i saa langt bortliggende Lande, at det jo kand rekke, og retteligen informere dem.

Ved og formedelst den Oplüsning, som den Aand giver os, er det et vi alleniste best kand overkomme de Vanskeligheder, som forefalde om Skriften. Hvis sande og utvifselige Erfarenhed jeg selv haver været Vidne til, med stor Forundring over Guds Kierlighed til sine Børn i disse sidste Tider: Thi jeg haver kiendt nogle af mine Venner, som bekiende den samme Tro med mig, den Høyeste Guds Trøst Tie-

nere,

nere, og fyldte med hans Sandheds Gudommelige
 Kundskab, som det var umiddelbarligen og indvortis
 aabenbaret dem, ved Aanden, af en sand og levende
 Erfarenhed; som ikke alleniste vare ukyndige i
Gredsk og Hebræisk, men somme af dem kunde ikke
 læse deris Moders Maal, hvilke da de vare trengde af
 deris Modstandere, med Citationer ud af den
Engelske Translation, og findende dem at stride imod
 Sandhed, aabenbaret i deris Hierter, have dristeligen
 bekræftet, at Guds Aand aldrig sagde saaledis, og
 at det var visseligen uret: for de ikke trode, at no-
 gen af de Hellige Propheter eller Apostler havde no-
 gentid saaledis skrevet; hvilket, da jeg af denne
 Aarsag stitteligen examinerede, fandt jeg i Sandhed
 at være Overfetternis Vildfarelser og Fordervelfer:
 Hvilke, i de fleeste Overfættelser, give os ikke saa
 meget Ordenis egentlige Bemærkelser, som strekke
 dem til at udfige det, som kommer nærmiste til den
 Meening de have om Sandhed. Og dette fiunis mig
 kommer vel over eens med hvad *Augustinus* siger
Epist. 19. ad Hier. Tom. 2. fol. 14. efter at hand
 haver sagt, "At hand giver alleniste den Ære til
 " de Bøger, som kaldis Canoniske, nemlig at tro,
 " at deris Authorer fore ikke vild i deris skriven."
 Da tilføyer hand, "Og dersom jeg møder noget
 " i disse Skrifter, som fiunis at imodstride Sandhed,
 " da skal jeg friligen sige, at enten Bogen er defective
 " eller vrang; eller at Fortolkeren har ikke retteli-
 " gen fatted hvad var sagt, eller at jeg haver ingen-
 " lunde forstaaet det." Saa at hand supponerer, at
 der kand være Vildfarelser baade i Omkrivelsen og
 Overfættelsen.

*Skriftens
 urette Over-
 fættelse ud-
 funden af de
 U lærde, for-
 medelti Aan-
 den.*

§. V. Dersom mand spørger mig, Om jeg hermed
 agter, at giøre Skriften aldelis Uvis, og Unyttig?

Modsig.

Da svarer jeg; Aldelis ikke. Fremfættelsen selv
 erklerer, hvad Respect jeg har for den; og saa
 fremt, at Aanden, fra hvilken den kom, maa ikkun
 beholde den Stæd, som Skriften selv giver den; da
 giver jeg friligen Skriften den neste Stæd, ja, alt

Svar.

hvad de fige om sig selv. Hvilket Apostelen fornemmeligen melder paa tvende Stæder, *Rom. xv. 4. Hvad Ting vare skrevne i forrige Tider, vare skrevne os til Lærdom; at vi formedelst Taalmodighed og Skriftens Trøst, kunde have Haab.* 2 Tim. iii. 15, 16, 17. *Den Hellige Skrift er god for at giøre os viise til Salighed, formedelst Troen, som er i Christo Jesu. Al Skrift given ved Indblæsning fra Gud, er nyttig til Straf, til Lærdom i Retfærdighed, at den Guds Mand kand blive fuldkommen, aldelis dygtig til al god Gierning.*

Thi enddog Gud besynderligen og fornemmeligen leeder os ved sin Aand; dog undertiden sender hand os sin Trøst og Hufvælselse, igiennem sine Børn, som hand opvekker og indblæser, til at tale og skrive et Ord i rette Tid; hvorved de Hellige ere gjorde til Redskab i Herrens Haand, til at styrke og opmuntre hin anden; hvilket ogsaa tiener til at fuldkomme dem; og giøre dem viise til Salighed; og de, som ere ledde ved Aanden, kand ingenlunde foragte, men naturligen elske, og ere høyiligen forfriskede ved det, som udgaar af den samme Aand i en anden; fordi saadan fellis Udflydelse af det himmelske Liv, tiener til at forfriske Sindet, naar det er nogen Tid undertvungen med Bekymringer. *Petrus* selv erklerer dette at have været Enden paa hans Skrivelse, 2 Pet. i. 12, 13. *Hvorfor jeg vil ikke være forsømmelig, altid at minde eder paa disse Ting; dog I viide dem, og ere grundede i den nærværende Sandhed. Ja, jeg agter det fornøden, saa længe, som jeg er i dette Tabernakel, at opmuntre eder med min Paamindelse.*

Gud selv er sit Folkis Lærere; og der er intet meere udførligt, end at de, som ere under det Nye Testamente, *har ikke fornøden at noget Menneske lærer dem:* Dog var det en Nytte af Christi Himmelfart, at sende Lærere og Hyrder, til at fuldkomme de Hellige. Saa at det samme Verk er tillagt Skriften, som Lærere; den eene til at giøre den Guds Mand fuldkommen, den anden til de Helligis Fuldkommelse.

Som

*De Helligis
fellis Trøst
er den sam-
me Aand i
alle.*

Som derfor Lærere under det Nye Testamente maa ikke gaa Gud selv lærende tilforn, men følge efter ; ikke heller maa de berôve os det store Privilegium, som Christus os haver forhvervet ved sit Blod ; saa ikke heller bør Skriften gaa Aandens Lære tilforn, eller berôve os den.

For det *Andet*, Gud har seet det fornôden, at vi herudi, som i et Speyl, skulle see de fordum Helligis Tilstand og Erfarenheder ; at vi, findende voris Erfarenhed at svare deris, maatte derved blive dismeere bestyrkede og hufvalede, og voris Haab at erholde den samme Ende befestiget ; at vi, tagende i Agt de Forsiuns Gierninger, som fuldte dem, seende de Snarer, der vare lagde for dem, og deris Befrielsler der ud af, vi maa derved giôris viise til Salighed, og betimmelige refsis og underviis i Retferdighed.

2. Svar.
Skriften et
Speyl.

Dette er det store Skriftens Verk og Tieniste, at vi kand vidne dem fuldfyldte i os, og saa see Guds Aands og Veyis Fodspor i dem, ved den indvortis Kundskab vi have med den samme Aand i vore Hierter. Skriftens Prophetier ere os ogsaa heel trôstelige og nyttige, som den samme Aand opliuser os til at tage dem i Agt, som fuldfyldte, og som skal fuldfyldis : Thi i alt dette er det at merke, at det er alleniste det Aandelige Menniske, der rettelingen kand bruge dem ; de ere god for at giøre den Guds Menniske fuldkommen (saa det er ikke det Naturlige Menniske) og hvadsomhelst var skreven i forrige Tider, var skreven *os til Trôst*, [*os*] det er de Troende, [*os*] det er de Hellige ; om saadanne taler Apostelen ; thi hvad andre angaar, da siger *Petrus* udfôrligen, at de *ustadige og ulærde vrie dem til deris egen Fordervelse* : Disse vare de, som vare ulærde i den Gudommelige og Himmelske Aandens Lære, ikke i Menniskelig Skole-Lærdom ; i hvilken vi tør slutte, at *Petrus* selv, som var en Fiskere, ikke havde stor Forstand : Thi med stor Billighed, ja Visshed, maa mand stadfeste, at hand havde ingen Kundskab paa *Aristotelis Logica*, hvilken baade *Papister* og *Logica*,
Protestanter,

Protestanter, som nu ere vanslechtige fra Sanheds Eenfoldighed, holde for Theologiens Tieniste-Pige (som de kalde den) og en fornøden Indledning til deris kiødelige, naturlige og menniskelige Præste-Embeder. Ved hvilke slags Mænds uendelige mørke Skrifter, blendende derudi deris *Hedenske* Tøy, Skriften er nu omstunder af saa liden Nytte til gemeene og eenfoldige Folk: hvorover dersom *Hieronymus* klagede i sin Tid, nu tolv hundrede Aar siden, *Epist. 134. til Cypr. Tom. 3. figendis, Det pleyer at bendis mesten Deelen af de lærde Mænd, at det er vanskeligere at forstaa deris Forklaringer, end de Ting, som de tage sig for at forklare; Hvad maa vi da sige, om den store Mengde af Commentarier siden, i meere fordervede Tider?*

*Skriften en
Under Regel*

§. VI. I denne ovenbemelte Henseende da, have vi viist hvad Brug og Nytte den Hellige Skrift er af, til Guds Kirke, som den er handlet i og ved Aanden; hvorfore vi holde den for en secundarie, eller Under-Regel. Ydermeere, fordi de gemeenligen bekiendis af alle, at have været skrevne ved den Hellig Aands Dicteren, og at de Vildfarelser, som mand kand tenke ved Tidernis Forvirrelser, at være indkomme, ere ikke saadanne, at der jo er et noksom meligt klart Vidnisbyrd derudi til alle den Christne Trois Hovedstykker; da ansee vi den, som den eeniste bequemme udvortis Dommere i Tvistigheder iblant Christne, og at hvadsomhelst Lærdom er imod deris Vidnisbyrd, bør derfor med rette forkastis som falsk. Og for vor Part, vi ere ganske villige, at al vor Lærdom, og Gierninger skulle prøvis ved den; hvilket vi aldrig negtede, eller nogentid skal forskyde i nogen Tvistighed med voris Modstandere, som en Dommere og Prøvesteen. Vi skal ogsaa være heel villige til at vedtage dette, som et vist Maxim, *At hvadsomhelst nogen giør, foregivende af Aanden, som er imod Skriften, skal holdis og agtis for en Satans Bedrægeri.* Thi som vi aldrig antage Aandens Ledfælgelse, til at skiule os selv i nogen Ting, som er ond; saa viide vi, at, som alt ont er imod Skriften, saa og imod Aanden

Aanden først og fornemmeligen, fra hvilken Skriften kom, og hvis Bevægelse kand ikke imodfige hin anden, endskiønt de undertiden maa siunis, at være stridige, til det naturlige Menniskis blinde Öye, som *Paulus* og *Jacob* siunis at imodfige hin anden.

Hid ind til have vi fremviist, hvad vi tro, og hyad vi ikke tro, om den Hellige Skrift; haabendis, vi have givet dem deris tilbørlige Stæd. Men saafom de, der endeligen ville have dem at være den Eniste, Visse, og fornemste Regel, fattis ikke et Skin af Argumenter, endog af Skriften selv (dog den ingensteds kalder sig selv saa) ved hvilke de stræbe at beviise deris Lærdom; da skal jeg korteligen legge dem ned udi Modfigelser, og svare dem, førend jeg ender denne Materie.

§. VII. Deris første Modfigelse er gemeenligen i Modfig. tagen af *Esa. viii. 20. Til Lowen og Vidnisbyrdet; dersom de ikke tale efter dette Ord, da er det, fordi der er intet Lius i dennem.* Nu denne *Low, Vidnisbyrd* og *Ord*, sige de at være Skriften.

Hvortil jeg svarer; At det er at betle den Ting, i Svar. som tvistis om; og er endnu uden Beviis. Ikke heller seer jeg nogen Aarsage, hvorfor vi ikke maa sikkerligen stadfeste denne *Low* og *Ord* at være indvortis: Men i fald det var *Udvortis*, det beviser aldelis ikke deris Sag for dem, eller imod os. Thi mand kand bekiende, uden nogen Skade til vor Sag, at den *udvortis Low* var meere besynderligen en Regel til *Jóderne*, og meere fornemmeligen, end til os; saafom deris *Low* var *udvortis* og i *Bogstaven*, men voris, under det Nye Testamente (som allerede er sagt) bekræftis klarligen at være *Indvortis* og Aandelig. Saa at dette Skriftens Spraag er saa langt fra at være os imod, at det er for os; thi dersom *Jóderne* At prøve alle Ting hoøred burde prøve alle Ting ved deris *Low*, som var uden for dem, skreven i Steen Tavler; da dersom vi ville have dette Prophetens Raad at rekke til os, da maa vi jo bequemme det til den Evangeliske Dispensation, som vi ere under: Saa at vi bør at prøve alle

alle Ting (først og fremmest) ved det *Troens Ord*, som prædikis for os, hvilket Apostelen siger, er i *Hiertet*; og ved den *Low*, hvilken Gud haver givet os, hvilken Apostelen ogsaa udførligen siger, at *være skreven og sat udi Sindet*.

Endeligen; dersom vi ansee denne Stæd, efter de *Septuaginta* deris *Greske* Overfættelse, da vil vore Modstandere intet vinde derved; men det meere hjælper os: thi der udi figis, at *Lowen er given os til Hielp*, hvilket vel kommer overeens med hvad her oven er bekræftet.

2 Modfig.

Deris anden Imodfigelse er fra *Job. v. 39. Randsager Skrifterne*, &c.

Her, sige de, vi ere befalede, af Christo selv, at randsage Skrifterne.

1 Svar.

Jeg svarer, *Først*; At Skriften bør at randsagis, negte vi aldelis ikke, men ere villige til at prøvis ved dem, som er her oven erklæret: Men Spørfmaalet er, *Om de ere den eeniste og fornemste Regel?* Hvilket dette er saa langt fra at beviise, at det bevii-fer det, som er tvert der imod; thi Christus her laster paa dem, for deris alt for høye Respect til Skriften, og Foragt til Hannem, som burde høyere agtis, end de, og hvem de bare Vidne om; som efterfølgende Ord erklære: *Tbi i dem I tenke at have det evige Liiv, og de ere de, som vidne om mig: Og I ville ikke komme til mig, at I kunde have Liiv.* Dette viiser, at saa lenge de tenkte, at have det evige Liiv i Skriften, da forsømte de at komme til Christum for Liiv, hvorom Skriften vidner. Dette svarer vel til vort Forsæt, saasom vore Modstandere nu ogsaa ophøye Skriften, og tenke at have Liiv i dem; hvilket er ikke meere, end at ansee dem som den eeniste fornemste Regel og Vey til Livet; og dog ville ikke komme til Aanden, om hvilken de vidne, endog den indvortis Aandelige Low, som kunde give dem Liv: Saa at Aarsagen til dette Folkis Vankundighed og Vantro, var ikke deris Foragt af Skriften; hvilken dog de forstode, og havde stor

Randsager
Skrifterne,
&c.

for Respect til, dog vidner Christus i det forrige Vers, at de hverken havde seet *Faderen*, eller hørt hans Røst nogen Tid; ikke heller havde hans Ord blivende i dem; hvilket derfom de da havde haft, da havde de troed paa Sønnen. Ydermeere, den Stæd

2 Svar.

§. VIII. Den tredie Imodsigelse er fra disse Ord, Giern. xvii. 11. *Disse vare meere ædle end hine i Thesalonica, i det de annammede Ordet med al Bereedvilighed, og randsagede Skriften dagligen, om disse Ting vare saa.*

Her, sig de, de Bereenfer ere berømmede, for at

3 Modfig.

Jeg svarer; At Skriften enten er den fornemste eller eeniste Regel, vil aldelis ikke følge heraf; ikke heller vil deris Randsagning i Skriften, eller at de ere derfor berømmede, beviise noget saadant: Thi vi samtykke til og berømme dens Brug saa meget, som nogen; dog følger det ikke heraf, at vi stadfeste den at være den fornemste og eeniste Regel.

1 Svar.

For det Andet; Det er at merke, at disse vare Jøder af *Beræa*, til hvilke disse Skrifter, som vare Lowen og Propheterne, vare meere besynderligen en Regel; og den Ting under Examination var, om Christi Fødsel, Liiv, Gierninger, og Lidelser, svarede til de Prophetier, som vare fordum udgivne om hannem; saa at det var mest bequemt for dem, som vare Jøder, at examinere Apostelens Lærdom ved Skriften; saasom hand lærde, at den var til at fuld- fylde Skriften, Ikke dis mindre er det sagt paa den første Stæd, At de annammede Ordet med Glæde; og paa den anden Stæd, De randsagede Skriften: Ikke at de randsagede Skriften, og saa annammede Ordet; thi da kunde de ikke formaad at omvende dem, havde de ikke først givet Agt paa det Ord, som bode i dem,

2 Svar.

At Bereen-
ferne rands-
agede Skrif-
terne, gjør
dem ikke til
den eeniste
Regel at
prove Lær-
dommer ved.

der

der aabnede deris Fornøft; ikke meere end de *Skrift-kloge* og *Phariseer*, hvilke (som vi i den forrige Modsigelse have merket) randslagede Skrifterne, og ophøvede dem, og dog bleve ved i deris Vantro; fordi de ikke havde *Ordet blivende i dennem*.

3 Svar.

De Atheni-
ensers Ex-
empel.

Endeligen, Derfom disse *Jødiske Bereensers* Berømmelse skulde indføre, at Skriften var den eeniste og fornemste Regel, at prøve Apostelens Lærdom; hvad skulde der da have bleven af *Hedningene*? Hvorledis skulde de nogen Tid have kommet til at antage Christi Tro, som hverken kiendte Skriften, eller troede den? Vi see i Enden paa samme Capittel, hvorledis Apostelen, prædikende til de *Athenienser*, tog en anden Maade, og henviiste dem til noget af *Gud i dem selv*, at de kunde føle efter hannem. Hand tog sig ikke fore, først at drage dem over til den *Jødiske Religion*, og til at tro *Lowen* og *Propheterne*, og der af at beviise Christi Komme; ney, hand tog en nærmere Vey. Og sandelig, den fornemste og eeniste Regel er ikke atskillig; en til *Jøderne*, og en anden til *Hedningene*; men er *Almindelig*, til dem begge: Dog secundari og Underregler og Middler maa være atskillige, og atskilligen beskikkis, efterfom Folkenis Tilstand og Omstændigheder ere, til hvilke de brugis: Ligefaa see vi, at Apostelen til de *Athenienser* brugte et Vidnisbyrd af een af deris egne *Poeter*, hvilket hand dømte de vilde give Øre til og antage: Og, uden Tvivl, saadanne Vidnisbyrd, hvis Author de høytagede, havde meere Fynd hos dem, end alt hvad *Moses* og *Propheterne* kunde sige, hvilke de hverken kiendte, eller kunde skiøtte om. Nu fordi Apostelen bruger en Poets Vidnisbyrd til de *Athenienser*, vil det derfor følge, hand gjorde det til den fornemste og eeniste Regel, til at prøve hans Lærdom ved? Saa ikke heller vil det følge, at endog hand brugte Skriften til *Jøderne*, som et Principium de allerede troede, at prøve hans Lærdom ved, at derfor Skriften bør holdis for den fornemste og eeniste Regel.

§. IX. Den sidste, og som af førstningen siunis den største Modsigelse er denne:

Derfom Skriften ikke er den adequat, fornemste og eeniste Regel, da vil det følge, at Skriften er ikke fuldkommen og dens Canon opfyldt; at derfom Menniskene nu umiddelbarligen ledis og regeris ved Aanden, da maa de tillegge nye Skrifter af lige Myndighed med de gamle; da dog en hver, som tillegger, er forbandet: Ja, hvad Forsikkring have vi, at ikke en hver skal føre ind et nyt Evangelium, efter hans Phantasi? 4 Modsig.

De farlige Paafølgelser, som siunis at være i denne Modsigelse, vare tilfylde svarede i den sidste Part af den sidste Fremsettelse, i hvad var sagt lidet tilforn, hvor vi friligen tilbyde os, at negte alle de pretenderede Aabenbarelses, som ere imod Skriften. Svar.

Men derfom viidere sigis, *At det er ikke nok at negte disse Paafølgelser, derfom de naturligen følge fra eders Lærdom om umiddelbar Aabenbarelse, og at negte Skriften at være den eeniste Regel.* 1 Modsig.

Da svarer jeg, vi have beviist begge disse Lærdomme at være fande og fornødne, efter Skriften selv; og derfor at fæste onde Paafølgelser paa dem, som vi kand beviise ikke følger derpaa, er ikke at beskylde os, men Christum og Hans Apostler, som prædikede dem. 1 Svar.

Men før det Andet; Vi have udelukt al saadan Lærdom i denne Fremsettelse; bekræftende Skriften at give et fuld og vidløftigt Vidnisbyrd til alle de fornemste den Christne Trois Lærdomme. Thi vi stadeli-gen tro, at intet andet Evangelium eller Lærdom bør at prædikis, end det, som var leveret ved Apostlerne; og vi villigen samtykke til denne Sententz, *Lad ham, som prædiker et andet Evangelium, end det, som allereede har været prædiked ved Apostlerne, og efter Skriften, blive forbandet.* Gal. 1. 8. 2 Svar.

Saaledis giøre vi Forskiel imellem et nyt Evangelii, eller ny Lærdoms Aabenbarelse, og en nye Aabenbarelse af det gode gamle Evangelio og Lærdomme; det sidste vi forsvare, det første vi aldelis negte. Thi vi stadeli-gen

En ny Aabenbarelse er ikke et nyt Evangelium.

stadeligen tro, At ingen kand legge nogen anden Grundvold, end den, som allereede er lagt. Men at denne Aabenbarelse er fornôden, have vi allereede beviist; og denne Forskiel er Beskiermelse nok imod den Fare, som Modsigelse stiller os fore.

Canoniske
Bøger.

Hvad sig angaar, at Skriften er en opfyld Canon, da seer jeg ingen Fornôdenhed at tro det. Og dersom disse Mend, der troe Skriften at være den eeniste Regel, ville istemme med deris egen Lærdom, da maa de endeligen følge min Meening; saasom det er umueligt at beviise denne Canon med Skriften. Thi det kand ikke findis i nogen Skriftens Bog, at disse Bøger, og just disse, og ingen andre, ere Canoniske, som alle maa bekiende; hvor kand de da undgaa dette Argument?

Det, som ikke kand beviisis med Skriften, er ingen fornôden Trois Artikel.

Men Skriftens Canon, nemlig, at der ere saa mange Bøger næt op, hverken meer eller mindre, kand ikke beviisis af Skriften:

Derfor, er det ingen fornôden Trois Artikel.

2 Modfig.

Dersom de skulle forebringe; At Samtykke, at andre Bøger nu ere skrevne ved den samme Aand, maatte indføre at antage nye Lærdomme.

Bøger for-
liiste.

Jeg negter den Paafølgelse; thi den Christne Religions fornemste og Hoved-Lærdomme indeholdis i den tiende Part af Skriften; men deraf vil ikke følge, at Resten ere unôdige, og unyttige. Dersom det skulle behage Gud at tilføre os nogle af de Bøger, som ved Tidernis Forandring ere blevne borte, hvilke Skriften melder om; som Enochs Prophetie; Nathans Bog, &c. eller, den tredie Pauli Epistel til de Corinther; da seer jeg ingen Aarsag, hvorfor vi ikke maatte antage dem, og fôye til Resten. Det som mig misliager, er, at nogen skulle først stadfeste, at Skriften er den eeniste og fornemste Regel, og dog giøre en Trois Artikel af det, som Skriften ikke kand give os nogen Opliusning udi.

Som

Som for Exempel : Hvorledis skal en *Protestant* beviise af Skriften, til saadanne, som negte *Jacobs* Epistel at være *Canonisk*, at den bør at antagis?

Først, Om hand skulde sige, *Fordi den ikke imodfiger de andre*, (foruden at der meldis intet om den i nogen af de andre) maa skee disse tenke at den imodfiger *Paulo*, i henseende til *Troen* og *Gjerninger*. Men om det skulde concederis, da ville det ligesaa vel følge, at en hver *Scribentere*, som ikke imodfiger Skriften, skulle settis i deris *Canon*: Og herved falder disse Mænd ind i et større *Urimelighed*, end den de os ville paadigte : Thi saaledis ville de ligne en hver af deris egen *Sectis* *Skrivelser* ved Skriften ; saasom jeg vel troer, at de ikke holde deris egen *Trois* *Bekiendelse* for at imodfige Skriften : Vil det derfor følge, at det skulde indbindis med Bibelen ? Og dog siunis det umueligt efter deris *Principia*, at bringe noget bedre *Argument* til at beviise *Jacobi* Epistel at være *Canonisk*. Det er derfor uforbigeligeligen fornøden at sige, Vi viide det ved den samme *Aand*, ved hvilken den var skreven ; eller og at gaa tilbage til *Rom*, og sige, Vi viide ved *Tradition*, at Kirken har erkleret den *Canonisk*, og Kirken er useilbar. Lad dem finde et *Middelt* om de kand. Saa at ud af denne *Modsigelse*, vi skal uddrage et usvarlig *Argument ad hominem* for os.

Om *Jacobi*
Epistel er
Canonisk,
og hvorledis
mand kand
det viide ?

Det, som ikke kand forsikkre mig, om en *Trois* *Artikel*, fornøden at tro, er ikke den fornemste, adequat, og eeniste *Trois* *Regel*, &c.

Men Skriften kand ikke saaledis forsikkre mig :

Derfor, &c.

Jeg beviiser *Igentagelsen* saaledis :

Det som ikke kand forsikkre mig, om Skriftens *Canon*, nemlig, at saadanne *Bøger* bør alleniste antagis, og *Apocrypha* udelukkis, kand ikke forsikkre mig om dette.

Derfor, &c.

Og Endeligen, Angaaende disse Ord, *Aab. xxii. 3* *Modfig. 18*. At dersom nogen skal legge til disse Ting, *Gud* skal

skal

Svar.

Hvad der
meenis med
at legge til
Skriften.

skal legge til ham de Plager, som ere skrevne i denne Bog: Jeg begierer de ville viise mig, hvorledis det har Henseende til noget andet, end denne besynderlige Prophetie. Det er ikke sagt, *Nu Skriftens Canon er opfyldt, ingen maa skrive meere af den Aand*; ja, bekiende ikke alle, at der have været Prophetier og fandt Propheter siden? *Papisterne* negte det ikke. Og bekreftede ikke *Protestanterne*, at *Johannes Hus* spaaede om *Reformationen*? Var hand derfor forbandet? Eller gjorde hand der udi ilde? Jeg kunde give mange andre Exempler, af dem selv bekiendte. Men, ydermeere, det samme var nogenledis befalede lenge tilforn, *Ordsp. xxx. 6. Tilleg du ikke til hans Ord, at band ikke straffer dig; og du bliver fundet en Løgnere*: Dog alligevel, hvor mange af Propheternes Bøger vare skrevne siden? Og det samme er sagt ved *Moses, Deut. iv. 2. I skal ikke legge til det Ord, som jeg befaler eder; ikke beller skal I tage-noget derfra*. Saa at, enddog vi skulde strekke det i *Aabenbaringen* viidere, end den særdelis Bog, saa kand det dog ikke forstaaes anderledis, end om et nyt Evangelio, eller ny Lærdom, eller om at legge tømme paa Menniskens Aand, at hand ikke blander sine Menniskelige Ord med de Gudommelige; og ikke om en nye Aabenbarelse af det Gamle, som tilforn sagt er.

Den Fierde Fremsettelse.

Om MENNISKENS Tilstand i FALDET.

Alle Adams Efterkommere (eller det Menniskelig Kiøn) baade Jøder og Hedninger, i henseende til den første Adam (eller Jordiske Menniske) ere faldne, vanslegete og døde, uden al Sands og Følelse af dette Indvortis Guds Vidnisbyrd og Sæd; og ere undergivne Slangens Kraft, Natur, og Sæd, hvilken band saaer i Menniskens Hjerter, imens de ere i denne naturlige

Rom. 5. 12,
15.

naturlige og fordervede Stand: Hvoraf det kommer, at ikke allene deris Ord og Gierninger, men alle deris Tankker, ere altid onde i Guds Afsiun, som de komme fra denne onde og fordervede Sæd. Mennisken derfor, som hand er i denne Stand, kand ikke forstaa nogen Ting retteligen; ja, hans Tanker og Meening, om Gud, og Aandelige Ting (indtil hand bliver fraskildt fra denne onde Sæd, og foreened med det Gudommelige Lius) ere bverken ham selv, eller andre til Nytte. Heraf forkastis de Socinianers og Pelagianers Vildfarelser, i at opbøye et Naturligt Lius; som ogsaa Papisterne, og de fleste Protestanter, som stadfeste, At et Menneske, uden den sande Guds Naade, maa være en sand Evangelii Tjener. Ikke dismindre, denne Sæd tilegnis ikke de smaa unyndige Børn, indtil de, ved giørlig Synd, selv smuttykke dertil; thi de ere af Naturen Vredens Ephes. 2. Børn som vandre efter Lustens Førstis Magt, og den Aand, som nu virker i Ulydigheds Børn, som have deris Omgængelse i Kiødets Lyfter, og fuldfylde Kiødets og Sindets Begierligheder.

§. I. **H**ID ind til have vi talt, hvordan den sande Guds Kundskab erholdis og bevaris; saa og af hvad Nytte og Brug den Hellige Skrift er til de Hellige.

Vi komme nu til at examinere Menniskens Stand, og Vilkaar, hand er under i Faldet; hvad hans Magt og Fornue er, og hvor vidt hand er god for, som af sig selv, at gaa an i Gudommelige Ting. Dette anrørde vi lidet i Begyndelsen af den anden Fremsettelse; men den fulde, rette, og funde Forstand derudi er af stor Brug og Nytte; fordi af den Vankundighed og Misforstand, som deri haver været, der have reyst sig store og farlige Vildfarelser, baade paa den eene Side, og anden. Imens somme saa høyt opløste Naturens Lius, eller det naturlige Menniskis Faculteter, som god for af sig selv, ved den indvortis Villies, Facultets, Liusis og Magtis Dyd og kraft, som hører til

Augustini
Førgthed i-
mod Pelagi-
um.

til Naturen, at følge det, som got er, og gaa an i deris Vey til Himmelen. Iblant disse ere de for- dum *Pelagianer*, og *Semipelagianer*; og nu omstun- der de *Socinianer* og atskillige andre iblant *Papisterne*. Andre igien vil endelig løbe an til en anden Extre- mitet, (til hvilken *Augustinus*, iblant Fædrene, først gav Anledning paa hans gamle Alder, formedelst hans store Ivrigthed imod *Pelagium*) ikke alleniste be- kiendende Mennisken af sig selv udygtig til at giøre got, og geneigen til ont; men at hand endog i sin Moders Liv, og førend hand begaar nogen giørlig Synd, er besmittet med virkelig Skyld, hvormed hand fortjener den evige Død: I hvilken henseende de ikke frygte at bekræfte, at mange skæls smaa Børn ere evindeligen fordømte, og til evig Tid forkaste i Hel- vedis Pine. Derfor saasom Sandheds Gud haver nu paa nye aabenbaret sin Sandhed (den gode og gamle Vey) ved sin Aand, da haver hand lærdt os at skye begge disse Extremiteter.

Det derfor, som voris Fremfættelse leder os til at handle om, er:

- I. Først, *Hvad Menniskens Tilstand er i Faldet*, og hvor vidt udygtig til at handle i *Gudommelige Ting*.
- II. Og for det Andet, *At Gud ikke tilegner dette Onde til de smaa umyndige Børn*, til de virkeligen samtykke dermed: At saa, ved at stadfæste Sandhed, vi kand omvælte begge disse Partiars Vildfarelser.
- III. Og hvad det tredie angaar, som er indsluttet i Fremfættelsen selv, om disse *Lærere*, som *fattis Guds Naade*, da skal vi henseende det til den Tiende Fremfættelse, hvor denne Materie meere besynderligen handlis.

I Part.

Adams Fald

§. II. Angaaende det første, at vi intet skal randfæge i mange fære Indbildninger, somme have, om *Adams Tilstand førend hand faldt*; alle komme overens i dette, At ved Faldet hand kom til stor Forliis, ikke alleniste i de Ting, som angaar det udvortis Menniske, men i henseende til den fænde Omgængelse og Samfund, hand havde med Gud.

Denne

Denne Forliis var hannem foreholdt i denne Trusel, *For paa den Dag du eder deraf, du skalt visseligen døde*, Gen. ii. 17. Denne død kunde ikke være en udvortis Død, eller en Dissolution af det udvortis Menniske, thi, i den henseende, døde hand ikke endda mange Hundrede Aar der efter; saa at det maa endelig forstaaes om hans Aandelige Liv og Samfund med Gud. Det som fuldte paa dette Fald, foruden det, som Jordens Frygter angaar, er ogsaa udført, Gen. iii. 24. *Saa drev hand ud Mennisken, og sette østen fra den Have Eden Cherubim, og et gloende Sværd, som vente sig til alle Sider, at bevare Veyen til Livsens Træ.* Nu hvadsomhelst Bemærkelse dette maa have efter Bogstaven, da maa vi sikkerligen tilskrive dette Paradiis en mystiske Bemærkelse, og holde det for den Aandelige Samfund og Ømgien-gelse, som de Hellige have med Gud, ved Jesum Christum; til hvilke allene disse Cherubim aabne Veyen, og til alle dem, som gaa ind ved hannem, som kalder sig selv *Døren*. Saa at, endskiønt vi ikke tilskrive det ringeste af *Adams* Skyld til Menniskene, indtil de ved lige saadanne Ulydigheds Gier-ninger giøre sig selv deri deelagtige; dog kand vi ikke tenke, at Menniskene, som ere naturligen komne af *Adam*, kand have noget got i deris Natur, som hand, af hvilken de tage deris Natur, ikke selv havde at meddeele dem.

Skyld ikke tilregnet Adams Af-spring.

Derfor da vi maa bekrefte, at *Adam* ikke beholdt i sin Natur (som dertil hørende) nogen Villie eller Lius, der kand give ham Kundskab i Aandelige Ting, da ikke heller kand hans Afkom. Thi hvad godt noget Menniske giør, det kommer, ikke fra hans Natur, som hand er et Menniske, eller *Adams* Søn; men fra *Guds* Sæd i bannem, som en Hiem-søgelse af et nyt Liiv, til at hielpe ham ud af denne naturlige Stand: Saa at, endskiønt det er i bannem, saa er det dog ikke af bannem; og dette har Herren selv vidnet, Gen. vi. 5. hvor det er sagt, *Hand saae at alle Menniskens Hierters Tanker vare alleniste*

Alle det Nat-
urlige Men-
niskis Tanker
ere onde.

onde og det altid: Hvilke Ord som de ere klare, faa ere de ogsaa fulde. Merk deris Emphasis; Først, der er alle og en hver hans Hiertis Tanker, uden nogen Undtagelse af en eeniste Tanke. For det Andet, Er allene ond stedse og altid; det er hverken i en Part ond altid, ikke heller ganske ond undertiden; men baade ganske ond, og stedse og altid ond; hvilket visseligen udelukker alt got, som en egentlig Frugt af Menniskens Hierte, naturligen: Thi det, som er ganske ond, og det altid, kand ikke af sin egen Natur frembringe nogen god Ting. Herren igien tager dette samme lidet herefter, Cap. viii. 21. *Menniskens Hiertis Tanke er ond fra hans Ungdom op.* Dermed givende tilkiende hvor naturligt og egentligt det er hannem. Heraf da argumenterer jeg saaledis:

Derfor Menniskens Hiertis Tanker ikke alleniste ere aldels onde, men altid onde, da ere de, som de komme fra hans Hierte selv, hverken gode i nogen Deel, eller nogen Tid.

Men det første er sandt; Derfor og det sidste.

Igien,

Derfor Menniskens Tanker ere altid og aldels onde, da ere de aldels unyttige og hannem utienlige i de Gudommelige Ting.

Men det første er sandt; Derfor og det sidste.

Menniskens
Hierte be-
drageligt.

For det Andet, Dette udviis klarligen af Prophe-
tens *Jeremie* Ord, Cap. xvii. 9. *Hiertet er bedrage-
ligt meere end nogen Ting, og overmaade ugudeligt.* Thi
hvo kand, med ringeste Fornuft indbilde sig, at det,
som er saaledis, har af sig selv nogen Magt; eller er
i ringeste Maade god for at lede et Menneske til Ret-
ferdighed, hvilket det af sin egen Natur er ganske
tvert imod. Dette er saa stridigt imod Fornuften,
som det er umueligt i Naturen, at en Steen, af sin
egen Natur og egentlige Bevægelse, skulle flye opad:
Thi, som en Steen, af sin egen Natur, er geneigen at
falde ned til sit Center; saa Menniskens Hierte er
naturligen tilbøyelig og geneigen til ont, somme til
eet, og somme til andet. Heraf da argumenterer jeg
saaledis:

Det,

Det, som er meere, end nogen Ting, bedrageligt, og overmaade Ugudeligt, er ikke dygtigt, ikke heller kand det lede et Menniske ret, i de Ting, som ere gode og oprigtige.

Men Menniskens Hierte er saadant :

Derfor, &c.

Men Apostelen *Paulus* beskriver Menniskens Tilstand i Faldet vidløfteligen, tagende det ud af *Psal-*
misten. Der er ingen Rejsfærdig, ney ikke een : Der er ingen, som forstaar, der er ingen som søger efter Gud. De ere alle gangne ud af Veyen, de ere aldeelis blevne unyttige ; der er ingen, som giør got, ikke end een.

Rom. 3. 10.
 Psal. 14. 3.
 & 53. 2. &c.

Deris Strube er en aaben Grav, med deris Tunger have de brugt Bedrægeri, Forgift af Asper er under deris Læber : Hvis Munde ere fulde af Sværge og Bitterhed.

Menniskens
 Tilstand i
 Faldet.

Deris Fødder ere snare til at udstyrte Blod ; Fordervelse og Elendighed er i deris Veye : og Fredsens Vey have de ikke kiendt. Der er ingen Guds Frygt for deris øyen. Hvad kand være sagt meere udførligt ? Hand siunis her besynderligen at tage sig vel vare, at ikke noget got skulle blive tillagt det naturlige Menniske, hand viiser hvorledis hand er besmittet i alle sine Veye ; hand viiser hvorledis hand mangler al Retferdighed, al Forstand, al Guds Kundskab, hvordan hand er ud af Veyen ; og korteligen, Unyttig ; end hvilket intet kand fuldkommeligere sigis, til at bestyrke vor Meening : Thi dersom dette er det naturlige Menniskis Tilstand, eller Menniskens, som hand er i Faldet, da er hand ikke god for at giøre et eeniste ret Trin til Himmelen.

Vil nogen sige, At det er ikke meent om Menniskens Stand i Almindelighed ; men alleniste om somme besynderlige, eller i det minste at det ikke befatter alle.

Modsig.

Texten viiser os der tvert imod, i de foregaaende Vers, hvor Apostelen indslutter sig selv, som hand var i sin naturlige Stand, Hvad da ? Ere vi bedre end de ? Ney, ingenlunde, thi vi have tilforne beviiste, baade Jøder og Hedninge, at de ere alle under Synd, som det er skreven : Og saa fremdehis, hvoraf det er

Svar.

klart, at hand taler om det ganske Menniskelige Kiøn, i Almindelighed.

Modfig.

Vil de modfette det, som Apostelen figer i det foregaaende *Cap. ver. 14.* nemlig, At Hedningene giøre af Naturen de Ting, som indeboldis i Lowen, og saa paafølgeligen giøre af Naturen det, som er godt og behageligt i Guds Aasiun.

1 Svar.

Ved hvad Natur Hedningene giør de Lowens Gierninger.

Da svarer jeg ; Denne Natur maa ikke, og kand ikke forstaaes om Menniskens egen Natur, som er for- derved og falden ; men om den Aandelige Natur, som udkommer fra Guds Sæd i Mennisken, som den bekommer en nye Hiemfølgelse af Guds Kierlighed, og er levende giort derved : hvilket klarligen viisfis i efterfølgende Ord, hvor hand figer ; *Diffe, som ikke have Lowen, (det er, udvortis) ere sig selv en Low, hvilket viiser, at Lowens Gierninger ere skreven i deris Hierter.* Diffe deris Gierninger derfor er en Virkning af Lowen, skreven i deris Hierter ; men Skriften vidner, at al skrive Lowen i deris Hierter, er en Deel, ja, endog en stor Deel, af det Nye Testaments Dispensation ; og saa ingen Paafølgelse, eller Part af Menniskens Natur.

2 Svar.

Det Naturlige Menniske forstaaer ikke, &c.

For det *Andet*, Derfom denne Natur, her meldet, kunde forstaaes om Menniskens egen Natur, hvilken hand har, som et Menniske, da maatte Apostelen uforbigengeligen imodfige sig selv ; saasom hand andemitteds klarligen erkiender, *At det naturlige Menniske ikke forstaaer de Gudommelige Ting, ikke heller kand.* Nu maa jeg jo haabe, at Guds Low er iblant de Gudommelige Ting, befunderligen som den er skreven i Hiertet. Apostelen i det 7 *Cap.* af samme Epistel, v. 12. figer, at *Lowen er bellig, reisferdig og god* ; og v. 14. at *Lowen er Aandelig, men hand er Kiødelig.* Nu i hvad henseende er hand Kiødelig, uden som hand staar i Faldet, U-igienfød ? Og hvor urimeligt vilde det være, at sige, At hand er Kiødelig, og dog ikke saa af hans egen Natur ; saasom det er af hans Natur, at hand saa kaldis ? Vi see at Apostelen atskilder Lowen, som Aandelig, fra Menniskens,

Menniskens Natur, som Kiødelig og Syndig. Hvorfor som Christus siger, *mand kand ikke plukke Druer af Torne, eller Figen af Tistel*; saa ikke heller kand Lowens Fuldfyldelse, som er Aandelig, Hellig og Retferdig, ventis af Naturen, som er fordervet, falden og U-igienfød. Hvoraf vi slutte med god Raifon, at den Natur, som her omtalis, ved hvilken Hedningene sigis at have gjort de Ting, som indeholdis i Lowen, er ikke den gemeene Menniskens Natur; men den Aandelige Natur, som reiser sig af den Retferdige og Aandelige Lows Virkning, som er skreven i Hiertet. Jeg bekiender, at de, som ere paa det andet Extrem, naar de ere af Socinianerne, Pelagianerne, faavelsom af os tvungne med dette Vidnisbyrd, naar vi bruge dette Skriftens Spraag, at viise dem, hvorledis nogle af Hedningene, ved Christi Lius i deris Hierter, blive salige, da ere de haardeligen bestedde, givende dette Svar, At der vare nogle Levninger af det Himmelske Billede tilovers i Adam, ved hvilke Hedningene kunde giøre nogle gode Ting. Hvilket, faasom det er i sig selv uden Bevis, saa er det tvert imod deris egen Bekreftelse andensteds, og giver op deris Sag. Thi dersom disse Levninger vare nok til at giøre dem dygtige til at fuldfylde Guds Retferdige Low, da borttager det Christi Kommis Fornødenhed; eller i det minste aabner dem en Vey til Salighed hannem foruden; uden de ville sige det, som er langt verre, At endskiønt de virkeligen fuldfyldte Guds Retferdige Low, dog fordømte Gud dem, fordi de fattedis den særdelis Kundskab, da Hand selv fraboldt dem alle Midler til at komme til Hannem; hvorom viidere herefter.

Hedninge-
nis Aandeli-
ge Natur i
at giøre
Lowens Gi-
erninger.

§. III. Jeg kunde iligemaade bruge her et andet Argument af disse Apostelens Ord, 1 Cor. ii. hvor hand klarligen udelukker det naturlige Menniske fra at forstaa Gudommelige Ting; men fordi jeg haver talt om det Skriftens Spraag i Begyndelsen af den Anden Fremsettelse, da vil jeg ikke her igientage hvad som der er meldet, dette angaaende: Dog fordi

Socinianerne
ne opbygge
det naturlige
Menneskets
Lius.

Socinianerne og andre, som ophøye det naturlige Menneskets Lius, eller et naturligt Lius i Mennesken, imodfiger dette Sprag, da skal jeg, førend jeg slutter, borttage den Modfigelse.

Modfig.

De sige, At det Gredlike Ord *ψυχὴς* bør at oversættis Animalis, og ikke Naturalis, ellers, sige de, skulde det have været *θεοῦ*. Hvoraf de ville indføre, At det er alleniste det Animalis, eller Creaturlige Menneske, og ikke det Fornuftige, som her er udelukt, fra at fatte de Gudommelige Ting. Hvilken Omsvøb, uden stor Disputatz om Ordet, et lettelig at igiendrive, saasom det ingenlunde rimer sig med denne Steds Udseende. Thi

1 Svar.

Det Creaturlige Menneske er det samme, som Naturlige.

Først, Det Animal, eller Creaturlige Liiv, er intet andet, end det, som Mennesken har tilfællis med andre levende Creature; thi som hand er et blot Menneske, kand hand ikke paa anden Maade skillis fra Bæsterne, end ved den Fornuftigheds Egenkab. Nu Apostelen uddrager sit Argument i de foregaaende Vers, fra denne Lignelse; At ligesom de Ting, der høre til Mennesken, ikke kand kiendis uden ved Menneskets Aand; saa kand intet Menneske kiende de Ting, som Gud tilhøre, uden ved Guds Aand. Men jeg haaber, disse Mænd vil bekiende, at de Ting, som høre Mennesken til, fattis ikke ved den Animal Aand alleniste, det er, ved det som hand har tilfællis med Bæsterne; men ved den Fornuftige: Saa at det maa være det Fornuftige, som her forstaaes. Igien, Apostelens Igientagelse viiser klarligen, at hand ikke havde denne Meening, som disse Mænds Glose vilde indbilde os; nemlig, Saa de Ting, som Gud tilhøre, kiender intet Menneske, uden Guds Aand; efter deris Meening hand skulde have sagt; De Ting, som ere af Gud, kiender intet Menneske ved sin Animal, eller Creaturlige Aand, men ved sin Fornuftige Aand: Thi at sige, At Guds Aand, som her ommeldis, er intet andet, end Menneskets Fornuftige Aand, er en Guds Bepottelse, da disse ofte imodfættis hin anden. Igien, fremdelis, hand siger ikke, at de ere Fornufteligen, men Aandeligen at forstaa.

For

For det *Andet*, Apostelen viiser dette heele Capittel igiennem, hvorledis Menniskens Visdom er udygtig til at dømme om de Gudommelige Ting, og vankundig i dem. Nu lad os spørge disse Mænd, om en Mand kand kaldis en *viis Mand* af hans *Animal Egenskab*, eller hans *Rational*? Derfor af hans *Rational*, eller Fornuftige, da er det ikke den *Animal* alleniste, men endog den *Rational*, som hand endnu er i den Naturlige Stand, hvilken Apostelen her udelukker, og som hand tvertimod skiller fra den Aandelige, v. 15. *Men det Aandelige Menniske dømmer alle Ting*; dette kand ikke sigis om noget Menniske, alleniste fordi hand er *Fornuftig*, eller som hand er et Menniske; saasom Mænd af høyeste Fornuft, om vi maa faa holde dem, som Skriften kalder *Vise*, som de *Grekker* for dum vare, ikke alleniste kunde være, men ofte ree, Guds Riiges Fiender: saasom baade Christi Prædiken siges at være *Daarlighed*, *hos denne Verdens Vise Mænd*, og *denne Verdens Visdom* sigis at være *Daarlighed hos Gud*. Nu spørgis, om det er rimeligt, at enten viise Mænd, som sigis at holde *Evangelium* for *Daarlighed*, alleniste saa kaldis i henseende til deris *Animal Egenskab*, og ikke deris *Fornuftige*; eller at den *Visdom*, som er *Daarlighed hos Gud*, er ikke meent om den *Fornuftige*, men alleniste den *Animal Egenskab*, hvilket et hvert fornuftigt Menniske, som er upartiisk kand letteligen dømme.

2 Svar.

Det Fornuftige Menniske, i sin Naturlige Stand, udelukkes fra at forstaa Aandelige Ting.

§. VI. Jeg kommer nu til den anden Part, nemlig, At *denne onde og fordervede Sæd er ikke tilregnet de smaa umyndige Børn, til de giørligen samtykke dermed*. For dette givis Aarsagen i Enden paa denne Fremsettelse, uddragen af *Ephef. ii.* Thi disse ere af *Naturen Vredens Børn*, som vandre efter *Lustens Magtis Første*, den *Aand*, som nu virker i *Ulydigheds Børn*. Her giver Apostelen deris slemme Vandring, og ikke nogen Ting, som ikke er ført i Verk, som en Aarsag for dette, at de ere *Vredens Børn*. Og dette kommer overeens med det heele Evangelii Maade, hvorudi ingen truis eller dømmis for den Synd hand

Synd tilregnis ikke smaa Børn.

ikke gjørligen har beganget : Saadanne, som holde ved i Ugudelighed, og efterfølge deris Forfædre i Synd, vil Gud hiemsøge Fædrenis Onskab paa Børn.

Det absolute
Udkaarelsis
Forsæt kom
mor af Selv
kierlighed.

Er det ikke da underligt, at Mennisken skulde antage en Meening faa urimelig i sig selv, og faa forskrekkelig, og imod Guds Barmhiertigheds, faavel- som Hans Retferdigheds Natur ; om hvilken Skriften tier ganske stille ? Men det er aabenbart, at Mennisken har paafunden denne Meening udaf Selvelskelighed, og fra den bittere Roed, fra hvilken alle Vildfarelser udkomme ; thi de fleeste af *Protestanterne*, som holde dette, have, som dem siunis, det *absolute Udkaarelsis Forsæt*, at beskierme dem og deris Børn, faa at om de ikkun kand forfikkre sig om Salighed, da holde de det ikke for nogen Vanskelighed at sende alle andre, baade Unge og Gamle, til Helvede. Thi som Selvelskelighed (som altid er geneigen til at tro hvad den gierne ønsker) indtager dem med et Haab, at deris Deel er sikker ; faa ski- otter de ikke om hvordan det gaar deris Naboer, som ere den største Part af Mennisken, i disse uopløselige Vanskeligheder. *Papisterne* igien bruge denne Meening, som en Trek til at forøge deris Kirkis, og dens Sacramenters Ære og Værdighed ; i det de foregive, at det astois ved Daaben ; alleniste herudi siunis de at være lidet meere Barmhiertige, i det de ikke sende disse udøbte smaa Børn til Helvede, men til et sær *Limbus*, hvilket Skriften ligesaa lidet ommelder, som det andet. Dette derfor er ikke alleniste ikke grundet paa Skriften, men rvert imod dens klare og bare Ord. Apostelen siger udførligen *Rom. iv. 15. Hvor ingen Low er, der er ingen Overtrædelse. Og atter v. 13. Men Synd tilregnis ikke, hvor der er ingen Low.* End hvilke Vidnisbyrd, intet kand være klarere ; saasom til de umyndige smaa Børn der er ingen Low, fordi de ere dertil ganske udygtige ; Lowen kand ikke rekke viidere, end til saadanne, som have i nogen Maade, mindre eller meere, deris Fornufts Övelse, hvilket de smaa umyndige

Til de smaa
Børn der er
ingen Low,
derfor heller
ingen Over-
trædelse.

umyndige ikke have. Saa at jeg heraf faaledis argumenterer.

Synd tilregnis ingen, hvor der er ingen Low.

Men, til smaa Børn der er ingen Low :

Derfor, Synd er dem ikke tilregnet.

Fremsettelsen er Apostelens egne Ord ; *Igentagelsen* beviisfis faaledis :

De, som ere under en Physiske, eller Naturlig Umuelighed til at enten høre, kiende, eller forstaa nogen Low, hvor de ikke ved nogen deris egen Gierning har kundet paadrage sig denne Umuelighed, men er efter Naturens Ordre beskikket af Gud ; til faadanne er der ingen Low.

Men de smaa Umyndige ere under denne Naturlige Umuelighed :

Derfor, &c.

For det *Andet*, Hvad kand være meere udforligt, end dette *Ezek. xviii. 20. Den Siel, som synder, skal døe : Sønne skal ikke bære Faderens Synd ?* Thi Propheten viiser her først, hvad Aarsagen er til Menniskens Evige Død, hvilken hand siger bestaar i hans *Syding* ; og derpaa, ligesom hand af Forfæt vilde udelukke faadan en Meening, hand forsikkrer os, at Sønne skal ikke bære Faderens Ugudelighed. Hvoraf jeg faaledis argumenterer :

Derfor Sønne ikke bær sin Faders Ugudelighed, eller af sine næste Forældre, meget mindre skal hand bære *Adams Synd*.

De Umyndige bære ikke Adams O. vertrødsse.

Men Sønne skal ikke bære Faderens Ugudelighed.

Derfor, &c.

§. V. Efterat jeg har faaledis viist hvor urimelig denne Meening er, da skal jeg korteligen examinere de Beviisninger disse Authorer fremsføre.

Først ; De sige, *Adam var en publique Person og derfor alle Mennisker syndede i bannem, som de der vare i hans Lænder.* Og til dette at beviise, anbringe de *Rom. v. 12. Hvorfore som ved eet Menniske Synden kom ind i Verden, og Døden ved Synden ; og saa Døden kom over alle Mennisker, fordi alle have syndet, &c.*

i Modsig.

Disse

Disse sidste Ord, siges de, kand oversettis, I hvilken alle have syndet.

Svar.

Til dette svarer jeg, At *Adam* er en *publique* Person, negtis ikke; og at formedelst hannem der er en syndig Sæd propageret til alle Mennisker, hvilken i sin egen Natur er syndig, og tilbøyer Menniskene til Ugudelighed; dog vil det ikke følge derpaa, at smaa Børn, som ikke samtykke med denne Sæd, ere skyldige. Angaaende disse Ord til de *Rømere*, da er Aarsagen til deris Skyld, der given, denne, *For di alle have syndet*. Nu intet Menniske sigis at synde, uden hand giørligen synder i sin egen Person; thi de *Greske* Ord *ἐφ' ᾧ* kand heel vel svare til *διὰ τούτου* hvilket er det nærmeste foregaaende; saa at de udviiser, hvorledis *Adam*, ved sin Synd, gav Aarsag til Synds Indkomst i Verden: Og *saa Døden kom ind ved Synd, ἐφ' ᾧ* det er, *hvorpaa*, eller, *paa hvilken* (nemlig Leylighed) eller, *i hvilken* (nemlig Død) *alle andre have syndet*, det er, giørligen i deris egen Person; nemlig, alle som vare dygtige til at synde: Af hvis Tal at de smaa Børn ikke kunde være, Apostelen klarligen viiser i efterfølgende Vers, *Synd tilregnis ikke, hvor der er ingen Low*: Og siden, som tilforn er beviist, der er ingen Low til de smaa Børn, da kand de ikke her udelukkis.

2 Modsig.

Deris anden imodsigelse er fra *Psal. li. 5. See, jeg var fød i Ondskab, og i Synd min Moder undfangede mig. Heraf, siges de, beviis, at de smaa Børn ere skyldige fra deris Undfangelse.*

Svar.

Hvorledis de indføre denne Paafølgelse, kand jeg ikke see. Denne Synd og Ondskab siunis at tilleggis Forældrene meere, end Barnet. Det er sagt, *I Undfangen i Synd min Moder undfangede mig; og ikke, Min Moder undfangede mig en Syndere.* Her foruden, dette, saaledis fortolked imodfiger udførligen den oven bemelte Skriftens Spraag, i at giøre Børnene skyldige i deris næste Foreldris Synder, (thi her meldis intet om *Adam*) tvert imod de klare Ord, *Sønnen skal ikke bære Faderens Synd.*

Undfangen i Synd min Moder undfangede mig; og ikke, Min Moder undfangede mig en Syndere.

For det Tredie, de bruge dette til Modsigelse, ^{3 Modfig.}
At Dôden er Syndsens Sold ; og at saasom Bôrnene ere
undergivne Siugdomme og Dôden; derfor maa de være
skyldige i Synd.

Jeg svarer, At disse Ting ere fulgte paa faldet, ^{Svar.}
 og Adams Synd, bekiendis ; men at deraf nôdven- ^{Doden er}
 deligen indfôris, at alle andre ere skyldige, som ere ^{Syndsens}
 dem undergivne, negtis. Thi enddog den heele ^{Sold svaret.}
 udvortis Skabelse leed stor Skade og Forliis ved
 Adams Fald, og sukke under Forfengelighed ;
 hvorom Job siger, *At Himlene ere ikke reene i Hans*
Aafun ; dog vil deraf ikke følge, at Urterne, Jorden,
og Træerne ere syndere.

Fremdelis, Dôden, endskiönt den fulgte paa Fal-
det, og tilfellig til Menniskens Jordiske Natur, er
ikke Syndsens Sold i de Hellige, men heller en Sôvn,
ved hvilken de gaa fra Dôden til Livet ; hvilket er
faa langt fra at være dem besværlig og smertelig,
som alle Straffer for Synd ere, at Apostelen agter den
en Vinding : Til mig, siger hand, at dõe er en Vind-
ing, Phil. i. 2.

Somne ere faa daarlige, at de giøre en viidere ^{4 Modfig.}
 Modsigelse, sigende ; *At dersom Adams Synd ikke*
tilregnis dem, som ikke giørligen have syndet, da vil det
følge, at alle smaa Bôrn skal blive salige.

Men vi ere vilige, at denne indbildede Urimelig- ^{Svar.}
 hed skulle være en Paafølgelse af voris Lærdom ;
 heller end den, som vore Modstandere siunis ikke uri-
 melig, dog den fornødne og uforbigengelige Paa-
 følgelse af deris ; nemlig, *At mange smaa Bôrn evin-*
deligen forkastis ; ikke for nogen deris egen Synd, men
alleniste for Adams Synd. Hvor vi ere villige til at
 lade denne Tvistighed beroe, befalende begge til den
 Christne Læseris opliuste Forstand.

Denne vore Modstanderis Vildfarelse er baade
 negted og igiendrevet af Zwinglio, den berømte de
 Protestantiske Kirkers Funderere i Svitserland, i hans
 Bog de Baptismo ; for hvilket hand blev sat i Band af
 det Tridentiske Concilio, i den femte Session. Vi skal
 alleniste

allenifte tillegge denne Underviifning: At vi bekiende, at en fyndig Sæd er overbragt til alle Mennisker, fra *Adam*, (dog ingen tilregnet, til ved Synd de giørligen famtykke dermed) i hvilken Sæd hand gav alle Leylighed til at fynde; og det er Oprindelsen til alle onde Gierninger og Tanker i Menniskens Hierter, *ἐφ' ᾧ* nemlig, *ἡ ἀνάτομος*, som det er i *Rom. v.* det er, *I hvilken Dôd alle have syndet.* Thi denne Syndfens Sæd er ofte kaldet *Dôd* i Skriften, og *Dôds Legeme*; faafom det er en *Dôd* til Retferdigheds og Helligheds Liiv. Derfor dens Sæd, og Afspring, kaldis det Gamle Menniske, den gamle *Adam*, i hvilken al Synd er; for hvilken Aarsag vi bruge dette Navn til Synden, og ikke det, som gemeenligen brugis, nemlig *Oprindelig Synd*, om hvilken Phrafe Skriften intet melder, og under hvilken paa funden og uskriftmessig *Barbarismus*, denne Meening om Synd tilregnet til de smaa Umyndige kom op iblant Christne.

Oprindelig
Synd ikke
Skriftens
Spræng.

Den Femte og Siette Fremfættelse.

Om den ALMINDELIGE IGIENLOSNING ved Christum, faa og det SALIGGIØRENDE og AANDELIGE LIUS, hvorved et hvert Menniske er opliust.

Den Femte Fremfættelse.

Ezek. 18.
32. og 33.
11.

GUD, af sin Uendelige Kierlighed, Hand, som ikke haver behag i nogen Synderis Dôd, men at alle skulle leve og blive salige, har faa elsket Verden, at Hand gav sin eenbarne Søn for et LIUS, at hver den som troer paa Hannem skal blive salig, *Job. iii. 16.* Hvilken opliuser HVERT Menniske, som kommer i Verden, *Job. i. 9.* Og giør alle Ting aabenbare, som ere lastelige, *Ephes. v. 13.* Og lærer al Maadelighed, Retferdighed, og Gudelighed.

Gudelighed. Og dette Lius liuser allis Hierter, en Tid eller anden, at de maa blive salige; og dette er det, som straffer et hvert Menneske for Synd, og vilde udvirke en hvers Salighed, om ikke imodstaaet. Ikke heller er det mindre Almindeligt, end Syndens Sæd, saasom det er dyrekjøbt ved hans Død, som smagede Døden for et hvert Menneske. Thi som i Adam alle døde, ligesaa i Christo alle blive levende gjorde, 1 Cor. xv. 22.

Den Siette Fremsettelse.

Efter dette Principium (eller Hypothesis) ere alle de Modsigelser imod Christi Døds Almindelighed letteligen svarede; ikke heller giøris det fornøden at have Tilflugt til Englenes Tjeneste, og disse andre mirakelfe Middel, hvilke, de sige, Gud bruger til at kundgiøre Christi Lidelses Lærdom og Historie til dem, som (boende paa de Stæder i Verden, hvor den udvortis Evangelii Prædiken ikke er) have vel brugt og anlagt den første og almindelige Naade. Thi som heraf vel følger at nogle af de fordum Philosophi maatte have blevene salige; saa ogsaa maa somme (som ved Forsun have deris Værelser paa de Stæder i Verden, hvor denne Histories Kundskab ikke er) blive deelagtige i den Gudommelige Hemmelighed, om de antage, og ikke imodstaa den Naade, Hvoraf en Aabenbarelse er given et hvert Menneske til at bruge. Denne sande Lærdom derfor antagen, at der er et Evangelisk og Saliggjørende Lius og Naade i alle, da er Guds Barmhertigheds Almindelighed til det ganske Menneskelige Kiøn grundet og bekræftet (baade i Hans elskelige Søn, vor Herris Jesu Christi Død og i dette Liusis Aabenbarelse i Hiertet) imod alle deris Modsigelser, som det negte. Derfor haver Christus imaget Døden for et hvert Menneske; ikke alleniste for alle Slags eller Stands Mennesker, som nogle daarligen tale; men for et hvert Menneske, af alle Slags; Hvis offers Nytte ikke alleniste strekker

1 Cor. 12. 7.

Heb. 2. 9.

ker sig til saadanne, som have en skiellig Kundskab om Hans Død og Lidelse, som den samme i Skriften erkleris; men endog til dem, som ere nødvendigen udelukte fra denne Kundskabs Nytte, ved en uforbigengelig Hændelse. Hvilken Kundskab vi villigen bekiende at være heel gavnlig og trøstelig; men ikke endelig fornøden til saadanne, fra hvilke Gud selv haver fraboldt den; dog kand de blive deelagtiggiorde i Hans Døds Hemmelighed, (endskiønt ukyndige i Historien) dersom de lade Hans Sæd og Lius (som opliuser deris Hierter) tage overhaand, (i hvilket Lius der er Samfund med Faderen og Sønne) saa at af Ugudelige de blive Hellige, og Elskere af den Kraft, ved hvis indvortis og bejmelige Anrørelser, de føle sig selv at være omvendte fra Ont til Got, og lære at giøre imod andre, som de ville andre skulle giøre mod dem; hvorudi Christus selv bekræfter alle at være indsluttede. Som De have derfor faldskeligen og vrangeligen lærdt, som have negtet Christum at være død for alle Mennsker; saa ikke beller have De til fulde lærdt Sandhed, som, stadfestende Hannem at være død for alle, have tillagt en endelig Fornødenbed af en udvortis Kundskab derom, til at erholde dens saliggjørende Virkning. Iblant hvilke Remonstranterne i Holland have fornemmeligen feilet, og mange andre den Almindelige Igienløsnings Forfegtere, i det de ikke have sat denne Salighed i det Gudommelige og Evangeliske Lius og Liiv, hvormed Christus har opliust et hvert Menneske, som kommer i Verden; hvilket er tydeligen og klarligen fremsat i disse Skriftens Spraag, Gen. vi. 3. Deut. xxx. 14. Joh. i. 7, 8, 9, 16. Rom. x. 8. Tit. ii. 11.

HIDINDTIL have vi betragtet Menniskens faldne, forliiste, fordervede og vanslegtige Tilstand.

Nu komme vi til at spørge, *Hvorledis og ved hvad Midler hand kand komme til at befriis ud af denne elendige og fordervelige Stand*: Hvilket i disse tvende Frem-

Fremfættelser er kundgiort og beviist; hvilke jeg holdt fornøden at tilhaabe føye formedelst deris Nærhed, saasom den eene er som en Forklaring paa den anden.

Hvad sig anlangende den Lærdom, som disse Fremfættelser fornemmeligen imodstride, nemlig, *Uvilkaarlig Forkastelse*; efter hvilken somme ikke skyer at stadfæste, "At Gud ved et evigt og uforanderligt besluttet Raad, haver beordret til *Evig Fordømmelse* den største Part af det Menneskelige Kiøn, ikke anseet som skabte, meget mindre som faldne, uden nogen henseende til deris Ulydighed eller Synd; men allenist til at udviise Hans Retferdigheds Herlighed; og at til dette at fuldbyrde Hand har beskikket, at disse elendige Siele skulle nødvendeligen vandre i deris ugudelige Veye, at saa Hans Retferdighed kunde angribe dem: Og at Gud derfor ikke allenist lader dem blive under denne Elendighed paa mange Stæder i Verden, i at afholde fra dem Evangelii Prædiken, og Christi Kundskab; men endogsaa paa de Stæder, hvor Evangelium prædikis, og Salighed ved Christum tilbydis; hvilke endskiønt Hand ofentligen indbyder, saa dog med rette fordømmer dem for Ulydighed, endskiønt Hand har afholdt fra dem all Naade, ved hvilken de kunde have antaget Evangelium, nemlig, fordi Hand havde ved en hemmelig Villie, alle Mennesker ubekiendt, ordineret og besluttet (uden nogen henseende til deris Synd og Ulydighed) at de ikke skal adlyde, og at Evangelii Tilbud skal aldrig virke til deris Salighed; men allenist tiene til at give Aarsag til og forøge deris Fordømmelse."

Uvilkaarlig Forkastelse, den forskrekkelige og bespottelige Lærdom, beskrevet.

Jeg siger, hvad angaar denne Forskrekkelige og Bespottelige Lærdom, vor Sag er den samme, som mange andris, som have baade Viisefeligen, og Fynselighen, efter Skriften, Fornuften og Antiquitet, den igiendrevet: Saasom da saa meget, og saa vel, er allerede sagt imod denne Lærdom, at lidet meere

kand

kand tilleggis, uden hvad er allereede fagt; da skal jeg være kort i denne Handel. Dog, fordi det ligger mig saa i Veyen, da kand jeg ikke vel gaa det aldeles forbi.

Denne Lærdom et nyt Paafund.

Dens Begyndelse.

§. I. Først; Vi maa med rette kalde denne Lærdom et nyt Paafund, saasom i de første fire Hundrede Aar efter Christum der er intet derom meldet; Thi som det er tvert imod Skriftens Vidnisbyrd, og Evangelii Væsen; saa alle de Gamle Scribentere, Lærere, og Kirkens Doctorer, gaae det med Taushed forbi. De første Grundvolde der til varelagde i *Augustini* seeniste Skrifter; som i sin Hidfighed imod *Pelagius*, lod falde nogle Ord, hvilke somme have ulykkeligen fanket op, til at bygge denne Vildfarelse paa; dermed imodfigende Sandhed, og til fulde imod mange andre og mange flere af den samme *Augustini* Ord og Meeninger. Siden var denne Lærdom opfoftred ved *Dominicus* en Munk, og flere af hans Order, og omsider ulykkeligen antagen af *Johannes Calvinus* (som ellers var en Mand i atskillige Ting berømmelig) til hans Navns store Forminskelse, og den *Protestantiske* og Christne Religions Beskiemmelse; hvilken enddog den var bekræftet af det *Dordreftiske* Mode, eller Synod, haver siden aftaget, og begynder nu at forskydis ved de fleeste Lærde og Gudfrygtige Mænd i alle *Protestantiske* Kirker. Ikke dismindre vi skulle ikke laste paa den, enten for de Gamlis Taushed, eller dens Bekienderis Faahed, eller for dens Modftanderis Lærdom; dersom vi kunde finde den at have nogen Grund i Christi og Apostlernes Ord og Skrifter; og dersom det ikke var stor Uret imod Gud selv, imod Jesum Christum vor Meglere og Igienløfere; og imod hans Velsignede Evangelii Kraft, Dyd, Sandhed og Ypperlighed; og omsider imod alle Mennsker.

1. Den høyli-
gen forure-
ter Gud, i
det den giør
Hannem Au-
thor til Synd.

§. II. Først; Det er stor Uret imod Gud, fordi det giør Hannem til Synds Author; hvilket af alle Ting er mest imod Hans Natur. Jeg bekiender, at de som stadfæste denne Lærdom, negte denne Paa-
følgelse;

følgelse ; men dette er ikkun idel Bedrægeri, efter-
som det saa naturligen følger af deris Lærdom, og
er ligesaa latterligt, som en Mand vilde haardnakke-
ligen negte, at *en* og *to* giør *tre*. Thi derfom Gud
har besluttet, at de forkaste skal fordømmis, uden al
henseende til deris onde Gierninger, men allenist af
sin egen gode Behag ; og derfom Hand ogsaa haver
besluttet, lunge førend de vare til, eller dygtige til
at giøre Ont eller Got, at de skulle vandre i disse
ugudelige Veye, ved hvilket, som ved et secundari
Middel, de komme til den Ende : Hvem, kiere, er
den første Author eller Aarsag dertil, uden Gud,
som saa vilde og besluttede ? Denne er saa naturlig
en Paafølgelse, som nogen kand være : Og derfor,
endskiønt mange af denne Lærdoms Prædikere have
søgt ud adskillige, underlige, tvungne og vanskelige
Distinctioner, at forsvare deris Meening, og undgaar
denne skrekkelige Paafølgelse ; dog somme, og det
af de Fornemste iblant dem, have været saa udfør-
lige i denne Materie, at de have giort den ganske
utvifelig. Hvoraf jeg skal give nogle faae Exem-
pler iblant mange. * *Jeg siger, At ved Guds Villie*

og Beskikkelse, Adam faldt. Gud vilde have at Men-
niskan skulle falde. Menniskan er blindet ved Guds
Villie og Refalning. Vi sige at Gud er Aarsag til vor
Forbærdelse. Den høyeste og yderste Aarsag til For-
bærdelse er Guds Villie. Det følger, at Guds bemme-
lige Raad er Aarsagen til Forbærdelse. Disse ere Cal-
vini Ord. a Gud (siger Beza) har tilforn-beskikket
ikke allene til Fordømmelse, men ogsaa til dens Aarsa-
ger, hvem Ham siuntis got. b Guds Raad kand ikke
udelukkis fra Aarsagerne til Fordervelse. c Det er
vist, (siger Zanchius) at Gud er den første Aarsag til
Forbærdelse. De Forkaste holdis saa faste under Guds
Almehtigis besluttede Raad, at de kand ikke andet, end
synde og blive fordømte. d Det er (siger Paræus) vore
Læreris Meening, At Gud uforbigengeligen besluttede
Menniskens Fristelse og Fald. Creaturet synder af For-
nødenhed ved Guds retferdige Dømme. Vore Mænd

* Calvinus
in cap. 3.
Gen. Id. 1.
Inst. c. 18.
S. 1. Id lib.
de Præd.
Id. lib. de
Provid. Id.
Inst. c. 23.
S. 1.

a Beza lib.
de Præd.

b Id. de
Præd. ad
Art. 1.
c Zanch. de
Excæcat. q.
3. Id. lib. 5.
de Nat. Dei
c. 2. de Præd
d Paræus
lib. 3. de
Amis. gra-
tiæ c. 2.
ibid. c. 1.

bekrefte retteligen, At Menniskens Fald var fornôden og uferbigenligen, ved Accidens, formedelft Guds besluttede Raad. e Gud (siger Martyr) tilbôyer og tvinger de ugudelige Menniskers Villie til store synder. f Gud (siger Zuinglius) bevæger Morderen til at myrde. Hand myrder, fordi Gud tvinger ham dertil. Men du wilt sige, Hand er tvungen til Synd; Jeg giver det Magt, at hand er tvungen. g Forkaste Personer (siger Piscator) ere absolut beskikkede til denne tofoldte Ende; at lide evig Straf, og af Fornôdenhed at synde at de med rette kunde blive straffede.

e Martyr in Rom.

f Zuing. lib. de Prov.

c. 5.

g Resp. ad Vorst. part.

1. p. 120.

Derfom disse Ord ikke klarligen og tydeligen indeholder dette, at Gud er *Author til Synd*, da maa vi ikke søge disse Mænds Meeninger af deris Ord, men andensteds fra: Det siunis som de havde tillaaget sig den skrekkelige dobbelte Villie, som de have paafulden at være i Gud; en, ved hvilken de aabenbarligen erklære deris Meening, og en anden meere hemmelig og forborgen, hvilken er tvert imod den anden. Ikke heller hjælper det dem i det ringeste, at sige, At Menniskens synder villigen; saasom den Villighed, Geneiegenhed og Tilbøyelighed til ont, er (efter deris Meening) saa nôdvendeligen paalagt hannem, at hand ikke kand andet, end være villig, fordi Gud har villet og besluttet hannem saa. Hvilken Forvending er ret ligesom jeg skulle tage et Barn, som ikke var god for at staa mig imod, og kaste det ned fra en høy Sted. Tyngden af Barnets Legeme forarsager, at det retteligen falder ned, og Faldets Kraft, paa en Steen eller Klippe, slaar det Hiernen ud, og dræber det. Nu da, kiere, endskiönt Barnets Legeme gaar villigen ned (thi jeg anseer det som udygtig til at have nogen Villie) og dets Legemis Tunghed, og ikke noget umiddelbar Slag af min Haand, jeg som maa skee er langt derfra, giôr at det dôer; Enten er Barnet, eller jeg, Aarsag til dets Dôd? Lad et hvert fornuftigt Menniske dômmes, derfom Guds Lod er (dennem) saa saa stor, ja, meere umiddelbar, i Menniskens Synder (som

(som ved ovenbemelte Vidnisbyrd er at see) om ikke dette giôr hannem, ey allene Author til Synd, men ogsaa meere Uretferdig, end de uretferdigste Mennisker?

§. III. For det Andet; *Denne Lærdom giôr Gud stor Uret*, fordi den giôr hannem en, som haver Behag i Synderis Død; ja, og at ville mange at døde i deris Synder, imod disse Skriftens Spraag, *Ezek. Dod.* ^{2. Den stadfester at Gud har Behag i en Synderis Dod.} xxxiii. 11. 1 Tim. ii. 3. 2 Pet. iii. 9. Thi dersom hand haver skabt Mennisken alleniste for denne Ende, at hand kunde udviise i dennem sin Retferdighed og Magt, som disse Mænd stadfeste; og til at udvirke dette, har ikke alleniste forholdt dem Midler til at giøre Got, men ogsaa tilforn-beskikket det Onde, at de maatte falde der udi; og at Hand tilbôyer og tvinger dem til store Synder; da maa Hand jo endeligen have Behag i deris Død, og ville at de skulle døde; efter som hand hverken giôr, eller kand giøre nogen Ting imod sin egen Villie.

§. IV. For det Tredie; *Det er stor Uret imod Christum vor Meglere, og imod Hans Evangelii Kraft og Ypperlighed*: Thi det giôr Hans Meglen unyttig, ligesom Hand ikke ved sin Lidelse havde ganske nedbrudt *Middelveggen*, ikke heller borttaget Guds Vrede, eller forhvervet Guds Kierlighed for alle Mennisker; dersom det var tilforn besluttet, at det skulle være af ingen Nytte til den største Deel af Mennisken. Det gavner aldelis intet, at forevende, at Christi Død var kraftig nok til at have frelst det ganske Menniskelige Kiøn; dersom dens Nytte ikke virkeligen strekker sig saa vidt, til at sette alle Mennisker i en Muelighed til Salighed.

For det Fierde; *Det giôr Evangelii Prædiken ikkun et idel Bedrægeri og Skrômteri*, dersom mange af disse, som det er prædiket til, ere ved et ugienskaldeligt Raad, udelukte fra at nyde nogen Nytte derved: det giôr aldelis til intet al Prædiken om Tro og Omvendelse, og det heele Væsen af Evangeliske Løfter og Trusler, saasom de alle har henseende

til et forrig. Raad og Midler tilforn bestemte for disse: hvilke, fordi de ikke kand feile, da har Menniskens intet at giøre, uden at vente efter den umodstandelige Omfaanelse, som skal komme, endskiønt det er ikkun i den sidste Livs Time, om hand er inden *Udvælgelsens* besluttede Raad: Og lad hans Flittighed og Venten være hvad den kand, hand skal aldrig erlange det, om hand hôrer til *Forkastelsens* besluttede Raad.

5. Den giør
Christi Kom-
me en Vredis
og Herrens Gi-
erning.

For det Femte; *Det giør Christi Komme, og hans Forsönings-offer*, som Skriften stadfester at have været en Frugt af Guds Kierlighed til Verden, og givet for alle Menniskers Synder og Salighed, at have været beller et Vidnisbyrd om Guds Vrede til Verden, og en af de største Guds Dømme, og Hans Vredis forskrekkelige Handtering med Menniskens; saasom det var beskikket alleniste til at frelse nogle ganske faa, og til at forhærde, og forøge Fordømmelsen af den største Deel af Menniskens, fordi de ikke tro derpaa; Aarsagen til hvilken Vantro igien (som disse *Theologi* [saa kallede] her oven stadfeste) er Guds hemmelige Raad: Sandelig Christi Komme var dennem aldrig et Vidnisbyrd om Guds Kierlighed, men heller om Hans uleskelige Vrede: Og derfor Verden maa tagis for den største Deel af dem, som bo der udi, da elskte Gud aldrig Verden, efter denne Lærdom, men heller høyiligen hadede den, i det Hand sendte sin Søn til at Kaarsfettis udi den.

6. Den set-
ter Menni-
skene i en
verre Til-
stand, end
Dievlene.

§. V. For det Siette, *Denne Lærdom giør ogsaa Uret til det ganske Menniskelige Kiön*; thi den setter dem i en langt verre Tilstand, end Dievlene i Helvede. Thi disse vare engang dygtig til at have et bedre Stæd, og lide alleniste for deris Skyld; da dog mange Tusinde Menniskere ere til evig Tid under Pine, som de sige, for *Adams* Synd, som de hverken viste af, eller nogentid vare skyldige udi. Den setter dem i en verre Tilstand, end Bæsterne paa Marken, af hvilke deris Herre begierer ikke meere end de ere gode for at giøre; og derfor de blive dræbte,

dræbte, da giôr Dôden en Ende paa deris Sorg; da Mennisken er til evig Tid under Pine, fordi hand ikke gjorde det, som hand aldrig var god for at giøre. Den setter ham i en langt verre Tilstand, end *Pharaoh* sette *Israeliterne*: Thi enddog hand forholdt dem Halm; dog kunde de samle det med stor slæb og Arbeide: Men de giøre Gud til at forholde alle Saligheds Midler fra Menniskene, at de ved ingen Midler kand komme dertil. Ja, de sette Mennisken i den Tilstand, som Poeterne digte om *Tantalus*, som overmaade tørstig, staar i Vand op til Hagen, og kand dog ikke rekke det med sin Tunge; og overmaade hungrig har Frugt hengende ved sine Læber, og kand dog ikke faa den fat med sine Tender; og disse Ting ere ham saa nær, ikke til at forfriske ham, men at pine ham. Saa giøre disse Mænd: De giøre den udvortis Skabelfens Forfinens Verk, og Samvittighedens Nag, noksom til at overbeviise *Hedningene* deris Synd, og at dømme og fordømme dem, men aldelis ikke at hielpe dem til Salighed. De giøre Evangelii Prædiken, Saligheds Tilbud ved Christum, Sacramenternis Brug, Bønner og gode Gierninger, noksom til at fordømme dem, som de holde for *Forkaste* inden Kirken; hvilket alleene tiener, til at give dem en Historiske Kundskab, en hykelske Tro, et forfengeligt Haab; dog formedelst en hemmelig Vanmegtighed, som de havde fra deris Barndom, ere alle disse ganske udelige at bringe dem det minste Trin til Salighed; og tiener alleniste til at giøre deris Fordømmelse større, og deris Pine dis meere forskrekkelig og ulidelig.

End Israeli-
terne under
Pharao.

Tantali Til-
stand.

Efter at denne falske Lærdom er saaledis korteligen set til side, (som stod mig i Veyen) hvilken de, som det begiere, kand finde baade Lærdeligen og Gudfrygteligen igiendrevet af mange andre; da kommer jeg nu til denne Fremfættelsis Materie, som er; At Gud udaf sin uendelige Kierlighed, som ikke haver Bebag i nogen Synderis Dôd, men at alle skulle leve og blive salige, har sendt sin eenbaarne Sôn til Verden, at

Christus
smagede Do-
den for et
hvert Men-
niske.

bver den som troer paa Hannem skulle blive salig: Hvilket ogsaa er igien stadfested i den Siette Fremsettelse, i disse Ord, *Christus derfor smagede Dôden for et hvert Menniske, af alle Slags.* Denne Sandheds Vidnisbyrd, fremsat mesten aldelis i de udsørlige Skriftens Ord, er saadan, at der ikke giôris stor Beviis fornôden. Fordi ogsaa vor Bekiendelse herudi er tilfællis med mange andre, som baade alvorligen og sterkeligen, efter Skriften, have forsvaret denne *Almindelige Igienløfning*, da skal jeg være meere kort derudi, at jeg kand komme til det, som siunis meere besynderligen at være voris

Christi Al-
mindelige
Igienløf-
ning, hvert
imod Uvil-
kaarlig For-
kastelse.

§. VI. Denne Lærdom om *Almindelig Igienløfning*, eller at *Christus døde for alle Mennesker*, er i sig selv saa klar af Skriftens Vidnisbyrd, at der er neppe nogen anden den Christne Trois Artikel, saa ofte, saa klarligen, og saa udsørligen stadfested. Det er det, som giôr, at at prædike Christum er retteligen kaldet Evangelium, eller *en Forkyndelse af glade Tidende for alle.* Saaledis forkyndte Engelen Christi Fôdsel og Tilkomst for Hyrderne at være, *Luc. ii. 10.* See, jeg forkynnder gode Tidender af stor Glæde, som skal vederfaris alle Folk. Hand siger ikke, nogle saa Mennesker. Nu dersom denne Christi Komme havde ikke tilfôrt til alle en Saligheds Muelighed, da skulde det heller holdis for onde Tidende af stor Sorg til den stôrste Deel Mennesker; ikke heller skulde Englene have havt Aarsag til at siunge, *Fred paa Jorden, og Menniskene en Velbehagelighed*, dersom den stôrste Deel af Mennesker havde været nôdvendeligen udelukte fra at nyde nogen Nytte derved. Hvordan skulde Christus have udsent sine Efterfôlgere at prædike Evangelium til alle Creature, *Marc. xvi. 15.* (et vidløftigt Kalds Brev!) det er, til en bver Søn og Daatter af det Menniskelige Kiôn, uden al Undtagelse? Hand befaler dem at prædike Salighed til alle, Omvendelse og Syndernis Forladelse til alle; advarende en bver, og tilraadende en bver, som Paulus gjorde *Col. i. 28.* Nu hvorledis kunde de have prædiket

diket Evangelium til et hvert Menneske, som sømmede Jesu Christi Tienere, i megen Forsikring, dersom Salighed ved det Evangelium havde ikke været muelig for alle? Hvad, om nogle af disse havde spurt dem, eller skulde nu spørge nogen af disse Doctorer, som negte Christi Døds Almindelighed, og dog prædikede det for alle tilfællis, *Er Christus død for mig?* Hvorledis kand de, dristeligen, give et vist Svar til dette Spørsmaal? Dersom de give et Vilkaarligt Svar, som deris Lærdom forpligter dem til, og sige, *Dersom du omvender dig, da er Christus død for dig*; da forefalder jo strax igien dette Spørsmaal, *Er Christus død for mig, saa at Omvendelse er mig muelig?* Hertil kand de intet svare; uden at gaa rundt om i Ring: Da dog deris Fødder, som bringe de glade Tidende af Fredsens Evangelium, sigis at være Deylige; fordi de prædike den Almindelige Salighed, Poenitense til Alle; aabnende en Dør af Barmhiertighed og Haab til Alle, formeddelt Jesum Christum, som gav sig selv en Forsøning for Alle. Evangelium indbyder Alle: Og sandeligen Christus havde aldrig i Sinde ved Evangelium at skuffe og bedrage den største Part af Mennesken. naar Hand indbyder, og raaber, sigendis; *Kommer til mig, alle I som arbeide og ere besværede, og jeg vil vederquæge eder.* Dersom Alle derfor bør at søge efter Hannem, og at forvente Salighed ved Hannem, da maa Hand endelig have gjort Salighed muelig for Alle: Thi hvo er forbunden at søge efter det, som er umueligt? Det var jo ikke andet, end at fixere Folk, at bede dem giøre saa ellers. Og de, som negte, at ved Christi Død Salighed er bleven muelig til alle Mennesker, giøre bespotteligen Gud til at fixere Verden, i at give sine Tienere Ordet at Prædike Saligheds Evangelium til alle, da Hand har tilforn besluttet, at det ikke skal være dem mueligt at erholde. Vilde ikke dette giøre Herren at udsende sine Tienere med en Løgn i deris Mund (hvilket er bespotteligt at tenke) befalende dem, at bede alle og

Evangelium
prædikis for
et hvert
Menneske.

Den Uvil-
kaarlige
Forkastel-
sis Lærdoms
Urimelighed

en bver at Tro, at Christusb dode for dem, og havde forhvervet Liiv og Salighed; da det dog er ikke saa, efter den forbemelte Lærdom? Men saafom Christusb, efter Hand opftod, og fuldendte vor Igienlôfnings Verk, gav Ordre at prædike *Poenitense*, *Synders Forladelse*, og *Salighed* til alle; da er det, aabenbart, at Hand *dode for alle*. Thi Hand, som havde beordret sine Tienere saaledis at Prædike, er en *Gud af Sandhed*, og ingen Fixerere af stakels Mennisker; ikke heller forsker Hand af noget Menniske det, som er ham umueligt at giøre: Thi at *intet Menniske er forbunden til at giøre det, som er umueligt*, er et Sandheds Principium, indgraven i et hvert Menniskis Sind. Og saafom Hand er baade en Retferdig og Barmhiertig Gud, da kand det aldelis ikke bestaa enten med Hans Retferdighed, eller Barmhierlighed, at bede saadanne Mennisker *Omvende sig og Tro*, til hvilke det er umueligt.

At bede for
Alle; saa-
som Christus
dode for
Alle—

§. VII. Fremdelis, dersom vi ansee Skriftens Vidnisbyrd i denne Materie; hvor der ikke er en Skriftens Stæd, som jeg veed af, der stadfester, at *Christusb ikke dode for Alle*; der ere atskillige, som udfôrligen og klarligen bekræfte, at *Hand dode for Alle*; som i *Tim. ii. 1, 3, 4, 6*. Jeg tilraader derfor, at allerfôrst, der giôris Bônnér, ydmygelige Begieringer, Forbedelser, og Taksigelser for alle Mennisker, &c. Thi dette er godt og bebageligt i Gud vor Frelseris Aasiun, som vil haver alle Mennisker at blive salige, og at komme til Sandheds Kundskab; Hand som gav sig selv en Forsôning for alle, til at bære Vidne om i rette Tid. Uden vi ville have Apostelen her at stadfeste aldelis en anden Ting, end hand meente, der kand intet være meere klart til at bestyrke hvad vi have stadfested. Og dette Skriftens Spraag kommer vel overeens med den maade at argumentere paa, som vi hid ind til have brugt: Thi, fôrst, Apostelen her vil have dem *bede for alle Mennisker*: Og til at môde saadan en Modsigelse, som om de havde sagt med vore Modstandere, *Christusb bad ikke for Verden, ikke beller vil Hand, at vi skulle bede for alle; fordi Hand*

Hand ikke vil at alle skulle blive salige, men har besluttet mange til at fordømmis, at Hand kunde lade see sin Retferdighed i dem; hand forekommer, siger jeg, saadan Imodsigelse, ladende dem forstaa, at det er godt og behageligt i Guds Aasiun, som vil have alle Mennesker blive salige. Jeg vilde gjerne viide, hvad kand klarligere bekreftis, eller kand to Fremsettelse være *in terminis* meere tvert imod hin anden, end disse tvende, *Gud vil at nogle ikke skal blive salige; og Gud vil at alle Mennesker skal blive salige, eller Gud vil have ingen skal fortabis?* Derfom vi tro det sidste, som Apostelen har bekreftet, da maa det første nedbrydis; saasom af Fremsettelse, der ere tvert imod hin anden, naar den eene er stadfestet, da er den anden nedbrudt. Hvoraf (til Slutning) hand giver os en Aarsag til hans Villighed, at alle Mennesker skulle blive salige, i disse Ord, *Som gav sig selv en Forsøning for alle; som hand vilde sige; Efterdi Christus døde for alle, efterdi Hand gav sig selv en Forsøning for alle, derfor vil Hand have alle Mennesker blive salige.* Dette giver Christus selv, som Aarsagen til Guds Kierlighed til Verden, i disse Ord: *Job. iii. 16. Saa elskte Gud Verden, at Hand gav sin Eenbaarne Søn, at hver den som troer paa Hannem, skulle ikke fortabis, men have det Evige Liv;* Dette samme kommer overeens med *1 Job. iv. 9.* Dette [*hver den*] er et Indefinit Ord, hvorved intet Menneske er udelukt. Fra hvilket altsammen derfor jeg saaledis argumenterer:

— og vil
at Alle Men-
nisker skulle
blive salige.

For hvensomhelst det er Lovligt at bede, for dem *1 Beviis.* Salighed er muelig:

Men det er lovligt at bede for et hvert Individual Menneske i den ganske Verden:

Derfor Salighed er dem muelig.

Jeg beviiser den første Fremsettelse, saaledis:

Intet Menneske er forpligtet at bede for det, som *2 Beviis.* er umueligt at erlange.

Men et hvert Menneske er forpligtet og befaleet at bede for alle Mennesker:

Derfor et det ikke umueligt at erlange.

Jeg

Jeg beviiser ogsaa viidere denne Fremsettelse, faaledis :

3 Beviis.

Intet Menniske er forpligtet at bede, uden i Troen. Men den, som beder for det, som hand holder aldelis umueligt at erlange, kand ikke bede i Troen : Derfor, &c.

Igien,

4 Beviis.

Det, som Gud vil, er ikke umueligt. Men Gud vil, at alle Mennisker skal blive salige : Derfor er det ikke umueligt.

Endeligen,

5 Beviis.

De, for hvilke vor Frelser gav sig selv en Forsoning, til dem er Salighed muelig :

Men vor Frelser gav sig selv en Forsoning for alle : Derfor Salighed er dem muelig.

1 Beviis.

§. VIII. Dette er udfôrliggen bekrefted, *Heb. ii. 9.* i disse Ord, *Men vi see Jesum, som var gjort lidet mindre end Englene, for Dôdsens Lidelse, kroned med Hæder og Ære, at Hand ved Guds Naade maatte smage Dôden for et hvert Menniske.* Den, som ikkun vil oplukke sine Öyen, maa lettelingen see denne Sandhed stadfestet : Derfom Hand *smagede Dôden for et hvert Menniske*, da er der jo ingen, som Hand ikke smagede Dôden for ; da er der intet Menniske, som ikke maa blive deelagtig i dens Nytte : Thi *Hand kom ikke til at fordømme Verden, men at Verden maatte blive salig ved Hannem, Joh. iii. 17.* *Hand kom ikke til at dømme Verden, men til at frelse Verden, Joh. xii.*

Vore Modstanderis falske Lærdom om at den største Part af det Menniskelige Kion er forbestikket til Fordømmelse Igien drevet.

47. Da dog, efter vore Modstanderis Lærdom, Hand skulle kommet til at fordømme Verden, og at dømme den ; og ikke at den skulle blive salig ved Hannem, eller at frelse den : Thi derfom Hand aldrig kom at bringe Salighed til den største Deel Mennisker, men at Hans Komme, dog den kunde aldrig giøre dem got, dog skal forôge deris Fordømmelse ; deraf følger det nôdvendeligen, at Hand ikke kom af Forfæt til at Frelse, men at Dømme og Fordømme den største Deel af Verden, tvert imod Hans eget udfôrligt Vidnisbyrd ; og som Apostelen *Paulus*, i overandragne Ord, klarligen stadfester

Bekreftelse-

Bekreftelse-viis, *At Gud vil allis Salighed*; saa Apostelen Petrus stadfester Negtelse-viis, *At Hand ikke vil at nogen skal fortabis* 2 Pet. iii. 9. *Herren er ikke seendregtig i sit Lofte, som nogle Mennisker holde for Seendregtighed, men er langmodig imod os, og vil ikke at nogen skal fortabis, men at alle skulle komme til Omvendelse.* Og dette kommer overeens med hvad Propheten Ezekiel siger, Cap. xxxiii. 11. *Saa sant som jeg lever, siger Herren, jeg haver ikke Behag i nogen Synderis Død, men at hand skal omvende sig fra sin Vey og leve.* Derfom det er sikkert at tro Gud, og lide paa Hannem, da maa vi ikke tenke, at Hand har i Sinde at bedrage os ved alt det Hand har sagt ved sine Tienere; men at det var Hans bare alvor. Og at denne Hans Villie og Begiering ikke har havd sin Virkning, er voris Skyld, (som herefter skal omtal-
 lis) hvilket ikke kunde være, derfom vi aldrig var i nogen Muelighed til at erlange Salighed, eller at Christus havde aldrig død for os; men holdt os under en Umuelighed til Salighed. Hvad meener alle de alvorlige Indbydelfer, alle de alvorlige Formaning, alle de bevægelige Klagemaal, hvoraf Skriften er fuldt? Saa som, *Hvorfor ville I døde, O Israels Huus! Hvorfor ville I ikke komme til mig, at I maa have Liiv?* Jeg har ventet at være eder naadig: Jeg har villet samle eder: Jeg haver banket paa eders Hierters Dør: *Er ikke eders Fordervelse af eder selv?* Jeg haver kaldet den ganske Dag. Derfom Mennisker, der faaledis ere indbudne, ere ikke under nogen Dygtighed til at blive salige, derfom Salighed er dennem umuelig; skal vi tenke, at Gud herudi ikke er anderledis, end ligesom en Author til en Historie, eller en Comediant-Spiller, som forbauser og bevæger hans Anskueris atskillige Affecter og Passioner, med atskillige underlige Tilfelde; undertiden opvekkende deris Haab, og undertiden kaffende dem udi Fortvilelse; og alle disse Ting ere ikkun idel Bedrægerie og Fixeren, efterfom hand har tilforn besluttet, hvad Enden og Udgangen paa det alt skal være?

For

3 Breviis.

Modstander-
nis Forkla-
ring paa det
Ord, Ver-
den.

For det Tredie; Denne Lærdom er overflødeligen bestyrket af Apostelen, 1 *Joh.* ii. 1, 2. Og dersom nogen synder, da have vi en Talsmand hos Faderen, Jesus Christus den Retferdige. Og Hand er en Forsøning for vore Synder; og ikke for vore alleniste, men ogsaa for den ganske Verdens Synder. Det Middel, som vore Modstandere bruge til at undgaa dette Vidni- byrd, er meget daarligt og latterligt: *Verden her, sigede, er en Verden af Troende*: Paa denne For- klaring have vi ingen Forsikring, uden bare deris egne Ord, hvilke, saasom de skinbarligen forderve Texten, bør med rette forkastis. Thi, først, lad dem viise mig, om de kand, i al Skriften, hvor [*den beele Verden*] tagis for de *Troende* allene; og jeg skal viise dem, hvor det ofte tagis for det tvert der imod; som, *Verden kiender mig ikke: Verden annammer mig ikke: Jeg er ikke af denne Verden*: Foruden alle disse Skriftens Spraag, *Psal.* xvii. 14. *Esai.* xiii. 11. *Mat.* xviii. 7. *Joh.* vii. 7. og viii. 26. og xii. 19 og xiv. 17. og xv. 18, 19. og xvii. 14. og xviii. 20. 1 *Cor.* i. 21. og ii. 12. og vi. 2. *Gal.* vi. 14. *Jac.* i. 27. 2 *Pet.* ii. 20. 1 *Joh.* ii. 15. og iii. 1. og iv. 4, 5. og mange fleere. For det Andet; Apostelen, paa dette samme Stæd, gjør tydelig Forskiel imellem *Verden* og de *Hellige*, saaledis: Og ikke for vore allene, men for den ganske Verdens Synder: Hvad meener Apo- stelen her ved [*Voris*]? Er ikke dette de *Troendis* Synder? Var hand ikke en af disse *Troende*? Og var denne ikke en almindelig Epistel, skreven til alle de *Hellige* paa den Tid? Saa at, efter disse Mænds Forklaring, der skulle være en heel uforstående og daarlig Overflødighed i Apostelens Ord; som hand skulle have sagt, *Hand er en Forsøning ikke allene for alle Troendis Synder, men og for alle Troendis Synder*: Er ikke dette at giøre Apostelens Ord uden nogen Sammenheng? Lad dem viise, hvor der er nogen Stæds saadan Maade at tale med i al Skriften; hvor nogen af dens Skribentere først nevner de *Troende in Concreto* med sig selv, og siden tvert imod adskiller dem

dem fra en anden heel Verden af Troende? Den *beele Verden*, derfom den er af Troende, maa ikke være denne Verden vi leve udi. Men vi have ingen bedre Fortolkere fornôden for Apostelen, end ham selv, som bruger den selv samme Sententz og Phrase i den samme Epistel *Cap. v. 19.* figendis, *Vi viide at vi ere af Gud, og den ganske Verden ligger i Ondskab*: Der kand ikke findis, i al Skriften, tvende Stæder, meere lige hin anden; saasom i begge, den samme Apostel, i samme Epistel, til samme Personer, atskiller sig selv og de Hellige, som hand skriver til, fra den ganske Verden; hvilken, efter disse Mænds Forklaring, bôr at forstaaes om de *Troende*: ligesom *Johannes* havde sagt, *Vi viide, at særdelis Troende ere af Gud, men den beele Verden af Troende ligge i Ondskab*. Hvad urimelig Skriftens Forvendelse vilde dette være? Og dog er dette ligesaa forfvarligt, som det andet; thi der er ingen Forskiel imellem dem. Eftersom derfor Apostelen *Johannes* giver os klarligen at forstaa, At Christus ikke alleniste dôde for hannem, og for de Hellige, og Guds Kirkis Lemmer, som hand skrev til; men for den *ganske Verden*: Lader os derfor holde det for en vis og utvifelig Sandhed, ikke agtende deris Forevendinger og Klammer, som imodfige.

Dette kand iligemaade beviisfis af mange fleere Skriftens Vidnisbyrd, derfom det paa denne Tid giordis fornôden. Alle *Fædrene*, saa kallede, og Kirkens *Doctorer*, for de første fire Hundrede Aar, prædikede denne Lærdom; efter hvilken de dristeligen fremsatte Christi Evangelium, og Hans Dôds Kraft; indbydende *Hedningene* at komme, og blive deelagtige i dens Velgierninger; viisende dem, hvorledis der var en *Dôr* aaben for dem *alle* til at blive salige, formedelst Jesum Christum; og sagde ikke, at Gud havde forbesluttet nogle af dem til Fordømmelse, og havde gjort Salighed umuelig til dem, ved at forholde fra dem Kraft og Naade, fornôden til at tro. Men iblant mange af deris Sententzer, som kunde

Hedninger
indbudne til
Salighed.
Ingen for-
beskikket til
Fordømmelse

kunde fremföris, jeg skal alleniste give nogle faa til Exempel.

4 Beviis.
Den første
Kirkis Læ-
reris og Fæ-
dris Vidnis-
byrd, at
Christus do-
de for alle.

Augustinus, over den xcv. *Psalme*, siger, “Christi
“ Blod er af ingen mindre Verdi, end den ganske
“ Verden.”

Prosper til *Gall.* Cap. 9. “Verdens Frelser gav
“ sit Blod for Verden, og Verden vilde ikke frelses,
“ fordi Mörket ikke annammede Liuset. Hand
“ som siger, Frelseren var ikke Kaarsfest for den
“ ganske Verdens Forløsning, seer ikke til Sacra-
“ mentets Dyd, men til de Vantrois Deel ; faasom
“ vor Herris Jesu Christi Blod er den heele Verdens
“ Priis ; til hvilken Forløsning de ere fremmede,
“ som enten forlystende sig i deris Fengsel ville ikke
“ blive forløste, eller efter de vare frelste vende til-
“ bage til den samme Trældom.”

Den samme *Prosper* i sit svar til *Vincentii* første
Modsigelse : “Saasom derfor formedelst en almin-
“ delig Natur, og Sandheds Sag, som vor Herre
“ har taget sig an, alle retteligen sigis at være igien-
“ løste ; og ikke dismindre, alle ere ikke udbragte
“ af Fengsel : Igienløsnings Egenskab, uden Tvist,
“ hörer dem til, fra hvilke denne Verdens Første er
“ udkast, og ere ikke nu Dievelens Redskab, men
“ Christi Lemmer ; hvis Død var faaledis given
“ Menniskene, at det hörde til deris Igienløsning,
“ som ikke skulle igienfödis. Men faaledis, at det,
“ som var giort ved det Exempel af en, for alle,
“ kunde, ved en besynderlig Hemmelighed, blive
“ helligholdet i en hver. Thi den Udödeligheds
“ Kalk, som er fuld af vor Skröbelighed og den
“ Gudommelige Kraft, har vel det i sig, som kand
“ gavne alle ; men, dersom det ikke drikkis, da
“ kand det ikke heele.”

Den Author *de vocat. Gentium* Bog 11. Cap. 6.
“ Der er ingen Aarsag at tvifle, at vor Herre Jesus
“ Christus döde for Syndere og ugudelige Menni-
“ sker, og dersom der kand findis nogen, som kand
“ sigis ikke at være af dette Tal, da er Christus ikke
död

“ død for alle ; Hand gjorde sig selv en Igienløfere
 “ for den ganske Verden.”

Chrysoftomus paa det i. Cap. af *Johannes* : “ Der-
 “ som Hand oplufter et hvert Menneske, som kom-
 “ mer i Verden ; Hvor kommer det, at faa mange
 “ Mennesker blive uden Lius ? Thi alle bekiende
 “ ikke engang Christum ; hvorledis oplufter Hand
 “ da et hvert Menneske ? Hand oplufter faa vidt,
 “ som Hannem angaar ; men om nogen af deris
 “ eget Forsæt, tillukkende deris Sinds Öyen, vil
 “ ikke henvende deris Öyen til dette Liufis Straaler ;
 “ da er Aarsagen, at de blive i Mørket, ikke fra
 “ dette Liufis Natur, men formedelst deris egen
 “ Ondskab ; som villigen have gjort sig uværdige
 “ til faa stor en Gav : Men hvorfor trode de ikke ?
 “ Fordi de vilde ikke : Christus gjorde sin Deel.”

*Aarsag til
 Mørket.*

Det *Arelatensiske* Mode, som holdtis ontrent *Anno*
 490. “ Gav dom, at hand var forbandet, som skulle
 “ sige, at Christus ikke var død for alle, eller at
 “ Hand ikke ville have, at alle Mennesker skulle
 “ blive salige.”

Ambros. over *Psal.* cxviii. *Præd.* 8. “ Den Aan-
 “ delige Retferdigheds Soel er oprunden over alle ;
 “ Hand kom til alle ; Hand lidde for alle ; og
 “ opstod igien for alle : Og derfor lidde Hand, at
 “ Hand kunde borttage Verdens Synd : Men dersom
 “ nogen ikke troer paa Christum, hand berøver sig
 “ selv denne almindelige Velgierning, ligesom no-
 “ gen ved at tillukke Vinduerne, udelukker Solens
 “ Straaler ; Solen er ikke derfor ikke opgaaen for
 “ alle, fordi saadan een har faaledis berøvet sig dens
 “ Heede : Men Solen beholder dog sin Værdi ; det
 “ er saadan eens Uforsigtighed, at hand udelukker
 “ sig selv fra dette Liufis almindelige Nytte.”

*Solens
 Stråaler
 udelukke,
 varmer ikke.*

Den samme Mand i hans 11te om *Cain* og *Abel*,
 Cap. 13. siger, “ Derfor har Hand bragt Sundheds
 “ Middler til alle ; at en hver som fortabis, maa
 “ tillegge sig selv Aarsagerne til sin Død, som ikke
 “ vilde lægis, da hand havde Lægedom, ved hvil-
 “ ken hand kunde blevet hiulpen.” §. IX.

§. IX. Efterdi da denne Lærdom om Christ Døds Almindelighed er faa vis og overeens stemmen-
de med Skriftens Vidnisbyrd, og med de fundeste
Gamlis Meening ; da er det at undre, hvordan faa
mange, iblant hvilke nogle have været holdte for
ikke allene Lærde, men ogsaa Gudfrygtige, have
kundet falde udi faa grov og underlig Vildfarelse.
Men Aarsagen til dette er klar og bar, i det, at
Maaden og Maneren, ved hvilken denne Døds Nytte
og Kraft er alle Mennisker meddeelt, har ikke været
retteligen forstaaet, eller har været vrangeligen
stadfæstet. De *Pelagianer*, tilleggende alting til
Menniskens Villie og Natur, negtede Menniskens at
have nogen Synds Sæd i sig, tagen fra *Adam*. Og
de *Semi-Pelagianer* giørende Naade til en Gave, som
følger paa Menniskens Fortieniste, eller hans Naturs
rette Brug og Övelse ; efter dette deris bekiendte
Principium, *Facienti quod in se est, Deus non denegat
gratiam*.

*Pelagii
Vildfarelser.*

*Vderlighe-
der, som
nogle ere
faldne udi,
at giøre Gud
Ansvar til
Synd.*

Dette gav *Augustinus*, *Prosper*, og nogle andre
Leylighed, som stræbede at imodstaa disse Meenin-
ger, til at ophøye Guds Naade, og at afsmale Men-
niskens Naturs Fordervelse (som Ordspraaget er om
dem, som ville giøre en kraaget Kiep ræt) at høye
til det andet Extrem. Saa iligemaade de Reforme-
rende, *Luther*, og andre, findende iblant andre
Vildfarelser, de underlige Meeninger somme af de
Papistske Skole-Mænd have brugt, om Fri-Villie,
og hvor meget deris Lærdom ophøyer Menniskens
Natur, og forringer Guds Naade ; havende ogsaa
alle disse *Augustini* og andris Ord og Meeninger, for
deris Exempel, formedelst ligesaadan Vildfarelse løb
an til et andet Extreme. Dog de *Lutherske* fiden,
da de faae hvor vidt *Calvinus* og hans Efterfølgere
drev denne Materie, (hvilken, som en Mand af Spitf-
findighed og Dybsfindighed, foreseende hvad Ud-
gang det ville faae, resolverede aabenbarligen at
stadfæste, at Gud havde besluttet Midlerne faa vel,
som Enden, og derfor havde beskikket Menniskene
til

til Synd, og opvekker dem dertil; hvilket hand giør sin største Fliid at forsvare) og at de ikke kunde undkomme fra at giøre Gud Author til Synd; derved toge sig Anledning til at merke denne Lærdoms Falskhed, og saa imodstode den; som er at see af de sidste *Melanctbons* Skrifter, og den Samtale til *Mompelgaard*, hvor *Lucas Osiander*, en af dem, som holt denne Samtale, kalder den *Ugudelig*, og beskyllder den for at giøre *Gud Author til Synd* og derfor en *gruelig og forskrekkelig Guds Bespottelse*. Dog, fordi ingen af dem, som have stadfæstet denne Almindelige Igienløfning, siden Reformationen, have givet et klart, udførligt og fornøyleligt Vidnisbyrd, hvordan den er meddeelt alle, og saa have ikke til fulde erklæret den Evangeliske Dispensations Fuldkommenhed: og andre have derved været dis meere styrkede i deris Vildfarelser: Hvilket jeg skal fremviise med et eeniste Exempel.

*Epist. Hist.
Eccl. Lucas
Osiander.
Cent. 16. 1.
4. cap. 32.*

De *Arminianer*, og andre den Almindelige Naadis Bekiendere, bruge dette, som deris fornemste Argument.

Det, som et hvert Menneske er forpligtet til at tro, er sandt:

Men et hvert Menneske er forpligtet til at tro, at Christus døde for dem:

Det andet Parti negte Igientagelsen af dette Argument, sigendis; At de, som aldrig børde af Christo at sige, ere ikke forpligtede til at tro paa Hannem; og saasom Remonstranterne (som de gemeenligen kaldis) bekiende selv i Almindelighed, at uden Christi udvortis Kundskab, der er ingen Salighed; da giver det det andet Parti et sterkere Argument for deris Absolut Forkæstelsis Raad. Thi, sige de, saasom vi alle giørligen og virkeligen see, at Gud haver fraboldt fra mange Slegter, og den Dag i Dag er fra mange Landskaber, den Kundskab, som er endelig fornøden til Salighed, og saa haver gjort den dem umuelig; hvorforre maa Hand ikke ligesaa vel forholde den Naade, som er fornøden til at giøre en saliggjørende Tilegnelse af den Kundskab,

*Remonstran-
ternis Me-
ning styrker
den Uvil-
kaarlig For-
kæstelse.*

hvor den prædikis? Thi der er ingen Aarsag at sige, at dette var Uretferdighed i Gud, eller Partiskhed, meere end at Hænd lader hine andre blive i dyb Vankundighed; saasom det eene er ikkun at forholde Naade til at antage Troens Objectum, det andet at forholde Objectum selv. Til Gienfvar hertil, nødis de til at drage en Slutning fra deris forrige Hypothesis, om Christo døende for alle, og Guds Barmhiertighed og Retferdighed, sigendis, At dersom disse Hedninge, som bo i langt bortliggende Lande, hvor den udvortis Christi Kundskab ikke er, brugte den gemeene Kundskab de have til hvilke den udvortis Skabelse er et Trois Objectum; ved hvilket de komme til at kiende, at der er en Gud; da vilde Herren, ved en eller anden Forsiun, enten sende en Engel at kundgiøre dem Christum, eller sende dem Skriften, eller paa nogen Maade give dem en Leylighed at begegne dem, som kunde lære dem. Hvilket, som det altid tilegner for meget til Menniskens Villies og Naturs Kraft og Styrke, og smager af Socinianismo og Pelagianismo, eller i det minste af Semi-Pelagianismo; da, saasom det er alleniste bygt paa Gietninger, og har ikke Vidnisbyrd nok i sig til at overbeviise nogen, som har tilforn inddrucket den anden Lærdom; ikke heller giør den den Liighed og Overeensstemmelse, som der er i Guds Barmhiertighed og Retferdighed imod alle, saa klar til at forstaa. Saa at jeg har ofte merket, at disse den Almindelige Naadis Bekiendere, have med større Fynd og Kraft igiendrevet deris Modstanderis falske Lærdom, end de have grundfestet og bestyrket deris egen Lærdoms Sandhed og Viished. Og endskiönt de have Beviis nok af den Hellige Skrift til at bestyrke Christi Døds Almindelighed, og at ingen er absolute, ved noget ugienkaldeligt Raad, udelukt fra Salighed; dog finder jeg, at naar de ere tvungne, i ovenbelte Materie, at viise, hvorledis Gud har saa vidt ligeligen uddeelt en Dygtighed, til at nyde Christi Døds Velgierninger til alle, saa at meddeele dem en noksømmelig Vey til at erlange dem, da er det dem

befværligt

Ingen ved
 et ugienkaldeligt
 Raad
 udelukt fra
 Salighed.

befværligt at give Fornøyelse, og de give os heller deris Gietninger, af den forrige vedtagne Meening de have, nemlig, (at fordi Christos er visseligen død for alle, og Gud har ikke gjort Saligheden umuelig til nogen, derfor maa der endelig være en Vey eller anden, ved hvilken de kand blive salige, hvilket maa være ved at bruge den almindelige Naade, og det, som de lære af Skabelfens og Forsuunens Gietninger) end ved at overbeviise, og beviise med Aandelige Argumenter, hvad den Vey monne være.

§. X. Det hender sig derfor, at som Mørket, og det store Apostasi, eller Frafald, ikke kom over den Christne Verden altsammen paa engang; men ved atskillige Grader, en Ting giørende Rum for en anden; indtil det tykke og grove Mørk blev overspred, hvorved Landskaberne vare saa forblindede, fra det *siuvende* og *ottende*, til det *sextende Hundrede Aar*; ligesom Nattens Mørk kommer ikke over den udvortis Skabelfe alt paa engang, men ved Grader, eftersom Solen gaar ned paa en hver Horizon; saa ikke heller aabenbaredis det fulde og klare Lius og Kundskab af den herlige Christi Evangelii Dispensation, alt paa engang; saasom de første Vidnis Verk var meere til at vidne imod, og tilkiende give dette Frafald, og dets Misbrug og Vildfarelser, end at stadfeste Sandheden i sin Reenhed. Den som kommer at bygge en ny Stad, maa først borttage det, som er ham i Veyen, førend hand kand see at legge en nye Grundvold; og den, som kommer til et Huus fuldt af Skarn og Ureenlighed, vil først udfrye og borttage Skarnet, førend hand setter op sin egen gode og nye Indreedning. Dagningen bortdriver Mørket, og giver os at see de Ting, som ere mest sigtbare; men saaledis at see og beskue Ting. at giøre en nøy Anmerkning paa dem, er for Solens Oprindelse og dens klare Skin. Og vi kand, af vis Erfarenhed, dristeligen bekræfte, at de, som ikke have taget dette i Agt, men bygt iblant, ja, og med *Papistisk Gruus* og *Skarn*; og det førend en

En meere
fuldkommen
Evangelii
Kundskab
i disse Dage.

fuld Renselse, har, iblant de fleeste *Protestanter*, lagt en Grundvold til mange Vildfarelser, og givet Anledning til en usigelig Skade. Derfor den Herre Gud, som, efter sin gode Behag, meddeeler og kundgiører Mennisken, en meere fuld, udførlig, og fuldkommen Kundskab om Hans Evige Sandhed, har behaget at holde tilbage den meere fulde Glands af denne Herlige og Evangeliske Dispensation, til denne vor Tid; enddog atskillige Vidnisbyrd have dertil været baaren, af nogle Merkelige Mænd i atskillige Tider, som skal herefter beviisf. Og til Hans Naadis Herligheds stôrre Forøgelse, at intet Menniske skulle have hvoraf at rose sig, har opreist nogle faae *foragtelige og ulærde Folk*, og mesten Deelen *Handverks Folk*, til den samme at forkynde; ved hvilket Evangelium, alle de ovenbemelte Scrupler, Tvifismaal, Vanskeligheder, og Modsigelser ere letteligen svarede; og Guds Retferdighed, saavelsom Hans Barmhertighed, efter deris Gudommelige og Himmelske Overeensstemmelse, ere klarligen fremsatte, stadfæstede og bestyrkede. Efter hvilket visse Lius og Evangelium, som dets Kundskab er os bleven aabenbaret, ved Jesu Christi Aabenbarelse i os, bestyrket ved vor egen kiendelige Erfarenhed, og beseglet ved Aandens Vidnisbyrd i vore Hierter, vi kand dristeligen bekrefte, og klarligen beviise, efter den Hellige Skriftis Vidnisbyrd, de efterfølgende Stykker:

I. Fremfættelse.

Alle have
en Hiemsfø-
gelsis Dag.

§. XI. Først; At Gud, som, udaf sin uendelige Kierlighed, sendte sin Søn, den Herre Jesum Christum, til Verden, som smagede Dôden for et hvert Menniske, *har given til et hvert Menniske, enten Jøde eller Hedning, Tyrk eller Skythian, Indian eller Barbarer, af hvad Landskab eller Stæd hand og monne være, en vis Hiemsføgelsis Dag eller Tid, paa hvilken Dag eller Tid imens den varer, det er dem mueligt, at blive salige, og deelagtige i Christi Dôds Nytte.*

For det Andet; *At til denne Ende Gud bærer meddeelt og givet et hvert Menneske en Maade af sin egen Sóns Lius, en Maade af Naade, eller en Maade af Aanden; hvilket Skriften udfører ved atskillige Navne; som undertiden Rigets Sæd, Mat. xiii. 18, 19. Det Lius, som aabenbarer alle Ting, Eph. v. 13. Guds Ord, Rom. x. 17. eller Aandens Aabnbarelse givne til at bruge, 1 Cor. xii. 7. Et Pund, Mat. xxv. 15. En liden Suurdey, Mat. xiii. 33. Evangelium prædiked i et hvert Creatur, Col. i. 23.*

II. Fremset-
telse.
En Deel af
Lius i alle.

For det Tredie; *At Gud, i og ved dette Lius og Sæd, indbyder, kalder, tilraader, og stræber med et hvert Menneske, til at giøre dem salige; hvilket, som det er antaget, og ikke imodstaaed, udvirker Allis Salighed, endog deris, som ere ukundige om Christi Død og Lidelser, og Adams Fald, baade ved at føre dem til gemytte deris egen Elendighed, og at blive deelagtige i Christi Lidelser indvortis, og ved at giøre dem deelagtige i Hans Opstandelse, i at blive Hellige, Reene og Retferdige, og heelede af deris Synder. Ved hvilket ogsaa de ere frelst, som have Christi Kundskab udvortis, i det det aabner deris Forstand, retteligen at bruge og applicere de Ting, som Skriften indeholder, og antage deris saliggjørende Nytte: Men at dette kand imodstaaes og forskydis i begge, hvorudi Gud da sigis at imodstaaes og nedtrykkis, og Christus at være paa ny kaarsfest, og offentlig beskiemmet, i og iblant Mennesker. Og til dem, som saaledis imodstaae og forkaste Hannem, bliver Hand deris Fordømmelse.*

III Frem-
settelse.

Guds Salig-
hed virkis
ved Liuset
i alle.

*Først da; Efter denne Lærdom, er Guds Barm-
hiertighed ypperligen vel fremsat, i det ingen er nød-
vendeligen udelukt fra Salighed; og Hans Retfer-
dighed er udviist, i det Hand fordømmer ingen,
uden dem, til hvilke Hand virkeligen tilbød Salig-
hed; givende dem noksommelig Midler dertil.*

I Paafølg.

For det Andet; Denne Lærdom, vel betragtet, vil befindis at være en Grundvold til Christendom, Salighed, og Forsikring.

2 Paafølg.

- 3 Paafølg. For det Tredie ; Den kommer overeens med og svarer til det beele Evangeliske Væsen, dets Løfter og Trusler, og Christi Embedis Natur, efter hvilket, Evangelium, Salighed, Poenitense er befalet at prædikis til et hvert Creatur, uden henseende til Landskaber, Slegter, Familier og Tungemaal.
- 4 Paafølg. For det Fierde ; Den ophøyer og berømmar Christi Død og Fortieniste, i det den ikke alleniste holder dem noksommelige til at frelse alle ; men erklærer dem at være bragte saa nær til alle, at de derved ere satte i den nærmeste Dygtighed til Salighed.
- 5 Paafølg. For det Femte ; Den ophøyer over alle Ting Guds Naade, til hvilken den tilegner alt godt, ja og de ringeste og minste Gierninger, som ere lige ; tilskrivende dertil, ikke alleniste de første Begyndelser og Bevægelser til det, som godt er, men ogsaa den ganske Sielens Omvendelse og Salighed.
- 6 Paafølg. For det Siette ; Den imodfiger, igiendriver, og til intet giør den falske Lærdom af de Pelagianer, Semi-Pelagianer, Socinianer, og andre ; som ophøyer Naturens Lius, Menniskens Villies Frihed ; i det den ganske udelukker det Naturlige Menniske fra at have nogen Stæd eller Lod i hans egen Salighed, ved nogen giøren, driven, eller virken af hannem selv, indtil hand bliver først levendegiort, opvekket og bevæget af Guds Aand.
- 7 Paafølg. For det Siuvende ; Som den giør den beele Menniskens Salighed allene og aldelis at henge af Gud ; saa giør den hans Fordømmelse ganske, og i al henseende, at være af ham selv ; i det hand forkaste, og imodstod noget, som fra Gud stræbede med hannem i hans Hierte ; og nôder ham til at bekiende Guds Retferdige Dom, i at forskyde og forlade ham.
- 8 Paafølg. For det Ottende ; Den borttager al Fortvivlelfs Grund ; i det den giver en hver den samme Grund til Haab, og vis Forsikring, at de maa blive salige : Ikke beller fôder den nogens Sikkerhed, i det ingen er vis, hvor snart deris Dag er til en Ende : Og derfor er den en idelig Tilskyndelse og Andrivelse, og en levende

levende Opmuntring til et hvert Menneske, at forsage det Onde, og at holde ved det, som Godt er.

For det Niende ; *Den befunderligen berømmer saa* ⁹ *Paafølg.*
vel den Christne Religions Visshed iblant de Vantro, som den aabenbarer sin egen Sandhed til alle ; i det den er stadfæstet og bestyrket ved alle Menneskers Erfarenhed : saasom der endnu aldrig fandtis et Menneske, nogensteds i Verden, i hvor Vild og Barbarisk, som jo har bekjendt at een Tid eller anden, mindre eller meere, hand har fundet noget i sit Hierte, som har straffet ham for noget Ondt, hand haver gjort ; som har trued ham med skrek Gruelse, dersom hand holdt ved der udi ; som ogsaa har loved og meddeelt en vis Fred og Sødhed, naar hand har været lydig, og ikke staaed der imod.

For det Tiende ; *Den udviiser underligen Guds* ¹⁰ *Paafølg.*
Herlige Visdom, ved hvilken hand har gjort Saligheds Midler saa Viide og Almindelige, at det ikke giøris fornøden, at søge hine mirakelse og fremmede Maader ; saasom, efter denne sande Lærdom, Evangelium rekke til Alle, af hvad Stand, Alder og Landskab de og monne være.

For det Ellefte ; *Den er giørligen og virkeligen,* ¹¹ *Paafølg.*
endskiønt ikke i saa mange Ord, dog i Gierningen, stadfæstet og bekreftet af alle den Christne Religions Prædikantere og Lærere, som nogentid have været, eller nu ere, endog ved dem, som ellers i deris Meening imodstaa denne Lærdom ; i det de alle, i hvor de have været, eller ere, eller hvad Slags Folk, Stæd eller Land de komme til, prædike til Folket, og til en hver befunderlig iblant dem, at de maa blive salige ; bedende og anmodende dem at tro paa Christum, som døde for dem. Saa at, hvad de negte i Almindelighed, det bekræfte de om en hver i Særelighed ; saasom der er ingen, til hvilken de ikke prædike til Salighed ; givende ham at forstaa, at Jesus Christus kalder og vil, at hand skal tro og blive salig ; og dersom hand foragter det, da skal hand derfor fordømmis, og at hans Fordømmelse er af ham selv.

Saadan er Sandheds Klarhed og Kraft, at den tvinger dens Modstandere, endog imod deris Villie den at forsvare.

1: Paafølg.

Omsider; Efter denne Lærdom det forrige Argument, som de *Arminianer* bruge, og de *Calvinister* gaa fra, nemlig, at et hvert Menneske er forpligtet til at tro, at *Christus døde for ham*, ved den mindre Fremfættelsis Forandring, giøris Uovervindelig; saaledis,

Det, som et hvert Menneske er pligtig at tro, er sandt:

Men et hvert Menneske er pligtig til at tro, at Gud er bannem Naadig:

Derfor, &c.

Denne Igientagelse kand ingen negte, saasom *Hans Barmhertighed* sigis at være over alle *Hans Gierninger*. Og herudi erklerer Skriften alle Vegne *Guds Barmhertighed* at bestaa, i det Hand indbyder og kalder Syndere til Poenitense, og har aabnet en Vey til Salighed for dem; saa at, endskiønt disse Mennesker ere ikke pligtige til at tro *Christi Døds og Lidelsis Historie*, som aldrig hørde noget derom; saa ere de dog pligtige til at tro, at Gud vil være dem naadig, dersom de følge *Hans Veye*; og at Hand er dennem naadig, i det Hand straffer dem for det Onde, og opmuntrer dem til det Gode. Ikke heller bør nogen at tro, at Gud er hannem unaadig, eller at Hand haver fra Begyndelsen beskikket hannem til at komme i Verden, at hand skulde blive overgiven til sine egne onde Begierligheder; og saa handle ugudeligen, som et Middel beskikket af Gud, at bringe ham til evig Fordømmelse; hvilket, dersom det var sandt, som vore Modstandere bekræfte om mange Tufinde, da seer jeg ingen Aarsage, hvorfor mand ikke maatte tro det, thi mand bør jo at tro det, som sandt er.

Vore Mod-
standeris
umilde Be-
kræftelse om
Gud.

Som det da skinbarligen seeis, af Tingen i sig selv, at disse gode og skiønne Paafølgelser følge af denne Lærdoms Tro; saa lader det sig endnu klarligere tilsiune af deris Beviis. Hvortil førend jeg kommer,

kommer, det giøris fornøden at tale noget om denne Tvistigheds Stand, hvilket vil høyligen tiene til denne Materies viidere Opliusning. Thi, naar Materien, som der disputeris om, ikke retteligen forstaaes, da hender det sig ofte, at baade Argumenterne paa den eene Side, og Modsigelserne paa den anden, som fremføris, gaa langt fra Sagen; og herved iligemaade bliver voris Meening derudi meere fuldkomneligen aabenbar og forklaret.

§. XII. Først da, ved denne *Hiemsøgelsis Dag* og ^{i Spørrsm.} ^{Dets rette} ^{Fremsettelse.} Tid, som vi sige at Gud giver alle, paa hvilken, imens den varer, de kunde blive salige, *da forstaa vi ikke derved et Menniskis heele Livs Tid*; enddog den til somme maaskee strekker sig, til den sidste Døds Time, som vi see i Røverens Exempel, omvendt paa Kaarset: Men, i det minste, *saadan en Tid, som noksommeligen undskylder Gud fra alle Menniskers Fordømmelse*; hvilket til nogle maa være tili-gere, og til andre seenere, efter som Herren i sin Viisdom got siunis. Saa at mange Mennisker kand udleve denne Dag, efter hvilken der ikke kand være nogen Saligheds Muelighed for dem, og Gud med rette lader dem forhærdis, som en retferdig Straf for deris Vantro, ja endog opløfter dem som sin Vredis Redskab, og giør dem hin anden til en Svøbe. Hvorfor, paa Mennisker i denne Tilstand, disse Skriftens Spraag billigen bequæmmer sig, hvilke misbrugis til at beviise, *at Gud nødvendeligen tilskyn-der Mennisken til Synd*: Dette er merkeligen fremsat ved Apostelen, Rom. i. fra det 17 Vers, til Enden; men besynderligen, vers 28, *Og ligesom de ikke holdte for got, at have Guds Kundskab, saa gav Gud dem hen i deres Sind, som duer intet, at giøre de usømmelige Ting*. At mange maa udleve denne Guds naadige Hiemsøgelsis Dag, viis af Esau's Exempel, Heb. xii. 16, 17. som *soldte sin Første Fødsels Ræt*; saa at hand engang havde den, og kunde have beholdt den; men siden, da hand vilde have arvet Velsig-nelsen, blev hand forstast. Dette givis ogsaa til-kiende

At mange
kand udleve
deris Hiem-
søgelsis Dag.

kiende ved Christi Græden over Jerusaleem, *Luc. xix. 42. sigendis, Derfom du vidste, og endnu paa denne din Dag de Ting, som tiene til din Fred, men nu er det skiult for dine øyne* : Hvilket klarligen befatter en Tid, da de kunde have kiendt dem, hvilken nu var dem fratagen, dog de endnu vare i Live ; men herom skal herefter viidere handlis.

2 Spørfm.

Liufet, hvad
det er, og
dets Egen-
skaber be-
skrevne.

§. XIII. For det Andet, *Ved denne Sæd, Naade, Guds Ord og Lius, hvorved, vi fige, at et hvert Menniske er opluist, og har sin Deel, som stræber med ham, til at giøre ham salig ; og som, ved Menniskens gierstridige og ugudelige Villie, kand udsluukis, knusis, saaris, undertrykkis, ihiellaais og kaarsfestis, vi forstaa ikke Guds egen Natur og Værelse, strikti tagen ; hvilken ikke kand uddeelis i Parter og Deeles, saasom den er een reen, eenkel Værelse, uden al Sammensættelse eller Adskillelse, og derfor kand hverken imodstaais, skadis, saaris, kaarsfestis, eller ihiellaais, ved al Menniskens Styrke og Anfald : Men vi forstaa et Aandeligt, Himmelskt, og Ufiunligt Principium, hvorudi Gud, som Fader, Søn og Aand, boer ; en Deel af hvilket Gudommeligt og Ærefuldt Liv er i alle Mennisker, som en Sæd, hvilken af sin egen Natur drager, indbyder, og geneyger til Gud, og dette kalde vi *Vehiculum Dei*, eller det Aandelige Christi Legeme, Christi Kiød og Blod, som kom ned fra Himmelen ; hvoraf alle de Hellige æde, og ere derved underholdne til det Evige Liiv. Og som en hver uretferdig Gierning er vidnet imod, og straffet paa ved dette Lius og Sæd ; saa ved saadanne Gierninger er det saaret, skadet og drebt, og ligesom springer tilbage og flyer fra dem, ligesom Menniskens Kiød flyer fra det som er af en gierstridig Natur. Nu, fordi det er aldrig atskildt fra Gud eller Christo, men hvor det er, Gud og Christus er ligesom indelukt derudi : Derfor, og i den henseende, som det imodstaais, saa Gud sigis at imodstaais ; og hvor det undertrykkis, Gud sigis at undertrykkis, som en Vogn med Næger ; og Christus sigis*

1 Tim. 6. 16.

figis at dræbis og kaarsfestis. Og tvert imod, som denne Sæd annæmmis i Hiertet, og frembringer sin egentlige og naturlige Virkning, saa bliver Christus dannet og opreist, hvorom Skriften saa ofte taler, kallende det, *Det Nye Menneske, Christus indvortis, Herlighedsens Haab*. Dette er den *indvortis Christus*, som vi saa ofte hørte at omtale, prædikende hannem allesteds, og formanende Folk til at tro paa Hannem, som det store *Lius*, og at adlyde det samme, at de kunde komme til at kiende *Christum i dem*, at fri dem fra al Synd.

Men som vi herved ikke have den ringeste Tanke at *giøre os selv lige* ved det Hellige Menneske, den *Herre Jesus Christus*, som var fød af Jomfru *Maria*, i hvilken al Guddoms Fylde boer legemligen; saa ikke heller *nedbryde* vi *Hans real og sande Værelses Stand*, som nogle have os falskeligen paadigtet. Thi, endskiönt vi bekrefte, at Christus boer i os, dog ikke umiddelbarligen, men middelbarligen, som Hand er i den Sæd, der er *udi os*; da dog Hand, nemlig, det *Evide Ord*, som var hos Gud, og var Gud, boede umiddelbarligen i det Hellige Menneske. Saa at Hand er som Hovedet, og vi som Lemmerne; Hand er Viintræet, og vi ere Greenene. Nu, som Menneskens Siel boer anderledis, og paa en langt meere umiddelbar Maade, i Hovedet og i Hiertet, end i Hænderne og Fødderne; og som Saften, Dyden, og Livet af Viintræet er langt anderledis i Stammen og Roden, end i Greenene; saa boer Gud anderledis i det Menneske *Jesu*, end i os. Vi ogsaa friligen forstaae *Apollinari* Kietteri, som negtede, at Hand havde en Siel, men sagde, at Legemet alleniste var indlivet af Guddommen. Saa ogsaa *Eutychis* Vildfarelse, som holdt, at Manddommen var aldelis opsluget af Guddommen. Hvorfor, som vi tro, at Hand var et sandt og vist Menneske; saa tro vi ogsaa, at Hand saaledis stedse er ærefuldgiort i Himlene, i Siel og Legeme, ved hvilken Gud skal dømme Verden, paa den store og almindelige Doms Dag.

*At Gudom-
mens Fylde
boer i Christo
legemligen,
&c.*

3 Spørfm.

At Liuset er
en Aandelig
Substantz,
som kand fo-
lis og for-
nemnis i
Sielen.

§ XIV. For det Tredie, *Vi forstaae ikke denne Sæd, Lius eller Naade, at være et Accident, som de fleeste vankundeligen giøre, men en real og sand Aandelig Substance*, hvilken Menniskens Siel kand føle og fornemme; hvorudaf den indvortis, Aandelige Fôdsel i de Troende opkommer, som kaldis *det Nye Creatur, det Nye Menniske i Hiertet*. Dette siunis underligt til Kiodelig-sindede Mennisker, fordi de ikke forstaa dette; men vi kiende og føle det, ved en sand og vis Erfarenhed; dog det er haardt for et Menniske i hans naturlige Visdom dette at begribe, til hand kommer til at føle det i sig selv; og om hand kunde, saa lenge hand holder det i bare Notion, vilde være hannem til liden Nytte. Dog kand vi klarligen beviise det at være sandt, og at vor Tro derom er ikke uden fast Grund: Thi det er i og ved denne Indvortis og Substantial Sæd i vore Hierter, og efter som den trivis, og kommer til et Foster og Fôdsel i os, at vi komme til at have disse Aandelige Sandse opvekkede, hvorved vi komme til at *smage, lugte, see og handle* de Ting, som ere af Gud: Thi et Menniske kand ikke komme til disse Ting ved hans naturlige Aand og Sandse, som heroven er meldet.

Dets Virk-
nings Græ-
der i Menni-
skens Siæl.

Herneft; Vi befinde at det er en *Substantie*, fordi det subfisterer i ugudelige Menniskers Hierter, endog imens de ere i deris Ugudelighed, som her efter skal meere vidtløfteligen beviisfis. Nu intet *Accident* kand være i et *Subjekt*, uden det giver det samme sin egen Denomination; som, naar *Hvidhed* er i en Ting, da kalder mand den samme *bvid*. Saa giør vi Forskiel imellem *Helligbed*, saasom den er en *Tilfælde*, hvoraf et Menniske saa kaldis, som Sæden tager Plats i *bannem*; og imellem den *Hellige, Substantial Sæd*, hvilken ofte ligger i *Menniskens Hierte*, som et lidet Korn i den Steenige Jord. Saa iligemaade, som vi faar at giøre Forskiel imellem *Sundhed* og *Lægedom*; Sundhed kand ikke være i et Legeme, uden at Legemet kaldis *Sundi*, fordi *Sund-*
bed

bed er et *Accident*; men *Lægedom* kand være i et *Legeme*, endskiönt *Ufundt*, thi det er en *Substantie*. Og som, naar *Lægedommen* begynder at virke, *Legemet* i nogen *Maade* kand kaldis *fundt*, og i nogen *Maade* *ufundt*; saa bekiende vi, at som denne *Guddommelige Lægedom* tager *Platz* i et *Menniskens Hierte*, saa kand det denominere ham en deel *Hellig* og *God*; endskiönt der endnu bliver tilbage en *fordervet* og *udræbt Part*, eller en *Deel* af de *onde Vedsker* ere ikke *udrensfede*; thi hvor der ere to *stridige Accidentzer* i eet *Subject*, som *Sandhed* og *Siugdom* i et *Legeme*, da tager det *Subject* sin *Nevnelle* af det *Accident*, som meest tager *overhaand*. Saa mange *Mennisker* kaldis *Helgene*, *gode* og *Hellige Mænd*, og det med *Sandhed*, naar denne *Hellige Sæd* i nogen *god Maade* haver virket i *dennem*, og haver nogenledis dannet dem efter sin egen *Natur*, endskiönt de endnu ere mange *Skrôbeligheder* *undergivne*, ja endog nogle *Misgierninger*. Thi, som *Syndsens Sæd*, og *Grund* til *Ondskab*, ja endog en *Geneygenhed* dertil, og *undertiden giørlige Fald*, ikke *denominerer* et *godt* og *helligt Menniske* *ugudeligt*; saa ey heller kand denne *Retferdigheds Sæd* i *Onde Mennisker*, og *deris Muelighed* at blive eens dermed, *denominere* dem *gode* og *bellige*.

§. XV. For det *Fierde*; *Vi agte ikke herved i* 4 Spørsma.
det ringeste at forminske Jesu Christi Forsonings og Offers
Tpperlighed; men, *vert imod*, den *ophôye* og *berômme*. Thi, som vi *troe* alle disse *Ting* at være *visfelig*en *skeede*, som ere *andragne* i de *Hellige Skrif-*
ter, om *Christi Fôdsel*, *Liiv*, *Mirakler*, *Lidelser*,
Opstandelse og *Himmelfardt*; saa *troe* vi ogsaa, at det
er et *hvert Menniskis Skyldighed* at *tro* det, som det
har *behaget Gud* *dennem* at *kundgiøre* og *aabenbare*; ja, vi *tro* det at være en *Fordømmelig Vantro* ikke at
tro det, naar *saaledis forkyndt*; men at *imodstaa*
den *Hellige Sæd*, *hvilken*, naar den *adlydis vilde*
leede og *tilbôye* en *hver* til at *tro* det, som det *den-*
nem er *tilbudet*; endskiönt den ikke *aabenbarer* i
en

Syndernis
Forladelse
er alleniste
ved Christum

en hver den udvortis og udførlig Kundskab derom, ikke dismindre samtykker den altid dermed, *ubi declaratur*, naar og hvor den forkyndis. Ikke dismindre, som vi stadeligen troe, at det var fornøden, at Christus skulle komme, at Hand ved sin Død og Lidelse kunde ofre sig selv et Offer til Gud for vore Synder, Hand som selv *bar vore Synder paa sit Lægeme paa Træet*; saa troe vi, at Syndernis Forladelse, som nogen bliver deelagtig udi, er alleniste ved det fyldstgiørende Offers Dyd og Kraft, og ikke anderledis. Thi det er formedelst *denne eenis Lydighed, at denne fri Gav er kommen paa alle til Retferdiggiørelse*. Thi vi bekrefte, at saasom alle Mennsker bleve deelagtige i Frugten af *Adams Fald*, i det at formedelst den onde Sæd, som dennem ved hannem er meddeelt, de ere geneigne og tilbøyelige til Ont, endskiønt mange Tusinde intet viide at sige af *Adams Fald*, eller hørt af at æde det forbudne Træis Frugt; saa iligemaade kand mange komme til at føle dette Hellige og Gudommelige Sæds og *Liusis* Virkning, og derved blive omvendte fra Ondt til Godt, endskiønt de viide intet af Christi komme i Kiødet, formedelst Hvis Lydighed og Lidelser det er dennem forvervet. Og som vi bekrefte, at det er endeligen fornøden, at de tro Christi udvortis Aabenbarelsis Historie, som det haver behaget Gud at forunde denne Kundskab; saa bekiende vi friligen, at endog den udvortis Kndskab er meget trøstelig til dem, som den ere undergivne, og ledsagede ved denne indvortis Sæd og *Lius*. Thi denne Christi Kierligheds og Lidelsers Sands tiener ikke alleniste til at giøre dem ydmyge, men de derved ogsaa besterkis i deris Tro, og opmuntris til at efterfølge det Herlige Exempel, hvilket Hand os haver efterladt, *som lidde for os, som Apostelen Petrus taler, 1 Pet. ii. 21. Efterladende os et Exempel, at vi skulle følge Hans Fodspor*. Og vi ere ofte opbygde og forfriskede ved de Salige Ord, som udgaae af Hans Mund. *Historien* derfor et nyttelig og trøstelig med *Hemmeligheden*, men aldrig den foruden; men Hemmeligheden er, og kand

Historien er
nyttig med
Hemmelig-
heden.

kand være nyttig uden den udførlige og udvortis
Historiens Kundskab.

For det Femte; Dette leeder os til et andet Spørf-
 maal, nemlig, *Om Christus er i alle Mennesker eller*
ikke? Hvilket undertiden har været giordt til os,
 og Beviisninger fremførdt der imod; fordi der findis
 i nogle af vore Skrifter, at *Christus er i alle Mennesker*;
 og vi hørís ofte i vore offentlige Forsamlinger og
 Prædikener, at tilraade et hvert Menneske til at
 kiende og at blive bekante med *Christo i dennem*;
 ladende dem forstaa, at *Christus er i dennem*. Det
 er derfor fornøden, for at forekomme Misforstand
 heradi, at handle noget lidet paa dette Stæd om
 denne Materie. Vi have tilforn viist, hvorledis at
 dette Gudommelige, Aandelige og Overnaturlige Lius er
 i alle Mennesker; hvorledis dette Gudommelige, Over-
 naturlige Lius og Sæd er Vehiculum Dei; hvorledis
 Gud og Christus boer derudi, og er aldrig adskildt
 derfra; saa og hvorledis (saasom det er annammet og
 foreenet med Hiertet) Christus kommer til at dannis og
 fødís: Men det er langt fra at vi nogentid have sagt,
 At Christus er saaledis dannet i alle Mennesker, eller
 i de Ugudelige: Thi dette er en høy Grad; hvilket
 Apostelen var i Smerte for, at det maatte fødís i de
 Galater. Ikke heller er Christus i alle Mennesker paa
 en Foreenings Maade, eller, at tale meere udførligen,
 paa en Indvaanelsis Maade; fordi denne Indvaanelse, i
 den gemeene Meening, tagis for en Foreening, eller
 den Maade, hvorpaa Christus er i de Hellige: Som
 skrevit itaar, *Jeg vil boe i dem, og vandre i dem*, 2
 Cor. vi. 16. Men i henseende, at Christus er i alle
 Mennesker, som i en Sæd, hvilket Hand aldrig er,
 eller kand være atskildt fra det Hellige, reene Sæd og
 Lius, hvilket er i alle Mennesker; derfor kand mand
 sige i en viidere Meening, at Hand er i Alle, som
 tilforne var merket. Skriften siger, *Amos ii. 13.*
Gud er nedtrykket, som en Vogn under Negerne: og
Christus er kaarsfestet i de Ugudelige: Dog om mand
 skal tale egentligen, da hverken kand Gud under-
 trykkis,

Spørfm.
 Hvorledis
 Christus
 er i alle
 Mennesker.

Christus
kaarsfest i
Mennesken
ved Synd.

trykkis, eller *Christus*, som *Gud*, kaarsfestis. I denne henfeende derfor, som *Hand* er i *denne Sæd*, hvilken er i *Alle Mennesker*, have vi sagt, at *Christus* er i *alle Mennesker*, og have prædiket og henviist *Alle Mennesker* til *Christum* i *dennem*; som ligger kaarsfestet i *dennem*, ved deris *Synder* og *Misgierninger*; at de kunde see paa *Hannem*, som de have *igienstunget*, og omvende sig: Hvorved *Hand*, som nu ligger ligesom dræbt og begravet i *dem*, kand blive opreist, og have *Herredømme* i deris *Hierter* over alle *Ting*. Og saaledis prædikede *Apostelen Paulus* til de *Corintbier* og *Galater*, 1 Cor. ii. 2. *Christus korsfestet i dennem*, *iv iuiv*, efter *Gredskien*: Denne *Jesus Christus* var det, som *Apostelen* begierede at kiende i *dem*, og at giøre *dem* bekendte med, at de kunde komme til at føle og erkiende, at de saaledis havde kaarsfest *Christum*; at de saa kunde omvende sig og blive *Salige*. Og saasom *Christus* kaldis *det Lius*, der oplufter et hvert *Menneske*, *Verdens Lius*; derfor tagis *Liuset* for *Christo*, som retteligen er *Liusens* Kilde, og boer derudi til evigeligen. Saaledis da kaldis *Christi Lius* undertiden *Christus*, det er, det hvorudi *Christus* er, og fra hvilket *Hand* aldrig adskillis.

§. XVI. For det *Siette*; Det giver sig klarligen tilkiende, af hvad som heroven er meldet, at vi ikke holde dette *Gudommelige Principium* at være nogen *Part af Menneskens Natur*, ikke beller en *Levning af noget godt*, som *Adam* forlorede ved sit *Fald*; i det vi giøre det en adskildt *Ting* fra *Menneskens Siel*, og alle dens *Krefter*: Dog er voris *Modstanderis Ondskab* saa stor, at de ikke aflade at bagtale os, som vi opfette et naturligt *Lius*, eller *Menneskens naturlige Samvittigheds Lius*. *Fremdelis*, Der ere somme, der holde med *Socini* og *Pelagii Lærdom*, som udat *Misforstand* indbilde sig selv, dog ikke af noget ont *Forfæt* til at forurette os, at dette, som vi prædike om, er en naturlig *Kraft* og *Sielens Egenskab*, og at vi alleniste skillis ad i *Ord*, og ikke i *Tingen* i sig selv:

selv: da der dog ikke kand være nogen stôrre For-
 skiel, end der er imellem os i denne Handel: thi vi
 viide visseligen, at dette *Lius*, hvorom vi tale, er
 ikke alleniste atskildt, men af en adskillig Natur fra
 Menniskens Siel, og dens Krefter. Vi vedgaae
 gierne, at Mennisken, som hand er et fornuftigt
 Creatur, har Fornuft, som en naturlig Sielens Egen-
 skab, hvormed hand kand skiønne i de Ting, som
 ere Fornuftige; thi dette er hannem en naturlig og
 væsentlig Egenskab, hvorved hand kand kiende og
 lære mange Konster og Videnskaber, langt meere
 end noget andet Animal kand giøre, ved det bare
Principium animale. Ikke heller negte vi, at jo,
 ved dette fornuftige *Principium*, Mennisken kand
 fatte i Hovedet og Hiernen en Kundskab om Gud,
 og Aandelige Ting: dog alligevel, saasom dette
 ikke er det rette *Organum*, som vi i den Anden
 Fremsettelse have meere vidløfteligen givet tilkien-
 de, da kand det ikke hielpe ham til Salighed; men
 heller hindre; og dette har været den stôrste Aarsage
 til Frafaldet, at Mennisken har søgt de Ting, som
 ere af Gud, i og ved dette naturlige og fornuftige
Principium, og oprette sig derudi en Religion, for-
 sømmende og ringe agtende dette *Principium* og Guds
 Sæd i Hiertet; saa at herudi, i den Almindeligste
 og Viidløftigste Meening, har *Anti-Christen i et hvert*
Menniske opsadt sig selv, og sidder i Guds Tempel, som
Gud, og over aldt det, som kaldis Gud. Thi, som
Menniskene ere den Hellig Aands Tempel, efter Apo-
 stelens Ord, 1 Cor. iii. 16. naar det fornuftige *Prin-*
cipium setter op sig selv der over Guds Sæd, til at
 herske og regiere som en Printz i Aandelige Ting,
 imens den Hellige Sæd er faaret og knuset; da er
 det *Anti-Christen i et hvert Menniske*, eller noget,
 som er over og imod Christum. Ikke dis mindre,
 vi agte ikke hermed at stadfeste, at Menniskens For-
 nuft er uduelig, og til ingen Nytte; ney ingenlunde:
 Vi holde Fornuften at være tienlig til at ordre og
 regere Mennisken i Naturlige Ting. Thi, som Gud

*Menniskens
 Fornufts
 Egenskaber.*

*Anti-Chri-
 sten i Guds
 Tempel.*

*Det Gudom-
melige Lius,
og naturlig
Fornuft ad-
skildt.*

gav to store Lius at regere den udvortis Verden, Solen og Maanen; det større Lius at regere Dagen, og det mindre Lius at regere Natten: saa har Hand givet Menniskens sin Sønns Lius, et Aandeligt Guddommeligt Lius, at regere ham i Aandelige Ting; og Fornuftens Lius, at regere ham i Naturlige Ting. Og ligesom Maanen laaner sit Lius fra Solen, saa bør Menniskene (om de ville retteligen og fornøyeligen regeris i Naturlige Ting) have deris Fornuft opliust med dette reene Gudommelige Lius. Hvilken opliuste Fornuft, i dem, som adlyde og følge dette sande Lius, vi bekiende at være Menniskens nyttig, endog i Aandelige Ting, som den er dette tjenstagtig og undergiven; ligesom det *Animal Liiv* i Menniskens, naar det er beordret og reguleret ved hans Fornuft, hjælper hannem at forrette de Ting, som ere fornuftige. Fremdelis da giøre vi retteligen Forskiel imellem dette og Menniskens naturlige Samvittighed; thi saafom Samvittigheden i Menniskens der reyser sig af hans Siels naturlige Krefter, kand blive besmittet og fordervet: Som det er udførligen stadfestet om de Ureene, *Tit. i. 15. At endog deris Sind og Samvittighed ere besmittede.* Men dette Lius kand aldrig blive forderved, eller besmittet; ikke heller kand det nogentid give Samtykke til Ondskab og Ugudelighed i nogen; thi derom sigis tydeligen, at det aabenbarer alle Ting som ere lastelige, *Eph. v. 13.* og saa er et trofast Vidne for Gud imod al Uretferdighed i Menniskens. Nu Samvittighed, at beskrive den retteligen, kommer af (*Conscire*) Medviide, og er den Kundskab, som reyser sig i et Menniskis Hierte, af hvad som kommer overeens med, eller imodfiger nogen Ting, som hand troer; hvorved hand bliver sig selv medvidende, at hand synder, i at giøre det, som hand er forsikret om, hand ikke burde giøre. Saa at, naar Sindet er engang förblindet, formedelst en Vrang Tro, der reyser sig en Medvidenhed af den Tro, som giør hannem urolig, naar hand giør der imod. Som for Exempel: En Tyrk, som har ladet sig ind-
bilde

*Liuset ad-
skildt fra
Menniskens
naturlig
Samvittig-
hed*

*Samvittig-
hed beskrev-
en.*

*Exempel af
en Tyrk.*

bilde en falsk Tro, at det er ham ulovligt at drikke Viin; dersom hand giør det, da nagger hannem hans Samvittighed derfor: Men endskiønt hand holder mange Bislaapersker, dog er ikke hans Samvittighed urolig; fordi hans Sind er allerede be-
 smitted med en falsk Meening, at det er hannem lovligt at giøre det eene, og ulovligt at giøre det andet. Men dersom nu Christi Lius i hannem var taget i Agt, da vilde det straffe hannem, ikke alle-
 niste for at bedrive Hore; men ogsaa, som hand adlydde det, viise ham, at *Mabomet* var en *Bedra-
 gere*; lige saa vel som *Socrates* var derved underviist i hans Tid, om de Hedenske Guders Forfængelighed.

Iligemaade, dersom en *Papist* æder Kiød i *Fasten*, *Exempel af en Papist.*
 eller er ikke flittig nok i at tilbede Helgene og Bille-
 der, eller om hand skulle foragte Billeder, da vilde hans Samvittighed nagge ham derfor; fordi hans Sind er allerede betagen med en falsk Tro om disse Ting: Da dog Christi Lius aldrig samtykte til no-
 gen af disse Vederstyggeligheder. Saaledis da er Menniskens naturlige Samvittighed noksommeligen adskild derfra; thi Samvittigheden følger Dømmel-
 sen, men underviiser den ikke; men dette Lius, naar det antagis, borttager Dømmelsens Blindhed, aabner Forstanden, og setter baade Sindet og Sam-
 vittigheden til rette. Saa bekiende vi da ogsaa, at Samvittigheden er en ypperlig Ting, hvor den er retteligen underviist og opliust: Hvorfore nogle iblant os have bequommeligen lignet den ved en Lygte, og Christi Lius ved Liuset derudi: En Lygte er nyttig, naar et klart Lius brender og skinner derudi; men det foruden, af ingen Nytte. Det er derfor til Christi Lius i Samvittigheden, og ikke til Menniskens nat-
 urlige Samvittighed, vi stedse henviise Menniskens; dette opsette og prædike vi, og overtale Folk at komme til, som en fikker Ledagere til det Evige Liiv.

*Naturlig Samvittig-
 hed lignet
 ved en Lyg-
 te, Christi
 Lius ved
 Liuset der-
 udi.*

Omsider, Denne Lius, Sæd, &c. lader sig see ikke at være nogen Kraft eller naturlig Egenskab

At vogte
paa Liusets
og Naadens
Brevælsse.

af Menniskens Sind ; fordi et Sundt Menniske kand, naar hand behager, opvække, ôfve og bevæge sin Siels Krefter ; hand er en Herre over dem ; og, uden der er nogen naturlig Aarsag eller Forhindring i Veyen, kand bruge dem efter sin Behag : Men dette Guds Lius og Sæd i Mennisken kand hand aldelis ikke opvække og oprøre, naar hand behager, men det oprører, anblæser og stræber med Mennisken, som Herren behager. Thi endskiönt Salighed er et hvert Menniske muelig, den Stund hans Besøgelsis Tid varer ; dog kand ikke et Menniske, nogentid, naar hand behager, eller føler sin *Elendigbed*, opvekke det Lius og Naade, saa at forskaffe sig selv Hiertets Sônderknuselse ; men hand maa bie der efter : hvilket kommer paa alle, paa visse Tider og Leyligheder, da det virker krafteligen udi Sielen, sônderbryder og knuser den ; paa hvilken Tid, dersom Mennisket ikke staar derimod, men holder sig dertil, hand derved kommer til at kiende Salighed, Ligelom *Bethesda* Dam lægede ikke alle, som toede sig derudi ; men dem allene, som toede sig fôrst, efterat Engelen havde rôrt Vandene ; saa rôris Gud i Kierlighed til det Menniskelige Kiôn, i denne Sæd i Hiertet, paa besynderlige Tider, settende hans Synder i Orden for hans Öyne, og alvorligen indbydende hannem til Omvendelse, tilbydende hannem Syndernis Forladelse og Salighed ; hvilket, dersom Mennisken antager, da skal hand vorde salig. Nu jeg er forfikret om, at der aldrig er, eller skal være et eeniste Menniske, til hvis Hænder denne Skrift mon komme, som jo, om hand ellers vil handle redeligen med sit eget Hierte, skal nôdis til at bekien- de, at hand haver i nogen Maade, meer eller mindre, fôlt dette ; hvilket er saadan en Ting, som Mennisken ikke kand føre sig selv paa, med al sin Umage og Duelighed. Dette derfor, O Mand og Quinde ! er den Guds Naadige Besøgelsis Dag til din Siel, hvilket, dersom du ikke imodstaar, da skalt du blive evindelig salig. Denne er Herrens Dag, hvilken

ken, efter Christi Ord, er ligesom Liunet, der skinner fra Öften til Vesten ; og den Vind eller Aande, som blæser paa Hiertet, og intet Menneske veed, hvor den gaar, og hvorfra den kommer. Mat. 24. 27.
Joh. 3. 8.

§. XVII. Og til Slutning, Dette giver mig Anledning til at handle om Maaden, hvorledis denne Sæd og Lius virker i alle Menneskers Hierter, hvilket vil end meere klarligen viise, hvorledis vi gandske ere adskilde fra alle dem, som opsette en naturlig Kraft eller Lius i Mennesken ; og hvordan voris Principium meere, end nogen andris, kommer os til at tilskrive voris heele Salighed allene til Guds Kraft, Aand og Naade. 7 Spørsfm.

De som derfor spørge os efter denne Maade, Hvorledis vi ere adskilde i voris Meening fra de Pelagianer og Arminianer ? Thi, dersom to Mænd have det selv samme noksommelige Lius og Naade ; og den eene bliver derved saliggiørt, og ikke den anden ; er det ikke, fordi den eene bruger dette, og ikke den anden ? Er ikke da Menneskens Villie Aarsag til den eenis Salighed, fremfor den Anden ? Til saadanne, siger jeg, svare vi : At som Naaden og Liuset i alle, er noksom til at falliggiøre alle, og af sit eget Natur vilde saliggiøre alle ; saa stræber og dragis det med alle, til at giøre dem salige ; den, som imodstaar dets Stræbelse, er Aarsag til sin egen Fordømmelse ; den, som ikke imodstaar, hannem bliver det til Salighed : Saa at i hannem, som er saliggiørt, denne Virkning er af Naaden, og ikke af Mennesken ; og det er en Lidelse, heller end en Giørelse ; dog siden, naar Mennesket er kommen under denne Virkning, da reyser sig en Villie udi hannem, hvorved hand bliver en Medarbeidere med denne Naade : Thi det er, som Augustinus siger, At Hand, som gjorde os uden os, vill ikke saliggiøre os uden os. Saa at det første Trin er ikke ved Menneskens virkende, men ved at hand ikke virker derimod. Og vi tro, at paa disse besynderlige et hvert Menneskis Besøgelsis Tider, heroven meldet, som Mennesken af sig selv er aldelis uduelig

*Liusens
Virkning til
Salighed.*

uduelig at virke med Naaden, og ikke kand giøre eet Trin udaf sin naturlige Stand, indtil Naaden hannem angriber ; saa er det hannem mueligt at være Lidelig, og ikke imodstaa den, som det og er hannem mueligt den at imodstaa. Saa sige vi, at Guds Naade virker udi og paa Menniskens Natur ; hvilken, endskiønt af sig selv gandske fordervet og besmitted, og geneygen til Ond ; dog er dygtig til at virkis paa ved Guds Naade ; ret ligesom Jern, endskiønt et hardt og kaaldt Metal i sig selv, kand varmis og blødtgiøris ved Ildens Heede, som og Voxet ved Solens. Og som Jernet og Voxet, naar det er borttaget fra Ilden og Solen, kommer igien til sin forrige Kaaldheds og Haardheds Stand : Saa Menniskens Hierte, som det imodstaa og afholder sig fra Guds Naade, kommer igien til sin forrige Stand. Jeg haver ofte haft Guds Virknings Maade, i henseende til den Salighed, som alle Mennisker anbydis, mig forestillet, ved een eller to klare Exempler, som jeg her vil anbringe for andris underviisning.

*Exempel af
et saagt
Menniske og
Lægen.*

Det første er, *om et Menniske, der er meget siug ;* til hvilken jeg ligner Mennisken i hans faldne og naturlige Stand. Jeg sætter, at Gud, som er den store Læge, ikke alleniste giver denne Mand Lægedom, efter at hand selv haver giørdt ald sin Fliid, og brugt al sin egen Kunst og Videnskab, sin Sundhed at forverve : (Som de der sige, *Derfom et Menniske retteligen bruger sin Fornuft, og naturlige Krefter, da vil Gud give ham Naaden : Eller, som andre sige, at Hand kommer og tilbyder Mennisken en Lægedom udvortis, indstillende det til hans Villies Frihed, enten at annamme, eller at forkaste den.*) Men Hand, nemlig Herren selv, denne store Læge, kommer, og giver hannem Lægedommen i Munden, og ligesom nedlegger ham i sin Seng ; saa at derfom det siuge Menniske er ikkun Lidelig, da vil den endelig have sin Virkning : Men derfom hand er gienstridig og uregterlig, og vil endelig staa op og gaa ud i Kulden, og æde saadan Frugt, som er hannem skadelig, ihens Lægedommen skulle virke ; da, endskiønt
det

det af sin Natur vilde tiene til at læge hannem, dog kand det blive hannem skadeligt, formedelst disse Hindrelser, som ere der imod. Nu, som dette Menniske, der faaledis vilde forspilde sin Velferdt, maatte jo visseligen sigis at være Aarsag til sin egen Død; saa hvo vil sige, at, dersom hand bliver lægt, hand ikke bør aldelis at tilskrive Lægen sin Sundhed, men sin egen Gierning; da dog hans Part var ikke nogen Giørelse, men en Lidelse?

Det andet Exempel er, *Om nogle Mænd, som til-* Exempel af Mennisker liggende i en mørk Hule og deris Frel-
sammen ere faldne udi en mørkt Hule, hvor alle deris
Sandse ere dennem saa betagne, at de neppe besinde deris
egen Elendighed: Herved ligner jeg Mennisken i hans Naturlige, Fordervede og Faldne Stand. Jeg kand ikke tenke, at nogen af disse Mænd, stræbende at udfri sig selv, derved bevæger eller forpligter nogen, som er god for at udfri dem, til at give dem sin Hielp; saa at hand skulle slutte hos sig selv faaledis, *Jeg seer een af disse Mænd villig til at udfriis, og at giøre dertil sin yderste Fliid, dersom fortæner hand at hielpis;* som de Socinianer, Pelagianer og Semi-Pelagianer sige. Ikke heller vil jeg sige, at denne Frelser kommer til Hulen, og setter ned en Stie, begierende, at de, som ville, skulle komme op; og saa kommer dem til at bruge deris egen Styrke og Villie til at hielpe sig op; som *Jesuiterne* og *Arminianerne*: Dog, som de sige, disse ere ikke frelst uden Naaden; saasom Naaden er den Stie, ved hvilken de ere frelst. Men jeg setter, at Frelseren kommer paa visse Tider, og fuldkommeligen underviiser dem om deris store Elendighed, og Fare de ere udi, dersom de blive liggende i denne stinkende og Pestilentiske Stæd; ja, driver dem til en vis Sands om deris Elendighed (thi de ugudeligste Mennisker ere undertiden empfindtlige, og føle deris Elendighed ved Guds Besøgelse) og ikke det alleniste, men tager fat paa dem, og begynder at løfte dem op udaf denne deris Elendighed: hvilken, dersom de ikke imodstaa det, vil frelse dem; alleniste de kand staa der imod. Dette kommer overeens med

Lignelsen af
Solens smel-
tende og
haardgiø-
rende Kroft.

det forrige, og paa samme Maade viidere forklarer denne Materie. Ikke heller er denne Guds Naade forgievis, endskiønt dens Virkning er atskillig, efter som den finder Materie for sig; saasom den er en *Barmhiertigheds og Kierligheds Tieniste*, i dem, som den ikke forkaste, men den antage, *Joh. i. 12.* men en *Vredis og Fordømmelsis Tieniste*, i dem, som den forkaste, *Joh. iii. 19.* Ret ligesom Solen, ved een Gierning eller Virkning, smelter og blødgjør og hærder Læret. Solens Natur er at forfriske Skabelsen, og derfor de levende ere derved opklekkede, og Blomstrene udsende en sød Lugt, naar den skinner paa dem, og Frugten paa Træerne blive moden; men udkaster mand nu et dødt Aadsel, en Ting uden Liiv, da forarsager den samme Solens Skin, at det stinker og raadner; dog sigis ikke Solen derved at miste noget af sin egentlige Verkning. Saaledis et hvert Menniske, den stund hans Besøgelsis Dag varer, paaskinnis af Retferdigheds Soel, og er derved gjort dygtig til at bære gode Frugter, og give en god Lugt, og derved at smelte; men naar hand har udsyndet sin Dag, da haardgiør hannem den samme Soel, som den gjør Læret, og hans Ondskab bliver saa meere aabenbar, raadden og ilde-stinkende.

Alle have
noksommelig
Naade givet
dem af Gud.

§. XVIII. *Endeligen*; Som vi retteligen bekræfte, at Gud ikke vil noget Menniskis Fordervelse, og derfor haver givet alle noksommelig Naade til Salighed, saa negte vi ikke, at hand jo, paa en besynderlig Maade, virker i somme, i hvilken Naaden saaledis tager overhaand, at de nødvendigen erlange Salighed; og Gud ikke tilstoder dem at staa der imod. Thi det vilde være urimeligt at sige, at Gud havde ikke langt anderledis beviist sig imod Jomfru *Maria*, og Apostelen *Paulus*, end imod mange andre: Ikke heller kand vi slutte, at Gud paa lige Maade elskte den Elskelige Discipel *Johannes*, og Forræderen *Judas*; dog saa vidt, ikke dismindre, som ingen fattedis saadan en Naadis Maade, ved hvilken de kunde have bleven salige, da

ere

ere alle retteligen uden Undskyldning. Ja endog, Gud virkende i dennem, til hvilke denne Naadis Overflødighed er given, saaledis skiuler sig selv, til at forekomme al Tryghed og Formastelse, at saadan kunde ydmygis; og Guds fri Naade ophøvis, og alt regnis for en fri Gave; og intet af Egen Styrke. De iligemaade, som omkomme, naar de ihukomme denne Guds Besøgelsis Tid de have havd, hvorudi Hand med sit *Lius* og *Aand* stræbede med dem, maa nôdis til at bekiende, at der var en Tid, da Naadens Dør stod dennem aaben, og at de ere med rette fordømte, fordi de forkaste deris egen Salighed.

Saaledis er baade Guds Barmhiertighed og Retfærdighed stadfæstede, og Menniskens Villie og Kraft aflagt og bragt under; hans Fordømmelse beviis at være af hannem selv, og hans Salighed alleene af Gud. Saa ogsaa, ved disse Fremsettelse, ere to store Modsigelser, som ofte have været anbragte imod denne Lærdom, lettelligen svarede.

Den første tagis af de Skriftens Stæder, hvorudi Gud siunis at have *præcisè* besluttet og forbeskikket nogle til Salighed; og til den Ende haver beskikket visse Middler, som andre ikke vedkommer; som i at kalde *Abraham*, *David*, og andre, og i *Pauli* Omvendelse; thi naar mand regner disse iblant dem, til hvilke denne Naadens Overflødighed givis, da er det let at opløse denne Modsigelse.

Den anden tagis af de Stæder, hvorudi Gud siunis at have beskikket nogle ugudelige Mennisker til Fordervelse; og derfor at have forhærdet deris Hierter, at stôrte dem udi grove Synder, og at have sat dem op, til at udviise paa dem sin Magt; hvilke, dersom de blive regnede iblant disse Mennisker, hvis Besøgelsis Dag er til Ende, da er ogsaa denne Modsigelse opløst; hvilket end klarligere en hver vil see, der vil umage sig at eftersøge disse Ting, som jeg for Kortheds Skyld paa denne Tid skal forbigaa.

§. XIX. Efterat jeg saaledis klarligen og udfôrli-
gen haver fremsat dette Spôrmaal, og fremviist

voris

Forbeskik-
kelse til Sa-
lighed, og
Forbeskik-
kelse til For-
dømmelse,
Svaret.

voris Dom og Meening i denne Materie ; da som herved atskillige Imodfigelser forekommis, faa blive og derved vore Beviisninger faa meget dis lettere og kortere.

I Fremfæt.
Beviist.

I Beviis

De, som for-
tabis, havde
en Barmhi-
ertigheds
Dag tilbu-
den dem.
Exempler
1. Cain.

Det første, der os forekommer at beviise, er dette *At Gud haver givet et hvert Menneske en Besøgelsis Dag eller Tid, hvorudi det er mueligt at hand kand blive salig.* Dersom vi kand beviise, at der er en Dag eller Tid given, i hvilken de kunde have blevne salige, som giørligen ere fordømte, da er Sagen vunden : Thi ingen negter, at de, som ere blevne salige, have havd en Hiemsøgelsis Dag. Dette lader sig see af de mange Klagemaal og Bekymrelser, som Guds Aand giør, den ganske Skrift igiennem, endog over dem, som fortabis ; bebreydende dem, for at de ikke antage den Guds Hiemsøgelse og Barmhiertigheds Tilbud dennem var giordt. Saaledis lader Gud sig selv først forlyde til Cain, i M. B. iv. 6, 7. Og Herren sagde til Cain, *Hvorfor est du vred, og hvier dit Ansigt falmet ? Er det ikke saa ? at dersom du giør got, est du behagelig, og dersom du giør ikke got, da er Synden den, som ligger for Døren.* Dette var sagt til Cain, førend hand slog sin Broder Abel ihjel, da den onde Sæd begyndte at friste hartnem, og at virke i hans Hierte ; vi see, hvorledis Gud advarede Cain i Tide, og paa hans Hiemsøgelsis, Antagelsis og Forladelsis Dag, dersom hand gjorde vel : Thi dette Spørfmaal, *Skalt du ikke blive antagen ?* indeholder en Bekræftelse, *Du skalt blive antagen, dersom du giør vel.* Saa at dersom vi maa tro den Almegtige Gud, al Sandheds og Billigheds Kilde, da var det engang mueligt, endog for Cain, at kunde bleven antagen. Ikke heller kunde Gud have foresat ham at giøre Godt, som et Vilkaar, dersom hand ikke havde givet Cain nok sammelig Styrke, hvorved hand var god for at giøre Godt. Dette viiser iligemaade Herren selv, nemlig at Hand gav den Gamle Verden en Hiemsøgelsis Dag, i M. B. vi. 3. *Da sagde Herren, Min Aand skal ikke stræbe i Mennesken*

2. Den Gam-
le Verden.

Mennifken evindeligen; thi faaledis burde det overfettis. Hvilket klarligen giver tilkiende, at Hans Aand ftræbede med Mennifken, og ftræber med ham en tidlang; og naar den Tid er ude, da lader Gud af at ftræbe med ham, i henfeende til hans Salighed: Thi Guds Aand kand ikke figis at ftræbe med Mennifken efter at denne hans Hiemsfögelfis Dag er forover; faafom den da naturligen, og uden Modftræbelfe, forarbeider dens Virkning, nemlig, ftedfe at dømme og fordømme ham. Af *Denne Hiemsfögelfis Dag*, fom Gud haver givet en hver, er det, at Hand figis at *bie efter at være Naadig*, Efa. xxx. 18. Og at være *Langmodig*, 2 M. B. xxxiv. 6. 4 M. B. xiv. 18. Pfal. lxxxvi. 15. Jer. xv. 15. Her holder fig Propheten *Jeremias*, i fin Bøn, til Guds *Langmodighed*; og, udi fin Anmodning til Gud, udelukker denne vore Modftanderis Gienfigelfe i det 18de Vers; *Hvorfor varer min Pine faa længe, og der er intet Haab om mit Saar, det vil ikke læges? du eft vift bleven mig ligefom en Løgner, fom Vand, der bliver ikke ved.* Da dog efter vore Modftanderis Meening, de meften Deel Menniskers Plage er ftedsevarende, og deris Saar aldellis ulægelig: Ja, Evangelii og Saligheds Tilbud er dennem fom en Løgn, og fom Vand, der forminkis, og aldrig var befikket at være dem til nogen Nytte. Apostelen *Peder* figer udførligen, At Guds *Langmodighed i Noæ Tid ventede efter den Gamle Verden*, 1 Pet. iii. 20. hvilket ftemmer overeens med det i 1 M. B. vi. 3. heroven andraget, og faa til fulde beviifer vor Fremfettelfe. Og at ingen maa fig imodfette, figende, at denne *Langmodighed*, eller *Herrens Stræbelfe*, var ikke til at faliggiøre dem; da figer den fomme Apostel end ydermeere, 2 Pet. iii. 15. At Guds *Langmodighed bår at regnis for Salighed*; og i det foregaaende 9de Vers, til den *Langmodighed* hoføyer hand, At Gud ikke er villig, at nogen fculle fortabis. Hvor, (derfom vi anfeer ham fom fin egen befte Fortolker) hand viifer, At de, mod hvilke Herren er *Langmodig* (hvilket

*Gud er
Langmodig
og venter
længe at væ-
re Naadig
mod Alle—*

*—Til at fa-
liggiøre dem*

Nogle Ting
i Pauli Epi-
stler vanske-
lige at for-
staa.

(hvilket hand siger, at Hand var imod de ugudelige i den Gamle Verden, og er nu imod alle, *ikke vil- lig, at nogen skulle fortabis*) de bôr at holde denne *Langmodighed imod dem, for Salighed*. Nu, hvorle- dis eller i hvad henseende kand de holde det for *Salighed*, derfom der ikke er nogen *Saligheds* Muelig- hed dennem beskikket derved? Thi det var dennem ingen *Salighed*, derfom de derved ikke kunde blive salige. I denne Handel refererer *Petrus* os til *Pauli* Skrifter, givende tilkiende, at dette var da den al- mindelige Lærdom. Hvor det er at merke, hvad hand her arbringer, nemlig, at *der ere nogle Ting i Pauli Epistler, vanskelige at forstaa, hvilke de ustadige og ulærde forvende til deris egen Fordervelse*; mee- nende grandgiveligen de Sprog i *Pauli* Epistler, som *Rom. ix. &c.* hvilke nogle, *ulærde i Aandelige Ting, forventte, ligesom de imodfagde Guds Lang- modigheds Sandhed imod alle, hvorudi Hand ikke vil at nogen skulle fortabis, men alle maatte blive salige. Det var at ønske, at mand havde givet bedre Agt paa denne Advarsel, end skeed er! Den Apostelens Pauli Stæd, som Peder her besynderligen fiunis at have sit Öyemerke paa, tiener bequæmmeligen til at opluse denne Materie, Rom. ii. 4. Foragter du Hans Godheds, og Taalmodigheds, og Langmodigheds Rig- dom, og veedst ikke, at Guds Godhed leeder dig til Omvendelse? Paulus taler her til de U-igienfôdde og Ugudelige, hvilke (hand siger i det neste følgende Vers) Legger op Vrede imod Vredens Dag; og til faa- danne er det hand berømmer Guds Taalmodigheds og Langmodigheds Rigdom; visendis, at Guds Godhed leeder til Omvendelse. Hvorledis kunde det endeligen have den henseende at leede dem til Om- vendelse? Hvorledis kunde det kaldis *Rigdom* eller *Godhed* til dem, derfom der ikke var en Tid, hvor- udi de derved kunde blive omvente, og blive deel- agtige i den Rigdom, derved tilbudet? Hvoraf jeg giôr mig denne Beviisning:*

Derfom

Derfom Gud anmoder de Ugudelige, af en Muelighed til at blive antagne til Naade ; Derfom Guds Aand stræber i dem til en Tid, for at frelse dem, som fiden fortabis ; Derfom Hand tøver at være dem Naadig ; Derfom Hand er Langmodig imod dem ; og derfom Hans Langmodighed er dem en Salighed, imens den varer ; i hvilken Tid Gud vil, at de ikke skal fortabis, men tilbyder dem sin Godheds og Taalmodigheds Rigdom, at leede dem til Omvendelse ; da er der en Hiemsføgelfis Dag, hvorudi faadanne kunde have været, eller nogle faadanne nu kand blive falige, som ere blevne fortabte ; og maa, derfom de ikke Omvende fig, fortabis :

Beviis.
Guds Aand
stræber i de
Ugudelige.

Men det Første er sandt ; Derfor ogsaa det Sidste.
§. XX. For det *Andet* ; Dette lader sig fremdelis beviise af Prophetens *Esaie Ord, Cap. v. 4.* *Hvad skulde man meere have giort ved min Viin-gaard?* Thi i det 2 Vers siger hand : *Hand havde giort Gierde omkring den, og kasted Stenene af den, og plantet den med ædele Viin-quiste : og dog (siger hand) da jeg ventede at den skulde have baaret gode Druer, da bar den vilde Druer.* Hvorfore Hand kalder *Jerusalems* Indvaanere, og de Mænd af *Juda*, til at Dømme imellem ham og hans Viin-Gaard, sigendis : *Hvad skulde man meere have giort ved min Viin-Gaard, at jeg det jo haver giort ved den?* og dog (som sagt er) bar den vilde Druer : Hvilket var henfeet paa mange i *Israel*, som forskiødte Guds Barmhiertighed. Det samme Exempel bruger Christus, *Mat. xxi. 33.* *Mar. xii. 1.* *Luc. xx. 9.* hvor *Jesus* viiser, hvorledis en *Viin-Gaard* var plantet for nogle, og alle Ting fornødne givne dem, til at erholde Frugt at betale eller tilbringe deris Herre ; og hvorledis deris Herre ofte tøvde at være dem Naadig, i det Hand sendte Tienere efter Tienere, og forgav deris Forbrydelser, førend Hand besluttede at ôdelegge og udkaſte dem. For det *Første* da, dette kand ikke forſtaais om de Hellige, eller om faadanne, som Omvende fig og blive Salige ; thi det er udførligen ſagt, At Hand vil

II Beviis.
Vingaarden
planted, bar
vilde Druer.

vil ødelegge dem. Ikke heller kunde denne Lignelse nogenlunde have svaret Enden, for hvilken den var anbragt, dersom disse Mænd ikke havde været i en Dygtighed til at have gjort got; Ja, saadan var deris Dygtighed, at Christus siger i Propheten, *Hvad kunde jeg have gjort meere?* Saa at det er aldelis klart og bart, at ved denne Lignelse, beskreven i trende Evangelister, Christus vil udvise sin Langmodighed imod Mennisken, og deris Ugudelighed, til hvilke Saligheds Middler ere givne, og dog ikke dismindre imodstaa dem, til deris egen Fordømmelse. Hermed kommer ogsaa overeens disse Skriftens Spraag, *Ordsp. i. 24, 25, 26. Jer. xviii. 9, 10. Mat. xviii. 32, 33, 34. Gier. xiii. 46.*

III Beviis.

*Christi
Graad over
Jerusalem.*

Endeligen; At der er en Hiernsøgelsis Dag given de ugudelige, hvorudi de kunde have bleven salige, og naar den er forgangen, da ere de udelukte fra Salighed, udviis klarligen af Christi Klagemaal over Jerusalem, antegnet paa trende atskillige Stæder, Mat. xiii. 37. Luc. xiii. 34. og xix. 41, 42. Og der Hand kom nær, og saae Staden, græd Hand over den; og sagde, Dersom du og vidste, og endnu paa denne din Dag de Ting, som tiene til din Fred; men nu er det skiult for dine øyne! End hvilket intet kand figis klarligere, til at beviise vor Lærdom. Thi, Først givis her tilkiende, at der var en Dag, paa hvilken Jerusalems Indbyggere kunde have kiendt de Ting, som hørte til deris Fred. For det Andet, At, saa længe den Dag varede, var Hand villig at have samlet dem, som en Høne samler sine Kyllinger under sine Vinger. Et enfoldigt Exempel, dog meget merkeligt i denne Sag; viisende, at det Saligheds Tilbud, som dennem var gjort, var ikke forgievis paa Hans Side, men saa troligen, og med saa stor Attraa og Villighed, som en Høne samler sine Kyllinger. Saadan som en Hønis Kierlighed og Omsorg for sine Kyllinger, saadan er Christi Omsorg for at samle fortabte Mennisker, at igienløse dem udaf deris fordervede og vanartige Stand. For

det

det *Tredie*, At fordi de forskiøde dette Tilbud, da vare de Ting, som hørde til deris *Fred skiulte for deris ôyne*. Hvorfore vare de skiulte? Fordi I vilde ikke lade mig *samle eder*; I vilde ikke see de Ting, som vare *eder tienlige*, i Guds Kierligheds Tid imod eder; og derfor *nu*, efterat den Tid er over, *da kand I ikke see dem*: Og til en ydermeere Straf, da tilstedes Gud eder at blive forhærdede i Vantro.

Saa at det er efter et alvorligt Barmhiertigheds og Saligheds Tilbud de have forkast, at Gud forhærder Menniskens Hierter, og ikke tilfôrn. Saaledis er det Spraag fandgiordt, *Til den, som haver, skal givis; og fra den, som ikke haver skal borttagis endog det, som hand haver*. Dette siunis urimeligt, dog efter denne Lærdom er det læt at forstaa. Hand har ikke, fordi hand haver mist Tiden at bruge det, og saa til hannem er det nu som intet; thi Christus bruger dette Spraag, *Mat. xxv. 26.* i henseende til den *uduelige Tienere*, fra hvilken det *eene Pund* skulde tagis, og givis ham som var duelig; hvilket *Pund* var ingenlunde *utienligt* i sig selv, men af den samme Natur med de, som vare givne de andre; og derfor havde Herren god Ret til at kreve Rente derpaa, tilbôrligen, ligesaa vel som af de andre: Saa, siger jeg, er det efterat Hiemsôgelsens Dag er forskudt, at denne Forhærdelsis Straf paaleggis Mænd og Quinder, som Christus siger om *Jôderne*, ud af *Esa. vi. 9.* hvilket alle fire Evangelister ommelder, *Mat. xiii. 14. Mar. iv. 12. Lnc. viii. 10. Joh. xii. 40.* Og omsider, Apostelen *Paulus*, efter at hand havde tilbudet *Jôderne* til Rom Saligheds Evangelium, og nogle ikke troede, afsiger den samme Dom, *Giern. xxviii. 26.* Den Hellig Aand haver talet vel, formedelst Propheten *Esaia*, til vore Fædre, og sagt: *Gak bort til dette Folk, og sig, med Hôrelse skulle I børe; og ingenlunde forstaae; og seendes skulle I see, og ingenlunde viide.* Thi dette Folkes Hierte er blevet forhærdet, og de have bôrt besværligen med ôrene, og til lukt deres ôyne; at de skulle ikke engang see med ôynene,

Gud forhærder, naar?

Det eene Pund var nok.

og

Cyr. Alex.

og høre med ørene, og forstaae i Hiertet, og omvende sig, og jeg maatte helbrede dem. Her seer mand da, at Gud vilde have at de skulle see, men de tillukkede deris Öyne; og derfor ere de med rette forhærdede. Om denne Materie taler *Cyrillus Alexandrinus* over *Johan. 6 Bog. Cap. 21.* merkeligen, fvarende denne Modsigelse: Men nogle maa sige, Dersom *Cbristus* er kommen i Verden, at de, som see, skulle blive forblindede, da er deris Blindhed ikke dem at tilregne; men det siunis beller, at *Cbristus* er Aarsag til deris Blindhed, Hand som siger, Hand er kommen til Verden, at de, som see, skulle blive forblindede. Men (siger hand) de tale ikke fornusteligen, som forekaste Gud disse Ting, og ikke frygte sig at kalde Ham en Ondskabs Aarsag eller Begyndere. Thi, som den siunlige Soel gaar om paa Firmamentet, for at meddeele sin Klarbeds Gaver til alle, og kommer sit *Lius* til at skinne paa alle; men dersom nogen tillukker sine öyne, eller godvilligen bortvender sig fra Solen, forskydende dens *Lius* Nytte, saadan een mister dens Opliusning, og bliver i Mörk, ikke formedelst Solens, men hans egen Skyld. Saa at den sande Soel, som er kommen til at opliuse dem, som sadde i Mörket, og i Dödsens Skyggis Land, besøgte Jorden, af denne Aarsag, at Hand kunde meddeele alle Kundskabs og Naadsens Gave, og opliuse allis indvortis öyen med en besynderlig Glantz: Men mange forskyde dette Himmelske *Lius* Gave, som dennem er friligen givne, og have tillukt deris Sinds öyen, at denne ypperlige det evige *Lius* Skin og Straaler ikke skulle skinne paa dem. Det er derfor ikke af nogen Mangel i denne sande Soel, men alleniste formedelst deris egen Ugudelighed og Forbærdelse; Thi, som viis Manden siger, (Vifd. ii.) deris Ondskab har forblindet dem.

Hvoraf jeg faaledis slutter:

De haard-
nakkede
Joder havde
en Dag.

Dersom der var en Dag, hvorpaa de haardnakke-
kede Jøder kunde have kiendt de Ting, som hörde
til deris Fred, hvilke, fordi de forkaste den, vare
skiulte for deris öyen; Dersom der var en Tid,
hvorudi

hvorudi Christus vilde have samlet dem, som, fordi de vilde ikke, kunde ikke forsamles: Da de, som ellers kunde bleven frelst, blive dog fortabte, som forkastede Guds Hiemsøgelses Dag, hvorpaa de kunde have bleven omvendte og frelst.

Men det Første er sandt: Derfor ogsaa det Sidste. II Fremset.

§. XXI. For det *Andet*, Det som forekommer næst at beviis, er, *Det hvorved Gud tilbyder sig at virke denne Salighed, den Stund et hvert Menniskis Hiemsøgelses Dag varer*; og det er, *At Hand haver givet et hvert Menniske en Maade, eller Deel af saliggjørende, noksommelig, og overnaturlig Lius og Naade*. Dette skal jeg gjøre, ved Guds Bistand, med nogle eenfoldige og klare Skriftens Vidnisbyrd.

Først af *Johan. i. 9.* *Det var det sande Lius, som oplufter et hvert Menniske, der kommer i Verden.* I Beviis.

Denne Stæd er saa fuldkommelig paa vor Side, at somme kalder den *Quækerns Text*; thi den klarligen beviiser vor Bekræftelse; saa at der ikke giøris nogen viidere Forklaring eller Paafølgelse fornøden, saasom den selv er en Paafølgelse af tvende Fremsettelse, stadfæstede i de forrige Vers, hvorpaa den følger, som en Slutning, i vor *Trois* bare og klare Ord. Den første af disse Fremsettelse er, *At det Liiv, der er i Hannem, er Menniskens Lius*: Den Anden, *At Liuset skinner i Mørket*; og af disse to giør hand denne Slutning, *At Hand er det sande Lius, som oplufter et hvert Menniske, der kommer i Verden.* Liuset som oplufter et hvert Menniske, &c.—

Hvoraf jeg korteligen tager i Agt, At denne Hellige Apostel kalder *Christum Menniskens Lius*, og giver os dette som een af hans fornemste Egen-skaber, besynderligen og merkeligen at betragte; saasom herved, som Hand er *Liuset*, og som vi vandre i dette *Lius*, hvilket Hand os meddeeler, vi komme til at have Gemeenskab og Samfund med Hannem; som samme Apostel siger paa en anden Stæd, *1 Job. i. 7.* For det *Andet*, *At dette Lius skinner i Mørket, endskiønt Mørket begriber det ikke.* For det Tredie, *At dette sande Lius oplufter et hvert*

—Ikke til
et vist Tal
Mennesker,
men til et
hvert Men-
niske.

Ljuset for-
driver Mør-
ket, og saa-
ledis virker
Troen.

Menneske, som kommer i Verden. Hvor Apostelen, ledsaget ved Guds Aand, varligen forekommer deris Griller, som ville have dette forstaaet alleniste om et vist Tal: Hvor en hver er, der er ingen udelukt. Derneft, skulde de være saa stive, som de undertiden ere, at sige, at dette [hver Mand] forstaaes alleniste om en hver af de Udvalde: Da vil disse efterfølgende Ord, *hvert Menneske, som kommer i Verden*, forekomme den Modsigelse. Saa at det er klart, at der kommer intet Menneske i Verden, som Christus jo har opluist i nogen Maade, og i hvis mørke Hierte dette *Ljus* jo skinner; endskiønt *Mørket* begriber det ikke, dog skinner det der, og dets Natur er at fordrive Mørket, hvor Menneskene ikke lukker deris Öyne der imod. Nu til hvad Ende dette *Ljus* er given, viis i det 7de Vers, hvor *Johannes* sigis at komme til et *Vidne*, at bære *Vidne om Ljuset*, at alle *Mennesker* formedelst det skulle tro; nemlig, formedelst *Ljuset*, *ὁ ἀνὴρ*, hvilket vel kommer overeens med *φωτὸς*, som det næste foregaaende, dog mange Fortolkere (for at bringe det til deris egen Lærdom) have derved forstaaet *Johannes*, ligesom alle Mennesker skulle tro formedelst hannem. For hvilket, som der er intet i Texten, saa er det tvert imod dens Sammenheng. Thi, saasom Christus har opluist et *hvert Menneske* med dette *Ljus*, Er det ikke til den Ende, at de derved skulle tro? Alle kunde ikke tro formedelst *Johannem*, fordi *Johannis* Vidnisbyrd kunde ikke rekke til alle; da dog et hvert Menneske, som herved or opluist, kand derved komme til at tro. *Johannes* skinnede ikke i *Mørket*; men dette *Ljus* skinner i *Mørket*, at, efter at det haver bortdrevet *Mørket*, det kand virke og føde Troen. Og, *Omsider*, Vi maa tro formedelst det, og formedelst det blive Troende, ved hvilket, vandrende derudi, vi komme til at kiende og nyde Fellskab med Gud; men, som tilforn er sagt, det er ved at vandre i *Ljuset*, at vi have denne Samfund og Fellskab, ikke ved at vandre i *Johannes*, hvilket er imod al Fornuft.

Saa

Saa at dette Relativ *at* ~~at~~ *at*, maa endelig henføres til *Liuset*, hvorom *Johannes* bær Vidne, at formedelst dette *Lius*, hvorved Christos har *oplyst et hvert Menneske*, alle Menneske kunde komme til at tro. Saa som da dette *Lius* er Jesu Christi *Lius*, og det *Lius*, *Liuset er Overnaturligt, Saliggjørende, og noksommeligt* formedelst hvilket Menneskene komme til at tro; da sumis der ikke at være meere Tvivl, at det jo er et Overnaturligt, Saliggjørende og noksommeligt *Lius*. Derfom det ikke var Overnaturligt, da kunde det ikke egentligen kaldis Jesu *Lius*; thi endskiønt alle Ting ere Hans, og af Ham, og fra Ham; dog de Ting, som ere gemeene, og egentligen vor Natur tilhørige, som en Deel af dem, figis vi ikke paa saadan belynderlig Maade at have af Christo. Fremdelis, *Evangelisten* fremstiller her for os Christi Embede, som en Meglere; og den Nytte, som saaledis flyder fra Hannem til os.

Før det *Andet*, Det kand ikke være nogen Naturlig Gave, eller Sielens Egenskaber, hvorved vi her figis at være oplyste, fordi dette *Lius* figis at *skinne i Mørket*, og kand ikke begribis deraf. Nu, *Mørket er Menneskens naturlige Stand.* dette Mørk er intet andet, end Menneskens naturlige Tilstand; i hvilken naturlig Stand hand kand letteligen begribe, og begriber de Ting, som ere hannem gemeene, og saaledis betragted tilhørige. At Mennesken i sin naturlige Tilstand kaldis *Mørk*, see *Eph. v. 8. Thi I vare fordum Mørkhed, men nu et Lius udi Herren.* Og paa andre Stæder, som *Giern. xxvi. 18. Col. i. 3. 1 Theff. v. 5.* hvor Menneskens Tilstand i hans naturlige Stand, kaldis *Mørk*: Derfore, figer jeg, dette *Lius* kand ikke være nogen Naturlig Menneskens Siels Facultet og Egenskab; men en Overnaturlig Christi Gave og Naade.

Før det *Tredie*; Det er noksommeligt og Saliggjørende. *3 Betragt.*

Det, som er given til den Ende, *At alle Mennesker derved skulle tro*, maa endelig være Noksommeligt og Saliggjørende: Det, ved hvilket, vandrende derudi, vi nyde Samfund med de Hellige, og Christi *1 Bevis.*

Christi Blod, der renser os af al Synd, maa være noksommeligt :

Men saadant er LIUSet, i Job. i. 7.

Derfore, &c.

Fremdelis ;

2 Beviis,

Det, som vi ere befalede at tro paa, at vi kand komme til at blive Liusens Bôrn, maa være et Overnaturligt, Noksommeligt, og Saliggjørende Principium :

Men vi ere befalede at tro paa dette Lius ;

Derfor, &c.

Den første Fremsettelse kand ikke negtis. Den anden er Christi egne Ord, Job. xii. 36. *Meden I have Lyset, troer paa Lyset, at I kand blive Lysets Bôrn.*

Modsig,

Herimod anbringe de denne Modsigelse, *At ved, Liuset her, forstaaes Christi udvortis Person, paa hvilket Hand vilde have at de skulle tro.*

Svar.

Om Christi
udvortis
Person var
Liuset?

At de burde have troed paa Christum, det er at Hand var den MESSIAS, som skullê komme, negtis ikke ; men hvordan de beviiser, at Christus meente *det* paa dette Stæd, veed jeg ikke : Ja, denne Stæd selv viiser langt anderledis, i disse Ord, *Meden I have Liuset*, og ved det foregaaende Vers, *Vandrer den Stund I have Liuset, at Mørket ikke overfalder eder* : Hvilke Ord befatter, At naar dette Lius, paa hvilket de skulle tro, var borttaget, da skulle de miste Tid, og Leylighed til at tro. Nu, dette kunde ikke forstaaes om Christi Person, ellers kunde jo Jøderne have troed paa Hannem, og mange troede paa Ham til Salighed, som alle Christne giôr paa denne Dag, da dog Hans Person, nemlig, Hans Legemlige Nærværelse, eller Udvortis Men-

Christi Lius
er ikke
Christi ud-
vortis Men-
niske eller
Person.

niske er langt borte fra dennem. Saa at dette Lius, paa hvilket de vare befalede at tro, maa være det Indvortis, Aandelige Lius, som skinner i deris Hierter til en Tid, det er, imens deris Hiemsøgelsis Dag varer ; hvilket, saa lunge det holder ved at Kalde, Indbyde og Formane, da sigis Menniskene at have det, og kand tro derpaa ; men naar Menniskene ikke

ikke ville tro paa, men foragte det, da lader det af at være dem et Lius til at viise dem Veyen; men efterlader en Sands om deris Utroskab, som et Sting i deris Samvittighed; hvilket er en Forskrekkelſe og Mørk i dem, og paa dem; hvorudi de ikke vilde, hvorthen at gaa, ikke heller kand udvirke nogen Vey nyttig, til deris Salighed. Og derfor til ſaadanne Haardnakkede ſigis Herrens Dag at være Mørk, og ikke Lius, *Amos v. 18.*

Hvoraſ klarligen viiſis, at endſkiönt mange anamme ikke dette Lius, (ſom mange ikke begribe det) ikke diſ mindre ſkinner dette Saliggjørende Lius i alle, til at ſaliggjøre dem. Hvorom ogſaa

Cyrillus Alexandrinus taler vel, og forſvarer vor Lærdom: *Med ſtor Flittighed og Aarvagenhed* (ſiger Hand) *giør Apoſtelen Johannes ſin Flid, til at forekomme Menniskens forſengelige Tanker: Thi her er en forunderlig Sammenbeng af høye Ting, ſom kulkaſter og opløſer Modſigeller. Hand havde nyligen kaldet Søn-*

nén det fandt Lius, ved Hvilket hand ſtafſtede, at et hvert Menniſke, ſom kommer i Verden, var opluſt; ja, at Hand var i Verden, og Verden var ſkabt ved Hannem. Mand maatte da ſige, Derſom Guds Ord er Liuſet, og derſom dette Lius opluſer Menniskens

Hierter, og giver Menniskene Gudſfrygtighed, og Forſtand; derſom Hand var altid i Verden, og var Verdens Skabere og Bygmestere, hvorfor var Hand ſaa lenge ukiendt for Verden? Det ſiunis beller, at fordi Hand var ukiendt for Verden, derfor var Verden ikke opluſt ved Hannem. eller Hand aldelis Lius. At ikke nogen ſkulle gjøre denne Modſigelſe, da indfører hand dette

[Og Verden kiendte Ham ikke.] Lad ikke Verden (ſiger hand) beſkyldt Guds Ord, og Hans Evige Lius, men ſin egen Ondſkab; thi Solen liuſer, men Creaturet

forkaſter den Naade, ſom det er given, og miſbruger den Skarpsindighed og Forſtand, ſom det er givet, hvorved det kunde naturligen have kiendt Gud; og ſom den Forlorne Søn, har vendt ſin Hu til Creaturet, forſømmet at gaa fremad, og formedeſt Daavendhed og Ferſøm-

*Cyrillus A.
lexandrinus
over Joh.
lib. 1. c. 11.*

*Solen opluſer, men
Menniſken
af Forſøm-
melſe begra-
ver Opluſ-
ningen.*

melse begravet Opliusningen, og foragtet denne Naade. Hvilket, at Pauli Discipel ikke skulle gjøre, da var hand befaleet at Vaage; Derfor bør det tilregnis deris Ondskab, som ere opluste, og ikke til Liuset. Thi ligesom endskjønt Solen opgaar over alle, dog den, som er blind faar ingen Nytte derved; ingen kand derfor med rette beskylde Solens Klarhed, men maa tilskrive Aarsagen, at de ikke see, til deris egen Blindhed: Saa holder jeg, at det bør forstaaes om den Eenbarne Guds Søn; thi Hand er det sande Lius, og udsender sin Glantz paa alle; men denne Verdens Gud, som Paulus siger, har blindet deris Sind, som ikke tro, 2 Cor. iv. 4. at Evangelii Lius ikke skulle skinne for dem. Vi sige da, at Mørkbed er kommen over Mennisken, ikke fordi de ere aldelis uden Lius, thi Naturen beholder stedse Fornuftens Kraft, som er den givne af Gud; men fordi Mennisken er formedelst en Ond Vane, eller Habu, fækt, og bleven verre, og har foraarsaget den Naadis Maade at forfoekkis. Naar da det samme bender et Menniske, da maa hand jo retteligen beder med Psalmisten, Aabne Du mine Øyne, at jeg kand see de underlige Ting i din Low. Thi Lowen var givne, at dette Lius maatte antendis i os; og vor Sinds øyens Suurhed og Blindhed blive borttaget, der boldt os fast i vor forrige Varnittighed. Ved disse Ord derfor beskyldis Verden, som Utaknemmelig og uden Sands, der ikke kiender sin Author og Begyndere, og ikke frembær Opliusningens gode Frugter; at det nu maa sumis retteligen at sigis om alle, som fordum sagdis ved Propheten, om Jøderne; Jeg ventede, at den skulle have baaret gode Druer, men den bar vilde Druer. Thi den gode Opliusningens Frugt var den Eenbarnis Kundskab, som en Klasse, hengende paa en frugthar Green, &c.

Naade ikke
en naturlig
Gave.

Hvoraf seeis, at Cyrillus troede, at en Saliggjørende Opliusning var givne til alle. Thi hvad hand siger om Naturen, forstaa hand ikke om den gemeene Menniskens Natur i sig selv, men om den Natur, hvilken Fornuftens Kraft er gudommeligen givne: thi hand forstaaer denne Almindelige Opliusning at være af

den

den samme Slags, som den *Naade*, om hvilken *Paulus* taler til *Timotheum*, sigendis, *Forsøm ikke den Naade, som er udi dig*. Og mand kand ikke tro, at *Cyrilus* var saa vankundig, at slutte at den *Naade* var en Naturlig Gave.

§. XXII. At dette Saliggiørende Lius og Sæd, II. Beviis. eller een Deel deraf er given til alle, viiser os Christus udførligen, i Lignelsen om Sæde-Manden, *Mat. xiii.* fra det 18 Vers, *Marc. iv.* og *Luc. viii.* II. *Rigens Sæd* sigendis, At denne Sæd, som er saaet i disse atskil-
lige slags Jord, er *Rigets Ord*, som Apostelen kal-
der *Troens Ord*, *Rom. x. 8.* *Jac. i. 21.* ὁ λόγος αὐτοῦ, *Forskiel.*
det *Indplantede*, *Indpodede Ord*, som er dygtigt til at
frelse Sielen; Ordene selv viiser, at det er det, som
er saliggiørende i sin Natur; thi i den gode Grund
bær det Frugt overflødeligen.

Lader os da tage i Agt, At denne *Rigets Sæd*, dette Saliggiørende, Overnaturlige, og Noksomme-
lige Ord, var virkeligen saaet i den Steenig og Tor-
nige Jord, og hos Veyen, hvor det var af ingen
Nytte, men blev udygtigt formedelst disse Jorde:
Det var, siger jeg, den samme Sæd, som blev saaet
i den gode Jord. Det er da Frygt for Forfølgelse,
og Rigdoms Bedrægeri, (som Christus selv forklarer
Lignelsen) der hindrer denne Sæd fra at gro i mangis
Hierter: Ikke at den jo i sin egen Natur er noksom-
melig; saafom den er den samme, som den, der
voxer op og haver Fremgang i deris Hierter, som
den annamme. Saa at, endskiønt Alle ere ikke
derved saliggiorde, dog alligevel er Saligheds Sæd
af Gud plantet og saaet i *Allis* Hierter, hvilken vilde
opvoxe, og frelse Sielen, dersom den ikke var qualst
og forhindred. Om denne Lignelse siger *Victor An-
tiochenus* (over *Marc. iv.* som hand er anddraget af
Vossius, i hans *Pelagianske Historie*, 7. Bog) At vor
Herre Christus baver rundeligen saaet sit Ords Gu-
dommelige Sæd, og fremsat det for Alle, uden Persons
Anseelse; og som den, der saaer, gjør ikke Forskiel
imellem Jord og Jord, men enfoldeligen, uden Forskiel,

Kaster Sæden hen derudi; saa baver voris Frelser tilbudet det Gudommelige Ords Fåde, saa vidt; som Han nem anstod; endskiønt Hand ikke var ukundig, hvad mangis Ende vilde blive. Omsider, Hand anstillede sig saaledis, at Hand med rette kunde sige, Hvad skulle jeg have giordt, som jeg ikke baver giordt? Og hertil svarer Lignelsen om Pundene, Mat. xxxv. den, som havde *to Pund*, var antagen, ligesaa vel som den, der havde *fem*, fordi hand brugte dem til sin Herris Profit: Og hand, som havde *eet*, kunde haft giordt ligesaa; hans *Pund* var af den samme Natur med de andre, det var ligesaa dygtigt til at have efter sin Maade til Veye bragt sin Profit, som de andre. Og saaledis, endskiønt der er ikke en lige Deel af Naade given til *Alle*, men til somme *fem Pund*, til somme *to*, og til somme ikkun *eet Pund*; dog er der given det til *Alle*, som er noksommeligt; og intet meere er fordret, end som en hver er givet: Thi hvilken meget er givet, hos ham skal man søge meget, Luc. xii. 48. Hand, som havde *to Pund*, var antagen fordi hand gav *fire* igien, ikke mindre, end hand, som gav de *ti*: Saa skulde ogsaa hand, som havde det *eene*, derfom hand havde givet *to*; og uden Tvivl, *eet* var dygtigt til at haft bragt *tvende* til Veye, ligesaa vel, som *fem* til at have bragt *ti*, eller *to fire*.

III. Beviis.

Liuset er
Evangelium,
Guds Kraft,
som prædiker
i et hvert
Creatur un-
der Himme-
len.

§. XXIII. For det Tredie; Dette Saliggiørende, Aandelige Lius er Evangelium, hvilket Apostelen siger udførligen, er prædiket i et hvert Creatur under Himmelen; endog det selv samme Evangelium, hvoraf Paulus var en Tienere, Col. i. 23. Thi Evangelium er ikke en bar Forkyndelse om gode Ting, men Guds Kraft til Salighed, alle dennem, som tro, Rom. i. 16. Endskiønt den udvortis Evangelii Forkyndelse tagis undertiden for Evangelium; saa er det dog ikkun Figurligen, og ved en Metonymie. Thi, at tale egentligen, da er Evangelium den indvortis Kraft og Liiv, der prædiker glade Tiderne i alle Menniskers Hierter, tilbydende dennem Salighed, og søgende at Frelse dem fra deris Synder; og derfor sigis det

at prædikis i et hvert Creatur under Himmelen : Da der dog ere mange Tusinde Mænd oc Quindre, der aldrig havde det udvortis Evangelium prædiket for dem. Derfor naar Apostelen *Paulus*, *Rom. i.* har sagt, *At Evangelium er Guds Kraft til Salighed*, fremdelis tillegger dette, *At derudi er Guds Retferdighed aabenbaret fra Tro til Tro ; saa ogsaa Guds Vrede imod dem, som holde Guds Sandhed i Uretferdighed : Af denne Aarsag (siger hand) fordi det, som kand forstaaes om Gud, er kundgiort i dennem ; for Gud har vüist dennem det.* Nu, det som kand forstaaes om Gud, er aabenbaret ved Evangelium, som var kundgiort i dennem. Thi de, om hvilke Apostelen taler, havde intet udvortis Evangelium prædiket for dem ; saa at det var formedelst den indvortis Guds Kundskabs Aabenbarelse i dennem, hvilket er retteligen Evangelium prædiket i Mennisken, *at Guds Retferdighed er aabenbaret fra Tro til Tro ;* det er, det aabenbarer for Sielen hvad er Retferdigt, Got og Helligt ; og at, som Sielen antager det og troer, bliver Retferdighed meere og meere aabenbaret, fra en *Trois Grad* til en anden. Thi endskiönt (som det efterfølgende Vers siger) den udvortis Skabelse forkynnder Guds Kraft ; dog alligevel *det som kand forstaaes om Gud, er aabenbaret indvortis :* Ved hvilken indvortis Aabenbarelse, vi ere giorde dygtige til at see og kiende den Evige Kraft og Guddom i den udvortis Skabelse ; saa at, dersom det ikke var for dette Indvortis Principium, da kunde vi ikke meere forstaa de Guds usiunlige Ting, ved den udvortis siunlige Skabelse, end et blindt Menniske kand see og atskille Afbildninger or Farver, eller dømme om den udvortis Skabelsis Deylighed. Derfor siger hand, *Först, Det som kand forstaaes om Gud, er aabenbaret i dem ;* og derudi, og derved, kand de læse og forstaa den Kraft og Guddom i de Ting, der ere udvortis og siunlige. Og enddog nogen maa skee ville sige, at den udvortis Skabelse, af sig, uden noget Overnaturligt eller Saliggiörende

Principium

Den udvortis Skabelse
kan over-
tale et Men-
niske at der
er en Evig
Dyd og
Kraft.

Principium i Hiertet, udviiser til det naturlige Men-
niske at der er en Gud; hvad var dog saadan Kund-
skab mig til Nytte, dersom den ikke gav mig til-
kiende, hvad Guds Villie er, og hvorledis jeg skal
giøre det, som Hannem er Behageligt? Thi den
udvortis Skabelse, endskiønt den kand indskyde mig,
at der er en Evig Kraft og Magt, hvorved Verden
har haft sin Begyndelse; saa dog siger den mig ikke,
eller lærer mig, hvad er Helligt, Fromt, og Ret-
ferdigt, hvorledis jeg skal blive fri fra mine Fristel-
ser og onde Affecter, og komme til Retferdighed:
Det maa skee af en indvortis Aabenbarelse i mit Hi-
erte. Da dog disse *Hedninge*, som Apostelen om-
taler, forstode ved den indvortis Lov, og Guds
Kundskabs Aabenbarelse i dennem, at giøre Forskiel
paa Ont og Got, som i det neste Capittel udviisis,
hvorom herefter skal meldis. Propheten *Michaas*,
talende om Menniskan i Almindelighed, beviiser
dette, *Mic. vi. 8. Hand harver kundgiort dig, O Men-
niske, hvad got er. Og hvad elsker Herren af dig,
uden at giøre ret, og elske Miskundbed, og ydmyge dig
at vandre med din Gud? Hand siger ikke, Gud ud-
krever, til hand har først forsikret, at Hand har
viist det dem. Nu, fordi dette er viist alle Men-
nisket, og aabenbaret i dem; derfor, siger Apostelen,
er Guds Vrede aabenbaret imod dem, fordi de holde
Sandhed i Uretferdighed; det er, den Sandheds, Li-
usis, Sæds, og Naadis Maade i dennem; fordi de
skule dette Pund i Jorden; det er, i den Jordiske
og Uretfærdige Part i deris Hiertet, og tilstede det
ikke at bære Frugt, men at quælis med Omsorg for
dette Liiv, Frygt for Vanære, og Rigdoms Bedra-
gelighed; som i den foromrørte Lignelse udviisis.
Men Apostelen *Paulus* end ydermeere aabner og
forklarer denne Materie, *Rom. x.* hvor hand forkyn-
der, At det Ord, som hand prædikede, (nu det Ord,
som hand prædikede, og det Evangelium, som hand
prædikede, og hvis Tienere hand var, er eet og det
selv samme) er ikke langt borte, men nær, i Hiertet,*

og i Munden; og strax derefter anfører vore Mod-
 standeris Gienfigelse, i det 14 og 15 Vers; *Hvordan*
skal de tro paa Hannem, om hvilken de ikke have hørt?
Og hvorledis skal de bære uden en Prædikere? Dette
 svarer han i det 18 Vers sigendis; *Men (jeg siger)*
have de ikke hørt? Ja visseligen, deris Liid er ud-
gangen over al Jorden, og deris Ord til Verdens Ender;
 givende tilkiende, at denne Gudommelige Prædikere Den Gudom-
 har ladet sig lyde i alle Menniskens Ören og Hier- melige Præ-
 ter; thi om de *Udvortis Apostler* var denne Sagn ikke dikere (Or-
 fand, hverken paa den Tid, ikke heller mange hun- det som er-
 drede Aar derefter; ja, der er vel endnu store og vær) har
 viide Lande og Riger, som aldrig, i henseende til Klinget i
 det udvortis, haver hørt *Christum*, eller hans *Apostle*. alle Menni-
 Dette Indvortis og Kraftige Guds Ord, er endnu skers Hier-
 meere fuldkommeligen beskrevet i Epistelen til de ter og Ören.
Hebræer, Cap. iv. 12, 13. *Thi det Guds Ord er le-*
vende og kraftigt, og skarper end noget tveegget Sverd,
og som trænger igiennem, indtil det adskiller baade Siel
og Aand, baade Ledmod og Marve, og dömmes oven
Hjertets Tanker og Finde. Dette Aandelige Ords
 Dyder ere her opregnede: Det er *Levende*, fordi det
forsker og prøver Allis Hjerten; aldelis intet Menni-
 skis Hjerte undtagen; hvilket Apostelen andrager
 til en fuldkommeligere Beviisning, i det efterfølgende
 Vers; *Men alle Ting ere blotte og aabenbare for Hans*
öyne, om Hvilken vi tale: Og intet *Creatur* er usynligt For Hvem
 for Hans Ansigt. Endskiönt dette endeligen og mid- alle Ting ere
 delbarligen henföris til Gud, dog nærmere og umid- aabenbare.
 delbarligen henhører det til *Ordet* eller *Luset*; hvil-
 ket, som tilforn er beviist, er *udtallis Hjerten*; ellers
 havde det været urimeligt at indføre det paa denne
 Sted. Apostelen viiser, hvorledis en *buen Indsky-*
delse og Hjertets Tanke er beskrevet af Guds Ord; fordi Og hørt
 alle Ting ere nøgne for Gud; Meningen er denne, Indskydelse
 at det er i og ved dette Ord, hvorved Gud seer og og Hjertets
 kiender Menniskens Tanker; og saa maa vendelig
 være i alle Mennisker, fordi Apostelen siger, *Der*
er intet Creatur, som ja er aabenbart i Hans Ansigt.
 Dette

Det trofaste
Vidne.

Dette da er det trofaste *Vidne* og Guds Sendebud, der vidner for Gud, og for Hans Retferdighed i alle Menniskers Hierter: *Tbi Hand bar ikke ladet Mennisken Vidne foruden*, Giern. xiv. 17. og Hand sigis at være given *Folkene til et Vidne*. Efa. liv. 4. Og som dette Ord bar Vidne for Gud, saa er det ikke sat i Mennisken, alleniste til at fordømme dem: Thi, som Hand er given for et *Vidne*, saa siger Propheten, *At Hand er given til en Ledsagere og Anførerere*. Liuset er given, at alle formedelst det skulle tro, Joh. i. 7. *Tbi Troen kommer ved Hørelsen, og Hørelsen ved dette Guds Ord*; hvilket er sat i Menniskens Hierte, baa- de til at være et Vidne for Gud, og at være et Mid- del at bringe Mennisken til Gud, formedelst Tro og Omvendelse: Det er derfor *Kraftigt*, at det kand atskille Siel og Aand: Det er ligesom et *tveegged Sverd*, at det kand afhugge Synd fra hannem, og skille det Dyrebare fra det Lastelige, og fordi Men- niskens Hierte er kaaldt og haardt, ligesom Jernet naturligen, derfor har Gud sat dette Ord *i bannem*, hvilket sigis at være lig en *Ild*, og en *Hammer*, Jer. xxiii. 29. at ligesom ved Ildens Heede, Jernet (som af sin egen Natur er kaaldt) bliver varm, og, ved Hammerens Magt, er bløtgiordt og danned, efter Konstners Villie: Saa er det kaalde og haarde Menniskens Hierte, ved dette Guds Ords Dyd og Kraft, *nær og i Hiertet*, dersom det ikke staar der imod, varmed og bløtgiort, og bekommer et Him- melske Stamp og Billede. Den største Deel af Fæ- drene have talet vidtløfteligen om dette Ord, *Sæd, Lius, og saliggjørende Røst*, kallende alle til Salig- hed, og dygtig til at saliggjøre.

En Ledsage-
re og Anfø-
vere.

Et tveegget
Sverd.

En Ild og
Hammer.

Cl. Alex.

Clemens Alexandrinus siger, *Lib. 2. Stromat.* Det Gudommelige Ord haver raabt, kallende alle, kien- dende dem vel, som ikke ville adlyde; og dog alligevel, fordi det er i vor Magt, enten at adlyde, eller ikke at adlyde, at ingen skulle undskylde sig med Vankundighed, da har det gjort et Retferdigt Kald, og alleniste fordret det, som er udi et hvert Menniskis Kraft og Styrke.

Iligemaade,

Iligemaade i hans Advorsel til Hedningene. Thi, ligesom (siger hand) den Herrens Himmelske Ambassadeur, Den Guds saliggiørende Naade, som er aabenbaret for alle, &c. Dette er Ordets nye Lyd, Komme og Aabenbarelse, hvilket nu lader sig see i os, det som var i Begyndelsen, og førend alle Ting. Atter igien, Hører derfor, I, som ere langt fra, hører I, som ere nær; Herrens Ord er ikke skiult fra nogen, Liuset er almindeligt for alle, og skinner for alle. Der er ingen Mørkbed i Ordet; Lader os haste til Salighed, til Igienfødelsen, at vi, som ere mange, maa blive samlede i den eene alleniste Kierlighed. Sammensteds siger hand, At der er indgivet alle, men besynderligen dem, som ere opdragne i Lærdom, en vis Gudommelig Influence, *τὴν ἀποπόστα Θείαν*. Og fremdelis taler hand om det indfødde Vidne, hvilket er troværdigt, og af sig selv enfoldeligen udvelger det, som er ærligt. Og atter, siger hand, At det er ikke umueligt at komme til Sandbed, og tage fat derpaa, saasom den er os ganske nær, i vore egne Huuse, som den meget viise Moses udviiser, levende i trende Deelee af os, nemlig, i vore Hænder, i vor Mund, og i vort Hierte; dette, siger hand, er et meget vist Sandbeds Tegn, hvilket er ogsaa fuldkommen i trende Ting, nemlig, i Raad, Gierning, og Tale. Og atter siger hand iligemaade til de vantro Landskaber; Antag Cbristum, antag Liuset, bliv seende, til den Ende, at du kanst retteligen kiende baade Gud og Mennisken. Det Ord, der har opliust os, er meere behageligt og deyligt, end Guld og dyrebare Ædelstene. Og atter, siger hand, Lader os antage Liuset, at vi kunde annamme Gud; lad os antage Liuset, at vi kunde blive Herrens Disciple. Og atter siger hand til de Vantro, Den Himmelske Aand hielper dig, til at imodstaa og fly Vellyst. Ydermeere lib. 5. Strom. siger hand, Gud forbyde at Mennisken skulle ikke blive deelagtig i Kundskab med Gud, *Θείας ἐννόιας*, som i Skabelfsens Bog sigis at være deelagtig i den Aandelige Indblæsning. Og Pæd. lib. 1. cap. 3. Der er (siger hand) en behagelig og yndig Ting i Mennisken, som

At samles
til den eene
og allene
Kierlighed.

Det oplu-
sende Ord.

som kaldis Guds Indblæfning, *ἐμπνεύματα Θεοῦ*. Den samme Mand, lib. 10. Strom. henviiser Menniskene til det Lius og Vand i dem selv, som have deris Sielis Öyne formörkede og fordunklede, formedelst ond Optugtelse og Lærdom : Lad dem gaa ind til deris eget Lius, det som er i deris egne Huuse, *ἐν τοῖς οἴκοις τοῖς ἑαυτοῦ*, til Sandhed, som klarligen aabenbarer disse Ting, som ere skrevne.

Ju. Martyr.

Justinus Martyr, i sit første Forsvar, siger, At Ordet, som var, og er, er i alle ; ja det selv samme Ord, som ved Propheterne foresagde tilkommende Ting.

Auth. de
voc. Gent.

Den Skribentere, som haver skrevet om Hedningens Kaldelse, siger, lib. 1. cap. 2. Vi tro efter den samme, (nemlig Skriften) og Gudeligen bekiende, at Gud altid havde Omjorg for Mennisken i Almindelighed : Hvilken, endskiönt Hand ledsagede ved besynderlige Regler et Folk, samlet til Ham selv til Gudfrygtighed ; dog borttog Hand ikke fra noget Landskab eller Menniske, sin egen Gødheds Gave, at de kunde blive overbeviste, at de havde annammet Propheternis Ord, og Lowens Befalninger, i Tienister og Vidnisbyrd om de første Principiis. Cap. 7. siger hand, At hand troer, at Guds Naadis Hielp har ikke været fraboldt fra noget Menniske. Lib. 2. cap. 1. Fordi, endskiönt Salighed er langt fra Syndere, dog er der intet foruden hans Saligheds Nærværelse og Kraft. Cap. 2. Men saasom ingen iblant det Folk, over hvilke vare sette begge Lærdomme, vare Retferdiggiorde, uden formedelst Naaden, ved Troens Aand ; hvo kand tviste, at jo de, af hvadsombelst Landskab, i hvadsombelst Tid, kunde behage Gud, vare ledsagede ved Guds Naadis Aand ; hvilken, endskiönt den i forrige Tider var meere sparsom og skjult, dog negtede ikke sig selv til nogen Tid ; jaasom den er den samme i Kraft, atskillig i Maade, uforanderlig i Raad, mangfoldig i Virkning.

III. Fremf.
Beviist.

§. XXIV. Den tredie Fremfættelse, som bør beviis, er, At det er ved dette Lius, Sæd og Naade, at Gud virker alle Menniskers Salighed ; og mange komme til at blive deelagtige i Christi Døds Nytte, og Salighed
ved

ved bannem forvervet. Ved hvis Indvortis og kraftig Virkning, som mange Hedninge ere komne til at blive deelagtige i Løfterne, som ikke vare af Abrahams Sæd efter Kiødet; saa kand og somme nu, til hvilke Gud haver gjort den Historiske Kundskab umuelig, komme til at blive frelst ved Christum. Efterfom da vi have allereede beviist, at Christus er død for Alle, at der er en Hiemføgelsis Dag given til Alle, og, imens den varer, da er Salighed dem muelig; og at Gud haver givet en Deel af Saliggjørende Naade og Lius til Alle, prædiket Evangelium til og i dem, og sat Troens Ord i deris Hierter; denne Fremsettelsis Materie maa siunis at være beviist. Dog alligevel skal jeg endnu (til allis viidere Fornøyelse, som begiere at forstaa Sandhed, og holde den, som den er i Jesu) lidet beviise dette med to eller tre klare Skriftens Vidnisbyrd, og borttage de gemeeniste, saavelsom de sterkeste Modsigelser, som de pleye at fremsføre der imod.

Guds Salighed virkis ved Liuset i alle.

Voris Fremsettelse da har tvende Parter; Først, At de, som have Evangelium, og Christum udvortis prædiket til dem, ere ikke frelst, uden ved den Naadis og Liusis Virkning, som er i deris Hierter.

1 Part.

For det Andet, At ved dets Virkning og Kraft, mange have været, og nogle kand blive frelst, til hvilke Evangelium har aldrig været udvortis prædiket, og som ere aldeis vankundige i den udvortis Historie om Christo.

2 Part.

Angaaende det første, endskiønt det af de fleeste givis Magt, dog fordi det er meere i Ord end Gierning (hvorum viidere at tale vil givis Anledning, i den neste Fremsettelse, om Retferdiggiørelsen) da skal jeg i saa Ord beviise det. Og først af Christi Ord til Nicodemus, Joh. iii. 3. Sandelig, sandelig, siger jeg dig, Uden nogen bliver fød, kand band ikke indkomme i Guds Rige. Nu denne Fødsel kommer ikke ved den udvortis Evangelii Prædiken, eller Christi Kundskab, eller Historiske Tro paa Hannem; saasom mange have den, og stadeligen tro den, som aldrig ere saaledis fornyede. Apostelen Paulus gaar

1 Part.
Beviist.

Den nye Fødsel (eller Igienfødsel) kommer ikke ved den udvortis Christi Kundskab.

saa

faa vidt, i at drive paa denne *Nye Skabelfis* Fornødenhed og Ypperlighed, at hand i en sær Henseende setter til Side den udvortis Christi Kundskab, eller at kiende Ham efter Kiødet, i disse Ord, 2 Cor. v. 16, 17. *Derfor kiende vi berefter ingen efter Kiødet; men dersom vi og have kiendt Christum efter Kiødet, kiende vi Ham dog nu ikke meere. Er derfor nogen i Christo, da er band et nyt Creatur; de gamle Ting ere forbigangne; see, alle Ting ere blevne nye.* Hvoraf klarligen seeis, at hand giør Christi Kundskab efter Kiødet, ikkun, saa at sige, de Rudimenter, som smaa Børn lære; hvilke, efter at de ere blevne viidere oplærde, ere dem til mindre Brug; fordi de have disse første Lærdommens Substantze i deris Hoveder. Som alle Lignelser halte in nogen Part, saa vil jeg ikke at denne skal holde i al henseende; dog vil denne holde saa vidt, at som de, der ikke gaa viidere, end til disse første Rudimenter, kand aldrig holdis for Lærde; og som de komme lenger frem, have mindre Brug af dem; saa iligemaade de, som ikke gaa lenger frem, end til den udvortis Christi Kundskab, skal aldrig arve Himmerigis Rige. Men saadanne, som komme til at kiende denne *Nye Fødsel*, at være i Sandhed i Christo, at være et *Nyt Creatur*, at have *de gamle Ting forbigangne*, og *alle Ting at blive Nye*, kand med god Skiel sige med Apostelen, *Endskiønt vi have kiendt Christum efter Kiødet, dog berefter kiende vi Hannem ikke meere.* Nu dette *Nye Creatur* kommer af dette *Liufis* og *Naadis* Virkning i Hiertet: Dette er det Ord, som vi tale om, der er skarpt og igiennem trengende, dygtig til at frelse Siælen, det *indgrastede* Ord, ved hvilken denne nye Fødsel er skeed; og derfor haver Christus forvervet os denne Hellige Sæd, at derved denne Fødsel kunde til Veye bringis i os; hvilken ogsaa derfor kaldis, *En Aandens Aabenbarelse*, *given en hver til Nytte*; thi der staar skrevet, at *ved Een Aand ere vi alle døbte ind i eet Legeme.* Og Apostelen Peder iligemaade tilskrifer denne

Men ved
Liufets og
Naadens
Virk i
Hiertet.

denne Fôdsfel til Guds Sæd og Ord, hvilket vi have
 saa vidtløfteligen omtalt, figendis, i *Pet. i. 23.*
Igienfôdde, ikke af forkrænkelig, men uforkrænkelig
Sæd, ved Guds levende Ord, og som bliver evindeligen.
 Endskiønt derfor denne Sæd er liden i Anseelse, saa
 at Christus ligner den ved et Sennips Korn, hvilket er
 det minste blant al Sæd, *Mat. xiii. 31, 32.* og at det er
 skiult i den Jordiske Part af Menniskens Hierte :
 saa dog er derudi Liiv og Salighed indfattet for
 Menniskens Børn ; hvilket lader sig meere og meere
 tilsiune, som de sôye sig derefter. Og i denne Sæd,
 i alle Menniskers Hierter, er *Guds Rige*, som i en
 Dygtighed at frembringis, eller at opkomme, efter
 som det tager Rod, er forfrisket og ikke quælt.
 Heraf siger Christus, at *Guds Rige var endog i Pha-*
riferne, Luc. xvii. 20, 21. som sette sig imod Han-
 nem og saa retteligen holdtis for *Slanger og ôgle Unger.*
 Nu *Guds Rige* kunde ikke anderledis være i dennem,
 end i en Sæd, ligesom at *Tredive-fold* og *Hundrede-*
Fold er indfattet i et lidet Korn, eller Frô, liggende
 i en ufrugtbar Jord, hvilket ikke udspringer, fordi
 det fattis Vedske : Og som det gandske Legeme
 af et stort Træ er potentialiter indsluttet i det Træis
 Sæd, og saaledis i sin Tid udspiirer ; og som
 en Mands eller Quindis Capacitet er ikke alleniste
 i et Barn, men ogsaa i et Foster ; Ligefaa er
Jesu Christi Rige, ja *Jesus Kristus* selv, *Christus*
indvortis, som er Herlighedens Haab, og bli-
 ver *Visdom, Retferdighed, Helliggiôrelse* og *Igien-*
løfning, i en hver Mands og Quindis Hierte, i den
 liden *Ufordervelige Sæd*, færdig til at fremkomme,
 som den er antagen og forfrisket i Kierlighed dertil.
 Thi ingen Mennisker kand være verre, end disse
 Rebelliske og Vantro *Phariseer* vare ; og dog var
 dette *Rige* saaledis inden i dem, og de vare henviiste
 der at sôge derefter : Saa at det er hverken *see her*,
 eller *see der*, i denne el'er den anden Skik og Mo-
 de, at dette findis ; men som Guds Sæd i Hiertet
 er i Agt taget og medhandlet. Og sandelig heraf er

*Guds Rige
 er i Sæden,
 i alle Men-
 niskers Hier-
 ter.*

Calvini-
ſters, Papi-
ſters, Ar-
minianers
og Socinia-
ners *Vildſa-
velſer, neg-
tende Liuſet
at være ſa-
liggjørende.*

*Chriſti Aa-
benbarelſis
Uſelhed i
Kiødet.*

det (nemlig fordi dette Lius, Sæd og Naade, ſom lader ſig ſee i Menniskens Hierte, er ſaa lidet agtet, og ſaa meget overſeet) at ſaa faae kiende Chriſtum undfangen og fød i dem. Det eene ſlag, nemlig, *Calviniſterne*, de anſee Naaden, ſom en umodſtandelig Kraft, og derfor forſomme og foragte dette Rigens Evige Sæd, i deris Hierter, ſom en liden, unokſommelig, unyttig Ting, til deris Salighed. Paa den anden Side, *Papiſterne, Arminianerne og Socinia-
nerne*, de ſette op deris Naturlige Kraft og Villie, negtende, at denne liden Sæd, dette lille Liufis Skin, er den Overnaturlige, Saliggjørende Guds Naade given et hvert Menneske, at frelſe Hannem. Og ſaa paa dennem blive diſſe Chriſti Ord gjorde ſande, *Dette er Verdens Fordømmelſen, at Liufet er kommen i Verden, men Menniskene elſke meere Mørket, end Liufet*; og Aarſagen er hoſføyet, *fordi deris Gierninger ere Onde*. Alle bekiende at de føle dette, dog ere ikke villige at tilſkrive det denne Dyd og Kraft. Somme vil have, at det er *Fornuften*; Somme en *Naturlig Samvittighed*; ſomme nogle *Levninger af Guds Billede, der blev tilovers i Adam*. Saa Chriſtus, ſom Hand var imodſagt af alle Slags Religions Be-kiendere, i Hans Udvortis Aabenbarelſe, ſaa er Hand nu i Hans Indvortis. Det var Hans udvortis Uſelhed, for hvilken mange foragtede Ham, ſigende, *Er ikke denne den Timmermands Søn? Er ikke hans Brødre og Søſtre hos os? Er ikke denne af Galilæa? Og er der nogen Tid en Prophete udkommen af Galilæa? Og ſaadanne fleere Slutninger*. Thi de ventede en udvortis Frelſere, der, ſom en ſtor Potentat, ſkulle letteligen frelſe dem fra deris Fiender; og ikke ſaadan en MESSIAS, ſom ſkulle ſkamme-
ligen kaarsfeſtis, og ligesom lede dem ind udi mange Sorge, Bedrøvelſer, og Beſværligheder. Saa ved denne Aabenbarelſis Slethed og Uſelhed kommer de Klygtige *Jefuiter*, de indbildede fornuftige *Socinia-
ner*, og de lærde *Arminianer*, til at ſee høgere end dette; og ville heller have noget, ſom de kunde
øre

øve deris Snildhed, Fornuft og Lærdom paa, og
 bruge deris egen Villies Frihed. Og de trygge
Calvinister, de ville have en Christum til at frelse
 dem uden nogen Umage, at forderve alle deris Fien-
 der for dem, uden for dem, og intet eller lidet inden
 i dem; og imidlertid leve tryggeligen, og løseligen
 hen i deris Synder. Hvoraf, naar alting er vel ex-
 amineret, Aarsagen er aabenbar, nemlig *Fordi deris*
Gierninger ere onde, at de endregteligen forkaſte
 dette *Lius*: Thi det straffer og laster paa de Viisfste *Liusets Na-*
 og Lærdifste iblant dem, og hemmeligen overbevii- *tur.*
 ser dem; og al deris *Logiske* Lærdom kand ikke
 komme det til at tie, ikke heller den tryggeste iblant
 dem stoppe dets indvortis Røst, der straffer dem for
 al deris Tillid til den udvortis Christi Kundskab,
 eller hvad Hand udvortis haver lid for dem. Thi,
 som ofte er omtalt, *paa en Tid det stræber med alle,*
og kiver med alle; og det er den udræbte Natur, den
 første Natur, den gamle *Adam*, som endnu er i
 Liive i de Viisfste, de Lærdifste, i dem, som ere
 mest Ivrige for den udvortis Christi Kundskab,
 som negte dette, foragte det, og udelukke det,
 til deris egen Fordømmelse. Alle disse komme
 under denne Sententz: *En hver, som giør ilde,*
bader Liuset, og kommer ikke til Liuset, at hans
Gierninger skal ikke straffes, Joh. iii. 20. Saa at vi
 maa nu vel sige, og kand af en vis og sand Erfaren-
 hed sige, som forðum, *Psal. cxviii. 22. Mat. xxi.*
42. Marc. xii. 10. Luc. xx. 17. Giern. iv. 11. Den
Steen, som Bygnings Mænd, af alle slags, have agtet
for intet, den samme er bleven os til en hoved Hiørne-
steen. Ære være Gud til evig Tid! som har udvalt
 os som en første Grøde til Sig selv paa denne Dag, i
 hvilken Hand er opreist til at gaa i rette med Land-
 skaberne; og derfor haver sendt os ud til at prædike
 dette Evige Evangelium til Alle, Christum nær hos
 Alle, Liuset i Alle, Sæden saad i Allis Hierter,
 at Menniskene maatte komme og henvende deris
 Sind der til. Og vi glæde os, at vi ere komne til
 at nedlegge voris Viisdom og Lærdom (de iblant os,

De Viise og
Lærde i
Notioner
Christi
Kaarsfeste-
re.

Ingen frelsis
ved Histori-
ens Kund-
skab, men
ved Christi
Lausis Virk-
ning i Hem-
meligheden.

Stridighed
om udvortis
Skikke.

som have havd noget deraf) og voris kiødelige Fornuft, til at Lære af Jesu; og at sidde ned ved Hans Fødder i vore Hierter, og høre Hannem, som der giør alle Ting aabenbare, og straffer alle Ting ved sit Lius, *Eph. v. 13.* Thi mange ere Viise og Lærde i Notioner, i Skriftens Bogstav, som *Pbarisæerne* vare, og kand tale meget om Christo, og sterkeligen imodfige *Hedninger, Tyrker og Jøder*, og maa skee somme *Kætterier*; hvilke imidlertid kaarsfæste Christum i den liden Hans Sæds Aabenbarelse i deris Hierter. O! bedre var det at blive afført, og någon, at agte alt dette for Skarn og Skade, og blive en Daare for Christi Skyld, saa kiendende ham at Lære dig i dit Hierte, at du kandst vidne Ham at være der opstanden, føle Hans Kaarsis Kraft der, og sige med Apostelen, *Jeg roser mig af intet, uden Christi kaars, hvorefter jeg er kaarsfest til Verden, og Verden til mig.* Dette er bedre, end at skrive Tusinde Commentarier, og at prædike mange Prædikener. Og til at faaledis prædike Christum, og henviise Folk til Hans reene Lius i Hiertet, har Gud reist os op, og for hvilket denne Verdens Viise Mænd holde os for Daarer; fordi vi, ved dette Christi Kaarsis Virkning i voris Hierter, have negted vor egen Viisdom og Villie i mange Ting, og have forfaget denne Verdens forfengelige Dyrkeller, Moder og Skikke. Thi for mange Hundrede Aar har Verden været opfyldt med en tår, vissen, og ufrugtbar Christi Kundskab, fødende paa Skalen, og foragtende Kiernen; følgende efter Skyggen, men fremmede til Legemet. Heraf skiøtter Dievelen ikke meget, om hvor meget af den Kundskab Menniskene have; dersom hand ikkun kand beholde Hiertet, og regere i deris Villie, kaarsfeste Christi Aabenbarelse der, og saa hindre Rigets Sæd fra Rodfæstelse der udi. Thi hand haver leed dem ud, til at *see hid*, og *see did*, og har kommet dem til at stræbe saa meget i en falsk Nidkierhed, den eene imod den anden, een for een Udvertis Skik, en anden for en anden, føgende CHRISTUM i denne

og

og den anden Udvortis Ting, som i *Brød* og *Vin*; kivende iblant sig selv, hvordan Hand er der, hvilket somme vil have paa een Maade, andre paa en anden; og andre i Skriften, i Bøger, i Forsamlinger, og Pillegrims Reyser, og Fortienister. Men somme forladende sig paa en udvortis ufrugtbar Tro, tenker alting er vel, dersom de ikkun stadeligen tro, at Hand er død for deris Synder begangne, nærværende, og tilkommende; imens imidlertid, Christus ligger kaarsfest og dræbt, og er dagligen imodstaaet og imodfagt i Hans indvortis Aabenbarelse i deris Hierter. Saaledis af en Sands af denne Blindhed og Vankundighed, som er overkommen *Christendommen*, ere vi af Herren oprørde og ledsagede, Guds Kald til en forblindet Christenhed. faa iideligen og alvorligen at kalde Alle, indbyde Alle, anmode Alle, at omvende sig til Liuset i dem, at give Agt paa Liuset i dem, at tro paa Christum, som Hand er i dem: Og det i Herrens Navn, Kraft og Myndighed, ikke i Skole-Argumenter og Distinctioner, (for hvilket mange af disse denne Verdens Viise Mænd holde os for Daarer og Afvindige) vi advare og byde dem at aflegge deris Viisdom, at komme ned udaf den Hofferdige, Løse, Hierne-Kundskab, og at tilstoppe den Mund, i hvor veltalende den og monne siunis til det verslige Öre, og at tie, og sidde ned, som i Støvet, og give Agt paa Christi Lius i deris egne Samvittigheder: Hvilket dersom de give Agt paa, de ville finde som et *skarpt tveegget Sverd* i deris Hierter, og som en *Ild* og en *Hammer*, der vil synderbryde og opbrende alt det Kiødelige, tilhaabesamlede, naturlige Tøy, og komme den stiveste iblant dem til at skielve og bæve, og blive retteligen *Quækere*. Hvilke de som ikke nu komme til at føle, og ikke kysse Sønner, mens Dagen varer, men forhærde deris Hierter, vil fornemme at være sandfærdigt, naar det er for silde. Til Slutning, *Lad en hver* (efter Apostelens Ord) *forsøge sig selv, om de ere i Troen; og prøve sig selv: thi uden Christus er i dennem, da ere de visseligen forskudte*, 2 Cor. xiii. 5.

2 Part.
Beviist.

At mange
ved Liuset
kand blive
salige, som
ikke have
den udvortis
Christi
Kundskab.

§. XXV. For det *Andet*; Det som endnu staaer tilbage at beviis, er, *At ved dette Lius og Sæds Virkning, nogle have været, og endnu kand blive frelst, til hvilke Evangelium ikke er udvortis prædiket, eller Christi Historie udvortis kundgiort.* Til at giøre dette dis lettere, da have vi allereede viist, hvorledis Christus er død for alle Mennsker; og paafølgeligen disse ere opliuste ved Christum, og have en Deel af Saliggiørende Lius og Naade; ja, at Evangelium, endskiönt ikke i nogen udvortis Dispensation, er prædiket for dem, og i dem: Saa at derved de ere sette i en Muelighed til Salighed. Hvoraf jeg faaledis slutter:

Beviis,

Til hvem som Evangelium, der er Guds Kraft til Salighed er aabenbaret, de kand blive salige, i hvad udvortis Kundskab de og fattis.

Men dette Evangelium prædikis i *hvert Creatur*; hvorudi mange ere visseligen befattede, som ikke have denne udvortis Kundskab:

Derfor af disse mange kand blive salige.

Men til disse Argumenter, hvorved har været beviist, *At alle Mennsker har en Deel af Saliggiørende Naade*, jeg skal tillegge een, og den heel merkelig, ikke endnu nevnet, nemlig, den ypperlige *Pauli Sententz til Titum, Cap. ii. 11.* Guds saliggiørende Naade er aabenbaret for alle Mennsker; som oplærer os, at vi skal forsaage Ugudelighed og de Verdslige Begieringer, og leve tugteligen, og retferdeligen, og gudeligen, i denne Verden: End hvilket, intet kand være meere klart, faasom det befatter begge Deelee af Tvistigheden. Først; det vidner, at det er intet Naturligt Principium eller Lius, men siger udførligen, *At det giør salig.* For det *Andet*; det siger ikke, at det er aabenbaret til nogle *Faae*, men til *alle Mennsker*. Dets Frugt iligemaade kundgiør, hvor kraftigt det er; faasom det befatter Menniskens heele Skyldighed: Det baade lærer os, først, at forsaage det Onde, og fornegte Ugudelighed og Verdslige Lyfter; og dernest lærer os vor heele Skyld-

Skyldighed. Først, at leve *Ædrueligen*, det indeholder Maadelighed, Kyskhed, Ydmyghed, og de Ting, som høre til et Menneske selv. For det Andet, *Retfærdeligen*; det indeholder Billighed, Retferdighed og Ærlighed, og de Ting, som angaar vor Næste. Og Omsider, *Gudfrygteligen*; hvilket indeholder Gudfrygtighed, og Trofasthed; hvilke ere de Skyldigheder, som angaar Gud, og Hans Dyrkelse. Saa at der intet udkrævis af Mennesken, eller er hannem fornøden, som denne Naade ikke lærer. Dog jeg haver hørt, endog af en offentlig Prædikant, (een af dem, som holdis for Nidkiere Mænd) til at undfly denne Textis Kraft, negte at denne Naade var saliggiørende, og sige; *At det var alleniste meent om gemeene Gunst og Naader, saa som Ildens Heede, eller den udvortis Solens Skin.* Saa stor er deris Mørk og Vankundighed, som imodstride Sandhed; da dog Texten siger udførligen, at den er *Saliggiørende*. Andre, som ikke kand negte, at den er *Saliggiørende*, forregive; At dette [*Alle*] ikke befatter en hver besynderligen, eller Individual, men alleniste alle Slags: Men er en bare Nægtelse nok, som til at kuldkaſte en udførlig Bekræftelse? Derfom Skriften maa ſaaledis misbrugis, hvad er der da ſaa Urimeligt, der ved dem ikke kand forſvaris? eller hvad ſaa klart, der ikke kand negtis? Men vi have ingen Aarſag til at bifalde deris Nægtelse, ſaa lenge ſom voris Tro er grundet paa udførlige Skriftens Ord; de maa lige ſaa vel ſøge at overtale os, at vi ikke meene det, ſom vi bekræfte, (endſkiønt vi ere anderledis forſikrede) ſom at indbilde os, at naar Apoſtelen fremſetter vor Lærdom i fulde Ord, at hand meener deris, ſom er tvert der imod. Ja, kand nogen Ting være meere urimelig, end at ſige, Hvor dette Ord [*Alle*] er ſat, der *Faae* maa forſtaais? Thi de ville ikke have, at [*Alle*] her ſkal forſtaais for den *ſtørſte Deel*. Jeg negter ikke, at jo undertiden, ſom Leyligheden monne være, ved en Figur [*Alle*] maa tagis for den ſtørſte Part af tvende Deele; men

Den ſaliggiørende Guds Naade lærer Menneskets heele Skyldighed.

Vore Modſtanderis Urimelige Forklaring paa det Ord Alle, negtende Naaden at være Saliggiørende. Tit. ii.

lad dem viise os, om de kand, enten i Skriften, eller Vanhellige, eller Gudelige Skrifter, at noget Menniske, der har skrevet med Fynd og Sammenheng, nogentid brugte det Ord [*Alle*] til at bemerke af to Parter, den minste. Da de dog bekræfte, at den minste Deel har erlangt den Saliggjørende Naade; og dog vil de have, at Apostelen, ved [*Alle*] bør saaledis at forstaaes. Enddog dette maatte være nok, dog alligevel til at borttage al Tvivl, da skal jeg anføre end een Sententz af den samme Apostel, at vi kand bruge hannem som sin egen Fortolkere; *Rom. v. 18. Derfor da, ligesom Straf er kommet, ved eens Fald, over alle Mennesker til Fordømmelse, saa er og den Fri Gave kommet, ved ens Retferdighed, over alle Mennesker til Livsens Retferdiggjørelse.* Intet Fornuftigt Menniske, uden hand vil være motvillogen vankundig, kand her negte, at denne lignende Partikel [*Som*] gjør dette Ord [*Alle*] som gaar føre, og følger efter, af een og den samme Lengde: Eller og lad dem viise os eet Exempel, enten i Skriften, eller andensteds, iblant dem, som tale retteligen og egentligen, hvor det er anderledis. Vi maa derfor enten stadfæste, at dette Fald, der fører til Fordømmelse ikke er kommen over *Alle*; eller sige, at denne Fri Gave er kommen over *Alle* ved Christum. Hvoraf jeg saaledis argumenterer: Først;

Bevils,

Derfor dette *Adams* Fald, der fører til Fordømmelse, er kommen over alle Mennesker; da har alle Mennesker annammet en Gave af *Christo*, der fører til Retferdiggjørelse.

Men det Første er sandt; Derfor ogsaa det Sidste.

Endog Hedningene kand blive salige ved Liuset.

Paa hvilket det naturligen følger, at Alle Mennesker, endog *Hedningene*, kand blive salige: Thi *Christus* var given, som et *Lius* til at opløse Hedningene, *Esai. xlix. 6.* Nu, at sige, at endskiønt de kunde have blevne salige, saa var der dog ingen, som blev; er at dømme alt for Ukierligen. Jeg seer ikke nogen Grund, som kand givis derfor; ja, i Fald det skulle givis Magt, som ingenlunde kand skee,

ikke, at ingen af *Hedningene* ere blevne salige ; saa vil det dog ikke deraf følge, at de ikke kunde have bleven salige ; eller at ingen nu under deris Tilstand kand blive salig. Thi *A non esse ad non posse non datur Sequela*, det er, Den Slutning er falsk, som flutter, at en Ting ikke kand være, fordi den ikke er.

Men vil Mand nu imodsette (hvilket er den store Modsigelse) *At der er intet Navn under Himmelen, hvorved Salighed kand kiendis, uden ved JESU Navn:*

Derfor de, som ikke kiende dette, kand ikke blive salige.

Jeg svarer ; Endskiønt de ikke kiende det udvortis, dog dersom de kiende det indvortis, ved at føle dets Dyd og Kraft, det rette JESU Navn (som bemærker en *Frelser*) at fri dem fra Synd og Ugudelighed i deris Hierter, da ere de derved salige : Jeg bekiender, at der er intet andet Navn, ved hvilket

mand kand saliggjöris : Men Salighed bestaar ikke i Bogstavens, men i Erfarenheds Kundskab ; enddog de, som have Bogstavens Kundskab, ere ikke der-

ved saliggjörde, uden denne virkelige Erfarenheds Kundskab : dog alligevel kand de, som have denne virkelige Kundskab, blive salige, uden denne Ud-vortis ; som ved efterfølgende Argumenter skal viidere tilkiende givis. Thi, dersom den udvortis besynderlige Kundskab af Hannem, ved Hvis Middel jeg erholder nogen Velgierning, var mig endelig fornøden, førend jeg kunde have nogen Nytte deraf ; da, tvert imod, vilde det følge, at jeg ikke kunde lide nogen Skade, uden jeg ogsaa havde en besynderlig Kundskab af ham, som det forarsagede ; da dog Erfarenhed langt anderledis beviiser. Hvor mange ere beskadigede ved *Adams Fald*, som ikke viide, at der nogentid var saadant et Menneske i Verden, eller at hand aad af den forbudne Frugt ; Hvorfore kand de da ikke blive salige ved *Christi Gave* og Naade i dennem, der giör dennem Retferdige og Hellige, endskiønt de ikke skielligen kiende, hvorledis det var dennem forvervet ved *Jesu Død* og Lidelse,

Modsig.

Svar.

Den Bogstavelige Christi Kundskab er ikke saliggjörde, men den Virkelige og Erfarlige.

Lidelse, Hand som var kaarsfest i *Jerusalem*; særdelis siden Gud har gjort den Kundskab dennem aldelis umuelig? Som mange Mennisker ere dræbte, ved at blande deris Mad med Forgift, endskiønt de hverken vidste, hvad Forgift det var, ikke heller hvem der kaste den derudi? Saa iligemaade paa den anden Side, hvor mange ere lægede af deris Siugdomme, ved gode Lægedomme, som ikke viide hvordan Lægedommen er tilreed, hvad Ingredientier der ere derudi, ikke heller ofte, hvem den har tilreed? Det samme maa ogsaa holdis i Aandelige Ting, som vi herefter skal beviise.

Den udvortis Kundskab ikke Essentiel til Salighed: Exempel af Børn og Døve Personer.

§. XXVI. Først; dersom der var saadan en endelig Fornødenhed for denne udvortis Kundskab, at det var Salighedens Værelse, eller *Essentiam*, angaaende, da kunde ingen uden den blive salige; da dog vore Modstandere ikke negte, men friligen bekiende, at mange smaa Børn og Døve Personer ere frelste der foruden: Saa at de bryde her den Almindelige Regel, og giøre Saligheden muelig den foruden! Ikke heller kand de foregive, at det er, fordi saadanne ere fri fra Synd; faasom de ogsaa bekrefte, at alle smaa Børn, formedelst *Adams* Synd, forskyldte Evig Fordømmelse, som de, der ere giørligen skyldige i Guds Ansigt; og om Døve Folk er der ingen Tvist, og Erfarenhed viiser os, at de ere geneigne til mange gemeene Misgierninger, faavelsom andre Mennisker.

1 Modsig.

Vil mand sige, *At disse Børn ere Børn af Troende Forældre.*

Svar.

Hvad da? De vil jo ikke sige, at de kand give deris Børn Naade. Bekrefte de ikke at Troende Forældris Børn ere skyldige i Oprindelig Synd, og fortiene Døden, ligesaa vel som andre? Hvorledis beviisde, at det giør got for den udvortis Kundskab, som er forliift?

2 Modsig.

Vil de sige, *At Døve Folk kand komme til at forstaa Evangelium ved Tegn.*

Alle

Alle de Tegn, der kand brugis, kand ikke give dem nogen udførlig Kundskab om Christi Døds, Lidelsis og Opstandelsis Historie. Thi hvad Tegn kand underviise et døvt Menneske, *At Guds Søn paa- tog sig Menniskens Natur, var fød af en Jomfru, og lidde under Pontius Pilatus.*

Svar.

Og dersom de viidere skulle anbringe, *At de ere inden den siunlige Kirkis Grendser, og deelagtige i dens Sacramenter :*

; Modfig.

Alt dette giver ingen Saligheds Visshed ; thi (som Protestanterne bekiende) de giver ikke Naade *ex opere operato*. Og vil de jo ikke sige, at mange ere inden Kirkens Grendser, som siunligen ere ikke Lemmer deraf ? Men dersom denne Kierlighed strekker sig til saadanne, der ere, hvor Evangelium prædikis, saa at de kand holdis for dygtige til Salighed, enddog de ere under en Umuelighed til at skielligen forstaa Saligheds Middler, hvad Aarsag kand der givis, hvorfor den samme Kierlighed ikke skulle strekke sig til saadanne, som, enddog de kand høre, dog ere under en enkel Umuelighed til at høre, fordi det ikke talis til dem ? Er ikke en Person i *China*, eller i *Indien* ligesaa meget undskyldt at hand ikke forstaa en Ting, som hand aldrig hørde, som en døvt Person her, som ikke kand høre ? Thi som det døve Menneske ikke bør at lastis, fordi det har behaget Gud at legge ham under den Skrøbelighed ; saa er en *Chineser* eller *Indianer* ligesaa undskyldelig, fordi Gud har forholdt hannem Leylighed til at høre. Den, som ikke kand høre en Ting, fordi hand er nødvendeligen fraværende, og den, som ikke kand høre det, fordi hand er naturligen døvt, er andre de samme Omstendigheder.

Svar.

En Chinese
eller Indian
undskyldt at
hand ikke
kiender
Christi Døds
Historie &c.

For det Andet ; Dette givis klarligen tilkiende af Petri Sententz, *Giern. x. 34. Jeg befinder i Sandhed, at Gud anseer ikke Personer ; men bvo iblant alle Folk, som Ham frygter, og giør Retferdighed, er Ham bebagelig.* Peder var tilforn i den Misforstand, som og de andre Jøder vare udi ; dømmende, at alle vare Urcene, dem selv undtagne, og at intet Men-

2 Svar

niske

Gud ansaa
Cornelii
Bonner, dog
fremmed til
Lowen.

Af hvad
Skrift lærde
Job den
ypperlige
Kundskab?

niske kunde blive salig, uden de kom over til deris Religion, og blive Omskaarne. Men Gud vilste *Peder* anderledis i en Siun, og lærde ham at kalde intet *almindeligt* eller *ureent*; og derfor, saasom Gud havde henseende til *Cornelii Bønner*, som var fremmed til Lowen, og til *Jesum Christum*, i henseende til det udvortis, dog saa *Petrus*, at Gud havde Behag i hannem; og der staar, at hand frygtede Gud, førend hand havde denne udvortis Kundskab: derfor slutter *Peder*; at en hver, i alle Land; uden Persons Anseelse, som frygter Gud, og giør Retferdighed, er Hannem Behagelig. Saa hand giør Herrens Frygt, og at giøre Retferdighed, og ikke en udvortis Historiske Kundskab, denne *Dygtighed*: De derfor, som have denne, i hvor de ere, skal blive salige. Nu have vi da allerede beviist, at Naade er given et hvert Menneske, hvorved hand kand leve Gudeligen og Retferdeligen; og vi see, at ved denne Naade *Cornelius* gjorde saa, og var antagen, og hans Bønner kom op i Ihukommelse for Gud, førend hand havde denne udvortis Kundskab. Iligemaade, var ikke *Job* en *heel from og oprigtig Mand*, som frygtede Gud, og flydde det onde? Hvem lærde *Job* dette? Hvorledis kom hand til at viide af *Adams* Fald? Og af hvad Skrift lærde hand den ypperlige Kundskab, og Tro, ved hvilken hand forstod, at hans *Frelser* levede? (Thi mange giøre ham ligesaa gammel, som *Moses*.) Var ikke dette ved en invortis Naade i Hiertet? Var det ikke denne indvortis Naade, som lærde *Job* at skye Ont, og at frygte Gud? Og var det ikke ved dens Virkning, at hand blev et Retferdigt og Oprigtigt Menneske? Hvorledis straffer hand ikke paa Menniskens Ugudelighed, *Cap. xxiv*? Og efterat hand har opregnet deris Ondskab, fordømmer hand dem ikke, *Vers 13.* for deris *Opsetzighed* imod dette *Lius*, fordi de ikke kiende dets Veye, og ikke blive ved i dets Stie? Her see vi da, at *Job* troede, at Menniskene havde et *Lius*, og at fordi de imodstode det, derfor kiende de ikke dets Veye, og bleve ikke ved i dets

dets Stie: ligesom *Pharisæerne*, som havde Skriften, ^{Jobs Venners ypperlige Ord.} sigis at *fare vild*, og ikke at forstaa Skriften. Ilige-
maade *Jobs Venner*, dog de toge feil i nogle Ting,
dog alligevel, hvo lærde dem alle disse ypperlige
Sententzer, og den Kundskab de havde? Gav ikke
Gud dem det til at giøre dem salige? eller var det
alleniste til at fordømme dem? Hvem lærde *Elibu*,
At den *Almehtigis Aande giver Forstand*; at *Guds*
Aand gjorde ham, og *Herrens Aande gav bannem Liiv*?
Og antog ikke Herren et Offer for dem? Og hvo
tôr sige, at de ere fordømte? Men ydermeere Apo-
stelen setter denne Tvistighed uden al Tviflsmaal;
thi, dersom vi maa tro hans blotte Bekræftelse, da
lader hand os forstaa, *Rom. ii. At Hedningene gjorde*
de Ting, som indeholdis i Lowen. Hvoraf jeg saale-
dis argumenterer:

I alle Land, den som frygter Gud, og giôr Ret-
ferdighed, er antagen:

Beviis.

Men mange af *Hedningene* frygtede Gud, og gjorde
Retferdighed:

Derfor vare de antagne.

Den mindre Fremsettelse beviis af *Cornelii* Ex-
empel: men jeg skal viidere beviise det saaledis;

Den som giôr de Ting, som indeholdis i Lowen,
frygter Gud, og giôr Retferdighed:

Men *Hedningene* gjorde de Ting, som indeholdis
i Lowen:

Derfor frygtede de Gud, og gjorde Retferdighed.

Kand nogen Ting være klarere? Thi dersom at
giøre de Ting, som indeholdis i Lowen, er ikke at
frygte Gud, og giøre Retferdighed, hvad kand da
sigis saa at være, saasom Apostelen kalder Lowen
Aandelig, Hellig, Retferdig og God? Men dette la-
der sig klarligen beviise ved et andet *Medium*, tagen
af samme *Capitel, vers 13*. Saa at intet kand være
meere klart: Ordene ere disse, *Lovens Giørere skal*
retferdiggiôris. Hvoraf jeg, uden nogen min egen
Tilleggelse, saaledis argumenterer:

Lovens Giørere skal retferdiggiôris:

Beviis.

Men *Hedningene* gjorde de Ting, som indeholdis i
Lowen.

En

Hedninge-
ne retfer-
diggiorde af
Lowens Gi-
erninger.

En hver, som ikkun forstaar, hvad en Slutning er, seer letteligen, hvad der følger paa disse klare Apostelens Ord. Og fandeligen, det heele Capitel igiennem viiser hans Drift, ligesom hand nu stræbede med vore Modstandere, at bekræfte denne Lærdom, vers. 9, 10, 11. *Trængsel og Angest skal være over hvert Menniskis Siel, som giør det onde, baade en Jôdes besynderligen, og en Grækis: Thi der er ingen Persons Anseelse hos Gud.* Hvor Apostelen klarligen bekiender Petri Sententz, tilforn meldet; og viiser, at Jôder og Hedninger, eller som hand selv forklarer det i de efterfølgende Vers, baade de, som have en udvortis Low, og de, som ingen have, naar de giøre godt, skal retferdiggiôris. Og at betage os herudi al Tvifl, da siger hand i det næstfølgende Vers, At *Lowens Giørere ere Retferdiggiorde*; og at *Hedningene gjorde Lowen*. Saa at uden saa er at vi tenke, at hand ikke talte hvad hand meente, da maa vi tryggeligen slutte, at saadanne Hedninge vare Retferdiggiorde, og deelagtiggiorde i Ære, Herlighed og Fred, som kommer over dem, som giøre godt; endog over Hedninge, som ikke have Lowen, naar de giøre godt; efter som hos Gud er ingen Persons Anseelse. Saa at vi see, at det er ikke at have Ud-vortis Kundskab, som frelser, uden den Indvortis; saa ikke heller kand dens Mangel til dem, som Gud haver giordt den umuelig, som have den Indvortis, tilfôre Fordømmelse. Og mange, som have mangled den Ud-vortis, have haft en Kundskab derom Ind-vortis, ved Naadis og Liufis Kraft, given et hvert Menniske, og virkende i dem, ved hvilken de for-sagede Ugudelighed, og bleve Retferdige dog Hellig-ge, som heroven er beviist; hvilke, dog de ikke vidste af Historien om Adams Fald, dog befandt i sig selv den Forliis, som kom derved, fôlende deris Geneiegenhed til Synd, og Syndsens Legeme i den-nem: Og endskiönt de ikke viste af Christi Komme, dog fornam de den indvortis Kraft og Salighed, som kom ved Hannem, baade fôr, saavelsom siden Hans Komme

Mange, som
fattedis Hi-
storien, sole-
de denne
Forliis i
Adam, og
Salighed,
som kom til
dem ved
Christum.

Komme i Kiødet. Thi jeg tvifler, om disse Mænd kand beviise, at alle *Patriarcherne* og *Fædrene*, før *Moses*, havde en skiels Kundskab enten paa den een, eller den anden, eller at de vidste af den Historie om Kundskabens Træ paa Godt og Ont, og om *Adams* æden af den forbudne Frugt; meget mindre, at Christus skulle fødtes af en Jomfru, skulle Kaarsfestis, og medhandlis paa den Maade, som Hand var. Thi mand maa billigen tro, at det, som *Moses* skrev om *Adam*, og de første Tider, var ikke ved Sagn eller Tradition, men ved Aabenbaring; ja, vi see, at ikke alleniste efter *Mosis* Skrifter, men endog *Davids*, og alle *Propheteris*, som spaaede saa meget om Christo; hvor lidet *Jøderne*, som ventede og lengtis efter *Messiam*, kunde deraf forstaa, naar Hand kom, at de kaarsfestede Ham som en *Bespottere*, ikke som en *Messiah*, i det de misforstode *Prophetierne* om Hannem; thi *Peder* figer udtrykkeligen, *Giern. iii. 17. til Jøderne, At baade de og deris overster gjorde det af Vankundighed. Og Paulus figer, i Cor. ii. 8. At dersom de havde vist det, da vilde de ikke have Kaarsfæst Herlighedsfens Herre. Ja, Maria selv, til hvilken Engelen havde talt, og som havde lagt op alle de Underlige Ting, som fulde paa Hans Fødsel, i sit Hierte, hun ikke forstod hvorledis, da Hand disputerede med de Lærde i Templet, Hand var i det, som var Hans Faders. Og Apostlerne, som havde troed paa Hannem, omgikis dagligen med Hannem, og saa Hans Mirakler, kunde ikke forstaa, ikke heller tro de Ting, som angik Hans Død, Lidelser og Opstandelse, men vare derved i nogen henseende forargede.*

Hvor lides Jøderne kiendte Christum, misforstaaende Propheterne.

§. XXVII. Saa see vi da, at det er det indvortis Verk, og ikke den udvortis Historie og Skriften, som giver den sande Kundskab; og ved dette indvortis *Lius*, have mange af de *Hedenske Philosopher* sølet denne Forliis, som skeede ved *Adam*, endskiønt de intet viste af den udvortis Historie: Heraf bekræftede *Plato*, At *Menniskens Siel* var falden udi

Hedningene sølede deris Forliis ved Adams Fald. Hedenske Philosophers Gudommelige Kundskab. Plato, Pythag, Plot.

en

en mørkt Hule, hvor den alleniste omgikis med Skygger. Pythagoras siger, Mennisken vandrer i denne Verden, som en Fremmed, udkast fra Guds Nærværelse. Og Plotinus ligner Menniskens Siel, falden fra Gud, ved et Kul, hvoraf Ilden er udslukt. Nogle iblant dem sige, At Sielens Vinger vare klippede, eller affaldne, saa at de ikke kunde flye til Gud. Hvilket altsammen, og mange fleere saadanne Sententzer, som kunde famlis af deris Skrifter, viise, at de ikke vare uden en Sands og Følelse under denne Forliis. Iligemaade, de havde en indvortis Kundskab og Aabenbarelse om Jesu Christo, som en Lægedom i dennem til at fri dem fra den Onde Sæd, og deris egne Hierters Onde Geneigheder, endskiønt ikke under den særdelis Nævneelse.

Cicero kalder den et Indfod Lius, Laetant, in Sæst.

Somme kaldte Ham en Hellig Aand, som Seneca Epist. 41. sigende, *Der er en Hellig Aand i os, som gjør imod os, som vi gjør imod ham.* Cicero kalder den et Indfod Lius, i sin Bog *De Republica*, merket at Laetantius 6 Instit. hvor hand kalder denne Rette Fornuft, given alle, Stedse varende og Evig, kaldende ved Bud til Skyldighed, og ved Forbud afskrekkende fra Bedrægerie. Tillsøende, At det ikke kand afskaffis, ikke beller kand nogen friis derfra, enten ved Raadet, eller ved Folket; at det er eet og Evigt, og altid det samme til alle Lande; saa at der er ikke eet til Rom, og et andet til Athenen: En hver, som ikke adlyder det, maa fly fra sig selv, og herudi er høyligen plaget, endskiønt band skulle undfly al anden Straf. Plotinus iligemaade kalder Ham Lius, sigende, At som Solen ikke kand kiendis, uden ved sit eget Lius, saa kand Gud ikke kiendis uden ved sit eget Lius: Og som øyet ikke kand see Solen, uden ved at annamme dets Billede, saa kand Mennisken ikke kiende Gud, uden ved at antage Hans Billede; og at Mennisken bør at komme til Hiertets Reenbed, forend band kand kiende Gud; kallende Ham ogsaa *Visdom*, et Navn, gemeenligen givet Ham i Skriften; see Ordsp. i. 20. til Enden; og Ordsp. viii. 9, 34. hvor *Visdom* sigis at Raabe, Kalde og

og Indbyde alle, at komme til hende, og lære af hende: Og hvad er denne *Visdom*, uden Christus? Heraf saadanne, som kom iblant *Hedningene*, til at forlade Ondskab, og holde ved Retferdighed, kaldtis *Philosophi*, det er *Visdoms* Elskere. De viste, at denne *Visdom* var nær dem, og at den *beste Guds*, og *Gudommelige Hemmeligheders Kundskab*, var ved *Guds Visdoms Indskydelse*. *Phocylides* bekræfter, at *Guds Visdoms Ord* var *best*. Hans Ord i det *Greske* Spraa-
ere, Τὸς δὲ Θιονυῖος σοφίας λόγος ἐστὶν ἀπὸς.

*Philoso-
pher, hvoraf
saa kaldis?*

Phocylid.

Og meget meere af dette Slag kunde givis til Ex-
empel, hvoraf er at see, at de kiendte Christum;
og ved Hans Virkning i dem, vare bragte fra Uret-
ferdighed til Retferdighed, og at elske den Kraft,
ved hvilken de fandt sig selv Igienløste; saa at, som
Apostelen siger, *De vüise Lowens Gierninger skreven i
deris Hierter*, og gjorde de Ting, som indeholdis i
Lowen; og derfor, som alle Lowens Giørere ere, vare
de uden Tvüifl Retferdiggjorde, og saaledis frelst for-
medelst Christi Kraft i dennem. Og som dette var
Apostelens Meening, saa var det ogsaa de første
Christnis. Heraf var det, at *Justinus Martyr* ikke
undfaa sig at kalde *Socrates en Christen*, sigende, at
alle de, som levede efter det *Gudommelige Ord* i dem,
hvilket var i alle Mennesker, vare *Christne*, saadanne
som *Socrates*, og *Heraclitus*, og andre iblant *Grækerne*,
&c. At saadanne, som leve med Ordet, ere *Christne*
uden Frygt og Omförg.

*Socrates en
Christen, &c.*

Clemens Alexandrinus siger, *Apol. 2. Strom. lib. 1. Cl. Alex.*
At denne *Visdom* eller *Philosophie* var *Hedningene*
fornôden, og var deris Skole-Mestere at leede dem til
Christum, ved hvilken forðum *Grækerne* vare *Retfer-*
diggjorde.

Ikke heller troer jeg, siger *Augustinus*, i hans Bog
om *Guds Stad*, (lib. 18. cap. 47.) at Jôderne tór
stadfeste, at ingen bôrde Gud til, uden *Israeliterne*.
Hvorom *Ludovicus Vivæ* siger, At *Hedningene* paa
denne Maade, som ikke havde Lowen, vare sig selv en
Low, og at dette *Levnets Lüs* er *Guds Gave*, og udgaar
fra

*August. de
Civ. Dei.*

Lud. Vivæ

fra Sónnen; om hvilken er skrevet, at hand opliuser et hvert Menniske, som kommer i Verden.

Platonister-
ne saa Ordet
i Begyndel-
sen, som var
Liuset.

Augustinus vidner iligemaade i sine Bekiendelser, lib. 1. cap. 9. At hand havde læst i de Platonisters Skrifter, endskiønt ikke i de samme Ord, saa dog det, som ved mange og atskillige Grunde beviste, at i Begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud; det var i Begyndelsen hos Gud; alle Ting ere gjorde ved det, og uden dette er ikke end eet Stykke gjort, som gjort er: I det var Liv, og Livet var Menniskens Lys: Og Lyset skinner i Mørket, og Mørket begreb det ikke. Og enddog Sielen giver Vidnisbyrd om Liuset; dog er det ikke Liuset, men Guds Ord: thi GUD er det sande LIUS, som opliuser et hvert Menniske, der kommer i Verden; og saa regner op til det 14 Vers af Job. i. sigende, Disse Ting haver jeg der læst.

Hai Eben
Yokdan.

Ja der er en Bog, overfat af det Arabiske Spraag, som fortæller om en Hai Eben Yokdan; som, uden nogen Omgængelse med Mennisker, boede alleene paa en Øe, og kom til saadan høy Guds Kundskab, at hand havde umiddelbar Omgængelse med Ham, og stadseftede, At den best og visseste Guds Kundskab er ikke den, som erholdis ved Fremsettelse nedlagde, og Slutninger deraf uddragne; men det, som erholdis ved Menniskens Sinds Sammenføyelse, med den høyeste Fornuft, naar Sindet er renset fra sin Ureenbed, og atskildt fra alle Legemlige Billeder, og sammensamlet i dybeste Stilbed.

Den Høyeste
Fornuft,
som Menni-
skens Sind
hand satte.

§. XXVIII. Saa som da det er ved denne indvortis Gave, Naade og Lius, at baade de, som have Evangelium prædiket for dem, komme til at have Jesum undfanget i dem, og at have en salig og helliggiørende Brug af alle udvortis Hielp og Middler: Saa ogsaa ved dette samme Lius, at alle komme til at blive salige; og at Gud Kalder, Indbyder, og Stræber med alle, en Tid eller anden, og frelser mange, til hvilke Hand ikke har behaget at give denne udvortis Kundskab; derfor, saasom vi have Erfarenhed

Erfarenhed af dette Liusis Indvortis og Kraftige Virkning i vore Hierter, ja *Jesús* aabenbaret i os, da ^{Herrens} ~~Da~~ ^{Dag kund-} ~~gjørt.~~ vi ikke andet, end forkynde Herrens Dag, som der er oprunden, sigende med Quinden af *Sa-maria*; Kommer og seer een, der har sagt mig alt det, som jeg haver giordt; Er ikke denne *Cbristus*? At andre maa komme, og føle det samme i dem selv, og til at kiende, at den liden Ting, som straffer dem i deris Hierter, i hvor meget de det have foragtet, og forlømmet, er intet mindre, end *Evangeli-um* prædiket i dem, *Cbristus*, *Guds* *Visdom* og *Kraft*, som er udi og hos den Sæd, og som stræber at frelse deris Siæle.

Om dette *Lius* derfor taler *Augustinus* saaledis i sin ^{Augustinus} ~~havde ved~~ ^{dette Lius} ~~i~~ ^{Indskjættelse} ~~i~~ ^{hannem og} ~~hvorfors?~~ *Bekiendelsis* 11 Bog, 9 Cap. 1 denne *Begyndelse*, O Gud! gjorde Du *Himmelen* og *Jorden*, i dit Ord, i din Søn, i din Kraft, i din *Visdom*, underligen sigende, og underligen giørende, Hvo skal begribe det? Hvo skal forkynde det? Hvad er det, der skinner ind paa mig, der saarer mit Hierte uden Skade, hvorved jeg baade skielver og varmis? Jeg bærer, fordi jeg er det saa ulig; og jeg væderquægis, saa vidt jeg er det lig: Det er *Visdom*, som skinner ind paa mig, og bortdriver min Skyder, som paa ny havde overskygget mig, efter at jeg var udkommen af det Mørk, og min straffis Fængsel. Og atter i sin 10 Bog, 27 Cap. siger hand, Det er for silde, at jeg har elsket Dig, O du Deylighed, saa Gammel og saa Nye! Silde har jeg elsket Dig, og see, Du varst inde, og jeg var ude, og søgte Dig der! Du kallede, Du raable, Du brød min Døved, Du kaste dine Straaler, og gav dit Skin, Du bortdrevst min Mørkbed.

Herom taler ogsaa vor egen Lands-Mand *George Buchanan* ^{Buchanan} ~~viduede om~~ ^{Lius}, i sin Bog, *De Jure Regni apud Scotos*: Sandeligen, jeg forstaar herved intet andet, end det *Lius*, som er Gudommeligen indladt i vore Siæle: thi da Gud skabte Mennisken, da gav Hand ham ikke alleniste Øyne til sit Legeme, hvorved hand kunde skye de Ting, som ere hannem skadelige, og følge de Ting,

som ere gavnlige ; men ogsaa bar, saa at sige, sat en vist Lius for hans Sind, ved hvilket band kand giøre forskiel imellem de Ting, som ere skiendige, og de, som ere redelige : Somme kalde denne Kraft, Natur, andre Naturens Low ; Jeg i Sandhed dømmer den at være Gudommelig, og er forsikret, at Naturen og Visdommen aldrig strider hin anden imod. Ydermeere, Gud bar givet os et Lowens kort Begreb, hvilket i saa Ord befatter alisammen ; nemlig, at vi skulle elske Ham af vore Hierter, og vor Næste som os selv. Og alle den Hellige Skriftis Bøger, som angaar Sæder, indeholder intet andet, end en Forklaring paa denne Low.

Jøde og
Hedning,
Skythian og
Barbarian,
declagtig i
Christis salig-
hed.

Dette er det Almindelige, Evangeliske Principium, i og ved hvilket denne Christi Salighed tilbydis Alle Mennisker, baade Jøder og Hedninge, Skyther og Barbarer, af hvad Land og Slegt de og monne være : Og derfor har Gud opreist sig selv, paa denne Tid, trofaste Vidne og Evangelister, paa nye at prædike Hans Evige Evangelium, og at henviise Alle, saa vel de Høye Bekiendere, som rose sig af Lowen og Skriften, og den udvortis Christi Kundskab, som de Vantro og Hedninge, som ikke faaledis kiende Ham, at de kunde alle komme til at vare paa Liuset i dem, og at kiende Christum i dem, den Retferdige, τὸν Δίκαιον, som de have saa længe ibiellaaet, og giordt sig lystige, og Hand barer ikke imodstaaet, Jac. v. 6. og give over deris Synder, Ugudeligheder, falsk Tro, Bekiendelser, og udvortis Retferdighed, at blive kaarsfest ved Hans Kaarsis Kraft i dem ; saa at de kand kiende Christum i dem at være Herlighedsens Haab, og komme til at vandre i Hans Lius, og blive salige ved Hannem, som er det sande Lius, der opluuser et hvert Menniske, der kommer i Verden.

Den Siuvende Fremfættelse.

Om RETFERDIG-GIÖRELSEN.

*Saa mange som ikke imodstaa dette Lius, men det an-
namme, det bliver i dem en Hellig, Reen og Aande-
lig Födſel, bærende Helligbeds, Retferdigbeds, Reen-
beds, og alle diſſe andre velsignede Frugter, ſom ere
Gud behagelige : ved hvilken Hellige Födſel, nemlig,
Jefus Chriſtus danned i os, og virkende ſine Gier-
ninger i os, ſom vi ere Helliggjorde, ſaa ere vi Ret-
ferdiggjorde i Guds Anſigt, efter Apoſtelens Ord ;
Men I ere Aftoede, men I ere Helligede, men I
ere Retferdiggjorde, i den Herris Jefu Navn, og
i vor Guds Aand, 1 Cor. vi. 11. Derfor er det
ikke ved vore Gjerninger, forrættede i vor egen Villie,
ey heller ved gode Gjerninger, anſeet i dem ſelv ;
men ved Chriſtum, ſom er baade Gaven og Giveren,
og Aarsagen, ſom virker dette i os ; hvilken, ſom
Hand har forliugt os, da vi vare Fiender, ſaliggjör
os ogſaa i ſin Viſdom, og Retferdiggjör os paa denne
Maade, ſom ſamme Apoſtelen ſiger andenſteds ; Ef-
ter ſin Barmhiertighed gjorde Hand os ſalige, for-
medelſt Igienfödelfes Bad, og den Hellig Aands
Fornyeſe, Tit. iii. 5.*

§. I. **D**ENNE Lærdom om Retferdiggiörelſen ind-
falder bequæmmeligen paa dette Stæd,
efter at vi have handlet om Chriſti Döds Alminde-
lighed, og om den Naade ſom derved meddeelis ;
efterſom de ſtörſte Tviftigheder i denne Poſt, have
herudaf deris Oprindelfe. Mangfoldige Diſputatzer
ere opkomne iblant dennem, ſom kaldis *Chriſtne*,
angaaende denne Lærdom ; men derſom en hver
vilde retteligen tage i Agt, hvad det er, ſom Ret-
ferdiggiör, da ſkulle denne Strid om *Retfordiggiörel-
ſen* ſnart komme til Ende. Jeg ſkal korteligen igien-
nemløbe denne Tviftighed, ſaa ſom den handlis imel-

lem andre, og som jeg den ofte haver alvorligen betragtet ; dernest fremsætte den i henseende til os, og give voris Meening og dom derudi : Og omsider, beviise den (om Gud vil) med nogle Skriftens Vidnisbyrd, og med alle deris Erfaredhed, som nogentid vare retteligen Retferdiggiorde.

Betragtn.

Retferdiggi-
orelsis Maa-
de, som
brugs af
den Ro-
merske
Kirke.

§. II. At denne *Lærdom om Retferdiggiorelsen* har været, og er meget forfalsket i den *Rommerske Kirke*, bekiende vi friligen ; endskiønt vore Vederparter (som ofte, i Stæden for nøyagtige Beviisninger, giøre Løgn deris Tilflugt) have ikke skammet sig herudi at beskylde os for *Papistere* ; men hvor falskeligen, skal herefter kundgiøris. At jeg skal melde noget lidet om deris *Meritum ex Condigno*, hvilket var uden Tvivl en meget almindelig Lærdom i den *Rommerske Kirke*, besynderligen før *Luthers Tid* ; dog de fleeste af deris Nye Skribentere, besynderligen i deris Tvistighed med *Protestanterne*, eendeels negte den, eendeels forvende den til en bedre Meening, og siunis at anbringe denne Materie saaledis alleniste, som at de vare gode Gierningers Forfremmere og Forfægttere, hvilke deris Vederparter negtede. Dog dersom vi ansee denne Lærdoms Virkninger iblant dem, som de lade sig tilsiune i Almindelighed i deris Kirkis Lemmer, ikke i saadanne Ting, som ere afskaffede eller forbudne, men høyligen afholdne og i Agt tagne af deris Fader *Paven*, og alle hans Anhængere, som det, der indbringer den største Profit af al hans Indkomst ; vi skal finde, at *Luther* ikke uden god Grund sette sig dennem imod i denne Materie : og dersom hand ikke havde forløbet sig selv udi et andet Extreme, (som herefter skal ommeldis) da vilde hans Verk havde bedre Fremgang. Thi i dette, som i mange andre Ting, er hand meere at love for hvad hand nedbrød af *Babylon*, end for hvad hand opbygde af sit eget. I hvadsomhelst derfor *Papisterne* monne pretendere, eller nogle gode Mænd iblant dem monne have tenkt, Erfarenhed viiser, og det er meere end aabenbart, ved deris Folkis almindelige

Pavens
Lærdom om
Fortieniste
uest Profit
af al hans
Indkomst.

delige og vedtagne Væfen, at de grunde deris *Retferdiggiörelse* ikke faa meget paa Gierninger, der i dennem selv ere gode, og i det, at de ere retteligen fornyede og helliggjorde i deris Sind, som i faadanne Ting, som enten ere i dennem selv hverken Onde, eller Gode, eller og faadanne, som vel maa kaldis Onde, og kand ikke anderledis holdis for Gode, end fordi det behager *Paven* faaledis at kalde dem. Saa *Papisternis* at dersom denne Handel bliver vel udgransket, da *Retferdiggiörelse* *henger* befinder mand, at den störste Deel af deris *Retferdiggiörelse* *henger* af den Myndighed, der er i hans *Bulla*, og ikke paa den Christi Kraft, Virkning og Naade, aabenbaret i Hiertet, og det fornyende; hvilket er beviisligt, *Först*, Af deris Lærdom om deris *Sacramenter*, hvilke de sige at give Naade *ex opere operato*. Saa at, dersom et Menneske bliver deelagtig i dem, da erlanger hand derved Syndernis Forladelse, om endskiönt hand bliver den samme hand var; og hvad fattis i hannem, bliver fyldtgiort ved Sacramentets Dyd og Kraft. Saa at denne Tro og Lydighed til Kirkens Lowe og Indstiftelser, er det, som giör ham Retferdig, og ikke nogen indvortis Forandring. Som for Exempel; dersom et Menneske bruger det *Poenitense Sacramente* (som de det kalde) saa at kundgiöre sine Synder til en Præst, endskiönt hand haver ingen fand Anger og Ruelse [*Contritio*] (hvilket Herren haver sagt at være uforbigengeligen fornöden for Bodfærdige Syndere) men alleniste *Attritio* (hvilket de selv have opdigtet) det er, Dersom et Menneske fortryder, at hand haver syndet, ikke af Kierlighed til Gud, eller Hans Low, som hand haver overtraad, men af Frygt for Straffen; dog alligevel (efter deris Bekreftelse) skab dette Sacramentis Kraft forverve ham Syndernis Forladelse; saa at, naar hand er aflöst af Præsten, da er hand antagen og Retferdiggiort i Guds Ansig. Dette Menniskis Retfærdiggiörelse derfor kommer ikke derudaf, at hand er Bodfærdig, og nogenledis indvortis forandret og fornyet, ved Guds Naadis Virkning i hans

*i Beviis.
Deris Sacra-
menter.*

*Papistiske
Poenitense-
Sacramente.*

Hierte; men alleniste af *Sacramentets* Kraft, og Præstens Myndighed, der haver erklæret hannem *Afløst*; saa at hans Retferdiggiørelse reyser sig af noget, som er uden for ham, og ikke inden i ham.

II Beviis.
Papistiske
Aflads Bre-
ve.

For det *Andet*; Dette er end ydermeere beviiseligt af deris Handel med *Aflads-Breve*, hvor alle deris Synders Forladelse, ikke alleniste forbigangne, men og tilkommende, er tilegnet til deris Pillegrims-Reyser til atskillige Kirker og *Reliquier*, eller læsende atskillige foreskrevne Bønner; saa at den, som dette giør, er strax frigiort fra sine Synders Skyld, og retferdiggiort og antaget i Guds Ansigt. Som for Exempel: "Den, som i det store Jubile vil gaa til *Rom*, og
" der fremstille sig for *Peders* og *Pauls* Port, og an-
" namme *Pavens Velsignelse*; eller den, som vil giøre
" en Pillegrims-Reyse til *Jacobs* Grav i *Spanien*, eller
" til *Maria* af *Loretto*, for disse Gierninger lovis han-
" nem Syndernis Forladelse. Derfom mand nu vil
" spørge dem, hvoraf det kommer, at saadanne
" Ting, som i sig selv ikke ere *moraliter* gode,
" komme til at have saadan Kraft? da faar mand
" intet andet Svar, end dette, at *det skeer formedelst*
" *Kirkens* og *Pavens Myndighed*; hvilken, saasom
" hand er den store Skatmester over *Christi Velgier-*
" *ninger* og *Fortieniste*, uddeeler dem med visse Vil-
" kaar. Saa iligemaade, det Paafund at siunge
" *Messe* er bleven et fornemme Redskab til *Retfer-*
" *digggiørelsen*; for derudi (efter deris Meening) ofris
" *Christus* dagligen til Faderen, som et *Forsonings-*
" *Offer* for de Levendis og Dødis Synder: Saa at
" et Menneske kand, for Penge, forverve at *Christus*
" skal blive faaledis offret for ham, naar hand be-
" hager; ved hvilken Offring hand sigis at erholde
" Syndernis Forladelse, og at blive Retferdiggiort i
" Guds Ansigt. Af dette, som nu er sagt, og me-
" get meere saadant, som kunde meldis, beviisfis
" klarligen, at *Papisterne* sette deris Retferdiggiø-
" relse ikke saa meget i nogen Helligheds Gierning,
" eller Virkning i dem, saa at de virkeligen forfage
" Synd og Ugudelighed, som i nogle blotte og
" bare

Papistiske
Messe hvad
det er?

“bare Ceremonier, og en blind Tro, som deris
 “Lærere dem have indbildet, at *Kirken og Paven*,
 “som de, der ere *Christi Fortienistis* store Skat og
 “Rigdom anbettede, have Magt til at giøre denne
 “Christi Fortieniste dygtig til at forlade deris Syn-
 “der, og at retferdiggiøre dem, som ville bruge
 “disse Ceremonier.” Dette er den fande og vilse
 Retferdiggiörelsis Maneer, som almindeligen brugis
 i den *Romerske Kirke*, og er höyligen berömmet af
 deris offentlige Predikantere, befunderligen *Mun-*
kerne i deris Prædikener til Almuen; hvilket ogsaa
 mine egne Öyne og Ören kand vidne. Om endski-
 önt nogle af deris nye Skribentere have gjort deris
 Fliid at sette et bedre Skin paa denne deris Meening.

Denne Lærdom da havde *Lutber* og andre *Prote-*
stanter god Aarsag til at negte og imodstaa; dog
 mange af dem udløb sig selv saa vidt paa den anden
 Side, at de negtede *Gode Gierninger* at være fornödne
 til *Retferdiggiörelsen*; og prædikede, ikke alleene
Syndernis Forladelse, men endog *Retferdiggiörelsen* for-
 medelst *Troen* alleene, uden alle *Gierninger*, om end al-
 lersaa gode. Saa at Menniskene ikke erlange deris
Retferdiggiörelse, saa som de, der ere indvortis Hel-
 liggiorde og Fornye de; men ere Retferdiggiorde
 alleniste ved at Tro, at Christus döde for dem; og
 faaledis kand mange aldeelis blive Retferdiggiorde,
 endskiönt de blive liggende i stor Ugudelighed;
 som *David*s Exempel udviiser, hvilken, de sige,
 var fuldkommeligen Retferdiggiort, endog da hand
 var liggende i de grove Synder af *Mord* og *Horeri*.
 Saa som derfor *Protestanterne* havde god Aarsag til
 at sette sig imod og igiendrive *Papisterne*, formedelst
 deris grove Vildfarelser angaaende *Retferdiggiörelsen*;
 viisende, hvorledis *Christi Lærdom* er derved for-
 vendt og forfalsket, og *Guds Ord* gjort til intet, ved
 mange forfængelige og unyttige Paaleggelser, *Guds*
Low forfömmet, da hine daarlige og opdigtede
Ceremonier ere höytagtede og efterfuldte, formedelst
 en falsk Indbildning, at mand i deris Brug bliver
 Retfer-

Luther og
 Protestan-
 terne, set-
 tende sig
 imod Pavens
 Lærdom om
 Gierninger,
 faldt hen i
 den anden
 Yderlighed,
 at ingen gode
 Gierninger
 ere fornödne
 til Retfer-
 diggiörelse.

Papistiske
Trek at for-
siene Penge
med.

Retferdiggiort; og Christi Fortieniste og Lidelser (som er det eeniste Offer beskikket af Gud til Syndernis Forladelse) bliver formindsket, ved dette daglige Offer, hvilket aldrig var indstiftet af Gud, men fornemmeligen ført paa Banen af Penge-Gierighed: Saa Protestanterne, paa den anden Side, i det de ikke retteligen grundede og fremsatte denne Lærdom om Retferdig-giørelsen, efter den Hellige Skriftis Vidnisbyrd, have givet Papisterne Aarsag at beskylde dem, som de der forlømte Gode Gierninger, som de der vare Fiender til Selv-Fornegtelse og Hellighed, og som de der holde sig selv for at være Retferdig-giorde, imens de ere liggende i store Synder: ved hvilken Beskyldning (grundet paa atskillige Protestanters haarde og uvarfomme Skrifter) Reformati-onen haver været meget hindret og til en Forargelse, og mangis Siele indsnærede. Da dog alligevel den, som vil nôye udgranske denne Materie, vil letteligen finde, at disse deris Tvistigheder ere meere *in specie*, end *in genere*, saasom begge omsider komme tilsam-men, og ligesom to Personer i en Cirkel, hvilke end-skiönt de gaa atskillige Veye, môder dog omsider i det samme Center.

Papistisk
Tro om Ret-
ferdiggiørel-
sen paa sam-
me Grund;
som—

For Papisterne sige; At de erlange Syndernis For-ladelse, og ere Retferdig-giorde ved Christi Fortienister, saa som de ere dem tilegnede, i det de bruge Kirkens Sacramenter; og at de blive deelagtige derudi formedelt atskillige Ceremonier, Pillegrims-Reyser, Bønner og øvelser, endskiönt der ikke er nogen indvortis Sindets Fornyelse, eller Christi Kundskab, som danned indvor-tis; dog ere deris Synder forgivne, og de Retferdig-giorde, *ex opere operato*, formedelt den Kraft og Myndighed, der er i disse Sacramenter, og i dem som dennem uddeeler.

—Protestan-
ternis Tro.
Saa siger
den West-
mynsterske
Bekiendelse
C. 11. S. 1.

Protestanterne sige; At de erholde Syndernis Forla-delse, og blive Retferdiggiorde i Guds Ansigt, ved Christi Fortienistis og Lidelsis Kraft, ikke ved nogen Retferdigheds Indplantelse i dennem, men i det at deris Synder blive forladne, og deris Personer anseet og an-tagne,

tagne, som retferdige; de forladende sig paa Christo, og Hans Retferdighed ved Troen; hvilken Tro (actus credendi) er dennem ikke tilregnet for Retferdighed.

Saa see vi da, at hverken den eene, eller den anden grunder *Retferdig-giörelsen* paa nogen Indvortis Sindets Fornøelse, eller nogen Aandelig Födsel, eller Skikkelse i dem; men allenist den bare Christi Döds og Lydelsis Tilegnelse, udvortis for dennem fuldkommet: saa at den eene slaar sin Lüid til en Tro paa dem, og haaber at blive retferdiggiort ved dem allene; den anden, ved nogle udvortis Bönner og Ceremonier, hvilke, de indbilde sig, giör dem Christi Död kraftig. Paa dette Stæd vil jeg have undtagen (at jeg ikke skal forurette nogen) hvad som haver været sagt om indvortis Helligheds Fornödenhed, enten af hine nye *Papister*, eller *Protestanter*, hvilke, saa som de have sögt efter et Middel imellem disse tvende *Extrema*, ere kommen Sandheden nær; som af deris egne Ord, herefter, lader sig vüdere tilkiende give: Enddog denne Lærdom haver ikke (saa vidt som jeg har kundet merke) siden Af-faldet (*Apostasiam*) været saa klarligen og udförligen handlet, efter Skriftens Vidnisbyrd, som det nu haver behaget Gud den at aabenbare, og ladet förkynde i disse Tider, ved sin Sandheds Vidne, som hand haver opvakt til den Ende. Hvilken Lærdom, dog den er korteligen indsluttet og befattet i Fremsettelse (*Thesi*) saa skal jeg dog ydermeere forklare denne Tvistigheds Tilstand, som den forholder sig imellem os og vore Modstandere.

*Tvistighe-
dens Stand*

§. III. For det Förste da, som af den forrige Fremsettelsis Forklaring lader sig see, Negte vi al Naturlig Kraft og Dygtighed i os selv, til at udfri os af voris faldne og fordervede Tilstand, og förste Natur; og bekiende, at vi af os selv intet giöre, som godt er; saa ikke heller kand vi forverve Syndernis Forladelse, eller Retferdig-giörelse, ved nogen voris egen Gierning, saa at fortiene den, og drage den som en Geld fra Gud, hvilken hand skulle være os skyldig;

*Forklar.
Retferdiggi-
örelsen springer af og fra
Guds Kier-
lighed.*

skyldig ; men vi rundt ud bekiende, at det altsammen er *udaf*, og *fra* Hans egen *Kierlighed*, hvilken er den Spring og Grund-Aarsag til voris Antagelse.

2 Forklar.
Christus gi-
vende sig
selv et Offer
for os.

For det *Andet* ; Gud aabenbarede sin *Kierlighed* imod os, i det Hand sendte sin eenbaarne Søn *Jesum Christum* ind i Verden, hvilken gav sig selv for os til en *Gave* og *Slagtoffer* for Gud til en *sød Lugt* ; og gjorde Fred formedelst sit *Kaarfis Blood*, at Hand kunde forlige os med sig selv, og formedelst den Evige Aand offrede sig selv ubesmittet til Gud, og lidde for vore Synder, den *Retferdige* for de *Uretferdige*, at Hand maatte føre os frem for Gud.

3 Forklar.

For det *Tredie* ; Efter som alle Mennisker, som ere komne til Skiolds Alder (det Menniske Christus Jesus alleene undtagen) have syndet, derfor have alle en Frelser fornøden, til at borttage Guds Vrede, som de med deris Synder havde fortient ; i hvilken henseende Hand med rette sigis at *have baaren alle vore Synder, paa sit Legeme paa Træet* ; og derfor er den *Eeniste Meglere*, der haver bortvent Guds Vrede fra os, saa at vore forrige Synder ere os ikke meere i Veyen, men formedelst Hans fyldtgiørende Offers Kraft ere borttagne og tilgivne. Ikke heller tenke vi, at Syndernis Forladelse kand ventis, søgis, eller erlangis ved noget andet Middel, eller ved nogle andre Gierninger eller Offringer, (Dog, som før er meldet, de kand komme til at blive deelagtige i Syndernis Forladelse, som ere ukyndige i Historien.) Saa haver da Christus, ved sin Død og Lidelser, Forligt os med Gud, endog da vi ere Fiender ; det er, Hand tilbyder os Forligelse ; vi ere gjorde duelige til at blive forligede med Gud ; Gud er villig til at forlade os vore Synder, og at tage os til Naade ; efter Apostelens Ord, 2 Cor. v. 19. *Gud var i Christo, som forligte Verden med sig selv, i det Hand ikke tilregnede dem deris Synder, og oprettede Forligelsens Ord iblant os.* Og derfor Apostelen i de efterfølgende Vers bede dennem i *Christi Stæd* at lade sig forlige med Gud ; som hånd vilde

Syndernis
Forladelse.

Den eeniste
Meglere
imellem Gud
og Menni-
schen.

vilde sige, siden at Guds Vrede er bortvent ved *Jesu Christi* Lydighed, da er Hand villig til at forligis med dem, og til at forlade deris begangne Synder, derfom de Omvende sig.

Vi have derfor at ansee vor Igienløfning i en dobbel Stand og henseende; hvilke begge i deris egen Natur ere fuldkomne, men i deris Application, da er den eene ikke, ikke heller kand den være, den anden foruden.

En tofold
Igienløf-
ning.

Den *Første* er, den Forløfning, som Christus haver fuldfærdiget *for os*, i Hans Kaarsfeste Legeme, uden for os: Den anden er den Forløfning, Christus haver udvirket *inden i os*; hvilken ikke mindre egentligen kaldis og holdis for Forløfning, end den forrige. Den *første* derfor er den, ved hvilken et Menneske, som hand ansees i Synde-Faldet, er giort bequem til Salighed, og bekommer en Maade af den Kraft, Dyd, Aand, Liiv og Naade, som var i *Christo Jesu*; hvilken, som en fri Guds Gave, er god for at imodstaa, overvinde, og udrydde den Onde Sæd, hvorved vi ere naturligen, som i Faldet, fordervede.

I.
Christi
Igienløfning
uden for os.

Den *Anden* er den, hvorved vi vidne og kiende denne reene og fuldkomne Forløfning *i os selv*, rensende og forløfende os fra Fordervælsens Magt, og ledende os til Eenighed, til Naade og Venskab med Gud. Ved den *første* af disse tvende, vi, som i *Adam* vare fortabte, nedstunkede i den bittere og fordervede Sæd, udygtige af os selv til noget godt, naturligen sammenføyede og forenede med det Onde, geneigne og tilbøyelige til al Ugudelighed, Tienere og Træle til Mørkhedens Kraft og Aand, ere dog, for alt dette, saa vidt forligte med Gud ved Hans Sønns Død, da vi vare Fiender, at vi ere giorte dygtige til at vorde salige; saasom vi have det Fredsens Evangelii Glade Budskab os tilbudet; og Gud er i Christo forliget med os, og kalder og indbyder os til sig selv; i hvilken henseende vi forstaa disse Skriftens Spraag: *Hand afskaffede Fiendskabet*
formedelst

II.
Igienløf-
ning, som
Christus
virker i os.

Eph. 2. 13. *fermedelst sit Kiød. Hand elskte os først ; Da Hand*
 1 Joh. 4. *saa os i vort Blod, sagde Hand I skal Løve ; Hand,*
 10. Ezech. *som selv ikke gjorde Synd, bær vore Synder paa sit*
 16. 6. 1Pet. *Legeme paa Træet ; og Hand døde for vore Synder,*
 2. 22, 24. & *den Retferdige for de Uretferdige.*
 3. 18.

Ved den anden, vidne vi denne Muelighed eller Dygtighed at være bragt til Virkelighed ; hvorved, naar vi ikke imodstaa, men antage det Hans Død haver forvervet, nemlig, *Christi Lius, Aand og Naade*, som os er aabenbaret, da vidne vi og erholde en virkelig, sand, og indvortis Forløfning fra Syndens Kraft og Formue ; og saa komme til at blive sandeligen og retteligen Igienløste, Retferdig-gjorde, eller gjorde Retferdige, og saa vidne en kiendelig Eenighed og Venskab med Gud. Saaledis døde *Hand* for os, at *Hand* kunde forløse os fra al Uretviisbed ; og saaledis kiende vi *Ham*, og *Hans Opstandelsis Kraft*, og *Hans Lidelsis Samfund*, i det vi blive lige skikkede efter *Hans Død*. Denne sidste følger ordentligen paa den første, og er en Consequence, udgaaende derfra, som en Virkning (*Effect*) fra sin Aarsag (*Causa* ;) saa at, som ingen kunde have erhholdet den sidste, dersom den første ikke havde været, (saaledis var Guds Villie ;) saa kand ingen nu blive deelagtig i den første, uden saa vidt som hand vidner den sidste. Hvorfore i henfeende til os, de ere begge Aarsager til vor Retferdiggiørelse : Den første den *Forvervende Virkende*, den anden den *Formerende (Formal) Aarsag*.

4 Forklar. For det Fierde ; Ved denne Retferdiggiørelse ved *Christum* forstaae vi ikke blotteligen gode Gierninger, end og som de ere udvirkede ved *Christi Aand* ; fordi de, som Protestanterne retteligen bekrefte, ere heller en Virkning af Retferdig-Giørelsen, end dens Aarsage : Men vi forstaa *Christi Dannelse i os*, *Christus virker gode Gierninger*. *fød og baaren i os* ; af hvilken gode Gierninger saa naturligen udspringe, som Frugt fra et frugtbar Træ. Denne Indvortis Fødsel i os, som forarsager i os Helligbed og Retferdigbed, er det, som Retferdig-giør os ; hvilken,

hvilken, efter at den har undertrykt, og borttaget den fordervede Natur og Aand, som regerede, og fordømte, haver nu Herredømme og er over alle Ting i vore Hierter. Derfor de, som komme til at kiende *Christum*, saaledis dannet i dem, de have Hannem heel og u-adskildt, Hand, som er *HERREN vor RETFERDIGHED*, Jer. xxiii. 6. Dette er at være beklæd med *Christo*, og at have iført sig Hannem, hvilke og Gud derfor holder retteligen Retferdige. Dette er saa langt fra *Papisternis* Lærdom, at, saasom de fleeste iblant dem forstaae det ikke, saa de Lærde iblant dem disputere og sette sig der imod, og besynderligen *Bellarminus*. Saaledis da, den formerende Retferdiggiörelsens Aarsage (at jeg saaledis skal tale) er ikke Gierninger egentligen, saasom de ikkun ere dens Virkning; men denne Indvortis Fôdsel, denne *Jesus* fôd i Hiertet: Hand, som er den Elskelige, i hvilken Faderen haver Velbehagelighed, og i alle dem, som saaledis ere besprengede, og afoede med *Jesu Blod*. Herved iligemaade komme vi til at nyde *Christi* Velgierninger, og at blive deelagtige i den Gudommelige Natur, som *Petrus* taler, 2 *Pet.* i. 4. og ere foreenede med Hannem, som Grenene med Viinstokken, og have Titel og Ræt til hvad Hand haver giordt og lidt for os: Saa at Hans Lydighed bliver voris, Hans Retferdighed voris, Hans Dôd og Lidelser voris. Og ved denne Nærhed komme vi til at sôle Hans Lidelser, og at lide med Hans Sæd, som endnu ligger undertrykt og kaarsfæst i de Ugudeligis Hierter; og saa er i Smerte med den, og sukke for dens Forlôsnings og for deris Sielis Omvendelse, som derudi endnu kaarsfeste sig *Herlighedsens Herre*. Som Apostelen *Paulus* sigis, ved sine Lidelser at opfylde de Ting, som staae tilbage i *Christi* Trengsler for hans Lege, som er *Menigheden*: Enddog dette er en Hemmelighed, forborgen for alle viise og kloge, som end ikke kiende denne Sæd i sig selv, eller den imodstaae; ikke dismindre have somme *Protestanter* ladet

Christi Ly-
dighed,
Retferdig-
hed, Dôd,
og Lidelse
er voris.

ladet sig forlyde om denne Retferdig-giørelse ved denne indvortis *Cbristi* Iførelse ; som herefter paa sin Stæd skal omrøris.

5 Forklar.

Gode Gierninger udelukkes ikke fra Retferdiggjørelsen

For det *Sidste* ; Endskiønt vi sette Syndernis Forladelse i den *Retferdigbed og Lydigbed*, som *Cbristus* i sit *Kiød* baver fuldbyrdiget og udviist, hvad den længstborte forvervende Aarsag angaar ; og at vi holde os selve formeerligen *Retferdiggjorde ved Jesum Cbristum* fød og dannet i os : Dog kand vi ikke (som nogle *Protestanter* uagtommeligen have gjort) udelukke *Gierninger fra Retferdig-giørelsen*. Thi, endskiønt vi ikke ere egentligen *Retferdiggjorde for dem*, saa dog ere vi *Retferdig-gjorde i dem* ; og de ere fornødne, ligesom en *Causa sine quâ non*, det er, en *Aarsag uden hvilken ingen er Retferdig-gjort*. Thi at negte dette, som det er tvert imod Skriftens Vidni-sbyrd ; saa har det været en stor Forargelse i den *Protestantiske Religion*, aabnet *Papisternis* Munde, og gjort mange trygge i deris Synder, som have troed at blive *Retferdiggjorde* uden gode *Gierninger*. Ydermeere, endskiønt det ikke er saa sikkert at sige, At de ere *Fortienende* ; dog saafom de ere belønnede, da have mange af de Gamle (som mand kalder) *Fædre* ikke undseet sig at bruge det Ord [*Fortiene*] hvilket ogsaa nogle iblant os maa skee have gjort, men ikke uden en god Meening, ingenlunde derved indførende de förommeldte *Papistiske Daarligheder*. Og omsider, derfom vi havde den Meening om gode *Gierninger*, som de fleeste *Protestanter* have, da kunde vi letteligen komme overeens med dem, ikke alleniste i at giøre dem unødvendige, men og forkaste dem som skadelige: nemlig, At de beste *Gierninger*, endog af de *Hellige*, ere ureene og besmittede. Thi endskiønt vi dømme saa om de beste *Gierninger*, som et Menniske kand giøre, stræbende efter en Overeensstemmelse med den udvortis Low, i hans egen Styrke, og egen Villie ; saa tro vi dog, at saadanne *Gierninger*, som naturligen kommer fra denne Aandelige Fødsel, og

Christi

Christi Dannelselse i os, ere *Reene* og *Hellige*, ligesom *Roden*, fra hvilken de have deris Udsprung; og derfor antager Gud dem, Retferdig-giør os i dem, og belønner os for dem, af Hans egen *Fri Naade*. Af denne Tvistighed saaledis betragtet udflyder disse efterfølgende Fremsettelse, som vi herneft skal beflitte os paa at beviise.

§. IV. Først; *At det er Christi Lydigbed, Død,* ¹ *Fremset,* og *Lydelse, ved hvilken Sielen erlanger Syndernis Forladelse, og er en forvervende Aarsag til den Naade, ved hvis indvortis Virkning Christus bliver dannet indvortis, og Sielen bliver lige skikket efter Hannem, og saaledis Retferdig eller Retferdig-giort.* Og at derfor, i henseende til denne Bequemmelighed og Naadis Gave, Gud sigis at være *forligt*; ikke som Hand var virkeligen *forligt*, eller giørligen Retferdig-giør, eller regner nogen Retferdig, imens hand bliver ved i sine Synder, ureen og uretferdig.

For det Andet; *Ved denne Indvortis Christi Fødsel* ² *Fremset.* *Mennesken, er det, at et Menneske er giort Retferdigt, og derfor saaledis agted for Gud: Hvorfore, at vi skal tale rundt ud, vi ere derved, og ikke førend det bliver dannet i os, formaliter (at bruge deris Maade at tale med) Retferdig-giort i Guds Ansigt; fordi Retferdiggiørelsen er baade oftere og meere egentligen brugt i Skriften, i sin naturlige Bemærkelse, for at giøre en Retferdig, og ikke alleene at holde en saa at være, og saaledis er det samme, som Hellig-Giørelse.*

For det Tredie; Siden at *gode Gierninger* følge saa ³ *Fremset.* naturligen paa denne Fødsel, som Heede paa Ild; derfor ere de *uforbigenliggen fornødne til Retferdig-Giørelse, som Causa sine quā non*, det er, endskiønt ikke som en Aarsag for hvilken, dog som det i hvilken vi ere, og uden hvilken vi kand ikke vorde Retferdig-giorde. Og endskiønt de ikke ere *Fortienende*, og ikke legge Gud nogen Gield paa, dog kand hand ikke andet end antage og belønne dem; thi det er imod Hans Natur at fornægte sit eget;

Gode Gierninger ere Causa sine qua non til Retferdiggiørelse.

saafom de i deris Natur kand blive fuldkomne, efter-
som de udspringe fra en Reen og Hellig Byrd og
Rod. Hvorfore deris Meening er falsk og Sandhed
imodstridelig, som lige, *At de Helligste Gierninger af
Hellige Mænd ere besmittede og syndige i Guds Ansigt.*
Thi disse Gode Gierninger ere ikke Lowens Giernin-
ger, som af Apostelen udelukkes fra Retferdig-Giø-
relsen.

I Fremfæt.

I Beviis.
Christi Døds
Kraft til at
udløse Men-
niskens af
alt Ont.

§. V. Angaaende det første, da beviis det let-
teligen af Rom. iii. 25. *Hvilken Gud bærer fremfæt
til en Naadestol formedelst Troen i Hans Blod, til at
viise sin Retferdigbed for de foregangne Synders Forla-
delse, udi Guds Taalmodighed.* Her giver Apostelen
tilkiende, hvor vidt *Christi Døds* Kraft strekker sig,
viisende, at derved, og ved Troen derudi, de fore-
gangne Synders Forladelse er erhholdet; saafom det,
hvorudi Guds Taalmodighed er övet imod det ganske
Menniskelige Kiön. Saa at, endskiönt Menniskens
fortiene den Evige Død, med de Synder de dagligen
begaae, og at Guds Vrede maatte med rette komme
over dem; dog formedelst dette *Jesu Christis aller-
fuldkommeligste Slagtoffer*s Kraft og Dyd, opvekkis
denne Guds Naade og Sød af Kierlighed til dennem,
den Stund det er endnu Hiemsögelsens Tid; dog
ey saaledis, at spare det som Ont er (hvilket bör at
opbrendis) men at forløse Menniskens udaf alt Ont.

II Beviis.

For det *Andet*; Derfom Gud var fuldkommeligen
forliget med Menniskens, og holdt dem for Retferdige,
da de ere virkeligen Uretferdige, og lever i Synd;
da skulle Gud ikke have nogen Tvistighed med
dem: * Hvor kommer Hand da saa ofte til at klage
over saadanne i Skriften, som vore Modstandere be-
kiende at være Retferdig-giorde, figende, *At deris
Synder*

* Jeg taler ikke alleniste om Menniskens for Omvendelsen, som siden
ere omvendte, som nogle af vore Modstandere, kallede *Antimonianer*,
fige at være Retferdig-giorde fra Begyndelsen; men ogsaa om dem,
som (efter *Protestanter*s almindelige Meening) have været omvendte;
hvilke endskiönt de bekiende at blive altid ved i *Misgierning*, ja un-
dertiden i groveste Synder, som *Dauids* Hoer og Mord, dog bekræfte
de at være aldels og fuldkommeligen Retferdig-giorde.

Synder giöre Skilsmisse imellem Ham og dem? Esa. lix.

2. Thi, hvor der er en fuldkommen Forligelse, der er ingen Skilsmisse. Ja, af denne Lærdom følger det nødvendigen, enten at saadanne, for hvilke Christus døde, og hvilke Hand haver saaledis forligt, aldrig synde; eller at, naar de saaledis synde, ere dog forligt, og deris Synder giör ingen Skilsmisse imellem Gud og dem; ja at de ere Retferdiggiorde i deris Synder. Hvorpaa ogsaa ville følge denne Vederstyggelige Slutning, At gode Gierninger og de groveste Synder, som slige Mennesker öve, ere lige meget agtede for Gud; saasom det eene hverken tiener til at Retferdiggiöre dem, eller det andet til at bryde deris Forligelse; hvilket giver Anledning til stor Tryghed, og aabner en Dör til ald Ugudelighed.

For det Tredie; Dette vilde til intet giöre den ganske Evangelii Lærdom, angaaende Gudfrygtigheds Övelse, og giöre Troen aldeelis unyttig. Thi, dersom Troen og Omvendelse, og de andre Vilkaar, som af os udkrevis udi Evangelio, som det, der paa vor Side endeligen er fornöden; da, förend vi fuldbyrder denne vor Skyldighed, ere vi enten fuldkommeligen forligte med Gud, eller ikkun under en Bequemmelighed eller Muelighed at blive forligte med Gud, saasom Hand er ferdig til at forlige og Retferdig-giöre os, dersom vi efterkomme disse Vilkaar: Dette sidste er det, som vi bekiende for Sandhed. Og dersom vi allereede ere fuldkommeligen forligte og Retferdig-giorde, förend vi disse Vilkaar efterkomme, (hvilke Vilkaar ere af den Natur, at de ikke kand paa en Tid efterkomme, men udkrever der til den ganske Livs Tid) da kand de ikke sigis at være endelig fornödne: Hvilket er tvert imod det klare Skriftens Vidnisbyrd, som alle Christne maa bekiende: *Thi uden Troen er det umueligt at behagis Gud: De, som ikke tro, ere allereede fordömte, fordi de ikke tröe paa den Eenbaarne Guds Sön: Uden Omvende eder, da kand I ikke blive salige: Thi dersom I leve efter Kiödet, da skulle I döe.* Og om dem,

III Beviis.

Heb. 11. 6.
Joh. 3. 18.
Luc. 13. 3.
Rom. 8. 13.

Aab. 2. 5.

En Naadis
Dør aabnet
af Christo
paa Pœni-
tense.

Antimoni-
anernis
Mœning om
Forligelse
og Retfer-
diggiorelse.

som ere omvendte : *Jeg vil borttage eders Liufestage fra eder, uden I omvender eder.* Derfom jeg skulde nevne alle de Skriftens Spraag, som dette klarligen og fuldkommelige beviise, da maatte jeg omskrive den største Deel af *Bibelen* og dens Lærdomme. Thi saasom Christos sagde, *Det er fuldkommen, og fuldkommede sit Verk* Sexten Hundrede Aar siden og meere ; derfom Hand da saa fuldkommelige Igienløjste, og virkelige Forligte en hver, som skal vorde salig ; ikke alleene aabnende en Naadis Dør for dem, opofrende sit Legemis Slagtoffer, hvorved de erlange Syndernis Forladelse, naar de Omvende sig, og giørende dem deelagtige i Hans Naadis Gave, ved hvilken de komme til at see deris Synder og at omvende sig ; men ogsaa giør det at de blive holdne for Retferdige, enten førend de tro (som de *Antimonianer* sige) eller efterat de have givet deris Samtryk til Historiens Sandhed om Christo, og ere besprinklede med Daabens Vand, da dog de selv imidlertid ere virkelige Uretferdige, saa at intet viidere af deris Igienløjning skal af Hannem udvirkis, i henseende til deris *Forligelse* og *Retferdiggiorelse* ; da er den største Deel af *Bibelen* og dens Lærdom af ingen Brug eller Nytte : Forgieveis vare Apostlerne udsendte til at prædike Omvendelse og Syndernis Forladelse ; og forgieveis at Prædicanterne anvende deris *Tid* og *Arbeide*, og spendere deris *Lunger* i at tale, og *skrive* ; ja, meget meere forgieveis spendere Folk deris Penge paa disse Prædikanter ; saasom det altsammen er ikkun *Actum agere*, ikkun en forfængelig og unyttig Ting, at giøre det som allereede er fuldendte dem foruden.

IV Beviis.

Men for det *sidste* ; At forbigaa deris Menniskelige Arbeyde, som ikke verdt at disputere om, enten de ere fornødne eller ikke, siden (som vi skal fremdelis viise) de selv bekiende at den *beste* iblant dem er *fuld af Synd* ; da endog saa bliver herved Jesu Christi Forbøn for Mennisken giordt til intet. Hvad bliver der af den store Troens Artikel, ved hvilken

vi bekiende, *At Hand sidder hos Guds böyre Haand, og daglig giör Forbön for os ; og til hvilken Ende Aan-* Christus
giör daglig
Forbön for
os.
den selv giör Forbön for os med usigelige Sukke ? Thi Christus giör ikke Forbön for dem, som ere under en Salighedens Umuelighed, hvilket er urimeligt. Vore Modstandere ville aldelis ikke give Magt, at Hand gjorde Bön for Verden ; og at giöre Bön for dem, som allerede ere forligte, og fuldkommelige Retferdig-giorde, er forgievis : At bede for Syndernis Forladelse er end meere forfengelig, naar alt er forladt, foregangen, nærværende og tilkommende. Dette kand ikke paa nogen anden Maade lōsis, end at bifalde Sandhed, bekiendende, At Christus ved sin Död borttog Guds Vrede, saa at Hand erholdte Syndernis Forladelse for saa mange, som antage den Naade og Lius, som Hand meddeeler dem, og haver dem forvervet med sit Blod : Hvilket, som de troe derpaa, da komme de til at kiende de foregangne Synders Forladelse, og Magt til at frelse dem fra Synd, og at aftoe den, saa ofte som ved Skröbelighed og Uagtsomhed de skal falde derudi, dersom de, havende Tilflugt til denne Naade, retteligen omvende sig. Thi saa mange, som det annamme, dem giver det Magt at vorde Guds Börn : Saa at ingen ere Börn, ingen ere Retferdig-giorde, ingen Forligte, til de saaledis annamme Ham i den liden Sæd i deris Hierter : Og det Evige Liiv givis dennem, som, ved gode Gode Gierningers Taalmodighed, søge efter Priis og Ære, og Uforkrenkelighed : Thi dersom den Retferdige falder fra sin Retferdighed, da skal hans Retferdighed ikke meere ibukommis. Og derfor paa den anden Side, ingen er lenger Guds Börn og Retferdig-giorde, end de taalmodeligen blive ved i Retferdighed og i at velgiöre. Og derfor lever Christus altid at giöre Forbön, den Stund et hvert Menniskis Besögelsis Dag varer, at de kunde blive Omvendte : Og naar Menniskene ere imaadeligen Omvendte, da giör Hand Forbön, at de maa blive ved og tiltage, og ikke blive trætte, eller affalde

igien. Meget meere kunde anbringis til at fastsætte denne Sandhed ; men jeg maa afbryde og komme til de gemeene Modsigelser, hvilke ere de Argumenter, som brugis til at fremføre de modstridende *Vildfarelser*.

§. VI. Den første og fornemste er tagen af Apostelens ovenbemeldte Ord, 2 Cor. v. 18, 19. *Gud har forliget os med sig selv formedelt Jesum Christum : Gud var i Christo, som forligede Verden med sig selv, i det Hand ikke tilregnede dem deris Synder.*

Modsig. Heraf ville de uddrage denne Slutning, *At Christus ganske fuldkommede Forligelsens Verk, da Hand var her paa Jorden.*

Star. Hvortil jeg svarer ; Derfom vi ved Forligelse forstaae Vredens Borttagelse, og den Naadis Forvervelse, ved hvilken vi vorde Forligte, da istemme vi dermed ; og at denne voris Meening er i disse Ord, lader sig letteligen beviise : Thi naar Apostelen taler om den forbigangne Tid, sigendis, *Hand har forliget os*, da taler hand om sig selv og de Hellige ; som der havde annammet denne Guds Naade, ved Christum forvervet, og vare formedelt Troen til Hannem virkeligen Forligte. Men, i henseende til Verden, siger hand [*Forligende*] ikke [*Forliget*] hvilket

Forskiel i mellem Forliget ved Christum, og Forligende.

Forligende, endskiønt det betegner en Tid, noget lidet forbigangen ; saa er det dog ved den *Imperfekt* eller Ufuldkomne Tid, viisende dermed, at det, som var begyndt, var ikke fuldkommen. Thi dette Verk begyndte Christus for Alle i Hans Kiød Dage, ja, og lenge tilforn ; thi *Hand var en Meglere af Begyndelsen, og Lammet, som var slagtet fra Verdens Begyndelse* : Men i Hans Kiød, efterat Hand havde fuldkommeligen fuldfyldet Lowen, og den Reiserdigbed, og synderrevet Forhenget, og aabnet en Vey for en klarere og almindeligere Evangelii Aabenbarrelse til Alle, baade Jøder og Hedninger ; Hand gav sig selv et nøysommeligt Forsøning Offer for Synd ; hvilket bliver kraftigt til alle dem, som annamme Hannem i Hans Indvortis Aabenbaring, i Hans Lius i Hiertet. Igien, denne samme Text viiser, at ingen anden

anden Forligelse er her at forstaae, end at Gud, paa sin Side, aabner en Barmhiertigheds Dør, og borttager Vreden for de foregangne Synder, saa at Menniskene, u-anseet deris Synder, ere gjorde bequemme til at blive salige : Thi Apostelen siger i det neste efterfølgende Vers, *Saa ere vi nu Sendebud i Christi Stød, ligesom Gud selv formanede eder formedelst os; vi bede i Christi Stød, lader eder forlige med Gud.* Thi derfom deris *Forligelse* havde allerede været fuldkommen, hvad giordis da Formanelse fornøden til at blive Forligte ? *Ambassadører* ere ikke sendte efter *Fredener* allerede Slutted, og *Forligelse* giordt, til at søge efter *Forligelse* ; thi det er en aabenbar Imodsigelse.

For det *Andet* ; De forebringe det 21 *Vers* af det 2 Modfig. samme Capitel, *Thi den, som ikke vidste af Synd, baver Hand giordt til Synd for os, paa det vi skal worde Guds Retferdigbed i Ham.*

Hvoraf de saaledis slutte ; *At som vor Synd er Christo tilegnet, Hand som ingen Synd havde ; saa er Christi Retferdigbed os tilegnet, endskiönt vi selv ikke ere Retferdige.*

Men denne Fortolkning kand vi ingenlunde bifalde ; thi endskiönt *Christus* bar vore Synder, og lidde for os, og var iblant Menniskene, boldt for en *Syndere*, og regnet iblant *Misdedere* ; saa dog kand det ikke nogensteds beviis, at Gud holdt Ham for en *Syndere*. Thi der staar skrevet, *At for Hannem* Heb. 7, 26. *var Hand funden Hellig, Uskyldig, Ubefmittet, og at* 1 Pet. 2, 22 ; *der ikke blev funden Svig i Hans Mund.* At vi fortiente disse Ting, og meget meere for vore Synder, hvilket Hand lidde udaf Lydighed til sin Fader, og efter Hans Raad, er vist og sandt ; men at Gud nogetid holdt Hannem for en *Syndere*, negte vi : Ikke heller døde Hand, at vi skulle holdis for Retferdige, og ikke meere være Retferdige, end Hand var en *Syndere* (som herefter giøris kiendeligt.) Thi, skulde denne Slutning staa ved Magt, da kunde det letteligen strekkis saa vidt, at blive de ugudelige en behagelig Lærdom, som elske at leve i deris Synder : Svar

*Menniskens
Tilegnede
Retferdig-
bed grunde-
ligen igien-
drevet.*

der : Thi dersom vi ere gjorde *Retferdige*, som *Christus* var giordt til en *Syndere*, alleniste ved *Tilegnelse*, da saasom der ikke var den minste *Synd* i *Christo*, saa skulde det følge, at der ingen meere *Retferdighed*, ingen meere *Helligbed*, ingen meere indvortis *Helliggiørelse* giordis fornøden i os, end der var *Synd* i *Ham*. Saa da ved dette [*At Hand* blev giordt til *Synd* for os] maa forstaaes, at *Hand* lidde for vore *Synder*, at vi maatte blive deelagtige i den *Naade*, ved *Hannem* forvervet ; ved hvis *Virkning* vi ere blevne *Guds Retferdighed* i *Hannem*. Thi at *Apostelen* her forstod at blive giørligen *Retferdige*, og ikke alleniste faaledis at holdis for, lader sig see af det 14, 15, 16, *Vers* af næst efterfølgende *Capitel*, hvorudi *hand* overflødeligen vidner imod nogen saadan indbildet *Overeensstemmelse* eller *Samquem* imellem *Mørket* og *Liuſet*, *Retferdighed* og *Uretferdighed* ; hvilket maa endeligen følge, dersom *Menniskene* skal holdis for at være *Indpodede* i *Christo*, og virkeligen *Hans Lemmer*, alleniste ved en *Tilegnet Retferdighed*, aldelis uden dem, da de selv ere virkeligen *Uretferdige*. Og det er at undre, hvorledis somme have giort dette, som er saa tvert imod det ganske *Evangelium*, til saadan en grundelig *Trois Artikel* : Hvilket *Christus* i alle sine *Prædikener* og *Naadefulde Ord* altid varede, at ingen skulle stole paa ; og altid berømmede gode *Gierninger*, som instrumenteerlige i voris *Retferdiggiørelse*. Og dette er saa meget meere at undris over, fordi denne *Sententz* (som saa ofte er i deris *Munde*, og saa ofte tilformanet, som deris *Haabs* og *Tillids* faste *Grundvold*) nemlig, *Christi Tilegnede Retferdighed*, findis ikke i al *Bibelen*, det jeg er god for at udfinde. Saa haver jeg da afhandlet den første *Part*, og det saa meget dis korteligere, fordi mange, som holde denne *Retferdiggiørelse* alene formedelst *Tilegnelse*, ikke dismindre bekien- de, At endog de *Udvalde* ikke ere *Retferdiggiorde*, indtil de ere *Omvendte* ; det er, indtil denne *Tilegnede Retferdighed* bliver deris formedelst den *Hellig Aand*.

Christi tilegnede Retferdighed findis ikke i al Bibelen.

§. VII. Jeg kommer nu til det andet Stykke, som jeg fremsætte, nemlig, *At det er ved denne indvortis Födse, eller Christus danned indvortis, at vi ere* II Fremset.
(saa at sige) formaliter Retferdiggiorde i Guds Ansigt. Ved Christi indvortis danned
 Jeg formoder, jeg har sagt nok allereede at udviise, *ere vi Retferdiggiorde*
 hvor meget vi tilskrive *Christi Död og Lidelser*, som det, hvorved Fornöyelse er giordt til Guds Retferdighed, Syndernis Forladelse erholdet, og denne Naade og Sæd forvervet, ved og fra hvilken denne Födse kommer. Det, som herneft skal beviis, er, *At ved Christum Jesum danned i os, ere vi Retferdiggiorde, eller giorde Retferdige.* Lad dette vel merkis, at jeg bruger *Retferdig-giörelsen* i denne Meening, nemlig, for at *vorde giordt Retferdig.*

For det Förste derfor, da beviis dette af Apostelen Paulo, 1 Cor. vi. 11. Og saadanne vare nogle af eder, men I ere Aftoede, men I ere Helligede, men I ere Retferdiggiorde i den Herris Jesu Christi Navn, og ved vor Guds Aand. Först dette [*Retferdiggiort*] Retferdiggiort, det er, giort Retferdig virkeligen ikke ved Tilegnelse.
 som her staaer, maa endelig forstaaes om at *virkeligen giöris Retferdig*, og ikke *alleniste at være saaledis agted formedelst Tilegnelse*; ellers [*Helliggiort*] og [*Aftoed*] kunde ogsaa forstaaes om at være *alleniste saaledis estimeret*, og ikke *virkeligen* saa at være; og saaledis bliver Meeningen og den heele Sammenhengs Drift aldelis forandret. Thi Apostelen viisende dem i de forrige *Vers*, hvorledis de *Uretferdige ikke kand arve Guds Rige*; og efterat hand haver opregnet atskillige slags Ugudelighed, slutter omsider, *At de vare tilforn saadanne, men nu ikke meere saa.* Hvorfore, som de nu ere *Vaskede og Helliggiorde*, saa ere de *Retferdiggiorde*: Thi dersom denne *Retferdiggiörelse* ikke var *Virkelig*, da kunde mand sige, at de *Corinther* havde ikke forladt disse Ugudeligheder, men, endskiönt de bleve ved derudi, vare dog *Retferdiggiorde*: Hvilket, som det i sig selv er meget urimeligt, saa forvender det ogsaa skinbarligen det Stæds heele Drift og Meening; ligesom *Corintherne*, da de bleve *Christne*, havde ikke nogen giörlig

Hvorf det
Ord Retfer-
diggiøre
kommer, &c.

giørlig Forandring virket i dennem; men havde allenist en Tro af nogle ufrugtbare Notioner, som ikke havde virket nogen Forandring i deris Affekter, Villie eller Levnet. Jeg bekiender rundt ud, at jeg ikke kand see, ikke heller haver hørdt, eller seet nogen Ting, der med det ringeste Fornuftis Skin kunde beviise mig, at [Retferdiggiort] paa dette Stæd skulle forstaaes anderledis, end i sit eget egentlige og naturlige Mæning, nemlig, at være giort *Retferdig*. Og til dis klarere Forstand herudi, lad det merkis, at dette Ord [Retferdiggiøre] er uddraget enten af det Substantiv *Retferdigbed*, eller af det Adjectiv *Retferdig*: Hvilke begge Ord indeholder det Substantiv, den sande og giørlige *Dyd i Sielen*, som den er i sig selv, nemlig, det bemerker *Giørligen*, og ikke *Formodentligen*, den ypperlige *Qualitet* og *Dyd*, som meenis og forstaaes iblant Menniskene ved det Ord [Retferdighed;] og det Adjectiv [Retferdig] retteligen forstaaet, bemerker en Mand eller *Quinde*, som er *Retferdig*, det er, i hvilken denne *Retferdigbeds* *Qualitet* findis: Thi det vilde ikke allenist være en stor Uegentlighed, men ogsaa en aabenbare Falskhed og Usandferdighed, at kalde et Menniske *Retferdig*, allenist ved *Indbildning*; befunderligen dersom hand var virkeligen *Uretferdig*. Nu dette Ord [Retferdiggiøre] uddragen af *Retferdigbed*, eller *Retferdig*, bemerker uden al Tvivl at giøre *Retferdig*; saasom det er intet andet, end en Sammensættelse af det Verbo *facio*, og det Adjectiv *Justus*, hvilket er saaledis *Justifico*, det er, *Justum facio*, Jeg giør *Retferdig*; og [Retferdiggiort] af *Justus* og *facio*, som *justus facio*, Jeg bliver *Retferdig*, og *justificatus*, det er, *justus factus*, jeg er giort *Retferdig*. Saaledis forholder det sig med andre flige Ord, som *sanctifico*, af *sanctus*, hellig, og *facio*; *honorifico* af *Honor* og *facio*; *sacrifico* af *sacer* og *facio*. Hvilke allesammen forstaaes om det Subject, der virkeligen haver udi sig den *Dyd* og *Kraft*, hvorf Ordet kommer. Derfor, ligesom ingen sigis at være

være Helliggiort, der er virkeligen Ubellig, imens de ere saadanne; saa kand ey heller nogen retteligen sigis at være Retferdiggiort, imens hand virkeligen er Uretferdig. Alleniste dette Ord Retferdiggiöre har, paa en Metaphorisk og Figurlig Maade at tale med, en anden Bemerkelse, saa som udi *Lowen*; som naar et Menniske, der er skyldig i en Misgierning, er friet fra hands Synds Straf, da sigis hand at være Retferdiggiort; det er, sat i saadan Stand, som hand var Retferdig. Thi, at Ordet brugis paa denne Maade, kommer deraf, at ingen bör at frikiendis, uden den Uskyldige. Heraf bruger mand ogsaa denne Maade at tale med, *Jeg vil justificere saadan en Mand, eller saadan en Ting*, hvilket sigis i den Forsikring, at den Person eller Ting er virkeligen saaledis i sig selv, at den kand justificeris: Og saa vidt, som Materien feiler, hvorum mand saaledis taler, saa vidt farer mand ogsaa vild i Dommen.

Ingen er Retferdiggiort, imens hand er virkeligen Uretferdig.

Dette er saa klart og bart, at *Paræus*, en fornem-
me Protestant (saavelsom i hans Meening en Calvinist) bekiender dette; *Vi har aldrig nogentid sagt* (siger hand) *eller tenkt, at Christi Retferdigbed var os tilregnet, at vi, formedelst Hannem, skulle kaldis formaliter Retferdig, og ikke være saadanne, som vi have allerede atskillige gange beviist; thi det vilde være den funde Formist ikke mindre modstrideligt, end om en skyldig Person, af Dommeren frikiendt, vilde sige, at hand i sig selv var formaliter Retferdig ved Dommerens Mildbed, der skienkte ham sit Liv.* Hvor underligt er det da at betenke, at Menniskene skulle være saa lætsindige i saa vigtig en Sag, at eventyre al deris Naade hos, og Forligelse med Gud, paa en blot Figure eller Metaphorisk Bemerkelse, saa at udelukke, eller i det minste agte det ufornøden, uden hvilket Skriften siger udførligen, *At intet Menniske skal nogentid see Gud?* Thi dersom Helligbed endeligen er fornøden, om hvilken dette sigis, da maa jo ogsaa gode Gierninger; uden saa er, at vore Modstandere kand viise os en *bellig Mand*, uden gode Gierninger.

Paræus de Just. contr. Bell. l. 2. c. 7. p. 469.

Helligbed udkrævis, derfor og saa gode Gierninger.

ninger. Fremdelis, dette Ord [*Retferdiggiort*] i denne Figurlige Meening brugis for *Samtykt*; og meften Deelen, om ikke alle Stæder i Skriften, naar det Ord [*Retferdiggiøre*] brugis, da tagis det i den verfte Meening; det er, at fom Ordet i denne henseende er kommen i Misbrug, faa sigis det ogsaa om faadanne, fom misbruge det, i det de tilegne sig selv den Ting, fom dennem ikke egentligen tilhører; hvilket de vil letteligen fee, fom vil tage sig den Umage, at examinere disse Stæder, 2 *M. B.* xxiii. 7. *Job.* ix. 20. og xxvii 5. *Ordsp.* xvii. 15. *Esa.* v. 23. *Jer.* iii. 11. *Ezek.* xvi. 51, 52. *Luc.* x. 29. og xvi. 15. hvilke allesammen sigis om dem, fom *Retferdiggiøre de Ugudelige, eller om de ugudelige, fom Retferdiggiøre sig selv*; det er, holde med sig selv i deris Ondskab. Derfom det nogentid i denne Meening tagis for godt, da er det heel fielden, og det faa klart og bart af Sammenhenget, at der kand ingen Tvifl være derom. Men Spørfsmaalet er ikke faa meget om *Ordens Brug*, hvor det er ikkun faa løseligen og ikke egentligen brugt; fom hvor denne *Retferdiggiørelsens Lærdom* er handlet. Hvor at tage feil, nemlig i dets egentlige Stæd, faa at fornøye os med en *Indbildet Retferdiggiørelse*, da Gud udkrever en *virkelig*, er en meget farlig Ting. Til hvilket at efterforfke, lad dette vel tagis i Agt, at paa alle disse Stæder til de *Romere, Corinthier, Galater*, og andensteds, hvor Apostelen handler denne Materie, da kand dette Ord tagis i fin egentlige Bemærkelse, uden nogen Urimelighed. Som for Exempel, hvor det ofte bekræftis i ovenbemelte Epistler til de *Romere og Galater*, At et Menneske ikke kand blive *retferdiggiort ved Mosis Low, eller ved Lowens Gierninger*: Der er ingen Urimelighed eller Fare i at forftaa det, efter dets egentlige Bemærkelse, nemlig at et Menneske ikke kand blive giort *Retferdig ved Mosis Low*; faafom det er overeens-ftemmende med samme Apostelens Ord, nemlig, At *Lowen giør intet fuldkommen*. Saa iligemaade hvor der sigis, at vi *Retferdiggiøris*

Retferdig-
giort, dets
egentlige
Bemærkelse.

ferdiggiöris ved Troen, det kand heel vel forstaaes om at blive giort *Retferdig*; saasom det er ogsaa sagt, At *Troen renser Hiertet*; og uden al Tvivl de *Reene af Hiertet* ere *Retferdige*; og de *Retferdige* skal leve ved *Troen*. Og atter, hvor der siges, *Vi ere Retferdiggiorde ved Naaden*, vi ere *retferdiggiorde ved Christum*, vi ere *retferdiggiorde ved Aanden*; det er ingenlunde urimeligt at forstaa det om at blive giort *Retferdig*, saasom *Hand giör Mennesker Retferdige* ved sin Aand og Naade. Men at forstaa det i Almindelighed paa den anden Maade, alleniste for *Antagelse* og *Tilegnelse*, vilde indføre store Urime- ligheder, som vidløfteligen kand beviis; men haabende at det friligen efterladis, skal jeg for Kort- heds Skyld denne gang dermed ophøre. Ydermeere, paa de fyndigste Stæder, hvor dette Ord *Retferdig- giöre* brugis i Skriften, til en umiddelbar henseende til den Lærdom om *Retferdiggiörelsen*, da maa vore Modstandere endeligen bekiende, at det er at forstaa om at giöre *Retferdig*, og ikke alleniste i en Retter- gangis-eller Low-Meening: Som først i 1 Cor. vi.

Retferdig- giörelse be- merker at giöre Ret- færdig.

11. *Men I ere Aftoede, men I ere Helligede, men I ere Retferdiggiorde*, som tilforn er beviist; hvilket ogsaa mange Protestanter maa bekiende. Ikke beller tvivle vi (siger Thysius) formedelt den store og nær Over- eens-stemmelse, at *Retferdiggiörelsen undertiden sunis at besatte Helliggiörelsen, som en Paafølning, som Rom. viii. 30. Tit. iii. 7. 1 Cor. vi. 11. Og saadanne vare I tilforn, men I ere aftoede, &c. Zanchius, talende om Retferdiggiörelsen i denne Meening, si- ger; Der er en anden Ordets Remerkelse, nemlig, at et Menneske af Uretferdig bliver giort Retferdig, li- gesom Helliggiort bemerker af Vanhellig at blive gi- ort Hellig: I hvilken bemerkelse Apostelen siger (paa ovenbemelte Stæd) Og saadanne vare nogle iblant eder, &c. det er, af Ureene I ere blevne Hellige, af Uretferdige I ere giorde Retferdige ved den Hellig Aand, for Christi Skyld, paa hvilken I have troed: I denne Bemerkelse er det, Aab. xxii. 11. Lad den, som er*

Thysius. Disp. de Just. Theol. 3. Zanchius in c. p. 2. ad Eph. v. 4. loc. de Just.

Retferdig

H. Bulling.

Retferdig være fremdelis Retferdig; det er, virkeligen af Retferdig blive meere Retferdig, ligesom af Uretferdig band blev Retferdig. Og efter denne Bemerkelse have Fædrene, og besynderligen Augustinus, fortolket dette Ord. Saa vidt hand. H. Bullinger, paa samme Stæd, 1 Cor. vi. siger saaledis; Ved atskillige Ord betegner Apostelen den samme Ting, naar band siger, I ere aftoede, I ere Helligede, I ere Retferdiggjorde.

II. Beviis.

For det Andet; I de Herlige Apostelens Ord, saa meget merkede, Rom. viii. 30. Hvilke Hand haver kaldet, disse haver Hand og Retferdiggjort, men de Hand haver Retferdiggjort, disse haver band og gjordt herlige: Dette kaldis gemeenligen den Gylde Lenke, som den bekiendis at indeholde Saligheds Orden og Maade. Og derfor, dersom [Retferdiggjort] ikke var her at forstaa i sin egentlige Bemerkelse, for at være gjordt Retferdig, da vilde Helliggiørelsen blive udelukt af denne Lenke. Og det er heel Merkværdigt, at Apostelen i denne korte Beretning, bruger dette Ord [Retferdiggjort] til at begribe alt det, som er imellem Kaldelsen og Ærefuld-giørelsen; dermed givende klarligen tilkiende, at dette, nemlig, at være i Sandhed Retferdig, er det eeniste Middel, ved hvilket vi fra voris Kaldelse komme til Ærefuldgiørelsen. Alle næsten bekiende dette Ord at skulle saaledis forstaaes paa denne Stæd; og ikke det alleniste, men de fleeste, som sette sig derimod, nōdis at bekiende, at som dette er den egentligste, saa er det og den gemeenste Bemerkelse derpaa: Som atskillige berømmelige Protestanter bekiende. Vi ere ikke (siger D. Chamierus) saadanne unyttige Ords Høyt-boldere, at ikke viude, ey heller saadanne forsængelige Sophister, at nægte, at disse Ord Retferdig-giørelse og Hellig-giørelse befatte hin anden; ja, vi viude, at de Hellige saa kaldis, fornemmeligen af denne Aarsag, fordi de i Christo have annammet Syndernis Forladelse: Og vi læse i Aabenbaringen, Lad den, som er Retferdig, blive meere Retferdig;

Retferdig-
hed det
enist Mid-
del ved
hvilket vi
gaa fra
Kaldelsen
til Ærefuld-
giørelsen.

D. Cham.
Tom. 3. de
Sanct. 1. 10.
p. 1.

Retferdig ; hvilket ikke kand forstaaes uden om den Indhengende Retferdigbeds Frugt. Ikke beller negte vi, at de maa skee paa andre Stæder tagis i flæng, besynderligen af Fædrene. Jeg tager (siger Beza) det Ord Retferdiggiörelse vidløstelig, saa som det befatter alt hvad vi erholde af Christo, saa vel ved Tüegnelse, som ved Aandens Virkning i at Hellig-giöre os. Saa iligemaade tagis det Ord Retferdiggiörelse, Rom. viii. 30. Melancthon siger, At Retferdiggiöris ved Troen, bemerker i Skriften, ikke alleniste at erklæris Retfærdig, men ogsaa af Uretferdig at giöris Retferdig. Iligemaade nogle af de fornemste Protestanter, endskiönt ikke saa klarligen, dog nogenlunde, lode sig forlyde med vor Lærdom derudi, at vi tilskrive Syndernis Forladelse til Christi Död, og Retferdiggiörelsens Verk til Aandens Naade, forvervet ved Hans Död. Martinus Boræus, forklarende disse Apostelens Ord, Rom. iv. 25. Hvilken som var given der hen for vore Synder, og er opreist for voris Retferdiggiörelse, siger: Der ere tvende Ting at ansee i Christo, som ere fornödne til vor Retferdiggiörelse ; den eene er Hans Död, den anden er Hans Opreyvelse fra de Døde. Ved Hans Död burde denne Verdens Synder at forsonis for : Ved Hans Opreyvelse fra de Døde, behagede det samme Guds Godhed at give den Hellig Aand, hvorved baade Evangelium trois, og den Retferdigbed, som var forliüst ved den förste Adams Fald, igien forskaffis. Og siden siger hand ; Apostelen erklærer begge Parter i disse Ord, Hvilken som var given for vore Synder, &c. I hans Död seeis Fyldistgiörelse for Synd ; i Hans Opstandelse, den Hellig Aands Gave, ved hvilken vor Retferdig-giörelse, er fuldkommen. Og atter siger samme Mand paa en anden Stæd ; Derfor ere begge disse slags Retferdigbed befattede i Retferdiggiörelsen, og den eene kand ikke skillis fra den anden. Saa at i Retferdiggiörelsens Beskrivelse, Christi Blods Fortieniste indelukkis, baade med Syndernis Forladelse, og med den Hellig Aands Retferdiggiörels is og Igienfödels is Gave. Martinus Bucerus siger, Efter som ved een Adams Synd Verden blev fortabt,

Beza in c.
3. ad Tit.
vers. 7.

Melanct. in
Apol. Conf.
Aug.

Boræus in
Gen. c. 15.
Credidit
Abraham
Deo. p. 161

Idem l. 3.
Reg. c. 9.
v. 4. p. 631.

da

Bucerus in
Rom. 4. ad
ver. 16.

Retferdig-
giørelsen
en Skikkelse
efter den
Første Fod-
dis Billede.

W. Forbes
in Confid.
Modest. de
Just. lib. 2.
Cap. 4.
Sect. 8.

Hvorledis
Gud retfær-
diggiør den
ugudelige.

da haver Christi Naade ikke alleniste borttaget den een Adams Synd, og Døden som fulgte derpaa; mene tillige borttaget disse utallige Synder, og ogsaa ledsaget alle dem, som ere Christi, til fuld Retferdiggiørelse; saa at Gud ikke alleniste nu forlader dem Adams Synd, og deris egne, men ogsaa giver dem dermed en sand og fuldkommen Retferdigbeds Aand, som giør os lige skikkede efter den Første-Føddis Billede. Og passe disse Ord [med Jesum Christum] siger hand; Vi altid dømmes, at Christi beele Velgierning haver denne Udseende, at vi kunde blive sterke formedelt Retferdigbeds Gave, og være retteligen og sømmeligen prydede med al Dyd, det er, Fornyet efter Guds Billede. Og omfider, voris Lands-Mand, William Forbes Biskop af Edenborg, siger; Naarsombest Skriften taler om Retferdiggiørelse for Gud, som Paulus taler, og efter ham (blant andre) Augustinus, da see vi, at det Ord [Retferdiggiøre] nødvendigligen bemærker ikke alleniste at erklære Retfærdig i en Løw-Meening; men ogsaa giørligen og indhengeligen at giøre Retfærdig, fordi Gud retfærdiggjør et ugudeligt Menneske anderledis, end Jødiske Dommere. Thi Hand, naar Hand retferdiggiør et ugudeligt eller uretferdigt Menneske, da erklærer Hand ham vel Retfærdig, som disse ogsaa giøre; men ved at erklære ham saa, fordi hans Dom er efter Sandhed, da giør Hand det ogsaa, at band af Uretfærdig bliver Retfærdig. Og atter, samme Mand, paa samme Leylighed, svarende de meere ivrige Protestanter, som sige, At Gud først Retferdiggiør, og siden giør Retfærdig; tilføyer dette; Men lad dem tage sig vare, at de ikke ved al for megen og forsengelig Klogskab, som Skriften og Fædrene intet vude af, forringe og forminske den store og Gudommelige Velgiernings Fynd og Værdighed, saa meget berømmet i Skriften, nemlig, de Ugudelighis Retferdiggiørelse. Thi dersom til den formak Aarsag til den Ugudelighis Retferdiggiørelse, aldelis intet vedkommer hans Retferdiggiørelse, (saa at tale) det er, at band er gjort Retfærdig; da i en Synderis Retferdiggiørelse, enddog band er Retferdiggiort, borttagis dog ikke Syndens Smitte, men bliver den samme

Samme i Sielen, som för Retferdiggiörelsen : Og saaledis for ald Retferdigbedsens Velgierning, bliver hand som tilforn, Uretferdig og en Syndere ; og intet borttagis uden Skylden og Skyldigheden til Straffen, og Forseelsen og Fiensket mod Gud formedelst U-Tilegnelse. Men baade Skriften og Fædrene stadfæste, at i en Synderis Retferdiggiörelse, Synderne ikke alleniste forledis, tilgrvis, skiulis, tilegnis ikke, men ogsaa borttagis, udsluttis, renfis, tois, og langt bortföris ; hvilket af mange Stæder i den Hellige Skrift beviisfis. Samme Forbes viiser os vitløfteligen, i efterfølgende Capitel, At dette var Fædrene Bekiendte Meening, ud af deris Skrifter, som holde den modfigende Meening ; nogle af hvilke jeg efter hannem skal merke. Som, Förfst ; Calvinus siger, At Augustini Meening, eller i det minste hans Maade at tale med, bör ikke aldeelis at antagis, hvilken endskiönt hand borttog fra Mennisket al Retferdigbeds Priis, og tilkrev alt til Guds Naade ; dog henfører hand Naaden til Hellig-giörelsen, ved hvilken vi Igiensfödis formedelst Aanden til et Nyt Levnet. Chemnitius siger ; At de ikke negte, at Fædrene toge det Ord [Retferdiggiöre] for Fornyse, ved hvilken Retferdigbeds Gierninger virkis i os ved Aanden. Og p. 130. Jeg veed vel, at Fædrene ofte brugte dette Ord [Retferdiggiöre] i denne Bemerkelse, nemlig, at giöre Retferdig. Zanchius siger, At Fædrene, og fornemmelig Augustinus, forklarede dette Ord [Retferdiggiöre] efter denne Bemerkelse, nemlig, at giöre Retferdig ; saa at, efter deris Meening, at være Retferdiggiort, var intet andet, end af Uretferdig at blive gjort Retferdig, ved Guds Naade formedelst Christum. Hand taler vitløfteligere herom, men dette er nok til voris Forehavende.

Calv. Inst.
l. 3. c. 11.
Sect. 15.

Chemnit.
in Exam.
Conc. Trid.
de Just. p.
129.

Zanchius
in c. 2. ad
Ep ver. 4.
loc. de Just.
Thes. 13.

§. VIII. Efterat jeg da noksommeligen haver beviist, at ved Retferdiggiörelsen er at forstaa, virkeligen og giörligen at blive gjort Retferdig : Da tör jeg dristeligen bekrefte, og det ikke alleniste af en Notional Kundskab, men af en virkelig, indvortis, kräftig Erfarenbeds Fölelse deraf, At den umiddelbare, nærmeste,

1 Bekreft.

Christus aabenbaret og dannet i Siælen er Aarsag til Menneskets Retferdiggjørelse.

I Beviis.

nærmeste, og formal Aarsag (dersom vi formedelst andris Svaghed maa bruge disse Ord) til et Mennesks Retferdig-giørelse i Guds Ansigt, er *Jesu Christi Aabenbarelse i Sielen*, forandrende og fornyende Sindet, ved hvilken, (nemlig den, som er dette Indvortis Verks Begyndere) faaledis dannet og aabenbaret, vi ere retteligen Retferdiggjorde og Antagne i Guds Aasiun. Thi, som vi faaledis ere Hannem iførde, i Hvilken Faderen haver altid Velbehagelighed, er det, at vi *komme nær til Gud*, og staa med Frimodighed for Hans Throne, saasom vi ere indvortis rensede *ved Jesu Blod*, indgydet i vore Siele, og beklædde med Hans Liiv og Retfærdighed, derudi aabenbaret. Og denne er den Saligheds Orden og Methode, som Apostelen omtaler i disse Gudelige Ord, *Rom. v. 10. Thi dersom vi bleve forligte med Gud formedelst Hans Sôns Dôd, der vi vare Fjender, da skulle vi meget meere, efterdi vi ere forligte, frelses i Hans Liiv.* Thi, efterat Apostelen haver fremsat den Forligelse, som er udvirket ved Christi Dôd, hvorudi Gud er nær til at antage og forlôse Mennesken, udviiser hand hans *Salighed og Retferdiggiørelse* at skee ved *Jesu Liiv*. Nu at dette *Liiv* er en *Indvortis, Aandelig Ting*, aabenbaret i Sielen, hvorved den er fornyet og udført af *Dôden*, hvorudi den har været naturligen formedelst *Faldet*, og faaledis levende-gjort til Gud, beviiser ogsaa den samme Apostel, *Eph. ii. 5. Der vi og vare døde i Synder, gjorde Hand os levende med Christo Jesu; I ere blevne salige af Naade: Og Hand opreiste os med.* Nu dette kand jo ingen negte at være det Indvortis Fornylsens Verk, og derfor Apostelen giver den Aarsag, til at de ere frelst ved *Naaden*; hvilket er den Indvortis Christi Dyd og Kraft i Siælen: Men herom skal viidere talis herefter. Om dette *Indvortis Liivs Aabenbarelse* taler ogsaa Apostelen *2 Cor. iv. 10. At ogsaa Jesu Liiv kunde blive aabenbare i vore Leemer; og Vers 11. At ogsaa Jesu Liiv kunde blive aabenbaret i vort dodelige Kiôd.* Nu dette *Jesu indvortis*

vortis Liiv er det, *hvorved*, som tilforn sagt er, hand bekrefter, at *Vi ere gjorde Salige*.

For det Andet; *At det er ved denne Jesu Christi Aabenbarelse, og den nye Skabelse i os, at vi ere Retferdiggjorde*, viis klarligen af den ypperlige Apostelens Ord, befattede i Fremsettelsen selv, *Tit. iii. 5. Efter Hans Barmhertighed har Hand frelst os*, ved Igienfödelsens Toelse, og den Hellig Aands Fornyeelse, &c. Nu da, ved det samme, hvorved vi ere gjorde salige, ved det samme ere vi ogsaa uden Tvivl gjorde Retferdige; hvilke Ord ere i denne Henseende eenstemmige. Her tillegger Apostelen klarligen den umiddelbare Retferdiggiörelsens Aarsage til dette indvortis Igienfödelsens Verk, hvilket er *Jesus Christus aabenbaret i Siælen*, saa som det, der formaliter giör os dygtige til at forligis med Gud; saasom den Igienfödelsens Toelse er den indvortis Dyd og Kraft, hvorved Sielen er renset, og beklæd med Christi Retferdighed. og faaledis bliver bequem til at fremkomme for Gud.

Retferdig-
giörelsens
Umiddelbare
Aarsag er
Igienfödel-
sens Indvor-
tis Verk.

For det Tredie; Denne Lærdom er stadsestet af *2 Cor. xiii. 5. Forsøger eder selv, om I ere i Troen; prøver eder selv, eller kiende I ikke eder selv, hvorledis at Jesus Kristus er i eder? uden, at I ere forskudte. Først*, heraf seeis, hvor alvorlig Apostelen var i sin Formaning, at de skulle kiende Christum i dem; saa at hand ligesom indtrykker dem denne Formaning, og det trende gange. For det andet, hand giör dette at Christus ikke er faaledis aabenbaret og kiendt i Siælen, Aarsagen til Forkastelse, og at de ikke Retferdiggiöris: Hvorved det fornödentligen følger, ved Tvert-imods Regel, hvor der er den samme Paritet eller Liighed (som der er klarligen i denne Sag) at, hvor Christus kiendis indvortis, der de Personer, som undergive sig Hannem, antagis og retferdiggiöris. Thi intet kand være vissere end dette, At dersom vi maa kiende Christum i os, uden vi ere Forkaste, eller uretferdiggjorde Personer; da, dersom vi kiende Hannem udi os, ere vi ikke Forkaste,

Aarsag til
Forkastel-
sen er, at
Christus ik-
ke kiendis
ved indvor-
tis Aaben-
barelse.

og paafølgeligen Retferdiggiorde. Hermed istemmer ogsaa en anden Sententz af samme Apostel, *Gal. iv. 19. Mine Børne, hvilke jeg atter føder med Smerte, indtil Christus faaer sin Skikkelse i eder*; og derfor siger hand atter, *Col. i. 27, 28. Christus i eder, som er Herlighedsens Haab*. Nu det, som er *Herlighedsens Haab*, kand intet andet være, end det, som vi *umiddelbarligen* og *nærmist* lide paa til vor Retferdiggiørelse, og det, hvorved vi retteligen og fandeligen giøris Retferdige. Og som vi ikke herved negte, at vor Retferdiggiørellis Oprindelig og Grundelig Aarsag er Guds Kierlighed, aabenbaret i *Jesu Christi* Aabenbarelse i Kiødet; hvilken, ved sin Liiv, Død, Lidelser, og Lydighed, gjorde Vey til vor Forligelse, og blev et Offer for de forbigangne Synders Forladelse, og forvervede for os denne *Sæd og Naade*, af hvilken denne Fødsel opkommer, og i hvilken Jesus Christus indvortis annammis, dannis, og fødte i os, i Hans eget reene og hellige Retfærdigheds Billede; ved hvilket vore Siæle leve til Gud, og ere beklædte med Hannem, og have iførdt Hannem, efter som Skriften taler, *Eph. iv. 23, 24. Gal. iii. 27. Vi staa Retferdiggiorde og frelste i og ved Hannem, og ved Hans Aand og Naade, Rom. iii. 24. 1 Cor. vi. 11. Tit. iii. 7. Saa igien, Reciproce, ere vi herved deelagtig-giorde i Hans Fortienistis Fylde, og Hans rensende Blod er nær, til at aftoe hver Synd og Svaghed, og at heele alle vore Skrøbeligheder, saa ofte vi omvende os til Hannem ved alvorlig Poenitense, og blive fornyede ved Hans Aand. De derfor, som finde Hannem saaledis opstanden og regnerende i dennem, have en sand Haabs Grund at tro, at de ere Retferdiggiorde ved Hans Blod. Men lad ingen bedrage sig selv, i at indbilde sig ved et forfængeligt Haab og Tillid, at de ved Christi Død og Lidelser ere Retferdiggiorde, saa lenge som *Synden ligger for deris Dør*, 1 M. B. iv. 7. Ondskab haver overhaand, og de blive endnu ufornyede og uigienfødde; at der ikke sigis til*

Christus har ved sin Død og Lidelse aabnet os en Vey til Forligelse.

til dem, *Jeg kiender eder ikke.* Lader disse Christi Ord vel ihukommis, *Ikke en buer, som siger til mig, Herre, Herre, skal indgaae i Himmerigis Rige, men den, som giør min Faders Villie, som er i Himlene,* Mat. vii. 21. Hvortil lad disse den Elskelige Discipels Ypperlige Ord tilleggis; *Börn lille, ingen forføre eder, bvo som giør Retferdighed, er Retferdig, som hand er retferdig; Hvo som giør Synd, er af Dievelen; dersom Hiertet fordømmer os, Gud er større end vort Hierte, og kiender alle Ting,* 1 Joh. iii. 7. og 20.

Mange berømmelige *Protestanter* bære vidne til denne Indvortis Retfærdiggjøreelse ved Christi indvortis Aabenbarelse og Dannelse, i Mennisken, Som,

1. *M. Borrhæus* : “ I Tilegnelsen (siger hand) “ hvorudi Christus tilregnis og tilegnis de Troende “ til Retferdighed, indeholdis baade hans Blods “ Fortieniste, og den Hellig Aand given os, ved “ Hans Fortienistis Dyd. Og saaledis skal det be- “ kiendis, *at Christus er vor Retferdighed*, saa vel fra “ Hans Fortieniste, Fyldistgiøreelse, og Synders “ Forladelse ved Hannem erholdet, som fra Ret- “ ferdigheds Aands Gaver. Og derfor vi dette “ giøre, da skal vi betragte den heele Christum, “ fremfat os til vor Salighed, og ikke nogen enkel “ Part af Hannem.” Den samme Mand, p. 169. “ I vor Retferdiggiøreelse maa vi da ansee Christum, “ som lever og boer i os, nemlig, ved sin Aand, “ som Hand har iført os; om hvilken Iføreelse A- “ postelen siger, *I have iført Christum.*” Og atter, p. 171. “ Vi giøre vor Fliid at handle i Retferdig- “ giørelsen, ikke en Part af Christo, men Hannem “ heel, som Hand er over alt vor Retferdighed.” Og lidet derefter : “ Som da den hellige *Paulus*, i vor “ Retfærdiggjøreelse, naar hand siger, *Dem som han* “ *Retferdiggiørde, dem ogsaa Ærefuldgiørde hand,* “ befatter alle Ting, som henhøre til vor Forligelse “ med Gud Fader, og vor Fornyeelse, som giør os “ dygtige til at erlange Herlighed, saa som Troen,

Borrhæus
in Gen. p.
162.

*Berømmeli-
ge Prote-
stans
Vidni-
byrd
om Indvor-
tis Retfer-
diggiøreelse.*

“ Retferdighed, Christus, og Retferdigheds Gave
 “ ved Hannem fremsat; formedelt hvilkens vi Igi-
 “ fôdis, til den Retferdiggiôrelsis Fuldkommenhed,
 “ som Lowen udkræver: Saa ville vi ogsaa have
 “ alle de Ting befattede i denne Sag, som henhøre
 “ til at igien forskafe Retferdighed og Uskyldig-
 “ hed.” Og p. 181. “ Formen (siger hand) paa
 “ vor Retfærdiggjôrelse er den Gudommelige Ret-
 “ ferdighed selv, ved hvilken vi formis, eller giôris
 “ Retferdige og fromme. Dette er *Jesus Christus*,
 “ som agtis for vor Retferdighed, en Deel af Syn-
 “ dernis Forladelse, og en Deel af at fornye og
 “ igienskafe den Oprigtighed, som var forliift ved
 “ den første *Adams* Forseelse: Saa at denne Nye og
 “ Himmelske *Adam*, som vi have iført (hvorom
 “ Apostelen siger, *I have iført Christum*) I have
 “ iført Hannem, siger jeg, som Guds Skikkelse,
 “ saa og Guds Liiv, Viindom og Retferdighed.”

Inuncunat. Saa iligemaade stadfester *Claudius Albertus Inuncunatus*; see hans *Orat. Apodict. Lausaniae Excus.* 1587.
Zuinglius. *Orat.* 2. p. 86, 87. *Zuinglius* i sin Epistel til de
 Tydske Førster, som *Himmeliuss* anbringer, c. 7. p. 60.
 siger; *At Aandens Helliggiôrelse er den sande Retfer-*
diggiôrelse, hvilken allene er nok til at Retferdiggiôre.

Estius. *Estius* over 1 Cor. vi. 11. siger, *At mand ikke skulle*
indbilde sig, at den Christne Retferdighed bestaar i Af-
toelsen allene, det er, i Syndernis Forladelse, da tilleg-
ger hand den anden Part, [men I ere Helliggiorde]
det er, I have erholdet Reenbed, saa at I nu ere rette-
lige Hellige for Gud. Endeligen, befattende Summen
af den Velgierning annammet, i eet Ord, hvilket inde-
holder begge Deele; Men I ere Retferdiggiorde (A-
postelen tillegger) i den Herris Jesu Christi Navn (det
er, ved Hans Fortieniste) og i vor Guds Aand, (det er,
den Hellig Aand, som udgaar fra Gud, og meddeelis os
ved Christum.) Og omsider *Richard Baxter*, en be-
 rømmelig Engelsk Prædikere, i hans Bog kaldet,
Aphorisms of Justification, p. 80. siger, *At nogle van-*
kundige Skarnskiære deris Tænder imod denne Lærdom,
 ligesom

R. Baxter.

ligesom det var aabenbare Papisteri, ikke forstaaende Naturen af denne Nye Testamentis Retferdigbed; hvilken er alsammen uden for Christo i os selv, endskiønt virket ved Christi Aands Kraft i os.

§. IX. Den Tredie Ting, som til Betragtning III. Fremf. fremsættis, er om Gode Gierningers Fornødenhed til Retferdiggiørelse. Jeg haaber, at der er nok sagt tilforn, til at fri os fra nogen Mistanke om Papisteri i denne Handel.

Men vil mand endnu spørge, Om vi ikke have sagt, Modsig. eller ikke ville stadfæste, at et Menneske Retferdiggiøris ved Gierninger.

Da svarer jeg; Vi haabe, at ikke nogen vil, som Svar. ingen bør at forargis, dersom vi herudi bruge den Hellige Skriftis enfoldige Spraag, som til Gienfvar As Giernin- herpaa siger udførligen, Jac. ii. 24. Saa see I, at et ger ere for- nodne til Menneske Retferdiggiøris af Gierninger, og ikke af Retferdig- giørelse. Troen allene. Jeg skal ikke bemøye mig at beviise disse Ords Sandhed, saafom hvad Apostelen siger i dette Capitel er nok til at overbeviise et hvert Menneske, som det vil læse og tro; jeg skal alleniste heraf uddrage dette Argument:

Dersom intet Menneske kand retferdiggiøris uden Beviis. Troen, og ingen Tro kand være levende, eller gyldig til Retferdighed uden Gierninger, da ere Gierninger fornødne til Retferdig-giørelse.

Men det Første er sandt; Derfor ogsaa det Sidste.

Thi denne Sandhed er saa klar og bar i Skriften, at vi til Beviis derpaa kunde omskrive de fleeste Befalninger i Evangelio. Jeg skal give nogle saa for Exempel, hvilke i sig selv saa klarligen beviise dette, at de ikke have nogen viidere Beviis eller Forklaring fornøden. Og derneft skal jeg svare de Modsigelser, som brugis til den stridige Meenings Beviisninger.

Heb. xii. 14. Uden Helligbed skal ingen see Herren.

Mat. vii. 21. Ikke en bver, som siger til mig, Herre, Ikke de, som sige, men de Herre, skal indgaae i Himmeriges Rige, men den, som som giøre, giør min Faders Villie, som er i Himlene. Joh. xiii. ere salige.

17. Dersom I viide dette, ere I salige, om I giøre det.

1 Cor. vii. 19. Omskierelsen er intet, og Forbuden er intet, men at bevare Guds Bud. Aab. xxii. 14. Salige ere de, som giøre Hans Befalninger, paa det deres Magt skal worde over Livsens Træ, og de skal indgaae igiennem Portene til Staden: Og mange fleere faadanne kunde anföris. Hvoraf jeg saaledis Argumenterer:

Beviis.

Derfom de alleene kand indgaa i Himmerigis Rige, som giøre Faderens Villie; Derfom de alleene ere at agte for Vise Bygnings Mænd og salige, som giøre Christi Ord; Derfom ingen Ceremonie gavner, men alleniste at holde Budene; og derfom de ere salige, som holde Budene, og derved have Ræt til Livsens Træ, og Indgang ved Porten til Staden; Da ere Gjerninger endeligen fornödne til Salighed og Retferdiggiörelse.

Men det Förste er sandt; Derfor ogsaa det Sidste.

Paafölgelsen af dette foregaaende er saa klar og udförlig, at jeg ikke kand tenke, noget fornuftigt Menniske vil udkræve Beviis derpaa.

1 Modfig.

§. X. Men de imodfette, At Gjerninger ere ikke fornödne til Retferdigbed: Först, fordi Christos sagde, Luc. xvii. 10. Ligefaa og I, naar I have giört alle Ting som eder ere befalede, siger: Vi ere unyttige Tienere, &c.

Unyttige
Tienere.

Svar.

Gud har in-
vet Behov.

Svar; I henfeende til Gud, ere vi vel unyttige, thi Hand har intet fornöden, ey heller kand vi legge noget til Hannem: Men i henfeende til os selv, ere vi ikke unyttige; ellers maatte mand sige, at det er et Menniske ikke nyttigt at holde Guds Bud; hvilket er meget urimeligt, og ville aldelis imodfige Christi Lærdom. Erklærer ikke Christus, Mat. v. Menniskene salige for deris Reenbed, for deris Ydmygbed, for deris Fredsommelighed, &c.? Og er ikke da dette, for hvilket Christus erklærer Menniskene salige, nyttigt for dem? Fremdelis, Mat. xxv. 21, 23. kalder ikke Christus dem gode og tro Tienere, som vel anlagde deris Pund? Var ikke da det dennem nyttigt? Og Vers 30. sigis om ham, som skiulte sit Pund, og ikke retteligen brugte det, Kaster den unyt-

De som vil
anlagde de-
ris Pund,
kaltis gode
og tro Tie-
nere.

tige

tige Tienere ben ud i det yderste Mørke. Derfom da denne Forsømmelse at anlegge Pundet vel, gjorde ham unyttig, og hand blev derfor kast i det yderste Mørke; da vil det følge, ved Tvert-imods Regel, saa vidt i det minste, at det de andre brugte deris vel, gjorde dem nyttige; siden, derfom vore Modstandere ville tilståde os at tro Christi Ord, dette givis som en Aarsag, og saa i det minste for en Instrumental Aarsag til deris Antagelse; *Vel du fromme og tro Tienere, du baver været tro over lidet, jeg vil sette dig over meget, gak ind i din Herres Glæde.*

For det andet; De imodsette disse Apostelens Ord, hvor hand udelukker Lowens Gierninger fra Retferdiggiörelsen; som først Rom. iii. 20. *Derfor kand intet Menneske blive retferdiggiort for Hans Aastun, af Lowens Gierninger.* Og 28 Vers, *Saa slutte vi nu fornufteligen, at Mennesket bliver Retferdiggiort, ved Troen, uden Lovens Gierninger.*

2 Modfig.

Svar. Vi have allerede viist, hvad Stød vi give Gierninger, endog de beste Gierninger, i Retferdiggiörelsen; og hvorledis vi tilskrive dens umiddelbare og formal Aarsag til Virkeren frembragt i os, og ikke til Gierninger. Men til at svare denne Modfigelse, siger jeg, at der er en stor Forskiel imellem Lowens Gierninger, og Naadens, eller Evangelii. De første udelukkis, de andre ikke, men ere fornødne. De første ere de, som giöris i Menniskens egen Villie, og ved hans Styrke, til at efterkomme den udvortis Low eller Bogstav; og derfor ere Menniskens egne ufuldkomne Gierninger, eller Lowens Gierninger, som giör intet fuldkommen: Og til dette henhøre alle de Jödiske Ceremonier, Tvette, Renselser, og Paaleggelse. De andre ere Aandens og Naadens Gierninger i Hiertet, skikkede efter den Indvortis og Aandelige Low; hvilke Gierninger virkis ikke i Menniskens Villie, eller ved hans Kraft og Evne, men i og ved Christi Aand og Kraft i os, og derfor ere reene og fuldkomne i deris Natur (som herefter skal beviis) og maa kaldis Christi Gierninger, saasom Hand

1 Svar.

Evangelii
Gierninger
og Naade
atskildt fra
Lowens.

Hand er deris umiddelbare Begyndere og Forarbeydere: Saadanne *Gierninger* stadfæste vi at være *endelig fornødne til Retferdiggiørelse*, saa at Menniske kand ikke Retferdiggiøris uden dem; og al *Tro* uden dem er død og unyttig, efter Apostelens *Jacobi* Ord. Nu, at saadan en Forskiel bôr at tilladis, og at de *Gierninger*, som Apostelen udelukker i Retferdiggiørelsens Handel, ere af det første Slag, seeis letteligen, dersom vi betragte Apostelens Anledning til at tale herom, saa vel her paa dette Stæd, som nesten den ganske Epistel igiennem til de *Galater*, hvor hand vidløstelig handler om denne Materie: hvilken var denne, At saasom mange af *Hedningene*, som ikke vare af *Abrahams* Sæd og Afspring i henfæende til Kiødet, vare blevne omvendte til den *Christne Tro*, og nogle af *Jøderne*, som ogsaa vare komne dertil, vilde legge de Troende *Hedninge* under Lowens Ceremonier og Skikke, som fornødne til deris Retferdiggiørelse: Dette gav Apostelen *Paulo* omsider Anledning, i hans Epistel til de *Rømere*, *Galater*, og andensteds, at udviise Lowens og dens *Gierningers* Brug og Ende og at atskille dem fra Christi *Tro*, og dens Retferdighed; viisende hvorledis de forrige vare ophørde og blevne udygtige; de andre varende, og endnu fornødne. Og at de *Gierninger*, som Apostelen udelukker, ere af dette slags Lowens *Gierninger*, seeis af hans Epistel til de *Galater*, Cap. i. ii. iii. og iv. Thi efter at hand (i det iv. Cap.) havde bebreydet dem deris tilbage Vendelse i at agte *Dage* og *Tider*, og at hand (i Begyndelsen paa det femte Cap.) havde viist dem deris Daarlighed, og hvad Ont der vilde følge paa at de hengte ved Omskiærrelsens Ceremonier; da tillegger hand, v. 6. *Thi i Christo Jesu formaaer hverken Omskiærrelse eller Forbud noget, men Troen, som virker formedelst Kierlighed*; og saaledis slutter hand igien, Cap. vi. v. 15. *Thi i Christo Jesu formaaer hverken Omskiærrelse eller Forbud noget, men et nyt Creatur*. Af hvilke Stæder seeis klarligen den *Gierningers* Forskiel, af hvilke den eene udelukkis, den

Hand gav
Apostelen
Anledning
til at tale
om Lowens
Gierninger,
som udeluk
kis.

den anden er fornøden til Retferdiggiörelse. Thi Apostelen viiser her, at *Omskierelsen* (hvilket Ord brugis ofte til at befatte alle Lowens Ceremonier og *Jødiske* Skikke) er ikke fornøden, eller gavnlig: Her ere da de *Gierninger*, som udelukkis, ved hvilke *intet Menniske Retferdiggiöris*; men *Troen*, som virker *formedelst Kierlighed*, og et nyt *Creatur*, er det, som gavner, og som er *endelig fornøden*: Thi *Troen*, som virker *ved Kierlighed*, kand ikke være uden *Gierninger*; thi, som sagt er i samme 5 Cap. v. 22. *Kierlighed er Aandens Frugt*: Iligemaade det *Nye Creatur*, om det er gavnligt og fornøden, kand ikke være uden *Gierninger*; saasom det naturligen bær Retferdigheds Frugter. Ydermeere, at Apostelen ingenlunde har i Sinde at udelukke saadanne gode *Gierninger*, seeis, i det hand i samme Epistel tilraader *Galaterne* dertil, og foreholder dem heel klarligen deris Nytte og Fornødenhed, Cap. vi. v. 7, 8, 9. *Farer ikke vild, (figer hand) Gud lader sig ikke spotte, thi hvad et Menniske saaer, dette skal hand og høste. Thi hvo som saaer i sit Kiød, skal høste Forkrænkelse af Kiødet, men hvo som saaer i Aanden, skal høste det evige Liv af Aanden. Men naar vi giøre got, lader os ikke blive trætte, thi vi skal og høste i sin Tid, om vi ikke blive lade.* Seeis ikke heraf, hvor fornødne Apostelen agtede gode *Gierninger*, og vilde give de *Galater* det samme at forstaa? Nemlig, ikke Lowens udvortis Vidnisbyrd og Paaleggelser, men Aandens Frugter, tilforn omtalte; ved hvilken Aand hand vilde, at de skulle ledsagis, og vandre i disse gode *Gierninger*: Iligemaade, hvor meget hand tilegnede disse gode *Gierninger*, ved hvilke hand stadfester at det *Evige Liv høstis*. Nu, det kand ikke være unyttigt til Menniskens Retferdiggiörelse, som giør ham dygtig til at høste saa riig en Høst.

Gode Gierningers
Nytte og
Fornødenhed

Men *omfider*; Til et fuldt Svar paa denne Modsigelse, og til at grunde denne Lærdom om gode *Gierninger*, da skal jeg give end eet Exempel af samme Apostels *Pauli* Ord, som vore Modstandere ogsaa i deris Sinds Blindhed bruge imod os; nemlig, *Tit. iii.*

2. Svar.

Retferdig-
giorde ikke
ved Lowens
Gierninger,
men ved
Aandens
Frugt.

5. Ikke for de Retferdigheds Gierningers Skyld, som vi havde giordt, men efter sin Barmhiertighed gjorde hand os salige, formedelst Igiensfødelses Bad, og den Hellig Aands Fornyelse. Alle i Almindelighed bekiende, at [Saliggiorde] er her det samme, som hand havde sagt [Retferdiggiorde.] Nu her talis om to slags Gierninger: eet, ved hvilket vi ikke blive Salig-eller Retferdig-giorde; et andet, ved hvilket vi blive salig-eller Referdig-giorde. De første ere de Retferdigheds Gierninger, som vi have giordt, det er, som vi i voris første, faldne Natur, ved voris egen Styrke, have giordt, voris egne *Legal Forretninger*; og derfor kand retteligen og egentligen kaldis vore, i hvad herligt Skin de og siunis at have. Og at det faaledis endeligen bôr at forstaaes, sees af den anden Part, *Formedelst Igiensfødelses Bad, og den Hellig Aands Fornyelse*; saasom Igiensfødelsen er et Verk, der indeholder mange gode Gierninger, endog alle dem, som kaldis *Aandens Frugter*.

Modfig.

Nu i Fald mand skulle forekaste, *At disse kand ogsaa kaldis vore, fordi de ere virkede i os, og ofte ved os, som Instrumenter.*

Svar.

Da svarer jeg; De ere langt anderledis, end de forrige: thi i de første ere vi endnu i Live i voris egen naturlige Stand, ufornyede, arbeidende af os selv, søgende at frelse os selv, ved at stræbe at blive lige skikkede efter den udvortis Bogstavens Low; og saa arbeidende og stræbende i det *Kiødelige Sind*, som er Fiendskab mod Gud, og i den *Forbandede Villie*, som ikke endnu er underdanig. Men i disse andre, ere vi *Kaarsfeste med Christo*, vi ere blevne *døde med hannem*, gjorde *deelagtige i Hans Lidelsers Samfund*, ere lige skikkede efter *Hans Død*; og vort første Menniske, vort *gamle Menniske med alle sine Gierninger*, saa vel de aabenbare ugudelige, som de der siunis Retferdige, voris Low-Stræben og daarlige Striden, ere alle begravne og fæstede til *Christi Kaars*; og saa er det ikke meere vi, men *Christus i os*, som lever i os, og virker i os. Saa at endskiönt det

Ikke vi,
men Chri-
stus i os er
Retferdig-
heds Virke-
re.

det er *Vi* i en henseende, dog er det efter Apostelens Ord til samme *Galater*, Cap. ii. v. 20. *Jeg er kaarsfest med Christo, men jeg lever, dog ikke jeg mere, men Christus lever i mig: Ikke jeg, men Christi Naade i mig.* Disse Gierninger tilskrives besynderligen *Christi Aand*, og *Naade i os*, saasom vi derved umiddelbarligen rôris, ledfagis og giôris dygtige dem at forrette. Og denne Maade at tale med, var gemeen iblant Apostlerne, som vi see, *Gal. ii. 8. Thi den, som var kraftig til Apostels Embede med Petro, i Omskierelsen, var og kraftig med mig, &c. Phil. ii. 13. Thi Gud er den, som udretter i eder, baade at ville, og at udrette, &c.* Saa at det secis af denne Stæd, at saasom *Igienfôdelsens Bad* er fornôden til Retferdiggiôrelse, og *Igienfôdelsen* indeholder Gierninger, da ere Gierninger fornôdne; og at disse Lowens Gierninger, som udelukkis ere adskilde fra dem, som ere fornôdne og tilladte.

§. XI. For det Tredie imodsette de, *At ingen* ³ Modlig. *Gierninger, ja, ikke Christi egne Gierninger i os, kand have Stæd i Retferdiggiôrelsen, fordi intet, som er ureent, kand være gavnligt dertil; og alle Gierninger virkede i os ere ureene.* Hertil anbringe de Prophetens *Esaia* Ord, Cap. lxiv. 6. *Alle vore Retferdigheder ere som et besmittet Klæde; tilleggende denne Aarsag, At saasom vi ere ureene, da maa vore Gierninger være ligesaa; hvilke endskiönt de i sig selv ere gode, dog som de af os forrettis, da blandis de med Ureenbed, ligesom naar reent Vand løber igiennem en skiden Rende, da bliver det befudled.*

At ingen ureene Gierninger ere nyttige til Retferdiggiôrelse, bekiendis; men at alle de Gierninger, som virkis i de Hellige, ere saadanne, negtis. Og til dette at svare, tiener den forrige Skilsmisse. Vi bekiende, at de første slags ovenbemelte *Gierninger* ere *ureene*; men ikke det andet: Fordi det første er giort i den ufornyeede Stand, men ikke det andet. Og angaaende *Esaia* Ord, da maa de forstaaes om det første Slags; thi endskiönt hand siger, *Al vor*
Ret-

1 Svar.

Hvad slags
Retferdig-
hed er som
et besmit-
tet Klæde.

Calvinus og
andris Mee-
ning paa
Esa. 64. 6.
om vor Ret-
ferdighed.

Musculus.

(Bertius)
Epistola
præfixa
dissert. ann.

Jac. Coret.
Apolog.
Impress. Pa-
ris, ann.
1597. p. 78.

Retferdigbed er som et besmittet Klæde; dog vil dette ikke befatte Christi Retferdighed i os, men allenist det, som vi giøre af og ved os selv. Thi skulle vi saa slutte, da ville det følge, at vi skulle bortkaste al *Helligbed og Retfærdighed*; saasom det, der er ligesom et besmittet Klæde, bør at bortkastis; ja, det vil følge, at alle Aandens Frugter, som opregnis Gal. iv. vare som et besmittet Klæde: Da dog tvert imod, nogle af de Helligis Gierninger sigis at være en *sød Lugt i Herrens Næse*; sigis at være en *Prydelse af stor Værdi i Guds Afsyn*; sigis at *overvinde bannem*, og at være *Hannem behagelige*; hvilket et besmittet Klæde ikke kand være. Ja mange berømmelige Protestanter have bekiendt, at denne Stæd derfor ikke bør faaledis at forstaaes. Calvinus paa denne Stæd siger, "At somme pleyer at bruge den til at beviise, at der er saa liden Fortieniste i vore Gierninger, at de ere for Gud ureene og besmittede: Men dette siunis mig at være fremmed fra Prophetens Meening (siger hand) saasom hand ikke taler her om alle Mennsker." Musculus paa dette Stæd siger, "At det var gemeent iblant dette Folk at stole meget paa deris Lowis Retferdighed, ligesom de derved vare renfede; ikke dismindre havde de ikke meere Reenhed, end et Menniskis besmittet Klæde. Andre forklare denne Stæd om al vor Kiøds Retferdighed; den Meening er vel sand: Dog siunis mig at Propheten i disse Ord havde heller henfeende til det Folkis Ureenlighed efter Lowens Maade at tale med." Den Author (som gemeenligen holdis at være Bertius) handlende om den rette Meening paa det 7de Capitel til de Romere, anrører dette Esaie Spraa, sigende; Denne Stæd er gemeenligen forvirret ved enfarlig Forvendelse; thi den anføris endnu, ligesom dens Meening befattede de beste Christnis ypperste Gierninger, &c. Jacob Coret, en Fransøsk Præst til Basel, i hans Forsvar for Retferdiggiørelsen, imod Alefcales, siger; Ikke dismindre, efter gode Mænds Raad, maa jeg paaminde Læseren,

at

at vi aldrig havde i Sinde at misbruge denne *Esaie Sententz* Cap. lxiv. 6. imod gode Gierninger, hvor der sigis, at al vor Retferdighed er som et besmittet Klæde, ligesom vi ville have det, som er got i vore gode Gierninger, og kommer af den Hellig Aand, at holdis for en ureen og besmittet Ting.

§. XII. Angaaende den anden Part, At saasom de beste Mennisker ere endnu Ureene og Ufuldkomne, derfor maa deris Gierninger være ligesaa: Det er at tigge det, som omtvistis, og henger af en Fremsettelse, som negtis; og hvorum viidere skal handlis i næste Fremsettelse. Men endskiönt vi skulle give det efter, at Mennisket var ikke aldelis fuldkommen i al hen-seende; dog hindrer det ikke, at jo gode og fuldkomne *Gierninger* i deris slag kand blive frembragte i dem ved Christi Aand: Ey heller vil det Exempel om *Vand* løbende igiennem en ureen Rende bequemme sig herudi; thi endskiönt *Vand* kand faaledis til-drage sig Ureenlighed; saa kand dog Guds Aand ikke, hvilken vi bekiende at være en Umiddelbar Begyndere til disse *Gierninger*, som ere nyttige i *Retferdiggiörelsen*. Og derfor ere Jesu Christi *Gierninger* i Hans Börn reene og fuldkomme, og Hand virker i og ved den reene Ting, som hand selv ha-ver dannet og skabt i dem. Ydermeere, dersom dette skulle holde, efter vore Modstanderis Meening, At intet Menniske nogentid var eller kand blive fuldkommen, da vilde det følge, at ogsaa Apostlernes *Mirakler* og *Gierninger*, som Christus virkede i dem, og de virkede i og ved Christi Kraft, Aand og Naade, vare ogsaa ureene og ufuldkomne; saa som at de omvendte Lande til den *Christne Tro*; at de samlede *Kirker*, at de skreve den *Hellige Skrift*; ja at de opofrede deris *Liiv* for Jesu *Vidnisbyrd*. Hvad kand vore Modstandere tenke om dette Argument, hvorved det vil følge, at de *Hellige Skrifter*, hvis Fuldkommenhed og Yperlighed de saa høyligen siunis at berømme, beviis at være ureene og ufuldkomne, fordi de komme igiennem ureene og ufuldkomne Kar? Det seeis af *Protestanternis* Bekiendelse, at *Fædrene* ofte

Vare Apo-
stlernes *Mi-
rakler* og *Gi-
erninger*,
virkede i
dem ved
Christi
Kraft, uree-
ne ufuld-
komne?

A. Polanus

Voris Lærdom om Retferdiggiørelse og Gierninger er ikke Papisteri.

Gentiletus, ex Impress. Gene. 1516.

Zanchius.

G. Amesius in Medulla S. Theologiae l. 2. c. 1. Thef. 30.

R. Baxter.

ofte tilskreve til dette slags *Gierninger* den *Instrumental* *Gierning*, som vi have talt om i *Retferdiggiørelsen*, (endskiønt nogle vankundige Personer beskylde det for *Papisteri*) og iligemaade atskillige fornemme *Protestanter* af sig selv bekiende det friligen. *Amandus Polanus* i sin *Symphonia Catholica*, cap. 27. de *Remissione Peccatorum*, p. 651. fremsetter denne *Thefin*, som *Protestanternis* almindelige Meening, og mest overeens-stemmende med Fædrene: “ Vi be-
 “ komme Syndernis Forladelse ved Poenitense, Be-
 “ kiendelse, Bønner og Graad, som komme af Troen,
 “ men vi *Fortiene* intet, egentligen at tale; og der-
 “ for erholde vi Syndernis Forladelse, ikke ved vor
 “ Poenitensis og Bønners *Fortieniste*, men ved Guds
 “ Godhed og Barmhiertighed.” *Innocentius Gentiletus*, en berømmelig Lov-Kiøn iblant *Protestanterne*, i hans *Examen Concil. Trident.* p. 66, 67. de *Iustif.* efter at hand haver talt om *Tro* og *Gierninger*, tillegger disse Ord: *Men saasom den eene ikke*
kand være foruden den anden, da kalde vi dem
begge tilsammen Instrumental Aarsager. *Zanchius* i sin Femte Bog, *De Naturâ Dei*, siger; *Vi negte*
ikke aldelis, at gode Gierninger ere Aarsag til Salig-
hed, nemlig, Instrumental beller, end den Efficient
Aarsag, hvilken de kalde [sine quâ non.] Og derefter, *Gode Gierninger ere den Instrumental Aarsag til*
det Evige Livs Erboldelse; thi derved, som ved et
Midlet, eller en lovligt Vey, leeder Gud til at nyde det
Evige Liiv. *G. Amesius* siger, *At voris Lydighed,*
endskiønt den ikke er den Fornemste og Fortienende
Aarsag til det Evige Livs Erboldelse, er ikke dismindre
i nogen henseende en Aarsag, behjelpelig, tienlig og
forfremmende til det Evige Livs Erboldelse. Iligemaade *Richard Baxter* i sin forbemelte Bog, p. 155. siger, *At vi Retferdiggiøris ved Gierninger i den sam-*
me Slags Aarsagelighed, som ved Troen, nemlig, som
de begge ere Aarsager sine quâ non, eller det Nye
Testamentis Vilkaar, som af os udkrævis til Retfer-
dig-giørelse. Og p. 195. siger hand, *Det er usornô-*
den at lære nogen, som har læst Papisternis Skrifter,
hvorfædis denne Lærdom er atskilt fra deris. Men

Men endeligen, Fordi Anledning givis her at tale noget om *Gierningers Fortieniste og Belønning*, da skal jeg paa dette Stæd tillegge noget om voris Tro og Meening herudi. Det er langt fra os at tenke eller tro, at Mennisket fortienet noget af Gud med sine Gierninger, saasom altsammen er af *Blotte bare Naade*; og derfor have vi altid negtet den *Papistiske Lærdom om Meritum ex Condigno*. Ikke dis mindre kand vi ikke negte, at Gud ud af sin Uendelige Godhed, hvormed Hand har elsket det Menniskelige Kiøn, efterat Hand har meddeelt ham sin hellige Aand og Naade, efter sin egen gode Villie og Behag, belønner sine Børns gode Gierninger. Og derfor dette *Meritum ex Congruo*, eller *Belønning*, saa vidt som den er enfoldig og tydelig i Skriften, kand vi ikke negte; ey heller aldelis forkaste det Ord, saa vidt Skriften det bruger. Thi det samme *Gredske* *ἀξίον*, som bemærker [*Fortieniste*] findis ogsaa paa de Stæder, hvor Translatorerne fortolke det *Værdi*, eller *Værdig*, som *Mat. iii. 8.* *1 Thess. ii. 12.* *2 Thess. i. 5, 11.* Hvorom *R. Baxter* siger i forberørte Bog, p. 8. Men i en viidløftigere Meening, som Løfte er en Skyldighed, og den Ting, som er lovet sigis at være en Gield, saa de som efterkomme Vilkaarene, kaldis Værdige, og det, som de efterkomme, Fortieniste; endskiönt egentligen altsammen er af Naade, og intet af Skyld. Iligemaade de, som kaldis Kirkens Fædre, brugte ofte dette Ord *Fortieniste*, hvis Ord om denne Materie, jeg holder ufornöden at anføre, som det, der intet omtvissis, men er vitterligt, at mange Protestanter ere ikke imod dette Ord, i den Meening vi det bruge. Den *Augsburgiske Bekiendelsis* Forlvar, Art. 20. har disse Ord; Vi samtykke at Gierninger ere i Sandhed Fortienende, ikke at de fortiene Syndernis Forladelse, eller Retferdiggiörelse; men andre Belønninger Legemlige og Aandelige, hvilke de erholde saa vel i dette Liv, som efter dette Liv. Og ydermeere, Saa som Gierninger ere nogenledis Lowens Fyldstgiörelse, da sigis de retteligen at være Fortienende; det sigis med rette, at de bør at belønnes.

Om Giernin-
gers Fortie-
niste og Be-
lønning.

Gud Beløn-
ner sine
Børns gode
Gierninger.

Samtale til
Oldenborg.

I den Oldenborgiske Samtalis Aftør, fige de Chur-
Førftelige Theologi (p. 110 & 265.) I denne Meening
ere vore Kirker ey beller imod det Ord [Fortienifte]
fom Fædrene bruge; ey beller forfvare de dermed den
Papiftiske Lærdom om Fortienifte.

G. Voffius
om det Ord
Fortienifte.

G. Voffius, i fin Theologiske Thefis om gode Giernin-
gers Fortienifte, figer; Vi have ikke fordriftet os alde-
lis at fordømme det Ord [Fortienifte,] fom det, der
baade mange af de Gamle bruge, faa og de Reformere-
de Kirker have brugt i deris Bekiendelfer. Nu at Gud
dømmer og antager Mennifken efter deris Gierninger, er
dennem utvivleligt, fom alvorligen ville læfe og betragte
diffe Skriftens Spraag, Mat. xvi. 27. Rom. ii. 6, 7,
10. 2 Cor. v. 10. Jac. i. 25. Heb. x. 35. 1 Pet. i.
17. Aab. xxii. 12.

Job. 8. 13.

Øyenskalkis
Haab ſkal
fortabis, men
Naaden er
til at Yd-
myge.

§. XIII. Og endeligen til denne Materies Slut-
ning, lad ingen fordrifte fig til at ſpotte Gud, agten-
de fig ſelv Retferdig-giorde og Antagne i Guds Aafi-
un, ved Chriſti Døds og Lidelfis Fortienifte, imens
de ere Uhelliggiorde og Uretferdigggiorde i deris egne
Hierter, og Beſmittede i deris Synder, at ikke deris
Haab bliver fom Hyklerens, der fortabis. Lad ey hel-
ler nogen daarligen indbilde fig, at de ved deris egne
Gierninger, eller ved nogen Ceremoniers aller Paaleg-
gelfis Forretning, eller ved Guld og Pengers Gave,
eller ved at fpæge deris Legemer udi ſelv-giordt Dyr-
keſe og Ydmyghed, eller daarligen at ſtræbe efter den
udvortis Lowens Bogſtavs Efterlignelfe, kand fortiene
noget af Gud, eller legge Hannem en Skyld paa,
eller at noget Menniske eller Mennifker have Magt
til at giøre faadanne Ting gyldige til deris Referdig-
giørelſe; at de ikke paa det ſidſte findis at være
daarlige Selv-roſende og fremmede til Chriſto og Hans
Retferdigbed. Men evindeligen ſalige ere de, fom,
eſterat de retteligen have fornummet deris egen U-
værdighed og Syndefuldhed, og have ſeet alle deris
egne Stræbninger og Forretninger forfengelige og
frugteløſe, og kiendt deris egen Nôgenhed, og deris
Haabs, Trois, og Tillids Forfengelighed, den Stund
de

de vare indvortis ftungne, flagne og fordømte ved Guds Hellige Vidne i deris Hierter, og faaledis begivende sig felv til dette Vidne, og ladende Guds Naade virke krafteligen i dennem, ere blevne forandrede og fornyede i deris Sinds Aand, ere udkomne fra Dôden til Livet, og kiende Jefum at være opftanden i dem, virkende i dem baade at ville og at udrette; og faaledis havende iført sig den Herre Jefum Chriftum, ere virkelig beklædte med Hannem, og deelagtige i Hans Retferdighed og Natur; faadanne kand komme til Herren med Frimodighed, og kiende deris Antagelfe i og ved Hannem; i hvilken, og i alle, fom ere udi Hannem, Faderen haver Velbeageligbed.

Den Ottende Fremfættelfe.

Om FULDKOMMENHED.

Udi hvem denne Reene og Hellige Fôdsel er fuldkommenlig frembragt, der bliver Dôdsens og Syndsens Legeme Kaarsfest, og borttaget, og deris Hierter foreenede med og undergivne Sandhed; faa at ikke at adlyde nogen Indskydelfe eller Fristelfe af den Onde, at blive fri fra giörligen at synde og overtræde Guds Low, og faa vidt fuldkommen: Dog alligevel kand denne Fuldkommenhed voxte og tiltage; og der bliver altid i en Deel en Muelighed til at synde, hvor Sindet ikke med störste Fliid og Aarvagenhed vogter paa Herren.

§. I. **E**FTERSOM vi have stadtefted at Retferdiggiörelfen beftaar udi Jefu Chrifti Aabenbarrelfe, faafom danned og frembragt i Hiertet, der virkende fine Retferdigheds Gierninger, og til Veye bringende Aandens Frugter: Da fpörgis herefter, Hvor meget den formaar i os, den Stund vi ere i dette Liv, eller vi over vore Sielis Fiender, i og ved

*Disse ere
den West-
mynsterske
Catechismi
Ord.*

*Om det er
mueligt at
holde Guds
Bud?*

I Part.

*Twistighe-
den fremfat.*

*I.
Notional
Kundskab.*

*II.
Den Nye
Fødsel.*

dens Kraft? De som holde Retferdiggiørelsen gandske uden for sig, alleniste ved en Tilegnet Retferdighed, negtende at det er fornøden at beklædis med en Virkelig og Indvortis Retferdighed, stadfæste paafølgeligen, *At det er umueligt for et Menneske, ja endog den beste iblant Mennesken at blive friet fra Synd i dette Liiv, hvilket, siige de, vederforis aldrig noget Menneske; men tvært imod, at ingen, hverken af sig selv, ikke beller af nogen Naade annammet i dette Liiv (O en ugudelig Slutning imod Guds Naadis Kraft!) kand fuldkommeligen holde Guds Bud; men at et hvert Menneske dagligen overtræder Budene i Tanke, Ord, og Gierninger: Hvoraf de ogsaa stadfæste, som lidet tilforne var omtalt, At endog de beste de Helligis Gierninger, deris Bønner og Guds Dyrkelses, ere ureene og besmittede. Vi paa den anden Side, endskiönt vi friligen bekiende dette om det naturlige faldne Menneske, i hans første Stand, i hvad og hans Bekiendelse og Paaskud monne være, saa lunge hand er U-omvendt og U-igienfød: Dog troe vi, at de, udi hvilke Christus bliver danned, og det Nye Menneske bragt til Veye, og fød af den Ufordervelige Sæd, (som den Fødsel, og det Menneske, som dermed er foreenet, naturligen giør Guds Villie) saa er det mueligt, saa vidt at holde sig dertil, at ikke findis dagligen Guds Lowis Overtrædere. Og end klarligere at fremstille denne Twistigbed, lad dette vel tagis i Agt:*

§. II. Først; At vi ikke sette denne Muelighed i Menneskens egen Villie og Dygtighed, som hand er et Menneske, den faldne Adams Søn, eller som hand er i sin naturlige Stand, i hvor viis og klog, eller i hvor meget hand haver af den udvortis og bogstavelige Christi Kundskab, søgende derved en Overensstemmelse med Lowens Bogstav, som den er udvortis.

For det Andet; At vi aldelis tilskrive det Mennesken, som hand er igienfød, fornyet i sit Sind, opreist ved Christum, kiendende Christum at leve og regere i hannem, og leedende og ledsagende hannem ved

ved sin Aand, og aabenbarende i hannem Livsens Aands Low; hvilken ikke alleniste aabenbarer og straffer Synd, men ogsaa giver Magt til at komme der ud af.

For det *Tredie*; At vi ikke herved forstaae saadan en *Fuldkommenhed*, som ikke dagligen kand voxe; og paafølgeligen meene ikke, at vi kand være saa Reene, Hellige, og Fuldkomne, som Gud i Hans Viisdoms, Kundskabs og Reenheds Gudommelige Egenskaber; men alleniste en *Fuldkommenhed* svarende til Menniskens Maade, hvorved vi afholdis fra at overtræde *Guds Low*, og ere dygtiggiorde til at efterkomme hvad Hand befaler os; ligesom hand, der saaledis brugte sin *To Pund*, at hand forvervede *Fire*, dermed fuldkommede sit Verk, og var af sin Herre antagen, saa at hand blev kaldet en god og *Tro Tienere*, ligesaa vel som den, der havde gjort sine *Fem Ti*. Ligesom noget lidet Guld er fuldkommet Guld i sit slag, ligesaa vel som en stor Deel; og et Barn har et fuldkommen Legeme, ligesaa vel som en Mand; endskiønt det dagligen groer meere og meere. Saaledis sigis *Christus*, Luc. ii. 52. at have *tiltaget i Viisdom, Alder, og Naade* baade hos Gud og *Mennisken*; endskiønt Hand før den Tid aldrig havde *syndet*, og var (uden Tvifl) fuldkommen i en sand og egentlig Meening.

III.
Tilvæxt i
Fuldkom-
menhed.

Den, som vel
anlagde sine
to Pund var
ikke mindre
behagelig,
end den der
havde de
Fem.

For det *Fierde*; Endskiønt et Menniske kand vidne dette til en Tid, og alle bør derfor at stræbe derefter; dog stadfeste vi ikke, at jo de, som i nogen Maade have erholdet det, kand, ved Fiendens Snarer og Fristelser, falde udi Ondskab, og undertiden forliise det, dersom de ikke flitteligen vaage, og give Agt paa det af Gud i Hiertet. Og vi tvile ikke, at mange gode og hellige Mænd, som ikke have erholdet det Evige Liv, have haft atskillige saadanne Af-og Tiltagelser; thi endskiønt en hver Synd svekker et Menniske i hans Aandelige Tilstand, dog ikke saa, at aldelis ødelegge hannem, eller giøre hannem aldelis udygtig igien at reyse sig.

IV.

Fiendens
Snarer.

Hver Synd
svækker et
Menniske i
sin Aandelige
Tilstand
men ikke
ødelegger
ham aldelis.

V.
Retferdig-
hed giør Na-
turlig.

Omsider, Enddog jeg bekræfter, at efterat Mennisken har opnaad faadan en Stand, i hvilken hand ikke mon synde, hand dog mueligen kand synde; faa vil jeg dog ikke negte, at mand kand erholde en Stand i dette Liv, hvorudi at giøre Retferdighed kand blive faa naturligt til den Igiensfødde Siæl, at de i denne Tilstands Stadighed ikke kand synde. Andre kand maa skee tale meere sikkerligen om denne Stand, som ere opkomne dertil: Men jeg skal tale derom med Undseelse, som bekjendende mig selv ikke at være opkommen dertil; dog tør jeg ikke negte det, faasom det siunis faa fuldkommelingen at være bekræftet af Apostelen i disse Ord, i Job. iii. 9. *Hver den, som er fød af Gud, giør ikke Synd, thi Hans Fød bliver i ham, og hand kand ikke synde, thi hand er fød af Gud.*

II. Part.
Sect. 1.

Efterat jeg faaledis har fremsat denne *Twistigheds* Stand, til at forekomme Modsigelser, da skal jeg først viise den Lærdoms Urimelighed, som forsvare Synd, *den Stund dette Liv varer*, endog i de Hellige.

Sect. 2.

For det andet; Beviise denne Fuldkommenheds Lærdom af mange klare den Hellige Skriftis Vidnisbyrd.

Sect. 3.

Og *omsider*; Svare vore Modstanderis Argumenter og Modsigelser.

Sect. 3.
I Beviis.

Hab. I. 13.

§. III. Først da; Denne Lærdom, nemlig, At de Hellige *bverken* kand, eller skal blive fri fra at synde i dette Liv, er ikke overeens-stemmende med Guds Viisdom, og med Hans Herligheds Kraft og Majestet, *Hand som er af reeneren byen, end at beskue Ont*; og haver besluttet hos sig selv at samle sig et *udvalt Folk*, til at dyrke Ham, og være Hans Vidne paa Jorden, vil uden *Twist* hellige og rense dem. Thi Gud har ingen Behag i Ugudelighed, men haver Vederstyggelighed til Overtrædelse; og endskiønt Hand beskuer Mennisken i Overtrædelse, faa vidt at Hand ynker hannem, og forunder hannem Midler at komme ud deraf; dog elsker Hand hannem ikke, og haver ikke Behag i hannem, som hand er dermed foreenet

Denne Lærdom om at forsvare Synd i dette Liv, er naturlig.

Hvorfor

Hvorfor derfom Menniskene ſkulle altid være forbudne til Synd, da ſkulle Gud altid holde ſig fra dem, ſom der ſtaar ſkreven *Eſai. lix. 2. Eders Miſgierninger giøre Skilsmis imellem eder og imellem eders Gud, og eders Synder ſkiule Hans Anſigt fra eder*; da tvert imod de *Hellige* ſigis at være *deeltagtige*, endog i dette Liv, i den *Gudommelige Natur*, i *Pet. i. 4.* og at være *Een Aand med Herren*, i *Cor. vi. 17.* hvilket ingen ureen Ting kand være. Thi der ſtaaer udtrykkeligen, *At der er ingen Samfund imellem Liiſet og Mørket*, 2 *Cor. vi. 14.* Men Gud er *Liiſ*, og *Fattedis Gud Viisdom til at bereede Midler, hvorved Menniskene kunde tiene og dyrke Hannem*; eller havde ikke bereed en Vey, hvorved de i nogen Ting kunde retteligen tiene Hannem; men maa ogſaa endeligen tiene Dievelen, ikke mindre, ja, meere end Gud? Thi *den, ſom ſynder, er Syndſens Tienere*, *Rom. vi. 16.* og en hver Synd er en Gierning af Tieniſte og Lydighed til Dievelen. Saa da, derfom de *Hellige* ſynde dagligen i *Tanke, Ord og Gierninger*, ja, derfom den *Tieniſte* de offe til Gud er Synd, da viſſeligen tiene de Dievelen meere end Gud: Thi foruden at de give Dievelen mange fuldkomne Tieniſter, uden den ringeſte Part deraf til Gud, da give de ikke Gud den minſte Tieniſte, hvorudi Dievelen ikke har den ſtørſte Part: Og derfom deris Bønner, og alle deris Aandelige Forretninger ere ſyndige, da tiene Dievelen derudi ligesaa meget, ſom Gud, og i de fleefte langt meere; ſaaſom de bekiende, at mange af dem forrettis uden Guds Aands Ledſagning og Indskydelfe. Nu hvo vilde ikke holde ham for en daarlig Herre, iblant Mennisken, ſom var god for at giøre det, og begierlig at det ſaa ſkulle være, vilde dog ikke forſiune Midler, hvorved hans Børn og Tienere kunde tiene hannem meere fuldkommeligen end hans afsagde Fiende; eller vilde ikke hindre dem i at tiene hannem,

nem, men være faa uforfigtig i fit Paafund, at i al den Tieniste, som hans Børn og Tienere gjorde han- nem, skulle de ikke mindre, ja, ofte meget meere tiene hans Fiende? Hvad maa vi da tænke om den Lærdom, som vilde fæste denne Daarlighed paa den *Almechtige og Alviise Gud*?

2 Beviis.
Dets Uge-
stendighed
med Guds
Retfærdig-
hed.

§. IV. For det Andet; *Det er urimeligt med Guds Retfærdighed.* Thi saasom Hand udkræver Reenhed af sine Børn, og befaler dem, faa ofte og udtrykkeli- gen, at afholde sig fra al Ondskab, som vi herefter skulle faa at see; og saasom Hans *Vrede er aabenba- ret imod al Menniskens Ugudelighed og Uretfærdighed*; da maa det endelig følge, at Hand har gjort Menni- sken dygtig til at efterkomme Hans Villie; eller og at Hand udkræver meere, end Hand giver Evne at forrette; hvilket er at kalde Ham offentligen *Uret- færdig*, og med den Örkeløse Tienere en *baard Herre*. Vi have tilforn handlet noget lidet om den *Uretfær- dighed* disse Folk tilskrive Gud, i det de sige, at Hand *fordømmer de Ugudelige*, til hvilke de foregive Hand aldrig tilbød nogen Midler til at blive fromme. Men dette er endnu et meere ufornuftigt og urime- ligt Tillag, at sige, *At Gud vil ikke forunde dem, som Hand har udvalt at være sine egne* (som de bekiende Hand elsker) *Midler til at behage Hannem.* Hvad vil da følge paa saadan synderlig Lærdom? Denne de Helligis *Ufuldkommenhed* er, enten af Gud, eller af dem selv. Dersom den er af dem, da maa den være deraf, at de ikke retteligen bruge den Kraft dennem er given, hvorved de ere dygtige til at adly- de; og faa er det dem mueligt (som det visseligen er ved den Kraftis Hielp;) men dette negte vore Mod- standere: De ere derfor ikke at laste for deris Ufuld- kommenhed, og Fremturen i Synd, saasom det er dem ikke mueligt at giøre anderledis. Dersom det ikke er af dem selv, da maa det være af Gud, som ikke har behaget at give dem Naade i den Grad, at erholde denne Virkning: Og hvad er dette uden at tilegne Gud den allerstørste Uretfærdighed,

at

at Hand skulle befale sine Børn at forlæge Synd, og dog ikke forunde dem Midler nok saa at giøre? Sandelig dette giør Gud meere Uretferdig, end Ugudelige Menniske, *Som (efter Christi Ord) om deris Børn beder dem om Brød, vil ikke give dem en Steen; eller i Stæden for en Fisk en Slange.* Men disse Mænd bekiende, At vi bør at søge Kraft af Gud at igienløse os fra Synd, og dog tro, at de aldrig kand erholde saadan Kraft; siige Bønner da kand ikke være i Troen, men ere alle forfængelige. Er ikke det at giøre Gud Uretfærdig imod sine Børn, som *Pharao* var imod *Israeliterne*, i at udkræve Teyl, og ikke give dem Halm? Men, Ære være Gud, Hand handler ikke saa med dem, som troligen forlade sig, og vogte paa Hannem, som disse Menniske forfængeligen indbilde sig; thi de, som ere Trofaste, fornemme i Sandhed, at *Hans Naade er dennem nok*, og viide hvorledis, ved Hans Kraft og Aand, at overvinde den Onde.

§. V. For det Tredie; Denne onde Lærdom bøy-
 ligen foruretter den Herre Jesu Christo, og meget for-
 minsker Hans offers Dyd og Kraft, og giør Hans Til-
 komst og Embede, i henseende til dets Ende *aldels*
unyttigt. Thi Christus, som for andre Ender, saa
 fornemmeligen var Hand aabenbaret til at borttage
 Synd, til at samle en Retfærdig Slegt, der skulle
 tiene Herren i Sindets Reenhed, og vandre for Han-
 nem i Frygt, og indføre Evig Retferdighed, og den
 Evangeliske Fuldkommenhed, som Lowen ikke
 kunde giøre. Heraf sigis Hand, *Tit. ii. 14.* *At have*
giøet sig selv for os, at Hand skulde løse os fra al Uret-
vished, og rense sig selv et Folk til Eyedom, som skal
være saare flittigt til gode Gjerninger: Dette er visse-
 ligen sagt om de Hellige, mens her paa Jorden.
 Men tvert imod bekræfte disse Mænd, at vi aldrig
 forløsis fra al Uretferdighed; og giøre dette, at Chri-
 stus gav sig selv for os, til intet og unyttigt, og
 klarligen imodsette sig Apostelens Pauli Ord, at
Christus renser sig selv et Folk til Eyedom, som skulle
være

3 Beviis.
 Den store og
 fornemste
 Ende paa
 Christi Kom-
 me og Aa-
 benbarelse
 var at bort-
 tage Synd,
 og at frelse
 os fra al
 Ugudelig-
 hed.

være saa flittigt til gode Gierninger. Hvorledis ere de flittige til gode Gierninger, som altid bedrive de Onde? Hvorledis ere de et reent Folk, som ere stedse i Ureenhed, uden Synd holdis ikke for Ureenhed? Ydermeere der staar udførligen, i *Job. iii. 5. 8.* At Guds Søn er aabenbaret paa det Hand skulde løse Dievelens Gierninger; og I vüde, at Hand er aabenbaret paa det Hand skulde borttage vore Synder. Men disse Mænd giøre dette Forsæt af ingen Virkning; thi de ville ikke have, at Guds Søn skal forstyrre Dievelens Gierninger i sine Børn i denne Verden: Ey heller ville de i det ringeste tro, at Hand var aabenbaret til at borttage vore Synder, saafom de forsvare en Fornødenhed altid at leve i dem. Og at nogen ikke skulle forvende disse Apostelens Ord, ligesom de vare meent om at borttage Syndens Skyld alleniste, eller som det ikke angik dette Liv; Apostelen af Forsæt til at forekomme saadan en Modsigelse, tillegger i efterfølgende Vers, *Hver den som bliver i Hannem, synder ikke, &c.* Saa formoder jeg da, at de ikke synde dagligen i Tanke, Ord og Gierning. Lad ingen be-
drage eder, den som giør Retferdighed, er Retferdig, ligesom band er Retfærdig; den som giør Synd, er af Dievelen: Men den, som synder dagligen, i Tanke, Ord, og Gierninger, giør Synd; hvor kommer da saadan een til at blive et Guds Barn? Og dersom Kristus var aabenbaret til at borttage Synd, hvor groveligen forvende de Christi Lærdom, som negte at den er borttaget her? Og hvor forurette de Christi Aabenbarelsis Kraft og Virkning? Kom ikke Kristus til at samle et Folk ud af Synd, ind udi Retfærdighed; ud fra Satans Rige, ind udi Guds kiere Sønns Rige? Og ere ikke de, som saaledis ere samlede ved Hannem, Hans Tienere, Hans Børn, Hans Brødre, Hans Venner? Hvilke som Hand var, saa ere de i denne Verden, Hellige, Reene og Ubefsmittede. Og vaager ikke Kristus stedse over dem, staar dem bi, beder for dem, og bevarer dem med sin Kraft og Aand, vandrør i dem, og boer iblant dem, ligesom

som Dievelen, paa den anden Side, iblant de Ugu-
delige? Hvor kommer det da, at Christi Tienere
ere mindre Hans Tienere, end Dievelens ere hans? *Dievelen
boer iblant
Fortabte.*
Eller er Christus uvillig at have sine Tienere aldelis
reene? Hvilket vilde være stor Guds Bespottelse at
stadfæste, tvert imod mange Skriftens Spraag. El-
ler er Hand ikke god for, ved sin Magt, at bevare,
eller giøre sine Børn dygtige til at tiene Hannem?
hvilket ikke ville være mindre Gud Bespotteligt at
sige om Ham; om hvilken Skriften vidner, At
Hand har *Overvundet Synden, Dôden, Helvede og
Graven, og Triumpheret over dem offentligen; og at
Al Magt i Himmelen og paa Jorden er Hannem given.*
Men fandelig dersom de Hellige synde dagligen i
Tanke, Ord og Gierninger, som disse Mænd be-
krefte, da tiene de Dievelen dagligen, og ere Hans
Magt undergivne; og saa er hand sterkere end Chri-
stus, og holder Christi Tienere fangne, enten Chri-
stus vil eller ikke. Men hvor høyligen da imodfiger
det Christi Kommis Ende? som Apostelen fremset-
ter *Eph. v. 25, 26, 27. Ligesom og Christus elskte
Meenigheden, og gav sig selv for den, paa det Hand
skulde bellige den, efter Hand havde renset den forme-
delt Vandbadet, i Ordet: Paa det Hand skulde beskikke
sig selv den Herlig, en Meenighed, som ikke haver smit-
te, eller Rynke, eller noget saadant; men at den skal
være bellig og ustraffelig.* Nu dersom Christus saale-
dis har virkeligen udrettet hvad Hand kom for, da
synde ikke Kirkens Lemmer altid i Tanke, Ord og
Gierninger; ellers skulle der ingen Forskiel være
imellem Helliggiort og Vanhellig, reen og urcen,
hellig og syndig, besmittet og uden Smitte.

§. VI. For det *Fierde*; Denne Lærdom giør Tie-
nestens Gierninger, Ordets Prædiken, Skriftens Sam-
men-skrivelse, og Hellige Mænds Bønner, aldelis unyt-
tige og forfengelige. Angaaende det første, *Eph. iv.*
II. Hyrder og Lærere sigis at være givne til de Helli-
gis Beredning, &c. ind til vi måde alle sammen til Tro-
ens og Guds Sôns Bekiendelsis Eenighed, til en fuld-
kommen

IV Beviis.

Hylder,
Lærere, og
Skriften
give til at
giøre de
Hellige fuld-
komne.

være saa flittigt til gode Gierninger. Hvorledis ere de flittige til gode Gierninger, som altid bedrive de Onde? Hvorledis ere de et reent Folk, som ere stedse i Ureenhed, uden Synd holdis ikke for Ureenhed? Ydermeere der staar udförligen, i Job. iii. 5. 8. At Guds Sön er aabenbaret paa det Hand skulde löse Dievelens Gierninger; og I vüide, at Hand er aabenbaret paa det Hand skulde borttage vore Synder. Men disse Mænd giöre dette Forsæt af ingen Virkning; thi de ville ikke have, at Guds Sön skal forstyrre Dievelens Gierninger i sine Börn i denne Verden: Ey heller ville de i det ringeste tro, at Hand var aabenbaret til at borttage vore Synder, saasom de forsvare en Fornödenhed altid at leve i dem. Og at nogen ikke skulle forvende disse Apostelens Ord, ligesom de vare meent om at borttage Syndsens Skyld alleniste, eller som det ikke angik dette Liv; Apostelen af Forsæt til at forekomme saadan en Modsigelse, tillegger i efterfølgende Vers, *Hver den som bliver i Hannem, synder ikke, &c.* Saa formoder jeg da, at de ikke synde dagligen i Tanke, Ord og Gierning. Lad ingen be-
drage eder, den som giör Retferdigbed, er Retferdig, ligesom hand er Retfærdig; den som giör Synd, er af Dievelen: Men den, som synder dagligen, i Tanke, Ord, og Gierninger, giör Synd; hvor kommer da saadan een til at blive et Guds Barn? Og dersom Christus var aabenbaret til at borttage Synd, hvor groveligen forvende de Christi Lærdom, som negte at den er borttaget her? Og hvor forurette de Christi Aabenbarelsis Kraft og Virkning? Kom ikke Kristus til at samle et Folk ud af Synd, ind udi Retfærdighed; ud fra Satans Rige, ind udi Guds kiere Söns Rige? Og ere ikke de, som saaledis ere samlede ved Hannem, Hans Tienere, Hans Börn, Hans Brödre, Hans Venner? *Hvilke som Hand var, saa ere de i denne Verden, Hellige, Reene og Ubefsmittede.* Og vaager ikke Christus stedse over dem, staar dem bi, beder for dem, og bevarer dem med sin Kraft og Aand, vandrør i dem, og boer iblant dem, lige-
 som

som Dievelen, paa den anden Side, iblant de Ugudelige? Hvor kommer det da, at Christi Tienere ere mindre Hans Tienere, end Dievelens ere hans? Eller er Christus uvillig at have sine Tienere aldelis reene? Hvilket vilde være stor Guds Bespottelse at stadfæste, tvert imod mange Skriftens Spraag. Eller er Hand ikke god for, ved sin Magt, at bevare, eller giøre sine Børn dygtige til at tiene Hannem? hvilket ikke ville være mindre Gud Bespotteligt at sige om Ham; om hvilken Skriften vidner, At Hand har Overvundet Synden, Dóden, Helvede og Graven, og Triumpheret over dem offentlig; og at *Al Magt i Himmelen og paa Jorden er Hannem givne.* Men sandelig dersom de Hellige synde dagligen i Tanke, Ord og Gierninger, som disse Mænd bekræfte, da tiene de Dievelen dagligen, og ere Hans Magt undergivne; og saa er hand sterkere end Christus, og holder Christi Tienere fangne, enten Christus vil eller ikke. Men hvor h yligen da imodsiges det Christi Kommis Ende? som Apostelen fremsetter *Eph. v. 25, 26, 27. Ligesom og Christus elskte Meenigheden, og gav sig selv for den, paa det Hand skulde bellige den, efter Hand havde renset den formeldst Vandbadet, i Ordet: Paa det Hand skulde beskikke sig selv den Herlig, en Meenighed, som ikke haver smitte, eller Rynke, eller noget saadant; men at den skal være bellig og ustraffelig.* Nu dersom Christus saaledis har virkeligen udrettet hvad Hand kom for, da synde ikke Kirkens Lemmer altid i Tanke, Ord og Gierninger; ellers skulde der ingen Forskiel være imellem Helliggiort og Vanhellig, reen og urcen, hellig og syndig, besmittet og uden Smitte.

Dievelen
boer iblant
Fortabte.

§. VI. For det Fierde; Denne Lærdom gi r Tienestens Gierninger, Ordets Prædiken, Skriftens Sammen-skrivelse, og Hellige Mænds Bønner, aldelis unyttige og forfengelige. Angaaende det første, *Eph. iv. 11. Hyrder og Lærere sigis at være givne til de Helligs Beredning, &c. ind til vi m de alle sammen til Troens og Guds S ns Bekiendelsis Eenighed, til en fuld-*
kommen

IV Beviis.
Hyrder,
Lærere, og
Skriften
give til at
gi re de
Hellige fuld-
komne.

kommen Mand, til Christi fuldkomne Alders Maade. Nu derfor er en Fornødenhed at synde dagligen, og i alle Ting, da kand der ingen Fuldkommenhed være; thi de, som faa giøre, kand ikke holdis Fuldkomne. Og derfor til denne de Helligis Fuldkommenheds Udvirkning, Tienisten er beskikket og forordnet af Gud, da giøre de Tienisten unyttig, og af ingen Værdi, som negte at dette er mueligt; saasom der kand ingen anden sand Nytte det tillegnis, end at leede Folk ud af Synd, ind i Retfærdighed. Derfor disse Lærere forsikre os, at vi ikke tør vente at blive frelst derfra, da giøre de jo deris eget Verk unyttigt. Hvad giøris Prædiken imod Synd fornøden, til hvilken at straffe al Prædiken sigter, derfor mand aldrig kand blive den quit? Vore Modstandere ophøye Skriften i Ord, og tale meget om dens Brug og Fuldkommenhed: Nu Apostelen erklærer, *2 Tim. iii. 17. At Skriften er til at giøre den Guds Mand fuldkommen;* og derfor dette negtis at være erholdeligt i dette Liv, da er Skriften af ingen Nytte; thi i det andet Liv vil den intet gavne os. Det giør de Helligis Bønner aldelis unyttige, saasom de selv bekiende, at de bør at bede dagligen, *at Gud ville bevare dem fra Ont, og fri dem fra Synd, ved sin Hellig Aands og Naadis Hielp, den Stund de ere i denne Verden.* Men endskiønt vi skulle slutte denne Uriemelighed at følge, *At deris Bønner ere uden Troen;* dog var det ikke saameget, derfor det ikke sluttede det samme om de Hellige Apostle, som alvorligen bade for denne Ende, og derfor (uden Tvivl) troede at det kunde erholdis, *Col. iv. 12. Som strider altid for eder i Bønnerne, at I kand staae fuldkomne og fyldte i al Guds Villie,* i *Thef. iii. 13. og v. 23, &c.*

V Beviis.
Mørk og
Lius, Synd
og Retfer-
dighed, ere
ikke sammen-
fædte.

§. VII. For det Femte; Denne Lærdom er tvært imod al gemeen Fornuft og Sands. Thi de tvende stridige Principia, hvoraf det eene regerer i Mørkbedsens Børn, det andet i Liusens Børn, ere Synd og Retferdighed: Og efterfor de af dem betagis og bevægis, faa holdis de enten Fordømte eller Retfærdiggjorde; saasom

saafom det er en *Vederstyggelighed* i Guds Afsiun en-
 ten at sige at den Ugudelige harer Ræt, eller at For-
 dømme den Retfærdige. Nu at sige, at Mennisken
 kand blive saa indtagne af det eene, at de ikke kand
 frelsis fra det andet, er udførligen at bekræfte, At
 Synd og Retfærdighed ere sammenstendige; og at et
 Menniske kand retteligen kaldis Retfærdig, endski-
 ont hand dagligen synder i alt det hand gjør: Og
 saa hvad Forskiel er der imellem Ont og Got? Er
 ikke dette at falde udi den store Vederstyggelighed,
 i at sette *Liuset* for *Mørket*, og kalde Got Ont, og
 Ont Got? Eftersom de sige, at Guds Børns beste Gi-
 erninger ere ureene og besmittede; og at de, som synde
 dagligen, i Tanke, Ord og Gierning, ere gode Mænd og
 Quinder, de Hellige, og den Reene og Hellige Guds
 Hellige Tienere: Kand nogen Ting meere imodstride
 den gemeene Fornuft end dette? Saafom en Ting har
 altid sit Navn af det Tilfald, som har overhaand derudi;
 som en Veg kaldis *Hvid*, naar den har megen *Hvid-*
hed; og *Sort*, naar den har megen *Sorthed*. Men naar
 der er meere Uretfærdighed i et Menniske, end Retfær-
 dighed; da bør det Menniske heller kaldis Uret-
 færdig, end Retfærdig. Derfor fandeligen, dersom
 et hvert Menniske synder dagligen i Tanke, Ord
 og Gierning, og at i hans Synder der er aldelis in-
 gen Retfærdighed, og at alle hans Retfærdige Gier-
 ninger ere besmittede, og blændede med Synd, da
 er der i et hvert Menniske meere Uretfærdighed, end
 Retfærdighed; og saa bør ingen kaldis Retfærdig,
 intet Menniske kand sigis at være Helliggiort og Ren-
 set. Hvor ere da Guds Børn? Hvor ere de Reene og
 Ubefmittede? Hvor ere de, som tilforn vare Ubellige,
 men nu Hellige; som tilforn vare Mørk, men nu ere
 Lius i Herren? Paa den Maade de ville have det
 kand der ingen saadanne findis, uden at Uretfærdig-
 hed saa skulle agtis: Og er ikke dette at falde udi
 ovenbemelte Vederstyggelighed, i at Retfærdiggjøre
 de Ugudelige? Dette vil ende i den forskrekkelige
 Libertinernis Vederstyggelighed, som sige, At der

Ordsp. 17.
15.Dersom alle
dagligen
synde hvor
er da den
Retfærdige,
som Skriften
omtaler?Ranternis
og Liberti-
narnis Be-
er spottelse.

er ingen Forskiel imellem Got og Ont, og at altsammen er eet i Guds Aasjunn: Jeg kunde viise mange flere grove Urimeligheder, onde Paafølgelser, og aabenbare Modsigelser, som indeholdis i denne *Syndefulde Lærdom*, men dette er nok paa denne Tid; hvorved ogsaa denne Sandhed, som vi forfegte, er temmelig vel beviist. Ikke dis mindre, til viidere Opløsning, skal jeg begive mig til den Anden Ting foresat, nemlig at beviise dette med atskillige Skriftens Vidnisbyrd.

Sect. II.
1 Beviis.

Værer I
fuldkomne
&c. Holder
mine Bud.

§. VIII. Og først, jeg beviiser det af *Christi* og Hans *Apostlers* fulde og udførlige Befaling; saasom det er en Regel naturligen indgraven i et hvert Menneskis Hierte, *At ingen er forbunden til at giøre det, som er umueligt*: Efterfom da *Christus* og Hans *Apostle* have befalet os at holde alle *Budene*, og at være fuldkomne i denne henseende; da er det os mueligt saa at giøre. Nu at dette saaledis er befalet, uden nogen Forklaring eller Paafølgning, seeis klarligen af disse tydelige Vidnisbyrd, *Mat. v. 48. og vii. 21. Job. xiii. 17. 1 Cor. vii. 19. 2 Cor. xiii. 11. 1 Job. ii. 3, 4, 5, 6. og iii. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.* Disse Spraag indeholde en udtrykkelig Befaling dertil, og udviise dets endelige Fornødenhed; og derfor, ligesom de af Forsæt havde været skrevne til at svare vore Modstanderis Gienfigelser, viise deris Daarlighed, som vilde holde sig selv for Guds *Børn* og *Vener*, da de ere anderledis.

2 Beviis.
Dens Muelighed.

Forskiel i
mellem
Loven og
Evangelium,

For det andet; Det er mueligt, fordi vi annamme Evangelium, og dets Low til den Ende; og det lovis os udtrykkeligen, som vi ere under Naaden, efter disse Skriftens Spraag, *Rom. vi. 14. Synden skal ikke regnere over eder, thi I ere ikke under Loven, men under Naaden: Og Rom. viii. 3. Thi det som var Loven umueligt, i det den var skrøbelig, formødelst Kiødet, det gjorde Gud, som sendte sin egen Søn, &c. At Lovens Rettighed skulde fuldkommes i os, &c.* Thi dersom denne Tilstand ikke udkrævedis, var fornøden og erholdelig under Eyangelio, da var der ingen

ingen Forskiel imellem at *indføre et bedre Haab*, og *Lowen*, som gjorde intet fuldkommen; ey heller imellem dem, som ere under Evangelio, og som under *Lowen* ôvede og vandrede i *Evangelii Liv*, og de som ere under *Lowen*, som bare *Legalister*. Da dog Apostelen det ganske *siette Capitel* igiennem til de *Romere*, paaftaar ikke alleniste en *Muelighed*, men og en *Fornôdenbed* at blive fri fra Synd, derved at de ere under *Evangelio*, og under *Naaden*, og ikke under *Lowen*; og derfor sætter sig selv, og dem hand skrev til, i den Tilstand, i disse *Vers*, 2, 3, 4, 5, 6, 7. og derfor, i 11, 12, 13, 16, 17, 18, *Vers*, udviiser hand denne *Friheds Muelighed* og *Fornôdenhed*, nesten paa samme Maade, som vi tilforn; og i det 22 *Vers* erkiender hand dem at have i nogen Maade erholdet denne Tilstand, i disse Ord, *Men nu I ere friede fra Synden, og ere blevne Guds Tienere, have I eders Frugt til Helliggiôrelse, men enden et evigt Liv*. Og som denne *Fuldkommenhed*, og *Frihed* fra Synd, er erholdet og gjort muelig, hvor *Evangelium* og *Aandsens Indvortis Low* antagis og kiendis; saa har *Ukundighed* og *Uerfarenhed* herudi været og er Aarsag, at denne *Sandhed* imodstridis. Thi *Mennisket*, forfômmende *Liuset* og *Lowen i hans Hierte*, hvilket ikke alleene aabenbarer Synd, men leeder der ud af, og som en *Fremmed* til dette *Nye Liv* og *Fôdsel*, som er af Gud, hvilken naturligen giôr *Hans Villie*, og af sin egen *Natur* ikke kand overtræde *Guds Bud*, i sin naturlige *Stand*, siger jeg anseer *Budene*, som de ere uden for *Hannem*, og i *Bogstaven*; og findende sig selv straffet og overbevist, er af *Bogstaven* dôdet, og ikke giordt levende. Saa *Mennisket* findende sig selv saaret, og ikke forfôyende sig indvortis til det, som kand heele, stræber i sin egen *Villie* efter *Lydighed* til *Lowen*, som den er uden for hannem; hvilket hand aldrig kand erholde; men finder, at jo meere hand stræber, jo meere hand feiler. Saa at dette er endnu ikkun en *Jøde*, med sit kiôdelige *Bud*, med den udvortis *Low*, i den

Fuldkommenhed og Frihed fra Synd erholdelig og muelig ved Evange. inm.

Bogstaven dôder, og giôr ikke levende.

i den Første Forbunds Stand, som ikke kunde giøre den, som tiener Gud fuldkommen, efter Samvittigheden, Heb. ix. 9. endskiønt de her have en udvortis Kundskab om *Christendommen*, og en Udvortis Tro til Christum. Dette har kommet dem til at skrue og forvende Skriften til at stadfæste en *Tilegnet Retfærdighed*, aldeelis uden for dem, til at skiule deris Ureenhed; og dette har kommet dem til at indbilde sig, at det var mueligt for dem at blive antagen af Gud, endskiønt de holde det umueligt at adlyde Christi Befalninger. Men Ach! O bedragede Siæle! Dette vil intet gavne paa denne Dag, naar Gud vil dømme et hvert Menneske efter sine Gierninger, enten de ere onde eller gode. Det vil ikke hielpe dig at sige, at det var dig fornøden at synde dagligen i Tanke, Ord og Gierning; thi de, som saa giøre, have vist nok adlydt Uretfærdighed: Og hvad er bereed for dennem, uden *Trengsel og Angist, Ugunst og Vrede*; som ogsaa *Priis og Ære, Fred, Uforkrenkelighed* og det *Evige Liv*, for dem som giøre det gode, og ved *Taalmodighed blive ved i gode Gierninger*. Saa da, dersom du begierer at kiende denne Fuldkommenhed og Frihed fra Synd, at være dig muelig, vend dit Sind til dette *Lius*, og *Christi Aandelige Low i Hiertet*, og taalige liid dens Straf; bær Guds Dom og Vrede mod den Uretferdige Part i dig, som den derudi er Aabenbaret, hvilken Christus har gjort lidelig for dig at bære; og saa lad *Dommen i dig komme frem til Seyer*; og saaledis kommer du til at blive deelagtig i *Christi Lidelsens Samfund*, og at blive lige skicket efter hans Død, at du kanst finde dig selv kaarsfest med bannem til Verden, ved Hans Kaarsis Kraft i dig; saa at det Liv, som tilforn var levende i dig til denne Verden, og dens Kierlighed og Begierligheder, kand døde, og et nyt Liv blive opreist, hvorved du kanst herefter leve til Gud, og ikke til eller for dig selv; og du kanst sige med Apostelen, Gal. ii. 20. *Jeg lever, dog ikke jeg meere, men Kristus lever i mig*; og da vilt du blive en *Christen i Sandhed*,

Hvorledis
vi blive
deelagtige i
Christi Li-
delse, og
lige skikkede
efter Hans
Død.

Sandbed, og ikke i *Navnet* alleene, som dis verre alt for mange ere; da vilt du kiende, hvad det er at have *afført det gamle Menniske med sine Gierninger* som dagligen fynder i Tanke, Ord og Gierning, og *isført det nye Menniske, som er fornyet i Hellighed, efter Hans Billede, som skabte hannem*, Eph. iv. 24. og du vilt vidne dig selv at være *Guds Verk, skabt i Christo Jesu til gode Gierninger*; og saa ikke altid at synde. Og til dette Nye Menniske, *er Christi Aag gavnligt*, Mat. 11, 30; 1 Joh. 53. og *Hans Byrde læt*; endskiønt det er tungt for det *Gamle Menniske*; ja, *Guds Bud* ere hannem ikke *svære*; thi det er hans *Mad og Drikke* at findis at *fuldfylde Guds Villie*.

For det *Sidste*; Denne Fuldkommenhed og Frihed fra Synd, er muelig, fordi mange have erholdet den; efter Skriftens udførlige Vidnisbyrd. Nogle for *3 Beviis*, *Mange have erholdet Fuldkommenhed*, Lowen, og nogle under Lowen, i det de vidnede og bleve deelagtrige i Evangelii Gavn og Virkning; og meget meere mange under Evangelio. Som *først*, Der staar om *Enoch*, 1 M. B. 22, 24. At hand *vandrede med Gud*, hvilket intet Menniske, mens hand syndede, kunde giøre; ikke heller taler Skriften noget om hans fald og Forseelfer. Der talis om *Noe*, 1 M. B. vi. 9. og om *Job* i. 8. og om *Zacharias* og *Elizabeth*, Luc. i. 6. At de vare *Fuldkomne*. Men under Evangelio, foruden det ovenbemeldte til de *Romere*, see hvad Apostelen siger om mange *Hellige* i Almindelighed, Eph. ii. 4, 5, 6. Men *Gud, som er riig paa Barmhertighed, formedelst sin store Kierlighed, med hvilken Hand elskte os*. Der vi og vare *døde i Synder*, gjorde hand os *levende med Christo*; I ere *blevne salige af Naade*. Og *Hand opreiste os med, og satte os med i Himmelen udi Christo Jesu, &c.* Jeg slutter at da de saaledis vare satte, de kunde ikke synde dagligen i Tanke, Ord og Gierning, ey heller vare alle deris Gierninger, som de der gjorde, som et *skiddet eller besmitted Klæde*: See hvad sigis viidere til de *Hebræer* xii. 22, 23. Til de *Fuldkomne Retferdiges Aander*. Og til Slutning, lad dette af *Aabenb.* xiv. 1, 2, 3, 4, 5.

tagis i Agt; hvor, endskiönt der talis om de, som findis Ubefnittede og Ustraffelige, i den nærværende Tid, saa er det dog ikke uden henfeende til deris Uskyldighed, imens paa Jorden; og at de ere kiøbte af Menniskene, og at der er ikke funden Svig i deris Mund, er fremsat i den forbigangne Tid. Herneft

III. Scet.

1 Modfig.

§. IX. Jeg skal begynde med deris store og fornemste Argument, som er Apostelens Ord, i *Joh. i. 8. Dersom vi sige: vi have ikke Synd, forsåre vi os selv, og Sandbeden er ikke i os: Dette holde de U-overvindeligt.*

1 Svar.

Dersom vi sige vi have ikke Synd, &c. imod sat.

Men er det ikke underligt at see Mænd saa forblindede af Partiiskhed? Hvor mange Skriftens Spraag ti gange meere klare forkaste de, og dog holde saa fast ved dette, som saa letteligen kand svaris paa mange Maader? Som først, [*Dersom vi sige, vi ikke have Synd, &c.*] beslutter ikke, at Apostelen indelukker sig selv. Skriften bruger undertiden denne Maade at tale med, naar den Person som taler, ikke kand befattis; hvilket *Grammatici* kalde en *Metaschematismus*. Saaledis taler *Jacob* om *Tungen*, *Jac. iii. 9, 10. Med den løfve vi Gud og Faderen, og med den forbande vi Menniskene; tilleggende dette, Disse Ting bør ikke saa at være: Hvem vil heraf slutte, at Apostelen var een af disse Forbandere? Men for det Andet, Denne Modfigelse rammer ikke*

2 Svar.

Maalet; hand siger ikke, *Vi synde dagligen i Tanke, Ord og Gierning; meget mindre, at de gode Gierninger, som Gud virker i os ved sin Aand, ere Synd: Ja, det næste Vers viiser klarligen, at paa vor Bekiendelse og Omvendelse, vi ikke alleniste blive tilgivne, men ogsaa rensede; Hand er trofast at tilgive os vore Synder, og at rense og fra al Uretferdighed: Her er baade Forladelse og Skyldens Borttagelse, og en Renselse og Smittis Borttagelse: thi at giøre baade Forladelse og Renselse at høre begge til Skyldens Borttagelse, som der er ingen Grund dertil i Texten, saa ville det giøre Vold paa Ordene, og være en uforholden*

den *Tautologi*. Efterat Apostelen haver viist, hvorledis ikke alleniste Syndsens Skyld, men endog dens Smitte er borttagen, igientager sine Ord i den forbigangne Tid i det tiende Vers, *Derfom vi sige, at vi have ikke syndet, da giøre vi hannem til en Løgnere.*

For det *Tredie*, som *Augustinus* vel agter, i sin Forklaring paa Epistelen til de *Galater*; *Det er en Ting ikke at synde, og en anden Ting, ikke at have Synd:*

3 Svar.

Apostelens Ord ere ikke, *Derfom vi sige, at vi synde ikke, eller bedrive ikke Synd dagligen*; men *derfom vi sige, vi have ikke Synd*: Og imellem disse tvende er

Det er een Ting ikke at synde, og en anden Ting, ikke at have Synd.

der en aabenbare Forskiel; thi i henfende at alle have *syndet*, som vi friligen bekiende, da kand alle sigis i den Meening at have *Synd*. Derneft, *Synd* kand ogsaa tagis for *Syndsens Sæd*, hvilken kand være i dem, som ere frelst fra *giørlig Synd*: Men angaaende de Tilskydelse og Fristelse, som komme deraf, derfom de af Guds Tienere imodstaa, og ikke samtykkis med, da ere de Dievelens synder, som frister; og ikke Personens, som bevaris. For det *Fierde*, Naar dette er betragtet, saa og hvor fuld og udførlig, meere end een gang, samme Apostel er, i den Epistel, som paa atskillige ovenbemelte Stæder; er det da ret og fornuftigt, at forvende og skruer denne eene Stæd, som kort herefter er saaledis igientaget og forklaret i den *forbigangne Tid*, til at imodfige ikke alleniste andre hans egne udførlige Ord, men hans Epistels heele Drift, og andre Skriftens Hellige Bud og Befalninger?

4 Svar.

For det *Andet*; Deris Anden Modfigelse er af tvende Skriftens Sprag, nesten af een Bemerkelse: Den eene er, i *Kong. viii. 46. Thi der er intet Menneske, som ikke Synder.* Den anden er, *Præd. vii. 20. Der er ikke et Menneske retferdigt paa Jorden, som giør got, og ikke synder.*

2 Modfig.

Jeg svarer; *Først*, Disse stadfeste intet om at *synde dagligen* og ideligen, saa at aldrig at frelsis derfra; men alleene, at alle have *syndet*, og at der er ingen, som jo *synder*, endskiønt ikke altid, saa at aldrig at aflade, og herudi bestaar Spørfmaalet. Ja,

Svar:

*Atskilde Ti-
der og Hun-
sholdninger
bør at agtis.*

paa den Stæd i Kongernes Bog, taler hand strax i efterfølgende Vers om faadanne, at de skulde omvende sig af al deris Siæl og Hierte; hvilket befatter en Muelighed at lade af at synde. For det *Andet*, Mand faar at have henseende til Tider og Dispensationer; thi dersom mand skulde give det Magt, at der var ingen i Solomons Tid, som ikke syndede; saa vil det dog ikke følge, at der ere ingen faadanne nu, eller at det er en Ting, som ikke nu kand erholdis ved Guds Naade under Evangelio: For *A non esse ad non posse non valet Sequela*. Og omsider, Denne heele Modsigelse henger af en falsk Oversættelse; thi det Hebræiske Ord אָחַזָּה kand læsis in *Modo Potentiali*, faaledis, *Der er intet Menneske, som jo kand synde*, ligesaa vel som i *Indicativo*: og saa er det i den gamle Latinske, Junii, og Tremellii og Vatabli; og samme Ord brugis faaledis Psal. cxix. 11. *Jeg giemte dit Ord i mit Hierte*, : לִמְעַן לֹא אֲחַזָּה לִי det er, *At jeg ikke maatte synae imod dig, in Modo Potentiali*, og ikke i *Indicativo*; hvilket som det svarer bedre til Skriftens Almindelige Drift, Sandheds Vindisbyrd, og nesten alle Fortolkeris Meening, bør uden Tvivl saa at forstaais, og den anden Fortolkning som ugemessig forkastis.

3 Modfig. For det *Tredie*: De imodsette nogle Sententzer af Apostelen Paulo, Rom. vii. 19. *Thi det gode, som jeg vil, det giør jeg ikke, men det onde, som jeg ikke vil, dette giør jeg*. Og i 24 Vers, *Jeg elendige Menneske, hvor skal frie mig af denne Døds Legeme?*

Svar:

Jeg svarer; Denne Stæd slutter intet, uden mand var vis paa, at Apostelen her talede om sin egen Tilstand, og ikke heller i en anden Person, eller hvad hand selv tilforn havde erfaret; hvilket er gemeent i Skriften, som i Jacobi Epistel før ommeldet. Men der er intet i Texten, som klarligen betegner, at Apostelen talte om sig selv, eller om den Stand hand da var udi, eller skulde altid være udi; ja, tvert imod, i det forrige Capitel (som tilforn er vitløfteligen viist) beretter hand, At de vare døde til Synd; spørgende, *hvorledes de skulde da lenger leve derudi?*

*Paulus personerer es
elendigt
Menneske,
til at viise
dem Frelse
ven.*

For

For det andet ; Det siunis at Apostelen personerede een, som ikke var endnu kommen til en Aandelig Stand, i det hand siger, 14 vers, *Men jeg er Kiødelig, sold under Synden.* Kand mand da inbilde sig, at Apostelen *Paulus*, da hand skrev denne Epistel, var selv en *Kiødelig Mand*, som i det i. Cap. vidner om sig selv, At hand var afskildt til at være en *Apostel*, dygtig til at meddeele de Rømere Aandelige Gaver ; og i det viii. Cap. 2 Vers, At *Livsens Aands Low i Christo Jesu* havde frigiort hannem fra *Syndens og Dødsens Low* ? saa var hand da ikke *Kiødelig*. Og faasom der ere Aandelige Mænd i dette Liv, som vore Modstandere ikke ville negte, og beviisfis dette heele ottende Capitel igiennem til de *Romere* ; da maa mand vel slutte, at Apostelen var een af dem. Saa da, faasom dette at hand kalder sig selv *Kiødelig*, i det 7de Capitel, kand ikke forstaaes om hans egen Stand ; saa ikke heller kand resten, som hand der taler af det slags, saa forstaaes : ja, efter det 24 vers, hvor hand faaledis beklager sig, tillegger hand strax i det næste vers ; *Jeg takker Gud, ved Jesum Christum vor Herre* ; givende tilkiende, at hand ved Hannem vidnede Forløfning ; og saa gaar an, viifende, hvorledis hand den havde erholdet i neste Capitel, nemlig viii. vers 35. *Hvo vil skille os fra den Christi Kierlighed* ? Og vers 37. *Men i alle disse Ting overvinde vi ved hannem, som os elskte* : Og i det sidste vers, *Intet skal kunde skille os, &c.* Men hvor der er en Fremturenhed i Synd, der er en Fraskillelse i nogen Grad ; faasom en hver Synd er tvert imod Gud, og ἀνομία, det er, *Lowens Overtrædelse*, 1 Joh. iii. 4. Den, som Synden har overvunden, er ingen Seyer Vinder. og hvo som bedriver den minste Synd, overvinder derved ; og saa i den henseende, er ikke en Overvindere, men Overvunden. Denne Tilstand da, som Apostelen tydeligen vidnede, at hand faavelsom andre havde erholdet, kunde ikke være bestaaende med at idelig vedholde og blive i Synd.

For det Fierde ; De imodsette atskillige af de Hel- liges Synder og Forseelser, som Noahs, Davids, &c.

Jeg svarer ; Dette beviiser aldeelis intet : Thi

4 Modlig.

Svar.

Kand de som
synde, al-
drig blive
fri fra Synd

Spørfmaalet er ikke, Om gode Mænd ikke kand falde udi Synd? hvilket ikke negtis, men Om det ikke er mueligt for dem ikke at synde? Det følger ikke, fordi disse Mænd *syndede*, at de derfor vare aldrig fri fra Synl, men altid *syndede*: Thi paa denne Maade at argumentere, maatte mand slutte efter den Regel, *Contrariorum par ratio*, det er, *I stridige Ting er den samme Aarsag*: At dersom, fordi en god Mand har syndet een eller to gange, hand kand aldrig blive fri fra Synd, men maa altid, ideligen og dagligen, og al hans Livs Tid være en Syndere; da efter denne *Stridigheds* Regel, Dersom et ugudeligt Menniske har gjort got een eller to gange, da kand hand aldrig blive fri fra Retferdighed, men maa altid være en Retferdig Mand al sin Livs Tid: Hvilket som det i sig selv er meget urimeligt, saa er det tvert imod Skriftens klare Vidnisbyrd, *Ezech. xxxiii. 12*, til 18.

3 Modfig.

For det sidste; De bringe denne Modfigelse, At dersom Fuldkommenhed, eller Frihed fra Synd, kand erholdis, da vil det giøre Syndsens Dødelse unyttigt, og giøre Christi Blod af ingen Værdi; ey heller have vi meere fornøden at bede om Syndernis Forladelse.

Soar;

Jeg svarer; Denne Modfigelse havde jeg nesten udeladt, formedelst dens aabenbare Urimelighed: Thi kand Syndsens Dræbelse være unyttig, naar dens Ende er opnaaet? saasom mand ikke kand erholde denne Fuldkommenhed, uden ved denne Dødelse. Giør Seyer Vindings Haab og Tro Striden unyttig? Lad fornuftige Mænd dømme, hvilket er mest fornuftigt; at sige med vore Modstandere, At det er fornøden vi skulle segte og stride, men vi maa aldrig tenke til at overvinde; vi maa stedse slutte at overvindis: Eller at sige, Lader os stride fordi vi kand overvinde? Hvem giøre Christi Blod mest virkelig, enten de, som tro at de kand rensis derved, eller de, som tro at de kand aldrig blive rensede derved? Dersom tvende Personer vare begge meget svage, og begave sig til en Doctor for Lægedom; hvem af dem berømmer meest Lægen og hans Lægedom, den som troer at hand kand blive lægt af hannem,

Hoo strider,
og ikke
haaber at
overvinde
sin Fiende?

og

og som hand befinder sig selv lægt, bekiender sig
 faa at være, og faa kand sige, Denne er en Erfaren
 Læge, denne er en god Lægedom, jeg har derved
 erholdet min Sundhed? Eller den, som aldrig er
 lægt, ey heller troer at hand kand blive faa lunge
 hand lever? Angaaende at bede om Syndernis For-
 ladelse, da negte vi det ikke; thi *alle have syndet*;
 og derfor alle have fornôden at bede, at deris be-
 gangne Synder maatte udflettis, og at de dagligen
 maatte bevaris fra Synd. Og derfom at haabe og
 tro at blive *frigiort fra Synd*, hindrer at bede om
Syndernis Forladelse; da ville det følge, af samme
 Slutning, at Menniskene ikke bôr at forfage Mord,
 Horeri, og andre faadanne grove Synder; faasom
 jo meere Menniskene ere syndefulde, jo meere Aar-
 sag og Anledning have de til at bede om Syndernis
 Forladelse, og til Syndsens Dræbelse. Men Aposte-
 len har noksommeligen igiendrevet faadanne Synd-
 forsvarende Omfvôb i disse Ord, *Rom. vi. 1, 2. Skulle*
vi blive varagtige i Synden, at Naaden kand kiendis dis
meere? Det være langt fra.

Endeligen; Det kand letteligen svaris ved en Igien-
 kastelse paa dem, som dette paaftaa, af disse Ord i
 Herrens Bôn, *Forlad os vore Skylder*, At dette stri-
 der ligesaa meget imod fuldkommen Retferdiggiô-
 relse, som imod fuldkommen Helliggiôrelse. Thi
 derfom alle de Hellige, de minste faa vel, som de
 stôrste, ere fuldkommelige Retferdiggiorde i den
 samme Time, som de ere omvendte, som vore Mod-
 standere det ville have, da have de Syndernis Forla-
 delse lunge fôrend de dôe. Maa der ikke da sigis til
 dem, Hvad giôris det eder fornôden at bede om Synds
 Forladelse, som ere allereede Retferdiggiorde, hvis
 Synder ere lunge siden forladte, baade forbigangne
 og tilkommende?

§. X. Men dette maa være nok: Om denne Mu-
 elighed taler *Hieronymus* udfôrligen, *lib. 3. adver.*
Pelagium; Dette sige vi ogsaa, at et Menniske ikke
 maa synde, dersom hand vil, til en Tid og Stæd, efter

At bede om
 Syndernis
 Forladelse.

Faderis
 Vidniſbyrd
 om Fuld-
 kommen-
 hed og Fri-
 hed fra
 Synd.

*hans legemlig Svagbed, saa lenge hans Sind er intaget, saa lenge som hans Instruments Streng ikke løfns ved nogen Udyd ; og atter i samme Bog, Hvilket er det, som jeg sagde, at det settis i vor Magt (nemlig, naar vi bliver hiulpne af Guds Naade) enten at synde, eller ikke at synde Thi dette var Pelagii Vildfarelse, hvilken videm rette sky og forskyde, og hvilken Fædrene billigen stode imod, At Mennisket ved sin naturlige Styrke uden Guds Naadis Hielp, kunde erholde saadan en Stand, saa at ikke synde. Og Augustinus selv, en stor Modstandere mod Pelagii Kætteri, negtede ikke denne Muelighed, som erholdelig ved Guds Naadis Hielp ; som i hans Bog *de Spiritu et Litera*, cap. 2. og hans Bog *de Natura et Gratia* imod Pelagium, cap. 42, 50, 60, og 63. *de Gestis Concilii Palæstini*, cap. 7. & 2. og *de Peccato Originali*, lib. 2. cap. 2. Gelasius og saa i hans Disputatz imod Pelagius, figer, Men dersom nogen bekræfter, at nogle Hellige erholde dette i dette Liv, ikke ved Menniskens egen Styrke, men ved Guds Naade, hand giør vel saa at tenke stadeligen, og haabe det troligen ; thi ved denne Guds Gave ere alle Ting muelige. At dette var Fædrenis almindelige Meening seeis af det Afzansiske Concilii Ord, i den sidste Canone, *Vi tro ogsaa dette, efter den Catholiske Tro, at alle de som ere døbte ved Naaden i Daaben annammet, og Christus hielpende dem, og med-arbeidende, kand og bør at giøre hvad som horer til deris Salighed, dersom de flitteligen arbeide.**

Augustin.

Gelasius.

At ved Guds
Gave alle
Ting ere
muelige.

Slutning.

Phil. 3. 14.

At jage ef-
ter Klenodi-
er og over-
vinde-

§. XI. Velsignede derfor ere de, som tro paa Hannem, som er baade megtig og villig at frelse alle dem, som komme til Hannem formedelst Poenitense fra al Synd, og ikke beslutte, som disse Mænd giøre, at være Dievelens Tienere al deris Livs Tid ; men dagligen gaa an i at forlage Uretferdighed, og for-glemmende de Ting, der ere tilbage, jager efter det foresatte Maal, efter det Klenod, som bør til det Guds Kald, som er heroven fra i Christo Jesu : Disse skal ikke finde deris Tro og Tillid at være forgievis ; men i rette Tid skal blive giørde Seyervindere for-medelst

medelst Hannem, som de have troed paa; og saa overvindende, skal blive grundfæstede som Pilerne i Guds Huus, saa de ikke skal gaa meere henud, Aab. iii. 12.

Den Niende Fremsettelse.

Om BESTANDIGHED, og Muelighed at
FALDE fra NAADEN.

Endskiönt denne Guds Gave, og indvortis Naade, er noksommelig til at udvirke Salighed; dog alligevel i dem, som den imodstaa, kand den blive deris Fordømmelse. Fremdelis De, i hvis Hierter den har een Deel virket til at rense og belliggiøre dem, til deris viidere Fuldkommenbed, kand ved Ulydighed falde derfra, forvende Guds Naade til Uteerlighed, Judæ iv. lide Skibbrud i Troen, 1 Tim. i. 19. og efterat de have smaget den Himmelske Gave, og blevne deelagtige gjorde i den Hellig Aand, igien frafalde, Heb. vi. 4, 5, 6. Dog alligevel kand saadan Tilvext og Standhaftighed i Sandhed erholdis i dette Liv, fra hvilken der ikke kand skee noget endeligt Affald.

§. I. **D**EN förste Sententz af denne Fremsettelse har allerede været handlet om i den femte og siette Fremsettelse, hvor vi have viist, at det Lius, som er given til Liv og Salighed, bliver dem til Fordømmelse, som det forkaste; og derfor er allerede beviist paa de Stæder, hvor jeg handlede om Menniskens Muelighed at imodstaa Guds Aand og Naade: Og fandelig det er saa aabenbart i Skriften, at det ikke kand negtis, af nogen, som alvorligen betragter disse Stæder, Orsp. i. 24. 25, 26. Job. iii. 18, 19. 2 Thess. ii. 11, 12. Giern. vii. 51. og xiii. 46. Rom. i. 18. Angaaende den anden Part deraf, At de, i hvilke denne Naade baver gjort en virkelig Fremgang, til at rense og belliggiøre dem, til deris viidere Fuldkommenbed,

menhed, kand dog derefter formedelst Ulydigbed affalde, &c. Skriftens Vidnisbyrd, som indeholdis i Fremsettelsen selv, ere nok at beviise dette til alle upartiske Mennsker: Men fordi, hvad sig denne Part angaar, vor Sag er tilfellis med mange andre *Protestanter*, da skal jeg være dis kortere derudi. Thi det er ikke mit Forfæt at giøre det, som allerede gjort er, ey heller agter jeg at siunis viis, ved at skrive meget; men enfoldeligen at give Verden en trofast Beretning om voris Lærdom, og korteligen give dem at forstaa, hvad vi have at sige for os selv.

I.
At mand
kand falde
fra Naaden
ved Ulydig-
bed.

1 Beviis.

§. II. Fra disse Skriftens Spraag da, befattede i denne Fremsettelse (at jeg ikke skal nevne mange flere, som kunde anfôris) Argumenteris faaledis:

Derfom Menniske kand forvende Guds Naade til Uteerligbed, da maa de engang have haft den:

Men det første er sandt: Derfor og det Sidste.

2 Beviis.

Derfom Menniskene kand lide Skibbrud-i Troen, da maa de engang have haft den; ey heller kunde de nogen Tid have haft sand Tro uden Guds Naade:

Men det første er sandt: Derfor og det Sidste.

3 Beviis.

Derfom Menniskene have smagt den Himmelske Gave, og ere blevne gjorde deelagtige i den Hellig Aand, og siden affalde; da maa de endeligen i nogen Maade have kiendt Guds Salig-giørende Aands og Naadens Virkning, uden hvilken ingen kunde smage den Himmelske Gave, eller blive deelagtig i den Hellig Aand:

Men det første er sandt: Derfor ogsaa det Sidste.

II.
Den Lær-
dom om Ud-
velgelsen og
Forkastel-
sen er uge-
siendig med
Prædiken og
daglig For-
maning.

For det Andet; Saasom den Lærdom, som er tvert her imod, er grundet paa en falsk Slutning eller *Hypothesis*, At den Saliggiørende Naade er ikke given uden til et vist Udvalt Tal, som den ikke kand forliise; og at alle andre Mennsker, ved et besluttet Raad ere udelukte fra Naade og Salighed; da naar det er kuld-kast, falder dette selv til Grunde. Nu som den deris Lærdom er aldeelis ugemessig med deris daglige Forretning, som den prædike, i det de formane Folk til at tro og blive salige, da de imidlertid, om de henhøre til Forkastelsens besluttede Raad, kand umueligen

umueligen det efterkomme ; og dersom de henhøre til Udvelgelsens besluttede Raad, da er det uforholden; saafom det er dem umueligt at miste det, som tilforn beviist er. Saa iligemaade i denne Handel om *Bestandighed*, er deris Lærdom og Gierning ikke mindre ufamndregtige og stridige. Thi mens de dagligen tilraade Folk at være *Tro til Enden*, viisende dem, at dersom de ikke holde ud, da skal de *Afbuggis*, og miste deris Belønning ; hvilket er vist nok, men ikke mindre urimeligt end den Lærdom, som stadfæster, *At der er ingen Fare, saafom det er umueligt at falde fra dem minste Deel af sand Naade* : Hvilket om det er sandt, da er det forgievis at formane dem til Standhaftighed, som Gud har gjort det umueligt at falde. Jeg skal ikke lenger umage mig dette at beviise ; saafom hvad sagt er, er nok til at svare mit Forsæt ; og at det samme er overflødeligen beviist af mange af samme Meening. At dette var de første *Protestanters* Lærdom, sees deraf, at den *Augsburgiske Bekiendelse* fordømmer det som en *Anabaptiske Vildfarelse*, at sige, *At de som ere eengang Retfærdiggjorde, kand ikke miste den Hellig Aand* : Mange saadanne Sententzer findis i *Philippi Melancthonis Locis Communibus*. *Vossius in Historia Pelagiana*, lib. 6. vidner, *At dette var den almindelige Fædrenis Meening* : I den *Tolste Fremsettelsis* Bekræftelse, pag. 587. har hand disse Ord ; *At dette, som vi have sagt, var de Gamles almindelige Meening, maa nu af dem alleene negtis, som endskiönt de ikke ere ulærde, ere ikke dis mindre fremmede i Antiquiteter, &c.* Efterat disse Ting ere saaledis i Agt tagne. da kommer jeg til vore Modstanderis Imodsigelser.

Fædrenis
Meening om
at falde fra
Naaden.

§. III. Først, De Anbringe, *At disse ovenbemelte Stæder om at lide Skibbrud i Troen, ere alleniste at forstaa om Troens Skin, og ikke om en ret sand Tro.* 1 Modsig.

Denne Modsigelse er heel svag, og klarligen tvert imod Texten, 1 *Tim. i. 19.* hvor Apostelen tillegger til Troen en god Samvittighed, i sit Klagemaal : Da, dersom deris *Tro* havde alleniste været et Skin og Hykelsk,

Svar.
En god og
en ond Sam-
vittighed.

Hykelsk, da havde de bedre kundet være den foruden, end haft den; og ikke været lastværdige, for at miste det, som i sig selv var ondt. Men Apostelen tillegger udførligen [*og en god Samvittighed,*] hvilket viiser at det var en sand Tro; ey heller kand mand tenke, at Menniskene kunde retteligen erholde en *god Samvittighed*, uden *Guds Salig-gjørende Naadis Virkning*; meget mindre, at en *god Samvittighed* er gestendig med en falsk og hykelske Tro. Fremdelis, faasom disse Apostelens Ord har et Klagemaal i sig, da seeis deraf, at disse Ting, som de vare faldne fra, vare gode og sande, og ikke falske og bedragelige; ellers havde hand ikke klaget derover, at de vare faldne derfra: Og saaledis melder hand en andensteds, *At de have smagt den Himmelske Gave, og vare blevne deelagtige i den Hellig Aand, &c.* ikke at de siuntis faa at være; hvilket viiser, at denne-Modsigelse er meget svag.

2 Modfig.

For det *Andet*; De fremføre *Phil. i. 6. Formodendes visseligen det samme, at den, som haver begyndt en god Gierning i eder, skal fuldkomme den indtil Jesu Christi Dag, &c.* og *1 Pet. i. 5. I, som i Guds Magt blive bevogtede formedelt Troen til Salighed.*

Svar.

Salighed
fremsettis
under visse
Vilkaar, som
vi bor at
efterkomme.

Disse Skrifter, som de ikke slutte noget udførligen imod os, faa kand de ey heller anderledis forstaaes, end eftersom Vilkaarene efterkommis paa vor Side; saasom Saligheden ikke anderledis der fremsettis, end paa vis fornøden Vilkaar, som vi skulle efterkomme; som tilforn beviist er, og vore Modstandere ogsaa bekiende, som *Rom. viii. 13. Thi leve I efter Kiødet, da skulle I døde; men døde I Legemens Gierninger formedelt Aanden, da skulle I leve.* Og *Heb. iii. 14. Thi vi ere blevne deelagtige i Christo, dersom vi dog beholde den Væsens Begyndelse fast til Enden.* Thi dersom disse Skriftens Stæder, paa hvilke de grunde deris Modsigelse, skulle tilladis uden disse Vilkaar, da vilde det klarligen forvende alle deris Formanelfers Drift i alle deris Skrifter. Der ere nogle fleere Modsigelser, af samme Natur, som ved disse Svar opløsis;

opløsis ; hvilke jeg udelader, faasom de af andre vitløfteligen ere handlede, og skal nu begive mig til det Sandheds Vidnisbyrd, som meere besynderligen er voris i denne Materie, og indeholdis i denne Fremsettelsis sidste Part, i disse Ord ; *Dog alligevel kand saadan Tilvæxt og Standhaftighed i Sandhed erholdis i dette Liv, fra hvilken der ikke kand skee noget endeligt Affald.*

§. IV. Som jeg i den femte og siette Fremsettelsis Forklaring betragtede, at nogle, som havde negtet andris Vildfarelser om *Forskydelsen*, og bekræfted *Cbristi Døds Almindelighed*, havde dog ikke noksommeligen kundgiort Sandhed ; og faaledis ved deris Mangel gave deris Modstandere Anledning, til at blive styrkede i deris Vildfarelser : Saa kand mand og sige i denne Sag. Som paa den eene Side de fare vild, som sige, *At mand ikke kand falde fra den minste Grad af sande og saliggiørende Naade* ; saa fare de vild paa den anden Side, som negte saadan *Standhaftighed* at kunde erholdis, *fra hvilken der ikke kand skee noget aldeelis og endeligt Affald.* Og imellem disse tvende Yderligheder ligger Sandhed klarligen i Skriften, hvilken Gud har aabenbaret os ved Aandens Vidnisbyrd, og vi selv befinde, ved voris egen Følelse og Erfarenhed. Og ligesom i forrige Tvi- stighed, saa og i denne, er Sandheds Forsvar læt at udfinde for dem, som alvorligen overveye denne Handel : Thi naar de Beviisninger, som paa begge anbringis, retteligen brugis, da bequemme de sig herudi ; og de Modsigelser, som ere sterke, naar de anføris imod de tvende stridige falske Meeninger, løsis her letteligen, ved at grundfeste denne Sandhed. Thi alle de Beviisninger, som de frembringe, der sige, *At ingen kand affalde*, kand vel antagis paa den eene Side, som af dem, der have erholdet denne Standhaftighed og Rodfæstelse, og deris Modsigelser løsis ved denne Bekiendelse ; saa paa den anden Side, de Beviisninger, som af Skriftens Vidnisbyrd fremføris, af dem som holde *en Muelighed at falde fra Naaden,*

De tvende Yderligheder nogle falde udi, i at bekræfte, at endeligen at falde, eller ikke falde fra Naaden er umu- eligt.

Naaden, kand vel antagis af dem, som ikke ere komne til denne Stand, endskiønt de have erholdet en Maade af den sande Naade. Saaledis tiene vore Modstanderis Stridighed imod hin anden, som begge miste Sandhed, til at befæste den meere stadeligen, imens de igiendrive hin anden. Men dersom dette ikke er nok til at fornøye dem, som holde det *altid mueligt for de beste Mennsker, førend de døe, at affalde*; da skal jeg, til Beviis derpaa, tillegge nogle korte Betenkninger, af nogle faa Skriftens Vidnisbyrd.

I.
Aarvagen-
hed og Flit-
tighed er al-
le uforbigen-
geligen for-
nøden.

§. V. Og for det *første*; Jeg bekiender villigen, at det er got for alle at være Ydmyge, og ikke i denne henseende at forvove sig, saa at derved styrke sig selv i Ondskab; eller legge sig ned i Örkeløshed; ligesom de havde erholdet denne Stand; *Aarvagenhed og Flittighed er uforbigengeligen fornøden* til alle Mennsker, saa lenge de leve her i Verden: Thi Gud vil have, at dette skal være en Christens idelig Forretning, at hand derved kand være dis meere bequem til at tiene Hannem, og bedre bevæbnede imod alle Fiendens Fristelser. Thi som *Døden er Syndsens Sold*, da er der intet Menniske, mens hand fynder, og er den undergiven, der jo maa lovligen slutte sig selv at kunde blive mueligen fortabt: Heraf siger Apostelen *Paulus* selv, 1 Cor. ix. 27. *Men jeg undertvinger mit Legeme, og fører det i Trældom, at ikke jeg, som prediker for andre, skal blive selv forskudt.* Her holder Apostelen det mueligt for ham at blive forskudt; og dog maa vi vel slutte, at hand var langt meere opgroed i det Indvortis *Igienfødelsens* Verk, da hand skrev den Epistel, end mange, som nu omstunder forvoveligen slutte, at de ikke kand *affalde*; fordi de befinde sig selv at have erholdt nogle faa Grader af den sande Naade. Men Apostelen bruger denne Tanke om sin *Forskydelsis* Muelighed (som tilforn er meldet) sig til en Opmuntring til Aarvagenhed; *Jeg undertvinger mit Legeme, &c.* Ikke dis mindre samme Apostel, paa en anden Tid, i *Guds Hellige Kraftis og Overmagtis Følelse*, befindende

dende sig selv derved en Seyervindere over Synden og hans Siels Fiender, vegrer sig ikke at stadfæste, *Rom. viii. 38. Thi jeg er vis paa, at hverken Død, ey heller Liv, &c. hvilket klarligen viiser, at hand havde erhholdet en Tilstand, fra hvilken hand ikke kunde affalde.*

Men for det andet; Det er klart, at saadan Stand kand erhholdis, fordi vi tilraadis dertil; og, som tilforn beviist er, Skriften foreskriver os aldrig umuelige Ting. Saadan Formaning have vi af Apostelen, 2 Pet. i. 10. Derfor, Brødre, giører des meere Flid, at stadfæste eders Kald og Udvælgelse. Og endskiønt her er et Vilkaar fremsat; dog alligevel, saasom vi have allerede beviist, at det er mueligt at fuldfyde dette Vilkaar, da kand ogsaa det Løfte, som derved henger, erhholdis. Og eftersom, hvor Forsikring fattis, der er stædse Rum for Tviflsmaal og Fortvivlelse; da dersom vi skulle stadfæste, at den aldrig kunde erhholdis, da skulde den Hellige i denne Verden aldrig kunde komme til den Stand, hvorudi de kunde være fri fra at tvifse og fortvifle: Hvilket, som det er i sig selv meget urimeligt, saa er det tvert imod mange Tusindis visse Erfarenhed.

For det tredie; Gud har givet mange af sine Hel- lige og Børn, og er villig at give Alle, en fuld og vis Forsikring, at de ere Hans, og at ingen skal være god for at udrydde dem af Hans Haand. Men denne Forsikring kunde ikke være nogen Forsikring, dersom de, der saaledis ere forsikrede, vare ikke Rodfæstede og Grundede, høyere end al Tvifl og Fare: Og dersom det saa er, da er der i Sandhed ingen Muelighed for dem til at forliise det, som Gud har forsikret dem om. Og at saadan Forsikring kand erhholdis i dette Liv, giver Skriften overflødeligen tilkiende, baade i Almindelighed, og i henseende til sæere Personer. Som først; Aab. iii. 12. Den som vinder, ham vil jeg giøre til en Pillere i min Guds Tempel, og hand skal ikke meere gaae hen ud, &c. hvilket indeholder et almindeligt Løfte til alle. Heraf

II.

En Stand er holdelig i dette Liv, fra hvilken der er intet Affald.

III.

En vis Forsikring og Stadighed givens af Gud til mange af hans Børn og Helige.

taler

taler Apostelen om nogle, som ere beseglede, 2 Cor.
 i. 22. Som og beseglede os, og gav os Aandens fæste Penge
 i vore Hjerter: Hvorfor Aandens Besegling kaldis vor
 Eyendoms Fæste-Penge, eller fæstende Fæ, Eph. i. 13.
 Udi hvilken I ere beseglede med Forjættelsens den Hellig
 Aand. Og derfor Apostelen Paulus, ikke allenist
 i ovenbemelte til de Romere, erklærer sig selv at have
 erholder den Stand; men og 2 Tim. iv. 7. bekræf-
 ter i disse Ord, Jeg have stridet den gode Strid, &c.
 hvilket ogsaa mange fromme Mennsker vidne og
 have vidnet. Og derfor, som intet er meere aaben-
 bart, end det, som denne Tids klare Erfarenhed
 beviiser og overeenstemmer med forrige Tiders Er-
 farenhed; saa see vi, at der baade i forrige Tider ha-
 ver været, og nu omstunder ere saadanne, som have
 vendt Guds Naade til Uteerlighed, og ere faldne fra
 Troen og Oprigtighed; hvoraf vi sikkerligen kand
 slutte, at saadant et Affald er mueligt. Vi see ogsaa,
 at nogle i forrige Tider have erhholdet, og nogle nu
 omstunder erholde en vis Forsikring, for deris Afskeed
 fra Verden, at de skulle arve det Evige Liv; og ere
 saaledis hendøde i det gode Haab: Om hvilke Guds
 Aand vidnede, At de ere salige. Hvoraf vi ogsaa see,
 at saadan Stand kand erhholdis i dette Liv, fra hvil-
 ken mand ikke kand affalde: Thi saasom Guds
 Aand saaledis vidnede; da var det ikke mueligt, at
 de skulle fortabis, om hvilke Aand, som ikke kand
 lyve, saalenis vidnede.

Den Tiende Fremsettelse.

Om KIRKE-TIENISTEN.

Saaſom al ſand Kundſkab i Aandelige Ting erholdis og aabenbaris ved Guds Lius og Gave, ſaa ved den ſamme, ſom den er aabenbaret og annammet i Hier-tet, en hver ſand Evangelii Tienere er ordineret, gjort dygtig, og ſtyrket i Tieniftens Forretning, ved dens Kraft og Styrke; og ved dens Ledſagelſe, Bevægelſe, og Tildragelſe, bør en hver Evangelift og Chriſten Lærere leedis og beordris i ſit Arbeide og Evangeliske Tieniſte, baade angaaende Stæden hvor, Perſonerne til hvem, og Tiden naar band nogen Tieniſte ſkal forrette. Fremdelis de, ſom have denne Myndighed, maa og bør at prædike Evangelium, endſkiönt uden Menniskelig Bevilgning eller Lær-dom; ſom paa den anden Side de, ſom fattis denne Gudommelige Gavis Myndighed, i hvor Lærde de ellers ere, og i hvor ſtor Myndighed de end have ved Menniſkers eller Kirkers Beſtalning; bør ikkun at holdis for Bedragere, og ikke ſande Evangelii Tie-nere. Iligemaade de, ſom have erholdet denne Hellige og ubefsmittede Gave, ſom de den friligen have an-nammet, ſaa bør de den friligen give, uden Hyre og Contraſt, meget mindre bruge den til en Hand-tering at fortiene Penge med: Dog derſom Gud har kaldet nogen fra deris Handtering og Næring, hvor-ved de fortiente deris Brød; da er det lovligt for ſaadanne, efter den Frihed de befinde ſig at være given i Herren, at annamme ſaadanne Timelige Ting (nemlig, hvad mon være dem fornøden til Klæde og Føde) ſom dem friligen og bierteligen grøis af dem, de have meddeelt deris Aandelige Ting.

Evangelii-
um bør at
prædikis
uforkyldt.
Mat. 10, 8.

§. I. **H**IDINDTIL haver jeg handlet om de Ting, ſom angaa den Chriſtne Tro, og Chriſtne, ſom en hver af dem ſtaar i ſin egen og beſynderlige Stand; og paa hvad Maade et hvert Menniſke kand blive en ſand

T

Chriſten.

Guds Kirke
er Christi
Aandelige
Legeme.

Christen. Herneft kommer jeg da til at tale om de Ting, som angaar de Christne, som de staae i *Samsfund og Fellskab* med hin anden, og komme under et siunligt og udvortis *Selskab*, eller *Forfamling*; hvilken *Forfamling* kaldis *Guds Kirke*, og i *Skriften* lignis ved et *Legeme*; og derfor kaldis *Christi Legeme*. Som der da ere atskillige Lemmer i det Naturlige *Legeme*, alle sammen stemmende til den almindelige Ende at bevare og bestyrke det heele *Legeme*; saa i dette *Aandelige og Hemmelige Legeme*, der ere ogsaa atskillige Lemmer, efter den atskillige *Aands og Naadis Maade*, som atskilligen er given en *bver Lem*; og af denne Atskillighed reyser sig den Forskiel paa Personer, som der er i den siunlige de *Christnis Meenighed*, som *Apostler, Lærere, Evangelister, Tienere, &c.* Det som i denne *Fremsettelse* er at betragte, er dette, nemlig, *Hvad giør og beskikker een en Kirke-Tienere, hvad hans Dygtigheder bør at være, og hvorledis hand bør at forholde sig?* Men at det ikke skal siunis bagvendt, at tale om atskillige *Bestillinger* i Kirken, indtil noget er sagt om Kirken i Almindelighed, endskiønt der intet udførligen sigis derom i *Fremsettelsen*; dog saasom herudi befatted, skal jeg korteligen tale noget derom, og saa komme til dens besynderlige Strykker.

§. II. Det er aldeelis ikke mit Forfæt at befatte mig med hine mange og vidløftige Tvistigheder, hvormed *Papister og Protestanter* plage hin anden i denne Handel; men alleniste som Sandhed er mig kundgiørt, og aabenbaret ved Aandens Vidnisbyrd, efter den Viildoms Maade mig er given, skal jeg korteligen fremsætte, som en fornøden Indgang baade til den Handel om *Tienisten og Dyrkelsen*, som følger, disse Ting, som jeg med mine Brødre troer om Kirken.

I.
Etymologie
af det Ord
ἐκκλησία
(Kirke,)
dets Bemer-
kelse.

Een Kirke derfor, efter Ordets Grammatiske Bemerkelse, som det brugis i den Hellige Skrift, bemerker een *Sammenkomst* eller *Forfamling* af mange paa een Stæd; thi dette Substantive ἐκκλησία kommer af det Ord ἐκκαλέω Jeg udkalder, og oprindeligen fra καλέω

καλῶ jeg kalder; og sandeligen, som dette er Ordets Grammatiske Meening, faa er det ogsaa Tingens Væsentlige og egentlige Bemærkelse; faa som Kirken er intet andet, end et Selskab, Meenighed, eller Forsamling af dem, som Gud haver kaldet udaf Verden, og den Verdslige Aand, til at vandre i Hans Lius og Liv. Kirken da saaledis beskreven, bør at betragtis, som den befatter alle dem, som saaledis ere kallede og retteligen Forsamlede til Gud, baade de som ere endnu i denne nedrige Verden, og de som have allerede nedlagt dette Jordiske Tabernakel, og ere indgangne i deris Himmelske Boliger; hvilke tilfammen giøre den eene *Catholiske Kirke*, (om hvilken der er faa stor Tvistighed.) Uden for hvilken Kirke Uden Kirken ingen Salighed. vi friligen bekiende, at der er ingen Salighed; fordi under denne Kirke, og dens Nevnelse, befattis alle og faa mange, af hvert Landskab, Slegt, Folk og Tungemaal de og monne være, (endskiönt udvortis Fremmede, og langt fra dem, som bekiende Christum og Christenheden i Ord, og have Skriftens Brug) som blive det *hellige Lius*, og Guds Vidnisbyrd Lydige i deris Hierter, faa at de derved blive Helliggiorde, og rensede fra deris Veyis Ondskab. Thi Hvad Kirken er? dette er den *Almindelige* eller *Catholske Aand*, ved hvilken mange ere kallede fra alle *fire Verdens Hiørner*, og skal sidde ned med Abraham, Isaac og Jacob: Herved meddeelis Jesu *bemmelige Lius* og *Dyd* til mange, som ere langt borte; ligesom ved Blodet, der igiennem løber det naturlige Legemis Aarer, Livet meddeelis fra Hovedet og Hiertet til de yderste Parter. Saa kand der da være Lemmer af denne *Catholiske Kirke* baade iblant *Hedninger, Tyrker, Jøder*, og alle de atskillige slags Christne, Mænd og Quinder af Hiertens Oprigtighed og Eenfoldighed, Tyrker og Jøder kand være denne Kirkis Lemmer, som, endskiönt i nogle Ting forblindede i deris Forstand, og maa skee bebyrdede med de mange Sektens Formaliteter og Vrang-dyrkeller, iblant hvilke de findis; dog som de ere oprigtige i deris Hierter for Herren, stræbende fornemmeligen efter at befriis fra Ondskab, og elskende at følge efter Retsfærdighed,

hed, ere ved dette *Hellige Liufis* hemmelige Anrørelser i deris Hierter, levende gjorde og hemmeligen foreenede med Gud, og derved blevne sande Lemmer af denne *Catholske Kirke*. Nu denne *Kirke* i denne henseende har været til i alle Tider; thi Gud var aldrig foruden nogle faadanne Vidne for Hannem, endskiønt ofte ringe skattede og foragtede af denne Verden: Og derfor har denne *Kirke*, endskiønt den endnu er til, ofte været ligesom Ufiunlig, i det denne Verdens Mennisker ikke have agtet den, men har været, som Skriften siger, *Jer. iii. 14. Een af en Stad, og to af en Slegt*. Og dog alligevel, endskiønt Kirken faaledis betragted, mon være ligesom skiult fra de ugudelige, faasom ikke endnu samlede udi en *fiunlig Samfund*, ja, og ikke engang kiendt af dem, som ere dens Lemmer; dog alligevel kand mange høre dertil: Som da *Elias* klagede, at hand var allene overbleven i *Kong. xix. 18*. Gud svarede hannem; *Jeg vil lade overblive syv tusinde i Israel, alle Knæer, som ikke have bøyet sig for Baal, og alle Munde, som ikke have kysset ham*; hvoraf Apostelen beviiser *Rom. xi*. At der var en *Levning* i hans Tid.

II.
Beskrivelse
paa Guds
Kirke, som
den er sam-
let i en fiun-
lige Mee-
nighed.

§. III: For det andet; Kirken bør at betragtis, som den bemerker et vist Antal Personer, samlede ved Guds Aand, og ved nogle Hans Tieneris Vidnisbyrd (opvagte til den Ende) til den Christelige *Trois* og dens Grundis og Lærdoms Tro; hvilke formedelst deris Hierters Foreening ved samme Kierlighed, og deris Forstands Opliusning i samme Sandheder, komme tilsammen, og forsamlis at vogte paa Herren, at dyrke Hannem, og at bære et fellis Vidnisbyrd for Hans Sandhed imod Vildfarelse, lidende for den samme, og saa blivende, formedelst denne Samfund, som en Slegt og Familie i atskillig henseende, en hver af dem vaager over, lærer, underviiser, og tager Omforg for hin anden, efter deris atskillige Maader og Dygtigheder: Saadanne vare de første Tidens Kirker, som Apostlerne samlede;

lede ; af hvilke Skriften melder om atskillige. Og angaaende *Kirkens Siunlighed*, i denne henseende, da have, derudi skeed et stort Indpas siden Apostlernes Tid, formedelst *Affaldet*, som vi herefter skal viidere faa at see.

§. IV. Til at være en *Lem* af den *Catholiske Kirke*, Hvorledis at blive en Lem af den Kirke. giøris fornøden *Guds Indvortis Kald* ved *Hans Lius* i *Hiertet*, og at blive forvandlet udi dens Aand og Natur, faa at forlage Uretferdighed, og omvendis til Retferdighed, og i deris inderste Sind at blive afskaaren fra det vilde *Olie Træ* af voris egen første faldne Natur, og indpodet i Christo ved Hans Ord og Aand i *Hiertet*. Og dette kand skee i dem, som ikke viide af Historien, (saasom det ikke har behaget Gud at forunde dem den) som i den *femte* og *siette Fremsettelse* allerede har været beviist.

Til at være en *Lem* af en *særdelis Christi Kirke*, Den udvortis den særdelis Kirke Lemmers Bekiendelse. som dette Indvortis Verk er uforbigenlig fornøden, faa er ogsaa den udvortis *Bekiendelse* om, og Tro paa *Jesum Christum*, og de *Hellige Sandheder*, som ved *Guds Aand* i *Skriften* ere forfattede ; saasom Aandens Vidnisbyrd i *Skriften* erklæret, svarer til Aandens Vidnisbyrd i *Hiertet*, som *Ansiget* svarer *Ansiget i et Speyle*. Heraf følger, at det indvortis *Helligheds Verk*, og at forlage *Ondskab*, er i al henseende fornøden til at være en *Lem* i *Christi Kirke* ; og at den udvortis *Bekiendelse* er fornøden til at være en *Lem* af en *særdelis samlet Kirke*, men ikke til at være en *Lem* af den *Catholiske Kirke* ; dog er det endeligen fornøden, hvor Gud giver *Leylighed* det at kiende : Og det udvortis *Vidnisbyrd* bør at trois, hvor det *fremsettis* og *aabenbaris* ; hvilket in *Summa* er paa andre *Stæder* allerede beviist.

§. V. Men tvært her imod, *Dievelen*, som virker Den Anti-christiske Kirke Lemmers ledige Bekiendelse i Affaldet, og har virket i *Ugudeligheds Hemmelighed*, har lærdt sine *Efterfølgere* at bekræfte, *At intet Menneske, i hvor belligt, er en Lem af Christi Kirke, uden den udvortis Bekiendelse ;* og uden *hand* bliver derudi indladt

indladt ved nogen udvortis Ceremonie. Og atter, At de som have denne udvortis Bekiendelse, endskiønt indvortis ubellige, kand være Lemmer af den sande Christi Kirke, ja, at de saaledis bør at agtis. Dette er klarligen at sette Ljuset for Mørket, og Mørket for Ljuset; ligesom Gud anfaae meere Ord end Gierninger, og havde større Behag i en forfengelig Bekiendelse, end i sand Hellighed: Men disse Ting haver jeg tilforn noksommeligen igiendrevet. Alleniste lad dette heraf merkis, at paa denne falske og raadne Grundvold *Antichristen* har bygt sin *Babyloniske Bygning*, og den *Anti-Christne Kirke* i Affaldet har herved reyst sig selv op til den Pragt og Høyhed, til hvilken den nu er opkommen; saa at den opløst sig over alt det, som kaldis Gud, og sidder i Guds Tempel, som Gud.

*Kirkens
Affald.*

Thi som de særdelis Christi Kirker, samlede i Apostlernes Tider, straxens begyndte at affalde, i henseende til det indvortis Liv, og bleve overgroede med atskillige Vildfarelser, og deris Hierter, som bekiendte Christendommen, begyndte at blive surede med Verdens gamle Aand og Omgængelse. Dog alligevel behagede det Gud for nogle hundrede Aar, at forvare det Liv i mange, hvilke hand gjorde dristige at staa faste med Nidkierhed, og at lide for Hans Navn igiennem de Ti store Forfølgelser: Men da disse vare til Ende bragte, da blev der og nesten en Ende paa Christenhedens Ydmyghed, Fromhed, Kierlighed, Langmodighed, Godhed og Maadelighed. Thi efterat Jordens Konger antog sig den Bekiendelse, og det ikke lenger var foragteligt at være en Christen, men heller et Middel til Forfremmelse; da bleve mange Christne ved Fødsel og Optugtelse, og ikke ved Omvendelse og Aandens Fornyelse: Da var der ingen saa Slem, Ugudelig, og Vanhellig, som jo blev een af Kirkens Lemmer. Og som dens Lærere og Forstandere bleve Kongers og Førsters Staldbrødre, og saaledis riige formedelst deris Gavmildhed, og ved deris store Eyendeele og

*Den Tid
Menneskene
bleve Christi-
ne fødte, og
ikke ved Om-
vendelse, da
blev Christi-
enheden
forliist.*

Lig-

Liggende Fæ, opblæste, og ligesom drukne ved denne Verdens forfængelige Pragt og Herlighed: og saaledis udmunstrede sig selv i atskillige Range og Ordener; ikke uden mangfoldige Tvistigheder og Klammer om det * øverste Stæd og Sæde iblant dem. Saaledis blev den Christne Religions Kraft, Liv, Siel og Kierne forliift, og intet blev tilbage, uden en bare Skygge og Billede; hvilket døde Billede, eller Christendoms Liig (at det dis bedre skulde behage den store Mengde af Vrangdyrkende *Hedninge*, som derudi bleve infattede, ikke ved nogen deris Hierters Omvendelse, eller at de bleve mindre ugudelige eller vrangdyrkende; men ved en liden Forandring i deris Vrangdyrkelse) manglende Aandens indvortis Liv og Prydelse, blev dækket med mange udvortis og siunlige Skikke, og udstaffered med denne forfængelige Verdens Guld, Sôlv, Ædelsteene, og andre statzelige Prydelfer: Saa at dette burde ikke meere at holdis for den *Christne Religion*, og den *Christne Kirke*, uanseende den udvortis Bekiendelse, end et Menniskis døde *Legeme* bør at holdis for et levende *Menniske*; hvilket, i hvor vel og kunsteligen det og er indsalvet, og beprydet med Guld, Sôlv, Ædelsteene, og dyrebar Salve, er dog ikkun et dødt Legeme, uden Sands, Liv og Bevægelse. Thi den Affaldne *Romerske Kirke* har indført ikke mindre Ceremonier og Vrangdyrkelser i den Christne Bekiendelse, end der vare enten iblant *Jøder* eller *Hedninger*; og at der er og haver været ligesaa meget, ja, og meere *Hofferdighed*, *Gierighed*, *Ureenhed*, *Lôsfagtighed*, *Overdaadighed*, *Vanhellighed* og *Atheisteri* iblant hendis Lærere og fornemste Biskoper, end nogentid var iblant noget slags Folk, tór ingen tvile, som haver læst deris egne Skribentere, som *Platina* og andre.

I den Romerske Kirke ere ikke mindre Vrangdyrkelse og Ceremonier indførte, end var enten iblant Jøder, eller Hedninger.

Nu, endskiönt *Protestanterne* have reformeret fra hende i nogle af de groveste Strykker, og urimelige Lær-

T 4

* Som der var mellem den Romerske og den Constantinopolitanske Biskop.

Om der er,
og hvad
Forskiel der
er imellem
Protestan-
ter og Papi-
ster i Vrang-
dyrkelse?

Lærdomme, i henseende til Kirken og dens Embe-
de; dog alligevel (hvilket er at bejamre) de have
alleniste afskaaret Greenene, men beholde og forsegte
den samme Rod, af hvilke disse Ting havde deris
Udsprung. Saa at endog iblant dem, endskiønt den
store Haab af Vrangdyrkelsis Ceremonier og Skikke
er ikke igien opfat; dog alligevel befindis det, at
samme Hofferdighed, Gierighed og Overdaadighed
haver overspred og ansegted deris Kirker og Em-
bede, og den sande Religions Liv, Kraft og Dyd er
forliust iblant dem; og den selv samme Ufrugtbar-
hed, Tomhed, Vissenhed og Død findis i deris Em-
bede. Saa at der er ingen virkelig Forskiel imellem
dem og *Papisterne*, uden i Form og nogle Ceremo-
nier; saasom de begge ere affaldne fra det Liv og
Kraft, som var udi den *første Kirke* og hendis *Lærere*:
Saa at det med rette kand sigis om dennem begge
(uden Ukierlighed) at de alleniste have Gudfrygtig-
heds Skin (og mange iblant dem ikke det) men ere
Kraftens Fornegtere, ja, dens argoste Fiender. Og
dette kommer ikke alleniste deraf, at de ikke van-
dre efter deris egne Lærdomme, og saa paa den
Maade affalde, (hvilket er ogsaa alt for sand;) men
det som verre er, nemlig at de forskrive sig selv, og
holde ved nogle visse Lærdomme, hvilke naturligen,
som en forbandet Roed, frembringer disse bittere
Frugter: Disse derfor skal vi herester overhøre og
igiendrive, efterat Sandheds Bekræftelse i Fremset-
telsen er beviist og forklaret.

• Det er,
National.

Den Prote-
stantiske
Kirke, hvor-
ledis mand
bliver Lem-
mer deraf

Thi hvad en Kirkis * Natur og Væsen angaar (at
jeg intet skal befatte mig med deris Disputatzer om
dens stedsevarende Siunlighed, Ufællbarlighed, og
den *Romerske Kirkis Foretrin*) da er der ingen Forskiel
imellem *Papister* og *Protestanter* hverken i Gierning
eller i Lærdom; thi de indslutte inden deris Kirkis
Grendser heele Lande, og giøre deris smaa Børn
Lemmer deraf, ved at besprenge dem med Vand;
saa at der er ingen saa Ugudelig eller Vanhellig, som
jo er en Fællis Lem deraf, og ingen Helligheds Vid-
nisbyrd

nisbyrd udkrævis til at blive en Kirkens Lem. Og derfom mand igiennem feer de *Protestantiske* Lande, da finder mand i Almindelighed intet bedre Levnet iblant dem, end iblant de andre; men den, som regerer i Ulydigheds Børn, regerer i begge: Saa at *Reformationen*, formedelst denne Mangel, beftaar al-lenifte i at holde mindre grove Vildfarelser i Sindet; men ikke i at have Hiertet reformeret og fornyet, hvorudi *Christendommens Liv* fornemmeligen beftaar.

§. VI. Men de *Papistiske* Vildfarelser om Kirke-Embedet, som de endnu vedholde, ere allermeft at bejamre, hvorved *Christendommens Liv* og Kraft er fornemmeligen udelukt iblant dem, og de holdis under dodelig Forvifnelse og Ufrugtbarhed: Saa som intet er meere skadeligt, end at fare vild i denne Post. Thi hvor et falskt og forderved Kirke-Embed er, det vil strax alle slags Ondskab paafølge, efter det Skriftens Spraag, *Ligesom Folket er, saa er Præsten*: Thi ved deris Tilskydelse, i Stæden at de skulde betiene Liv og Retferdighed, da ere de Dødsens og Uretferdigheds Betienere. Alle den *Jødiske Meenigheds* Affald i forðum Tid havde her deris Begyndelse: *Mit Folkis Ledsagere have forarsaget dem at fare vild*: Alle Propheternis Skrifter ere fulde af faadanne Klagemaal; og af denne Aarsag ere vi faa ofte advarede under det *Nye Testamente*, at vogte os for falske Propheter og falske Lærere, &c. Hvad skal vi da fige, hvor alting, i denne henseende, er forstyrret; hvor baade Grundvolden, Kaldet, Dygtigheden, Underholdningen, og ganske Disciplin og Orden er aldeelis uliig og tvert imod den første *Kirkis Tieniste*; ja, som endeligen tiener til at udelukke et *Aandeligt Embede*, og i Stæden indføre og oprette et *Kiodeligt*? Dette skal viidere stykkevis foreholdis.

§. VII. Det som da først forefalder i denne Materie at forhandle, er dette Spørfmaal om en *Kirke-Tieners Kald*; nemlig, *Hvad er det som giør, eller hvorledis kommer et Menneske til at blive en Prædikere, Kirke-Tienere, eller Lærere og Hyrde i Christi Kirke?*

*Svar.
En Tieners
Kald og
bevrordet det
bestaaer.*

Vi svare; Ved Guds Aands indvortis Dyd og Kraft Thi, som voris Fremfættelse melder, Havende an-
nammet den sande Kundskab om Aandelige Ting ved
Guds Aand (uden hvilken de ikke kand forstaaes) og ved
den samme nogenlunde renset og belliggiort, band kom-
mer derved til at kaldis og bevægis til at betiene andre;
og er god for at tale af en levende Erfarenhed, om
hvad hand selv haver vidnet; og derfor kiendende
Herrens Frygt, band kand overtale Menniskene, &c.
2 Cor. v. 11. og hans Ord og Tieniste, som kom-
me fra den indvortis Kraft og Dyd, indtrengte sig i
hans Tilhøreris Hierter, og tvinge dem til at antage
hannem, og være hannem hørige. Vore Modstan-
dere nôdis til at bekiende, at dette var at ønske, og
for det bedste; men de ville ikke have at det skulle
være endeligen fornôden. Jeg skal først beviise dets
Fornôdenhed; og siden, hvor meget de fare vild i
det som de holde meere fornôden, end dette Gud-
dommelige og Himmelske Kald.

Modsig.

*Beviis.
1. Et Ind-
vortisKalds
Fornoden-
hed til at gi-
øre et Men-
niske en
Christen.*

Først: Det som er fornôden til at giøre et Menni-
ske en Christen, saa at hand ikke kand saa være der
foruden, maa være meget meere fornôden at giøre
et Menniske en Christi Kirkis Betiente; saasom det
eene er en Grad over det andet, og befatter det i sig:
Ligesom den der forefatter sig en Mestere, maa
først slutte, at hand haver erholdet en Discipels Dyg-
tighed og Videnskab. De som ikke ere Christne,
kand jo ikke være Lærere og Betientere iblant Christ-
ne.

Men dette Guds Aands Indvortis Kald, Dyd og
Kraft er fornôden til at giøre et Menniske en Chri-
sten; som vi tilforn overflødeligen have beviist i den
Anden Fremfættelse, efter disse Skriftens Spraaag,
*Hvo som ikke bar Christi Aand, er ikke Hans. Saa
mange som leedis af Guds Aand, ere Guds Børn.*

Derfore maa dette Aandens Kald, Bevægelse og
Ledfagning være meget meere fornôden til at giøre
en Kirke-Tienere.

For det andet; Alle det Nye Testamentis Kirke-Tienere bør at være Aandens Tienere, og ikke Bogstavens, efter 2 Cor. iii. 6. og efter den gamle Latinske Oversættelse, *Ikke ved Bogstaven, men ved Aanden*: Men hvorledis kand et Menneske være Aandens Tienere, som ikke er indvortis Kaldet derved, og som ikke anseer Aandens Virkning og Vidnisbyrd at være Essentiel, eller have nogen Stæd i hans Kald? Som den ikke kunde være en Bogstavens Tienere, som ikke deraf havde nogen Grund for sit Kald, ja, som var aldeelis fremmed og ukyndig derudi; saa kand den ey heller være en Aandens Tienere, som er fremmed og ukyndig i dens Bevægelser, og ikke kiender den at bevæge, røre, drage, og ledsage hannem til og udi hans Kirke-Embedet. Jeg maatte gierne viide, hvorledis de som tage sig fore at være (som de sig indbilde) Evangelii Tienere, alleniste af et udvortis Kald, uden at føle i ringeste Maade Aandens Virkning, eller noget dens Indvortis Kald, kand enten forfikre sig selv eller andre, at de ere Aandens Tienere, eller hvad Forskiel der er imellem dem og Bogstavens Tienere. Thi,

For det tredje; Derfom dette Aandens Indvortis Kald eller Vidnisbyrd ikke var (Essentiel) væsentlig eller en Kirke-Tienere fornøden, da skulle det Nye Testamentis Tieniste ikke alleniste ikke være bedre, men i mange Maade langt verre end Lowens. Thi under Lowen var en besynderlig Stamme beskikket til Tienisten, og af den Stamme besynderlige Familier forordnede til Præstedømmet og andre Embeder, ved Guds umiddelbare Befalning til Moses; saa at Folket ikke havde fornøden at tvile, hvo der skulle være Præster og Tienere i de hellige Ting: ja, end ydermeere, Gud ved sin Aands umiddelbare Vidnisbyrd udkallede undertiden visse Personer til at lære, underviise og formane sit Folk, saa som Samuel, Natban, Elias, Elisæus, Jeremias, Amos, og mange fleere af Propheterne: Men nu under det Nye Testamente, hvor Embedet bør at være meere Aandeligt, Veyen

2. Aandens Tieniste udkræver Aandens Virkning og Vidnisbyrd.

3. Under Lowen havde Folket ikke fornøden at tvile, hvo der skulle være Præster og Tienere.

Veyen meere vis, og *Adgang* til Herren *lættere*, da giøre vore Modstandere det langt anderledis, i det de negte dette Indvortis og Aandelige Kalds Fornødenhed. Thi saasom der ikke er nu nogen vis Familie, eller Stamme, til hvilken Tienisten er forbunden, da ere vi gandske i Uvisshed, i at velge os Siel-sørgere udi Fleng, uden at viide Guds Villie og Samtykke derudi; havende hverken nogen udvortis Regel, eller indvortis Vished at gaa efter i saa vigtigen Sag: Thi at Skriften ikke kand give nogen vis Regel i denne Sag, er allerede klarligen viist iden *Tredie Fremsettelse*.

4. Christus
Døren.

Joh. 10. 1.

For det Fierde; Christus erklærer dem alle *Tyve* og *Røvere*, som ikke kommer ind ved Hannem, som er Døren til Faarestien, men klyver op en anden Vey; hvilken Faarene ikke bør at høre: Men de, som komme ind uden Christi Aands Kald, Bevægning og Ledsaagelse, hvorved Hand leeder sine Børn i al Sandhed, kommer ikke ind ved Christum, som er Døren, men en anden Vey; og derfor ere ikke sande Hyrder.

Succession
fra Christo
og Hans
Apostle for-
svares af
den falske
Kirke.

§. VIII. Til at imodfige detre anbringe de Kirkens Succession, eller Fremgang; foregivende, At siden Christus gav sine Apostler og Discipler et Kald, da have de overleveret dette Kald til deris Efterkommere, havende Magt til at ordinere Hyrder og Lærere; ved hvilken Magt vi have bekommet Myndighed successive at giøre og ordinere Siel-Hyrder og Kirke-Tienere; saa at de, som ere kallede og ordinerede ved Kirkens Hyrder, ere derfor sande og lovlige Kirke-Tienere; og andre, som ikke saaledis ere kallede, holdis for falske Hyrder og Indtrengere. Hertil tillegge ogsaa nogle Protestanter en Fornødenhed, dog de ikke giøre det Essentiel; At foruden dette Kirkens Kald, en hver, som er kaldet, bør at have det indvortis Aandens Kald, at giøre ham, som saaledis er udvalgt, geneigen til sit Verk: Men dette, sige de, er subjectivt, og ikke objectivt, hvorom tilforn er meldet.

Anlangende

Anlangende det Indvortis Aandens Kald, hvilket de ikke holde at være Essentiell til en sandt Kald, men ligesom til Overflødighed, *Supererogation*, eller meere end behov giøris; da sees deraf, hvor lidet de passer derpaa: efterom de, der antagis til Kirke-Tienisten, spørgis ikke engang i deris Prøve, om de have den eller ikke. Dog alligevel, saasom det er ofte meldet, besynderligen af de *Første Protestanter* i deris Tractater paa denne Materie, da viis is deraf, hvor meget de vare hemmeligen i deris Sind overbeviiste, at dette Aandens indvortis Kald var meget Ypperligt, og langt bedre end noget andet; og derfor med rette stode derpaa, at de havde dette Kald i de Tapperste og Mandhaftigste Gierninger anlangende *Reformationen*; saa at mange af de *Første Protestanter* ikke undsaa sig at foragte og fornegte dette *Udvortis Successions Kald*, naar *Papisterne* dertil dreve dem. Men nu, siden *Protestanterne* ere af-faldne fra Aandens Vidnisbyrd, da forsvare de samme *Succession*; og naar de trengis (ved dem, som Gud nu ved sin Aand oprører til at reformere det, som er kommen i Vanbrug iblant dem) med deris Forfædris Gierninger og Exempel imod den *Romerske Kirke*, da skamme de sig ikke aldeelis at negte, at deris Forfædre vare kallede til dette Verk ved Aandens indvortis og umiddelbare Kald; forsvarende sig selv med det Kald, som de lige deris Forfædre havde, som Hyrder i den *Romerske Kirke*. Thi saaledis (for Exempel) bekræfter *Nicolaus Arnoldus* * i hans Tractat imod samme Fremsettelse, kaldet, *En Theological Exercitation*, Sect. 40. i disse Ord; *At de ikke gav sig ud for at have den Hellig Aands Umiddelbare Virkning; men Reformerede ved det gemeene og almindelige Kalds Dyd og Kraft, som de havde i Kirken, som den da var, nemlig, Papistisk, &c.*

§. IX. *Protestanterne* henfalder i mange Urime-ligheder, i det de saaledis grunde deris Embedis Myndig-

* Som kalder sig selv Doctor og S. S. Theologiæ Professor til Brancquer.

Urimeligheden
der Protestanterne
falde udi,
ved at
drage deris
Tieniste
igenimod den
Romerske
Kirke.

Luther, stad-
fæstede, at
Quindis
Personer
maa præ-
dike.

Myndighed i den *Romerske Kirke*. Saa som først. De maa bekiende, at hun er en sand *Christi Kirke*, endskiønt farende vild alleniste i nogle Stykker; hvilke saa ofte imodfiger deris Forfædre, og dog med rette kalde den *Anti-Christ*. For det andet; Da maa endeligen bekiende, at den *Romerske Kirkis Præster og Biskopper* ere *Christi Kirkis* sande *Hyrder og Lærere*, hvad den Essentiel, eller fornemste væsentlige Part er angaaende; ellers kunde de ikke have været bequemme til at have den Magt og Myndighed boende i dennem; ikke heller kunde de have været dygtige Kar til at annamme den Magt, og atter meddeele den deris Efterkommere. For det tredie; Det vilde følge herpaa, at den *Romerske Kirkis Præster og Biskopper* ere endnu rette og sande *Hyrder og Lærere*: Thi dersom *Protestantiske Hyrder* have ingen Myndighed, uden hvad de af dem have annammet; og saasom den *Romerske Kirke* er den samme i Lærdom og Skikke, som den var i Reformationens Tid; og at hun har nu den samme Magt, som hun da havde; og derfor den Magt ligger i *Successionen*, da have disse den *Romerske Kirkis* Præster nu, som have deris Ordination fra disse *Bisper*, som ordinerede de første *Reformerede*, den samme Myndighed, som de *Reformeredis* Efterkommere have, og saa paafølgeligen ere ikke mindre Kirkens Tienere, end de ere. Men hvorledes skal dette komme over eens med den Meening som de første *Protestanter* havde om de *Romerske Præster og Clerici*, hvilke *Luther* ikke al'eniste udelukte fra al saadan Magt og Myndighed; men tvert imod bekræftede, At det var ugudeligt i dennem, at paatage sig selv alleene denne Myndighed at Lære, og at være i Præster og Kirke-Tienere, &c. Thi endog hand selv stadfæstede, At en hver god *Christen* (ikke allemj. & iblant Mænd men ogsaa Quinder) er en Prædikere.

§. X. Men imod denne forfængelige Succession, som baade *Papister* og *Protestanter* stadfæste, som en Ting endelig fornøden til en Kirke-Tieners Kald,

svarer

svarer jeg ; At de som forsvare dette, som en nok-
 sommelig og fornøden Kald til en Kirke-Tienere,
 give dermed deris Vankundighed tilkiende om Chri-
 stendommens Natur og Egenskab, og hvor meget
 de ere fremmede til et Christen Kirke-Embedis Liv
 og Kraft, hvilket ikke henger ved Efterkommere,
 som en udvortis Arvedeel ; og herudi, som ofte til-
 forn er sagt, giøre de ikke *Evangelium* intet bedre
 end *Lowen*, men endog langt ringere. Thi *Jesus*
Christus, som Hand ikke anseer nogen sær og besyn-
 derlig Familie, eller Nation, i at samle sine Børn ;
 men alleniste dem, som ere istemmige med Hans
 egen reene og retfærdige Sæd : Saa anseer Hand ey
 heller en bare udvortis Succession, hvor der fattis
 Hans reene, ubesmittede og retfærdige Liv ; hvil-
 ket er alt eet. Hand tog ikke Folk ind i det Nye
 Forbund, at Hand vilde have dem falde udi de gamle
 Jødernis Vildfarelser ; eller til at bestyrke dem i de-
 ris Vildfarelser : men at Hand kunde samle til sig
 selv et reent og helligt Folk udaf Jorden. Nu dette
 var Jødernis store Vildfarelse, at tenke at de vare
 Guds Folk og Kirke, fordi de kunde uddrage deris
 udvortis Succession fra *Abraham* ; hvorved de regne-
 de sig selv for Guds Børn, som de der vare *Abra-*
hams Afkomst, hvilken der var de *Troendis Fader*.
 Men hvor skarpeligen bestraffer Skriften denne for-
 fængelige og daarlige Forevending ? Givende dem at
 forstaa, At Gud kand opvække *Abraham Børn af*
Steene ; og at ikke den udvortis Sæd, men de som
 sandtis i *Abrahams* Tro, ere den trofaste *Abrahams*
Christne, saasom Christus forkaster al saadan udvortis
 Slegtskab : Disse, siger Hand, ere min Moder, Brø-
 dre og Søstre, som giøre min Faders Villie, som er i
 Himlene : Og atter ; Hand saa trint om paa dem, som
 sade omkring Hannem, og sagde, Hvo som giør
 Guds Ville, hand er min Broder og min Søster og
 Moder. Saa at de, som ikke giøre Christi Befal-
 ninger, og ikke ere beklædte med Hans Retfærdig-
 hed, ere ikke Hans Disciple, og det som et Menni-
 ske

Papisternis
 og Prote-
 sternis fare-
 frome Suc-
 cession for-
 klarer.

Jødernis
 Vildfarelse
 om deris ud-
 vortis Suc-
 cession fra
 Abraham.

Mat. 12. 48.
 &c.
 Marc. 3. 33.
 &c.

*Gudsfrugtigheds Form
hænger ved
Kraften og
Væfenet, og
ikke det
ved For-
men.*

ikke ikke haver, kand hand ikke give en anden : Og intet er vissere end dette, at intet Menniske eller Kirke, endskiønt kaldet af Gud, og faaledis havende en Kirkis og Læreris Myndighed, kand lenger beholde den Myndighed, end de beholde Christendommens Kraft, Liv og Retferdighed : Thi Formen hænger ved Kraften og Væfenet ; og ikke det ved Formen. Saa at naar et Menniske indvortis i sit Hierte (hvor Christendommen haver sin Rod) lader af at være en Christen i det hand vender sig til Satan, og bliver Afspenstig, da er hand ikke meere en Christen, endskiønt hand beholder Formen og Navnet, end et dødt Legeme er et Menniske, endskiønt det har dets Billede og Efterlignelse ; eller et Contrafey eller Billede er et Menniske : Og endskiønt et dødt Legeme kand tiene en Skildrer til at beholde nogen ufuldkommen Efterlignelse af et Menniske, som tilforn var ilive, og faaledis eet Billede kand tiene til at giøre et andet efter ; dog kand ingen af disse tiene til at giøre et sandt og levende Menniske, ey heller kand de igiengive Menniskets Liv og Aand ; men Guds Aand, som i Begyndelsen gjorde Menniken, er det alleene, som kand giøre hannem levende. Som Døden derfor faaledis isynderbryder en udvortis naturlig Succession, at ingen Kunst eller udvortis Form kand den opholde ; og som et dødt Menniske, efter hand er dødt, ikke kand have nogen Afspring ; ey heller kand Menniskers døde Billeder giøre levende Mennisker : Saa at det er de Levende, som alleniste ere dygtige til at succedere, og komme efter hin anden ; og de som døde, saa snart de døde, lade af at succedere, eller at give nogen Succession af sig. Saaledis er det og i Aandelige Ting ; det er Christendommens Liv, som haver indtaget Hiertet, der giør en Christen ; og iligemaade et Antal af dem, som ere levende, og samlede i Christendommens Liv, der giør en Christi Kirke ; og det er alle de, som faaledis ere levende, samptligen betragtede, der giøre den Catholiske eller

*Succession
en afbrudt.*

*De levende
Lemmer giøre
Kirken :
Naar Livet
er borte, saa
har Kirken
Ende.*

eller almindelige Christi Kirke : Derfor hvor dette Liv feyler i nogen, da straxens lader hand af at blive en Christen ; og al den Kraft, Dyd og Myndighed, som hand havde som en Christen, aflader dermed : saa at dersom hand haver været en Tienere eller Lærere ; da lader hand af fremdelis saa at blive : Og endskiönt hand beholder Formen, og holder ved sin Myndighed i Ord, dog er det af ingen meere Verdi, og har ikke meere Dyd og Myndighed i sig, end et bært dødt Menniskis Billede. Og som dette stemmer best over eens med Fornuften, saa er det og Skriftens Vidnisbyrd ; thi der sigis om *Judas, Giern.* Judas fald i. 25. *At hand vige fra sin Tieniste og Apostel-Em-* fra sin Em-
bede ; saa at hans Affald forarsagede, at hand ikke bede ved
lenger kunde være en Apostel : Da, dersom hans *Overtrædel-* sen.
Apostels Embede havde hengt ved hans Person, saa at hans Affald ikke kunde have forarsaget, at hand det skulle forlise, indtil hand ved Kirken havde været offentligen afsat, (hvilket *Judas* aldrig var, saa lunge som hand levde) da havde *Judas* været ligesaa sand en Apostel, efterat hand forraadde Christum, som tilforn. Og ligesom det har sig med een, saa med mange, ja, med den heele Kirke : Thi som intet giør et Menniske en sand Christen, uden Christendommens Liv, indvortis Herskende i Hiertet ; saa kand intet giøre en sand Kirke, uden atskillige sande Christnis Samling udi eet Legeme. Nu hvor alle disse Lemmer miste deris Liv, der er en Ende paa Kirken, endskiönt de opholde Formen, og beholde Navnet : Thi naar det, som gjorde dem en Kirke, og for hvilket de vare en Kirke, ophører ; da lade de ogsaa af at være en Kirke : Og derfor, naar Aanden taler til Kirken af *Laodicea*, for hendis *Kirkens*
Lunkenbed, Aab. iii. 16. da truer den at *udspy bende* *Lunkenbed*
af sin Mund. Nu i Fald denne Kirke af *Laodicea* af *Laodicea*
havde holdet ved i denne *Lunkenbed*, og havde kommet under denne Dom og Sententz, endskiönt hun havde beholdet en Kirkis Navn og Form, og havde haft sine Hyrder og Lærere, som den uden Tvivl

paa den Tid havde; dog alligevel havde den ikke været en sand Christi Kirke, ikke heller havde hendis Hyrder og Læreris Myndighed været at agte, formedelt en udvortis Succession, endskiønt maa skee nogle af dem havde den just fra Apostlerne. Hvoraf jeg slutter, at saafom den Christne Kirkis og hendis Hyrderis Myndighed er altid forened med, og aldrig atskild fra Christendommens indvortis Kraft, Dyd, og retferdige Liv; da hvor denne ophører, der ophører den ogsaa. Men vore Modstandere bekiende, *At mange, om ikke de fleste, ved og formedelt hvilke de erbolde denne Myndighed, vare aldeelis foruden dette Christendommens Liv og Kraft: Derfor kunde de hverken annamme, have, eller give nogen Christen Myndighed.*

Medfig.

Men skulle mand imodsette, *At endskiønt de fleste af de Romerske Bisper og Præster, i Affaldet, vare saadanne ugudelige Mennisker; dog alligevel stadfæste Protestanterne, og du selv bekiender, at der vare nogle fromme Mennisker iblant dem, som Herren ansaae, og som vare sande Lemmer af den Catholiske eller Almindelige Christi Kirke; kunde de da ikke have meddeelt denne Myndighed?*

Svar.

Da svarer jeg; Dette bevæiser intet, i henseende at Protestanterne ikke forsvare deris Embedis Myndighed, som kommende til dem ved en lige Linie af fromme Mennisker, hvilket de aldrig kand viise, eller got giøre: men alleniste holde denne Succession at bestaa i alle den affaldne Kirkis Hyrder. Ikke heller holde de, at deris Kald er derfor got og gyldigt, fordi de kand drage det igiennem en Linie af fromme Mennisker, kiendeligen atskildte fra de andre den Romerske Kirkis Bisper og Clericie; men de anføre denne Myndighed, som bestaaende i dem alle: Thi de holde det for Kæsteri at dømme, at Betienterens Qualitet eller Tilstand i nogen Maade forringer eller giør hans Verk ugyldig.

Protestanterne forsvare en ihængende Succession.

Denne forfængelige og foregivne Succession ikke alleniste imodstrider Christi aabenbare Forehavende

og Udseende, i at samle og kalde sin Kirke; men gjør ham (saa at sige) meere blind og mindre forsigtig, end naturlige Mennisker ere i at uddeele og stadfeste deris udvortis Eyendeel. Thi naar en Arvelod er fested paa en vis Familie, og den kommer til en Ende, og der findis ingen lovlig Successor der til, der kand fremviise nogen retmessig Titel, og beviise sig af den Families Slegt og Blod; da er det ikke lovligt for nogen af en anden Stamme og Blod at bemegtige sig den Arv, og den Families Værdighed og Privilegier, endskiønt hand skulle antage samme Families Navn og Vaaben: men efter atskillige Landis Lowe, Arven tilfalder til Kongen, saafom *Ultimus Hæres*; det er, den Sidste Arving; og saa giver Hand det strax tilbage, til hvem ham got fiunis, og kommer dem til at bære den Families Navn og Vaaben, hvorved de bekomme fuld Titel og Rettighed til alle Privilegier og Indkomster deraf. Saa iligemaade, en Christens rette Navn og Tittel, hvorved hand har Ret til den *Himmelske Arvedeel*, og er en Jesu Christi Lem, er indvortis Retferdighed og Hellighed, og at Sindet er frelst fra denne Verdens Forfængeligheder, Lyfter og Ugudeligheder: og en Forsamling eller Compani, bestaaende af saadanne Lemmer, gjør en Kirke. Hvor dette er forliift, der er Tittelen forliift; og saaledis den sande Sæd, til hvilken Løftet er gjort, og Arvedeelen tilhører, bliver udslukt i dem, og de blive døde dertil: Og saaledis kommer det tilbage, og falder igien i Christi Hænder, Hand som er *Livsens* Retferdige Arving; og Hand giver denne Tittel og sande Ret strax tilbage, til hvem Hannem behager, ja til alle dem, som vende sig til Hans *reene Lius* i deris *Samvittigheder*, og komme til at vandre i Hans Retferdige og Uskyldige Liv, og saa blive sande Lemmer paa Hans Legeme, som er *Kirken*. Saa at denne Myndighed, Kraft og Arvedeel er ikke tilbunden til Personer, som have de bare Navne og Christendommens udvortis Form, Skæl og Skygge:

*En Arv, som
saaes Ar-
ving falder
til Kongen,
og ingen
holder sig
dertil, uden
den hand
giver den.
Saa Livets
Arvedeel
erholdis af
Christo, den
sande Ar-
ving.*

Men Løftet er til Christum, og til den Sæd, i hvilken denne Myndighed er, og i alle dem, som dermed ere forenede, formedelst Reenhed og Hellighed, og ved deris Sinds Indvortis Fornylse og Igiensfødelse.

I.
Guds Huus
er ikke no-
gen Skiden
Reede; in-
gen Atheist
eller bedra-
gere haver
der Stød,

Fremdelis, denne foregivne Succession er tvert imod Skriftens Beskrivelser, og Christi Kirkis og dens sande Lemmers Natur og Egenskab. Thi først; *Kirken er Guds Huus, Sandheds Pillere og Stadheden*, 1 Tim. iii. 15. Men efter denne Lærdom er Guds Huus en skiden Reede af alle slags Ugudeligheder og Vederstyggeligheder, opbyggt af de værste, flemmeste og mest besudlede Steene paa Jorden; hvor Dievelen regerer i alle slags Uretferdighed. Thi saaledis bekiende vore Modstandere, og Historier berette, at den *Romerske Kirke* haver været, hyormed og deris egne *Historiskrivere* istemme; og derfor som det er i Sandhed *Guds Huus*, hvad skal vi da kalde *Satans Huus*? Eller skal vi derfor kalde den *Guds Huus*, for al deris Ugudelighed, fordi de havde en bar Form, og den paa mange Maader fordervet; og fordi de paatog sig Christendommens Navn, endskiønt de vare *Anti-Christiske, Dievelske, og Atheistiske* i deris Aand, i deris Idretter, og i de fleeste deris Lærdomme? Vilde dette ikke indføre en større Urimelighed, ligesom man burde at ansee og agte dennem, formedelst deris Bedrag, Hykleri, og falske Forevendninger? Da dog Skriften anseer det som en større Ugudelighed, og kalder det *Guds Bespaattelse*, Aab. ii. 9. Af to ugudelige Mennesker, den er mest vederstyggelig, som skiuler sin Ondskab med Guds og Hans Retferdigheds Bekiendelse og Paaskud: Ligesaa disse *vederstyggelige Bæster, og besfælige Vanskabninger*, som lade sig kalde *Biskopper* i denne *Affaldne Kirke*, vare aldeelis intet bedre, fordi de falskeligen indbildede sig at være de Hellige Apostlers Efterkommere; uden det er berømmeligt at lyve, og Hykleri er Veyen til Himlen. Ja, var dette ikke at henfalde i den store Ondskab,

Ondskab, som fordømtis i Jøderne, Jer. vii. 4. *Forlader eder ikke paa løgnagtige Ord, at de sige: Herrens Tempel, Herrens Tempel, Herrens Tempel ere de; thi dersom I alvorlig bedre eders Veye, &c. ligesom saadanne udvortis Ting og Navne var det, som Herren havde henseende til, og ikke indvortis Hellighed? Kand det da være Sandheds Pillere og Stadighed, som er den største Ugudeligheds Kilde og Udsprung; af hvilken saa megen Vildfarelse, Katteri, Afguder, Vrangdyrkelse og al Vederstyggelighed haver sin Oprindelse? Kand nogen Ting være meere tvert imod Skriften og Fornuften?*

For det andet; Kirken beskrivis at være Guds elskelige Sønns Rige, hvorudi de Hellige ere oversatte; som de der ere udfriede fra Mørkbedsens Magt. Den kaldis Christi Legeme, hvilket med Hannem, som er Christus er Hovedet, sammenbindis ligesom ved Leder og Ledebaand, <sup>for ubesmit-
tede Legems
Hoved.</sup> og saaledis voxer en Gudommelig Vext, Col. ii. 19.

Men kand saadanne Lemmer, saadan en Forsamling eller Selskab, som vi have beviist den Kirke og Lemmer at være, iblant hvilke de sige at denne Mynighed haver været ved lige holden, og ved hvilke de have erholdet deris Kald; kand saadanne, siger jeg, være Christi Legeme, eller Lemmer derpaa? Eller er Christus Hoved til saadant et fordervet, mørkt, blindt, dødt, vederstyggeligt, stinkende Aadsel? Dersom saa var, da maatte vi ligesaa vel stadfeste imod Apostelen, 2 Cor. vi. 14. *At Retferdighed haver Deelagtighed med Uret, at Liuset haver Samsund med Mørket, at Christus stemmer over eens med Belial, at den Troende har Deel med en Vantro, og at Guds Tempel har Samquem med Afguder? Fremdelis, intet Menniske kaldis Guds eller den Hellig Aands Tempel, uden saa er hans Kar er renset, og hand er bereed og gjort dygtig for Gud at boe udi: Og mange, saaledis ved Christum beredde, blive Hans Legeme, i og blant hvilke hand boer, vandrer; efter som skrevet staar, Jeg vil boe i jer, og vandre der i, og Jeg vil være deris Gud, og medelst*

Hvad Samfund har Christus med Belial?

*End
ge
og
is har
Liv
Kraft.*

2 Cor. 6. 17.
18.

være mit Folk. Det er derfor at vi skulde blive *Christi Tempel*, og *Guds Folk*, at Apostelen i efterfølgende *Vers* tilraader, sigende af Propheten, *Derfor gaaer ud fra dem, og fraskiller eder, siger Herren; og rører ikke noget ureent: og jeg vil annamme eder; og vil være eders Fader, og I skal være mine Sønner og Døttre, siger den Almægtige Herre.* Men hvad gælder alt dette Raad? Og hvorfor skulde vi skille os fra de Ureene, derfom en bar udvortis Bekiendelse og Navn er nok til at giøre en sand Kirke; og derfom de Ureene og Besmittede vare baade Kirken og Apostlernis lovlige Efterkommere, havende i sig denne Myndighed, og givende den fra sig til andre? Ja, hvorledis kand Kirken være *Guds Sønns Rige*, og adskildt fra og imodfat *Mørkbedsens Rige og Magt*? Og hvad giøris det fornøden, ja, hvorledis er det mueligt at overfettis fra det eene til det andet, derfom de, der ere *Mørkbedsens Rige og Magt*, ere den sande Christi Kirkis rette Lemmer; og ikke bare Lemmer alleniste, men endog dens rette Hyrder og Lærere? Men hvorledis voxer de en *Gudommelig Vext*, og erlange *Aandelig Føde* fra *Hovedet Christo*, som formedelst ugudelige Gierninger ere Hans Fiender i deris Hierter, og skinbarligen løbe an til Fordømmelse? Sandeligen, som ingen *Metaphysiske* og *subtile Distinctioner*, nemlig, at endskiønt de vare virkeligen i henseende til deres egen færdelis Stand, *Guds* og *Christi Fiender*, og saa *Sattans Tienere*; dog vare de, formedelst deris Embede, *Kirkens Lemmer og Tienere*, og saaledis dygtige til at overgive andre denne *Succeffion*: som saadanne (siger jeg) *paafundne* og *daarlige Distinctioner* ikke vil behage Gud, og *Hand* ikke vil lade sig bedrage af saadanne, eller oprette sin Kirkis herlige *Legeme* af saadanne bare udvortis *Hykelske Skin*, og farvede *Grave*, at være *Lemmer* paa *Hans Legeme*, som er sundt, reent og ubesmitted (og derfor har ikke saadanne falske og fordervede Lemmer nogen del til at got giøre dens Mangel:) Saa vil ey heller

sternis
engelige
inction
lem
is Fien
i Gier-
og
ens
er ved
de

heller saadanne Distinctioner fornøye ðmme og rette Christne Samvittigheder : besynderligen naar vi betragte, at Apostelen er saa langt fra at ville have os agte det, at hand udførligen befaler os, at *bortviage fra dem, som have Gudsrygtigheds Skin, og negte dens Kraft.* Thi her maa vi med rette sige om dem, det som den fattige Mand sagde til den Hofferdige Biskop, som vilde undskylde sin forfengelige og U-Christne Pragt og Statz med denne Distinction, at denne hans Herlighed var ikke som hand var en Biskop, men som hand var en Første : Hvortil den enfoldige Bunde sigis at have svaret viiselig : *Naar Førsten gaar til Helvede, hvad skal der da blive af ferdig Biskop ?* Og dette var at stadfeste, at Christi Legeme havde saadan Mangel, at Hand til at giøre den godt setter noget Tøyg, som er dødt og haver alleniste et udvortis Skin, istæden for rette Levende Lemmer ; liig dem som miste deris Öyen, Arme eller Fødder, og istæden derfor sette andre af Glas eller Træ. Men vi kand ikke tenke saa om Christo ; ey heller kand vi tro, anseende hvad tilforn sagt er, at vi bør at agte, eller at Christus agter nogen Person eller Mennisker i det ringeste meere Lemmer paa Hans Legeme, fordi, endskiönt de ere virkeligen ugudelige, de svingagteligen og hykelske viis bedække sig selv med Hans Navn brugt dertil ; thi dette er tvert imod Hans egen Lærdom, hvor Hand siger udførligen, *Job. xv. 1, 2, 3, 4, 5, 6, &c. At Hand er Viintræet, og Hans Disciple ere Greenene ; at dersom de ikke bliver i Hannem, da kand de ikke bære Frugt ; og dersom de ere ufrugtbare, da skal de kastis ud, som en Green, og visne.* Nu er jo disse afskaarne og visne Greene ikke meere sande Greene, eller Lemmer af Viintræet ; de kand ikke meere drage Vedske og Føde derfra, efterat de ere afskaarne, og saa have ingen meere Kraft, Vedske eller Liv : Hvad have de da at rose sig af denne Myndighed, saasom de fattis det Liv, Kraft og Vedske, af hvilken al Myndighed kommer ? Saa de Christi Lemmer, som for-

*En flakels
Bundis
til en Hof-
Bispen.*

*En visse
Green kand
ikke drage
Safte ; og
saaledis har
intet Liv
eller Kraft.*

medelft Uretferdighed ere blevne døde til Hannem, og faa ikke meere uddrage Kraft og Liv fra Hannem, ere ved deris Synder afskaarne, og visne, og have ikke meere nogen sand eller virkelig Myndighed; og at de rose sig deraf, er ikkun at forøge deris Ondskab ved Bedrag og Hykleri. Men ydermeere, vilde ikke dette giøre Christi Legeme til en bar Skygge og Efterlignelse? Ja, vilde det ikke giøre Hannem et Hoved af et Livløst, raadden, stinkende Aadfel, som alleniste haver et lidet udvortis falskt Skin, da det indvortis er fuldt af Ureenlighed og Forraadnelse? Og hvad for en Vanskabning og hesselig Ting ville disse Mennisker giøre af Christi Legeme, i at tilskrive det et sandt, reent, levende Hoved, fuld af Kraft og Liv; og dog tilbunden til faadant et dødt, livløs Legeme, som vi allerede have beskrevet disse Lemmer at være, hvilke de sige at have været. Christi Kirke? Og atter, Christi Kirkis Lemmer beskrivis i Besynderlighed faaledis, nemlig, at de ere *Helliggiorde i Christo Jesu*, 1 Cor. i. 2. Men denne Lærdom om Successionen stadfester ikke alleniste, at der ere nogle Uhelliggiorde Lemmer i Christi Kirke, men og at Kirken aldeelis bestaar af Uhelliggiorde Lemmer; ja, at de som aabenbarligen bekiendte den Sorte Kunst, og siunligen *Satans* Tienere, vare de sande Apostlernis Efterkommere, og i hvilke den Apostoliske Myndighed havde sit Sæde, saasom disse vare de Kar, ved hvilke denne Succession er nedstegen; endskiönt mange af dem, som alle *Protestanter*, og iligemaade nogle *Papister* bekiende, komme til disse Embeder i den (saa kallede) Kirke, ikke alleniste ved saadanne Midler, som *Simon Magus* søgte det; men ved meget verre, ved Trolldom, Mord, Penge og Svig, hvilket *Platina* selv bekiender * om atskillige *Rommeriske* Biskopper.

§. XI.

* I *Benedict. 4. Liv, Joh. 16. Sylvest. 3. Bonifac. 8. Steph. 6. Johanne 8. Iligemaade Onuphrii Annotat, in hanc Papissam, ad fin.*

Es levende
Hoved paa
et dødt Le-
geme vilde
være en Van-
skabning.

§. XI. Men de som ikke giøre sig en Modsigelse af denne Kirkens Succession (som de fleeste Protestanter begynde at lade falde) distinguere i denne Materie, bekræftende, *At udi et stort Affald, som den Rommerske Kirkis var, Gud kand besynderligen opreysse nogle ved sin Aand, hvilke af Skriftens Vidnisbyrd, fornemmende de Vildfarelser, udi hvilke de som bære det Christne Navn ere faldne, kand undervise og lære dem; og saaledis bekomme Myndighed i det at Folket fôyer sig til dem, og antager deris Tieniste. De fleeste af dem vil ogsaa stadfeste, At Aanden berudi er subjektiv og ikke objektiv.*

Men de sige, At hvor en Kirke er Reformeret, (saaledis som de sige de Protestantiske Kirker ere) der er et gemeent udvortis Kald fornôden; og Aandens Kald, som er ugemeent, bôr ikke søgis efter: Foregivende, At *Res aliter se habet in Ecclesiâ constituendâ, quam in Ecclesiâ constitutâ*; det er, Der er Forskiel paa at stifte en Kirke, og efter den er stiftet.

Modsig.

Jeg svarer; Denne Modsigelse gaar os intet an; saasom vi beskyldte, og ere god for af Skriften at beviise Protestanterne skyldige i grove Vildfarelser, og som have Reformationen fornôden, ligesaa vel som de havde, og Papisterne have; og derfor maa vi med rette, om vi vilde, staa paa dette samme Ugemeene Kald, saasom vi have samme Grund derfor, og ligesaa got Vidnisbyrd at beviise voris, som de for deris. Anlangende denne Regel, nemlig, *At det har sig anderledis i at stifte en Kirke, end i en Kirke allerede stiftet*, da negter jeg det ikke; og derfor udkrævis der en stôrre Kraftis Maade til det ene, end til det andet; og Gud i sin Viisdom uddeeler den samme, som Hannem got siunis. Men at den samme Aandens umiddelbare Hielp ikke er en Lærere fornôden i en samlet Kirke, saavelsom i at samle een, seer jeg endnu ingen fyndig Grund eller Aarsag for. Thi Christi Lofte var dette, *At være hos sine Bôrn til Verdens Ende*; og de have Hannem ikke mindre fornôden til at forvare og ledsage sin Kirke

Svar.

Imodsat
Forskiel
imellem en
Kirke stiftet
og som er
at stifte.

og

og sine Børn, end i at samle og afledem. Naturen lærde *Hedningene* denne Læstie,

Non minor est Virtus, quam quærere, parta tueri.
Saaledes fordansket,

Til at forsvare hvad mand engang eyer,

Ey mindre Magt udkrævis end til Seyer.

Thi det er ved denne Indvortis og Umiddelbare Aandens Virkning (hvilken Christos haver loved at skulle leede *Hans Børn i al Sandhed*, og at lære dem alle Ting) at Christne leedis i alle Trin (saa vel det sidste som det første) der angaar Guds Ære og deris egen *Salighed*; som vi tilforn noksommeligen have beviist, og derfor have ikke fornøden at igientage. Og denne Satans Trek, hvorved hand kommer Folk til at drive denne Guds Aands Umiddelbare Veyviisning og Ledfagelse, som en Ugemeen Ting, langt fra sig, hvilken deris Forfædre havde, men de nu hverken tõe efter, eller forvente, er en stor Aarsag at Affaldet tiltager i de mange samlede Kirker; og er en stor Aarsag, hvorfor et tørt, dødt, ufrugtbart Embede, uden Liv og Aand, som holder Folk under samme Død, saa meget tiltager, og udbreder sig, endog i de *Protestantiske* Lande, at deris Prædikener og Dyrkelser, saavelsom deris heele Omgiengelse, ikke kand skillis fra den *Papistiske*, ved nogen medfølgende frisk og levende Nidkierhed, eller Aandens kiendelig Kraft; men allenist ved en Forskiel paa nogle Lærdomme og Meeninger.

Det er Satans Trek at Menneskene sette Aandens Ledfagelse langt tilbage til forrige Tider.

Modfig.

§. XII. Nogle uviise og ubetenksomme *Protestanter* anbringe denne Modfigelse, *At dersom vi have faadant et Umiddelbar kald, som vi foregive, da burde vi at stadfeste det ved Mirakler.*

Swar.

Om Mirakler ere nu fornødne at stadfeste Evangelium? Johannes den Døbere og atskillige Prophetes gjorde ingen

Men saasom denne Modfigelse var de første *Protestanter* ofte paatvungen, af *Papisterne*, da giøris der ikke meere fornøden til Gienfvar, end hvad de svarede *Papisterne*; nemlig, *At vi have ikke Mirakler fornøden, fordi vi ikke prædike noget Nyt Evangelium, men det samme som er allerede bekræftet ved Christi og Hans Apostlers Mirakler; og at vi intet frem-*

fremføre, uden hvad vi ere reede og god for at stadfeste ved Skriftens Vidnisbyrd, hvilket begge allereede bekiende at være sandt : Og at Johannes den Dóbere, og atskillige af Propheterne gjorde ingen Mirakler, der vi af viide, og vare dog Umiddelbarligen og Ugemeenligen sendte. Dette er det gemeene Protestanternis Svar, og derfor nok paa denne Stæd ; dog, om fornøden giordis, jeg kunde sige meere herom, men Korthed er mit Forsæt.

§. XIII. Der er ogsaa et andet slags Protestanter, nemlig, de Engelske Independenter ; som ere atskildte fra de Calvinske Presbyterianer, og negte denne Successions Fornødenhed, eller nogen National Kirkis Myndighed, gaa en anden Vey ; bekræftende, at de, som have Skriften og komme over eens i Sandheds Hovedstykker, som de der finde dennem fremsatte, kand iblant sig selv stifte en Kirke, uden nogen andens Myndighed ; og kand udvelge sig selv en Hyrde, som ved denne Kirkis Samtykke og Val er noksommeligen fuldmegtiget ; sôgende alleniste de nest hos liggende Kirkers Læreris eller Hyrders Hielp og Samtykke (om saadanne der ere) ikke som endeligen fornøden til at givé nogen Myndighed, men sômmelig for god Skiks Skyld. Iligemaade de gaa saa vidt, at de stadfeste, At i en Kirke saaledis stifted, en hver begaved Broder (som de kalde dem) om hand finder sig selv dygtig dertil, maa underviise, formane og prædike i Kirken ; alleniste saasom hand ikke haver det Pastoral Embede, da kand hand ikke betiene det, som de kalde deris Sacramenter.

Til dette svarer jeg, At dette var et godt Trin udaf det Babyloniske Mørk, og uden Tvifl havde sin Udsprung af Sandheds Aabenbarelse, og af den store Misbrug de faae i de beblandede National Forsamlinger. Iligemaade denne Præliken af Begavede Brôdre (som de kalde dem) kom i forståningen paa mange udaf Guds Aands levende Anrôreller og Bevægelses : Men (ach !) hvor er dette meget forfalden iblant dem, fordi de ikke ginge fremad ; og de

Den Independentiske Kirkis Besskaffenhed.

Begavede Brodre.

Deris Forsættis og Afsættelse.

de begynde nu at negte og forkaste Guds Aands Bevægelse iblant sig, ligesaa meget som de andre.

Skriften giver ikke nogen vis Person Kald.

Men anlangende deris Kald af Skriften, som de paaftaa, da svarer jeg : Skriften giver en bar Beretning om sande Ting, men ikke noget Kald til sære Personer ; saa at endskiönt jeg troer de Ting der skrevne at være sande, og negter de Vildfarelser, som jeg der finder imodfagde ; dog alligevel hvad de Ting angaar som ere min særdelis Skyldighed, da er jeg end under Tvivlsmaal ; og derfor kand jeg aldrig ved Skriften blive forvissat, om jeg (saadan een ved Navn) bør at være en Lærere ? Og til at opløse dette Tvivlsmaal maa jeg endelig forføye mig til Aandens Indvortis og Umiddelbare Vidnisbyrd ; som i den Fremsettelse om Skriften er at see vidløfteligen.

Sande Tieners Dygtighed, Kald og Titel.

§. XIV. Af alt dette slutte vi stadeligen, at det ikke alleniste er fornøden i et almindeligt Affald, at Mænd blive Ugemeenligen Kallede, og opreiste ved Guds Aand ; men endog, naar atskillige Meenigheder eller Kirker ere samlede ved Guds Kraft (ikke alleniste til at tro Sandheds Lærdomme, til at fornegte Vildfarelser og Kætterier, men ogsaa til Christendommens Liv, Aand og Kraft, til at være i Sandhed Christi Legeme og Bolig, og Hans rette Brud) at Hand som samler dem, ogsaa opholder dem i en frisk, levende og kraftig Stand, opreyser og tilskynder iblant dem ved sin egen Aands indvortis umiddelbare Virkning, *Tienere* og *Lærere* at underviise, lære, og vaage over dem : hvilke saaledis kallede, ere aabenbare i deris Brødris Hierter, og deris Kald er saaledis beseglet i dem ; som følgende det Liv og Kraft, som er i dennem, ere derved dagligen opbygde i deris Helligste Tro at saaledis blive deris Apostoliske Embedis Signeter. Og dette kommer over eens med en anden Sententz af samme Apostel Paulo, 2 Cor. xiii. 3. *Efterdi I lede efter Christi Prøvelse, som taler i mig, hvilken ikke er skrøbelig hos eder, men mægtig i eder.* Saa dette er det, som

som giver et sandt og substantiel Kald og Tittel til en Kirke-Tienere, hvorved hand er en virkelig Successor og Efterkommere i den Dyd, Liv og Kraft, som var i Apøstlerne, og ikke i det bare Navn: Og til saadanne Kirke-Tienere, holde vi den udvortis *Ordinations Ceremonie*, eller *Hænders Paaleggelse*, ikke fornøden; ey heller kand vi see hvad den nytter: Saasom vore Modstandere som den bruge, bekiende, at den Dyd og Kraft i at meddeele derved den Hellig Aand, er ophørt iblant dem. Er det da ikke daarligt og latterligt i dem, at efterabe dette, og holde ved Skyggen, hvor Legemet er borte? Og kand de ikke, ved samme Regel, naar de see blinde og halte Mennesker, efter Christi og Hans Apøstlers Maneer, bede dem see og gaa? Ja, er det ikke i dem at sette Gud og Mennesken een Voxnæse paa, at paalegge deris Hænder, og bede Mennesker anamme den Hellig Aand, da de selv tro det er umueligt, og bekiende at den Ceremoni har ingen Kraft og Virkning? Havende da saa vidt handlet om Kaldet, skal jeg herneft komme til at tale om en sand Kirke-Tieneris *Duelighed*, eller *Dygtighed* og *Forretning*.

Deris Hænders Paaleggelse er at fixere baade Gud og Mennesker; og at holde ved Skyggen, da Kraften er borte.

§. XV. Som jeg haver sat en sand Tieneris Kald i den Hellig Aands Bevægelse; saa er den *Kraft*, *Liv* og *Dyd*, og den reene *Guds Naade*, som deraf kommer, den *fornemste* og *mest fornøden Dygtighed*; uden hvilken hand ingenlunde kand giøre sin Skyldighed, hverken saa at behage Gud, eller at gavne Mennesken. Vore Modstandere herudi bekræfte, at der ere trende Ting fornødne til at giøre en Kirke-Tienere, nemlig, 1. *Naturlig Dygtighed*, at hand har sin rette Sands og Fornuft. 2. *Erholdet Dygtighed*, at hand er Lærd i Spraa, i Philosophi og Skole-Theologi. 3. *Guds Naade*.

2 Spørgsm.

En Tieneris Dygtighed.

Philosophie og Skole Theologie vil aldrig giøre en Kirke-Tienere.

De tvende første holde de fornøden til en Lærers *Esse* eller *Værelse*, saa at hand ikke kand være en Lærere foruden dem; det tredie sige de gaar til hans *bene esse*, eller vel værende, men ikke til hans *esse*

esse eller Værelse ; saa at et Menneske kand retteligen være en lovlig Lærere der foruden, og bør at hørís og annammís. Men vi (anseende en Naturlig Dygtighed, at een ikke er afsindig) holde Guds Naade uforbigengeligen fornøden til en Lærers rette Værelse og Esse, saa at der foruden hand kand hverken være en sand, lovlig eller god Lærere. Angaaende Skole-Lærdom, da holde vi det ikke saa meget fornøden til eens *bene esse* eller vel Værelse, endskiønt det undertiden ved en Hendelse i en vis henseende kand tilladis, men oftere er skadeligt end nyttigt ; som er at see blant mange andre i *Tauleri Exempel*, som var en Lærd Mand, og kunde prædike med stor Veltalenhed, men havde ikke dis mindre fornøden, at en stakels Gemeen Mand skulle underviise hannem i Herrens Vey. Jeg skal først tale om *Naadens Fornødenbed*, og siden om den slags Lærdom, de holde saa høyligen fornøden.

En eenfoldig
Leeg Mand
underviiser
den lærde
Taulerus.

I. Beviis.

Guds Naade
alleene gjør
en ret og
lovlig Tæ-
nere.

Først da ; som vi sagde i *Kaldet*, saa her meget meere. Derfom Guds Naade er en fornøden Dygtighed til at giøre een en *sand Christen*, da maa det endelig være meget meere fornøden til at giøre en *sand Christendommens Lærere*. At Guds Naade er fornøden til at giøre en *sand Christen*, haaber jeg ingen kand giøre sig Tviflsmaal om ; saasom det er af Naade vi ere blevne salige, Eph. ii. 8. Det er Guds Naade, som oplærer os, at vi skal forslage al Ugudelighed, og de verdslige Begieringer, og leve tugteligen og Retferdeligen og gudeligen, Tit. ii. 11. Ja, Christus siger udførligen, *At vi kand intet giøre uden Hannem*, Joh. xv. 5. og det Middel, hvorved Christus hielper, og staar os bi, er Hans Naade: Heraf siger Hand til Paulum, *Min Naade er dig nok*. En Christen uden Naade, er i Sandhed ingen Christen, men en Hyklere og falsk Forevendere. Derpaa siger jeg, *Derfom Naaden er fornøden for en Privat Christen*, langt meere for en Lærere iblant Christne, som bør at være en Fader og Underviiser til andre ; saasom denne Værdighed givís dennem, som have erbildet en

Større

større Maade, end deris Brødre. Ja Naturen selv lærer os, at der udkrævis meere af en Lærere, end af dem som lærer; og at Mesteren bør at overgaa Discipelen i den Kunst hand lærer andre. Saa som da der kand ingen Christendom være, ey heller nogen retteligen kaldes en Christen uden Guds sande Naade; saa kand ey heller nogen uden den være en sand og lovlig Christendommens Lærere.

For det andet; Ingen kand være en Christi Kirkis (som er Hans Legemis) Tienere, uden hand bliver en Lem af det Legeme og bekommer Liv og Kraft fra Hovedet.

II Beviis.
Forst være
en Lem paa
Legemet, og
saa bekomme
Liv og
Kraft fra
Hovedet.

Men den, som ikke har den sande Naade, kand hverken være en Lem paa Legemet, ey heller erholde det Liv og Kraft, som kommer fra Hovedet:

Derfor meget mindre kand hand være en Lærere til at opbygge Legemet.

At den ikke kand være en Lærere, som ikke er en Lem, er klart; fordi den, som ikke er en Lem, er afhuggen og udkast, og har ingen Stæd i Legemet; da de, som ere Lærere, holdis for de ypperste Legemets Lemmer: Men ingen kand være en Lem uden hand faar af Hovedet Liv og Kraft: Thi de Lemmer, som ikke faa dette Liv og Kraft, de uddøe, og visne, og faa afhuggis. Og at en hver sand Lem saaledis bekommer Liv og Kraft fra Hovedet, stadfester Apostelen udførligen, *Eph. iv. 16. Af hvilken det gandske Legeme er tilsammenføyet, og sammenbestet ved hvert Led, som tager mod det andet, og giør at Legemet voxer, efter en hver Partes Kraftighed i sin Maade, til sin Opbyggelse i Kierlighed.* Nu dette, som saaledis meddeelis og forener alt sammen, er intet andet end Guds Naade; og derfor siger Apostelen i samme Capitel v. 7. *Men Naaden er givet en hver af os efter Christi Gavis Maade; og v. 11. viiser hand, hvorledis ved denne Naade og Gave, baade Apostler, Propheter, Evangelister, Hyrder og Lærere ere givne til Embedets Gierning, til Christi Legems Opbyggelse.* Saa maa vi jo da billigen slutte,

*Christi Faar
hverken bør
eller vil bære
en Fremme-
dis Røst.*

slutte, at ingen, som fattis denne Naade, er dygtig til denne Gierning, saasom alle de Christus giver, ere saaledis begavede, og dygtige gjorde; og de som ikke ere saaledis dygtige gjorde, ere ikke givne eller sendte af Christo; og bør ikke hørís, antagís, og erkiendis for *Evangelii Tienere*; fordi Hans *Faar* hverken bør eller vil høre en *Fremmedis Røst*. Dette er ogsaa beviiseligt af 1 Cor. xii. thi Apostelen i dette Capitel, handlende om de *atskilde Gaver*, og *Lemmer paa Legemet*, viiser hvorledis ved den samme *Aands Virkning*, i atskillige *Aabenbarelsen* og *Maader*, i de atskillige *Legemets Lemmer*, det heele Legeme opbyggis; sigende v. 13. At vi ere alle døbte udi een *Aand*, til eet *Legeme*; og derefter i det 28. v. opregner hand dens atskillige Gierninger, hvilke af Gud ere fatte i Kirken formedelst hans Aands atskillig Virkning til det heele Legems Opbyggelse. Derfor, dersom der er ingen sand Lem paa Legemet, som jo er saaledis døbt ved denne Aand, ey heller nogen Ting, som virker til dens Opbyggelse, uden efter den Naadis Maade, som af Aanden erlangís; da bør visseligen ingen uden Naade antagís til at arbeide i Legemet; fordi deris Idret og Arbeide, uden denne Aand og Naade ville ikkun være forfengelig.

§. XVI. For det tredie; At denne Naade og Gave er en fornøden Dygtighed til en Lærere, beviiser Apostelen Peder, i Pet. iv. 10, 11. *Efter som hver bærer faaet en Naade-Gave, tiener hverandre dermed, som gode Husholdere over Guds adskillige Naade. Dersom nogen taler, hand tale som Guds Ord; dersom nogen tiener, hand giøre det som af den Formue, der Gud giver, at Gud príses i alle Ting formedelst Jesum Christum, hvilken være Ære og Magt i al Evigbed, Amen.*

*Tienisten
bør at være
efter den
Gave og
Naade an-
nammet.*

Hvoraf sees, At de som tiene, bør at tiene efter den Naade og Gave annammet; men de som ikke have saadan Gave, kand ikke betiene andre dermed. For det andet, Som gode Husholdere over Guds atskillige Naade: Men hvorledis kand et Menneske være en gode Husholdere over det, som hand ikke

ikke haver? Kand ugudelige Mennsker, som selv ikke have Naade, være gode *Husholdere* over Guds *atskillige Naade*? Og derfor i efterfølgende Vers udelukker hand alle dem, som ikke faaledis ere begavede, sigende, *Derfom nogen taler, hand tale som Guds Ord*; og *derfom nogen tiener, hand giøre det som af den Formue, der Gud giver*: hvilket er saa meget som hand havde sagt, De som ikke kand faaledis tale, og faaledis tiene, bør ikke giøre det: Thi dette Ord [*Derfom*] bemerker en fornøden Vilkaar. Nu hvad denne *Formue* er, seeis af de forrige Ord, nemlig, den *Gave*, som var annammet, og den *Naade*, over hvilken de vare *Husholdere*; som ved Ordenis Sammenheng, lettelligen tilkiende givis: Ikke heller kand det forstaaes om en bare naturlig Formue; fordi Mennsken i denne Stand sigis, *ikke at forstaa de Ting, som Guds Aand tilhøre*, og saa kand ikke betiene andre dermed. Og de efterfølgende Ord det samme, i det hand strax hosføyer, *At Gud kand prisis i alle Ting*: Men Gud er jo ikke priiset, men høyligen vanæret, naar naturlige Mennsker af deris bare naturlige Formue befatter sig med Aandelige Ting, som de hverken kiende eller forstaae.

God Husholdning over hvad? Over Guds overflødige Naade, hvilket er den Dygtighed og Husholdning annammet.

For det *fjerde*; At Naade er en høyfornøden *Dygtighed* for en *Lærere*, seeis af det, som Apostelen udkræver i saadan een, *1 Tim. iii. 2. Tit. i. 8 &c.* hvor hand siger, *En Biskop bør at være ustraffelig, aarvagen, ædru, tarvelig, bequem til at lære, elskende de gode; Retferdig, Hellig, Kydsk, som Guds Husholdere, holdende fast ved det Ord, som vist er til Lærdommen.* Paa den anden Side, *Hand maa hverken være en Vündrankere, ey heller kiofsk, ikke Gierig, ikke Hofmodig, ikke Egensindig, ikke Vredagtig.* Nu spørger jeg, om det ikke er umueligt, at et Menniske kand have alle disse ovenbemelte Dyder, og blive fri fra alle disse Ondskaber, uden Guds Naade? Derfom da disse Dyder (til hvilke at virke i et Menniske, Naaden er endelig fornøden) giøris behov til at giøre

IV. Beviis.
Hvorledis kand en Biskop have disse Dyder uden Guds Naade.

en fand Christi Kirkis Tienere, efter Apostelens Dom, da maa jo endelig Naaden selv være fornôden.

Herom skriver en Lærd Mand, og vel erfaren i Antiquiteter, som levede i Reformationens Tid, saaledis: *Hvadsombest forrettis i Kirken, enten til Religionens Prydelse eller Opbyggelse, enten i at velge Överigheds Persöner, eller indsette Lærere i Kirken; uden det skeer ved Guds Aands Embede, hvilken er ligesom Kirkens Siæl, er forfængeligt og ugudeligt.* Thi hvo som ikke har været kaldet ved Guds Aand, til det store Guds Embede og Apostoliske Verdighed, som Aaron var, og er ikke kommen ind ad Dören, som er Kristus; men er paa anden Maade kommen ind ad Kirkens Vinduer, ved Menniskens Gunst, &c. sandelig saadan een er ikke Christi og Hans Apostlers Efterkommere, men en Tyg og Mördere, og Judæ Iscariots, og Simon den Samaritans Efterfølgere. Heraf var det saa strengeligen forordnet, om Prælaters Udvelgelse (hvilket den Hellige Dionysius kalder Nevnelsens Sacramente) at de Bisper og Apostle, som skulle oversee Kirkens Tieniste, skulle være Mænd af fuldkomne gode Sæder og Omgængelse, Kraftige i sund Lærdom, at de kunde give en god Grund for alle Ting. Saa ogsaa en anden * ontrent paa samme Tid, skriver saaledis: *Derfor kand det aldrig være, at nogen ved Tungemaal og Lærdom kand give en sund Dom om den Hellige Skrift, og Guds Sandhed. Omsider (siger hand) et Christi Faar söger intet uden Christi Röst, hvilken hand kiender ved Christi Aand, hvoraf hand er fuld: Hand anseer ikke Lærdom, Tungemaal, eller nogen udvortis Ting, saa at derfor at tro det eller det at være Christi, hans sande Hyrdis Röst; hand veed, at der er ingen anden Ting fornôden, end Guds Aands Vidnisbyrd.*

à Modfig.

§. XVII. Imod denne Naadens endelige Fornödenhed fremføre de dette, *At dersom alle Lærere havde Guds saligiörende Naade, da skulle alle Lærere blive salige;*

* Franciscus Lambertus Avenionensis, i hans Bog om Prophetie, Lærdom, Tungemaal, og Propheties Aand. Argensorat. excus. anno 1516. de prov. cap. 24.

salige ; saasom ingen kand falde fra, eller forlise den saliggjørende Naade.

Men denne Modsettelse er bygt paa en falsk Slutning, hvilken vi negte, og have tilforn, i den forrige Fremsettelse om Fremturenbed i Naade, igiendrevet.

Svar.

For det andet ; Det maatte os forekastis, At saasom vi stadfeste, at et hvert Menneske har en Deel af sande og saliggjørende Naade, da giøris der ingen synderlig Dygtighed fornøden, enten til en Christen, eller en Lærere ; thi saasom et hvert Menneske har denne Naade, da har ingen fornøden at undsee sig at være en Lærere for Mangel af Naade.

2 Modfig.

Jeg svarer ; Vi have tilforn viist, at til en ret Kirke-Tienere udkrævis et særdeis og besynderligt Kald af Guds Aand ; hvilket er noget meere, end den Almindelige Naadens Uddeelelse til alle ; efter Apostelens Ord : Ingen tager sig selv den Ære, men den som er kaldet af Gud, ligesom og Aaron. Ydermeere ved Naaden forstaa vi, naar derved bemerkis en Lærers Dygtighed, ikke den bare Maade af Linset, som det er given til at straffe, og kalde til Retferdighed ; men vi forstaa Naade, som den har omvendt Sielen, og krafteligen virker derudi ; som herefter, om Lærers Forretninger, skal viidere fremviis. Saa at vi ikke meene Mennesker alleene, som de have Naaden i dem, som en Sæd, (hvilket vi stadfeste at alle have i nogen Maade) men vi meene Mennesker, som ere Naadefulde, og ere blevne dens Natur lige ; saa at de derved frembære disse gode Frugter af en ustraffelig Omgængelse, og af Retferdighed, Hellighed, Taalmodighed og Ædruelighed, som Apostelen fornødentligen udkræver i en sand Christen Biskop og Tienere.

Svar.

Heb. 5. 4.
Alle have
Guds Naade,
som kalder
til Retferdighed, men
alle ere ikke
saa dannede
efter dens
Natur, til
at frembære
et uskyl-
digt og hel-
ligt Levnets
Frugter.

For det tredie ; de * fremføre de falske Propheters, Phariseernis og Judæ Exempel.

3 Modfig.

Men først ; Angaaende falske Propheter, da kand intet være meere daarligt og latterligt ; ligesom

Svar.

X. 2

fordi

* Saa Nic. Arnoldus Sest. 32. paa den 4 Thesis.

De falske,
ikke de san-
de Prophe-
ter, fattis
Guds Naade.

Tienisten
under Low
en var ikke
ganske Aan-
delig men
Figurlig;
til hvis For-
retning, som
de burde at
rensis fra
deris udvor-
tis Smitte:
faa maa E-
vangeli
Tienere ind-
vortis være
uden Lyde.

Christi Di-
sciplers Tie-
niste, forend
alt var fuld-
kommet, var
meere Lov-
agtig, end
Evangelisk.

fordi der vare falske *Propbeter*; saa falske, at de vare uden Guds Naade, derfor er Naaden ikke for-
nøden til en sand Christen Lærere. Derfom de havde beviist, at de sande Propheter fattedis denne Naade, da havde de haft noget at sige: Men hvad have falske *Propbeter* tilfællis med sande *Lærere*, uden at de falskeligen sige sig at have det, som de ikke have? Og fordi falske *Propbeter* fattis den sande Naade, vil det derfor følge, at sande Propheter ikke bør at have den, at de kunde være sande og ikke falske? *Pharisæernis* og *Præsternis* Exempel under *Lowen* kommer ikke overeens med *Evangelii Tider*; fordi Gud forordnede en særdelis *Stamme* til den Tieniste, og særdelis Familier, som det tilhørde ved en *Lineal Succession*; og deris Verk og Tieniste var ikke gandske Aandelig, men bestod i at tage i Agt atskillige udvortis og Kiødelige Skikker og Ceremonier, som ikkun vare en Skygge til Legemet, som skulde komme: og derfor deris Verk gjorde ikke dem, som komme dertil, fuldkomne, i henseende til Samvittigheden; saasom de alleniste vare forordnede efter det Kiødelige Buds *Low*, og efter det uendelige Livs Kraft. Ikke dis mindre ligesom de i Figuren burde at være uden *Lyde*, i henseende til deris udvortis Meniske, og i deris Verks Forretning de burde at vaskis og rensis fra deris udvortis Smitter; saa nu under de *Evangeliske Tider*, de som ere rette Kirke-Tienere bør at være indvortis unde *Lyde* i deris *Aand* og *Siele*, og som Apostelen udkræver, *ustraffelige*, og i deris Gierning og Tieniste reene og fri fra indvortis Besmittelse, og saa reene og Hellige, at de kunde opofre Aandelige Offringer, som ere Gud bebagelige formedelst *Jesum Christum*, 1 Pet. ii. 5. Angaaende *Judas*, da var hans Tienistis Tid ikke gandske *Evangelisk*, saasom det var førend Verket var fuldkommet, og imens *Christus* selv og hans *Disciple* vare endnu under de *Jødiske* Skikke og Anordninger; og derfor var hans *Commission*, saavelsom den de andre med ham paa den Tid havde annammet, alleniste til *Israels Huus*,
Mat.

Mat. x. 5, 6. hvoraf det kom, at ved denne Commissions Kraft de andre Apostle ikke havde Forlov at gaa ud og prædike efter Opstandelsen, til de havde tåvet i *Jerusalem* efter Aandens Udgydelse : Saa at det siunis, *Judæ* Tieniste var meere efter *Lo-
wen*, end *Evangelisk*. For det andet, *Judæ* Sag, *Judas* var som alle maa bekiende, var besynderlig og ugemeen, *umiddelbar-*
saafom hand var *umiddelbarligen* Kaldet af Christo *af Christo,*
selv, og saaledis af Hannem begaved og fuldmeg- *og prædike-*
tiget til at prædike, og giøre Mirakler ; hvilken *de usforskyt,*
umiddelbare Commission vore Modstandere ikke en- *hvilket vore*
gang tilstæde, og saa ere verre end *Judas*, som tro- *Modstande-*
ede paa Christi Ord, og derfor gik ud og prædikede, *re ikke ville*
uden Sølvs og Guld, og Taske til hans Rejse ; friligen *giøre, end-*
givende, som hand havde friligen at namet ; hvi ket *skiont de*
vore Modstandere ikke ville giøre, som herefter skal *giøre ham til*
agtis : Iligemaade at *Judas* paa den Tid ikke havde *et Exempel*
minste Deel af Guds Naade, har jeg endnu ikke *paa deris*
hørt beviist. Men er det ikke at bejamre, at endog *Kraftelose*
Protestanter skulle sette til Side de Elleve gode og *Tieniste, si-*
trofaste Apostle, og alle de andre Hellige Disciple og *gende, at*
Christi Tienere, og fly til den eene, om hvilken der *hand ikke*
vidnis, at hand var en *Dievel*, til et Exempel til de- *den Tid*
ris Embede og Tieniste ? Ach ! hvor er det at be- *havde rin-*
klage, at saa mange af dem alt for meget efterligne *geste Deel*
dette deris Forebillede ! *af Guds*
Naade.

En anden Modsigelse, som gemeenligen giøris *Modsig.*
imod Naadens Fornødenhed, er denne, * *At i Fald* *Ibid. Nic.*
den var fornøden, da de, som ikke havde den, kunde *Arnoldus.*
ikke retteligen betiene Sacramenterne ; og paafølgeligen
Folket vilde falde udi utallige Tvivlsmaal og Skrupler,
og ikke viide til visse om de retteligen havde annammet
dem, fordi de ikke useilbarligen viste, om de, som be-
tiente dem, vare Naadefulde Mænd.

Men denne Modsigelse angaar os aldeelis intet, *Svar.*
fordi den *Aandelige* og *Christne* Dyrkelsis Natur,
som vi efter Sandhed forsvare, er saadan, at den
ikke fornødentligen besatter disse udvortis og kiøde-
lige Indstiftelser ; af hvis Betienelse denne Modsigelse

reyſer fig, og ſaa haver ingen ſaadan Urimelighed følgende; ſom herefter klarligere ſkal fremviſis.

Hvad er
ſand Lær-
dom?

§. XVIII. Endſkiønt derfor vi ikke giøre *Menniskelig Lærdom* fornøden, dog er det langt fra os at udelukke ſand Lærdom; nemlig den Lærdom, ſom kommer af Aandens Indvortis Lære og Underviifning, hvorved Siælen lærer Herrens hemmelige Veye, bliver bekendt med Sindets mange indvortis Smerter og Øvelſer; og ved en levende Erfarenhed lærer hvorledis at overvinde det onde, og dets Friſtelſer, ved at følge Herren, og vandre i Hans Lius, og at vente dagligen efter Viſdom og Kundſkab fra dets umiddelbare Aabenbarelſe; og ſaa legge diſſe Himmelfke og Gudommelige Lectier op i Hiertets gode liggende Fæ; ſom de Gudfrygtige Maria gjorde de Ord hun hørde, og de Ting hun ſaae: Og ſaaledis udaf dette Siælens liggende Fæ, ſom en god *Skrift-Klog*, frembær nye og gamle Ting; efterſom ſamme Aand bevæger; og giver en ſand Frihed, og ſom fornøden giøris til Guds Ære, hvis Sielen er, og til hvis Ære, hun, ſom er Guds Tempel, lærer at giøre alle Ting. Dette er den gode Lærdom, ſom vi holde fornøden til en ſand Lærere; ved og formedeſt hvilken Lærdom et Menniſke kand vel underviife, lære, og formane i rette Tid, og vidne for Gud af en vis Erfarenhed; ſom David, Salomon, og de Hellige Propheter fordom, og vor Herris Jeſu Chriſti velfignede Apoſtler, ſom vidnede om hvad de havde ſeet, hørt, følt, og bandlet af Livſens Ord, i Joh. i. 1. Uddeelende Gaven, efterſom de havde annammet den, ſom gode Huſholdere over Guds atskillige Naade; og prædikede ikke Menniſkens uviffe Ord og Snak, ſom de havde hørt og lagt op i deris Hukommelſe alleene, da de i deris egen Erfarenhed vare fremmede til hvad de om handlede: ſom at lære Folk at tro, da de ſelv vare vantro; eller hvorledis at overvinde Synden, da de ſelv ere dens Trælle, ſom alle Naadeløſe Menniſker ere; eller at tro og haabe en Evig Belønning, ſom de ſelv ikke endnu have opnaad, &c.

Den gode
Lærdom,
ſom en Tie-
nere er for-
nøden.

§. XIX.

§. XIX. Men lader os examinere denne *Lærdom*, som de giøre saa endelig fornøden til en Kirke-Tieners *Esse* eller Embede; som først at forstaa Tungemaal, i det minste *Latin*, *Gredsk* og *Hebraisk*. Aarsagen er denne, at de kunde læse Skriften, som er deris eeniste Regel, i *Hoved-Spraagene*, og derved være dis dygtigere til at udelegge og forklare den, &c. Og det, som gav de første *Protestanter* Anledning saa meget at skatte denne Videnskab, var det store Mørk, som var over Verden, i de Tider næst foregaaende *Reformationen*; saasom at forstaa Tungemaal var paa den Tid (til det da ved *Erasmus* og andre var igienskaffed) næsten forliift og uddød. Og denne Grovhed var saa meget dis meere vederstyggelig, i det Folkets gandske Dyrkelse og Bønner vare i det *Latinske Tungemaal*; og iblant de mange *Præster* og *Munke*, neppe een af tusinde forstod sin *Atterbog*, eller den Messe, som de dagligen siunge: Saasom Skriften var ikke alleniste Folket, men og den største Deel af Clericiet, endog i henseende til den Bogstavelige Kundskab, som en beseglet Bog. Jeg skal aldels ikke laste paa den Nidkierhed, som de første *Reformerere* lode see imod dette *Babyloniske Mørk*, ey heller deris gudelige Fliid i at oversette den *Hellige Skrift*; men jeg visseligen troer, at efter deris beste Forstand de gjorde det oprigteligen: Og derfor til at svare deris Begiering, som have Lyft til at læse dem, og for andre gode Aarsager, som at opholde en Omgængelse med atskillige Lande ved disse almindelige *Spraag*, &c. da holde vi det fornøden og berømmeligt, at der skulle være offentlige *Skoler*, for at oplære og underviise saadan Ungdom, som er geneigen dertil, i disse *Spraag*. Og endskiønt den *Papistske* Grovhed burde med al Rette holdis vederstyggelig; saa see vi dog, at den sande *Reformation* ikke bestod i den Kundskab: Fordi enddog *Papisterne* siden den Tid, af *Protestanternis* Fyrighed opvagte, have meere givet sig til denne *Lærdom*, og der findis nu meere deraf i deris *Academier*.

Deris Lærdom er først, at forstaa Latin, Gredsk og Hebraisk.

Forend Reformationen da gjorde Folk deris Bønner i det Latinske Spraa

De første Reformereis Iverighed og Fliid berømmelig.

Tungemaalss Kundskab berømmelig og Skoler fornødne.

Papisternes Lærdom og Kundskab, besynderlig Jesuiterne.

Aanden er
den beste
Skriftens
Fortolkere,
enten af de
første
Spraag,
eller uden
dem.

En eenfol-
dig Skoma-
ger, som
ikke kunde
læse, igien-
driver en
Professors i
Theologie
falske Skrif-
tens An-
bringelse.

demier og Kloostere, end tilforn, (besynderlig iblant den Ignatianske, eller Jesuitiske Sekt) saa ere de dog endnu ligesaa langt fra den sande Reformation, som tilforn, og meere forhærdede i deris farlige Lærdomme. Men alt dette vil ikke giøre det en fornøden Dygtighed til en Lærere, meget mindre en meere fornøden Dygtighed, end Guds Aand og Naade; fordi Guds Aand og Naade kand oprette denne Mangel i den Enfoldigste Bonde; men denne Lærdom kand ingenlunde oprette Aandens Mangel, endog i den Klogiste og Lærdiste. Thi alt det, som Mennisket ved sin egen Fliid, Lærdom og Kundskab i Spraagene, kand udfinde, og forklare af Skriften, er intet uden Aanden; hand har ingen Vished, men kand letteligen feyle i dens Meening; da et stakels Menniske, som ikke forstaaer en Bogstav, naar hand hører Skriften læsis, kand ved samme Aand sige, *Dette er sandt*; og ved samme Aand kand forstaa, aabne og forklare den, om Behov giøris: Ja, naar hand finder sin Tilstand at svare de Helligis Tilstand og Erfarenhed i fordum Tid, da forstaaer hand og fatter de Sandheder, som hand hører, fordi de vidnis og beseglis i hans eget Hierte ved samme Aand. Og dette have vi overflødig Erfarenhed paa, i mange af disse Ulærde Mænd, som Gud haver opreist at være Lærere i sin Kirke paa denne Tid; saa at nogle af dem have, ved Hans Aand, sat til rette mange af *Translatorernis* Vildfarelser, som jeg tilforn i den Tredie Fremsettelse om *Skriften*, haver merket. Ja, jeg kiender en stakels Skomager, som ikke kand læse eet Ord, da hand var anfaldet med et Skriftens Spraag, som var falskeligen fremført af en *Theologie Professore*, i en Överigheds Nærværelse, da hand havde prædiket for nogle saa, som komme at høre hannem; Jeg, siger jeg, kiender Manden, (og hand er endnu i Live) hvilken, endskiönt Professore (som ogsaa holdis for en Lærd Mand) stadeligen bekræftede, at hvad hand sagde var en Skriftens Sententz, paaastod ikke forme-

delt

delft nogen vis Bogstav-Kundskab hand havde derom, men af *Aandens allerviffeste Vidensbyrd i ham selv*, at hvad Professorens sagde var falsk; og at Guds Aand aldrig havde sagt nogen saadan Ting, som den anden bekræftede: og da Bibelen blev søgt derom, fandtis det som den stakels Skomager havde sagt.

§. XX. Den anden Part af deris *Lærdom*, er *Logick* og *Philosophi*, en Kunst saa lidet fornøden til en sand Lærere, at der som saadan een kommer til at blive en sand Lærere, som har haft denne Lærdom, da er det hannem best at forglemme og tabe det; thi det er Roden og Grunden til al Disput og Tvistighed, og oftere giør en Ting langt Mørkere, end Klarere. Thi under et Skin at bringe Menniskens Fornuft under en vis Orden og Regle, at hand kand (som de foregive) udfinde Sandhed, da leedis hand ind i saadant Tvistigheds Labyrinth, der snarere kand giøre hannem en *Scepticus*, end en *Christen*, meget mindre en Christi Tienere; ja, det ofte hindrer et Menniske fra at forstaa en Ting klarligen, som ellers hans egen Fornuft vilde hielp ham til, og derfor formedelst dets mangfoldige Regle, og atskillige Paafund, det ofte giver et Menniske, som har ikkun liden Fornuft, Anledning daarligen at tale meget forgievis, og til ingen Nytte. Saa som et Menniske, der ikke har stor Visdom, kand ikke dis mindre være en ferdig *Logicus*; og faaledis, om I ville giøre et Menniske, som ikke har stor Fornuft, en ret Daare, lær ham ikkun *Logik* og *Philosophi*, og da hand tilforn kunde være dygtig til noget, da bliver hand nu dygtig til intet, uden at tale Daarskab; thi disse Notioner har saa fyldt hans Hierne, at hand skaffer sig meget at bestille i det, som er af liden Værdi. Det som viise og Fornuftige Mænd bruge det til, er at see dets Forfængelighed; Og derfor har een vel sagt derom, *At det er Tvistigheds og Mørkheds Kunst, hvørved alle andre Videnskaber ere meere formørkede, og vanskeligere at forstaa.*

2. Logik og Philosophi
ikke en Pædagogisk
nøden.

Logice
Brug er til
at see dens
Forfængelig-
hed.

Modfig.

Vill mand sige, *At Sandhed er derved bedre bekræfted og stadfæstet, og Kættene igiendrevne.*

Svar.

Da svarer jeg, Sandhed i de Mennesker, som ere af sund Fornuft, har ikke denne Hielp fornøden; og de, som ere gienstridige, ere ikke derved overbeviste; thi herved kand mand lære mangfoldige

En Heden-
ske Philoso-
pher dispu-
terende med
Biskopperne
i det
Niceniske
Concilio,
var omvendt
til den
Christne Tro,
ved en een-
foldiggam-
mel Mand,
som de andre
intet for-
maact
imod.

Trækker og Distinctioner til at skiule Sandhed: Og Sandhed som kommer af et oprigtigt Hierte, og fremsført af Guds Aand og Kraft bevæger med større Efter tryk end Tusende Logiske Argumenter og Beviisninger, som den * *Hedenske Philosophus* bekiendte, som, Disputerende med der *Christne Biskop* i det *Niceniske Concilio*, var saa Subtiil, at de ikke kunde overvinde hannem; og dog ved nogle saa Ord, udtalte af en eenfoldig Bunde, var strax overbevist, og omvent til den Christne Tro; og da hand blev adspurdt, hvorledis hand kom til at give sig for den eenfoldige gamle Mand, og ikke for Bisperne; da sagde hand, *At de tvistede med hannem i hans egen Vey, og hand kunde letteligen give Ord for Ord; men der kom fra den gamle Mand en Kraft, som hand ikke var god for at imodstaa.* Denne hemmelige Dyd og Kraft burde at være den Logik og Philosophi, hvormed en sand Christen Lærere burde at være begaved; og for hvilken de ikke have fornøden at søge til *Aristoteles*.

Naturlig
Logiknyttig

Angaaende *Naturlig Logik*?, hvorved fornuftige Mennesker, uden saadan Konst og Regle, eller Sophistiske Lærdom, uddrage en vis Slutning af foregaaende sande Fremfættelser, som neppe nogen fornuftigt Menneske fattis, da negte vi ikke dens Brug; og jeg haver undertiden brugt det i denne Tractat, som og saa kand brugis uden denne *Dialektiske* Konst. Angaaend den anden Part af *Philosophi*, som kaldis *Moral*, eller *Ethick*, da er den ikke saa fornøden for Christne, som have den Hellige Skriftes Regle, og den Hellige Aands Gave, ved hvilken de langt bedre kand blive underviste. Den *Physiske* og *Mathematisk* Part henhører til *Medicin* og *Mathematisk* Künster,

3. Ethick,
eller Sæders
Regle, ikke
den Christne
nyttig.

4. Physick,
og Meta-
physick
giøre ikke
Sandheds
Prædikere,

* Luc. Osiandri Epist. Hist. Eccles. lib. 2. cap. 5. Cent. 4.

Kunster, og haver intet at giøre med en *Christen Lærers* Væsen. Og derfor Apostelen *Paulus*, som vel forstod hvad var gavnligt, og hvad var skadeligt for Christne Lærere, saaledis tilraader de *Colosenser*, Col. ii. 8. *Seer til, at ikke nogen berøver eder ved Philosophie og forfengelig Bedrægeri, efter Menniskene Skik.* Og til hans elskelige Discipel *Timotheus* skriver hand saaledis, 1 Tim. iv. 20. *O Timothee, bevar det, som dig er befalet, og flye de vanbellige løse Snak, og den falske-kaldet Kundskabs Trette.*

§. XXI. Den tredie og fornemste Part af deris Lærdom er *Skole-Theologie*, et *Monster* eller heffelig Ting, giort op af nogle Sandheds og Skriftens *Notioner*, og de *Hedenske Phrafer*, Ord og Regle; og er, saa at sige, *Hedensk Philosophie Christianizeret*, eller rettere, den *bogstavelige udvortis Christi Kundskab Paganizeret*. Det er Mennisket i hans første, faldne, naturlige Stand, med hans Dievelske Viisdom, fornøyende sig selv med nogle Sandheds *Notioner*, og beprydende dem med sin egen Slangelig og Verdslige Viisdom; fordi hand tykkis, at Sandheds Eenfoldighed er hannem alt for ringe og flet: og saa foragter denne Eenfoldighed, hvor den findis, at hand kand opsette, og ophøye sig selv med denne hans opfundne Kunst. Det er Dievelen, skiulende og fordunklende Guds Kundskab, med hans naturlige og kiødelige Viisdom; at hand saaledis dis meere tryggeligen kand bedrage de eenfoldigis Hierter, og giøre Sandhed foragteligt og vanskeligt at kiende og forstaa, ved at opfinde Tufinde haarde og unyttelige Spørfmaal, og uendelige Disputatzer og Tvistigheder. Hvilke alle, hvo som til fulde kiender, er dog ikke mindre Syndsens Tienere, end hand var; men ti gange meere, i det hand er ophøyet, og hofferdig af Ugudelighed, og saa meget lenger fra at antage, lære, og forstaa Sandhed, som det er i sin egen bare Eenfoldighed; fordi hand er fuld, lærd, riig, og viis, i hans egen Indbildning: og saaledis de, som have lærdt dette, bortdrive deris

Dage,

III. Den lærde Skole: Theologie lastelig og heffelig. En Paganitiseret Bogstav-Kundskab.

Dens unytti-
ge Spør-
maal og
uendelige
Disputatzer.

Hvorved
Arius faldt
udi Vildfa-
relse og Fra-
skillelse.

Dage, og spendere deris dyrebare Tid i de mangfoldige og utallige Spørmaal, som de derom have opdigtet og paafunden. En Lærd Mand kalder det, *En tofold Lærdom, som af Centauri Afspring, een Deel tagen af Gudommelige Ord, een Deel af Philosophiske Argumenter.* De selv bekiende, at Tufinde af deris Spørmaal ere ingenlunde fornødne til Salighed; og mange fleere af dem kunde de endnu aldrig komme til rette om, men ere, og altid ville være i uendelig Tvistighed om dem. De Bøger, som have været skrevne derom, vil fly et Menneske nok at bestille at læse dem igiennem ald hans Livs Tid, om end hand skulle leve til høyeste Alder; og naar hand har læst dem alle, da har hand ikkun derved forvervet sig selv en stor Deel meere Aandens Fortærelse, end hand havde tilforn. Disse ere uden Tvist de, som *formôrke Raad, i tale uden Forstand, Job. xxxviii. 2.* De giøre Skriften til Text paa alt dette Tôyg; og det er om dens Meening at deris vitløftige Tvist-Skrifter have reist sig. Men et Menneske af et got oprigtigt Hierte skal lære meere i en halv Time, og være meere vis derom, ved at vogte paa *Gud, og Hans Aand i Hiertet*, end ved at læse Tufinde af deris Bøger; hvilke ved at fylde hans Hoved med mange unyttige Indbildninger, kand vel svæge hans Tro, men aldrig bestyrke den: og i Sandhed de som mest legge sig selv der efter, ere mest dygtige at henfalde i Vildfarelse, som vi see af *Origenis* Exempel, som, formedelst sin Lærdom, var een af de første, der begyndte denne Mode at forklare Skriften, og skrev saa mange Bøger, og i dem saa mange Vildfarelser, som omfider var Kirken til stor Bedrøvelse. Iligemaade *Arius*, af denne Curiositet og Menniskelig Udgranskning, foragtede Evangelii Eenfoldighed, falt udi sin Vildfarelse, hvilken var Aarsag til den vederstyggelige Kætteri, som saa meget besværede Kirken; jeg tykkis, at Skriftens egen Eenfoldighed, Tydelighed, og Korthed skulle være nok til at laste paa saadan Viidenskab; og som Apostlerne

Apostlerne vare Ærlige, Eenfoldige og Ulærde Mænd, da kand de nu af saadanne Folk bedre forstaaes, end af en stor Deel Skolastisk Tøyg, som hverken *Peder*, eller *Paulus*, eller *Jobannes* gjorde sig Tanker om.

§. XXII. Men dette Satans Paafund, hvorved hand begyndte Affaldet, har været af en farlig Paafølning; thi derved fordervede hand i Begyndelsen Sandheds Eenfoldighed, i at opholde den *Hedenske* Lærdom, hvilket forarsagede saadan Uvished og Disput, endog iblant dem, som kaldis *Fædre*, at der findis saa iblant dem, som jo formedelst denne Blending ikke alleniste imodfige hin anden, men dem selv ogsaa. Og derfor, da *Affaldet* voxte større, da ligesom begravede hand Sandhed under det tykke Mørk, aldeelis udelukkende Folk fra den sande Kundskab, og kommende de Lærde (saa agtede) til at bemøye sig med forfengelige og unyttige Spørmaal; da de vigtige Guds Sandheder forfømmedis, og ligesom kom udi Uvane. Nu endskiönt Protestanter have borttaget en stor Deel af den Misbrug, som var herudi; dog alligevel er den onde Rod endnu tilbage, og opholdis og opfostris meere og meere, saa at denne Viidenskab agtis høyligen fornøden i en Lærere: thi imens den reene Sandheds Aands Lærdom foragtis og forfømmis, og holdis ufornøden, da opholdis Menniskens faldne Jordiske Viifdom; og derudi arbejder hand og bemøyer sig at forstaa Skriften, da hand fattis det *Liv* og *Aand*, ved hvilken de vare skrevne, hvorved de kand alleniste retteligen forstaaes og brugis. Og saaledis den, som vil være en Lærere, maa lære denne *Konst* eller *Handtering*, at *udprange* Skriften, og være det, som Apostelen ikke ville være, nemlig, en *Guds Ords Udprangere*, 2 Cor. ii. 17. At hand kand lære en Træk af et Skriftens Vers, ved at legge dertil sine egne tørre Indfald og Paafund, og uviste Gietninger, og hvad hand har staalet udaf Bøger (hvoraf hand maa endeligen have en stor Deel hos sig) og maa hver Sabbaths

Affaldet og dets farlige Paafølninger.

Mange af Fædrene imodfige hin anden, og ikke det alleniste, men dem selv ogsaa, og hvorfor?

At udprange Skriften: Hvad det er. See ogsaa, 2 Pet. 2. 3.

Og dette
kalde de at
prædike
Ordet.

Saaledes er
Anti Chri-
sten ophøjet
over Rigens
Sæd,

Hvordan
Dievelen
hand være
en Tienere i
Præsternis
Evangelio.

Guds Kraft
ved svage
Redskab
igien
forskaf-
fende Sand-
heds Eenfol-
dighed.

Sabbaths Dag (som de kalde den) eller oftere, giøre en Discurs en Time lang; og dette kaldis at prædike Ordet: Da dog Guds Gave, Aand, og Naade for-
sømmis, som skulle lære, aabne og underviise, til at tale et Ord i rette Tide; og saaledis er Menniskens Konster, Lærdom, Viidenskaber, og Viisdom, som er her neden fra, opfat og ophøjet i Guds Tempel, ja, endog oven over den liden Sæd; hvilket er Anti-Christen selv, virkende hemmeligen. Og saaledis kand Dievelen være ligesaa god og dygtig en Lærere, som den beste iblant dem; thi hand forstaar Spraaagene bedre, og har meere Logik, Philosophie og Skole-Theologie, end nogen af dem; og forstaar Sandhed i Notionen bedre, end de alle, og er meere veltalende, end alle disse Prædikantere. Men hvad gavner alt dette? Er det ikke alt ligesom Døden, ligesom en kalked Grav og dødt Legeme, uden Christendommens Kraft, Liv og Aand, hvilket er Marven af et Christen Lære-Embede? Og den som haver dette, og kand deraf tale, endskiønt hand er en stakels Hyrde, eller en Arm Fiskere, og vankundig i al den Lærdom, og i alle disse Spørfmaal og Klygtigheder; dog talende af Guds Aand, hans Tieniste vil have meere Kraft i at omvende en Synder til Gud, end alle de, som ere Lærde efter Kiødet, som i den forommeldte den gamle Mands Exempel er at see.

§. XXIII. Og derfom i nogen Alder, siden Apostlernis Tider, Gud haver sluttet at viise sin Magt ved svage Redskab, til at nedbryde den Kiødelige og Hedenske Viisdom, og igien at oprette Sandheds gamle Eenfoldighed, da er det denne. Thi i vor Tid har Gud opreist sig selv Vidne, som af Fisker-Mænd forðum; af hvilke mange, ja, de fleeste ere Handverks og Arbeids-Mænd; hvilke, aldeelis uden denne Lærdom, ved Guds Kraft og Aand have hugget ad Babylons Rod og Gundvold; og i denne Kraftis Styrke og Magt, have samlet Tusinde (ved deris Samvittigheds Anrørelse) til det samme Liv og Kraft, hvilke, i hen-

i henfeende til den udvortis Part, have været langt lærdere end de, og dog ikke god for at imodstaa den Kraft, som udgik fra dennem. Hvorpaa jeg selv er et Vidne; og kand sige af vis Erfarenhed, at mit Hierte haver ofte været svarligen knuset og bløtgiørt ved det Kraftige Liv, som udkom fra disse Ulærde Mænds Naadefulde Prædikener: Saa at jeg ofte ved deris Aasiun, saa vel som Ord; haver følt det onde i mig at være fastlenket; og det Gode løstgivet og opreist. Hvad skal jeg da sige til eder, som ere Lærdoms og Kundskabs Elskere og Agtere? Var ikke jeg ogsaa en Elskere deraf, og søgte derefter, efter min Alder og Evne? Men det behagede Gud, i Hans usigelige Kierlighed, betimeligen at imodstaa mit forfengelige Forsæt, da jeg ikkun var Atten Aar Gammel; og gjorde at jeg alvorligen betragtede (hvilket jeg ogsaa ønsker at maatte skee til andre) At uden *Hellighed og Igienfødelse kandingen see Gud*; og at *Herrøns Frygt er Viisdoms Begyndelse, og at vige fra det onde, er forstand*; og hvor meget Kundskab opblæser, og bortfører fra det *indvortis Sindets Stilhed, Rolighed og Ydmyghed*, hvor Herren er, og Hans Himmelske Viisdom aabenbaris. Derfor I betragte disse Ting, da ville I bekiende med mig, at al denne Lærdom, Viisdom og Kundskab, samlede i denne faldne Natur, er ikkun som *Skarn og Skade*, imod *Christi Kaars*; besynderligen naar det er uden det Liv, Dyd og Kraft, som jeg befandt disse ypperlige (endskiønt Foragtede, fordi Ulærde) Guds Vidne at være begavede med: Og derfor, saasom i og iblant dem, jeg, med mange andre haver fundet den *Himmelske Føde*, som giver Fornøyelse, lad min Siel søge efter denne Lærdom stedse, og vente derefter.

§. XXIV. Efterat jeg saaledis haver handlet om en Evangelii Tieneris Kald og Dygtighed, da falder herneft for at betragte, *Hvad hans Verk egentligen er, hvorledis og efter hvad Regel hand bør at forholde sig?* Vore Modstandere ere alt for det *Udvortis*, og derfor

Ulærde
Mænds
Kraftige
Tieniste.

Denne Au-
thors første
Overbeviis-
nings Tid.
Job. 28. 28.

Spørfm.
En Tieneris
Verk.

Den Hellig
Aand en Or-
dens, og ikke
Forvirrelsis
Aand.

Papistiske
Orden og
Embeder, &c.

Krig og
Blodstyr-
ning om
Kirke Regi-
mente.

derfor have visse Regler forskrevne, og Moder paa-
fundne, efter deris kiødelige og Jordiske Viisdom:
Vi tvert imod ere paa samme Grundvold, og stole
paa den Hellig Aands umiddelbare Hielp og Bi-
stand, som Gud haver givet sin Børn, til at lære
dem alle Ting, og at ledsage dem i alle Ting:
Hvilken Aand, saafom den er Ordens Aand, og
ikke Forvirrelsis, leeder os og alle, som den følge,
udi saadan en Smuk og sømmelig Orden, som Guds
Kirke anstaar. Men vore Modstandere, som have
udelukt sig selv fra denne Aanders umiddelbare Raad
og Bistand, have løbet ind udi mange Forvirrelser
og Uorden, i at søge at oprette en Orden herudi.
Thi somme ville have først en *Ypperste Biskop*, eller
Pave, at regere og være Første over alle; og under
ham atskillige Grader, *Cardinaler*, *Patriarcher*,
Erke-Bisper, *Præster*, *Degne*, *Under-Degne*, og der-
foruden, *Acoluthi*, *Tonsorati*, *Ostiarier*, &c. Og i deris
Theologie (som de Kalde det) *Professorer*, *Baccalaurei*,
Doctorer, &c. Og andre ville have en hver Nation
Independent, havende sin egen *Metropolitan* eller *Pa-
triarch*; og Resten hannem undergIVEN, som til-
forn. Andre igien ere imod al *Overhed* iblant *Pa-
storer*, og beskikke deris *Subordination* ikke af Per-
soner, men af Myndighed: som først et *Consistorium*,
eller Session, dernest en *Classis*, eller *Presbyterium*;
derefter et *Provincial*; og omsider et *National Mo-
de* eller *Forsamling*. Saaledes slide de hin anden, og
tviste iblant sig selv, om at beordre, atskille, og
stifte deris atskillige Ordener og Embeder; hvorom
der have været ikke mindre Stridighed, ikke alle-
niste i Ord og Skrift; men endog ved Fægtning,
Oprør, Krig, Ödeleggelse, og Blodstyrthing, end
om at Vinde, Kuldkaste og Oprette Regeringer.
Og disse sidste Tiders Historier ere ligesaa fulde af
atskillige Tragedier, agerede og foraarlagede for-
medelst dette *Aandelige* og *Kirke-Monarchie* og Re-
gimente, som de Historier i fordum Tid, der for-
teller om de Krige og Slagtninger, som hendte sig
baade

baade under det *Affyriske, Persiske, Gredske og Romerske* Regimente: Disse sidste, endskiönt paa saadan Grund, og iblant dem, som kaldis Christne, have ikke været mindre Blodige og Skrekkelige end de forrige iblant *Hedninge*, om deris udvortis Riger og Herredømme. Nu alt dette, baade iblant *Papister* Grund og Aarsag der- til. og *Protestanter*, kommer deraf, at de søge at op- holde en Form og Skygge, endskiönt de fattis Livet, Dyden og Kraften; endskiönt for mange af deris Ordener og Form, de have ikke engang det bare Navn i Skriften. Men tvert imod al denne store Haab af Formaliteter, Ordener, Regle og Regimenter, sig vi, at *Livet fornemmeligen bør at søgis efter, og Kraften, Dyden og Aanden, at kiendis og ventis efter, hvilken er Een* i alle de atskillige Navne og Embeder, som Skriften bruger; som er at see i *Cor. xii. 4.* (ofte tilførn meldet) *Der er Skilsmisse paa Naadens Gaver, men Aanden er den samme.* Og efterat Apostelen det heele Capitel igiennem, har viist, hvorledis den eene og samme Aand virker i, og levende giør en hver Lem; da viiser hand i *v. 28.* hvorledis Gud derved haver set i Kirken, først *Apostle*, dernest *Propheter, Lærere, &c.* Hvertil svarer ogsaa, *Eph. iv. 11.* viisende, hvorledis ved disse Gaver *hand haver givet nogle Apostler, nogle Propheter, nogle Evangelister, nogle Hyrder, nogle Lærere, &c.* Nu det var aldrig Christi eller Hans Apostlers Forfæt, at de Christne skulle, uden den Aand og Himmelske Gave, sette op en Skygge og Form af disse Ordre, og saa giøre atskillige Range og Grader, til at opholde et *Kiødeligt Embede* og Tieniste af Menniskens Paafund, uden Christi Aands Liv og Kraft: Dette er Anti-Christens Verk, og Ondskabs Hemmelighed, som har faaet overhaand i Affaldets mørke Nat. Men i en sand Christi Kirke, samlet af Gud ikke alleniste til at tro Sandheds Lærdom; men ogsaa til Christi Aand, Liv og Kraft, der er Guds Aands Herskere, Regentere, og Beordrere; som i en hver særdelis, saa i Almindelighed.

De, som
Aanden or-
dinerer til
Tienisten
høris af de-
ris Brødre,

Clerici og
LeegeMænd

Quindis
Personer
maa prædike

Modsig.

Svar.
Atskillige
Navne giør
ikke atskilde
Embeder,
men som
kand infalde
og findes i
een Person.

Og naar de komme sammen, at vogte paa Herren, og at Dyrke og Tilbede Hannem; da de, som Aanden ordinerer til Tienisten, opladende deris Munde, ved sin Gudommelige Magt og Indskydelse, og givende dem at Tilraade, Formane og Underviise med Dyd og Kraft; disse ere saaledis af Gud ordinerede og antagne til Embedet, og deris Brødre kand ikke andet end høre dem, annamme dem, og ære dem for deris Tieniste. Og saaledis er ikke dette Monopolizeret eller tilegnet et sært slags Folk, som kaldis Clerici (som til den Ende ere opdragne og oplærde, som andre Kiødelige Konstnere) og Resten foragtet som Laici, Leege, Ulærde eller gemeene Mænd; men det er Guds fri Gave, at udvelge hvem Hand feer got, enten Riig eller Fattig, Herre eller Svend, Gammel eller Ung, ja, Mand eller Quinde. Og de, som have dette Kald, de forkynde retteligen Evangelium, ikke i Ord alleene, men-baade i Kraft, og i den Hellig Aand, og i stor Visbed, i Thef. i. 5. og kand ikke andet end antagis og høris af Christi Faar.

§. XXV. Men dersom her imodsettis; At jeg siunis herved aldelis ingen Forskiel at giøre imellem Lærere og andre; hvilket er tvert imod Apostelen, som siger i Cor. xii. 29. Monne alle være Apostle? Monne alle være Propheter? Monne alle være Lærere? &c. Heraf foregive de, At jeg ogsaa imodfiger hans Lignelse i samme Capitel, om Christi Kirke med et Menniskelig Legeme; som hvor hand siger, v. 17. Dersom det gandske Legeme var et øye, hvor blev da Hørelsen? om det gandske var en Hørelse, hvor blev da Lugtelsen? &c. Apostelen ogsaa ikke alleniste giør Forskiel imellem Kirkens Lærere i Almindelighed fra de andre Lemmer, men ogsaa imellem dem selv, nevnnende dem atskilligen og ordentligen, Apostler, Propheter, Evangelister, Hyrder og Lærere, &c.

Angaaende det sidste Part af denne Modsigelse, hvortil jeg først skal svare; da er det klart, at denne Forskiel paa Navne er ikke at giøre Skilsmisse paa atskilde Embeder, men at give tilkiende de atskillige

lige

lige og mangfoldige Aandens Virkninger; en Maade at tale med brugelig af Apostelen *Paulo*, hvorudi hand undertiden er vidløftig til at udviise Guds Naadis Ære og Herlighed: som besynderligen, *Rom. xii. 6. Men efterdi vi have atskilde Naade-Gaver efter den Naade, som er givet os, enten vi have en Prophetie, da lader os prophetere efter Troens Maade; eller en Tieniste, da lader os blive i Tienisten; eller om nogen lærer, da vare sig paa Lærdommen; eller Formaner, paa Formanelsen.* Nu ingen vil sige af alt dette, at disse ere atskilde Embeder, og kand ikke være i een Person, som ogsaa alle disse andre Ting, som nevnis i efterfølgende Vers, nemlig, Elskelighed, Broderlig Kierlighed, Aandens Fyrighed, at laane Herberge, at være flittig, at velsigne, at glæde sig, &c. hvilket hand alligevel opregner, som atskillige Aandens Gaver, og efter denne Modsigelse kunde settis som atskilde og besynderlige Embeder, hvilket vilde være urimeligt.

For det andet; Paa disse Stæder, allerede anførte, sees klarligen, at det er ingen Skilsmisse paa atskilde Embeder; fordi alle bekiende, at *Hyrder* og *Lærere*, (som Apostelen der ikke mindre atskilder, end *Hyrder* og *Propheter*, eller *Apostle*) ere eet og det samme, og indfalde i samme Embede og Person; og derfor det samme maa sigis om Resten. Thi [*Prophetie*] som det bemerker at *foresige tilkommende Ting*, er vel en adskillig Gave, men ikke et adskildt Embede; og derfor sette ikke vore Modstandere det iblant deris atskillige Ordener: Ikke heller ville de negte, at jo begge kand være, og have været givne af Gud til nogle, som ikke alleniste have været *Hyrder* og *Lærere*, og at det der har indfaldet i samme Person med disse andre Embeder; men ogsaa til nogle *Lege-Mænd*: og saaledis, efter deris egen Bekiendelse, findis uden for deris Clericies Grendser. *Prophetie* i en anden Meening, nemlig, som det bemerker at *tale af Sandheds Aand*, er ikke alleniste besynderlig til *Hyrder* og *Lærere*, som saaledis bør

Prophetie
og at Pro-
phetere,
dets dobbel
Bemærkelse.

At Prophe-
tere, si til
alle Lærere
og alle Hel-
lige.
at

at *Prophetere*, men endog fellis til alle de Hellige. Thi endskiönt at Underviise, Lære og Formane, egentligen bequommer dem, som ere meere besynderligen kallede til Tienistens Gierning; dog er det ikke saa egentlig til dem, at det jo (naar de Hellige ere samlede, som nogen af dem bevægis af Guds Aand) er gemeent til andre: Thi nogle Gierning høre til alle i saadan Relation og Stand: *Competunt omni, sed non soli.* Saaledis at see og høre, ere et Menniskis egentlige Gierninger; saasom det kand egentligen udfigis om hannem, at hand *seer* og *bører*: dog ere de ogsaa tilfellis med alle andre Creature. Saa at *Prophetere* i denne Meening hører egentligen Lærere til; dog ikke saaledis, at det jo er gemeent og lovligt til andre *Hellige*, naar dertil drevne, endskiönt det dennem ikke tilhører i saadan Stand og Relation; fordi, endskiönt de saaledis bevægis og tildrivis, saa ere de dog ikke besynderligen kallede til Tienistens Forretning; som seeis af 1 Cor. xiv. hvor Apostelen vidløfteligen erklærer Kirkens Orden og gemeene Manneer, sigende v. 30, 31. *Men om noget bliver en anden aabenbaret, som sidder, da tie den første; thi I kunde alle Prophetere, den eene efter den anden, at alle kunde leere, og alle blive formanede*: hvilket viiser, at ingen er her udelukt. Men at der alligevel er en *Subordination*, efter den adskillige Gavis Maade annammet, viiser næste Vers. Og *Propheters Aander* ere *Propheter* undergivne: thi Gud er ikke *Uskikkeligheds Gud*, men *Freds*, ligesom i alle de Helliges *Menigheder*. Nu at *Prophetie*, i denne Meening, er tilfellis og vedkommer alle de Hellige, seeis af det 39. v. af samme Capitel; hvor talende om [*Alle*] i Almindelighed, hand siger; *Derfor, Brødre, tragter at Prophetere*; og i det første Vers tilraader hand dem, sigende; *Tragter efter Aandelige Gaver, men beller at I kunde Prophetere*.

Hvem ere
Evangelis-
ter? og om
nogen kand
saa kaldes
nu omstun-
der.

For det andet; Angaaende *Evangelister*, da kand mand sige det samme. Thi en hver, som prædiker *Evangelium*, er en *Evangelist*, og saa paafølgeligen er

er en hver sand Evangelii Lærere : ellers hvad Embede kand det egentligen bequemme, uden de skulle være saa daarlige at stadfeste, at ingen vare Evangelister, uden *Matthæus, Marcus, Lucas og Johannes*, som skrev Christi Livs og Lidelsis Historier? Og da var det ikke heller et besynderligt Embede, saasom *Johannes og Matthæus* vare Apostle, *Marcus og Lucas* Hyrder og Lærere; saa at de der komme sammen i een. Og det er urimeligt at tenke, at Apostelen brugte det Ord [*Evangelist*] alleniste til den særdelis Leylighed. *Calvinus* bekiender, At de, som prædike *Evangelium* i sin Reenbed, efter et Affalds Tid, kand retteligen kaldis Evangelister; og derfor siger, At der vare Apostle i hans Tid; og heraf kallede *Protestanterne* sig selv, da de først begyndte, *Evangelici*, eller *Evangeliske*.

Endeligen; En Apostel, om vi ansee Ordets Egen-
skab bemærker Een, som er sendt; og i henseende at
en hver sand Lærere er sendt af Gud, saa vidt er
hand en Apostel: Endskiönt de Tolv, fordi de vare
besynderligen sendte af Christo, kaldtis derfor Apo-
stle, καὶ ἑξοχῆν, eller per *Eminentiam*, det er, i høy-
este Maade. Dog var det ikke forbunden just til
dette Tal, som nogle daarligen indbilde sig; hvil-
ket er at see i det, at efter det Tal var fuldt, Apo-
stelen *Paulus* var siden saa kaldet: derfor slutte vi,
at disse ere ikke adskilde Embeder, men alleniste
Navne, brugte til at bemærke Guds Naadis meere
Herlige Opgang og Fremskinnelse. Som om en
Christi Tienere skulle nu omvende et heel Land til
den Christne Tro, endskiönt hand ikke havde noget
fært Embede; dog alligevel tviler jeg ikke, at jo
baade *Papister og Protestanter* vilde lide det, at mand
kalte saadan een en Apostel, eller en Evangelist. Af
denne Aarsag kalde *Jesuiterne* somme af deris Sekt
Apostler af *Indien, eller Japan*; og *Calvinus* vidner,
at der vare Apostler og Evangelister i hans Tid, for-
medelst *Reformationen*: Hvorfor vi have ofte hørt
Johannes Knox kaldet *Skotlands Apostel*. Saa at vi
slutte,

Hvo er en
Apostel?

De vare ik-
ke forbundne
til saadant
et Tal.

Om nogen nu
omstunder
kand kaldis
en Apostel?

Af hvad
Aarsag Jo-
hannes
Knox kaldtis
den Skotske
Apostel.

slutte, at *Tienere*, *Hyrder* og *Lærere*, indslutte *Alle*, og at det er ikkun *eet* Embede. Og derfor i den henseende dømme vi, at der ikke bør at være nogen *Præcedentie* eller Overhed iblant dem: Hvilket her at beviise, giøris ey fornøden, saasom det vitløfteligen er handlet af dem, som have negtet det de kalde *Diocesial Biskoppers Myndighed*.

3 Sær.

Alle have Frihed at prophete ved Aanden.

§. XXVI. Anlangende den første Part af Modsigelsen, nemlig, at jeg *siunis at giøre ingen Forskiel imellem Lærere og Folket*; da svarer jeg: Derfom det forstaaes om en Frihed til at tale og *Prophete* ved Aanden, da siger jeg, alle maa det giøre, som dertil bevægis, som tilforn er beviist. Men vi tro og stadfeste, at somme ere meere besynderligen kallede til Tienistens Verk; og derfor ere af Herren gjorde dygtige dertil: hvis Forretning er meere ideligen og besynderligen at underviise, formane, paa-minde, oversee og vaage over deris Brødre; og at som der er dennem noget meere anliggende i den henseende, end en hver gemeen Troende; saa iligemaade, i den Stand og Relation, bør Flokken at give dem saadan Lydighed og Ærebødighed, som ommeldis i disse Skriftens Vidnisbyrd, *Heb. xiii. 7. 1 Theff. v. 12, 13. 1 Tim. v. 17. 1 Pet. v. 5.* Iligemaade foruden disse, som ere saaledis særligen kallede til Tienisten, og idelig Arbeide i Ord og Lærdom, ere der ogsaa *Aaldinge*; hvilke, endskiønt de ikke bevægis til et ideligt Vidnisbyrd, i Ords Kundgiørelse; dog alligevel, som de der ere opvoxne i Sandheds Verk og Erfarenhed i deris Hierter, vaage over og hemmeligen advare de Unge, tage Omfarg for Enker, for de fattige og Faderløse; og see til at intet fattis, men at Fred, Kierlighed, Eenighed, Samdregtighed, og Sandhed bliver opholdet i *Christi Kirke*; og dette svarer til de *Degne*, som der omtalis i *Giern. vi.*

De, som ere Aaldinge, tage Omfarg for Enker, Fattige og Faderløse.

*Den Distin-
ction imel-
lem Clerici-
et og Leeg
findis ikke i
Skriften.*

Det, som vi imodsette, er den Forskiel imellem *Laiciet* og *Clericiet* (hvilket ikke findis i Skriftens) hvorved ingen er antagen til Lære-Embedet, uden

faa-

saadanne, som til den Ende ere optugtede paa Aca-
demier, og underviiste i *Logik* og *Philosophie*, &c.
og saa tiene deris Tid til at lære denne *Konst* eller
Handtering at *Prædike*, ligesom mand lærer en anden
Konst; hvorved alle andre ærlige Danne-Mænd, som
ikke have lærdt denne *Hedenske Konst*, ere udelukte
fra dette *Privilegium*. Og saaledis, den som er en Stu-
dent opdraget, maa ikke have nogen redelig Hand-
tering, hvorved at fortjene sin Føde, naar hand en-
gang har sat sin Tanke til *Prædikestolen*; men hand
maa søge sig et Præste-Kald, og saa har hand sin
vissé *Hyre* til at underholde ham. Ligesaa maa hand Deris Drags
og adskillis fra andre ved sine Klæders Farve; thi
hand maa alleniste bære *Sorte* Klæder, og maa være
Artium Magister: Men meere herom herefter.

§. XXVII. Som denne Maade at ordinere Mænd
til Tienisten er ikke liig Kirkens Brug i Apostlernis
Tider, saa har der stor Ondskab følget paa. Thi
først; Forældre seende baade den Ære og Profit,
som hengde ved *Clericiet*, have ofte besluttet deris
Børn dertil endog fra deris Barndom, og opdraget
dem derudi. Og andre, som ere komne til Alders,
have af samme Aarsag slaget sig til dette Væsen;
og havende disse Naturlige og Forvervede Dygtig-
heder, som agtis saa fornødne til en Tienere, ere
derved antagne; og saaledis opfostrede i Dovenhed
og Vellyst, holdende det dennem en Spot at arbeide
med deris Hænder; alleniste de studere udaf deris
Bøger, til at giøre en Discurs een eller to gange om Clericiets
Sndering
Boger;
Ugen, imens Timeglasset rinder: Da dog Guds Guds Gave
for sommis.
Aands Naade og Gave, til at kalde, begave, og
dygtiggjøre til Tienisten, forsommis og ringe agtis.
Og mange Gierige, Arge, Jordiske, og Kiødelige
Mennisker, som have et bare Skin og Form, men
ere fremmede til nogen indvortis Naadens Virkning
i deris Hierter, ere indbragte og indvelge sig selv;
og saaledis, formedelst dem, Død, Ufrugtbarhed, og
Mørkhed, og paafølgeligen Vrang-dyrkelse, Vild-
farelse, og Afguderier, er kommen ind og har for-
drevet

dervet Kirken. Og de, som nôye vil give Agt derpaa, ſkal finde, at det var ſaaledes at Affaldet kom an; hvorpaa jeg kunde give mange Exempler, ſom jeg for Kortheds Skyld haver udelat. Thi ſaaledes kom Embedet, og den Ære og Ærbødighed, ſom dertil hørde, at beſtaa i det bare Navn, ſaa at naar en Mand var engang ordineret til en Biſkop eller Præſt, da hørdis og trodis hand, enddog hand havde intet af Aanden, Kraften og Livet, ſom de ſande Apoſtler og Tienere vare udi; at i en kort Tid Succellionen kom til at beſtaa udi et Navn og Titel, og Embedet dertil forbunden, og ikke til Naturen, Dyden og Livet. Hvilket gjorde dem ikke lenger at have Chriſti Embede, og være hans Tienere, men alleniſte en Skygge og forfengeligt Billede deraf: hvilket da det ogſaa forfaldt, var i nogle Aldre ſaa forandret, at ikke alleniſte Legeme forfvandt; men og Formen var forandret og fordervet; ſaa at det kand langt bedre ſigis om den (ſaa kallede) Chriſtne Kirke, ſom var diſputerede om *Theſeus* hans Baad, (hvilken ved de mange Stykker nyt Timmer, var aldels forandret) *om det var den ſamme, eller en anden?* Men i henſeende, at den førſte havde været af *Eeg*, og de ſidſte Stykker ſat ind af raadden Fyrretræ, og at Formen ogſaa var ſaa vidt forandret, at den intet var liig den førſte; da giordis ingen Diſputatz derom fornøden, men mand maatte letteligen have ſluttet, at det var aldels en anden, beholdende intet uden Navnet, og det ogſaa ikke retteligen. For det andet; Af denne Forſkiel imellem *Laiciet* og *Clericiet*, følger ogſaa denne Miſbrug, at gode, ærlige Handverks Mænd, og andre, ſom ikke have lærdt denne Konſt og Handtering at Prædike, og ſaaledes ere ikke Licentierede og tilladte dertil efter de Regle, ſom de iblant ſig ſelv have foreſkrevet; diſſe, ſiger jeg, betagne af en falſk Meening at det er ikke lovligt for dem at have noget med Tieniſten at beſtille, eller at de ere i nogen Maade dygtige dertil, af Mangel paa den Lærdom, forſømme der-

Den forder-
vede Kirke
dignet ved
Theſeus
hans ſtikke-
de Baad.

Miſbrug ſom
følger paa
den Forſkiel
imellem
Leeg og
Clerici.

ved

ved denne Gave i dem selv, og ofte udsukke Guds Aands reene Bevægelse i deris Hierter: hvilken, dersom den var adlyd, kunde ofte være meere til Kirkens Opbyggelse, end mange af de Lærdis sammen fikrevne Prædikener. Og saaledis herved foragtis Apostelens Befalning og Formanelse, som tilraader i *Thess. v. 19, 20. Udslukker ikke Aanden, Foragter ikke Prophetier.* Og alt dette giøris af dem, som kalde sig Christne, og rose sig, at deris Religions første Prædikere og Forfremmere vare slige Eenfoldig og Ulærde Handverks Folk. Ja, endog Protestanterne, ikke mindre end Papisterne; iligemaade deris egne Historier berette, hvorledis det slags Ulærde Mennisker, ved Guds Aand, uden Lærdom, paa atskillige Stæder meget befordrede Reformationen.

Baade Protestanter og Papister forkste Handverks Folk fra at prædike, hvilke dog meget forfremmede Reformationen.

Heraf sees, at ligesom i Kald og Dygtighed, saa i at Bede og Prædike, og de andre særdelis Tienistens Forretninger, en hver sand Tienere bør at kiende Guds Aand, ved dens Dyd og Liv, at følge og hielpe hannem: Men saafom dette angaar Dyrkelse, da skal jeg vidløfteligere tale derom i den næste Fremsettelse om Dyrkelse.

Den sidste Ting at agte, og eftersøge, er, en Evangeliske Tieneris Underholdning: Men førend jeg kommer dertil, da holder jeg det fornøden at handle korteligen om Quinde-Kiønnets Prædiken, og at fremsætte voris Meening i denne Handel.

Efter som Mand og Quinde er Eet i Christo Jesu, og Hand har givet sin Aand til een saavelsom en anden; da naar Gud ved sin Aand bevæger en Quinde, holde vi det ikke ulovligt for hende at prædike i Guds Folkis Forsamling. Ikke heller holde vi, at det Paulus i 1 Cor. xiv. 34. lafter paa Ubetenksomme og Squaldervurne Quind-Folk; iblant Corintherne, som bemøiede Kirken med deris unyttige Spørsmaal: Eller det 1 Tim. ii. 11, 12. At Quind-folk skulle lære sig i Stilhed, og ikke være Herre over Manden, at være i nogen Maade Stridig imod denne Lærdom; fordi det er klart, at Quind-Folk have

Quindis Personers offentlige Beden og Prædiken stadfæstet.

Pro-

Propbeteret og Prædike i Kirken, ellers havde Joels Ord været ilde brugte af *Petra*, *Giern. ii. 17.* Og saafom *Paulus* selv, i samme Epistel til *Corintherne*, giver Regle, hvorledis Quind-Folk skulle forholde sig i at bede og prædike, da ville det være en aabenbare Modsigelse, dersom ovenbemelte Stæd skulle tagis i en vitløftigere Meening: Og samme *Paulus* taler om *Quinde*, som arbeidede med hannem i Evangelio; og der staar skrevet, at *Philip* havde fire *Døttre*, som propbeterede. Og endeligen, mand kand ikke negte, at Gud nu omstunder haver krafteligen omvendt mange Siæle ved Quindis Personers Tieniste, og derved ogsaa ofte trøstet sine Børns Siæle: Hvilken umodsigelige Erfarenhed giør dette utvilagtigt. Men herneft forefalder at handle om *Tieneris Underholdning.*

4 Spørgs-
Tieneris Un-
derholdning.

Tieneris Un-
derholdning.

§. XXVIII. Vi friligen bekiende, som Fremfættelsen foreholder, at der er en stor Skyldighed dennem paalagt, til hvilke Gud sender, eller iblant hvilke hand opreiser en Tienere, at de (om fornôden giôris) staa hannem bi i hans Nôdtôrftighed. For det andet; At det er hannem lovligt at annamme, hvad som er fornôden og bequommeligt. Hvilket at beviise giôris ey Behov, saafom vore Modstandere det letteligen bifalde, thi det som vi stadfeste er, at dette er alt hvad disse Skriftens Vidnisbyrd, angaaende denne Ting, beslutte; *Gal. vi. 6. 1 Cor. ix. 11, 12, 13, 14. 1 Tim. v. 16.* Det som vi da imodfette i denne Handel, er; først, At det skulle være Nôd og Tvungen og Limited. For det andet, At det skulle være Overflôdigt, Kaafteligt og Prægtigt. Og for det tredie, Dets aabenbare Misbrug, hvorom jeg ogsaa korteligen skal handle.

I.
Imodvunden
Underhold-
ning.

Angaaende det første, da nôdis vore Modstandere at have Tilflugt til *Lowens* Exempel; en Tilflugt de bruge til at forsvare de fleeste af deris Vildfarelser og Vrangdyrkelser, som ere tvert imod Evangelii Natur og Reenhed.

De sige, *At Gud forordnede Leviterne Tiende ; derfor børe de ogsaa dem til, som tiene i de Hellige Ting under Evangelio.*

Modfig.

Jeg svarer ; Alt dette, som heraf kand sluttis, er, at ligesom *Præsterne* under *Lowen* havde en Underholdning forvissat dem, saa iligemaade have *Tienere* og *Prædikere* under *Evangelio* ; hvilket ikke negtis : Men denne Lignelse holder ikke derudi, at de skulde have det selv samme ; efter som *først*, der er intet udførligt Evangelisk Bud der for, hverken af Christo eller Hans Apostle. For det *andet* ; Denne Liighed holder ingenlunde imellem *Leviterne* under *Lowen*, og *Lærerne* under *Evangelio* ; fordi *Leviterne* vare een af *Israels* Stammer, og saa havde Ræt til en Part af Landets Arvelod, ligesaa vel som de andre deris Brødre ; og som de ikke havde nogen Lod, da var dette dennem given i Stæden derfor : Herneft den *Tiende Part* af *Tienden* var allenist forundt *Præsterne*, som betiente Alteret, Resten var for *Leviterne* ; saa og til at forvare i Behold, til at underholde *Enker* og *Fremmede*. Men disse *Prædikere*, foruden dette at de have deris Arv efter deris Forældre, saa vel som andre Mænd ; ville dog have al *Tiende*, og intet give til *Enker* og *Fremmede*. Men angaaende *Tienden*, skal jeg ikke viidere handle, saasom adskillige have tydeligen og lærdeligen handlet derom i Særdelighed ; saa ogsaa atskillige *Protestanter* bekiende dem ikke at være *jure Divino* : Og Liigheden, i henfeende til Indkomstens Værdi, holder heller ikke ; men allenist i Almindelighed, i henfeende til en Underholdnings Pligt. Hvilken Underholdning, endskiönt Tilhørerne ere pligtige til at give, og forfomme deris Skyldighed, dersom de det ikke giøre ; dog at det ikke bôr at annammis, ey heller tvingis, beviiser jeg ; fordi Christus, da hand udsende sine Apostle, sagde ; *I bære annammet det uforskyldt, giver det uforskyldt*, Mat. x. 8. og de havde Frihed til at tage Mad og Drikke, af dem som bød det dem til deris Nødtørst. Hvilket

Svar.
Tiende var
beskikket for
Leviterne,
ikke for
Evangelii
Prædikere.

i Aarsag.
Evangelii
um bôr at
prædikis
uforskyldt,
uden saa me.
get om Aar-
et.

viiser,

viiser, at de ikke skulde søge eller kræve noget med Vold, eller sette sig en vis Priis, eller giøre tilforn nogen Contract; som Prædikere, baade iblant *Papist* og *Protestanter*, nu omstunder giøre; hvilke vil ikke prædike for nogen, uden de først ere forvifede paa faa meget om Aaret: Men tvert imod, disse skulde giøre deris Skyldighed, og friligen meddeele (som Herren skulde forordne dem) hvad de havde annammet, uden at søge eller at vente Belønning.

N. Arnolds
Svar til I
have an-
nammet
det ufor-
skyldt.

Det Svar som hertil givis af *Nicolaus Arnoldus*, Exercit. Theolog. Sect. 42, 43. bør ikke at forglemmis; men at optegnis til hans og hans Brødris Ævige Ihukommelse: thi hand svarer friligen paa denne Maade; *Vi have ikke annammet uforskyldt, og derfor ere ikke pligtige til at give uforskyldt.* Svaret, bekiender jeg, er redeligt og reent ud: Thi derfom de, der annamme uforskyldt, skulde give uforskyldt; da siunis at ville følge, ved en Modfættelsis Regel, at de, som ikke annamme uforskyldt, bør ikke at give uforskyldt; og saaledis giver jeg det Magt. Alleniste de maa ogsaa bifalde mig, enten at de ikke prædike ved og efter Guds Naade og Gave annammed; ey heller kand de som gode Huusholdere over den atskillige Guds Naade, som en hver fand Lærere bør at være: eller og de have bekommet denne Naade og Gave ved Penge, som *Simon Magus* vilde forvervet den, saasom de ikke holde sig selv pligtige til at udgive den uden Penge. Men jeg troer visse- ligen, at hand ikke meente, at det var af Guds Naade og Gave de burde at prædike; men af deris *udstuderede Kunst* og *Lærdom*. hvilket har kost dem meget Arbeide, som ogsaa mange Penge paa Aca- demiet. Og derfor, som den der setter sine Penge i Banken, venter sig Rente derfor; saa disse Stude- rentere, som have spenderet deris Penge paa denne Prædike Kunst, tenke at de med rette maa sige, at *de ikke have annammet uforskyldt*; thi det har kost dem baade Penge og Umage, og derfor vente de sig igien baade Penge og Plaseer. Og derfor, saasom

S. Magus.

Arnoldus

Arnoldus faar Penge for at lære fine unge Studentere denne Præste-Konst, og Prædike-Verk; saa agter hand, at de skulle vel betalis, førend de igiengive det til andre. Det var et gammelt Ordspraag, *Omnia venalia Romæ*, det er, *Alting er til Kiøbs i Rom*; men nu maa samme Ordspraag tilleggis *Franequer*: *Alting til Kiøbs udi Rom, saa til Franequer.* Og derfor maa *Arnoldi* Studentere, naar de gaa ud at prædike, dristeligen herved søge og annamme deris Hyre, ladende deris Tilhørere forstaa deris Mesteris Regel; *Nos gratis non accepimus, ergo neque gratis dare tenemur.* Men saa kand de atter ivare, at de fornemme dem og deris Mestere ikke at være Christi Tienere; hvilken, da hand udsendte fine Disciple, gav dennem denne Befalning, *I have annammet det uforskyldt, giver det uforskyldt*; og derfor vil vi ikke have nogen eders Lære, fordi vi befinde, at I ere af dem, *som see efter Profit fra deris* *Esa. 56. 11.* *Quarteer.*

§. XXIX. For det *Andet*; De Skriftens Vidni-^{2 Aarsag.} sbyrd, som dette fremsætte, ere af samme Natur som de, der befale Kierlighed og Rundhed imod de Fat-^{Menneskens frivillige Gierninger kand ikke forbindis.} tige, og Redebondhed til at laane Huus, &c. Men disse ere ikke, ey heller kand være forbundne til en vis Summa, fordi de ere bare fri Gaver, hvor Lydighed til Befalningen ligger i Giverens gode Villie, og ikke i det som er given; som Christus viiser i det Exempel af *Quindens Skerv.* Saa at, endskiønt der er en Skyldighed paa Christne, at give deris Lærere udvortis Ting; saa kand der dog ingen vis Quota foreskrivis, uden med Giverens eget Samtykke; og noget lidet af een kand rettere fuldfylde denne Skyldighed, end en stor Deel af en anden. Og derfor som Kierligheds og Huuslaans Gierninger kand hverken foreskrivis, eller tvingis; saa kand dette ikke heller.

Vil mand sige, *At Lærere maa og bør at tilraade, overtale, ja, og alvorligen at formane Christne, (dersom de finde dem derudi forsømmelige) til Kierligheds og Huuslaans Gierninger, og saa maa de ogsaa til at give Underholdning.*

Modsig.

Jeg

Svar.

Paulus fræ-
bæde at E-
vangelium
maatte være
uden Bekost-
ning.

Jeg svarer ; Alt dette taler intet om en foreskreven og tvungen Underholdning, for hvilket der ikke kand givis en eeniste vigtig Beviisning af Skriften. Jeg bekiender, at Lærere maa bruge Formaning i dette saa vel, som i nogen anden Ting, som Apostelen til *Corintherne*, viisende dem deris Skyldighed : Men det var sømmeligt for de Lærere, som det giøre, paa det at deris Formanings Vidnisbyrd kand have dis meere Fynd, og være dis meere fri fra al Gierigheds og Selvsøgenheds Mistanke, at de kunde aabenbarligen sige for Guds Afsiun det, som samme Apostel hosföyer paa samme Leylighed ; *1 Cor. ix. 15, 16, 17, 18.* Men jeg haver intet brugt af disse Stykker. Men jeg haver ikke skrevet dette, at det skal saa vorde med mig, thi jeg vilde beller döe, end at nogen skulle giøre mig min Roes forfengelig. Thi dersom jeg prædiker Evangelium, er det mig ikke en Roes ; thi Fornødenhed benger mig over, saa væ mig, dersom jeg ikke prædiker Evangelium. Thi dersom jeg giör det gierne, faaer jeg Lön, men giör jeg det ikke gierne, saa er en Husholder-Embede mig dog betroet. Hvad er da min Lön ? at naar jeg prediker Evangelium, jeg skal fremsette Christi Evangelium uden Bekostning, saa jeg ikke skal vanbruge min Magt i Evangelio.

3 Aarsag.

Paulus
søgte ingens
Sølv eller
Guld.

For det Tredie ; Som der er hverken Befalning eller Exempel for denne foreskrevne og tvungne Underholdning i Skriften ; saa Apostelen, i hans alvorlige Affkeed advarer den *Ephesiske* Kirkis Hyrder og Lærere der imod, *Giern. xx. 33, 34, 35.* Men, dersom dette havde enten været lovligt eller brugeligt, da havde hand heller tilraad dem at lade sig nöye med deris forligte Hyre, og ikke være graadige efter meere ; da hand viiser dem, *Först*, af sit eget Exempel, at de ikke skulle vente eller begiere nogen Mands Sølv eller Guld. For det andet, at de böt at arbejde med deris Hænder til at forverve sig en redelig Underholdning, som hand havde giort. Og endeligen, hand tilraader dem saa at giøre af Christi Ord ; *Fordi det er meere velsignet at give, end at tage ;* viisende, at det er saa langt fra hvad en sand Lærere böt

bør at søge efter, eller vente, at det heller er en sand Lærere en Byrde, og et Kaars, at være under saadan Mangels Fornødenhed.

§. XXX. For det *Fierde*; I Fald saadan tvungen ^{4 Aarsag.} og foreskreven Underholdning skulle tilladis, da ville det giøre Christi Tienere just liige med de Legesvenne, som Propheten setter sig imod. Thi naar en Person giør en Contract, eller bliver forligt med Folket, at prædike for saa meget om Aaret, saa at hand ikke vil prædike, uden hand faar denne Hyre; og søger at tvinge Folk dertil med Vold; da kand det ikke negtis, at saadan een prædiker for Hyre og Løn, og saa *søger sin Profit fra sit Quarteer*: og *bereder Krig imod dem, som intet giver dem for deris Mund*: Men dette er et særdelis Merke paa en falsk Prophet, og en Legesvend, og derfor kand ingenlunde bequemme en sand Christi Tienere.

*Ingen Legesvend be-
quem til
Christi E-
vangelium.*

Mic. 3: 5.

Derneft, at en overflødig Underholdning, som er meere end vel fornøden giøris, ikke bør at tagis af Christne Lærere, udkræver ikke megen Beviis, saasom de Middelmaadige og Ædru, baade iblant *Papister og Protestanter*, bekiende det samme, og med en Stemme fette sig imod *Clericiets overmaade store Indkomst*: Og at stadfeste det med Skriftens Beviis, hvad kand være klarere, end det som Apostelen byder *Timotheo*? 1 Tim. vi. 7, 8, 9, 10. hvor hand baade viiser, hvormed vi bør at være fornøyede, og deris Farlighed, som søge efter meere; og saasom denne Skyldighed at give Lærere Underholdning er grundet paa deris Nødtørftighed, og de, som have Leylighed til at arbeide, berømmis i det de heller forskyde, end tage; da kand det ingenlunde være dennem lovligt at tage meere, end fornøden giøris. Og fandeligen, dersom de vare Rette og Gudfrygtige, endskiønt Nødtørftige, da vilde de heller tage for lidet, end viise deris Graadighed efter for meget.

*Maadelige
Protestan-
ter og Papi-
ster Klage
over Cleri-
ciets over-
maade Ind-
komst.*

§. XXXI. Nu, at der er stor Overdaadighed og Misbrug herudi iblant Christne, seelis af de store Indkomster,

II.

Præsternis
og Biskop-
pernis over-
flødige Ind-
komst.

komster, som baade *Papistiske* og *Protestantiske* Bisper og Præster have ; saasom mand vel maa sige, uden nogen *Hyperbole*, at nogle visse Personer have meere Indkomst om Aaret, end Christus og Hans Apostle havde al deris Livs Tid ; hvilke dog alligevel ikke fattedis hvad som det udvortis Menniske var fornøden, og uden Tvivl fortiente det langt bedre, end disse, som nu nyde den Fylde. Men det er aabenbarligt, hvor vel disse Bisper og Præster elske deris fæde Beneficia, og den Ære og Vellyst, som henger derved, at de ikke agte enten Christi eller Hans Apostlers Exempel eller Lære, i denne Handel.

Modfig.

Men dette forekastis gemeenligen, At Christne ere blevne saa baardbiertede og almindeligen skiøtte saa lidet om Aandelige Ting, at dersom Lærere ikke havde en vis og foreskreven Underholdning bantbevet ved Lowen, da maate de og deris Familier døe for Hunger.

Soar.

De som sendis af Gud, fattis intet ; de arbeide med deris Hænder.

Jeg svarer ; Denne Modfættelse maatte have nogen Fynd, i henfeende til en kiødelig Tieniste, bestaaende af naturlige Mennisker, som ere uden Aandelig Liv, Dyd, og Kraft ; og saa befatter en Underholdnings Fornødenhed til saadan Tieniste : Men den angaar dem intet, som ere kallede og sendte af Gud, som ikke udsender nogen paa sin egen Omkostning ; og saa gaa ud i Guds Kraft og Myndighed, at omvende Folket fra Mørket til Ljus ; thi saadanne kand forlade sig paa ham, som sender dem, og tro at Hand tager Omfarg for dem, vel viidende at Hand udkræver intet af nogen, uden hvad Hand giver Magt til at udrette ; og saa naar de komme tilbage, om Hand spørger, kand sige, at de fattedis intet. Og disse naar de sette sig ned nogensteds til Bolig, (saasom de ere af Gud umiddelbarligen begavede, og have ikke fornøden at laane eller staae hvad de prædike af Bøger, og saa dermed spendere deris Tid) begive sig strax til nogen lovlig Handtering, og arbeide med deris Hænder, som Paulus gjorde, da hand samlede den *Corintbiske Kirke*. Og dersom denne Modfættelse havde nogen Vigtighed i sig,

fig, da skulle Apostlerne og de første Lærere aldrig gaaet ud til at omvende Folk, af Frygt for Mangel. Lærer ikke Christi Lærdom os, at Eventyre alting, og Forlade alting, og Tjene Gud? Kand de da holdis for Christi Tienere, som frygte for at prædike Hannem, uden at de faa Penge derfor; og ville ikke giøre det, uden de ere vissé paa Betalning? Hvad er Tienisten til, uden at giøre de Hellige fuldkomne, og faa at omvende dem fra den Haardhiertighed?

Men du vilt sige, *Jeg haver arbeidet og prædiker for dem, og de ere endnu haardhiertede, og vil intet give mig.* Modsig.

Da visseligen har du enten ikke været sendt dem af Gud, og faa din Tieniste og Prædiken har ikke været iblant dem i Christi Liv, Dyd, og Kraft, og faa har du intet fortient, eller og de have forskudt dit Vidnisbyrd, og faa ere ikke værdige; og fra saadanne bør du ikke at vente, ja, ey heller at tage noget, om de vilde give dig det, men du burde at *ryste Støvet af dine Fødder*, og gaa fra dem. Og hvor løs og forfengelig denne Modsigelse er, sees klarligen, i det at i de mørkiste og største Vrangdyrkelsis Tider, Præsternis Indkomst forøgedis mest, og de vare rigeligst belønnede, da de det minst forskyldte. Saa at den, som er i Sandhed sendt af Gud, som hand ikke har fornøden at frygte, faa ey heller vil hand ræddis for Mangel, faa lenge hand tiener en god Herre; ey heller vil hand af denne Mangel affkrekis fra sin Tieniste. Og sandeligen, de som giøre denne Modsigelse, viise klarligen, at de ikke tiene den Herre Christo, men deris egen Bug, og dette giør dennem faa omhyggelige og bange, at de skulle fattis Føde dertil.

§. XXXII. Til Slutning, angaaende denne Underholdnings Misbrug; da dersom mand skulle igennem løbe dem alle, dog ikkun løseligen, kunde mand formedelst deris overflødige Menge giøre en stor Bog deraf. Thi denne Misbrug, tillige med

Z

andre,

Mat. 10. 14.
Dersom de
forskyde dit
Vidnisbyrd,
da ryst Stø-
vet af dine
Fødder.

II
D. mange
misbruge
Præsterni
Underhold-
ning med sig
forer.

andre, indtæeg sig i Affaldet, hvoraf der var intet i de første Tider: da optog Lærerne ingen *Tiende*, ey heller nogen foreskreven eller tvungen Underholdning; men de, som fattedis, havde deris Trang fornøyet ved Kirken; og andre arbeidede med deris Hænder. Men da Forfølgelserne vare forbi, og Keyser og Konger antog det Christne Navn, da blev disse store Mænds Nidkierhed snart misbrugt ved Clericiets Gierighed, som snart lærde at ombytte deris Hytter med Printzelige Pallatzer; og gave sig ikke Ro, indtil de efterhaanden selv komme til at blive Førster, intet ringere i Pragt, Overdaadighed og Hofmodighed; saadan en Maade at leve paa, som de ærlige *Fisker-Mænd, Peder og Johannes*, og *Telte-Mageren Paulus*, aldrig eftertragtede, og maa skee ligesaa lidet indbildte sig, at nogen, som gav sig ud for at være deris Efterfølgere, skulle have komme til saadan Stand. Og saa snart Bisperne vare saaledis nedfatte og varme i Sædet, da forglemmende en Christens Levnet og Verk, begyndte de gemeenligen at trættis om det høyeste Sæde og største Indkomst, en hver stræbede efter det fædeste Stykke. Det er ogsaa jammerligt at betenke, hvor snart denne Ondskab indsneg sig iblant *Protestanterne*; som neppeligen havde sat sig i nogen Stand, førend *Clericiet* iblant dem begyndte deris gamle Tone, og lade see, at endskiönt de havde forladt den *Romerske* Biskop, saa vare de dog ikke findede at forlade deris gamle Beneficie: og derfor saa snart nogen Første eller Regering afkaste *Pavens* Myndighed, og saa nedbrød *Kloster*, og *Nunnerier*, og andre Vrangdyrkelsis Monumenter; da begyndte det Reformerede Clerici strax at ligge Övrigheden i Örene, at intet befatte sig med Kirkens Fædrene Jord og Gods; ideligen paaftaaende, at der ikke maatte giöris nogen lovlig Brug af denne store Indkomst, som af Vrangdyrkelse var Kirken (saa kaldet) tillagt, til Regeringens Beste og Nytte, hvilket de ansaa som det ugudeligste Kirke Rov.

Protestanterne endskiönt de forlode *Paven*, vilde dog ikke forlade derige *Papistiske* Indkomster.

Men ved at opholde dette slags Underholdning til *Tienisten*, og *Clericiet*, saa kaldet; er der først en Snare lagt til *Gierighed*, som er Afguds Dyrkelse, og af alle Ting mest skadelig, saa at mange af *Gierighed* og *Begierlighed* til slem Vinding, have ladet sig lokke til at være Prædikantere, at de derved kunde komme til et Stykke Brød. Derfom en Mand har mange Børn, da vil hand have een af dem en Præst, hvilket om hand erholder, da agter hand det saa got, som en Arvelod; saa at et fædt Præste-Kald har altid mange Opvartere, og hvad Stikpenge, Careffen, Flatteren, og andre skammelige Gierninger, brugis til at nyde disse Ting, er alt for aabenbare, og giøris ey fornøden at beviise.

1. Clerici-
ets *Gierig-*
hed.

Den forargelse, som heraf reiser sig iblant Christ-
ne, er saa aabenbar, at det er bleven et Ordsprog, at *Kirke Sækken er aldrig fuld*. Hvorved forsøm-
mende Guds Naade og Gave, en største Deel iblant dem have ingen anden Regel eller Tildrift, i at antage een Kirke heller end en anden, uden den største Indkomst. Thi endskiönt de falskeligen foregive, naar de antage og komme til deris Kirke, at de have intet andet Öyemerke, end *Guds Ære*, og *Sielis Sæligbed*; dog derfom dennem foresalde et fædere *Præste-Kald*, da strax finde de det meere til Guds Ære, at begive sig fra det forrige, og til dette. Og saaledis giøre de sig ingen Samvittighed; om at ofte skifte, da de dog beskyldte os, at vi tilstæde vore Tienere at gaa fra en Stæd til en anden, og ikke at være forbundne til en Stæd; men vi tilstæde dette, ikke til at forverve Penge, men som oprörde af Gud. Thi derfom en Tienere er kaldet til at betiene paa nogen vis Stæd, da bør hand ikke at forlade den, uden Gud kalder ham derfra, og da bør hand at adlyde: thi vi giøre *Guds Villie indvortis aabenbare* og ikke *Kierlighed til Penge*, og meere *Profit*, voris *Forflyttelsis Grundvold*.

Kirke-Sæk-
ken aldrig
fuld. Et
Ordsprog.

For det andet; Af denne Misbrug er ald den
Overdaadighed og *Ladbed* udsprungen, som mesten
Deelen

2. Clerici-
ets *Over-*
daadighed.

Deelen af *Clericiet* leve udi, endog iblant *Protestanterne*, saavelsom *Papisterne*, til Christendommens store Forargelse. Thi som de ikke have lovlige Handtering, at arbeide med deris Hænder, og faa Overflødeligen og Kosteligen underholdis, da leve de her i *ørkeløshed* og *Overdaadighed*: Og der seeis gemeenligen meere *Hoffærdighed*, *Forfængelighed* og *verdslig Ære* i deris *Quinder* og *Børn*, end i mange andre; hvilket er alt for vitterligt til at skiulis.

3. Clerici-
ets Ubarm-
hertighed.

For det *Tredie*; Herved blive de faa indtagne af *Kierlighed til Penge*, at der er ingen liig dem i *Ondskab*, *Argbed* og *Grumbed*: Derfom mand negter dem deris *Hyre*, da rase de som drukne Mænd, larme, storme, og ere ligesom *Afsindige*. Mand kand snarere fornøye den skarpiste *Creditor*, end dem; hvilket de Fattigis *Klagemaal* i *Almindelighed* bekræfter. Thi de ere langt klygtigere i at optage deris *Tiende* af *Faar*, *Gies*, *Svin* og *Eg*, &c.

Fattige En-
ker kand
ikke undgaa
Præsterns
graadige
Hænder.

og at see langt nøyere derefter, end efter deris *Floks* *Lemmer*: de ville ikke lade fare den minste *Skerv*, og den fattigste *Enke* kand ikke undgaa deris *graadige Hænder*. De kand høre *Tyve Løgne* ustraffede, og ligesaa mange *Eder Sværis* i deris *Paahør*, uden at fortørne dem; og langt større *Ondskab* end alt dette, kand de see igiennem *Fingre* med. Men est du dem noget skyldig, og vegrer dig at betale, da har du intet andet at vente, end *Krig* imod dig, og de vil merke dig med det forfærdelige *Navn* af en *Kirke-Røvere*, og uden *Naade* sende dig til *Helvede*; ret ligesom du havde fyndet den *Synd* imod den *Hel- lig Aand*. Af alle *Folk* kand vi best bære *Vidne*

Anti-Chri-
stens Verker
Argbed,
Afsind, Ond-
skab.

herom; thi *Gud* haver viist os denne *Fordervelige* og *Anti-Christiske Tieniste*, og kalled os ud derfra, og samlet os til sin egen *Kraft* og *Liv*, at være et *ad- skildt Folk*, faa at vi ikke tør foreenis med, og høre disse *Anti-Christiske Legesvenne*, ey heller give dem i deris *Mund*, og underholde dem: O! hvad *Ondskab*, *Avind*, og *Grumhed* har dette oprørt i deris *Hierter* imod os? At endskiönt vi have ingen

af

af deris Vare, og ey agter at Kiøbe dem, vel viidende, at de duer intet; dog vil de nôde os til at give dem Penge: og fordi vi ikke kand det giøre for Samvittigheds Skyld, da have vore Lidelser derfor været utallige. Ja, at fortelle al deris Grumhed, og atskillige slags Umenniskelighed brugt imod os, vilde fylde en temmelig Historie. Disse gierige Legesvenne ere komne til den Grad af Ondskab og Bitterhed, at mange fattige Arbeids Folk have været førde mange Miile fra deris egne Boliger, og henfatte i Fengsler, somme To, somme Tre, ja, somme Siuv Aar tillige, for mindre end fire Rix Daler. Jeg kiender en stakels Enke, som for Tiende af hendis Gies, som ikke kom til en Rix Daler, var henfat i Fengsel over fire Aars Tid, Tredive Miile fra hendis Huus. Ja, for dette have de med Vold og Magt plyndred Folkis Huse og Gods, og borttaget og forderved mange, ja, hundrede gange meere, end kravet var: ja, mange have herved sat til deris Uskyldige Liv, og ere dôde i deris *skidne og stinkende Hull og Fengsler*. Og nogle af disse Præster have været saa forbittrede, at Gods saaledis bortrôvet, kunde ikke fornøye dem, men de maa ogsaa stille deris Lyft med at slaa slide og saare uskyldige Mænd og Quinder, fordi de (for Samvittigheds Skyld) ikke kunde fylde deris Mund.

*En Enke
var fire Aar
i Fengsel for
Tienden af
hendis Gies.*

*Somme have
mist deris
Liv i stin-
kende Hull
og Fengsler,
andre slagne
af Præsterne
&c.*

Den beste Vey derfor til fulde at reformere og borttage alle disse Misbruge, med deris Aarsag og Rôdder, er, at borttage al *vis og tvungen Underholdning og Hyre*: og saasom disse Ting vare fordum givne af Folket, at de derfor blive tilbage kallede til det almindelige Skatkammer; hvilket kunde være Folket til stor Nytte, saasom derved de store Skatter og Tynger, som dem er paalagde, kunde derved got giøris, og de selv derved befriis. Og de som ville kalde og beskikke sig selv Lærere, lad dem efter deris Tykke underholde dem: Og de som af Guds Aand kaldis og bevægis til Tienisten, have ikke fornøden at tvile, at de som annamme dem, og

*De som ville
holde disse
mange Læ-
rere, lad
dem og selv
underholde
dem;*

smage af deris Tienistis Frugter, jo vil forsiune dem hvad de have fornøden, og der skal ingen Low giøris fornøden til at tvinge Folk at betale dem: thi Hand, som sender dem, vil tage Omfarg for dem; og de iligemaade, havende Føde og Klæde, ville dermed lade sig nøye.

Den Forskiel
imellem
Quækernis
og deris
Modstande-
ris Tieniste.

§. XXXIII. Summen da paa det som sagt er, bliver denne, At den Tieniste, som vi forsvare, og som Herren haver opretted iblant os, er, i alle dens Parter, lig Apostlernes og den første Kirkis sande Tieniste. Da den Tieniste vore Modstandere søge at opbolde og forsvare, som den i alle dens Parter er ulig deris, saa er den tvert imod lig de falske Propheters og Lærers, som vidnis imod og fordømmis i Skriften: som faaledis korteligen kand befattis.

Sande Tie-
neris Kald.

I. Den Tieniste og de Tienere vi forsvare, Ere saadanne som ere umiddelbarligen kallede og sendte af Christo og Hans Aand til Tienistens Gierning: Saa vare de hellige Apostle og Propheter, som er at see af disse Stæder, Mat. x. 1, 5. Eph. iv. 11. Heb. v. 4.

1. Men den Tieniste og de Tienere vore Modstandere forsvare, Ere saadanne, som ikke have noget umiddelbar Kald fra Christo, hvortil Aandens Bevægelse og Ledfagelse ikke boldis fornøden; men som kaldis, udsendis, og ordineris ved onde og ugudelige Mennesker: Saadanne vare fordem de falske Propheter og Lærere, som sees af disse Sprag, Jer. xiv. 14, 15. Cap. xxiii. 21. og xxvii. 15.

Sande Tie-
neris Led-
fagere.

II. De Tienere vi forsvare, Ere saadanne, som bevægis og ledsagis ved Guds Aand, og ved Hans Naadis Kraft og Virkning i deris Hierter, ere i nogen Maade Omvendte og Igienfødde; og saa ere fromme, hellige, og naadefulde Mennesker: Saadanne vare de hellige Propheter og Apostle, som vi see af 1 Tim. iii. 2, 3, 4, 5, 6. Tit. i. 7, 8, 9.

2. Men de Tienere vore Modstandere forsvare, Ere saadanne, til hvilke Guds Naade er ikke nogen fornøden Dygtighed; og saaledis kand være sande Tienere, efter deris Meening, endskiønt de ere ugudelige, ubellige,

og de flemmiste Mennesker. Saadanne vare de falske Propheter og Apostle, som er at see af *Mic. iii. 5, 11. 1 Tim. vi. 5, 6, 7, 8, &c. 2 Tim. iii. 2. 2 Pet. ii. 1, 2, 3.*

III. De Tienere vi forsvare, *Ere saadanne, som handle, betiene, forrette Embedets Verk; ikke af deris egen blotte naturlige Styrke og Dygtighed, men som de røris, bevægis, opholdis, behielpis og indskydis af Guds Aand, og betiene efter den Gave annammet, som gode Husholdere over den atskillige Guds Naade: Saadanne vare de hellige Propheter og Apostle, 1 Pet. iv. 10, 11. 1 Cor. i. 17. ii. 3, 4, 5, 13. Giern. ii. 4. Mat. x. 20. Marc. xiii. 11. Luc. xii. 12. 1 Cor. xiii. 2.*

Sande Tieners Verk.

3. Men de Tienere vore Modstandere forsvare, *Ere saadanne som ikke vogte efter, eller vente, eller have Guds Aand fornøden til at bevæge og ledsage dem i Embedets Foretning; men hvad de giøre, det skeer af deris egen naturlige Styrke og Dygtighed, og hvad de have sammen sanket og staalet af Skriftens Bogstav, og andre Bøger, og saaledis udtale det i deris egen Visdom og Veltalenhed, og ikke i Aandens og Kraftens klare Bevilling: Saadanne vare de falske Propheter og Apostle, som ommeldis, Jer. xxiii. 30, 31, 32, 34, &c. 1 Cor. iv. 18. Jud. 16.*

IV. De Tienere vi forsvare, *Ere saadanne som ere bellige og ydmyge, og ikke trættis om Høyheden og det øverste Sæde; men heller stræbe at ydmyge sig for bin anden, og tiene hver andre i Kierlighed; ey heller begiere at skillis fra andre i deris Klædedragt og store Phibacteries, ey heller søge at bilfis i Markeder, eller øverste Sæder i Giestebud, eller det fornemste Sted i Synagogerne; ey heller at kaldis af Mennesken Mestere, &c. Saadanne være de Hellige Propheter og Apostle, som viifis af Mat. xiii. 8, 9, 10. og xx. 25, 26, 27.*

Sande Tieners Ydmyghed.

4. Men de Tienere vore Modstandere forsvare, *Ere saadanne, som stræbe og trættis om Høyheden, og paastaa at gaa over bin anden; begierende og storagteligen søgende efter ovenbemelte Ting: Saadanne være*

de falske Propheter og Apostle i forrige Tider, *Mat. xxiii. 5, 6, 7.*

Sande Tieners Fri Gave.

V. De Tienere vi forsvare, *Ere saadanne, som have annammet uforskyldt, og derfor give uforskyldt; som ikke begiere nogens Sôlv, Guld, eller Klæder; som ikke søge Menniskens Gods, men søge dem, og deris Sielis Salighed: hvis Hænder forbuerve deris egen Nôdtôrft, arbeidende ærligen til at nære sig selv og deris Familier. Og dersom de nogentid kaldis af Gud, saa at Herrens Verk hindrer dem fra at bruge deris Handteringer, tage hvad dem friligen givis af dem, som deel agtliggiôris i deris Aandelige Ting; og havende Fôde og Klæde, ere dermed fornôyede: Saadanne vare de Hellige Propheter og Apostle, som beviisfis af Mat. x. 8. Giern. xx. 33, 34, 35. 1 Tim. vi. 8.*

5. Men de Tienere vore Modstandere forsvare, *Ere saadanne som ikke have annammet uforskyldt, ville ey beller give uforskyldt; men ere gierige, giôrende det som de ikke bôr, for slem Baade; som at prædike for Hyre, og at Spaa for Penge, og see efter Vinding fra deris Quarteer, og bereede Krig imod dem, som intet give dem for deris Mund, &c. Graadige Hunde, som aldrig have nok. Hyrder, som fôde sig selv, og ikke Hiorden; edende det Fæde, og klædende sig selv med Ulden; som forkiôbe Siæle; og følge efter Balaams Vey, hvilken der elskte Uretferdigheds Lôn. Saadanne vare de falske Propheter og Apostle, Esa. lvi. 11. Ezech. xxxiv. 2, 3, 8. Mic. iii. 5, 11. Tit. i. 10, 11. 2 Pet. ii. 1, 2, 3, 14, 15.*

Sande Tieners Liv og Dygtighed.

Og med eet Ord, Vi forsvare et Hellig, Reen, Aandelig og Levende Tieniste, hvor Tienerne baade ere Kallede, Dygtiggiorde, Ordinerede, Bevægede og Ledfagede i alle deris Tienistis Trin ved Guds Aand; hvilket naar det fattis, da holde vi, at de ophøre at være *Christi Tienere.*

Men de, agtende dette Liv, Naade og Aand, ingen Væsentlig Part af deris Tieniste, stræbe derfor at opholde et Menniskelig, Kiôdelig, Vissen, Ufrugtbar og Dôd Tieniste; hvoraf vi (dis verre) have
feet

seet Frugten i de fleeste deris Kirker : Om hvilke Herrens Ord er fuldkommet, Jer. xxiii. 32. Jeg sendte dem ikke, og ey befol dem det, og de gavnede jo ikke dette Folk, siger HERREN.

Den Ellefte Fremsettelse.

Om G U D S D Y R K E L S E.

Al sand og behagelig Guds Dyrkelse ofris i Hans egen Aands indvortis og umiddelbare Indskydelse og Led-Hvad den sand Dyrkelse er, som er Gud behagelig. sagning, hvilken er hverken forbunden til Stæder, Tider, eller Personer. Thi endskiönt vi bør at Dyrke Hannem altid, i det vi bør at findis stedse i Hans Frygt; dog i henseende til dens udvortis Udviisning i Bønner, Lovfange og Prædikener, bør vi ikke at giøre det hvor og naar vi ville; men hvor og naar vi Hvorledis den bør at forrestis. bevægis dertil ved Hans Aands hemmelige Indblæfning i vore Hierter; hvilke Gud hører og antager, og aldrig feyler at bevæge os dertil, naar fornøden giøris; hvorom Hand selv alleene best veed at skiønne og dømme. Al anden Dyrkelse derfor, baade Lovfange, Bønner, og Prædikener, som Menniskens forretter i sin egen Villie, og egen bestemte Tid, som hand baade kand begynde og ende naar hannem behager, og giøre, eller lade, som hannem got siunis, enten det er en foreskreven Form, som et Liturgi eller Ritual, &c. eller Bønner strax opfundne, ved Sindets naturlige Evne og Krefter, de ere alle ikkun Vrangdyrkelse, Selvgiort Tieniste, og vederstyggelig Afguderi i Guds Aasiun, hvilken bør at for-Vrangderkelste, Selvgiort Tieniste og Afguderi. negtis, og fraskillis, i denne Herrens Aandelige Aabenbarelsis Dag. I hvor vel det monne have behaget Hannem, (som saa igiennem Fingre dermed i Vantvittighedsens Tider, i henseende til noglis Eenfoldighed og Oprigtighed, og Hans egen uskyldige Sæd, som ligesom lag begraven i Menniskens Hierter under en stor Haab Vrandyrkelse) at blæse paa disse døde og

og tørre Been, og at opvekke nogle Aande-dræt, og svare dem; og det indtil Dagen skulle klarligere opkomme og frembryde.

§. I. **M**ENNISKETS Skyldighed imod Gud bestaar fornemmeligen i disse Tvende Almindelige Stykker. 1. I en bellig Overeens-stemmelse med Guds reene Lov og Lius, saa at baade forsage det Onde, og stedse findis i Retferdigheds og Fromheds ôvelse, efter Guds Hellige Bud og Befalninger. Og 2. I at give Gud den Ære, Dyrkelse og Tilbedelse, som Hand af os fordrer og udkræver; hvilket befattis under det Ord Dyrkelse. Om det forrige have vi allerede handlet, saa og om de Christnis atskillige Relationer, saa som de ere atskilde ved de særdelis Naadens Maader, som til en hver ere uddeelte; og i den henfeende have deris atskillige Embeder i *Christi Legeme*, som er *Kirken*. Nu kommer jeg til at tale om Dyrkelse, eller om de Gierninger, hvad heller hemmelige eller offentlige, almindelige eller særdelis, hvorved Mennisken giver Gud den Deel af sin Skyldighed, som umiddelbarligen angaar Hannem selv: Og som *Lydigbed er bedre end Offer*, saa er ikke noget Offer behageligt, uden det som giôris efter Hans Villie, som det er opofret. Men Menniskene, findende det lættre at ofre i deris egen Villie, end adlyde Guds Villie, have opfundet mange *Ofringer*, uden *Lydigbed*; og tenkende at bedrage Gud, som de giôre hin anden, give Ham et Skin af Tieniste, Ære og Dyrkelse, da de ere indvortis fremmede, baade fra Hans Hellige og Retfærdige Liv, og de reene indvortis Aandens Drag, hvorudi den behagelige Dyrkelse og Offer alleniste opofres. Heraf kommer det, at der ikke er nogen Ting, angaaende Menniskens Skyldighed mod Gud, hvilket iblant alle slags Folk haver været meere fordervet, og hvorudi Satan haver meere taget overhaand, end at forvirre Menniskens Sind herudi: Og som iblant mange andre saa og iblant dem som kaldis *Christne*, intet har været meere for-

Sand Dyr-
kelse og
Skyldighed
mod Gud
fordervet.

forstyrret og fordervet, som nogle *Papister*, og *Protestanter* bekiende. Som jeg friligen holder med hvad *Protestanterne* herudi have Reformeret fra *Papisterne*; saa agter jeg ikke her at befatte mig med de Tvistigheder som derom ere imellem dem: Alleniste det er mig nok med dem at negte, som nogen Part af den sande Guds Dyrkelse, det afskyelige Afguderie, og vederstyggelige Vrangdyrkelse, den *Papistiske Messe*, *Helgenis* og *Englers Tilbedelse*, *Reliquiers Æregiørelse*, *Gravers Besøgelse*, og alle disse andre Vrangdyrkelsis Ceremonier, *Brødre-skaber*, og uendelige *Pillegrimsfærd af den Romerske Synagoge*. Hvilket altsammen er nok til at overbevise *Protestanterne*, at *Anti-Christen* har haft stôrre Fremgang herudi, end i noget andet Stykke i den *Christne Religion*; og derfor er det dem høyligen fornôden at betragte, om de herudi have gjort en klar og fuldkommen Reformation; hvorom der ligger en Tvistighed imellem dem og os. Thi vi finde mange *Greene* ved dennem at være afhugne, men Roden endnu staaende; nemlig, en *Dyrkelse* forrettet i og af Menniskens egen Aand og Villie, og ikke ved og af Guds Aand: Thi den sande *Christen* og *Aandelige Guds Dyrkelse* var saa tiiligen forliift, og Menniskens Viisdom og Villie beblandede sig selv saa aldelis herudi; at baade Affaldet i denne henseende har været høiest, og Reformationen herfra, i henseende til den onde Rod allervanskeligst. Derfor lad ikke *Læseren* hasteligen forarge sig over voris forrige Fremsettelse i denne Handel; men herudi taalmodeligen høre voris egen Forklæring, og jeg haaber (ved Guds Bistand) at fremviise, at endskiönt voris Lærdom og Maade at tale med siunis fremmed og atskild fra alle andre flags *Christne*; saa er den dog gemeffig med den *Reene Christne Religion*, og mest fornôden at agtis og efterfølgis. Og at borttage al Misforstands Grund, (thi jeg var nød at tale i faae Ord, og derfor meere mørkeligen og tvilagteligen, i Fremsettelsen selv) da er det først fornôden at fremsette og forklare voris Meening, og aabne Tvistighedens Tilstand. §. II.

Papistiske
Messe (Afguderie) for-
negtet, med
al deris Væ-
sen.

Om Prote-
stanterne
have til ful-
de Reforme-
ret?

I.
Hvad Dyr-
kelse her
omtalis.

§. II. Og først, Lad dette merkis, at hvad her er stadfæstet, talis om *Guds Dyrkelse under Evangeliske Tider*, og ikke om den Dyrkelse, som var under og før *Lowen*: Thi Guds fynderlige Befalninger til Menniskene i *de Tider*, ere ikke nok til at Forlove os nu at giøre de samme Ting; ellers skulle vi nu, som da, ofre Gud behagelige Ofringer, hvilke alle bekiende at være affkaffede. Saa at hvadsomhelst maatte have været baade Berømmeligt og Behageligt under *Lowen*, maa nu med rette kaldis Vrangdyrkelse, ja, og Afguderi. Saa at *Arnoldus* i denne henfeende meget ubequømmeligen og ubesindeligen taler imod denne Fremfættelse, [*Exercit. Theolog. sect. 44.*] sigendis; *At jeg negter al offentlig Dyrkelse, og at, efter min Døm, saadanne som i Enochs Tid offentligen begyndte at kalde paa Herrens Navn; og de som efter Guds Befaling ginge trønde gange op til Jerusalem at tilbede; og at Anna, Simeon, Maria, &c. vare Afguds Dyrkere, fordi de brugte de Tidens offentlige Dyrkelse: Saadan en Paafølgelse er meget ubequem, og ikke mindre daarlig og urimelig, end om jeg skulle indføre af Pauli Tiltale til de Galater, for deris Affald til de Jødiske Ceremonier; at hand derfor fordømmer Mosen og alle Propbeterne, som daarlige og vankundige, fordi de brugte disse Ting: Denne haftige Mand, ikke tagende i Agt de atskilte Tidens Væsen, forløb sig saaledis ubesindeligen. Endskiønt en Aandelig Dyrkelse monne have været, og uden Tvivl var af mange øvet under Lowen, i stor Eenfoldighed; dog vil det ikke følge, at det var ingen Vrangdyrkelse at bruge alle de Ceremonier, som de brugte, hvilke af Gud vare Jøderne anordnede, ikke som de Ting, der vare den sande Dyrkelses Værelse, eller fornødne af dem selv til at forhverve eller vedligeholde en bellig Samfund imellem Hannem og Hans Folk; men af Medlidenhed til dem, som vare geneigne til Afguderi. Endskiønt da i dette, som i mange andre Ting, Substantien eller Legemet erholdtis under Lowen af dem, som*

Ceremonier
under
Lowen ikke
Essentiel til
sand Dyr-
kelse,

vare

vare rette Aandelige ; dog var det omgivet og over-
skygget med mange *Skikke* og *Ceremonier*, som ikke
ere lovlige for os nu at bruge under *Evangelio*.

§. III. For det *andet* ; Endskiönt jeg figer, at
denne Dyrkelse er hverken forbunden til Tid, Stæd,
eller Personer ; dog ville jeg ikke faaledis forstaaes,
som jeg dermed meente at sette til Side alle Tider
og Stæder til Guds Dyrkelse : Gud forbyde at jeg
skulle have faadan en Tanke ! Ney, vi ere ikke af
dem, som *bolde os fra Forsamlinger* ; men have visse
Tider og Stæder, hvorpaa vi flitteligen komme til-
sammen (ey heller kand vi lade os drive derfra ved
Menniskens Trusler og Forfølgelser) at *opvarte Gud*
og *dyrke Hannem*. Vi agte det fornôden for Guds
Folk at komme tilsammen, fordi, saa længe som vi
ere beklædte med dette udvortis Tabernakel, da er
det fornôden, at holde ved lige en Indbyrdis og
Siunlig Samfund og Felliskab, til at bære et udvor-
tis Vidnisbyrd for Gud, og at have hin andens Nær-
værelse, Personligen, saavelsom Aandeligen : At
fornemme den indvortis Kierlighed og Aandens Ee-
nighed, er de Hellige til stor Opmuntring og For-
friskelse.

II.
Sand Dyr-
kelse er ikke
forbunden
til Tid,
Stæd, eller
Personer.

Fornoden-
hed at kom-
me tilsam-
men.

Men det som vi fordømmer, er dette, at i Stæ-
den at Guds Aand skulle være Menniskens Anførere,
Leedere, Tildrivere og Regerere i de særdelis Dyr-
kelsis Övelser, naar de Hellige ere komne tilsammen,
da er denne Aand sat til Side i sine Virkninger, i at
opsætte en besynderlig Mand eller Mænd at prædike
og bede i deris egen Villie ; og alle de andre ude-
lukkis, endog fra at tro, at de bôr at vente efter
Guds Aand til at anrøre og ledsage dem herudi : Og
faaledis forfømmende det, som skulle giøre dem le-
vende i dem selv, og ikke tøvende at føle Guds
Aands reene Indblæfninger, dem at følge og adlyde,
henge alleniste af deris Prædikere, og høre hvad
hand haver at fige.

1. Selvgi-
ort Dyr-
kelse setter
Guds Aand
til Side.

For det *Andet* ; I det disse besynderlige Mænd
komme ikke did til at møde Herren, og fortøve

2 Guds Ords
sande Læ-
ren.

Hans

Præsterne
prædike hen
i Veyret de-
ris udfunde-
rede Prædi-
kener.

Om Dage
ere Hellige?

Hans Aands indvortis Bevægelfer og Virkninger; og faa bede, fom de fôle Aandens Blæfning i, og igiennem dem; og at prædike, fom de finde fig felfv oprôrde og bevægede af Guds Aand, og fom den giver Udtale; og faaledis at tale et Ord i Tide til at forfrifke dem fom ere trætte, og efter fom Folkets Siælis Stand og Tilftand udkræver; ladende Gud ved fin Aand baade bereede Folkets Hierter, faa og faa indgive Prædikeren at tale hvad fom er bequem og beleyligt for dennem: Men hand haver hamret tilfammen i fit Kammers, efter fin egen Villie, ved fin Mennifkelig Lærdom og Viifdom, og med at ftæle Sandheds Ord af Skriftens Bogftav, og fammenlappe andre Mænds Skrifter og Arbeide, faa meget fom kand holde ud at tale en Time, mens Glaffet rinder, og uden at fôle eller fortôve Guds Aands indvortis Indfkydelfe, udfiger hand det samme i Veyret, enten det bequemmer fig til Folkets Tilftand, eller ikke; og naar hand haver endet fin Prædiken, giôr hand fin Bôn ligefaa i fin egen Villie; og der er *en Ende paa dette Væfen*. Hvilken *Gemeen Vedtagne Dyrkelse*, fom den ingenlunde er Gud behagelig; faa hvor ufrugtbar og unyttig den er dem, fom derudi ôve fig, lader fig nokfommeligen tilfiune af atskillige Landis nærværende Tilftand. Saa feer mand da, at vi ere ikke imod *viffe Tider* for Guds Dyrkelse, fom *Arnoldus* imod denne Fremfættelse, *Seft. 45.* ubefindelligen andrager; umagende fig unytteligen at beviife det fom ikke negtis: Allenifte faafom diffe Tider ere bestemte til udvortis Mangelighed, da maa vi derfor ikke tenke, med *Papifterne*, at diffe dage ere *Hellige*, og leede Folk vrangeligen at hôytideligen holde dem; vel viidende, at *alle Dage ere lige bellige i Guds Aafun*. Og endfkiönt det ikke er nu mit Forfæt at forlengge min Materie med *Proteftanternis* Tviftigheder, om den *Fôrste Dag i Ugen*, fom gemeenligen kaldis *Herrens Dag*; dog faafom det her bequommeligen indfalder, fkal jeg korteligen give voris Meening derom.

§. IV. Vi, seende ingen Grund derfor i Skriften, ^{Om den Første Dag i Ugen, som gemeenligen kaldes Herrens Dag.} kand ikke være faa Lætsindige, at tro, enten at den *Jødiske Sabbath* nu bør at holdis, eller at den *Første Dag i Ugen* er kommen i dens Stæd, som den rette *Christne Sabbath*; hvilket vi, med *Calvino*, tro at have en meere *Aandelig Meening*: og derfor erkien- de vi ikke nogen Moral Pligtighed ved det *fjerde Bud*, eller andensteds, at holde den *Første Dag i Ugen meere end en anden*, eller at der er nogen Hellighed derudi. Men *først*, saasom det er fornøden, at der skulle nogen Tid sættis til Side, for de Hellige at komme tilfammen, til at vogte paa Herren: Og at, for det *andet*, det er fornøden, at de ere under- tiden afløsfede fra deris udvortis Væsen: Og at, for det *tredie*, Fornuft og Billighed udkræver, at Tie- niste-Folk og Bæster have en hvile Tid forundt dem, til at lætte deris idelige Arbeide: Og at, for det *fjerde*, vi see, at Apostlerne og de *Første Christne* brugte den *Første Dag i Ugen* til disse Ender; da finde vi os selv noklommeligen tilbøyede for disse Aarsager at giøre ligesaa, uden at vrangeligen for- vende Skriften til at finde en anden Aarsag: hvilket at det ikke derudi findis, mange *Protestanter*, ja, *Calvinus* selv, over det *fjerde Bud* har overflødeligen beviist. Og enddog vi derfor komme tilfammen, og holde os fra Arbeide paa denne *Dag*, dog hindrer det os ikke fra at have *Forsamlinger* til Guds Tie- niste paa andre Tider.

§. V. For det *Tredie*; Endskiönt vi, efter den Guds Kundskab, som os er aabenbaret ved Aanden, formedelst denne Liufets meere fuldelige Fremskin- nelse, hvilket vi trøe, at Herren nu haver ladet op- gaa i disse Tider, finde det voris Skyldighed at frem- viise den Reene og Aandelige Dyrkelse, som er Gud behagelig, og overeens stemmende med Christi og Hans Apostlers Vidnisbyrd; og iligemaade at vidne imod, og fornegte ikke alleniste aabenbare Vrang- dyrkelse og Afgaderi, men ogsaa al skinhe lig Vil- Dyrkelse, som ikke staar i Guds Kraft: Dog, siger jeg,

Dyrkelsen i Affaldet. jeg, negte vi ikke al deris heele Dyrkelse, som have baaren det *Christne* Navn, endog i Affaldet, ligesom Gud aldrig havde hørt deris Bønner, eller antaget nogen af dem : Gud forbyde at vi skulle have faa liden Kierlighed ! Den sidste Part af Fremsettelsen viiser langt anderledis. Og som vi ikke ville være faa *ubesindige* paa den eene Side at slutte, at enddog der vare mange Vildfarelser og Mørkhed, der omringede og skiutte dem i *Babylon*, at derfor ingen af deris Bønner vare hørde og antagne af Gud ; faa ville vi ikke heller paa den anden Side være faa *uagtomme*, at slutte, at fordi Gud hørde og ynkedis over dem, derfor bør vi at blive i disse Vildfarelser og Mørkhed, og ikke komme udaf *Babylon*, naar Gud haver os det aabenbaret. Den *Papistiske Messe*, &c. troer jeg, hvad deris egentlige Væsen angaar, at være *vederstyggelig Afguderi* og *Vrangdyrkelse*, og saaledis tro og *Protestanterne* ; dog vil hverken de eller jeg bekræfte, at i *Papisteriets* Mørk ingen Oprigtige og Trohiertige Mennisker, dog de vare nidkiere for disse *Vederstyggeligheder*, vare hørde eller antagne af Gud : Hvo kand negte, at *Bernbard*, *Bonaventura*, *Taulerus*, *Thomas a Kempis*, og atskillige andre have baade kiendt og smaget Guds Kierlighed, og følt Guds Aands Dyd og Kraft arbeidende med dem til deris Salighed ? Og dog alligevel bør vi jo at forsage eller negte disse Vrange Dyrkelser, som de fandtis udi. De *Calvinske Presbyterianer* laste paa (og jeg siger ikke uden Aarsag) de *Biskoppelige* og de *Lutherske Liturgi*ers ufrugtbare og døde Form ; og dog, som de ikke ville negte, at der jo haver været nogle gode Mænd iblant dem ; faa ikke heller tår de negte, at da den gode Fremgang var erholdet, at omsætte de offentlige Bønner i de atskillige Landis egne Tungemaal, endskiønt vedtagne i et *Liturgie*, jo var Gud behagelig, og undertiden havde med sig Hans Kraft og Nærværelse : Dog ville de *Presbyterianer* ikke deraf slutte, at de *Almindelige Bønner* skulle endnu være i Brug ; faa iligemaade, endskiønt vi skulle bekiende,

*Papistiske
Messe, &c.*

*Bernhardus, Bonaventura,
Taulerus, Thomas a
Kempis,
have smaget
Guds Kierlighed.*

*Biskoppers
Liturgier,*

bekiende, at formedelst Guds synderlige Barmhertighed og Medlidenhed, der have været trohiertige Mennisker, baade iblant *Papister* og *Protestanter*; dog kand vi derfor ikke samtykke med deris Veye i Almindelighed, eller lade af at opholde den *Aandelig Dyrkelse*, som Herren kalder alle til, men blive ved at bære Vidne imod alt hvad som staar den i Veyen.

§. VI. For det *Fierde*; at komme da nærmere til *Tvistighedens rette Stand*, angaaende den *offentlige Dyrkelse*, da holde vi det for allis Skyldighed, at være flittige i at komme tilsammen (og hvad vi have været, og ere, i denne Handel, kand vore Fiender i *Engeland*, som have brugt alle Midler at hindre vore Forsamlinger til at dyrke Gud, være Vidne til) og naar komme tilsammen, da bør det første og største Verk af alle og en hver at være dette, at bie efter Herren; og settende til Side alle deris egne Tanker og Indbildninger, at føle Herrens Nærværelse, og at erfare en ret *Forsamling i Hans Navn*, hvor Hand er *midt iblant*, efter sit Løfte. Og som en hver saaledis famlis, og indvortis i deris Aand sammen komme, saavelsom udvortis i deris Personer; der den Livsens hemmelige Kraft og Dyd erfaris at forfriske Sielen, og Guds Aands reene Indblæfsninger og Bevægelser erfarligen fornemmis; hvorved, naar Prædikener, Bønner eller Lovsange udflyder, Guds behagelige Dyrkelse retteligen forrettis, Meenigheden til Opbyggelse, og Gud til Velbehagelighed. Og her forbindis ikke Guds Aand til nogen sær Person, ikke heller frembringer nogen sin sammenskrabede og overlæde Lestie; men en hver udgiver hvad Herren indgiver i Hiertet: og det udtøris ikke i Menniskens Villie og Viisdom, men i *Aandens Kraft og Vidnisbyrd*. Ja, endskiønt der ikke talis eet Ord, dog forrettis denne sande Aandelige Tieniste, og Christi Legeme opbyggis; ja, det skeer vel undertiden, og har ofte hendt sig iblant os, at mange Forsamlinger have endet uden eet Ord talt; og dog have vore Siele været høyiligen styrkede og forfriskede,

Offentlige Dyrkelses Forsamlinger beskrevet.

Dens herlige Dispensation.

og vore Hierter aldelis indtagne af Guds Aands og Kraftis Følelse, hvilket foruden Ord har været uddelt fra eet Kar til et andet. Dette er vel fremmed og utroligt, til det naturlige og kiødelig-findede Menniske, som tenker at al den Tid er spilt, hvorudi intet talis, som med de udvortis Sandse kand fattis; og derfor skal jeg lidet vidløftigere herom handle, som een der kand tale af en vis Erfarenhed, og ikke af blotte Beretning, om dette underlige og herlige Væsen; hvilket haver faa meget meere af Guds Viifdom og Herlighed i sig, som det er tvert imod Menniskens Aands Villies og Viifdoms Natur og Egenskab.

Stille Herrens Opvartning.

§. VII. Som der kand intet være meere tvert imod Menniskens naturlige Villie og Viifdom, end at *tie for* og *bie efter Herren*; faa ikke heller kand det erholdis, eller retteligen begribis af Menniskens, uden hand demper sin egen Villie og Viifdom, faa at hand bliver aldelis villig at være Gud gandske undergiven. Og derfor var dette ikke prædiket, ey heller kand vorde forretted, uden ved dem som befinde, at ingen udvortis Ceremonier, ingen Skikke, ingen Ord; ney, ikke de beste og fundeste Ord, ikke end Skriftens egne Ord, kand fornøye deris trætte og bedrøvede Siæle: Thi hvor alle disse end findis, der kand det Liv, Kraft og Dyd, som giøre disse Ting dueelige, fattis. Disse, siger jeg, vare tildrevne at lade alle udvortis Ting fare, og at være som dumme for Herren; og som de vare henviiste til det indvortis Principium, det *Liv* og *Lius* i dem selv, som den ypperligste Lærere, der *ikke ydermeere skal bortflye*, faa kom de derved til at lære at tøve efter Herren, efter den Livs og Naadis Maade af Hannem annammet, og at afstaa fra deris egne hastige Ord og Gierninger, i den Naturlige Villie og Forstand, og føle efter denne indvortis Livsens Sæd; at som den bevæger, faa de maa følge, og ved dens Kraft oprøris, enten til at Prædike, Bede eller Siunge. Og faaledis af dette Hovedstykke og Principium om Menniskens Taushed, at hand *ikke i Guds Væsen* skal handle, af sig selv, indtil hand *et anrørt* ved

Esa. 30. 20.

Guds *Lius* og *Naade* i *Hiertet*, opsprang denne voris Manneer at sidde tilfammen i Taushed, og vente tilfammen efter Herren. Thi, naar mange faaledis troende, og af egen Erfarenhed oplærde, komme tilfammen i Herrens sande Frygt, da begive de sig ikke strax til at Tale, Bede eller Siunge, &c. faafom de frygte at de skulle forhafte sig i deris egen Villie, men en hver giør sin Fliid indvortis at hengive sig til den Naadens Maade i dennem selv, og ere ikke alleniste Tyffe og Stille i henfeende til Ord, men og afholde sig fra alle deris egne Tanker, Indbildninger og Begieringer; vogtende faaledis i en hellig Tilforladenhed paa Herren, og kommende tilfammen ikke alleniste udvortis paa een Stæd, men indvortis i *Een Aand*, og i *Eet Jesu Navn*, hvilket er Hans Kraft og Virkning; da komme de derved til at nyde og føle dette Livs Oprørelse, hvilket som det tager overhaand i en hver besynderligen, bliver som en Forfrisknings Flod, der udrinder over den gandske Forsamling: Thi naar Mennisket, og Menniskens Duelighed og Viisdom, bliver dempet og ligesom fastlenket i en hver besynderligen, og Gud ophøyet, og Hans Naade indtager *Hiertet*; da bliver Hans *Navn Eet i alle*, og Hans Herlighed frembryder, og overskygger alle; og der er saadan en hellig Frygt og Ærbødighed i en hver Siæl, at der som det naturlige, verdslige og viise skulle opkomme i nogen, eller noget, som ikke er overeens stemmende med dette Aandelige Liv, da bliver det strax neddempet, og underdømt. Og naar nogen, formedelft denne Kraftis Udbrydelse, er tildreven at udføre en Sententz, enten af Tilraadelse eller Taksigelse, eller Bøn og Paakaldelse, da føle de andre det, thi det samme Liv i dem svarer dertil, som i *Ordsp. 27. Vand, Ansigt svarer til Ansigt*. Dette er den *Guddommelige* og *Aandelige Dyrkelse*, som Verden hverken kiender eller forstaar, og *Grivens* Öye ikke kand see. Dog er Nyttens meget stor, som heraf udflyder, hvilket min Siæl med mange andre, have smaget, *Stille Forsamlingers Nytte,*

Efa. 10. 20.
og 26. 3.

og en hver nok skal fornemme, som fig dertil alvorligen ville begive: Thi, naar Folk faaledis ere forfæmlede, ikke til at høre Mennisker allenifte, eller flaa sin Liid til dem; men *alle ere indvortis lærde at fæste deris Sind paa Herren, og vente efter Hans Aabenbarelse i deris Hierter*; da er derved Menniskens Aands Fremfusenhed hindred, at den ikke blander fig med Guds Tienifte; og denne Dyrkelfis Form og Skik er faa baer og blot fra al udvortis og verdfflig Pragt, at al Leylighed til at ôve Menniskelig Viifdom i hin Vrange-og Afguds-Dyrkelse, er borttaget; og som der er en indvortis Sindets Stilhed og Rolighed, *Guds Vidne opftaar i Hiertet*, og Chrifti Lius fremskinner, hvorved Sielen kommer til at fee sin egen Tilftand. Og som der ere mange fammenholdige i dette samme Verk, da er der en indbyrdis Stræven og Arbeide; og som Naadens Maade bliver i Agt taget, en Seyer over Mørkhedsfens Aand og Kraft; og faaledis bestyrkis og fornyis vi ofte i voris Sinds Aand, uden noget eenifte Ord; og vi

Eph. 4. 3.

erholde og nyde *Chrifti Legemis og Blods Hellige Samfund og Fællskab*, ved hvilket vort indvortis Menniske fôdis og underholdis: Hvilket giôr det, at vi ikke flaa vor Liid til udvortis *Vand, og Brôd, og Vin*, i vore aandelige Ting. Nu som mange faaledis famlede groe op udi Sandheds Styrke, Kraft og Dyd; og som Sandhed faaledis faar Seyer og Regimente i deris Siele, faa faae de ogsaa Udtale, og tale standhafteligen til deris Brôdris *Opbyggelse*, og det *reene Liv* udflyder friligen igiennem dem; og hvad faaledis talis er Legemet til stor *Opbyggelse*. Saadan er denne Gudommelige Styrkis skinbarlige Viifhed, som ved denne Sammenkomst, og stille Fortôvelse, og Lengfel efter Herren, uddeelis, at undertiden, naar nogen er indkommen, som har været uvagtsom, og vankelmødig, eller nys indkommen fra udvortis Bulder og Væfen, og ikke indvortis famlet med de andre; faa snart hand begiver fig til indvortis Stilhed, da vil denne Kraft, som alle-

Tale til Opbyggelse.

reede

reede i en god Grad er opvagt i Forsamlingen, og-
 faa overfalde hans Aand, og til Forundring hielpe at
 opvekke det Gode i hannem, at hand skal komme
 til at føle samme Kraft, til at verme, ja smelte hans
 Hierte: Ret ligesom Varmen anfalder et Menniske,
 der kommer kold ind til Fyr Stædet; eller som
 Luen angriber det, som er antendeligt, naar de
 sammenføyis. Ja, dersom det saa hendis, at atskil-
 lige, som ere samlede, vandre i deris Sind, om end-
 skiønt udvortis stillestående, fra den Naadis Maade i
 dem selv, (hvilket, formedelst Fiendens Virkning,
 og noglis Forsømmelse, kand hende sig) da dersom
 een indkommer, eller er der inde, som er paa sin
 Vagt, og i hvilken *Livet* i en høy Grad er opreyst;
 som den eene varer paa sit foretagende, da vil hand
 fornemme en hemmelig Sræben for de andre, i en
 Sammenlidenhed og Sympathi med *Sæden*, som i de
 andre undertrykkis, og ved deris forfængelige Tan-
 ker og Vandringer hindris fra at opkomme. Og
 som saadan en trofast Siel tøver og vogter i Liuset,
 og bliver ved i dette *Gudommelige Verk*, da svarer
 Gud ofte sin egen *Sæds* hemmelige Arbeiden og Su-
 ken, i saadan een; saa at de andre vil finde sig hem-
 meligen saarede, uden Ord: og denne bliver som en
 Jorde-Moder, formedelst sin Sielis hemmelige Ar-
 beyde, at bringe frem Liv i dennem; ret ligesom
 mand nedkaster lidet Vand i Pumpen, hvormed en
 stor Deel siden opdragis; hvorved *Livet* kommer til
 at blive opreyst i alle, og de forfængelige Tanker
 dempede: Og saadan een fôlis af de andre at betiene
 dem med Liv uden Ord. Ja, undertiden, naar der
 er ikke eet Ord i Forsamlingen, men alle i Taushed
 ere ventende; dersom een kommer ind, som er
 uskikkelig og ugudelig, og i hvilken Mørkhedsfens
 Kraft haver overhaand, maa skee med Forsæt at
 spotte og belæe, eller giøre noget andet ont; dersom
 den gandske Forsamling famlis i *Livet*, og det op-
 kommer til en god Grad, da vil det indjage saadan
 een en Skrekkelse og Frygt, og hand vil finde sig

En hemme-
 lig Sræben
 for hin an-
 den i stille
 Forsamlin-
 ger.

Bespøtteren
 betagen med
 Frygt, dog
 ikke eet
 Ord taler.

1 Sam. 10.
12.

Den rette
Overbeviif-
ning.

ſelv udygtig til at ſtaa der imod ; men ved dets hemmelige Kraft og Styrke, Mørkhedsſens Magt i hannem vil blive undertrykt : Og derſom hans Hiemſøgelfis Dag ikke er forover, da vil det rekke til den Naadis Maade, ſom er i hannem, og opvekke den til hans Siels Forløſning. Og til dette bære vi ofte Vidniſbyrd ; ſaa at vi herved, og i denne henſeende, have ofte haft Anledning, ſiden Gud ſamlede os til et Folk, om mange iblant os at igientage det gamle Ordspraag, *Er Saul ogſaa iblant Propheeterne ?* Thi mange ere paa denne Maade komne til Sandheds Kundſkab og Overbeviifning : Hvorpaa jeg ſelv nogenledis er et ſandru Vidne ; ſom ikke ved Argumenters Fyndighed, eller hver ſærdelis Lærdoms nøyed Udgranskning, og Fornuftens Opluſning, kom til at antage og bære Vidne om Sandhed ; men ved dette *Livs* hemmelige Anrørelſis Virkning. Thi da jeg kom ind i de ſtille Guds Folkis *Forſamlinger*, da følte jeg en *hemmelig Kraft* iblant dem, ſom anrørde og indtog mit Hierte ; og ſom jeg gav det Rum i mig, fornam jeg det Onde i mig at fvekkis, og det Gode at opſpringe ; og ſaaledis blev jeg knyt og forened med dem, hungrende meere og meere efter denne Kraftis og *Livs* Tilvext, hvorved jeg kunde fornemme mig ſelv fuldkommeligen igienløſt. Og ſandeligen, dette er den ſikreſte Vey til at blive en Chriſten ; ſom ſiden ikke ſkal fattis Viifdom og Kundſkab til at forſtaa Lærdomme ; men ſkal opvoxte, ſaa meget ſom fornøden er, ſom den naturlige Frugt paa denne gode Roed : Og ſaa dan een Kundſkab vil ikke være unyttig og ufrugtbar. Efter denne Maneer derfor, begiere vi, at alle, ſom komme iblant os, maatte omvendis ; vel viidende, at endſkiønt mange Tuſinde ſkulle blive overbeviifte i deris Forſtand om alle de Sandheds Lærdomme vi bekien- de ; dog alligevel, derſom de ikke føle dette *indvortis Liv*, og deris Siæle ikke omvendis fra Uretferdighed til Retferdighed, da kunde de intet bedre os, Thi dette er det *Liim*, hvorved vi ſammenføyis

ſom

som med Herren selv, saa med hver andre ; og uden dette kand ingen forrette Guds Dyrkelse med os. Ja, derfor saadanne skulle komme iblant os, og af den Forstand og Overbeviisning de have om Sandhed, skulle udføre Sandheds Ord med aller saa stor høyt-ravende Veltalenhed, dog vilde det ikke være os til nogen Opbyggelse, hvor dette Liv fattis ; men være os som en lydendes Malm, eller en klingendes Bilde, 1 Cor. xiii. 5.

§. VIII. Voris Verk da og Tieniste, naar vi komme tilfammen er dette, at en hver vogter paa og tåler efter Herren i dem selv, og at samles derudi fra alle udvortis Ting. Og som en hver saaledis forholder sig, komme de til at fornemme det Gode saa overhaand over det Onde, og det Reene over det Ureene, i hvilket Gud aabenbarer sig selv, og holder sig nær til en hver i Særdelighed ; og saaledis er midt iblant alle i Almindelighed : Hvormed en hver ikke alleniste er deelagtig i den særdelis Forfriskelse og Styrke, som kommer af det Gode i hannem selv, men er deelagtig i det som er i det heele Legeme, som en Levende Lem paa Legemet, der haver indbyrdis Samfund og Fæliskab dermed. Og som denne Dyrkelse stadeligen vedholdis, saa bliver den let ; endskiønt af Førstningen den er tung og vanskelig til det naturlige Menneske, hvis vandrende Indbildninger, og omløbende Verdslige Begieringer, ere ikke saa letteligen stillede og bragte til Taushed. Og derfor er det Herrens Fromhed imod dem, som omvende sig til Hannem, og i Sandhed begiere saaledis at vogte paa Hannem, og finde stor Vanskelighed formedelst deris Sinds Urolighed, af Medlidenhed at komme dem til Hielp, og lade sin Kraft meere sterkeligen frembryde. Og naar Sindet nedstunker, at vogte efter Livets Opkomst, og Mørkhedsens Magt i Sielen virker og strider der imod, da som den gode Sæd opspringer, befindis den at virke som en Lægedom i Sielen ; besynderligen dersom saadan svag een er i Forsamling med atskillige andre, i hvilke Livet er opkommen i

1 Cor 6.17:
Reisferdig-
heds Liv for-
eenes os
med Herren.
Vor Gier-
ning og Dyr-
kelse i vor
Forsamling.

*Eſau og Jacob
ſtøttis i
Rebecca's
Liv.*

*Striden kro-
nis med Sey-
ers Sang.*

*Hvoraſ det
Navn Quæ-
ker ſprang,*

ſtørre Velde: Og formedeſt Mørkheds ſens Magtis og Virknings Modſtand, vil der befindis en indvortis Kiven i Sielen, ſaa viſſelig i Hemmeligheden, ſom nogentid *Eſau* og *Jacob* ſtøttes tilhaabe i *Rebecca's* Liv. Og af denne Indvortis Stræben, da *Mørket* ſøger at dempe *Liufet*, og *Liufet* at udbryde igiennem *Mørket* (hvilket det vil altid giøre, derſom Sielen ikke giver *Mørke* ſin Styrke) da er Sielen i ſaadan en heftig Bevægelse, at det endog anfægter det udvortis Menniske; ſaa at undertiden Legemet bæver, og mange dybe Sukke og Taare udbryde, ja Mennisket er ligefom en *Quinde*, naar *Fødsfelens* Smerte hende overfalder; og dette hender ikke een alleniſte, men naar Fienden (ſom ikke forſømmer ſig at være tilſtæde, naar *Guds Børn* forſamlis, til at hindre deris Hufvarelſe) har nogenlunde ſaaet overhaand i en Forſamling, og hefteligen virker der imod, i at udfprede ſin Mørkheds Magt, og at ud-
drage deris Sind, ſom ere forſamlede, fra Livet i dem ſelv; ſom de da komme til at erfare denne hans Magt, ſom virker imod dem, og at ſtride der imod med *Liufens Vaaben*, da vil undertiden *Guds Kraft* igiennembryde en heel Forſamling; og der vil være ſaadan en Indvortis Øvelſe og Arbeide, i det en hver giør ſin Fliid at overvinde det Onde i ſig ſelv, at ved diſſe tvende gienſtridige Krefters heftige Virkninger (ligefom tvende Strømme mødende hin anden) en hver i Særdelighed vil ſterkeligen anfegtis, ſom paa en Strids Dag; og derved en Skielven og Bævelſe af Legemet vil komme paa de fleſte, om ikke alle: Hvilken, ſom Sandheds Kraft tager overhaand, vil fra Smerte og Sukke, ende i en ſød *Melodie af Lovſange og Takſigelfer*. Og heraf var dette Navn *Quækere*, det er, *Bævere* eller *Skielvende*, forſt foragteligen kaſt os paa; hvilket, endskiønt ikke af voris eget Val, vi ikke ſkamme os ved; men heller have Aarſag at glæde os derover, at vi føle denne Kraft, ſom ofte haver angrebet vore Modſtandere, og kommet dem til at give ſig, og gaa over til os, og bekiende Sandhed, førend de havde
nogen

nogen skiellig og grundelig Kundskab paa vore *Lærdomme*; saa at undertiden mange paa en Tid have faaledis været Overbeviiste: Og denne Kraft haver undertiden til største Forundring ladet sig see, og virket, endog udi smaa Børn.

§. IX. Mange ere de herlige Virkninger, som af Erfarenhed kunde berettis af denne *Tausbed* og stille *Guds Dyrkelse*; dog taler jeg ikke saa meget om, ^{*Tausbed er ikke en Low, men Ord maa følge.*} el-
ler berømmer *Tausbed*, ligesom vi havde en Low foreskreven at udelukke *Beden* og *Prædiken*; ingenlunde: Thi ligesom vor *Dyrkelse* ikke bestaar i *Ord* saa ikke heller i *Tausbed*, saasom *Tausbed*; men i *en bellig Sindets Tillid og Forladenbed til Gud*: Af hvilken Tilforladenhed, *Tausbed* nødvendigen følger i den første Stæd, indtil *Ord* kand udføris, som komme fra Guds Aand. Og Gud er reede at anrøre og opvekke sine *Børn*, til at udføre *Ord*, enten til Paamindelse, eller Paakaldelse, naar det er fornøden; saa at af de mange Forsamlinger, som de have der bekiende Sandhed, der er neppe nogen, hvorudi Gud ikke opvekker en eller anden til at betiene sine Brødre; og faaledis heel faae Forsamlinger ere aldelis uden *Ord*. Thi naar mange ere komne tilfammen i dette eene Liv og Navn, da opvekker det dem gemeenligen og naturligen til at *bede og love Gud*, og at opmuntre hin anden med *Lærdom* og *Formaninger*; dog holde vi det endelig fornøden, at der begyndis med *Tausbed* nogentid; hvorudi en hver forføyer sig til det indvortis Naadens *Ord* og *Gave*, af hvilket den, som prædiker, kand erholde *Styrke* og *Kraft* til at prædike; og de, som høre, kand have *Sands* til at giøre Forskiel imellem det *dyrebaare* og det *foragtelige*, og ikke løbe hasteligen ind udi disse Tings *Øvelse*, saa snart Klokken ringer, som andre Christne giøre. Ja, vi tvivle intet, men visseligen viide, at der kand være en god og fornøyelig Forsamling, enddog fra Begyndelsen til Enden der ikke har været eet *Ord* udtalt; og dog haver Livet været sølt at være overflødigt i en hver i Særdelighed, og en

Ingen endelig Fornødenhed at bruge Ord, endskjønt fra Livet, underveiden.

en indvortis Opvæxt derudi og derved ; ja, faa at endfkiønt Ord kunde have været udtalt behageligen, og fra Livet : Dog fom ingen endelig Fornødenhed var nogen paalagt, have de heller alle udvalt i *Stilhed* og *Tausbed* at omgaaes med Herren i dem selv. Hvilket er heel sødt og fornøyeligt for den Siel, fom faaledis har lærdt at udgaa af sine egne Tanker og Idretter, til at føle Herren at virke baade Villen og Gierningen, hvilket mange kand vidne af egen Erfarenhed. Dog det kand ikke andet end være vanskeligt for det Naturlige Menniske at tro og antage denne *Lærdom* : Og derfor maa det skee heller ved egen Erfarenhed og Forføgelse, end ved Argumenter, at faadanne kand blive overbeviiſte : faasom det ikke er nok at de tro det, uden de og komme til at nyde og eye det. Dog alligevel for deris Skyld, fom monne findis villige til at begive sig til denne Övelse og Erfarenhed, og at deris Forſtand kand blive overbeviiſt derom, at det er grundet baade paa Skriften og Fornuften ; da er jeg villig at tillegge nogle faae Betenkninger, til dets ydermeere Bekreftelse, foruden hvad tilforn ſagt er om voris Erfarenhed.

At vogte og vente efter Herren befaleet i Skriften.

§. X. At det er alle Menniskers Skyldighed at vogte paa, og vente efter Herren, formoder jeg at ingen vil negte ; og at dette er en *Deel af Guds Dyrkelse*, er uden al Tviflsmaal : Saasom der er neppe nogen Ting faa ofte befaleet i den Hellige Skrift, fom er at ſee *Pſal. xxvii. 14. og xxxvii. 7, 34. Ordſp. xx. 22. Eſa. xxx. 18. Oſe. xii 6. Zach. iii. 8. Mat. xxiv. 42. og xxv. 13. og xxvi. 41. Marc. xiii. 33, 35, 37. Luc. xxi. 36. Giern. i. 4. og xx. 31. 1 Cor. xvi. 13. Col. iv. 2. 1 Theſſ. v. 6. 2 Tim. iv. 5. 1 Pet. iv. 7.* Iligemaade er denne Skyldighed ofte fremfat med heel ſtore og herlige Løfter, fom *Pſal. xxv. 3. og xxxvii. 9. og lxix. 6. Eſa. xlii. 23. Begræd. iii. 25, 26. De ſom forvente Herren, ſkulle fornye deris Styrke, &c. Eſa. xl. 31.* Nu, hvorledis ſkeer denne *Opvartning* og *Forventelse* efter Herren, uden ved den *Tausbed*, om hvilken vi have talt?

Hvilken,

Hvilken, som den i sig selv er en *stor* og *fornemme Skyldighed*, saa i henseende baade til *Natur* og *Tid* maa den *nødvendeligen* foregaa alle andre. Men at dette kand dis bedre og meere fuldeligen forstaaes, som det ikke alleniste er en *udvortis* Legemets *Tausbed*, men en *indvortis* Sindets *Tausbed* og *Stilbed*, fra alle egne Tanker og Selv-Indbildninger; lad dette tagis i Agt, efter *Sandbed* og de *Lærdomme*, som her tilforn have været stadfestede og beviiste, at Mennisket bôr at betragtis i en dobbel henseende, nemlig, i hans *naturlig*, *uigienfôd* og *faldne Stand*; og i hans *aandelige* og *fornyeede Tilstand*: hvoraf kommer den Forskiel imellem det *Naturlige* og *Aandelige* Menniske, som Apostelen saa ofte bruger, og her tilforn er ommeldet. Iligemaade disse tvende Sindets Fôdfler udspringer af disse tvende Sæd i Mennisken; nemlig, den *gode Sæd* og den *onde*: Og af den *onde Sæd* udkommer ikke alleniste alle slags grove og verderstyggelige Ondskab og Ugudelighed; men ogsaa Hykleri, og de *Ondskaber*, som Skriften kalder *aandelige*: fordi det er *Slangen*, som virker i og ved det *Naturlige* Menniske i *aandelige* Ting, hvilke som have Godheds Skin, ere saa meget dis meere skadelige og farlige, som det er Satan *forblummet* og *omskiftende sig selv til en Liusens Engel*. Og derfor udelukker Skriften saa ofte det *Naturlige* Menniske fra at besatte sig med *Guds Ting* og *Væsen*, (som vi tilforn have haft Anledning at ommelde) forkastende hans Fyrighed derudi; endskiönt hand er begavet med aller saa stor Viisdom, *Naturlig Lærdom*, og Udtale.

Hvoraf Aandelige Ondskaber kommer.

Ligerviis er der to slags *aandelig Ondskab*, dog begge springende fra en Roed; dog atskild i deris Grader, og undertiden i de Subjecter. Den eene er, naar det *naturlige* Menniske besatter sig med, og arbejder i Religions Sager, og efter sine egne Fatninger og Gietninger stadfester eller fremsætter vrang og vildfarende Meeninger, Domme og Slutninger om Gud og aandelige Ting, og paafinder Vrangdyrkelse,

Hvoraſ al
Kættieri har
ſin Udſprung.

Sand Chri-
ſtendom,
hvori den
ikke beſtaar.

kelfer, Ceremonier, Paaleggelfer og Skikke i Guds Tieniſte ; hvoraſ ere udſprungne alle de Kættierier og Vrangdyrkelfer, ſom ere iblant de *Chriſtne*. Den anden er, naar det Naturlige Menniſke, af ſin Forſtands blotte Overbeviifning, i ſin egen Villies Fremfufenhed, og ved ſin egen naturlig Styrke, uden Guds Aands Indskydelfe og Ledſagning, fordrifter ſig til enten med ſin Fornuft at fatte, begribe, pônſe og tenke paa Gudommelige Ting, eller giørligen at forrette dem ved Prædiken eller Beden: Det *førſte* er at fare vild baade i Materien og Maaden ; Det *andet* er at beholde Maaden og Formen uden *Chriſtenbedens* Liv og Væſen ; fordi den *Chriſtne Religion* beſtaar ikke i de ſande *Lærdommis* bare Tro, eller ſaadanne Gierningers bare Forretning, ſom i ſig ſelv ere gode ; thi da maatte den bare Skriftens Bogſtav, dog udfagt af en *Drukkenbolt*, eller en *Dievel*, ſigis at være *Liv* og *Aand*, hvilket jeg haaber ingen vil være ſaa daarlig at bekrefte : Ligerviis vilde det følge, at hvor Gudfrygtigheds Skin er, der er ogſaa Kraften ; hvilket er tvert imod Apoſtelens udførlige Ord. Thi Gudfrygtigheds Skin og Skikkelfe kand ikke ſigis at være der, hvor enten de Meeninger og Lærdomme, ſom *trois*, ere falſke og ugudelige, eller de Gierninger, ſom ere forrettede, onde og ſyndefulde ; thi da vilde det være Ugudeligheds Skikkelfe, og ikke Gudeligheds : Men om dette viidere herefter, naar vi ſkal tale i Særdeliſhed om Beden og Prædiken. Nu, enddog dette ſidſte er ikke ſaa ont, ſom det *førſte* ; ſaa har det dog bereed Veyen dertil : Thi eſterat Menniſkene vare *førſt* afgangne fra den ſande *Religions* og *Dyrkelfis* Liv og Værelſe, nemlig, fra den indvortis Aandens Kraft og Dyd, ſaa at forrette alting derudi, og have alle deris Gierninger derved levendegiorde ; have alleniſte beholdt Formen, Skinnet, og Skikkelfen, nemlig Sandheds Ord og Lignelfe : og ſaa forrettende deris Væſen i deris egen naturlig ufornyede Villie i denne Form, da kunde

Formen

Formen ikke andet end snart affalde, og blive for-
dervet. Thi Menniskens urolige og uregeerlige
Aand kunde ikke holde sig selv inden Sandheds Slet-
heds og Eenfoldigheds Grendser ; men indladende
sine egne overflødige Paafund og Indbildninger, be-
gyndte at forandre Formen, og danne den efter sin
egen Opdigt ; indtil efterhaanden, Gudfrygtigheds
Skin, Form, og Skikkelse næsten kom til en Ende,
saavelsom Kraften. Thi dette slags *Afguder*, hvor-
ved Mennisken elsker, afholder og dyrker sin egen
Paafund og Opdigt, er hand saa hengiven til, og
hans faldne Natur saa gemessig ; at saa længe som
hans naturlige Aand er hans første Anledere og Til-
drivere, og er det, hvorved hand alleene anrôris og
anfôris i hans Guds Dyrkelse, saa at hand ikke fôrst
bier efter en anden Ledfagere at leede hannem ; da
kand hand aldrig forrette den reene Aandelige Dyr-
kelse, eller bringe noget til Veye, uden den første,
faldne, naturlige og fordervede Roeds Frugter.
Hvorfore efterlôm den af Gud bestemte Tid er kom-
men, hvorudi Hand har behaget ved *Jesum Chri-*
stum igien at oprette den sande *Aandelige Dyrkelse* ; og
den Dyrkelsis udvortis Form og Mode, som Gud
havde beskikket *Jôderne*, og hvoraf baade Maaden
og Tiden, hvordan og naar den skulle forrettis, var
af Gud selv besynderligen besluttet, var kommen
til en Ende ; da finde vi, at *Jesus Kristus*, den
Christne Religions Indstiftere, foreskriver ikke sine
Efterfôlgere *nogen vis Dyrkelsis Form*, under det *Nye*
Testamentis reenere Tieniste ; * men alleniste lader
dem

Afguder
elsker sine
egne Paa-
fund.

Ingen Dyr-
kelsis Form,
uden Aa-
den er af
Christo fore-
skreven.

* Derfom nogen her imodsiges, *At Herrens Bøn er en foreskreven*
Form til at bede paa, og derfor til Dyrkelse, givne af Christo til Hans Born.

Da svarer jeg ; Fôrst, Dette kand ikke forekastis af nogen slags
Christne, der jeg af veed, fordi der ere ingen, som jo bruge andre
Bønner, eller der forbinder Guds Dyrkelse til denne. For det andet,
Dette var befalet Disciplene, da de vare svage, fôrend de havde an-
nammet Evangelii Husholdning ; ikke at de skulle alleniste bruge den
i at bede, men at Hand ved det eene Exempel kunde viise dem, hvor-
ledis deris Bønner burde at være korte, og ikke som de lange *Fbri-*
seernis. Og at dette var dens Brug, seeis af alle de Bønner, som at-
skillige Hellige siden brugte, hvorom Skriften taler, thi ingen brugte
eller

At bede,
prædike og
siunge i
Aanden.

At vogte
paa Herren,
hvormed det
forrettis.

En Lignelse
af en Mestere
og Læ-
redreng.

dem viide, At Guds Dyrkelse, som nu bør at forrettis, er Aandelig, og i Aanden. Og det er merkeligt, at i det gandske Ny Testamente der er ingen Order eller Befalning given herom, uden allenist at følge Aandens Aabenbarelse, og den almindelige Regel at komme tilsammen; hvilket vi gierne samtykke med og flitteligen forrette, som herefter viidere skal om-talis. Viist er det, at der talis om disse Skyldighe-der, at Bede, at Prædike, og at Siunge; men hvad Orden eller Skik skulle agtis derudi, eller at de strax skulle begive sig dertil, saa snart de Hellige ere samlede, der findis ikke eet Ord om: ja, disse Skyldigheder (som herefter skal viis) ere altid forbundne til Guds Aands Hielp, Ledsagning og Bevægelse. Efterdi da Menniskan i hans Naturlige Stand er faaledis udelukt fra at handle og tage sig Aandelige Ting fore, hvordan og paa hvad Maade skal hand øve denne førstte og foregaaende Skyldighed, uden ved Tausshed og ved at undertvinge den Naturlige Part, og komme den til at tie? Hvilket ikke kand anderledis skee, end ved Afhold fra sine egne Tanker og Indfald, og fra alle hans eget Sinds Selv-Virkninger og Bevægelser, saa vel i de Ting, som ere i sig selv gode, som de der ere onde; at som hand er taus og stille, Gud maa tale i hannem, og den gode Sæd opkomme. Dette, endskiönt det Naturlige Menniske vanskeligt, er saa overeens stemmende med Fornuften, og end med Naturlig Erfarenhed i andre Ting, at det ikke kand negtis. Den som kommer til en Mestere at lære og underviis af hannem, og at høre hvad hand siger, maa ikke stedse og uden Afladelse tale og squaldre, endskiönt det er om de Ting

eller igientog denne; men brugte andre Ord; efterfom Leyligheden udkrævede, og Aanden gav at udtale. For det tredie; At dette bør faaledis at forstaaes, seels af Rom. viii. 26. hvorom herefter vidløstiger skal handlis, hvor Apostelen siger, Vi viide ikke hvad vi skulle bede om, som vi bør, men Aanden selv gior Forbon for os, &c. Men dersom denne Bøn havde været saadan en foreskreven Form til Bøn i Kirken, da havde dette ikke været sandt; ey heller havde de været ukundige, hvad at bede om, ey heller skulle de haft Aandens Hielp fornøden at lære dem.

Ting hand agter at lære, og aldrig være stille; thi ellers hvorledis skal hans Mestere have Tid at underviise ham? Ja, om Discipelen var aller saa villig og fyrig til at lære sin Konst; dog vilde hand give Mesteren Aarsag til at straffe hannem, som uskikkelig og ulærvillig, derfom hand altid af sig selv ville tage sig Verket fore, og stedsse tale, og ikke med Tausshed og Taalmodighed give Agt paa sin Mesteris Lærdom og Underviisning; saasom hand ikke burde oplukke sin Mund, til hans Mestere befalede og tilstedde hannem. Iligemaade, om een skulle opvarte en stor Herre, da maatte den jo holdis for en uhøflig og ubefindig Tienere, som, da hand med Redebondhed og Taalmodighed burde at vente, at hand kunde svare Kongen, naar hand taler, og have sit Öye paa hannem, at give Agt paa hans minste Vink og Bevægelse, at giøre derefter, skulde fylde ham Örene med idelig Talen og Bulder, endskiönt det var til at priise og rose hannem; eller lobe hid og did, uden nogen befunderlig og umiddelbar Order til at giøre de Ting, som maa skee ere gode i sig selv, eller kunde paa andre Tider været andre befalede: Vilde vel Jordens Konger antage saadanne Tienere eller Tieniste? Efterdi da vi ere befalede *stilletigen at vogte paa Herren*; og derudi er os loved, at vor *Styrke skal blive fornyed*; da kand denne Vogten eller Opvartning ikke forrettis uden ved *Tausshed* paa vor Side, og at afholde os fra den Naturlige Part: saasom Gud aabenbarer sig selv ikke saa meget til det udvortis Menneske og Sandse, som til det indvortis, nemlig, til Sielen og Aanden. Derfom Sielen er altid tenkende og pønsende i sin egen Villie, og har meget at bestille i sine egne Indbildninger, endskiönt Materien i sig selv er god i henfende til Gud; dog giør den sig derved udygtig til at skiønne paa den *stille*, og *smale* Aandens Røst, og saa høyiligen skader sig selv, i det den forsømmer sin fornemste Skyldighed og Ærinde, nemlig, at *Vogte paa Herren*: Ikke anderledis, end om jeg

*Af en stor
Herre og
hans Tienere.*

*At være i
Stilhed.*

Den tenkende og pønsende Siel udelukker Guds Røst.

jeg skulle tage mig noget fore, og med Bulder og Raab tale derom, da imidlertid jeg forfømmer at høre een, som i Stilhed hvisker mig i Öret, til at underviise mig i de Ting, som ere mig mest fornødne at høre og viide om denne Handel. Og saafom det er en *Christens* fornemste Verk at fornemme den naturlige Villie i sine egne Begieringer at være kaarfest, at Gud maa baade styre og regere Gierningen og Villien; da har Herren en besynderlig henseende til denne dyde og fornødrede Underdanighed og Selv-fornegtelse. Thi somme Mennisker tage lige-
 faa stor Lyft, og fornøye deris egen kiødelige Villie og Attra i høye, artige og vittige *Speculatzer* i Religionen, derved søgende deris Navns Berømmelse, eller fordi disse Ting ved Brug og Övelser, eller paa anden Maade, ere blevne dem lætte og behagelige, enddog de ikke ere i det ringeste meere Igie fødde, eller indortis i deris Aand Helliggjorde; som andre tage sin Plaseer i Vellysters onde Gierninger: og derfor baade dette og hiint er Mennisken lige skadeligt, og syndigt for Guds Öyen; saafom det er intet andet end Menniskens naturlige og ufornyeede Villies og Aands blotte Frugt og Virkning. Ja, skulle nogen (som mange uden Tvifl giøre) af Syndsens Nag, og Frygt for Straf, søge at affkrekke sig selv fra Synd, ved mangfoldige Tanker om Døden, Helvede og Dommen, og ved at giøre sig Indbildninger om Himmerigis Glæde og Salighed, saa og saa ved mangfoldige Bønner og andre Religions Övelser; da, som disse Ting kunde aldrig frelse ham fra en Synd, uden Guds Aands og Naadis hemmelige og Indvortis Kraft; saa vare de og ikke meere nyttige end de Figenblade, hvormed *Adam* tenkte at skiule sin Nøgenbed. Og eftersom det ikkun er Menniskens egen naturlige Villies Afspring, som kommer af Selv-Kierlighed, og søger at frelse sig selv, og springer ikke udaf den reene Retferdigbeds Gudommelige Sæd, som af Gud er given alle til Naade og Salighed, da er den af Gud forkast, og Hannem ingenlunde behagelig.

Gudelige
Betenknin-
ger.

Sandsæige
Vellyster.

Døds og
Helvedis Be-
tenkninger
at forvare
fra Synd
ere Figen-
blade.

behagelig, saafom det Naturlige Menniske, som Naturlig, mens hand er i den Stand, med alle sine Krefter, Konster og Idretter, er forskudt af Hannem. Denne store Skyldighed derfor at vogte paa *Selv-Fornægtelse* og opvarte Gud, maa endeligen ôvis i det Menniske fornægter sig selv, baade indvortis og udvortis, i en stille og blót Tillid til Gud, begivende sig fra alle sit eget Sinds Tanker, Pônsminger, Indbildninger, og Virkninger; at naar hand er ligesom udtømmet af sig selv, og saa ganske kaarsfest til denne naturlige Afgift, hand kand blive dygtig at tage imod Herren, som ikke vil have nogen Medhielpere, eller Meddeelere i sin Kraft og Ære. Og naar Mennisken saaledis forholder sig, da finder den liden Retfærdigheds Sæd, som Gud har plantet i hans Siel, som Christus haver hannem forvervet, den Naadis og Livs Maade, (som ved Menniskens naturlige Tanker og Indbildninger er undertvunget og kaarsfæst) en Stæd til at opspringe, og bliver til en hellig Fodfel i Mennisken; og er den Gudommelige Luft, i og ved hvilken Menniskens Siel og Aand kommer til at blive levende: Og ved at vogte derudi, kommer hand til at blive Gud takkelig, at fremkomme for hans Ansigt, høre hans Røst, og give Agt paa Hans Hellige Aands Bevægeller. Og saaledis er det da Menniskens Skyldighed at tôve og vente hetudi; og som herved Gudommelige Ting og Religionen angaaende komme hannem i Sinde, saa kand hans Siel ôve sig derudi uden nogen Skade, ja til stor Nytte baade for sig selv og andre; fordi disse Ting have deris Oprindelse ikke af hans egen Villie, men af Guds Aand. Og derfor, eftersom dette opkommer og anrører, saa bôr hans Sind og Hue altid ôve sig i at tenke og begrunde; men besynderligen da, naar hand agter at Prædike og Bede: Og saaledis *Quakerne* ville vi hermed lade see, at vi ere ikke imod at *ere ikke imod et grundende Sind,* pônse og begrunde, som nogle falskeligen have anført af voris Lærdom; men vi ere imod det naturlige Menniskis Tanker og Indbildninger, i hans egen Villie,

Alle Vildfarelser springe fra Menneskets Tanker.

Hvordan Sielen fornyes? Det Hellige Guds Liv.

Hvad som helst Mennesket gjør uden Guds Kraft er ikke behageligt.

Ordsp. 21. 24.

Jac. 1. 23.

Villie, hvoraf alle Vildfarelser og Kætterier i den Christne Religion have haft deris Udsprung. Men dersom det behager Gud nogentid, naar een eller flere vogte paa Hannem, ikke at forestille dem saadanne Ting, som give dem Anledning til at ôve deris Sind i *Tanker* og *Begrundelser*, men allenist at holde ved i denne hellige Tillid; og som de derudi forblive, at lade sin hemmelige Forfriskelse, og sin hellige Livs reene Kraft, indflyde i deris Siel; da have de god Aarsag at lade sig nôye, fordi herved (som vi af god Erfarenhed kand vidne) er Sielen meere styrket, fornyet, og bekræftet i Guds Kierlighed, og bevæbnet imod Syndens Magt, end paa nogen anden Maade: Saa som dette er en Forsmag paa den Guds Samfund og Omgængelse, som de Hellige dagligen nyde i Himmelen, i hvilken Gud ofte gjør sine Børn her deelagtige, dennem til Trøst og Opmuntring, besynderligen naar de komme til sammen saaledis at opvarte Hannem.

§. XI. Thi der ere *Tvende* gienstridige Krefter eller *Aander*; nemlig, *denne Verdens Kraft* og *Aand*, hvorudi Mørkhedens Første regerer, og over alle som drivis deraf, og virke derved; og *Guds Kraft* og *Aand*, i hvilke Gud virker og regerer, og over alle, som virker der i og derved. Saa hvad som helst et Menneske kand tenke, eller giøre, i hvor *Aandeligt* og *Gudeligt* det og siunis i den udvortis Form og Skikkelse, saa synder hand dog i alt, og kand ikke takke Gud, saa længe hand gjør det i den naturlige og fordervede *Aand* og *Villie*, og ikke af, i og ved Guds *Aand* og *Kraft*. Thi heraf er det, at de *Ugudelige Pløyer*, saavelsom *Beden er Synd*: ilig maade, hvad som helst et Menneske forretter i og med Guds *Aand* og *Kraft*, havende sin Forstand og Villie aabnet og bevæget derved, enten det er *Gudeligt* eller *Verdsligt*, ja og *Naturlige* Gierninger, hand er baa for Gud behagelig, og *velsignet derudi*. Af dette, som sagt er, sees, hvor daarlig og ubesindig deris Mangel sigelse er, som siige, at de *vogte paa Gud* i at bedrøve

prædike

prædike; efterfom at *Vogte, vente* eller *varte* befatter sig heller en *Passive Tilforladenbed*, end en *Active Forretning*. Og faafom det er, og ſkal endnu videre blive beviist, at At *Prædike* og *Bede* uden Aanden er at fortørne Gud, og ikke at opvarte Ham; og at At *Bede* og *Prædike* ved Aanden, befatter endeligen en foregaaende *Taufhed* og *Stilbed*, til at føle Aandens Indskydelse og Bevægelse at drive dertil; og endeligen, at paa atskillige Stæder, hvor der er befaler at *Bede*, fom *Mat. xxvi. 41. Marc. xiii. 33. Luc. xxi. 36. 1 Pet. iv. 7.* Vaagen er ſærdelis forefat, fom en foregaaende Beredelse dertil; faa at vi kand ikke andet end viſſeligen flutte, at faafom *Ven-* og *Vaagen* ere faa befynderligen befalede og be- rømmede, og kand ikke retteligen forrettis uden i denne *indvortis Sindets Taufhed* og *Stilbed* fra Menniskens egne Tanker og Indbildninger; da maa denne *Taufhed* endelig være en befynderlig og fornemme Part af *Guds Dyrkelse*.

§. XII. For det *Andet*; Denne Skyldigheds *Yp-* erligbed, nemlig, *Stiltiende at vente efter Gud*, lader sig ſee, i det at det er *Fienden*, nemlig, *Dievelen*, ſamueligt at abe dette efter, faa at ingen Siel kand af hamnem blive bedraget og fixeret i denne Övelse. Nu i alle andre Övelſer, kand hand blande ſig ſelv med Menniskens naturlige Sind, og ſaaledis, *formum-* ende ſig ſelv, kand beſvige Sielen, i at fly dem en for Deel at beſtille i de Ting, fom i ſig ſelv maa ſee ere gode, da hand hindrer dem imidlertid fra at ſee og tage vare paa det *reene Chriſti Lius*; og laa ra at ſkielligen kiende ſin Skyldighed, og giøre derefter. Thi den Fule Aand, fom miſunder Menniskens deris Evige Salighed, veed heel vel at ſkikke og ſine Snarer, efter alle Menniskens atskillige beneygenheder og Tilboyeligheder: Derfom hand under een, fom ikke er geneigen til grove Synder, ſer Verdfliige Lyfter, men heller har Vederſtyggenhed dertil, og er given til Gudelighed, da kand hand føye ſig derefter at bedrage ſaadan een, i at

At Bede og
Prædike u-
den Aanden,
er at for-
tørne Gud.

II.
Dievelen
kand ikke
abe ſig efter
denne ſtilti-
ende Vog-
teſſe.

*Alter, Bøn-
ner, Prædi-
ke-Stoel
Studeer
Kammer,
hand ikke
udelukke
Dievelen.*

komme hans Tanker og Indbildninger til at løbe ud efter *Aandelige Ting*, og saa komme ham til at for- kaste og forraske sig til at pønse og stræbe i sin egen Villie. Thi hand veed vel, at saa lenge som *Selv* regerer, og *Guds Aand* er ikke den første og fornemste Anledere, da kand Mennisket ikke komme ud af hans Kløer : Saaledis kand hand da følge *Præsten* til *Alteret*, *Prædikanten* til *Prædike-Stolen*, den *Andegtige* til sine *Bønner*, ja den *Theologiske Doctor* og *Professor* til sit *Studeer-Kammer* ; og der kand hand tilstæde ham at slæbe og arbeide iblant sine *Bøger*, ja, og hielpe ham til at finde og opdigte klygtige *Distinctioner* og *Quidditeter*, hvorved baade hans *Sind*, og andris formedelst hannem, kand blive hindret fra at give Agt paa *Guds Liis i Samvittigheden*, og at vogte paa Hannem. Der er ellers ingen *Forretning*, hvorudi hand jo kand indfinde sig, og have den fornemste Stæd, saa at Sielen ofte ikke bliver det var, uden i denne alleene : thi hand kand alleniste virke i og ved det Naturlige Menniske, og hans *Faculteter*, i det hand hemmeligen virker i hans *Indbildninger* og *Begieringer*, &c. og derfor, naar det Naturlige Menniske er stille, faa maa Fienden ogsaa lade af. Og derfor, naar Sielen kommer til denne *Tausbed*, og ligesom er bleven intet, i henseende til sin egen *Stræben*, faa er Satan udelukt ; thi hand kand ikke lide *Guds klare Nærværelse*, og Hans *Liis Skin* ; thi saa lenge som Menniske tenker og grunder af sig selv, da kand hand ikke være vis paa, at jo Dievelen tilskynder ham derudi ; men naar hand kommer aldelis til at være taus og *Guds reene Liis* indskinner i hannem da er hand vis paa, at Dievelen er udelukt ; thi hand have ofte fornemmet af Erfarenhed, at hand ikke kand rekke viidere, end til Tankerne og Indbildningerne. Thi hand, som fordem sig is at være kommen iblant *Guds Børns Forsamlinger*, entholder sig ikke fra at komme til vore *Forsamlinger*. Og hand kand lettelligen komme ind og stille sit V

an i en Forsamling, som er taus og stille i Ord alle-
 niste, enten ved at henrykke Folkis Sind i atskillige
 Tanker og Vankelmodighed, eller og i at forstokke
 dem, og ligesom overfalde dem med en Tungheds
 og Daavenheds Aand: men naar vi undslaar os fra
 alt saadant og ere indvortis duelige, og baade *flitti-*
ge og *aarvagne* paa den eene Side, og *stiltiende* og
udgangne, ligesom fra vore egne Tanker, paa den an-
 den Side; da som vi blive stille i denne sikre Bolig,
 da finde vi, at hand ikke kand komme inden vore
 Grendser. Ja, ofte Guds *Kraft* og *Herligbed* frem-
 bryder og lader sig see, ret ligesom den klare Soel
 igiennem mange Skyer og tyk Taage, til at fordrive
 Mørkhedsens Magt; hvilken ogsaa letteligen sølis at
 stræbe at formørke Sindet, og gandske hindre det
 fra at vogte paa og vente efter den levende Gud.

§. XIII. For det *Tredie*; Denne *Dyrkelsis Ypper-*
ligbed lader sig tilsiune, i det at den ikke kand hindris
 enten ved Satans eller Menniskens Ondskab, som
 alle andre kand. Nu Dyrkelsens Forhindring kand
 forstaaes paa tvende Maader, enten som vi ere hin-
 drede fra at komme tilsammen, som naar vi ved
 Magt og Vold ere atskildte den eene fra den anden;
 eller naar os tilstedis at komme tilsammen, mand
 bryder ind paa os med Raaben, Allarm og Bulder,
 hvormed de, som ere bittre imod os, søge at hindre
 og forstyrre os. Nu i begge disse henseende over-
 gaar denne *Dyrkelse* høyligen alle andre: Thi i hvor
 langt Folk ere atskildte eller hindrede fra at komme
 tilsammen, dog alligevel, som en hver er indvortis
 samlet til det *Livs* Maade i sig selv, da fornemme de
 en indvortis hemmelig Samfund og Eenighed, hvil-
 ken Dievelen og alle hans Instrumenter ikke ere god
 for at bryde eller hindre. Men for det *andet*; Det
 lader sig og tilsiune, i henseende til hvad andre For-
 hindringer kand hende sig, naar vi ere komne til-
 sammen, hvad stor Nytte vi have af denne *sande* og
Aandelige Dyrkelse fremfor alle andre; saasom i
 Traatz til Tusinde Forhindringer, af hvilke den

III.
 Quækernis
 Dyrkelse
 kand ikke
 hindris af
 Mand og
 Dæmle.

Papiftisk
Dyrkelse
fnaart bin-
dret.

Proteftan-
ter og Ana-
baptifter
ligefaa.

ringefte var nok til at forftyrre alle andre flags Chrift-
n; vi have, ved denne Dyrkelfis Natur og Egen-
fkab, kundet forrette vor Guds Tienifte uforhindret
i henfeende til Gud; faa ogfaa paa famme Tid, at
fremviife for alle et Exempel paa vor *Chriftne Taal-*
modighed, hvorved endog vore Fiender ofte have
været overbeviifte. Thi der er ingen flags Dyrkelse,
fom andre ôve, der kand beftaa (endskiönt dem til-
ladis at komme tilfammen) uden de enten af Övrig-
heden Bevilgis og Befkiernis, eller forfvare fig felv
med en Kiödelig Arm: Men vi i faadanne tilfelde
ôve voris Dyrkelse til Gud, og taalmodeligen lide de
Forhaanelfer og Bepottelfer, fom Chriftus fpaade
faa ideligen fculle tilfalde de Chriftne. Thi hvorle-
dis kand *Papifterne* fige deris *Meffe*, derfom nogen
tilftæde indbryder at hindre dem? Tag ikkun bort
Meffe-Bogen, *Kalken*, *Hoftiet*, eller *Præftens Klæder*;
ja, spil ikkun *Vandet*, eller *Vinen*, eller blæs ud *Liu-*
fene (fom fnaart er gjort) og det heele Væfen er for-
dervet, og ingen Offring kand forrettis. Tag fra
de *Lutherske*, og *Bifkoppelige* deris *Liturgie* eller *At-*
terbog, og ingen Tienifte kand forrettis. Borttag
fra *Calvinifter*, *Arminianer*, *Socinianer*, *Independen-*
ter, eller *Anabaptifter*, *Prædike-Stolen*, *Bibelen* og
Time-Glaffet; eller giör ikkun faa ftort Bulder, at
Prædikantens Røft ikke kand hôris; eller tag fra
ham hans *Bibel* og *Bøger*, og hand maa ftrax være
dum: thi de alle holde det for Kætteri at vente efter
at tale, fom den Hellig Aand giver at udfige; og
faa letteligen kand deris heele Tienifte blive forftyr-
ret. Men naar Folk komme tilfammen, og deris
Dyrkelse beftaar ikke i faadanne udvortis Verk, og
de ikke henge af een Perfons Tale alleene; men
ikkun fidde ftille at vogte paa Gud, og at udgaa fra
alle fiunlige Ting, og indgaa i dem felv til at føle
Herrens Aand; ingen af diffe Ting kand hindre
dem, hvorpaa vi kand med Sandhed fige, *Vi jebu-*
ere Befarne og Forsögte Vidne. Thi naar övrigheden
opirret af vore Modftanderis Ondfkab og Avind-

have

have brugt alle de Midler de kunde, (og dog forgievis) til at skrekke os fra at forsamles, og det aabenbare og offentligen i vore egne Huse dertil leyede; baade Dôden, Lands-Forviiselse, Fengsel, Bôder, Hug og Slag, Kagstrygen, og andre saadanne Dievelske Paafund, have ikke kundet afskrekke os fra vore *Hellige Forsamlinger*. Og naar vi saaledis, siger jeg, ofte have forvervet voris Frihed at komme tilfammen, med *saare haarde Lidelser*; da have voris Modstandere udfundet et andet Middel, ved at indlade paa os de verste og ugudeligste Mennisker, ja, Affkummet af alle Mennisker, som med alle slags *umenniskelige* og *Bæstiske Utkikkeligbeder*, have søgt at operre, at udmatte og forhindre os; men alt forgievis. Det vilde være nesten utroligt at udfige, ja, en stor Skam, at det skulde nevnis iblant dem, som vilde holdis for *Cbristne*, hvad slags Vederstyggelighed mangis Öyne have seet, og hvad *Lidelser* jeg selv, med andre, have udstaaet! Nu have de slaget og draget os, nu kast Vand og Skarn paa os; nu have de danset, sprunget, siunget, og talt alle slags forfengelige og ugudelige Ord; nu have de med Vold, og uhöviske Gebærder anfaldet ærbare Quinder og Piger; nu med Foragt og Spot tilspurt os, *Om Aanden endnu ikke var kommen?* Og meget meere, som her vilde falde alt for vitløftig at berette: og al denne Tid have vi med Gudelig Andagt og Stilhed fiddet tilfammen, og vartet paa Herren. Saa at voris indvortis og Aandelig Samfund med Gud, og med hver andre, i *Retferdigheds reene Liv*, haver ikke været hindret ved disse Ting. Men tvert imod, den Fromme Herre, som saae vore *Lidelser* og *Forhaanelser* for Hans Vidnisbyrds Skyld, har ladet sin Kraft og Herlighed blive meere overflödig iblant os, og har höyligen forfrisket vore Siele med sine mangfoldige Kierligheds Gaver; hvilke vi saa meget dis meere vare deelagtige udi, i det vi fornumme, at vi vare forsamlede i det *Herrens Navn*, som er den *Retferdige et fast Taarn*; hvorved vi fant os at være

Quækernis
Lidelser for
deris Gude-
lige Forsam-
linger.

Ordsp. 12
10.

Moses med
sin Kiep at-
skilde Van-
det : Aa-
den giør Vey
igienne
brusende
Bølger.

Hvad Bæstis-
ke Uæder-
ligheder det
unge Cleri-
cis Selskab
have begaa-
et.

beskiermede, saa at al deris Ondskab ikke kunde gjøre os nogen indvortis Skade : og at vi vare frelst fra det forfængelige og unyttige *Cbristendommens* Navn og Bekiendelse, under hvilket vore Modstandere ikke skammede sig at udviise disse bittere og forbandede Frugter. Ja, undertiden midt i denne Bulder og Alarm, haver Gud ved sin Aand *krafteligen* opvækket een eller anden iblant os, baade til at vidne om den Glæde, som ald deris Ondskab ikke kunde betage os, og i Aandens klare Beviisning, megteligen at vidne imod deris *Daarlighed* og *Ugudelighed* ; saa at Sandheds Kraft har ofte kommet dem til at være nogenledis stille og rolige, og demmet deris *Ondskabs* og *Galenskabs* heftige Strømme : at ligesom *Moses* forðum med sin Kiep atskildte det Røde Hav, at *Israels* Folk ginge der igienne ; saaledis haver og Gud ved sin Aand giørt Vey for os midt i denne *brusende Ondskab*, fredeligen at nyde Hans glædelige Nærværelse, og at fuldende voris *Guds Tieniste* : Saa at undertiden ved denne Anledning atskillige af vore *Modstandere* og *Forstyrre* ere blevne af Sandhed overbeviste og overvundne, og af *Forfølgere* ere blevne *Medlidere* og *Forfulgte* med os. Og lad dette indskrivis og ihukommis, som et stedsevarende Memorial, at i disse Umenniskelige og Bæstiske Uskikkeligheder, som vare øvede til at forstyrre os i vore *Aandelige Forsamlinger*, ingen have været meere due- lige, end de *unge Studentere* paa *Academi*erne, som lærde *Philosophi* og *Theologi* (som det kaldis) og mange af dem giørende sig reede for *Prædike-Stolen*. Skulle vi nedskrive alle de *Vederstyggeligheder* herudi begaaet af dette *Clericiets* Yngel, da vilde det fylde en temmelig Historie ; som de *Christi Kirker*, forsamlede og oprettede i hans reene Dyrkelse i *Oxford* og *Cambridge* i *England*, og *Edinburg* og *Aberdeen* i *Skotland*, hvor *Academier* ere, kand overflødeligen bære Vidne om.

§. XIV. Ydermeere, herudi viide vi, at vi ere deelagtige i det Nye Testaments Tieniste, og rette

Christi

Christi-Disciple, deelagtige med Hannem i den *Aandelige Dyrkelse*, hvilken er forrettet i *Aand* og i *Sandbed*; fordi som *Hand* var, saa ere vi i denne *Verden*. Thi det *Gamle Testamentis Dyrkelse* havde en udvortis *Herlighed*, *Tempel* og *Ceremonier*, og var fuld af udvortis *Glantz* og *Majestet*, og havde et udvortis *Tabernakel* og *Alter*, besmykket med *Guld*, *Sølv* og *dyrebare Steene*; og deris *Offringer* vare forbundne til en udvortis, særdelis *Stæd*, nemlig, det udvortis *Sions Bierg*; og de som bade, skulle bede med deris *Ansigter* imod det udvortis *Tempel*: Og derfor alt dette maatte beskiermis ved en udvortis *Arm*. Ikke heller kunde *Jóderne* fredeligen nyde og forrette dette, uden naar de vare fri fra deris *Fienders Vold*: og derfor naar nogentid deris *Fiender* fik overhaand over dem, da var deris *Herlighed* formórket, og deris *Offringer* hindrede; og deris *Dyrkelsis Statzelighed* fordervet: Heraf *Beklage*, *Begræde* og *Bejamre* de *Tempelens* *Nedbrydelse*, som en ubodelig *Skade*. Men *Jesus Christus*, det *Nye Testamentis Dyrkelsis* *Begyndere* og *Indstiftere*, vidner, at *Gud* er ikke dyrket, enten paa det *Stæd*, eller paa dette *Stæd*, men i *Aand* og i *Sandbed*: Og saasom *Hans Rige* er ikke af denne *Verden*, ey heller bestaar *Hans Dyrkelse* derudi, eller har fornóden enten denne *Verdens Viisdom*, *Ære*, *Rigdom* og *Herlighed*, den at besmykke og bepryde; ey heller den udvortis *Magt* og *Kiødelig Arm* til at forsvare, opholde, og beskytte den; men den forrettis af dem, som ere *Aandelig-sindede*, endskiönt al *Menniskens Modstand*, *Vold* og *Ondskab*; fordi som den er aldeles *Aandelig*, saa er den tryg og fri fra *Naturlige Menniskers Vold* og *Hindring*. Ligesom *Jesus Christus*, dens *Begyndere*, havde sit *Aandelig Rige*, da *Menniskene* imodstod, forfuldte, og forskiøde *Hannem*, og som *Hand* i *Traatz* med *Dievelens Ondskab* og *Fnyfen*, beróvede *Fyrstedómme* og *Magt*, og viiste det aabenbarligen, der *Hand førde* dem i *Triumph*, og formedelst *Dóden* fordervede ham, som havde

*Forskiel
imellem det
Gamle og
Nye Testa-
mentis
Dyrkelse.*

*Det Nye
Testamentis
Dyrkelse er
Indvortis-*

Joh. 13. 19.

Col. 2. 15,

Dódsens

Kiødelig
Dyrkelse
kand ikke
bestaa uden
en Kiødelig
Arm.

Dødsens Magt, det er, Dievelen; saa iligemaade alle hans Efterfølgere baade kand og skal dyrke ham, ikke alleniste uden en kiødelig Arm til at forsvare dem, men endog naar de ere Forfuldte. Thi som deris *Dyrkelse* er *Aandelig*, saa er den ved Aandens Kraft opholdet og forsvaret; men den *Dyrkelse*, som er *kiødelig*, og bestaar i *kiødelige* og *udvortis Skikke* og *Ceremonier*, udkræver en kiødelig og udvortis Arm til at beskierme og forsvare den, ellers kand den ikke bestaa og ved lige holdis. Og derfor seer mand, at vore *Modstanderis* atskillige *Dyrkelser*, baade *Papistes* og *Protestanteris*, ere af dette slag, og ikke *Christi* sande *Aandelige* og *Nye Testamentis Dyrkelse*; fordi, som sagt er, de kand ikke bestaa uden den udvortis *øvrigheds* Samtykke og Beskiermelse, ey heller forrettis, dersom der er ringeste Modstand: Thi de ere ikke udi *Jesu* Taalmodighed, at Tjene og Dyrke Hannem med *Lidelser*, *Førhaanelser*, *Ragtale* og *Foragt*. Og heraf have reyst sig alle de *Fægtninger* og *Blodstyrning*, *Krig* og *Orlog* iblant *Christne*, da en hver ved den Kiødelige Arm har stræbet at forsvare og beskytte deris egen *Vey* og *Dyrkelse*: Og heraf reyste sig ogsaa den Afskyelige og Fordømmelige Lærdom om *Forfølgelse*; hvorm vi herefter ville tale meere vidløfteligen.

IV.
Sand Dyr-
kelse i
Aand ophol-
dis af Chri-
sto.

§. XV. For det *Fierde*; Denne Dyrkelsis Natur, som er forrettet ved Aandens Virkning, og det Naturlige Menniskis Taushed, viisf klarligen af disse *Christi* Ord, *Job. iv. 23, 24. Men den Time kommer, og er nu, naar de sande Tilbedere skal tilbede Faderen i Aand og Sandbed: Thi og Faderen søger efter saadanne, som Ham tilbede. Gud er en Aand, og de Ham tilbede, bør det at tilbede i Aand og Sandbed. Dette Vidnisbyrd er saa meget meere befunderligen at agte, som det er det første, fornemste, og villøftigste Vidnisbyrd, som Christus giver os om sin Christelige Dyrkelse, som adskildt fra og sat imod den som var under Looven. Thi først, viiser Hand, at den Tid nu er kommen, naar Tilbedelsen skulle være i Aand og i Sandbed;*

Sandbed ; thi *Faderen* søger efter saadanne, som *Ham* tilbede : Saa at den ikke lenger er en *Dyrkelse*, som bestaar i udvortis *Skikkelse*, som bør at forrettis af *Mennisk*en paa *visse Tider* og *Leyligbeder*, som hand kand giøre i sin egen *Villie*, og formedelst hans egen *Naturlige Styrke* ; thi ellers vilde det ikke være adskildt i *Materien*, men alleniste i nogle *Ceremonier*, fra den *Dyrkelse* under *Loven*. Derneft, som en *Aarsag* til denne *Dyrkelse*, da have vi ey fornøden at give nogen anden, ney ingen bedre kand givis, end den, som *Christus* giver, hvilken siunis mig skulle være nok til at fornøye en hver *Christen*, nemlig, *Gud er en Aand*, og de *Ham* tilbede, bør det at tilbede i *Aand* og *Sandbed*. Som dette bør at annammis, fordi de ere *Christi* Ord ; saa er det ogsaa grundet paa saadan klar *Fornuftens Beviis*, som noksommeligen vidner dets *Sandbed*. Thi *Christus* argumenterer viiseliggen fra den *Liighed* der bør at være imellem *Dyrkelsen*, og den som dyrkis :

Gud er en Aand ;

Beviis.

Derfor bør *Hand* dyrkis i *Aand*.

Dette er saa vist, at det ikke kand taale nogen *Modsigelse* ; ja, denne *Liighed* er saa fornøden at agte, at under *Loven*, da *Gud* indstiftede og forordnede *Jóderne* den *Ceremoniske Dyrkelse*, fordi denne *Dyrkelse* var *Udvortis* ; da paa det der kunde være en *Liighed*, behagede det *Gud* paa en befynnderlig *Maneer* at bo iblant dem, imellem de tvende *Cberubim* i *Tabernakelet*, og siden at giøre *Jerusalems Tempel* som sin *Bolig*, og lade der noget af en *udvortis Herlighed* og *Majestet* tilsiune, i at sende *Ild* fra *Himmelen* til at fortære *Offringerne*, og fylde *Tempe-*
len med en *Sky* : Ved og formedelst hvilke *Midler*, *Siunlige* til det *udvortis Öye*, *Hand* aabenbarede sig selv efter den *udvortis Dyrkelsis Maade*, som *Hand* havde befaleet dem at forrette. Saa nu under det *Nye Testamente*, det behagede *Hannem* i sin *Himmelske Viisdom* at lede sine *Börn* paa en slettere og lettere *Bane*, og i en meere *Aandelig* og *Himmelske* *Vey* ;

Det udvortis Tempels Herlighed.

Som Moses
frelste fra
Udvortis,
saa Christus
fra Indvor-
tis Trældom.

Vey ; og havende i Sinde at borttage *Kiødelige* og *Udvortis Skikke*, at Hans egne Børn kunde have deris Öyen meere til et *indvortis Rige* og *Herlighed*, end et *udvortis*, da har Hand givet os til et Exempel herudi sin Eenbaarne Söns, den Herris Jesu Christi Aabenbarelse, hvilken (i den Stæd at *Moses* frelst *Israeliterne* ud af deris *udvortis Trældom*, og ved deris Fienders *udvortis Fordervelse*) haver frelst og frelser os ved Lidelse, og Död ved sine *Fienders Hænder* ; derved Triumpherende over *Dievelen*, og hans, og vore *indvortis Fiender*, og forlösende os fra dennem. Hand haver ogsaa indstiftet en *Indvortis* og *Aandelig Dyrkelse* : saa at Gud ikke forbinder nu sit Folk til *Jerusalem's Tempel*, ikke heller til *udvortis Skikke* og *Ceremonier* ; men tager en hvers Hierte for sit *Tempel* at boe udi ; og der aabenbarer sig umiddelbarligen, og giver ham *Ordre*, hvorledis hand skal tiene Ham i alle *udvortis Gierninger*. Efterdi, som Christus lærer, *Gud er en Aand*, da vil Hand nu dyrkis i Aanden, hvor Hand aabenbarer sig selv, og boer hos dem, som ere af en *synderknuset Aand*. Nu, som det da er *Menniskens Hierte*, som nu er bleven *Guds Tempel*, hvorudi Hand vil dyrkis, og ikke meere i særdelis *udvortis Templer* (saafom, efter *Stephani* Ord udaf Propheten, til de forðum *Jødiske Bekiendere*, *Den Allerhöyeste boer ikke i Temple, som ere gjorde med Hænder*) som förend *Guds Herlighed* kom ned til at fylde det *udvortis Tempel*, da skulle det rensis og reengiöris, og alt besmittet Töyg deraf udtaxis ; ja, og *Tabernakelets Stæd* var overlagt med Guld, det reeniste, klareste, og dyrebarreste af alle Metaller : Saa iligemaade, förend Gud dyrkis i det *indvortis Hiertets Tempel*, da maa det ogsaa rensis fra sit eget Ureenlighed, og fra alle sine egne Tanker og Indbildninger, at det faaledis kand blive bereed til at annamme Guds Aand, og drivis derved. Og dette vil jo lede os til den *indvortis Tausbed* og *Stilbed*, som vi tilforn have omhandlet. Og fremdelis, denne *Dyrkelse*, faaledis forrettet, er alleniste

alleniste og egentligen en sand Dyrkelse; saasom den der, formedelst de Aarsager heroven givne, ikke kand efterabis af Fienden, ey heller forrettis af Hyklaren.

§. XVI. Og enddog denne Dyrkelse er heel fremmed fra de atskillige Paafundne Dyrkelser iblant de *Christne*, og derfor kommer mange heel underlig fore; dog har det været bevidnet, berømmet og forrettet, af de Gudfrygtigste af alle slags, i alle Tider, som med mange klare Vidnisbyrd kand beviisfis. Saa at af denne Bekiendelse og Dyrkelsis Övelse, havde de *Mystici* deris Navn og Oprindelse, som en særdelis Sect, almindeligen berømmet af alle; hvis *Skrifter* ere fulde af denne slags Dyrkelsis Forklaring og Berømmelse; hvor de vidløfteligen bekreftede denne *Sindets Indvendelse* og indvortis *Afhold* eller *Fradragelse* (som de det kalde) fra alle *Lignelser* og *Tanker*, og *Villiens Rønner*. Ja, de ansee dette, som den *Christne Fuldkommenbeds Høyde*; saa at nogle af dem, endskiönt bekendte *Papister*, vegre sig ikke at bekiende, At de som have opnaaet denne Dyrkelsis Maade, eller stræbe derefter, (som er at see i en Bog, kaldet *Santa Sophia*, trykt til *Doway*, Anno 1657. Tract.

En vis Sect
iblant Pa-
pisterne,
deris ind-
vortis övel-
se. See San-
ta Sophia,
Trykt Anno
1657.

1. Sect. 2. cap. 5.) har ikke förnöden, og bör ikke at umage og bemöye sig med idelige og unyttige Bekiendelser, med Legemlig Twang og Arbeiden, med egenvillige Lydelige Bønner, at böre mange Messer, visse Andagts Timer, og Helgens Paakaldelser, eller Bønner for de Döde, eller bekymre sig med stor Omfarg for at saa Af- lad, ved at gaa *Pilgrims-gang*, eller begive sig i *Klostere*, eller indvikle sig med Löfter; fordi saadanne Ting hindre Sielen fra at vare paa den Gudommelige Aands Virkninger derudi, og fra at have Frihed til at følge Aanden, hvor den ellers vilde leede den. Og dog alligevel, hvo veed ikke, at det er i slige udvortis Paaleggelser den *Papistiske Religions* egentlige Væsen be- staar? Ikke dis mindre er det klart af disse og mange andre Stæder, som af de *Mystiske Skribentere* kunde anbringis, hvorledis de ansee denne Dyrkelse, saasom langt

De Engel-
ske Benedi-
ctiners Vid-
nisbyrd om
Aandelig
Dyrkelse, i-
mod deris
Messe og be-
stemte Dyr-
kelse.

langt overgaaende al anden; og at de, som vare komne op dertil, havde ikke de andre fornøden: Ja, (see *Balibazar Alvares* hans Liv, i den samme *Sancta Sophia*, Tract. 3. Sect. 1. cap. 7.) de som smagede dette, bekiendte straxens, at de andre *Dyrkelsis Skikke* og *Ceremonier* vare dem unyttige; ikke heller forrettede de dem, som fornødne Ting, men alleniste for Orden og Exempels Skyld. Og derfor, endskiønt nogle af dem vare saa formørkede med deris Religions almindelige Mørkhed, dog kunde de stadfæste, at denne *Aandelige Dyrkelse* burde at beholdis og efterstræbis, dog der skulle forefalde en Fornødenhed at udelade deris udvortis *Ceremonier*. Heraf siger *Bernhardus*, som paa mange andre Stæder, saa i sin *Epistel* til een *Wilhelm*, *Abbed* af samme *Order*, *Tager vare paa Guds Regel og Regimente; Guds Rige er inden i eder*: Og siden, efter hand har sagt, At deris udvortis *Ordre* og *Regle* skulle tagis i Agt, da tillegger hand; *Men ellers naar det skulle bende sig, at een af disse tvende maa udeladis, da er det langt bedre, at udelade disse, end de forrige: Thi saa meget som Aanden er meere ypperlig og ædel end Legemet, saa meget ere Aandelige övvelser meere gavnlige end Legemlige*. Er ikke dette da den bedste *Dyrkelse*, som de beste Mænd i alle Tider, og af alle Secter, have berømmet, og som kommer mest overeens med Christi Lærdom? Bør ikke denne *Dyrkelse*, siger jeg, at fölgis og forrettis? Og saa meget dis meere, som Gud haver opreist et Folk til at vidne derom, og lære og prædike den, til deris store Forfriskelse og Styrke, i mangis Paahør, og mangis Modsigelse; hvilke ikke, som disse *Mystici*, giøre deraf en Hemmelighed, som alleniste kand erholdis af nogle saa Mænd og Quinder indlukte i et Kloyster; eller, som de indbildte sig, efter at de med mange udvortis *Ceremonier* og *Skikke* havde sig udmatted, ligesom dette havde sin Udsprung ved saadanne Övvelser: Men som i Guds fri Kierlighed (som ikke anseer Personer, men var nær at høre og aabenbare

Bernhard
after Aanden
den høyere
end alle Pa-
pistiske
Ordener.

Disse Mysti-
ci forbunde
denne Hem-
melighed til
et Kloyster.

bare sig selv, ligesaa vel til *Cornelius*, en *Høvids-Mand* og en *Romere*, som til *Simeon* og *Anna*; og som lod sin Herlighed fremfkinne for sin Tienerinde *Maria*, og de fattige *Hyrder*, heller end for de *Ypperste Præster* og *Høyindbildte* iblant *Jøderne*) i og efter sin egen *fri Kierlighed*, findende at Gud aabenbarer og opsetter denne Dyrkelse, og giør mange stakels *Handverks-Folk*, ja, unge *Drenge* og *Piger*, *Vidne* dertil, inderligen anmode og bede alle, at aflegge deris egen *Selvvillige Dyrkelse*, og *Selvantagne Forretninger*, i deris egen *Villie*, og deris egen *Naturlige Styrke* og *Krefter*, og deris egne *forfengelige Tanker* og *Indbildninger*, og føle *Guds reene Aand* at bevæge og røre dem; at de kand komme til at forrette denne behagelige Dyrkelse, som er i *Aand* og i *Sandhed*. Men imod denne Dyrkelse fremføre de atskillige *Modsigelser*.

§. XVII. Først, *Det siunis at være en unyttig* Modsig.
øvelse, for et Menneske at giøre eller tænke intet; og at
det var langt bedre, at mand øvede sig, enten i at
grunde og pønse paa nogen god Materie, eller at bede
til, eller prise Gud.

Jeg svarer; det kand ikke være unyttigt, som er Svar.
 endelig fornøden, førend nogen anden *Skyldighed*
 kand behageligen forrettis, som vi have beviist den-
 ne stille *Variming* og *Vogten* at være. Fremdelis, de
 have alleniste grove og kiødelige *Tanker* om Gud,
 og de *Ting*, som angaar *Hans Rige*, der indbilde
 sig, at *Menneskene* behage *Ham* med deris egne
Gierninger og *Idretter*: Da, som tilforn er beviist,
 det første *Trin* til *Guds Frygt*, er at et *Menneske* af-
 holder sig fra sine egne *Tanker* og *Indbildninger*, og
 lader *Guds Aand* virke i hannem. Thi vi maa først
 lade af at giøre ilde, førend vi lære at giøre vel; og Esa. 1. 16, 17
 dette at et *Menneske*, ved sin egen *naturlige For-*
 nuft, befatter sig med *Aandelige Ting*, er een af de Vi maa lade
 største og farligste *Onde*, som *hand* kand falde udi; af at giøre
 saasom det, der forarsagede vore første *Forærlis* ilde, førend
 Fald, var en *hastig Begierlighed* efter *Kundskab*, og vi lære at
 at giøre vel.

at indfalde udi, og befatte sig med Guds Ting, baade uden og tvert imod Guds Befaling.

2. Modfig.

For det andet; Nogle imodsette, *Derfom eders Dyrkelse allenifte bestaar i at indvortis vogte paa Herren, og fôle Hans Aand at opspringe i eder, og faaledis forrette udvortis Gierninger, som I derved ere ledsagede; hvad harve I offentlige Forsamlinger fornôden, paa visse Tider og Stæder, saasom en hver kand giøre dette hiemme? Eller skulle ikke en hver blive hiemme, indtil de befunderligen bevægis at gaa til saadan Stæd paa saadan Tid; saasom at samlis paa en vis Tid og Stæd, siunis at være en udvortis Skik og Ceremoni, tvert imod det, som I andensteds stadfeste?*

Svar.

Offentlige
Forsamlin-
ger deris
Brug og
Aarsag stad-
fæstet.

Jeg svarer først; At samlis paa visse Tider og Stæder, ere ikke i sig selv nogen Gudelig Gierning, eller Part af Dyrkelse; men allenifte en udvortis Mageligbed, fornôden til at see hin anden, saa lenge vi ere beklædte med dette udvortis Tabernakel: og derfor at samlis paa visse Tider og Stæder, er ikke en Part af vor Dyrkelse, men voris udvortis Menniskis magelige Tilberedelse, til en siunlig offentlig Dyrkelse; saasom vi ikke strax fanger an nogen siunlig Dyrkelsis Forretninger, naar vi komme tilfammen, til vi ledis dertil ved Guds Aand. For det Andet: Det har behaget Gud, saa lenge som Hans Bôrn ere i denne Verden, at bruge de udvortis Sandse, ikke allenifte som et Middel til at indgive det Aandelige Liv, som ved at tale, bede, præse, &c. hvilket ikke kand skee til fellis Opbyggelse, uden naar vi høre og see hin anden, men ogsaa til at opholde et udvortis, siunligt Vidnisbyrd for Hans Navn i Verden: Hand lader det Indvortis Liv (som ogsaa ofte ikke kommer ind ved de udvortis Sandse) at være dis meere overflôdigt, naar Hans Bôrn flitteligen komme tilfammen at varte paa Hannem; at som Jern giôr Jernet skarpt, saa har det sig med at see hin anden, naar begge ere indvortis samlede til Livet, da givis der Anledning for Livet hemmeligen at opkomme og løbe igiennem eet Kar til et andet. Og

Ordsp. 27.
17.

fom

som naar mange Lys ere optendte og fatte i en Stæd, da forøgis *Liuset* storligen, og det udfkinner meere klarligen; saa naar mange samlis tilsammen i det samme *Liv*, da aabenbaris meere af Guds Herlighed og Kraft, til en hvers Forfriskelse i Besynderlighed; thi hand bliver deelagtig ikke alleniste i det *Lius* og *Liv*, som er opfat i ham selv, men i alle de andre. Og derfor har *Christus* besynderligen lovet dem en Velsignelse, som Samlis i Hans *Navn*, nemlig, At Hand vil være *midt iblant dem*, Mat. xviii. 20. Og i Epistelen til de *Hebræer* forbydis det udtrykkeligen at forfomme denne Skyldighed, som det der er heel farligt og skadeligt, i disse Ord; *Heb. x. 24.* Og lader os give *Agt paa hver andre, til Tilskyndelse til Kierlighed, og gode Gierninger; saa vi ikke forlade vor egen Forsamling, som nogle have for Skik; —* Thi synde vi med *fri Villie*, efter vi have annammet Sandhedens Bekiendelse, er der ikke Offer meere tilbage for Synder. Og derfor haver Herren viist, at Hand har en besynderlig Henseende til dem, som saaledis komme tilsammen, fordi derved et offentlig Vidnisbyrd for Hannem opholdis paa Jorden, og Hans *Navn* holdis derved i Ære; og derfor de som ere Ret-findede, dragis naturligen til *Guds Folkis Forsamlinger*, og ere aldrig foruden en *Aandelig Bevægelse* at lede dem dertil: Og dersom nogen giør det af en bare udvortis Skik og Sedvane, da vil de uden Tvivl komme under Fordømmelse derfor. Dog alligevel kand det ikke holdis for en *Ceremoni* eller Skik, som i *Guds Dyrkelse* skeer i Menniskens egen *Villie*, at bestemme visse Forsamlings Tider og Stæder; saasom ingen kand sige, at det er en *Dyrkelse*, eller en Part deraf, men alleniste at fremstille vore Personer til den Ende, som tilforn sagt er. Hvilket alle vore Modstandere bekiende, at den *Første Kirke* og *Hellige* ogsaa gjorde.

Omsider, nogle imodsette; At denne Maneer at 3 Modsig.
dyrke i *Tausshed* og *Stilhed* er ikke at finde i Skriften.

Jeg svarer; Vi holde ikke *Tausshed* at være vor Svar.

C c

Dyrkelsis

At komme
tilsammen
bør ikke at
forsømmis.

I at vente
efter Aanden
Ledsagelse under
forftaais
Tausbed,

Dyrkelfis eenifte Materie; fiden, fom tilforn fagt er, der ere mange *Forsamlinger*, fom ere felden (om nogen tid) aldelis tauſſe; een eller anden bevægis enten til at *Prædike*, *Bede*, eller *Takke*: og faa herudi kand vore *Forsamlinger* ikke andet end være lige de *Førſte Kirker*, fom i *Skriften* ommeldis, faafom vore *Modſtandere* bekiende, at de *Prædikede* og *Bede* ved *Aanden*. Og hvor urimeligt er det at tenke, at undertiden *Aanden* ikke oprørde dem til diſſe udvortis *Forretninger*, og at de da vare tauſſe? faafom vi maa retteligen ſlutte, at de ikke taledes, uden naar de vare anrørde; og faa vare uden Tvifl undertiden tauſe, *Gjern. ii. 1.* førend *Aanden* falt paa dennem, figis, — *De vare alle eendregteligen tilſammen paa en Stæd*: og da ſtaar der, At den *Hellig Aand* kom baſteligen over dem; men der meldis aldelis intet om at nogen taledes paa den Tid; og jeg maatte gierne viide hvad *Urimeligbed* vore *Modſtandere* kand indføre, om vi ſkulle ſlutte, at de for en Tid vare tauſe?

Paaftaaelfe.

Vil nogen endnu ſtaa derpaa, At en ganske *Taus Forsamling* kand ikke findis i *Skriften*.

Svar.

Tauſſe
Forsamlin
ger beviifis
baade af
Skriften og
Fornuften.

Da ſvarer jeg: Lad være at dette ikke er berettet, vil det derfor følge, at det er ulovligt? Saaſom det naturligen følger af andre *Skriftens Befalninger*, fom vi allerede have beviift. Thi ſaaſom *Skriften* befaler at forſamlis, og naar ſamlede, da forbyder *Skriften Bønner* og *Prædikener*, uden at *Aanden* der til anrører: Derſom Folk komme tilſammen, og *Aanden* ikke bevæger til ſaadanne *Dyrkelfis Gjerninger*, da følger det nødvendigen, at de maa være *Tauſe*. Fremdelis, der maatte maa ſkee været mange ſaadanne Ting iblant de *Fordum Hellige*, endſkiönt ikke i *Skriften* ommeldet; og dog have vi nok i *Skriften*, givende tilkiende, at der vare ſaadanne Ting. Thi *Job* ſad *Taus med ſine Venner ſjuu ganske Dage*; her var en lang *Tiende Forsamling*: See iligemaade *Eſdr. ix. 4.* og *Ezech. xiv. 1.* og *xx. 1.* Havende ſaaledis viift denne *Dyrkelfis Ypperlighed*, og beviift det af *Skriften* og *Fornuften*, og beſvaret

de

de vigtigste Modfigelser ; hvilket, enddog det maatte være nok til voris *Fremsettelsis* Forklaring og Beviis ; dog alligevel skal jeg tillegge noget meere besynderligen om at *Prædike, Bede, og Siunge*, og faa fare fort til de efterfølgende *Fremsettelses*.

§. XVIII. At *Prædike*, som det brugis baade i blant *Papister* og *Protestanter*, er for een Person at tage en Part eller Vers af Skriften, og derpaa *Tale* een Time eller To, hvad hand haver Studeret eller sammenfanket i hans Studere-Kammers, enten af sine egne *Paafund*, eller af andris Skrifter og *Erfaringer* ; og naar hand haver lærdt det uden ad (som en *Skole-Dreng* sin *Lættie*) da fremfiger og igien udtaler hand den for Folket. Og jo meere frugtbar og klygtig en Mands *Paafund* og *Indfald* er, og jo meete flittig og arbeidsom hand er i at sammenskrabe dette, og kand fremføre det med Menniskelig *Vuifdoms* prægtige og bevægende Ord, faa meget meere holdis hand for at være en Ypperlig og *Berømmelig* *Prædikant*.

I.
Hvad *Prædiken* er
iblandt *Protestanter* og
Papister ?
En udfunderet
Tale for
een Time
eller to.

Her imod sette vi dette, at naar de *Hellige* komme tilfammen, og en hver samlis til den Guds *Naade* og *Gave* i sig selv, og den, som prædiker, er drevet dertil af denne *Naadis* *Bevægelse* i ham selv, da bør hand at fremføre hvad Guds Aand indgiver ham ; og ikke bekymre sig om *Menniskelig Vuifdom* og *Veltalenhed*, men i *Aandens* og *Kraftens* klare *Beviisning* : og det enten i at Forklare og Udlegge nogen *Skriftens* Text, om Aanden, den gode *Paa-mindere*, leder ham dertil ; eller og *Tilraadelsis*, *Formanings*, *Tugtelsis* og *Underviisnings* Ord, eller egen *Aandelig Erfarenhed* : hvilket altsammen vil stemme overeens med *Skriften*, endskiönt det ikke er grundet paa noget særdelis *Capitel* og *Vers*, eller maa skee kand henhøis dertil, som nogen besynderlig Text. Nu lader os da forsøge og overveye, hvilke af disse to slags *Prædikener* er mest overeens stemmende med *Christi* og Hans *Apostlers*, og den *Første Kirkis* *Befalninger* og *Exemplar*, i Skriften ommeldet ?

Her *Prædiken* ved
Aanden

Thi, Først, angaaende at prædike paa en *Text*, der-
 som det ikke var aldelis af en Sedvane og Foretenkt,
 men skede af *Aandens* umiddelbare Bevægelse, da
 skulle vi ikke laste derpaa; men at giøre det paa
 deris Maade, finde vi hverken *Befalning*, eller *Ex-*
empel for, det jeg veed i det *Ny Testamente*, som no-
 gen Part af dets *Indstiftede Dyrkelse*.

Modfig.

Men de foregive, *At Christus tog Propheten Esaiam*,
 og læste der udaf, og deraf taledes; og at *Peder præ-*
dikede af en Sententz af Propheten Joel.

Svar.
 1. Christi
 og Petri Ta-
 le ikke ved
 Udstudering.

Hertil svarer jeg, at *Christus* og *Peder* gjorde ik-
 ke dette, uden ved Guds Aands umiddelbare An-
 rørelse og Bevægelse, og det uden Studering; hvil-
 ket jeg haaber vore Modstandere ikke vil negte: og
 saaledis ere vi ikke der imod. Men hvad er dette
 angaaende deris sedvanlige Læstier de have lærdt u-
 den ad, uden nogen Vogten eller Venten efter Aan-
 dens Bevægelse og Ledfagelse? Ydermeere, at
 hverken *Christus* eller *Peder* gjorde dette, som en
 indstiftet Form eller Mode, som alle Kirkens Læ-
 rere skulle stedse efterfølge og agte, beviis is lettelig-
 gen, i det at de fleeste *Christi* og Hans *Apostlers* Præ-
 dikener, som i Skriften ere befattede, ere dette for-
 uden; for Exempel, *Christi* Prædiken paa Bierget,
Mat. v. 1. &c. Marc. iv. 1. &c. og *Pauli* Prædi-
 ken til de *Athenienser*, og til *Jóderne*, &c. Og som
 vi da see, at denne Maade at Prædike paa er ikke
 grundet paa nogen Skriftens Befalning; saa er dens
 Natur og Egenskab rvert imod *Christi* Prædiken
 under det *Nye Testamente*, som i Skriften omtalis og
 berømmis. Thi *Christus*, da Hand udsendte sine
 Disciple, udførligen melder, at de ikke skulle tale
 af sig selv, eller tage Omsorg derfor tilforn; men
 det, som *Aanden* i samme Stund skulle lære dem; som
 besynderlig ommeldis i de trende *Evangelister*, *Mat.*
x. 20. Marc. xiii. 11. Luc. xii. 12. Nu dersom
Christus gav sine Discipler denne Ordre, førend Hand
 bortgik fra dennem, som det de skulle bruge og
 skikke sig efter, imens Hand udvortis var hos den-
 nem;

Men jeg vil dog alle Ting følge, som Kristus har befal-
 vet, og som er til Guds Ære og Herrens Gode.

nem ; meget meere burde de at giøre det efter Hans Bortgang, saafom de da meere besynderligen skulde annamme Aanden, at lede dem i alle Ting, og at minde dem paa alle Ting, Joh. xiv. 26. Og derfom de saaledis skulde forholde sig, naar de kom for Övrigheden og Jordens Förster, meget meere i Guds Dyrkelse, naar de staa i Hans Aasien ; efterfom Hans Dyrkelse, som tilforn sagt er, bör at skee i Aanden : Og derfor, efter at de finge den Hellig Aand, sigis der Giern. ii. 4. At de tale, som Aanden gav at udtale ; ikke hvad de i deris Studere-Kamere tilforn havde befatted, og sammenskrabet af deris egen Hierne, eller andris Bøger.

Franciscus Lambertus, tilforn citeret, taler Sandhed og viiser deris Hyckleri ; Tract. 5. om Prophetie, Cap. 3. sigendis, *Hvor ere de nu, som rose sig af deres Paafund, som sige, en klygtig Concept, et berligt Indfald ! Dette kalde de Indfald, som de have selv opfundet ; men hvad have de Troende at giøre med saadanne slags Indfald ? Det er ikke Opdigtninger og Paafund, vi fattis ; men det som er fyndigt, uovervindeligt, ævigt og himmelsk ; ikke hvad Mennisken har udfundet, men hvad Gud har aabenbaret : Thi dersom vi troe Skriften, voris Opdigt tiener til intet, uden til Guds Fortörnelse og voris egen Fordervelse. Og atter siger hand ; See til at du ikke setter dig fore just at udtale hvad du tilforn har begrundet, i hvad det og monne være ; thi endskiönt det er lovligt at udvelge Texten, som du skalt forklare, saa er dog ulovligt at foresette dig Forklaringen ; thi derved maatte du maa skee beröve den Hellig Aand det, som er Hans, nemlig, at regere din Tale, at du kanst prædike i Herrens Navn, uden al Lærdom, Begründelse og Erfarenhed, og som du havde aldelis intet studeret ; befalende dit Hierte, din Tunge, og dig selv aldelis til Hans Aand, uden al Tillid til din forrige Studeren og Granskning ; men sigende ved dig selv, i stor Tillid til Guds gode Løfte, Herren vil give et Ord, med megen Kraft, til dem som prædike Evangelium. Men for alle Ting tag dig vare,*

at du ikke efterfølger Hykleris Maneer, som have skrevne nesten Ord fra Ord hvad de skulle tale, ligesom de skulle opregne nogle Vers paa en Skueplætz, og have lærdt deris Prædikener uden ad, som de giøre, der spille Comedier. Og siden, naar de ere paa Prædike-Stolen, bede Herren regere deris Tunger; men imidlertid, stoppe den Hellig Aands Vey, i det de beslutte intet at fremsføre, uden hvad de allerede have nedskreven. O elendige Prædikantere, ja, og retteligen forbandede, som ikke forlader sig paa Guds Aand, men paa deris egne Skrifter og Studeringer! Hvorfore beder du Gud, du falske Prophet, at give dig sin Hellig Aand, hvorved du kunde tale de Ting, som ere gavnlige, og dog bortdriver du Aanden? Hvorfor holder du din Studering og Paafund bøyere end Guds Aand? Ellers, hvorfor overgiver du ikke dig selv til Aanden?

2. Ord, som
Menniskens
Viisdom
fremfører,
virke ikke
Troen,

§. XIX. For det Andet; Denne Maade til at prædike, som de bruge, (i henseende at de ogsaa bekrefte, at den kand skee, og ofte forrettis, af dem som ere ugudelige, og uden den sande Naade) ikke alleniste kand ikke være Kirken til nogen Opbyggelse, undfange eller fode den sande Tro, men er den til Skade og Fordervelse; saasom den er ganske tvert imod den Christne og Apostoliske Tienistis Natur, som i Skriften fremsættis: Thi Apostelen prædikede Evangelium ikke med viise Ord, paa det at Christi Kaars ikke skulle blive forfængeligt, 1 Cor. i. 17. Men denne Prædiken, saasom den ikke skeer ved Guds Aands Ledfagelse og Bevægelse, men ved Menniskens Paafund og Veltalenhed, i sin egen Villie, og formedelst hans naturlige og studerede Lærdom, bestaar i viise Ord; og derfor er Christi Kaars derved giordt forfængeligt. Apostelens Ord og Prædiken var ikke i Menniskens Viisdoms bevægende Ord, men i Aandens og Kraftens klare Bevæisning; At deris Tilhøreris Tro skulle ikke være i Menniskens Viisdom, men i Guds Kraft, 1 Cor. ii. 3, 4, 5. Men denne Prædiken, havende intet af Aand og Kraft i sig, hvilket baade Prædikanterne og Tilhørerne bekiende at de ikke vente

efter

efter, ey heller ofte fornemme, maa endelig staa i Menniskelig Viisdoms bevægende Ord; saasom det er ved bare Menniskelig Viisdom det sogis, og bare Menniskelige Veltalenheds Styrke og bevægende Ord det udtalis; og derfor ingen Vunder, om deris Tro, som høre og forlade sig paa saadanne Prædikantere, bestaar i Menniskens Viisdom og ikke Guds Kraft. Apostelen vidnede, *At de ikke taledes i Ord, som Menniskens Viisdom lærde, men som den Hellig Aand lærde,* i Cor. ii. 13. Men disse Prædikere bekiende, at de ere fremmede til den Hellig Aands Bevægelser og Virkninger, ikke heller vente de derefter; og derfor tale de i de Ord, som deris egen naturlige Viisdom og Lærdom lære dennem, blandende dermed og føyende dertil saadanne Ord, som de stæle udaf Skriften, og andre Bøger, og derfor tale ikke hvad den Hellig Aand lærer.

For det *Tredie*; Dette er tvert imod den *Første* 3. Den sande Kirkis Maneer og Orden, som Apostelen omtaler i Cor. xiv. 30. *Æc.* hvor i at prædike en hver skal bie og vente efter sin *Aabenbaring*, og give hin anden Rum, efter som nogen aabenbaris. Men her ventis ikke efter nogen *Aabenbaring*, men Prædikanten maa tale, og ikke det som hannem er aabenbaret, men hvad hand tilforn har bereed og forfattet.

Endeligen, Ved dette slags Prædiken er Guds 4. Præsterne udelukke Aanden fra at være Lærere. Aand udelukt, som skulle være Guds Folkis Fornemste Lærere og Underviisere, og hvis Indskydelse er det alleene, som giør al Prædiken kraftig og nyttig til Sielens Opbyggelse; og Menniskens naturlige Viisdom og Lærdom set op og ophøyet: hvilket uden Tvivl er en stor og fornemme Aarsag, hvorfor Prædiken iblant den største Deel *Christne* er saa ufrugtbar og unyttig. Ja, efter denne Lærdom kand Dievelen selv prædike, og bør ogsaa at hør; saasom hand baade kiender Sandhed, og har saa stor Veltalenhed som nogen. Men hvad gavner Prægtig Tale, dersom Aandens Kraft og Beviisning fattis, hvilket rører Samvittigheden? Vi see, at den Tid

Dievelen bekiendte Sandhed, da vilde Christus ikke have noget af hans Vidnisbyrd. Og som disse klare Skriftens Vidnisbyrd viise, at denne slags Prædiken er tvert imod Christi Lærdom; saa beviise de ogsaa voris at være dermed overeens stemmende.

Modfig.

§. XX. Men dersom nogen skulle saaledis giøre sig en Modfigelse, *Have ikke mange hast Nytte deraf, ja, og ere baade Omvendte og Opbygde, ved deris Prædikener, som saaledis have studeret; ja, baver ikke Aanden ofte medfult saadanne opstuderede Prædikener med sin Gudommelige Nærværelse, saa at de have krafteligen rørt Tilhørerns Hierter, til deris store Nytte?*

Svar.

Paulus følgende blev omvendt: Er derfor forfølgelse god?

Da svarer jeg; Endskiönt dette saa var, hvilket jeg ikke skal negte, da vil dog deraf ikke følge, at det var godt i sig selv; meere end, fordi Christus beegnede Paulo, og omvendte hannem, da hand reiste til Damascus, at forfølge de Hellige, at hand gjorde vel derudi. Hverken særdelis Gierninger, ey heller heele Forsamlinger (som vi tilforn have sagt) bôr at maalis efter Guds Medlidenheds og (saa at sige) Efterladenheds sære Fromhed i Vankundigheds Tider. Men herforuden, det er ofte skeed, at Gud, i henfeende til enten Prædikantens eller Tilhørerns redelige Eenfoldighed og Oprigtighed, har indbrudt paa en Prædikantis Hierte med sin Kraft og Hellige Anrørelse, og derved har ledsaget ham til at tale de Ting, som ikke vare i hans foresatte og studerede Tale, og som hand maa skee tilforn aldrig tænkte paa: og disse korte empfindlige Ord, og tilforn Ubegrundede, men Levende Tilraadelses have været meere nyttige og forfriskende baade til Prædikeren og Tilhørerne, end alle deris sammenskrabede Prædikener. Men alt dette tilføder dem ikke at blive ved i disse Ting, hvilke i sig selv ere usorvarlige, men tvert imod Apostelens Exempler, besynderligen naar Gud opvekker et Folk til at tiene Hannem, efter den Første Kirkis Reenbed og Aandelighed; ja, saadanne Guds Fromheds og Medlidenheds Gierninger, i Mørkheds og Vanvittigheds Tider, skulle forpligte

os alle at følge Ham meere og meere, efter som Hand kundgiør sin fulkomne og Aandelige Vey.

§. XXI. Som jeg hid indtil haver talt om at *Prædike*, saa kommer jeg nu til at tale om at *Bede*, hvorom samme Tvistighed reiser sig. Vore Modstandere, hvis *Religion* er mesten Deelen udvortis, og saadanne, hvis Gierninger ere Menniskens Naturlige Villies og Krefsters bare Afspring; som de kand *Prædike*, saa kand de og *Bede* naar de vil, og derfor have deris visse foreskrevne Bønner. Jeg skal intet befatte mig med de Tvistigheder, som ere iblant dem selv herom; at nogle holde med *foreskrevne Bønner*, som et *Liturgi* eller *Ritual* og *Atterbog*; andre for saadanne, som *ex tempore* og uden Foretanker udfigis: Det er mig nok, at de alle sammenstemmer i dette, At Guds Aands Bevægelser og Til-drift er ikke fornøden at berede dem dertil; og derfor have de *visse Tider* i deris offentlige Dyrkelse, som for og efter *Prædiken*, og i deris hemmelige Dyrkelser, som Morgen og Aften, for og efter Maaltid, og andre saadanne Leyligheder; da de strax begive sig til at giøre deris Bønner, og tale til Gud, enten de søle Hans Aands Bevægelse og Indskydelse, eller ikke: saa at nogle af de fornemste have bekiendt, at de saaledis have bedet, uden Aandens Hielp og Bevægelse, og at de syndede i det de gjorde det; dog sige det, at det er deris Skyldighed saa at giøre, endskiønt at bede uden Aanden er Synd. Vi bekiende friligen, at Bønner baade ere heel nyttige, og en fornøden Skyldighed befaled, og ideligen bør at agtis af alle *Christne*: men som vi kand intet giøre uden Christo, saa kand vi ikke heller bede uden Hans Aands Bistand og Nærværelse. Men at denne *Tvistigheds Stand* kand dis bedre forstaais, da have vi at betragte, *Først*, At *Bønner* ere tvende slags, *Indvortis* og *Udvortis*. *Indvortis* Bønner er den *Sindets hemmelige Henvendelse til Gud*, hvorved naar det er hemmeligen rørt og opvekket ved *Christi Lius* i Samvittigheden, og saa bøyet under

II.
Om Bøn,
hvorledis
den udvortis
skillis fra
den Indvor-
tis.

*Præsternis
bestemte Ti-
der til at
Prædike og
Bede, for-
negte Aan-
den.*

*Hvad Ind-
vortis Bøn
er?*

der fine Misgiærningers, Uværdigheds og Elendigheds Følelse, det seer op til Gud; og kommende overeens med den Guds Sæds hemmelige Indfættelse, det sukker til ham, og stedse udsender nogle hemmelige Bønner og Begieringer. I denne Meening ere vi saa ofte befalede i Skriften at *Bede altid og ideligen*, Luc. xviii. 1. I Theff. v. 17. Eph. vi. 18. Luc. xxi. 36. Hvilket ikke kand forstaaes om *udvortis Bønner*, fordi det er umueligt, at Folk skulle altid være paa deris Knæer, og udsigende *Bønners Ord*; og dette vilde hindre dem fra de Skyldigheders Övelse, som ikke mindre alvorligen og udförligen ere befalede. *Udvortis Bønner* er, naar Aanden (som saaledis er i denne Indvortis Stilheds Övelse, og följende Guds Aands Indblæfning krafteligen at opkomme i Sielen) bekommer Styrke og Frihed, ved *Aandens Bevægelse* og Indskydelse, at fremføre enten lydelige *Sukke*, eller *Ord*, og det enten i offentlige Forsamlinger, eller i ens Huus, eller til Bords, &c.

Hvad *udvortis Bøn* er?

Indvortis Bønner at tid fornødne

Som da *Indvortis Bønner* ere altid fornødne, saa den Stund et hvert Menniskis *Beføgelses* Dag varer, da fattis hand ikke Indskydelse til at öve sig derudi, meere eller mindre; fordi saa snart hand inddrager sit Sind, og betragter at hand er i Guds Nærværelse, da befinder hand sig strax i denne Övelse.

Udvortis Bønner udkræve en overflodigere Indskydelse.

Den *Udvortis Bønners övelse*, som den har en större og viidere Aandens Indskydelse og Bevægelse fornøden, og som den ikke altid kand Forrettis, saa ey heller saa særdeligen, indtil Sindet med Tiden bliver kiendt med, og vandt til den *Indvortis*; De derfor, som ere flittige og aarvagne i deris Sind, og meget hengivne til denne *Indvortis Bøns* Övelse, ere meere dygtige til at være ofte i denne *udvortis* Övelse, fordi denne Hellige Indskydelse følger dem meere ideligen, og som de ere bedre bekiendte med, og vandt ved Guds Aands Anrørelser, kand letteligen fornemme og atskille dem. Og som de, der ere mest flittige, have nærmeste Adgang til Gud, og Hand har største Behag i at drage dem ved sin Aand, til at komme

komme nær og kalde paa Hannem ; saa naar mange ere samlede tilfammen, udi denne *Stilbed* og *Aarvaagenhed*, da udgyder Gud ofte *Bønnens Aand* iblant dem, og bevæger dem dertil, at Styrke og Opbygge hin anden i *Kierlighed*. Men fordi denne *Udvortis Bøn* henger af den *Indvortis*, som det der maa følge den, og kand ikke behageligen forrettis, uden saa vidt *Aandens* Indskydelse og Bevægelse er der hos, derfor kand vi ikke bestemme visse Tider at *Bede* *udvortis*, og saaledis legge os under en Fornødenhed at tale Ord paa saadanne visse Tider, enten vi føle denne *Himmelske Hielp* og Indskydelse, eller ikke ; thi det holde vi for at friste Gud, og at komme frem for Hannem foruden tilbørlig Forberedelse : thi vi holde det fornøden at frænstille os for hans aafsiun ved denne *Sindets Indvortis Stilbed*, og saa angaa viidere, som Hans Aand skal hielp og drage os dertil : Og vi finde, at Herren antager dette, ja, og seer det godt undertiden at øve os i denne stille Stæd, til at prøve voris *Taalmodighed*, uden at tillade os viidere at tale ; at Hand kand lære os ikke at forlade os paa *udvortis Forretninger* eller søge Fornøjelse, som alt for mange giøre, i at giøre vore *Bønner* ; og at vor Tillid til Hannem skulle være dis meere heftig og stadig, at vente efter Hans *Scepters* Udrekkelse, og efter Hans Tilladelse at komme nær til Hannem, og det med større *Aandens Frihed* og *Hjertes Opladelse* for Hannem. Ikke dis mindre negte vi ikke, at Gud undertiden, paa besynderlige Tider, heel hasteligen, ja, saa snart *Sindet* vender sig ind, kand give Kraft og Frihed at frembringe Ord og *udvortis Bønners* Övelse, saa at Sielen neppe kand fornemme nogen foregaaende Bevægelse, men dens Indskydelse og Udførelse er ligesom *stimul* og *semel* ; dog ere disse *Bernhardi* Ord sande, at *Al Bøn er lunken, som ikke hæver en Indblæsning foregaaende*. Og enddog vi bekræfte, at ingen bør at *bede* uden denne Bevægelse : dog agte vi ikke, at de jo *synde*, som forfomme *Bønner* ; men deris *Synd* er, i det de ikke komme til den Stæd, hvor de kand føle det, som skulle leede

Vi kand ikke bestemme Tider at tale og Bede, til at friste Gud.

De synde som forfomme Bønner.

leede dem dertil. Og derfor tvifle vi ikke, at jo mange, formedelst denne *Sindets Indvortis Aarvagenbeds* og *Stilbeds* Forsømmelse, miste mange skiønne Leyligheder til at *bede*, og derved ere skyldige i Guds Aasiun; dog alligevel *synde* de, derfom de begive sig dertil, uden de først føle denne Indskydelse. Thi som hand groveligen fortørner sin *Herre*, som ligger i Seng og sover, og forsømmer sin *Herris Tiemiste*; dog derfom saadan een skulle hasteligen staa op, og uden at iføre sig sine Klæder, eller tage med sig fornøden *Redskab* og *Verktøyg*, uden hvilket hand intet kunde udrette, og skulle sette sig til at arbeide til ingen Nytté, da vilde hand derved være saa langt fra at giøre lige for sin forrige Forfeelse, at hand billigen bliver meere skyldig: og som een, der er Skiødisløs, og har meget at tage vare, kand undertiden ikke høre een som taler til hannem, eller høre en Klokke staa nær ved hans Öre; saa kand mange formedelst Forsømmelse, ikke høre Gud kallende ad dem, og givende dem Adgang til Hannem ved Bønner: dog vil dette ikke tillade dem, uden hans Forlov, i deris egen Villie det at forrette.

Og endeligen: Endskiönt dette er den eeniste sandede og rette Bønnens Maade, som den der alleene er Gud behagelig; dog skal vi ikke negte, at Hand ofte har svaret noglis Bønner og Begieringer, besynderligen i *Mørkbeds* Tider, som have høyiligen faret vild herudi, saa at nogle, som have slaget sig til Rolighed i *skrevne Bønner*, som ikke vare rette hverken i Materien eller Maaden, uden *Guds Aands* Hielp og Indskydelse; dog have fundet Hannem derved at tage Anledning at bryde ind paa deris Siæle, og underligen blødgjøre og forfriske dem: dog alligevel, som om Prædiken og andensteds tilforn sagt er, heraf maa vi ikke giøre os Exempler, eller en Forhindring fra at giøre de *Reene, Aandelige* og *Behagelige Bønner*, som Gud igien har lært og underviist sit Folk udi, og hvortil Hand vil leede mange udaf al *Vrangdyrkelse* og blot udvortis Skinhellighed. Denne

Twistigheds

*En fremfættelse og
Skiødisløs
Tienerer gi-
ør ikke sin
Skyldighed.*

*I Mørkbeds
Tider Gud
ofte hørte
deris Bøn-
ner.*

Twistigheds Stand, og vor Meening derom, saaledis klarligen fremsat, vil baade afverge mange *Modsigelser*, og meere letteligen og korteligen besvare andre. Herneft skal jeg beviise disse *Aandelige Bønner* med nogle korte Betenkninger af *Skriften*; og siden svare vore *Modstanderis* Gienfigelser, hvilket ogsaa vil tiene til at igiendrive deris Maade og Manneer derudi.

*Aandelig
Bønner be-
viis af
Skriften.*

§. XXII. Og Først; At denne *Sindets Indvortis Stilbed* er fornøden at foregaa *Bønner*, at *Aanden* kand sôlis at drage dertil, lader sig see, i det at paa de fleeste Stæder, hvor *Bønner* befalis, *Aarvagenbed* hosfôyis, som fornøden at gaa tilforn; som *Mat. xxiv. 42. Marc. xiii. 33. og xiv. 38. Luc. xxi. 36.* hvoraf det klarligen viis, at denne *Vaagen* skulle gaa for *Beden*. Nu til hvad Ende er denne *Vaagen*, eller hvad er den, uden en *Fortøvelse* og *Venten* at sôle *Guds Aands* Indskydelse og Bevægelse til *Bønnen*, at den saaledis kand giôris behageligen? Thi saasom vi bôr altid at Bede i *Aanden*, og kand ikke af os selv bede behageligen den foruden, da er denne *Vaagen* os dertil anbefalet, som maa gaa *Bønnen* tilforn, at vi maa Vaage og Vente efter den rette *Bede-Time*, som er naar *Aanden* dertil anrôrer.

*I.
Guds Aand
maa forst
lis at bevæ-
ge Sindet
til Bøn.*

Eph. 6. 18.

For det Andet; Denne *Aandens* Bevægelsis og Bistands Fornødenhed viis udfôrligen af Apostelens Ord, *Rom. viii. 26, 27. Desligeste kommer og Aanden* vore *Skrôbeligheder* til Hielp. Thi vi vide ikke, hvad vi skal bede, som det bôr, men *Aanden* selv træder frem for os med usigelige Sukke. Men den som randsager Hierterne, veed, hvilken *Aandens* Sands er, thi *Hand* træder frem for de Hellige, efter *Guds Villie*. Hvilket først fremstiller Menniskens Udygtighed, som af sig selv, til at bede eller paakalde Herren i deris egen Villie, endog de som have annammet *Christi Tro*, og ere nogen sinde Helliggjorde derved; som den Kirke til *Rom* var, som Apostelen da skrev til. For det andet: Tilkiende givis her det, som alleene kand hielpe Mennisken til at bede, nemlig, *Aanden*, som det,

*II.
Vi vide ik-
ke, hvordan
vi skulle be-
de uden som
Aanden hiel-
per.*

det, uden hvilket de ikke kand giøre det Gud behageligen, eller deris egne Siele nytteligen. For det *tredie*, Aandens Fremtrædelsis Maade og Maneer, med *ufigelige Sukke*. Og for det *Fierde*, At Gud naadeligen antager deris Bønner, som ved Aanden ere fremstillede og opofrede, *Hand som seer at det er efter Hans Villie*. Nu, mand kand jo ikke andet slutte, end at denne Bønnens Orden saaledis af Apostelen fremsat, er mest overeensstemmende med disse andre Skriftens Vidnisbyrd, som os Bønnens Brug anbefaler. Hvoraf jeg saaledis argumenterer,

Beviis.

Der som ingen veed at bede, eller kand giøre det uden Aands Hielp, da er det bannem til ingen Nytte, men aldelis forfengeligt, at bede den foruden.

Men det første er sandt; Derfor og det sidste.

III.

At bede altid i Aanden, og at vaage dertil

For det *Tredie*: Denne Aandens Fornødenhed til sande Bønner, sees af *Eph. vi. 18.* og *Jud. 20.* hvor Apostelen befaler *altid at bede i Aanden, og vaage dertil*; hvilket er saa meget, som hand havde sagt, at vi aldrig skulle bede uden Aanden, eller at vaage dertil. Og *Judas* viiser os, at saadanne Bønner, som ere i den *Hellig Aand*, alleene kand tiene til at bygge os op i vor allerbelligste Tro.

IV.

Et Menneske kand ikke kalde Christum Herre, uden ved den Hellig Aand.

For det *Fierde*, Apostelen *Paulus* siger udførligen, *1 Cor. xii. 3.* *At intet Menneske kand kalde Jesum en Herre, uden ved den Hellig Aand*: Der som da *Jesus* ikke kand retteligen nevnis, uden ved den *Hellig Aand*; langt mindre kand hand retteligen paakaldis. Heraf siger samme Apostel, *1 Cor. xiv. 15.* at hand vil bede med Aanden, &c. En klar Beviisning, at det ikke var hans Maneer at bede den foruden.

V.

Gud vil ikke høre de ugudelighis Bønner.

For det *Femte*; Al Bøn uden Aanden er en *Vederskyggelighed*, saadan er de *Ugudelighis Bønner*, Ordsp. *xxviii. 9.* Og den *Dristighed*, som de Hellige have, at Gud vil høre dem, er, dersom de *bede noget efter Hans Villie*, *1 Joh. v. 14.* Saa der som Bønnen ikke er efter *Hans Villie*, da er der ingen Grund til *Dristighed*, at Hand vil høre. Nu vore Modstandere bekiende, at Bønner uden Aanden ere ikke efter

Guds

Guds Villie ; og derfor de, som bede den foruden, have ingen Grund at vente noget Svar : Thi at bede et Menniske *Bede* uden *Aanden*, er lige, som at bede een *See* uden *øyen*, *Arbeide* uden *Hænder*, eller *Gaa* uden *Fødder*. Og at begiere at et Menniske skulle begive sig til at *Bede*, førend *Aanden*, nogenlunde, meere eller mindre, bevæger ham dertil, er at bede at et Menniske see, førend hand aabner sine *Øyen* ; eller at gaa, førend hand staar op ; eller at arbeide med sine *Hænder*, førend hand bevæger dem.

§. XXIII. For det *sidste*, Af denne falske Meening om at Bede uden *Aanden*, og ikke holde det fornøden at vente efter den, som den der skulle søls at bevæge os dertil, have, alt det Afgudereri og Vrangdyrkelse, som er iblant dem der kalde sig *Christne*, haft sin Udsprung, med alle de Vederstyggeligheder, hvorved Herren er *fortørned*, og Hans *Aand bedrøvet* : saa at mange nu bedrage sig selv, som *Jøderne* forðum, tenkende det nok at være, dersom de offere deris daglige og vanlige Offringer ; og saa indbilde sig at alting er vel, og giøre sig et falskt Haab, som *Horen* i *Ordspraageris* Bog ; fordi de have opofret deris Morgen og Aften-Bønner. Og derfor seer mand, at disse Tings idelige Brug giør ikke den ringeste Forandring i deris Liv og Omgængelse ; men de blive mesten Deelen ligesaa slemme som tilforn. Ja, det er gemeent baade iblant *Papister* og *Protestanter*, at løbe først udaf deris forfængelige, løse og vanhellige Omgængelse, paa deris *viste bestemte Tider*, til deris sedvanlige Dyrkelse ; og saa snart det er endt og ude, da paa Timen igien til deris forrige forfængelige Snak : saa at den samme ugudelige og forfængelige Verdens Aand regerer dem i begge. Dersom der er nogen saadan Ting, som *forfængelige Offringer*, eller *Bønner som ere en Vederstyggelighed*, hvilke Gud ikke hører (som der vist nok er, og Skriften vidner om, *Esa. lvi. 3. Jer. xiv. 12.*) da maa endeligen saadanne Bønner, som giøris i Menniskens Villie, og ved Hans egen Magt, uden Guds Aand, være af det Tal.

§. XXIV.

VI.

*Alt Offer er
Synd, som
ikke giøris
ved Aanden.*

Om at Bede
tilfammen
med andre.

§. XXIV. Dette er da nok til Beviisning. Hvor-
paa jeg skal begive mig til at fvare deris Gienfigel-
fer, efter at jeg først haver sagt noget om at *bede*
samptligen med andre. De som bede tilfammen een-
dregteligen; pleye at komme overeens ikke alleene
i deris Aander, men ogsaa i deris Legemers Positur;
hvilke vi ikke ere imod. Det er sømmeligt at de,
som komme nær til Gud at *bede*, giøre det med
bøiede Knæ, og med *aabne Hoveder*; hvilket og er
voris Maneer.

Modfig.

Men her reyfer sig en Tvistighed, *Om det er lovligt*
at føye sig til andre (ved hine udvortis Ærbødigheds
Tegn, endskiønt ikke i Hierte) som bede af en Sedvane,
og ikke venter efter Aandens Bevægelse, eller holder
den fornøden.

Svar.

Hvorledis vi
ikke kand
bolde Bonner
med Afguds
Dyrkere.

Vi fvare; Ney ingelunde: Og vore Lidelser for
vort Vidnisbyrd herudi have ikke været faa. Thi
naar det faa har hendt sig, at vi have været tilstæde
paa samme Tid, naar de have forretted deris Dyr-
kelse, enten af en Hendelse, eller af Forsæt til at
vidne imod deris Dyrkelse, og have ikke fundet det
lovligt for os at *neye* og *bukke* med dem dertil, da
have de ofte forfuldt os, ikke alleene med Forhaanel-
ser, men ogsaa med mange haarde Hug og Slag.
Af denne Aarsag pleye de at beskyldte os for Hoffer-
dighed, Vanhellighed og Galenskab, ligesom vi
havde ingen Henseende og Ærbødighed til Guds
Dyrkelse, men foragtede den, og ligesom vi dømte
at ingen kunde bede, eller bør hørte af Gud uden vi
selv. Til hvilket altsammen, og mange fleere saa-
danne Forhaanelser, vi *fvare* korteligen og eenfoldel-
ligen; At det er os nok, at det er hverken af Hoffer-
ferdighed, Vanhellighed eller Galenskab, at vi fin-
dis faa at giøre; men alleniste at vi ikke skulle
skade vore *Samvittigheder*: Og Aarsagen dertil er
klar og bar; Thi saasom vor *Lærdom* forpligter os
at tro, at deris Bønner, som selv bekiende, at de
ikke ledis af Guds Aand, ere *Vederstyggeligheder*,
hvorledis kand vi, med en god Samvittighed, istem-
me med dennem?

Sige

Sige de end viidere, *At dette er største Ukierlighed og Høfferdighed; ligesom vi skulle tænke, at vi altid baade ved Aandens Bevægelse, og at de vare aldrig derved ledsagede: fiden, endskiønt de ikke holde Aandens Bevægelse altid fornøden, ikke dis mindre bekiende de, at den er heel nyttig og trøstelig, og de føle dens Indvirkninger, hvilket ofte at skee vi ingenlunde kand negte.*

2. Modsig.

Hvortil jeg svarer: Derfom det var deris bekiendte og vedtagne *Lærdom*, ikke at Bede uden Aandens Bevægelse, og alvorligen tage det i Agt, og ikke forpligtede sig selv til at bede paa visse *besluttede Tider* (paa hvilke de tage sig fore at Bede, enddog uden Aanden) da maatte vi beskyldis for Ukierlighed og Høfferdighed, om vi aldrig istemmede med dennem; og derfom de saaledis lærde og gjorde, da tvifler jeg ikke, at det jo vilde blive os lovligt saa at giøre uden mand skulle erfare nogen aabenbar Hykleri og Bedrægeri. Men saafom de bekiende, at de *bede uden Aanden*, og fiden Gud har forfiktet os, at saadanne Bønner ere *vederstygge*, hvorledis kand vi da med en god Samvittighed giøre det, som er *vederstygge*? At Gud undertiden af Medlidenhed kommer dem til Hielp, negte vi ikke (enddog nu omstunder, da den *Aandelige Dyrkelse* er offentligen kundgiort, og alle indbudne dertil, det har sig anderledis, end i de forrige Mørkeds og Affalds Tider) og derfor, endskiønt nogen, som ikke ventede efter Aandens Bevægelse, skulle begynde at bede i voris Nærværelse; dog om det skinbarligen lod sig tilsiune, at Gud af Medlidenhed var nær hos saadan een, da skulle vi, efter Guds Villie, ikke negte at istemme dermed; men dette er rart og fielden, at de ikke derved skulle bestyrkis i deris falske Lærdom. Og enddog dette siunis haardt i vor Bekiendelse, ikke dis mindre er det saa bekræftet baade ved Skriftens og den sunde Fornufts Mynighed, at mange deraf overbeviiste, have antaget denne *Sandbeds* Part førend andre, som af andre holdtis for lættre og klarere. Hvor paa *Alexander Skein*,

Svar:

Skal vi styrke Hykleren, naar hand beder?

een af Övrigheden i *Aberdeen*, har for faa Aar siden givet os et merkeligt Exempel, en Mand heel ærbar, og heel uvillig at give andre nogen Forargelse; hvilken ikke dismindre overvunden af Sandheds Kraft i dette Stykke, var nød til at fraskille sig fra de offentlige og almindelige Forsamlinger og Bønner, og komme over til os: Som ogsaa gav Aarsagen til denne sin Forandring tilkiende, og ligerviis med Korthed og Fyndighed befattede denne Tvistighed om Dyrkelse i nogle korte Spørsmaal, hvilke hand gav ind til de offentlige Prædikantere i *Byen*, og er ikke ubequemt paa dette Stæd at føre til Liuset.

Nogle Spørsmål af A. Skein, fremsat til Prædikanterne til *Aberdeen*.

1. Om nogen Guds Dyrkelsis Gierning skulle forrettis, uden den Hellig Aands Bevægelse, Anrørelse og Ledsgaaning?
2. Om Aandens Anrørelse er fornøden til en hver særdelis Forretning, og om mand skulle vente efter den, at alle vore Ord og Gierning maa skikke sig, efter som den giver Udtale og Bistand?
3. Om en hver, som bærer det Christne Navn, og bekiender sig at være en Protestant, har saadan en idelig Anrørelsis Maade deraf, at hand kand, uden at vente derefter, strax forrette sin Skyldighed?
4. Dersom der undertiden findis en Udygtighed og Utilbøyelighed til saadanne øvelser, i det ringeste angaaende deris Aandelige og Levende Forretninger, bør de dog alligevel at skee i saadan Tilstand, og paa saadan Tid?
5. Dersom mand begiver sig til nogen øvelse, foregivende at det er af Lydighed til et Udvortis Bud, uden Aandelig Liv og Bevægelse; kand mand tro og haabe, at saadan Forretning er Gud takkelig, og ikke beller at regne som fremmed Ild for Herren; saasom det skeer aleniste ved naturlig Viisdoms Krefter, og ikke ved den Hellig Aands Hielp og Bistand, hvilket var forebildet ved Ild, som kom ned af Himmelen, der alleene burde at fortære Offeret og ingen anden?
6. Om de Forretninger, som skeer alleene ved Menneskens naturlige Viisdoms Krefter (enten offentligen eller

3 M. B. 16.
1.

ler særdeelis) er ikke giørligen og i sig selv ligesaa meget et Billede af Menniskens Paafund, som den Papistiske Dyrkelse, dog ikke saa grov i udvortis anseende? Og derfor, om det ikke er ligesaa vel en Vrang-Dyrkelse at holde med saadan Dyrkelse, som det er at holde med den Papistiske, endskiønt der er en Forskiel i Grader?

7. Om det er nogen retmessig Grund og Aarsag til Forargelse, at holde med deris Dyrkelse, hvis Lærdom og Bekiendelse det er, hverken at tale til Opbyggelse, eller bede, uden det skal behage den Hellig Aand at staa dem bi, i nogen maade, meere eller mindre; uden hvilket de beller tie, end tale?

Hertil svarede de ikkun heel løseligen og svageligen; hvilke Svar hand ogsaa lenge siden har igiendrevet.

Efterfom da Gud har kaldet os til sin Aandelige Dyrkelse, og at vidne imod disse Affaldets Menniskelige og egenvillige Dyrkelser, dersom vi ey paa denne Maade skulle staa fast i den Sandhed, som er aabenbaret, men skulle komme sammen med dem, da vilde voris Vidnisbyrd for Gud baade blive svekket og forliift, og det vilde være umueligt standhafteligen at forfremme denne Dyrkelse i Verden, hvis Fremgang vi ikke maa forhindre med nogen voris Gierning; endskiønt vi derved skulle forliise ikke alleene Verdslig Ære, men ogsaa voris Liv. Og mange Protestanter formedelst deris Ustadighed herudi, og bequemmende sig til Papisternes Vederstyggeligheder, for Politiske Ender, have høyligen beskiemmet deris egen Bekiendelse, og forargeligen hindert Reformationen: Som klarligen lod sig tilsiune i Churførstens af Saxens Exempel, Aar 1530, da Keyser Carl den Femte befalede ham at komme med hannem til Messe, og, efter hans Stæd og Embede bære Sverdet for hannem; hvilket hand med rette gjorde sig Samvittighed om, og vegrede sig at forrette; men hans Prædikantere, som havde meere Omsorg for deris Printzis Ære, end for hans Samvittighed, overtalte ham, at det var lovligt saa at giøre, end-

Vi maa ikke forliise vor Vidne for Gud.

Den Forargelse Churførsten af Saxen gav Protestanterne.

For det andet; *Modfigelser imod Aandelige Bonner* svarede.

skiønt imod hans Samvittighed. Hvilket var baade et ont Exempel, og Reformationen til stor Førargelse, og mishagede mange; som den *Tridentiske Concilii* Histori-Skrivere, i sin første Bog, vel haver merket. Og nu maa jeg forføye mig til vore Modstanderis Giensigelser imod denne Manneer at Bede.

1 Modfig.

§. XXV. Først; Sige de, *Derfom saadanne særdelis Indskydelse* vare fornødne til de udvortis Dyrkelsens Forretninger, da skulle de ogsaa være fornødne til indvortis Forretninger, nemlig, Kierlighed til Gud.

Men dette er urimeligt; Derfor ogsaa det, hvorpaa det følger.

Svar.

Jeg svarer; Dette er allerede forklaret ved hvad tilforn sagt er i denne *Tviftigheds* Fremfættelse; fordi der aldrig fattis en Indskydelse til disse almindelige Gierninger, saa lenge et Menniskis Hiemsøgelse varer; paa hvilken Tid Gud er hannem altid nær, og stræber med ham ved sin Aand, at vende hannem til sig selv; saa at, derfom hand ikkun er stille, og afftaar fra sine onde Tanker, da er Herren nær at hielpe hannem, &c. Men angaaende de udvortis Bønners Övelse, da giøris dertil en meere besynderlig Bevægelse og Indskydelse fornøden, som tilforn har været beviist.

2 Modfig.

For det Andet; Sige de, *Mand kand ligesaavel beslutte, at Mennisken ikke bør at giøre nogen sædelig Skyldighed, som Børn at ære deris Forældre, Naboer at giøre hin anden ræt, uden Aanden bevæger dem dertil.*

Svar.

Jeg svarer; Der er stor Forskiel imellem disse Almindelige Skyldigheder, imellem Mand og Mand, og de særdelis udførlige Dyrkelsens Forretninger til Gud: Det ene er aldels Aandeligt, og af Gud befalet at skulle skee ved Hans Aand; det andet opnaar Enden hvorfor de giøris, i det minste i henseende til dem, som de umiddelbarligen angaae, endskiønt de giøris af en bare Egenkierligheds Grund. Ligesom *Bæster* have deris naturlige Geneygenheder og Affecter til hin anden, og derfore maa disse saaledis naturlig en forrettis. Dog ere saadanne Gierninger ikke

ikke Gud takkelige, eller Sielen gavnlige, uden faa vidt de giøris i Herrens Frygt, og i Hans Velsignelse, hvorudi Hans Børn forrette alle Ting; og derfor ere behagelige og velsignede i hvadsomhelst de forrette.

For det *Tredie*; De sige, *At dersom et ugudeligt* 3 Modsig. *Menneske ikke bør at bede uden Aandens Bevægelse, fordi hans Bønner vilde være Synd; da for samme Aarsag burde hand ey heller pløye, saasom den ugudeligis Pløye-* Ordsp. 21. *en, saa vel som hans Beden, er Synd.* 4.

Denne Giensigelse er af samme Natur med den *Svar.* forrige, og derfor bør at svaris paa samme Maade; saasom der er stor Forskiel imellem Naturlige Gierninger, saa som at *æde, drikke, jove, og søge Føde for Legemet,* (hvilke Ting Mennesken har tilfællis med Bæsterne) og Aandelige. Og det følger ikke, at fordi Mennesken ikke bør at tage sig *Aandelige Gierninger* fore uden Aanden, at hand derfor ikke maa giøre Naturlige Gierninger; den foruden: *Lignelsen* holder bedre faaledis, og det til Bevis paa voris Bekræftelse, At ligesom Mennesken har sin Naturlige Aand fornøden, til at forrette Naturlige Gierninger; saa har hand Guds Aand fornøden, til at forrette Aandelige. At de Ugudeligis og Uigienføddis *Naturlige Gierninger* ere *syndige*, negtis ikke; dog ikke som i sig selv, men saa vidt som Mennesken i den Stand er i alle Ting mishagelig i Guds Aasiun.

For det *Fierde*; Sige de, *At ugudelige Mennesker, ef-* 4 Modsig. *ter denne Lærdom, kand for mange Aar afholde sig fra at bede, forevendende, at de have ingen Bevægelse dertil.*

Jeg svarer; Ugudelige Menneskers falske Forevendinger kand ikke svække denne Lærdoms Sandhed; thi paa denne Maade er der ingen Christi Lærdom, som mand jo kand forkaste. At de ikke bør at bede uden Aanden, er vist; men det er ogsaa vist, at de bør at komme til den *Vogten og Venten*, hvorved de kand blive dygtige til at føle Aandens Bevægelse. De synde i det de ikke bede; men Aarsagen til deris Synd er at de ikke *Væge*; saa at deris

Svar.

At ugudelige Mennesker forsømme Aandens Bevægelser til at bede.

Forfømmelfe kommer ikke af denne Lærdom, men af deris Ulydighed dertil ; faafom deris Beden uden dette, vilde være dem en dobbel Synd, og ingen Lydighed til den Befalning at *Bede* : ikke heller ville deris *Bøn*, uden Aanden være dem til nogen Nytte. Og dette maa vore Modftandere nôdis at bekiende i en anden Sag : thi de fige, *At det er en hver Chriftens Skyldighed at komme ofte til Alterens eller Herrens Nadveris Sacramente* (fom de kalde det ;) Dog fige de, *At intet Mennifke bør annamme det uværdeligen* : ja, de give denne Advarfel, at de fom finde fig felv uberidde, fculle afholde fig derfra ; og derfor gemeenligen *Excommunicere* eller udkaſte faadanne fra Bordet. Nu, endfkiönt efter deris Tykke det er fornôden at annamme dette Sacramente ; dog er det ogſaa fornôden, at de, fom giøre, fculle førft prøve fig felv, at de ikke æde og drikke deris egen Fordømmelfe : og endfkiönt de holde det ſyndigt at afholde fig derfra, dog holde de det meere ſyndigt at gaa dertil uden denne Prøveffe.

5 Modfig. For det *Femte* ; De imodfætte, *Giern. viii. 22. hvor Petrus befalede Simon Magus, den ugudelige Trolldmand at bede ;* hvoraf de indføre, *At ugudelige Mennifker maa og bør at Bede.*

Svar. Jeg ſvarer ; At de paa dette Stæd, fom jeg ofte haver merket, udelade den førſte og fornemſte Part af Verfet, fom ſaaledis lyder, *Giern. viii. 22. Omvend dig derfor fra denne din Ondſkab, og bed Gud, om dit Hiertes Tanke maatte forlades dig* : ſaa hand her beder ham førft at *omvende*. Nu den minſte Part af ſand Omvendelfe kand ikke være foruden noget af det indvortis Sindets Stilhed, fom vi tale om : Og hvor der er førft en ſand Omvendelfe, der tvifle vi ikke, at Guds Aand er tilſtæde, og vil bevæge faadanne til at bede og kalde paa Gud.

6 Modfig. Og for det *Sidſte* ; De fige, *At mange Bønner begyndte uden Aanden, have været kraftige ; og at ugudelige Menniskers Bønner have været børde, og bebagelige, ſom Achabs.*

Denne

Denne Modfigelse var tilforn opløft. Thi Guds Medlidenheds og Efterladenheds Gierninger paa sære Tider og besynderlige Leyligheder, og til nogle faa Personer, bør ikke at være en Regel til vore Gierninger. Thi dersom vi derefter skulle rette vor Lydighed, da vilde mange Urimeligheder følge derpaa; hvilket er faa klart, at alle det maa bekiende. *Derneft*, vi negte ikke, at de ugudelige ofte føle Guds Aands Bevægelser og Virkninger, førend deris Hiemsøgelsis Dag er til Ende; hvoraf de undertiden giøre behagelige Bønner; ikke som de der blive ved i deris Ugudelighed, men som de der begynde i Guds Frygt, hvorfra de siden affalde.

Svar.

§. XXVI. Anlangende at *Siunge Psalmer*, da giøris derom ingen vidløftig Discurs fornøden, saasom Sagen er lige den samme, som de to forrige, at *Prædike og Bede*. Vi bekiende at dette er en Part af Guds Dyrkelse, og heel sôd og forfriskende, naar den kommer fra en sand Guds Kierligheds Følelse i Hiertet, og Aandens Gudommelige Indblæfning, som kommer Sielen til at udfukke enten en Livlig Harmoni, eller Ord som kommer overeens med saadan en Stand; enten de ere Ord tilforn brugte af de Hellige, og i Skriften antegnede, saasom *Dauids Psalmer*, eller andre Ord; saadanne vare *Zachariæ, Simeons*, og Jomfru *Mariæ* Psalmer og Lovfange.

III.

Om at siunge Psalmen.

En livlig harmonisk Lius.

Men anlangende den løse fedvanlige Maade at *siunge* paa, da har den ingen Grund i Skriften, eller i den sande Christendom: Ja, foruden alle den Misbrug, som indfalder i at *Prædike og Bede*, Siungen har dette særdelis, at mange stor og vederstyggelig Løgn ofte sigis i Guds Aasiun: Thi alle slags ugudelige og vanhellige Mennisker tage sig fore at efterabe den Hellige *Dauids* og andris Stand og Erfarenhed; hvilket ikke alleniste er falskt i henseende til dem, men ogsaa til mange andre meere skikkelige, som udfiunge dem. Som naar de undertiden siunge den xxii. *Psalms*. v. 15. *Mit Hierte var som Vox, det smeltedes midt i mit Liv*: Og v. 16. *Min Kraft er fortôrret,*

Men forml Siungen har ingen Grund i Skriften.

Vanhelligen at siunge Dauids Psalmer uden hans Vilkaar igiendrevet.

som et Skaar, og min Tunge hænger ved mine Gummer, og du legger mig i Dødsens Støv. Og Psalm. vi. 7. Jeg er træt af min Suk; jeg kommer min Seng til at flyde hver Nat, jeg igiennembløder mit Leye med min Graad. Og mange fleere, som de der tale, viide selv at være falskt, i henseende til dem. Og undertiden, strax derpaa, i deris Bønner bekiende, at de ere skyldige i de Synder, som ere tvert imod de Dyrer, som de tilforn i deris Psalmer stadfestede sig at være med begavne. Hvo kand indbilde sig, at Gud vil antage saadant Gøgleri? Ja, saadan *Siungen* behager bedre Menniskens kiødelig Ören, end Herrens reene Ören, hand som har en Vederstyggelighed til al Løgn og Hykleri.

Den *Siungen* derfor, som Hannem behager, maa udgaa af det som er *REENT* i *Hiertet* (nemlig fra *Livsens Ord* derudi) i og ved hvilket, boende rigeligen udi os, *Aandelige Psalmer* og *Lovsange* givis Herren, efter Apostelens Ord, *Col. iii. 16.*

Konstig Musik.

Men hvad deris *Konstige Musik* angaar, enten ved Orgelverk, eller andre Instrumenter, eller Røft, da have vi hverken Exempel eller Befalning dertil i det Nye Testamente.

Intet af den Verdens Pragt blendis med den indvortis Dyrkelse.

§. XXVII. For det *sidste*; Den store Nytte af den sande *Guds Dyrkelse*, som vi bekiende, er denne, at den ikke bestaar i Menniskens Viisdom, Kunst og Vinskibelighed; ikke heller har denne Verdens Pragt, Rigdom, Herlighed og Ære fornøden, til den at besmykke, saasom den er af en Aandelige og Himmelske Natur; og derfor alt for eenfoldig og foragtelig til Menniskens Naturlige Sind og Villie, som ingen Lyft har at blive derudi, fordi hand finder ingen Stæd for sine Paafund og Indfald, og har ingen Leylighed til at fornøye sine udvortis og kiødelige Sandse: Saa at denne Form kand ikke lenge bestaa uden Kraften; thi det er i sig selv saa noget derforuden, at den har intet i sig til at lokke og drage Mennisker til at være forliebte derudi, viidere end Kraften er der hos. Da vore Modstanderis Dyrkelse,

kelse, forrettet i deris egen Villie, er selvbehagelig, ^{Kiodelig} som det hvorudi de kand overflødigen ôve deris Na- ^{Dyrkelse} turlige Vid og Paafund : og saaledis (mesten Deelen) ^{selvbehage-} lig. havende noget af en udvortis og verdslig Herlighed, der fornôyer de kiodelige og verdslige Sandse, de kand med Lyft blive ved derudi, og nôyis dermed ; enddog uden Aanden og Kraften, hvilken de ikke holde endelig fornôden til deris Dyrkelsis Forretning, og derfor hverken haabe eller vente derefter.

§. XXVIII. Til Slutning da, Den Dyrkelse, ^{Quækernis} Prædiken, Beden og Siungen, som vi forsvare, ^{Dyrkelse.} Er den som udkommer fra Guds Aand, og altid haver i sig dens Virkning, begyndt ved dens Bevægelse, og fuldendt ved dens Kraft og Styrke ; og saaledis er en ganske Aandelig Dyrkelse : saadan som Skriften lærer, Job. iv. 23, 24. 1 Cor. xiv. 15. Eph. vi. 18, &c.

Men den Dyrkelse, Prædiken, Beden og Siungen, ^{Vore Mod-} som vore Modstandere forsvare, og vi imodsiges, ^{standeris} Er ^{Dyrkelse.} en Dyrkelse, som er baade begyndt, vedholdet, og fuldendt i Menniskens egen naturlige Villie og Styrke, uden Guds Aands Bevægelse og Indskydelse ; hvilket de ikke holde fornôden at vie efter, og derfor kand retteligen forrettis baade i Materien og Manneren, af de Ugudeligste Mennesker. Saadan var den Dyrkelse og de forfængelige Offringer, som Gud altid forkaste, som er at see af Esa. lxvi. 3. Jer. xiv. 12, &c. Esa. i. 13. Ordsp. xv. 29. Job. ix. 31.

Den Tolfte Fremsettelse.

Om D A A B E N.

Som der er Een Herre, og Een Tro, saa er der Een

Daab, hvilket ikke er at borttage ^{Eph. 4. 5.} Kiødets Ureenlig- ^{1 Pet. 3. 21.} bed, men en god Samvittigheds Gienfvar for Gud, ^{Rom, 6. 4.} ved Jesu Christi Opstandelse. Og denne Daab er ^{Gal. 3. 27.} en Reen og Aandelig Ting, nemlig, en Daab af ^{Col. 2. 12.} Aand og Ild, ved hvilken vi ere begravne med Han- ^{Joh. 3. 30.} nem, at efterat vi ere vaskede og rensede fra vore ^{1 Cor. 1. 17.} Synder,

Synder, vi maa vandre i et nyt Levnet: *Hvoraf* Johannis Daab var en Forbildning, hvilken var befalet til en Tid, og ikke altid at vare; broad Barne-Daaben angaar, da er den en blot Menniskens Paafund, for hvilken hverken Befalning, eller Exempel kand findis i al Skriften.

§. I. JEG beviiste til fulde, i den forrige Fremfættelsis Forklaring, hvor skrekkeligen *Cbristendommens* Bekiendere, saavel *Protestanter*, som *Papister*, vare vanflegtede i *Dyrkelsens* Handel, og hvor fremmede fra, og gienstridige imod den sande og behagelige *Dyrkelse*, som er forrettet i *Sandbeds Aand*, formedelst Menniskens naturlige Tilbøyelighed i hans faldne Stand til at opsette sine egne *Paafund*, og til at blande Guds Tieniste med sit eget *Verk* og *Væsen*: Og fra denne Rod sprang alle de forfengelige *Dyrkelses*, *Afguderie* og mangfoldige *Paafund* iblant *Hedningene*. Thi da den Tid Gud af *Condescension* til sit udvalde Folk, *Jóderne*, foreskrev dem ved sin Tienere *Moses*, mange *Ceremonier* og *Skikke*, som *Forebildninger* og *Skygger* til *Substantien*, hvilken i rette Tid skulle aabenbaris; hvilket bestod den meste Deel i *Toelser*, *udvortis Renselser* og *Vaskninger*, hvilke skulle vare til *Reformationen*, indtil den *Aandelige Dyrkelse* skulle blive set op; og at Gud ved sin *Aandis* meere kraftig *Udgydelse*, og den *Salvelsis* *Ledsagelse*, skulle lede sine *Börn* i al *Sandbed*, og lære dem at dyrke Ham i en meere *Aandelig* og *Hannem* behagelig *Vey*, enddog mindre *overeenskommende* med de *Kiôdelige* og *udvortis Sandse*. Ikke dismindre dog *Guds Tilladelse* til *Jóderne* i saadanne Ting var stor, dog see vi at den *Part* i *Mennisken*, som har *Lyst* til at følge sit eget *Paafund*, kunde ikke fraholdis, ikke heller lade sig nôye med alle disse paabudne *Skikke*; men at de ofte enten vilde henge efter de andre *Hedningernis Vrandyrkelses*, eller tillegge nogle nye af dem selv opfundne *Skikke* og *Ceremonier*: Til hvilke de vare saa hengivne, at de vare altid geneygne til at agte dem hōyere end

*Hvoraf Af-
guderi og
Hedensk
Vrangdyr-
kelse for-
dum sprang.*

Guds

Guds Befalninger, og det under en Indbildning af *Nidkierhed* og *Gudsfrygtighed*. Dette see vi overflødeligen i *Phariseærnis* Exempel, den fornemste Sect iblant *Jóderne*, hvilke Christus saa ofte straffer paa, fordi de gjorde Guds Befalninger til intet med deris *Paaleggelse*, Mat. xv. 6, 9. &c. Dette Klagemaal maa mand ikke mindre billigen giøre i denne Tid, i henseende til mange, som bær det *Christne Navn*, hvilke have indført mange Ting af denne Natur, en Deel laante af *Jóderne*, som de med stor Stivhed holde ved, og meere alvorligen forsegte, end for de vigtigere Puncter af *Christendommen*: fordi *Selv*, som endnu er i Live, og regerende i dennem, elsker deris egne *Paafund* bedre end Guds Befalninger. Men dersom de kand ved hvad Midler endog udskrue et *Skriftens Exempel*, eller *Vilkaarligt Bud* eller *Tilladelse*, som skeede formedelst noglis Svaghed, eller hørde til en besynderlig Dispensation og Leylighed, at give ringeste Skin til nogen af disse deris *Paafund*; da holde de saa haardnakkeligen derved, og forsvare dem med saa stor Iver og Stivfindighed, at de ville ikke taalmodeligen høre de kraftigste Christne Beviisninger imod dem. Hvilken Ivrighed dersom de ikkun vilde alvorligen examinere, de lettelligen skulle finde at være alleniste en Foredom af *Optugtelse*, eller *Selv-Kierlighed*, heller end Kierlighed til Gud, og Hans Reene *Dyrkelse*. Dette giver sig klarligen tilkiende i de Ting, som kaldis *Sacramenter*, og de maa være heel vankundige i Religions Tvistigheder, som ikke forstaar, hvor mange Disputatzer, Stridigheder, og Quereller der har været herom iblant dem, som kaldis *Christne*: Saa at jeg kand sandferdeligen bekræfte, at *Tvistigheden* om dem, nemlig, om deris *Tal*, *Natur*, *Dyd*, *Kraft*, *Meddeelelse*, og andre Ting, har været større, end om nogen anden *Christi Lærdom*, enten som imellem *Papister* og *Protestanter*, eller imellem *Protestanterne* iblant sig selv. Og det er alt for vel bekjendt, hvor stor Afvind disse Ting have indbragt iblant de *Christne*; da

Phariseær-
ne de for-
nemste iblant
Jóderne.

Mange Ting
i Christen-
dommen
laante af
Jóderne og
Hedninger.

Mange Tvistigheder
om Sacra-
menter.

da dog de Ting, som ere forfegtede, ere meften deelen ikkun bare Skygger, og af liden Vigtighed: som jeg haaber herefter at giøre beviiseligt til den taalmodige og upartiiske Læser.

Det Ord
[Sacra-
ment] findis
ikke i Skrif-
ten, men er
laant af
Hedninge-
ne.

§. II. Det som først kommer under Betenkning, er det Navn [*Sacramente*] hvilket mand maa undris, at de *Christne* skulde faa hardt henge ved, og faa hetteligen forfegte, efterfom det ikke findis i heele *Skriften*; men var laant af de *Krigis Eeder* iblant *Hedningene*, fra hvilke de *Christne*, da de begyndte at *Affalde*, laante mange *Vrangtro Ord* og *Skikke*, at de derved kunde giøre sig *Hedningene* angennem, og dis letteligere bringe dem over til deris Religion; hvilket, endskiönt de maa skee havde en god udseende dermed, dog, som en Frugt af *Menniskelig Politi* og *Trefkbed*, og ikke efter Guds Viisdom, har haft heel farlige *Paafølgninger*. Jeg seer ikke, hvorledis nogen, enten *Papister* eller *Protestanter*, besynderligen de sidste, kand med nogen ret kivis med os, fordi vi negte dette Ord, hvilket ikke behagede Guds Aand at indskyde Skriftens Skribentere, og os at efterlade.

1 Modfig.

Men dersom nogen vil sige, At det er ikke Navnet, men Tingen vi trættis om:

Svar.

Da svarer jeg: Lad Navnet da først, som *Ukristmessig*, leggis til Side, og vi skal snart see i Begyndelsen, hvor megen Nytte vil reyle sig af dette paa-fundne Ords Bortkastelse, og holde ved *Skriftens* eenfoldige Sprag. Thi strax derpaa vil falde den store *Twistighed* om deris Tal; saasom der er intet Ord brugeligt i Skriften, hvormed de kunde nevnis, enten mand vilde kalde dem *Indstiftelser*, *Ordinantzer*, *Bud*, *Befalninger*, *Skikke* og *Lowe*, &c. der kunde give Aarsag til saadan Disput; saasom hverken vilde *Papisterne* stadfeste, at der ere alleniste *Siur*, ikke heller *Protestanterne* alleniste *To* af alle de her ovennevne.

2 Modfig.

Vil mand sige, At denne *Twistighed* reiser sig af denne Tings *Beskrivelse*, saa vel som dens Navn.

Svar.

Da vil det sig anderledis befinde: Thi paa hvad

Maade

Maade vi tage *Sacraments* Beskrivelse, enten som et *udvortis siunlig Tegn*, hvorved den *indvortis Naade* er *erboldet*, eller *alleniste bemærket*. Denne Beskrivelse bequommer sig til mange Ting, hvilke hverken *Papister*, eller *Protestanter* ville holde for *Sacramenter*. Derfom mand vil give dem et andet Navn, som nogle giøre, nemlig *Beseglende Ordinantzer*, da seer jeg ikke hverken af Fornuften eller Skriften, hvorledis denne Titel kunde dennem tilegnis meere, end til nogen anden *Cbristen Religions-Forretning* : thi det maa egentligen være en *Beseglende Ordinantz*, der giør *Personer*, som den annamme, *useilbarligen* vis paa det *Løfte*, eller Ting som er *beseget* til dem.

Sacramen-
tets Beskri-
velse kom-
mer over-
eens med
mange an-
dre Ting.

Hvad en Be-
segelende
Ordinantz
bemerker?

3 Modsig.

Svar.

Vil mand sige, *De ere saa til den sande Troende*. Da svarer jeg : Saa er Beden og Prædiken, og at giøre al god Gierning : Saa som at forrette disse, giver ikke nogen en vissere Tittel til Himmelen, ja (i nogen henseende) ikke saa god, da seer jeg ikke nogen Aarsag saaledis at kalde dem, meere end andre.

Herforuden finde vi ikke nogen Ting at kaldis *Sæd* eller *Fæste-Gave* paa voris *Arvelod*, uden *Guds Aand* ; det er derved vi sigis at være *besegelede*, Eph.

i. 14. og iv. 30. hvilket ogsaa kaldis en *Feste-Penge*,

2 Cor. i. 22. og ikke ved *udvortis Vand*, eller *Eden* og *Drikken* ; hvilket, som de allerugudeligste Men-

Udvortis
Toelfseren-
ser ikke
Hiertet.

nisker kand vorde deelagtige udi, saa mange der ere, som for alt dette gaa til *Fordømmelse*. Thi det er ikke *udvortis Vaskelse med Vand*, der *renser Hiertet*, hvorved Menniskene dygtige giøris for Himmelen : Og som det der gaar ind ad *Munden*, ikke *besmitter Mennisket*, fordi det igien *udgaar*, ved den naturlige Gang ; ikke heller kand nogen Ting, som et *Menniske æder*, rense ham, eller giøre ham dygtig for Himmelen. Og hvad her er sagt i *Almindelighed*, vil tiene til en *Indgang* ikke *alleniste* til denne *Fremsettelse*, men ogsaa til den anden om *Nadveren*. Af disse *Sacramenter* (saa kallede) er *Daaben* altid regnet det første, og derfor skal handlis i denne *Fremsettelse* ; i hvis *Forklaring* jeg skal først fremviise og beviise vor *Meening* ; og siden svare *Gienfigelser*,

og

og igiendrive vore Modftanderis Meeninger. I hen-
feende til den fôrſte Part, da komme diſſe efterføl-
gende Ting, ſom korteligen ere befattede i denne
Fremfættelse, til at fremfôr is til Beviisning.

I. Fremſet. Fôrſt: At *der er ikkun een Daab*, ſaa velfom kun
een Herre, een Tro, &c.

II. Fremſ. For det Andet, At *denne eene Daab*, hvilken er
Chriſti Daab, er ikke en Aftoelſe med, og Døbelfe i
Vand, men en Toelſe eller Døbelfe ved Aanden.

III. Fremſ. For det Tredie, At *Johannis Daab* var ikkun en
Forbildning til denne, og derfor ſom en Skygge, at vi-
ge for Legemet; hvilket bliver ved og det andet holder op.

I. Fremſet. Det fôrſt angaaende, nemlig, At *der er ikkun een*
Een Daab beviift. Daab, da giôr is der ingen meere Beviis fornôden,
end Textens Ord, Eph. iv. 5. *Een Herre, een Tro,*
een Daab: hvor Apoſtelen fuldeltigen og klarligen
bekræfter, at ſom der er ikkun eet Legeme, een Aand,
een Tro, een Gud, &c. ſaa er der ikkun *Een Daab*.

I. Modfig. Angaaende hvad gemeenligen anbringis, ſom en
Forklaring over denne Text, At *Daaben*, ſom be-
ſtaar baade af Vand og Aand, giôr denne *Eene Daab*,
ved en Sacramentaliſke Foreenings Kraft.

Svar. Da ſvarer jeg; Denne Forklaring har været an-
tagen, ikke fordi den er grundet paa Skriftens Vid-
niſbyrd, men fordi den vrier Skriften til at tiene til
deris Meenings Forſvar, nemlig, *Vand-Daaben*; og
ſaa giôr is der intet andet Svar fornôden, end at negte
det, ſom er tvert imod Textens klare Ord; hvilken
ikke figer, at *der ere tvende Daabe*, nemlig, een af
Vand, og den anden af *Aand*, ſom tiſſammen giøre
denne *Eene Daab*; men klarligen, at *der er Een*
Daab, ſom der er *Een Tro*, og *Een Gud*. Nu der
ere ikke to Troer, ey heller to Guder, ey heller to
Aander, ey heller to Legemer, hvoraf den eene er Ud-
vortis og Elementiſk, og den anden Reen og Aandelig,
til at giøre den eene Tro, den eene Gud, det eene Le-
geme, og den eene Aand; ſaa ikke heller bør der at
gaa To Daabe til at giøre den *Eene Daab*.

2. Modfig. Men for det andet, vil mand fige, *Daaben er ik-*
kun een, hvoraf *Vand* er den eene Part, nemlig, Teg-
net;

net; og Aanden den anden, den Ting betegnet.

Da svarer jeg; Dette stadfæster end ydermeere vor Lærdom: Thi dersom Vand er alleniste Tegner, da er det ikke denne *eene Daabs* Materie (som skal herefter ved dens Beskrivelse i Skriften viidere beviis) og vi faar at tage denne *Eene Daab* for dens *Materie*, og ikke for dens *Tegn*, *Skygge* og *Forebildning*, som gik tilforn. Ligesom hvor Christus kaldis den *Eene Oftring* i Skriften, endskiönt hand var forebildet ved mange *Ofringer* under Lowen, da forstaa vi alleniste ved den *Eene Oftring*, at hand opofrede sig selv paa Kaarfet; hvorpaa endskiönt disse mange *Ofringer* vare Figurer og Forebildninger; dog sige vi ikke, at de gaa tilfammen med den *eene Christi Offer*, at giøre den *Eene Oftring*: saa ikke heller, endskiönt *Vand-Daaben* var en Figur til *Christi Daab*, vil det følge at den nu gaar til at giøre op *Christi Daab*. Dersom nogen skulle være saa grov, at sige, At denne *Eene Daab* var *Vand-Daaben*, og ikke *Aandens Daab*: Da var det en daarlig Modsigelse imod Skriftens klare Vidnisbyrd; som viidere lader sig see af hvad efterfølger.

Svar.
Dersom Vandet er Skyggen, da maa Legemet være noget andet.

For det *Andet*, At denne *Eene Daab*, som er *Christi Daab*, er ikke en Vaskelse med Vand, beviis, først, af *Johannis Vidnisbyrd*, hand som var egentligen og besynderligen en *Vand-Dôbere*, Mat. iii. 11. *Vel dôber jeg eder med Vand til Omvendelse, men den som kommer efter mig, er mægtigere end jeg, hvis Skoe jeg er ikke værdig at bære, Hand skal dôbe eder med den Hellig Aand og Ild*. Her nevner *Johannes* tvende atskillige *Daabe*, og to slags Maader at dôbe; den *eene* er med Vand, den anden med Aand; den *eene* hvoraf hand var en *Tienere*; den anden hvoraf *Christus* var en *Tienere*: og de som vare dôbte med den første, vare ikke derfor dôbte med den anden: *Vel Jeg dôber eder, men Hand skal dôbe eder*. Enddog de paa den Tid vare dôbte med *Vand-Daaben*; dog vare de endda ikke, men skulle blive, dôbte med *Christi Daab*. Hvoraf jeg uddrager denne *Beviisning*:

II. Fremf.
I. Bevist.

Forstiel i mellem Johannis og Christi Daab.

Dersom

1 Beviis.

Derfom de der vare døbte med Vand-Daaben, vare ikke derfor døbte med Christi Daab; da er Vand-Daaben ikke Christi Daab:

Men det første er sandt;

Derfor ogsaa det sidste.

Og atter,

2 Beviis.

Derfom hand der retteligen døbte med Vand, alligevel kundgiorde; at hand hverken kunde døde, eller døbte med Christi Daab; da er Vand-Daaben ikke Christi Daab.

Men det første er sandt;

Derfor, &c.

Og derfom vi skal forftaa det anderledis, da blive *Johannis* Ord urimelige og uden Sammenheng: Thi derfom deris Daab havde været een og den samme, hvorfor skulle hand da faa tydeligen og atskilleligen fet dem imod hin anden? Hvorfor skulle hand fige, at de, som hand allereede havde døbt, skulle endnu døbis med en anden Daab?

Modf.

Vil mand fige, *At Vand-Daaben var den eene Part, og Aandens Daab den anden Part, eller en Virkning alleniste af den forrige.*

Sw.
Een Daab
er ingen
Part eller
Virkning af
den anden.

Da fvarer jeg; Denne Forklaring imodfiger Textens klare Ord. Thi hand figer ikke, *Jeg døber eder med Vand, og Hand, som kommer efter mig, skal fuldbringe denne min Daabs Virkninger i eder ved Aanden, &c.* eller, *Hand skal fuldkomme denne Daab i eder; men, Hand skal døde eder.* Saa da, derfom vi forftaa Ordet retteligen og egentligen, naar hand figer, *Jeg døber eder; samtykkende, at derved viffeligen givis tilkiende, at hand døbte med Vand-Daaben; da maa vi endeligen, uden vi ville giøre Vold paa Texten, forftaa den anden Part af Sententzen paa samme Maade; at naar hand figer strax derpaa, *Men hand skal døde eder, &c.* at hand faaledis forftod det, at de skulle viffeligen blive døbte med en anden Daab, end den hand døbte med: ellers havde det været uden Sammenheng, at have faaledis atskildt dem fra hin anden.*

For

For det Andet ; Dette stadfæstis viidere ved Christi egne Ord, *Giern. i. 4, 5. Men bier efter Faderens Forjættelse, hvilken I have hørt (siger hand) af mig. Thi Johannes døbte vel med Vand ; men I skal døbes med den Hellig Aand, ikke længe efter disse Dage.* Der kand neppe to Stæder findis meere overeensstemmende, end denne med den forrige, og derfor slutter paa den samme Maade, som den forrige. Thi Christus her giver det Magt, at *Johannes* fuldkommede sin Daab, i Henseende til dens Materie og Natur : *Johannes* (siger hand) *retteligen døbte eder med Vand ;* saa meget som hand vilde sige, *Johannes* retteligen og fuldeligen brugte Vand-Daaben ; *Men I skulle blive døbte med &c.* Dette viiser, at de skulle blive døbte med en anden Daab, end Vand-Daaben ; og at endskiønt de tilforn vare døbte med Vand-Daab, saa dog ikke med Christi Daab, hvilken de skulle blive døbte med.

II. Bevis.

De som vare døbte af Johanne burde at søge efter Christi Daab ved Aanden

For det Tredie ; Peder tager i Agt den samme Skilsmisse og Forskiel, *Giern. xi. 16. Men jeg kom Herrens Ord ibu, som Hand sagde : Johannes døbte vel med Vand ; men I skal døbes med den Hellig Aand.* Apostelen anbringer dette den Tid den Hellig Aand kom over dem ; hvoraf hand indfører, at de da vare døbte med den Hellig Aands Daab. Angaaende at hand siden vilde have *Vand*, derom skal herefter meldis. Paa alle disse *Trende Sententzer*, som have henseende til hinanden, først *Johannis*, herneft *Christi*, derefter *Peders*, følger det klarligen, at de, som vare retteligen døbte med Vand-Daab, skulle ikke dismindre blive døbte med Aandens Daab, som er Christi ; og de som retteligen og virkeligen brugte Vand-Daab, brugte ikke, derudi, Christi Daab. Saa at, derfom der er nu ikkun *Een Daab*, som vi allereede have beviist, da maa vi sikkerligen slutte, at det er *Aandens*, og ikke *Vandets* ; ellers ville det følge, at den *Eene Daab*, som nu varer, er *Vand-Daab*, det er, *Johannis* Daab, og ikke *Aandens* Daab, det er, *Christi*, hvilket er urimeligt.

III. Bevis.
Forskiel imellem Vandets og den Hellig Aands Daab.

E e

Vil

Modfig.

Vil mand endnu viidere ſige; *At endskiönt Johan- nis Daab, førend Chriſti var i Brug, var atskildt derfra, ſom en Forebildning alleniſte; dog, at nu baade den, ſom Figuren, og Aandens Daab, ſom Subſtantien, er fornøden til at giøre tilſammen den Ene Daab.*

Svar.

*Vand Daab-
en er ikke
den ſande
Chriſti
Daab.*

Jeg ſvarer; Dette beviiser intet, uden det og ſaa givis Magt, at begge henhøre til Daabens Eſſence og Natur; ſaa at Daaben ikke bôr regnis at være retteligen brugt, hvor ikke begge ere; hvilket ingen af vore Modſtandere ville bekiende: Men tvert imod, holde ikke alleniſte alle dem at være retteligen døbte med Chriſti Daab, ſom ere døbte med Vand, endskiönt de ikke ere viſſe, enten de ere døbte med Aanden, eller ikke; men de og holde dem retteligen døbte med Chriſti Daab, fordi de ere beſtenkte, eller døbte med Vand, enddog det er aabenbar og viſt, at de ikke ere døbte med Aanden, ſaaſom de ere Fiender dertil i deris Hierter, ved onde Gierninger. Saa her, efter deris egen Bekiendelse, Vand- Daaben er uden Aanden: Hvorfore vi langt meere ſikkerligen kand flutte, at Aandens Daab, ſom er Chriſti, er og kand være foruden Vand, ſom vi ſee Giern. xi. hvor Peder vidner om diſſe Mænd, at de vare døbte med Aanden; endskiönt ikke da døbte med Vand. Og denne Tviftighed, ſom og andre fleere ligger imellem os og vore Modſtandere i dette, at de ikke alleniſte ofte hōyere agter Formen og Skyggen, end Kraften og Legemet; og ſaa holde Perſoner for at være Arvinger og Eyere til de Ting, ſom de har alleniſte en Form og Skygge af, endskiönt de giørligen fattis Kraften og Legemet; og ikke tilſtede dem ſaa at kaldis, ſom have Kraften og Legemet, derſom de fattis Formen og Skyggen. Dette lader ſig tydeligen tilſyne, i det de holde dem at være retteligen døbte med den Ene Chriſti Daab, ſom ikke ere døbte med Aanden, (hvilken i Skriften beſynderligen kaldis Chriſti Daab) om de ere døbte med Vand alleene; hvilket de ſelv bekiende at være ikkun en Figur og Skygge. Og end meere, i det

de ikke holde dem, som ere retteligen døbte med *Aandens Daab*, at være døbte, ikke heller ville have dem faa kallede, uden de ogsaa ere *besprengede* med, *Aandens Daab har ikke fornøden Vands i Dyppelse, eller Beskænkelse.* eller *døppede* i Vand. Men vi, tvert imod, holde altid Kraften høyere end Formen, Legemet end Skyggen; og hvor Substantien og Kraften er, da frygte vi ikke at nevne Personer derefter, endskiønt Formen fattis. Og derfor søge og forsvare vi, altid først Substantien og Kraften, vel viidende, at det er uforbigengelig fornøden; endskiønt Formen undertiden oppeholder, og Figuren og Skyggen aflader, naar Legemet og det som er Betegnet erholdis; som det haver sig i denne Sag, hvilket herefter skal beviisfis.

§. IV. For det Fierde; At den *Eene Christi Daab* er ikke en Toelse med Vand, beviisfis af *IV Beviis. Den ensfoldigste Beskrivelse paa Christi Daab i al Bibelen.* *Pet. iii. 21. Til hvilket Daaben, som giør nu salige, soarer, hvilken ikke er Ureenbeds Afleggelse paa Kiødet, men en god Samvittigheds Pagt med Gud formedelst Jesu Christi Opstandelse.* Saa klar en Beskrivelse paa Daaben er ikke i al Bibelen; og derfor, som den er saa klar, da maa den vel holdis høyere, end alle Skole-Mænds paafundne Beskrivelser. Apostelen giver os tilkiende, Først, *Negtelse-viis*, hvad den ikke er, nemlig, *Ikke Ureenbeds Afleggelse paa Kiødet*; derfor jo ikke en *Vaskelse* med Vand, saasom den er saadan. For det Andet, viiser hand *Bekreftelse-viis*, hvad den er, nemlig, *En god Samvittigheds Pagt med Gud formedelst Jesu Christi Opstandelse*: hvor hand *Bekreftelse-viis* beskriver den at være en *god Samvittigheds Gienfvar* eller *Bekiendelse*, efter den *Syriske Overfættelse*. Nu dette *Svar* kand ikke være, uden hvor Guds Aand har renset Sielen, og Hans Dommis Ild har opbrendt: den Uretferdige Natur. Og de, i hvilke dette Verk er virket, kand retteligen sigis at være *døbte med Christi Daab*, det er, af *Aand og Ild*. Paa hvad Maade derfor vi tage denne Apostelens Beskrivelse, paa *Christi Daab*, da bestyrker det vor Meening: Th i dersom vi tage det første,

*Vand Daab
den udelukt
fra Christi
Daab.*

eller den Negtende Part, nemlig, *At det ikke er Ureenbeds Afleggelse paa Kiødet*, da vil deraf følge, at det er ikke *Vand-Daab*, fordi den er *Ureenbeds Afleggelse paa Kiødet*. Derfom vi tage det Andet, og den Bekræftende Beskrivelse, nemlig, *At den er et Giensvar*, eller en Bekiendelse, *af en god Samvittighed*, &c. da er det ikke *Vand-Daab*: faasom efter vore Modstanderis Bekiendelse, *Vand-Daab* ikke altid befatter det, ikke heller er nogen fornøden Paafølgelse deraf. Fremdelis, Apostelen paa denne Stæd siunis besynderligen at tage sig vare for dem, som vilde holde *Vand-Daab* for at være den rette *Christi Daab*; fordi (at ikke nogen, ved den Lignelse andragen i det foregaaende Vers imellem de Siæle, som vare frelst i *Noahs Ark*, og os, som nu ere frelst ved *Daaben*, skulle derfor hasteligen have sluttet, at, fordi de forrige vare frelst ved *Vand*, derfor denne Stæd skulle forstaaes om *Vand-Daab*) til at forekomme saadan Misforstand, da bekræfter hand klarligen, at det ikke er den, men en anden Ting. Hand siger ikke, at det er *Vand*, eller *Ureenbeds Afleggelse paa Kiødet*, som er sammenføyet med en god Samvittigheds Giensvar; hvoraf den ene, nemlig, *Vandet*, er det Sacramentaliske Element, betient af Præsten; og den anden, *Naaden* eller den Ting betegnet, betient ved Christum; men med blotte bare Ord, *At det er ikke Ureenbeds Afleggelse paa Kiødet*, end hvilket intet kand være meere aabenbar til Uforedømmende og Retfindige Mænd. Ydermeere, *Pæder* kalder dette her, som frelser, *Ἀντίτυπος*, eller den Ting, som ved Skyggen er betegnet, da det dog gemeenligen er overlat og forstaaet, ligesom saadan en Figur eller Skygge nu frelst os; derved givende at forstaa, at ligesom de vare frelst formedelst *Vand* i *Arken*, saa ere vi nu ved *Vand-Daab*. Men denne Forklaring er tvert imod hans Meening. Thi Protestanterne negte, at den er endelig fornøden til Salighed: og endskiønt *Papisterne* sige, *At ingen er frelst uden den*; dog undtage de nogle, nemlig *Martyrer*,

tyrer, &c. og de ville ikke sige, at alle, som have den, ere derved frelst: hvilket de burde at sige, dersom de ved *Daaben* (ved hvilken Apostelen siger, vi ere Frelste) meene *Vand-Daaben*. Thi efter som vi ere frelst ved denne *Daab*, som alle de der vare i Arken, vare frelst formedelst *Vandet*; derpaa vilde følge, at alle de som have denne *Daab*, ere frelst derved. Nu denne *Paafølgelse* vilde være falsk, dersom det forstodis om *Vand-Daaben*; fordi mange (efter allis Bekiendelse) ere døbt med *Vand*, som ikke ere frelst: men denne *Paafølgelse* er sandferdig, dersom den forstaaes i vor Meening, om *Aandens Daab*; saasom ingen kand have denne gode Samvittigheds Gienfvar, og holde ved derudi, og ikke frelsis derved.

Protestanterne negte Vand Daabens endelige Fornødenhed til Menniskens Salighed: Endskiont Papiisterne sige, at ingen kand blive salige derforuden, dog have de vilse Undtagelser.

For det Femte; At den Eene Christi Daab er ikke Vaskelse med Vand, som det allereede er beviist med den Eene Daabs Beskrivelse, saa er det ogsaa klart af dens fornødne Frugter og Virkninger, hvilke Apostelen Paulus besynderligen trende gange omtaler: Som først, *Rom. vi. 3, 4.* hvor hand siger, At saa mange af dem, som vare døbt i Christum Jesum, vare døbt i Hans Død; begravne med ham ved Daaben til Døden, at de skulle vandre udi et nyt Levnet: For det Andet; til de *Galater iii. 27.* siger hand udførligen, Thi I, saa mange som ere døbt paa Christum, have iført Christum: og for det Tredie, til de *Colossenser ii. 12.* siger hand, At de vare Begravne med ham i Daaben, og opstandne med hannem formedelst Guds Kraftigheds Troe. Det er her merkværdigt, at Apostelen taler i Almindelighed, uden nogen Undtagelse, og i saadanne Ord, som befatter alle: hand siger ikke, Nogle af eder, som vare døbt i Christo, have iført Christum; Men, Saa mange af eder: hvilket er det samme med En hver af eder, som har været døbt i Christo, har iført Christum. Hvorved klarligen sees, at dette er ikke at forstaa om *Vand-Daaben*, men om *Aandens Daab*; thi ellers vilde det følge, at en hver, som havde været Døbt med

V Beviis.

Christi Daabs Virkning og Frugt.

Hvilket
Vand-Daa-
ben ikke
kand udret-
te.

Vand-Daaben, havde *iført Christum*, og var opstan-
den med Hannem ; hvilket alle bekiende at være
urimeligt. Nu lad saa være, at alle de synlige
Lemmer af de *Romerske, Galatiske, og Colossiske Kir-*
ker havde været udvortis Døbte med Vand, (Jeg
siger ikke de vare ; men vore Modstandere ville ik-
ke alleene letteligen give det Magt, men endeligen
have det saa) i Fald (siger jeg) at dette var saa, saa
ville de dog ikke sige, at *alle* havde *iført Christum* ;
saasom mange Sententzer i disse *Epistler* til dem langt
anderledis udviiser. Saa at Apostelen ikke kand
meene Vand-Daaben ; og dog at hand meener *Chri-*
sti Daab, det er, *Aandens Daab*, kand ikke negtis ;
eller at den *Daab*, hvormed disse vare Døbte, (om
hvilke Apostelen her vidner, at de havde *iført Chri-*
stum) var den *Ene Daab*, haaber jeg, ingen kand
drage Tviflsmaal om. Nu lad være, som vore
Modstandere ville have det, at mange i disse Kirker,
som havde været Døbte med *Vand*, havde ikke *iført*
Christum ; da vil det følge, at de foruden denne
Vand-Daab vare døbte i *Christo*, eller ved *Christi*
Daab ; eftersom *saa mange af dem, som vare døbte i*
Christo, havde iført Christum, &c. Hvorat jeg giør
mig disse Beviisninger ;

1 Beviis.

Derfor Vand-Daaben var den Eene Daab, det er,
Christi Daab, da saa mange som havde været døbte
med Vand, skulle have iført Christum :

Men det sidste er falskt ;

Derfor ogsaa det første.

Og atter,

2 Beviis.

Siden saa mange, som ere døbte i Christum, det er,
med den Eene Daab, som er Christi Daab, have iført
Christum ; da er Vand-Daaben ikke den Eene Daab,
nemlig, Christi Daab.

Men det første er sandt ;

Derfor og det sidste.

III. Fremf.
Beviisf.

§. V. For det Tredie ; *Saasom Johannis Daab*
var en Figur, og saasom Skyggen viger for Legemet,
enddog den Ting betegned bliver ved, nemlig, den
Ene

Eene Christi Daab, dog afleggis den anden, som var Johannis Daab.

At *Johannis* Daab var en Figur til *Christi* Daab, troer jeg ingen vil letteligen negte; men i Fald nogen skulde, da kand det letteligen beviis af dens Natur. *Johannis* Daab var en Døbelse med Vand, *Christi* med den Hellig Aand: Derfor maa *Johannis* Daab have været en Figur til *Christi*. Fremdelis, at Vand-Daaben var *Johannis* Daab, ingen vil negte: At Vand-Daaben ikke er *Christi* Daab, er allereede beviist. Hvorudaf reyser sig vor Fremsettelsis Bekræftelse, saaledis;

Der bør ingen Daab nu ved lige holdis, uden den Eene Christi Daab. Beviis.

Derfor bør Vand-Daaben ikke nu ved lige holdis; fordi den er ikke *Christi* Daab.

At *Johannis* Daab er opholdt, mange af vore Modstandere bekiende: men om nogen skulde anderledis forvende det, da beviis det letteligen med *Johannis* egne klare Ord, ikke allene i det hand atskiller sin Daab fra *Christi*; men besynderligen hvor hand siger, *Joh. iii. 30. Ham* (*Christum*) *bør at voxe, men mig* (*Johannem*) *at formindskes*. Hvoraf det klarligen følger, at *Christi* Daabs Brug og Tiltagelse, er *Johannis* Daabs Aftagelse eller Afskaffelse: saa at, dersom Vand-Daaben var en besynderlig Part af *Johannis* Tieniste, og er ingen Part af *Christi* Daab, som vi allereede have beviist, da vil det endeligen følge, at den bør at ophøre.

For det Andet: Dersom Vand-Daaben skulde blevet ved som en stedse varende *Christi* Ordinantz i Hans Kirke, da vilde Hand enten Selv have brugt den, eller befalet Hans Apostle saa at giøre. Beviis.

Men at Hand selv ikke døbte dermed, siger Skriften udførligen, *Joh. iv. 2.* Og at Hand befalede sine Disciple at døde med Vand, har jeg endnu aldrig læst. Angaaende *Mat. xxviii. 19, &c.* (hvor Hand befaler dem at døde) da dersom mand forstaaer det om Vand-Daaben, da er det *Petitio Principii*, og

at tigge det som tviftis om, og Aarsagen dertil skal herefter udgrundis.

Derfor at Døbe med Vand er ingen stedsevarende Christi Ordinantz i Hans Kirke.

Dette har haft saa meget dis meere Fynd hos mig, fordi jeg finder ikke nogen varig *Ordinantz* eller *Indstiftelse* af *Christo*, de *Christne* fornøden, for hvilke vi ikke have enten *Christi Exempel*, eller *Befalning*, som at adlyde alle *Budene*, hvilket indeholder vor *Skyldighed* baade mod *Gud* og *Menniskan*, &c. og hvor *Evangelium* udkræver meere end *Lowen*; hvilket overflødeligen fremsettis i *Matthæi* femte og siette *Capitler*, og andensteds. Herforuden, angaaende *Guds Dyrkelse*, da tilraader *Hand* os at *Forsamlis*, lovende os sin *Nærværelse*; befaler os at *Bede*, *Prædike*, *Vaage*, &c. og giver *Befalning* om nogle *Ting*, som vare til en *Tid*, som at *Toe bin andens Fodder*, at *bryde Brød*, som herefter skal om handlis: alleneffe for denne eene *Ting*, at *Døbe med Vand*, (saa ivrigen forfegted) finde vi ingen *Christi Befalning* for.

III.
Evangelium
um giør en
Ende paa
Kiødelige
Ordinant-
zer.

§. VI. Men at giøre *Vand-Daaben* en endelig fornøden *Indstiftelse* i den *Christne Religion*, hvilken er reen og *Aandelig*, og ikke *Kiødelig* og *Ceremonial*, er at forringe den *Nye Forbunds Væsen*, og opsette *Lowens Skikke* og *Ceremonier*, af hvilke *Vand-Daaben*, eller at *Vaske med Vand*, var een; som sees af *Heb. ix. 10.* hvor *Apostelen* talende derom siger, at den stod allene i *Mad* og *Drikke*, og allebaande *Aftoelser*, og *Kiøds Rettigheder*, som vare paa- lagde, indtil *Forbedrelses Tiid*: Derfom da *Forbedrelses Tiid*, eller den *Evangeliske Huusholdning*, som giør en *Ende paa Skyggerne*, er kommen, da ere saadanne *Daabe*, og *kiødelige Ordinantzer* ikke meere paabudne. Thi hvordan *Vand-Daaben* kommer nu til at være en *Aandelig Ordinantz*, meere end i forrige *Tider* under *Lowen*, forstaa vi ikke; saasom det er endnu ikkun *Vand*, og det udvortis *Menniskis Toelse*, og *Ureenheds Afleggelse paa Kiødet*:

og som tilforn, de som saaledis vare Vaskede, vare ikke derved fuldkomne gjorde, angaaende *Samvittigheden*, ikke heller ere de nu; som vore Modstandere endelig maa bekiende, og Erfarenhed overflødeligen viiser. Saa at siden Materien er den samme nu, nemlig en Toelse med Vand, og dets Virkninger, som er alleniste en udvortis Renselse, hvor kommer det sig, at Vand-Daaben er mindre en Kiødelig Ordinantz nu end tilforn?

Vil mand sige, At Gud giver indvortis Naade til *1 Modfig. somme, som ere nu døbte.*

Saa gjorde Hand uden Tvissomme, som brugte *Svar.* de udvortis Vaskelse iblant *Jøderne.*

Eller vil mand sige; Fordi det er befalet af Christo *2 Modfig. nu under den Nye Pagt.*

Jeg svarer, *Først*, Det er at tigge det, som tvistis *Svar.* om; hvorom herefter.

Men for det *Andet*, Vi finde, at hvor Ordinantzernis Materie er den samme, og Enden den samme, da ere de aldrig agtede meere eller mindre Aandelige, formedelst deris atskillige Tider. Nu da, var ikke Gud Begyndere til alle de *Renselser* og *Døbelseser* under *Lowen*? Var ikke Vand deris Materie, som er saa nu? Var ikke deris Ende til at betegne en Indvortis Renselse ved en Udvertis Toelse? Og er ikke det foregivet som deris Ende endnu? Og ere *Mennisker* fornødne Virkninger og Paafølgelser deraf bedre nu *ere ikke* end tilforn, siden Menniskene ere nu ved Vand-Daaben Kraft, som en fornøden Paafølgelse deraf, *meere nu* *end tilforn* *indvortis* *rensede ved* *Vand-Daaben.* *indvortis* *rensede*, saa vare ogsaa somme under Lowen; saa at dette er ikke nogen fornøden Paafølgelse eller Virkning, hverken af den eene, eller den anden Vand-Daab. Det er derfor den funde Fornuft, saavelsom Skriftens Vidnisbyrd modstride ligt, at bekræfte *det* at være en Aandelig Ordinantz nu, som tilforn var en Kiødelig Ordinantz, dersom det er endnu det samme, baade i henseende til dets *Begyn-*

Begyndere, Materie og Ende, omendskiönt forandret i nogle smaa Omstendigheder. Den *Nye Forbunds* Aandelighed, og dens *Dyrkelse* indstifted ved *Christum*, bestod ikke i saadanne overlige Omstendigheders Forandringer; men langt anderledis. Derfor lad vore Modstandere viise os, om de kand, (uden at tigge *Quæstionen*, og at bygge paa en eller anden af deris egne *Principis*, negted af os) hvor *Christus* nogentid haver indstifted eller beskikket nogen Indstiftelse eller Skik under det *Nye Forbund*, som henhôrig til dens Natur, eller saadan en fornôden Part af dens *Dyrkelse*, som bôr stedse at vare, hvilken værende een i Værelse og Virkninger (jeg taler om Nôdvendige, og ikke Accidental tilfællige Virkninger) dog formedelst nogen liden Forskiel paa Form og Omstendigheder, var tilforn Kiôdelig, enddog den var befalet af Gud under *Lowen*, men nu er bleven Aandelig, fordi befalet af Christo under *Evangelio*? Og dersom de ikke kand giøre det, da dersom Vand-Daaben var engang en Kiôdelig Ordinantz, som Apostelen udtrykkeligen bekræfter den at have været, da bliver den endnu en Kiôdelig Ordinantz; og dersom en Kiôdelig Ordinantz, da ingen fornôden Part af *Evangelio*, eller den *Nye Forbunds Væsen*; og dersom ingen fornôden Part deraf, da ikke fornôden til at brugis af dem, som leve og vandre under denne *Huusholdning*. Men i dette, som i mange andre Ting, (som vi have ofte merket) vore Modstandere *Judaizere*, og fornegte de *Herlige* og *Aandelige* den *Nye Forbunds Privilegier*, og Friheder, hengende i og holdende ved den Gamle Forbunds Rudimenter, baade i *Lærdom* og *Dyrkelse*, saasom meere overeensstemmende med deris Kiôdelige Indbildninger, og Naturlige Sandse. Men vi, tvert imod, beslittede os paa at holde fast, og henge ved det *Herlige Evangelii Lius*, som os er aabenbart. Og den Sandheds Overeensstemmelse, som vi herudi bekiende, lader sig tilsyne, dersom vi korteligen ansee, hvorledis i alle Ting vi følge det *Aandelige Christi*

Christi Evangelium, som fraskildt fra *Lowens* Kiødelige Væsen; da vore Modstandere, forkastende det-
te *Evangelium*, stedse stræber under *Lowens* Byrde, som hverken de, eller deris Fædre, vare god for at bære.

*Lowen ad-
skildt fra
Evangelio.*

*Tbi den Gamle Forbunds og Jødernis Low og Re-
gel, var udvortis, skreven i Steen-Tavler, og paa Per-
gament: Saa er ogsaa vore Modstanderis. Men den
Nye Forbunds Low er indvortis og stedse-varende,*
skreven i Hiertet: Saa er voris.

*Udvortis
Daab, Dyr-
kelse, Low,
afskildt fra
den Indvor-
tis.*

*Jødernis Dyrkelse var udvortis og kiødelig, forbun-
den til visse Tider; Stæder og Personer, og forretted
efter foreskrevne Form og Skikke: Saaledis er vore
Modstanderis. Men den Nye Forbunds Dyrkelse er
buerken bunden til Tid, Stæd eller Person; men er for-
retted i Aand, og i Sandhed, og er ikke skikket efter
visse Moder og Foreskrivelser, men som Guds Aand
umiddelbarligen rører, bevæger og ledsager, enten til at
Prædike, Bede, eller Synge: og saadan er ogsaa vor
Dyrkelse.*

*Saa iligemaade Daaben iblant Jøderne under Lowen,
var en udvortis Toelse med udvortis Vand, alleniste
til at forebilde en indvortis Sielens Renselse, hvilket ikke
nødvendeligen skeede dem, som saaledis vare døbte:
Men Christis Daab, under Evangelio, er en Daab
med Aand, og Ild; ikke Ureenbeds Afleggelse paa
Kiødet, men en god Samvittigheds Gien/var for Gud:
Og saadan er den Daab vi forsegte, og stræbe efter
at døbis med.*

§. VII. Ydermeere, Derfom Vand-Daaben hav-
de været en Evangeliske Ordinantz, da havde Apo-
stelen *Paulus* været sendt den at betiene; men hand
figer udtrykkeligen, 1 Cor. i. 17. *At Christus ud-
sendte ham ikke at Døbe, men at Prædike Evangelium:*
Aarsagen eller Grunden til den Paafølgelse er uneg-
telig, fordi Apostelens *Pauli* Commission var ligesaa
vidløftig, som nogen af dem; og paafølgeligen saa-
som hand besynderligen var Christis Apostel til Hed-
ningene, derfom Vand-Daaben (som vore Modstan-
dere

Beviis.

IV.
At Vand-
Daaben er
ikke de
Christnis
Kiendemer-
ke, som
Omkiærel-
sen var Jø-
dernes.

dere ville have) bør at holdis for *Christendommens* *Kiende-Tegn*, da havde hand meere fornøden, end nogen af de andre, at være sendt til at Døbe med Vand, at kand kunde have merket de *Hedninge*, som ved hannem vare omvendte, med dette *Christne Tegn*. Men i Sandhed Aarsagen eller Grunden er bedre faaledis. At eftersom *Paulus* var en Apostel til *Hedningene*, og at i hans Embede hand anvender sin største Fliid (som hans *Epistler* udviiser) at venne dem fra de forrige *Jødiske Ceremonier* og *Skikke*, (dog hand derfor var ofte uforkyndt dømt af sine andre Brødre, som vare uvillige til at aflegge disse Ceremonier) derfor hans Kalds Brev eller Commission (dog i henseende til at Prædike *Evangelium*, og den Nye Forbunds Huusholdning, ligesaa fuldt, som de andre Apostlers) udkrævede ikke af ham, at hand skulle leede disse, som vare omvendte, til saadanne *Jødiske Skikke* og *Døbelsæ*, i hvor meget de andre Apostler havde Frihed at bruge, og brugte det iblant deris *Omvendte Jøder*: Af hvilken Aarsage hand takker Gud, at hand havde døbt saa faa; givende tilkiende at hvad hand gjorde derudi, var ikke formedelst hans Apostoliske Commissions Myndighed, men heller af Medlidenhed til deris Svaghed; som hand ogsaa paa en anden Tid omskar *Timotheum*.

1 Cor. 1. 14.

Paulus var
ikke sent til
at Døbe.

1 Modfig.

Voris Modstandere, til at undfly dette Vidnisbyrds Sandhed, gemeenligen foregive, *At derved alleniste forstaaes, at hand ikke var sendt fornemmeligen til at døbe; og ikke, at hand var aldelis ikke sent.*

Svar.

Men denne Forklaring, saasom den imodfiger de klare Textens Ord, og har ingen bedre Grund, end dets Bekrefteris Meening, er med rette forkast som *ugyldig*, indtil de anfører bedre Beviis derpaa: Hand siger ikke, *Jeg var ikke sent fornemmeligen til at døbe*; men, *Jeg var ikke sent til at døbe*.

Bekræft.

Mat. 9. 13.
Ose. 6. 6.

Anlangende hvad de anbringe, til Bestyrkelse, fra andre Skriftens Stæder, hvor [ikke] bør saa at forstaaes, som hvor der sigis, *Jeg hauer Lyst til Miskundhed*, og ikke til Offer, hvilket er saaledis at forstaa,

forftaa, at Gud fornemmeligen udkræver *Miskund-*
hed, ikke udelukkende *Ofringer*.

Jeg figer, denne Stæd er overflødeligen forklaret Giendriv.
ved efterfølgende Ord [og til Guds Kundskab, meere
end til *Brænd-Offer*] hvorved klarligen givis tilkiende,
at *Brænd-Offer*, hvilket er det samme som *Ofringer*,
er ikke udelukte; men der er intet faadant Ord til-
lagt her hos *Paulum*, og derfor er der ingen Lighed
freimviist, og faa paafølgeligen Instantzen ikke for-
nøvelig; uden de kand beviise, at det bôr her faa
tagis: Ellers, ved den samme Regel, kand vi for-
tolke alle andre faadanne Stæder i Skriften paa sam-
me Maade; som hvor Apostelen figer, 1 Cor. ii. 5.
At eders Troe skal ikke være i Menniskens Viisdom, men
i Guds Kraft; det maatte forstaaes, den skulde ikke
staa faa fornemmeligen. Hvorledis maatte Evange-
lium, ved denne Forklarings Frihed, blive forventt?

Vil mand sige, *At det var Daabens Misbrug iblant* 2 Modfig.
Corintherne, i at atskille sig selv, efter de Personer
ved hvilke de vare døbte, der gav Apostelen Aarsag faa
at tale, men en Tings Misbrug afskaffer ikke dens Brug.

Jeg svarer; Det er sandt, den giôr ikke, dersom Svar.
Tingen er lovlig og fornøden; og uden Tvivl den
ovenbemelte Misbrug gav Apostelen Aarsag faa at
skrive. Men lad det her agtis, hvorledis Apostelen
udelukker *Dôben*, og ikke *Prædiken*, endskiønt
Misbrug [merk] kom op deraf, ikke mindre end af
det andet. Thi disse *Corinther* kallede demselv ef-
ter disse atskillige Personer, ved hvis *Prædiken* (lige-
faa vel som af dem, ved hvilke de vare døbte) de
vare Omvendte, som ved det 4, 5, 6, 7, og 8, Vers
af Cap. iii. er at see: Og dog til at borttage denne
Misbrug, siger ikke Apokelen, at hand ikke var
sent til at prædike; ikke heller glæder hand sig at
hand alleniste havde Prædiket til rogle faa;
fordi *Prædiken*, saasom det er en stedsevarende Prædiken
Ordinantz i Kirken, bôr ikke, fordi nogle ere af er en stedse-
Dievelen fristede til at giøre en Misbrug deraf, op- varende Or-
høre iblant dem, som ere kallede det at forrette dinantz, ik-
ved ke at ophøre.

ved Guds Aand : Hvorfor Apostelen *Cap. iii. 8, 9.* underviiser dem, hvordan at borttage den Misbrug. Men angaaende Vand-Daaben, saasom det ikke var nogen stedse-varig Ordinantz af Christo, men alleniste brugt af Medlidenhed til *Jøderne*, og af somme Apostler ogsaa til nogle *Hedninge* ; derfor saa snart, som Apostelen fornam denne Misbrug, da gav hand *Corintberne* at forstaa, hvor svag en Ting dette var at forlade sig paa, i det hand lod see, at hand var glad at hand havde brugt denne Ceremonie til saa faa iblant dem ; og i at give dem tilkiende, at det var ingen Part af hans Bestalning, ikke heller det hand var sent til at betiene.

Spørfm.

Somme spørge os, *Hvørlendis vi viide, at Døbelsen her er meent med Vand, og ikke med Aanden ; hvilket dersom det er, da vil det udelukke Aandens Daab, ligesaa vel som Vandets.*

Svar.

Det som
Omvoender
sil Christi-
stum er
Aandens
Daab.

Jeg svarer ; De som giøre dette Spørfmaal, troer jeg, neppe giøre det af Tvivlsmaal om dette var sagt om Vand-Daaben, hvilket er meere end klart. Thi saasom Apostelens *Pauli* Ærinde var, *At vende Folk fra Mørket til Liuset, og fra Satans Magt til Gud ;* og at saa mange, som ere saaledis Omvendte (*saa at have en god Samvittigheds Gienfvar for Gud, og at have iført Christum, og at være opstandne med ham i et Nyt Levnet*) ere døbte med Aandens Daab. Men hvo vil sige, at alleniste disse saa, som der sigis at være døbte af *Paulo*, vare komne til dette ? Eller at at omvende og bringe dem til denne Stand, var ikke (end-og om vi antage vore Modstanderis Forklaring) saa fornemmelig en Part af *Pauli* Embede, som nogen anden ? Efter som da vore Modstandere forstaae paa dette Stæd *Vand-Daaben* (som det i Sandhed er meent) da maa vi lovligen, tagende det ligesaa, drive dem dermed. Hvorfor det Ord *Daab* eller at *Døbe* brugis af Apostelen, hvor *Vand* alleene, og ikke *Aand* forstaaes, skal herefter omtalis. Jeg kommer nu til at betenke Beviisningerne, hvilke de, som forsvare *Vand-Daaben*, foregive ; som ogsaa tiener til Modsigelser imod dens Afskaffelse. §. VIII.

II. Part.

§. VIII. Først; Somme Modfette, *At Christ*¹ *us*, ^{Modfig.} som havde Aanden overmaade, var ikke dismindre døbt med Vand. Som Nic. Arnoldus, imod denne Fremset-Joh. 3. 34-telse, Sect. 46. i hans *Exercitationibus Theologicis*.

Jeg svarer; Saa var Hand ogsaa Omskaaret, deraf ^{Svar.} vil derfor ikke følge, at Omskiærelsen bør at vare: Thi det kom Ham til at fuldfylde al Retfærdighed, ^{Hvorfor} ikke alleniste Jobannis Tieniste, men ogsaa Lowen; ^{Christus} Derfor brugte Hand de Jødiske Fæste og Skikke, og ^{døbtis af} holdt Paaske: det vil derfor ikke følge, at de ^{Johanne.} Christne bør nu faa at giøre; og derfor Christus, i Mat. iii. 15. giver Jobanni denne Aarsag for at Hand vilde døbis, begierende af ham, at hand vilde nu tilståde det; hvorved Hand noksommeligen giver tilkiende, at Hand ikke dermed havde i Sinde, at indstifte en stedse-varende Ordinantz til Hans Disciple.

For det Andet; De imodfette os, Mat. xxviii. 19. ² *Modfig.* Gaaer derfor hen, og lærer alle Folk, og dåber dem i Navnet Faderens, og Sønnens, og den Hellig Aands.

Denne er den store Modfigelse, hvorpaa de grunde ^{Svar.} deris heele Bygning: Hvortil det første almindelige og fulde Gien svar er, at give det altsammen Magt; dersom de alleniste vil beviise, at Vand er her meent, ^{Hvad Daab} saasom Texten der intet omtaler. Og endskiønt det ^{Christus} er nok paa vor Side, at vi eftergive alt det, som her ^{meener i} er sagt, men negte, at det er ved Vand, hvilket er ^{Mat. 28.} tillagt af andre; dog alligevel skal jeg anbringe nogle Aarsager, hvorfor vi saa giøre, og derefter overveye de Aarsager, som de andrage, der ville have Vand forstaaed paa denne Stæd.

Den første er en Maxime, som alle samtykke med, ¹ *Beviis.* At vi ikke bør at gaa fra Textens Ords Bemærkelse, uden drevne dertil af en uforbigengelig Fornødenhed.

Men her er ingen uforbigengelig Fornødenhed, der nøder os dertil.

Derfor bør vi ikke at gaa derfra.

For det Andet, Den Daab, som Christus befalede ² *Beviis.* sine Apostler, var den Eene Daab, det er, Hans egen Daab: Men

Men den Eene Daab, som er Christi Daab, er ikke med *Vand*, som vi have allereede beviist :

Derfor den Daab, som Christus befalede sine Apostle, var ikke *Vand-Daaben*.

3 Beviis.

For det *Tredie*, Den Daab, som Christus befalede sine Apostle, var saadan, at saa mange, som derved vare døbte, iførde Christum :

Men dette er ikke sant om *Vand-Daaben* ;

Derfor *Vand-Daaben* er ikke den Daab, som Christus befalede sine Apostler.

4 Beviis.

For det *Fierde* : Den Daab, som Christus befalede sine Apostler, var ikke *Johannis* Daab :

Men *Vand-Daaben* var *Johannis* Daab.

Derfor *Vand-Daaben* er ikke den Daab, som Christus befalede sine Apostler.

1 Foregiv.

Men Først, de foregive, At Christi Daab, endskiønt en Daab med *Vand*, var dog atskillig fra *Johannis*, fordi Johannes alleniste døbte med *Vand* til Omvendelse, men Christus befaler sine Disciple at døde i Navn Faders, og Sønns, og Hellig Aands ; indbildende sig, at i denne Form, der ligger en stor Forskiel imellem *Johannis* og Christi Daab.

Svar.

Jeg svarer, At Forskiellet ligger ikke derudi, at *Johannis* Daab, var til Omvendelse, fordi faaledis er ogsaa Christi : ja, vore Modstandere ville ikke negte, at jo voxne Personer, som skal døbis, bør, før end de ere antagne til *Vand-Daaben*, at Omvende sig og Bekiende deris Synder ; og at smaa Børn iliggemaade, i henseende til deris Daab, bør at Omvende sig og giøre Bekiendelse : Saa at Forskiellet ligger ikke her ; faasom Omvendelse og Bekiendelse kommer overeens, baade med Christi og *Johannis* at være een, *Inst. lib. 4. cap. 15. Sect. 7, 8.* Dog er der Forskiel imellem dem, hvilken bestaar i dette, at den eene er ved *Vand*, den anden ikke, &c.

For det *Andet* ; Angaaende hvad Christus siger, befalende dem at døde i Faderens, Sønnens og den Hellig Aands Navn, da bekiender jeg, at herudi bestaar Forskiellet, og det er stort ; men det bestaar ikke

ikke alleniste i at bruge *Vand-Daaben* i denne atskil-
lige Form, med at udsige disse Ord: Thi som Tex-
ten ikke siger noget saadant, saa seer jeg ikke heller,
hvordan det deraf kand indfôris. Thi i Gredsken
lyder det *ἐν τῷ ὀνόματι*, det er, *ind i Navnet*; nu
Herrens Navn tagis ofte i Skriften for noget andet,
end en bare Ords Lydelse, eller Udfôrelse efter Bog-
staven, nemlig for Hans *Dyd* og *Kraft*; som er at
see *Psal.* liv. 3. *Hoyfang.* i. 3. *Ordsp.* xviii. 10. og
mange fleere. Nu, at Apostlerne, ved deris Em-
bede, skulle dôbe Folk *ind i dette Navn, Dyd og*
Kraft, og at de saa gjorde, beviis med disse oven-
bemelte *Pauli* Vidnisbyrd, hvor hand siger, *At saa*
mange af dem, som vare dôbte i Christo, have isôrt
Christum: dette maa have været en *dôben ind-udi*
Navnet, det er, *Dyden* og *Kraften*; og ikke en bar
Ords Udsigelse, sammentôyet med *Vand-Daaben*;
fordi, som tilforn har været sagt, det ikke følger
som en naturlig og fornôden Paafôlgelse deraf. Jeg
vilde ônske at de, som ville have deris Tro bygt paa
ingen anden Grundvold, end *Guds Aands* og *Sand-*
beds Skrifters Vidnisbyrd, alvorligen ville betragte,
om noget kand forevendis for denne Fortolkning,
uden hvad Foredom af Optugtelse, og Menniskelig
Paafunds Antagelse haver stadfestet. Maa skee
den Ubetenksomme og Vankundige Læsere maa
stôde sig herpaa, som at Christendommens Kiende-
merke var borttaget, naar vi sige, at dette Spraag
ikke er at forstaa om at *Dôbe med Vand*; og at denne
Form eller Mode, at *Dôbe i Navn Faders, Sôns, og*
Hellig Aands, haver ingen Forordning af *Mat.* xxviii.
Ec.

Om Herrens
Navn, hvor-
ledis det sa-
gis i Skrif-
ten?

At dobis i
det Navn,
hvad det
bemerker?

For hvilket, foruden den Aarsage, der reiser sig
af Ordets Bemerkelse, nemlig at *Navnet* er *Dyden* og
Kraften heroven meldet, lad dette ogsaa tagis i Agt,
at dersom det havde været en *Form* af Christo fore-
skrevet Hans Apostle, da uden Tvivl havde de brugt
denne Form, i at betiene *Vand-Daaben*, til dem som
vare dôbte med *Vand*; men endskiönt der besynder-

Om Christus
foreskrev
nogen Daabs
Form i Mat.
28?

ligen nevnis paa atskillige Stæder i *Apostlernes Gier-
ninger*, hvem der vare døbte, og hvorledis ; og
enddog besynderligen givis tilkiende, at saadanne og
saadanne vare døbte, som *Giern. ii. 41. og viii. 12,
13, 38. og ix. 18. og x. 48. og xvi. 15. og xviii.
8.* dog er der ikke et Ord om denne Form. Og
paa tvende Stæder, nemlig *Giern. viii. 16. og xix.
5.* sigis der om somme, At de vare døbte i den *Her-
ris Jesu Navn* ; hvorved det end viidere lader sig see,
enten at denne Historie-Skrivere, som saa ofte havde
Anledning at tale derom, var heel nagleffig, i
at udelade saa stor en Deel af *Daaben*, (hvilket er at
beskyldte den *Hellig Aand*, ved Hvis Ledfagelse *Lucas*
skrev den) eller og, at Apostlerne ingenlunde forsto-
de, at Christus ved sin Befalning, *Mat. xxviii.* paa-
lagde dem saadan en Form i *Vand-Daaben*, eftersom
de ikke brugte den. Og derfor er det sikrere at
slutte, at hvad de gjorde i at betiene *Vand-Daaben*,
de ikke gjorde ved den Befalnings Myndighed ; thi
ellers havde de vel saaledis brugt den : Thi vore
Modstandere, troer jeg, vilde holde for en stor
Kætteri at betiene *Vand-Daaben* uden dette, eller
alleniste i *Jesu Navn*, uden at nevne *Faderen* og
Aanden, som der staar udtrykkeligen de gjorde, paa
de to Stæder foromrørede.

• Foregiv. For det *Andet* ; De sige, *Derfor dette ikke var at
forstaa om Vand-Daaben, da vilde det være en Tau-
tologie, og det samme som at Lære:*

Soar. Jeg siger, *Ney* : At *Dôbe med Aanden* er noget
meere end at Lære, eller informere Fornuften ; thi
det indslutter at *rekke til*, og *smelte Hiertet*, hvorved
det bliver *omvendt*, ligesaa vel som *Forstanden op-
lærdt*. Herforuden finder vi ofte i Skriften, at at
Lære og Underviise ere ofte tilfammen føyede, uden
nogen Urimelighed, eller unyttig Tautologie ; og
dog have disse to en større Overensstemmelse, end
at *Lære* og at *Dôbe med Aanden*.

• Foregiv. For det *Tredie* ; De sige, *Daaben paa dette Sted
maa forstaaes med Vand, fordi det er Apostlernes Gier-
ning ;*

ning ; og saa kand ikke være Aandens Daab, hvilken er Christi, og Hans Naadis Gierning, og ikke Menniskens, &c.

Jeg svarer ; Daaben med Aanden, endskiönt ikke virket uden Christo og Hans Naade, er instrumentaler forrettet ved Mennisker, som af Gud dertil ere bereede og beskikkede ; og derfor er der ingen Urimelighed herudi, at Daaben ved Aanden udföris, som Apostlernis Gierning : thi endskiönt det er Christus ved Hans Naade, der giver Aandelige Gaver, dog taler Apostelen Rom. i. 11. om at meddeele dem Aandelige Gaver ; og hand lader Corintherne viide, at hand havde avlet dem formedelst Evangelium, 1 Cor. iv. 15. Og dog alligevel er det Christi, og Hans Naadis Gierning, at bringe Folk til Troen, og ikke Menniskens. At Omvende Hiertet, er egentligen Christi Gierning ; og dog tilskrives Skriften det ofte til Mennisker, som Instrumenter : Og saasom Pauli Commission var At omvende Folk fra Mörket til Luset, endskiönt det ikke kunde skee uden Christo medarbeidende ved sin Naade ; saa kand ogsaa Aandens Daab udföris, saasom forrettelig ved Mennisken som et Redskab, endskiönt Christi Naadis Virkning er fornöden at medarbeide derudi : saa at det er ingen Urimelighed at sige, at Apostlerne betiente Aandens Daab.

Svar.
Aandens
Daab til-
skrives Gud-
frygtige
Mænd, som
Instrumen-
ter.

Endeligen sige de, At fordi Christus her siger, at Hand vil være hos sine Disciple til Verdens Ende, derfor maa Vand-Daaben være saa lenge.

4 Foregiv.

Derfom hand havde her talt om Vand-Daaben, da kunde dette have været anbragt ; men saasom dette negtis, og beviifis anderledis, da kand heraf intet sluttis : Thi, som tilforn er sagt, Hand taler om Aandens Daab, hvilken vi friligen bekiende at være til Verdens Ende ; ja saa lenge, som Christi Nær-værelse hos Hans Börn varer.

Svar.

§. IX. For det Tredie ; De imodfette atskillige Apostlernis Exempler i den förste Kirke, hvilke, de sige, altid betiente Vand-Daaben til dem, som de omvendte

3 Modfig.

til Christi Tro ; Og herpaa anbringe de Mat. xxviii. at være meent om Vand, ellers enten forstode Apostlerne det ikke, i det de døbte med Vand ; eller og i det de saa gjorde, havde ingen Befaling derfor.

Svar.

Jeg svarer ; At det var Apostlernes Idelige Brug, negtis ; thi vi have beviist, i Pauli Exempel, at det ikke var saa ; saasom det var urimeligt at dømme, at hand alleniste Omvendte de saa, endog i den Corinthiske Kirke, som hand siger at have døbt ; ikke heller var det mindre urimeligt at tenke, at dette var en idelig Apostolisk Skik, hvilken hand, som ikke var mindre end den ypperste iblant Apostlerne, og som bekiender, at hand arbeidede saa meget som de alle, glæder sig, at hand saa seldom havde ôvet. Men ydermeere, den Slutning indført fra Apostlernes Exempler i at døde med Vand, at beviise at de udi Mat. xxviii. forstode Vand-Daaben, vil ikke holde fast : thi endskiönt de døbte med Vand, saa følger det dog ikke, at de enten gjorde det ved denne Befalnings Myndighed, ikke heller at de ikke forstode denne Sted ; ikke heller kand der bringis noget Medium som vil udgive saadan en Slutning. Angaaende den anden Urimeelighed, At de gjorde det uden Befaling ; da er det aldelis ingen : thi maaskee de gjorde det ved Tilladelse, som det var i Brug for Christi Død ; og fordi det Folk, som var opfostrede med udvortis Ceremonier, kunde ikke aldelis blive afvandre derfra. Og saaledis brugte de andre Ting, som Omskiærelsen, og Lowens Renselser, hvilke de havde ingen Befaling af Christo at forrette, (hvorom vi skal tale meere vidløfteligen i efterfølgende Fremfættelse, om Nadveren.)

Hvorledis
Apostlerne
døbte.

Modfig.

Men dersom af dette Ords Liighed, fordi Christus befalede dem at døde, og de siden sigis at døde med Vand, nogen vilde dømme, at de forstode denne Commission, i Mat. xxviii. at paabyde Vand-Daaben, og derover brugte den.

Svar.

Endskiönt det skulde givis Magt, at de til en Tid ikke retteligen forstode det, men dømte, at Vand hørde til denne Daab, (hvilket endskiönt jeg ikke er nød

nød til at eftergive) dog feer jeg ikke nogen stor Ur-
 melighed ville følge derpaa. Thi det er vist nok,
 at de toge Feil i den Befalning, angaaende en for-
 nemme Part deraf, til en Tid, som hvor Hand be-
 falede dem at *Gaa hen og lære alle Folk*; faasom for
 nogen Tid derefter, de dømte det ulovligt at lære *Apostolne*
tvilede om at lære Hed-
ningene.
Hedningene; ja, *Peder* selv tvilede derom, til ved en
 Siun hand var forfiktet derom; for hvilket, efter
 at hand havde giordt det, hand var for en Tid, (ind-
 til de vare bedre underviiste) dømt af sine andre Brø-
 dre. Nu derfom Apostlernes Optugtelse, som *Jøder*,
 og deris Geneiegenhed at henge efter og holde ved den
Jødiske Religion, faa vidt ansegtede dem, at endog
 efter Christi *Opstandelse*, og *Aandens Udgydelse*, de
 kunde ikke tillade, at *Hedningene* skulle blive Lærde,
 enddog Christus, i Hans Befalning til dem, havde
 det paabudet; hvad større Urmelighed var det at
 dømme, at formedelst faadan en Misforstand, faa-
 som de fornemste iblant dem havde været *Johannis*
 Disciple, og hans Daab i faa stor Værdi iblant *Jø-*
derne, at de ogsaa toge Christi Daab, som Hand
 meente om Aanden, for at være en Daab med Vand,
 som var *Johannis*, og faa brugte den til en Tid?
 Det er os nok, at derfom de faaledis toge feil, (dog
 jeg siger ikke at de gjorde) de dog ikke altid bleve
 ved i denne Misforstand: Ellers vilde *Petrus* ikke
 have sagt om den Daab, som nu frelser, at den er
 ikke en *Kiødsens Smittis Borttagelse*, hvilket visseligen
 Vand-Daaben er.

Men viidere, De ofte anbringe, at *Peder* døbte
Cornelius; hvorudi de drive paa tvende Ting, Først,
 At Vand-Daaben brugtis til dem, som havde annam-
 met Aanden. For det Andet, At det er sagt udtryk-
 keligen, at Hand befalede dem at døbte, Gier. x. 47, 48.

Men ingen af disse nødvendigen indfører Vand-
 Daaben at henhøre til den Nye Forbunds Huusholdning,
 ikke heller at være en stedse-varende Ordinantz i
 Kirken. Thi først, det meste de kand gjøre heraf,
 er dette, at *Peder* paa den Tid døbte disse Mænd;
 men at hand gjorde det paa den Commissions Myn-
 dighed,

Om Petri
 Doben med
 Vand gior
 det til en
 stedse varen-
 de Ordi-
 nantz i
 Kirken?

dighed, i *Mat. xxviii.* er endnu ubeviist. Og hvorledis dette at døde med Vand, efter at den Hellig Aand er annammet, beviiser dette, kand jeg ikke see meere, end *Omskiærelsen* og andre *Lowens Skikke*, som vi maa bekiende at have derefter været i Brug. Iligemaade det er ikke at undre, at *Peder*, som gjorde en stor Vanskelighed deraf, (for alt det, som tilforn havde været bekiendt, og af Christo kundgjordt) at *Hedningene* skulle blive deelagtige gjorde i Evangelio, og med stor Besværighed, ikke uden en extraordinaire Tildrift dertil, var overtalt til at komme til dem, og æde med dem, var geneigen til at bringe dem under denne Ceremonie; hvilken, saasom den var et besynderligt Væsen *Jobannis*, tilhørende Christi *Forløbere*, siuntis at have større Overeenstemmelse med Evangelio, end de andre *Jødiske Skikke*, som da i Kirken vare brugelige; men dette vil ingenlunde indføre vore Modstanderis Slutning. For det andet, angaaende disse Ord, Og *hånd befalede dem at døbis*; det udviiser *Gierningen*, men ikke *Retten* dertil, og beviiser intet meere, end at *Peder* paa den Tid, *pro hic et nunc*, befalede disse Personer at døbis med Vand, hvilket vi ikke negte: Men det siger ikke, at *Peder* befalede, at Vand-Daaben skulle være en stedsevarende Ordinantz i Kirken; ikke heller kand noget fornuftigt Menneske, der skiøtter sine Ord, sige, at en Befalning til en *Gierning*, der angaar nogle sære Personer, befatter, at den Ting befalet legger alle under en almindelig Skyldighed, dersom det ikke er anderledis grundet paa nogen vis Befalning. Hvorfor skal denne *Peders* Befalning til *Cornelius* og hans Huusgesinde, paa den Tid at døbis, meere indfatte Vand-Daabens Stedse-varelse, end hans Tvingen og Nôdden (som er meere end Befalning) til *Hedningene* i Almindelighed at *Omskiæris*, og holde *Lowen*? Vi finde, at paa den Tid, da *Peder* døbte *Cornelius*, det ikke endda var besluttet, enten *Hedningene* skulle *Omskiæris* eller ikke; men tvert imod, det var den almindelige *Kirkens* Meening, at

de skulle Omskiæris : Og derfor ikke at undre, at de paa den Tid agtede det fornøden, at de skulle dôbis; hvilket havde meere Overeens-stemmelse med Evangelio, og var en lettere Byrde.

§. X. For det *Fierde*; De imodsette *Ordets Bemarkelse* [at Dôbe] *hvilket er saa meget som at dølge udi eller at vaske med Vand*; deraf sluttende, at *Ordet bemerker at dôbis med Vand*.

Denne Modsigelse er ganske svag, saasom at *dølge med Vand* var en Skik iblant *Jôderne*, som *Paulus Riccius* viiser, endog førend *Johannis Komme*; og at denne Skik tog sit Navn af denne Giernings Natur, som brugelig baade af *Jôderne*, og *Johannes*: Ja, vi finde, at Christus og Hans Apostle ofte brugte dette Ord til en meere Aandelig Bemarkelse. *Omskiærelsen* var alleene i Brug og forstaaet iblant *Jôderne*, for den *udvortis i Kiødet*; men Apostelen taler om *Hiertets og Aandens Omskiærelse, forretted uden Hænder*. Saa at, endskiønt Daaben iblant *Jôderne* pleyede allenist at bemerke en *Toelse med Vand*, dog tale baade *Johannes*, Christus og Hans Apostle om at *dølge med Aand, og med Ild*; hvilken de giøre besynderligen Christi Daab, som sat tvert imod *Vand-Daaben*, hvilken var *Johannis*, som tilforn er meldet. Saa at endskiønt Daaben iblant *Jôderne* alleene forstodis om Vand; dog iblant de Christne forstaaes det heel vel om *Aanden*, uden *Vand*: som vi see at Christus og Hans Apostle aandeligen forstode atskillige Ting under de Ord, hvorved *Skyggerne* havde tilforn været forstaaet. Saaledes Christus, talende om sit Legeme, (dog *Jôderne* forstode ham ikke) sagde, *Hand vilde nedbryde Templet, og opbygge den igien i tre Dage*; og mange flere saadanne Sprag. Men dersom dette Ords egentlige Bemarkelse, eller *Etymologie* skulle tagis i Agt, da vilde det ikke mindre være vore Modstandere imod, end os: Thi det *Gredske* Ord *βαπτίζω* bemerker *immergo, in-* *ringo at ned-* *sinke at* *i dølge*, det er, at *nedsinke*, eller *idølge*; og det var den rette *Vand-Daabens* Brug iblant *Jôderne*, saa og at

De, som for-
dum brugte
Vand-Daa-
ben vare
dyppede el-
ler nedfi-
unkne, og
de som alle-
ne vare be-
stenede
maatte ikke
tilladis til
noget Embe-
de i Kirken,
og hvorfor?

af *Johannes*, og de første *Christne*, som brugte den; da vore *Modstandere* mesten Deelen alleniste stenke lidet Vand paa Hovedet eller Ansigtet, hvilket aldelis ikke tvarer til det Ord [*Daab.*] Ja, de som for-
dum iblant de *Christne* brugte *Vand-Daab*, holte denne *Døppelse* eller *Stenkelse* saa fornøden, at de og
saaledis døppede deris Børn: Og saasom de frygtede, at det maatte være usundt eller skadeligt til nogle
svage Personer, hvilket at forekomme denne *Sten-
kelse* var paa sunden; da det og iligemaade var for-
ordnet at de, som alleniste vare *bestenede*; og ikke
døppede, skulle ikke tilladis at have noget Embede i
Kirken, som de der ikke vare noksommeliggen døbte. Saa at dersom vore *Modstandere* vil holde sig
til Ordet, da maa de forandre deris Mode og Man-
neer i at bruge *Bestenkelsen*.

§ Modfig.

For det *Femte*, imodsette de *Joh. iii. 5.* Uden et
Menniske bliver igienfød formædelt Vand og Aand,
Ec. heraf indførende *Vand-Daabens Fornødenhed*,
saavel som *Aandens*.

Svar.

Det Vand,
som igienfø-
der, er Hem-
meligt og
Udvortis.

Men dersom dette beviiser noget, da er det dette,
at *Vand-Daab* er af en endelig Fornødenhed; og
derfore *Protestanterne* retteligen stadfæste, naar de
tvingis af *Papisterne*, til at beviise *Vand-Daabens*
endelige Fornødenhed, at [*Vand*] paa dette Stæd
ikke er at forstaa om udvortis Vand; men aandeligen
om en indvortis Vaskelse og Renselse. Ligesom
hvor *Christus* taler om at *døbis med Ild*, det er ikke
at forstaa om udvortis elementiske Ild, men alleniste
om en Renselse, ved en Metonymie; fordi at *rense*,
er en egentlig Virkning af Ild, som at *vaske* og *toe*
er af Vand; hvor det ligesaa lidet kand forstaaes
saaledis, som hvor vi sigis at være *frelste ved Igienfø-
delsens Bad*, *Tit. iii. 5.* Ja, *Peder* siger udførligen,
paa ovenbemeldte Stæd, som * *Calvin* vel tager i
Agt, At den *Daab*, som frelser, er ikke *Ureenbeds*
Afleggelse paa Kiødet: saa at siden *Vand* her ikke kand
forstaaes om udvortis Vand, da tiener dette intet til
at beviise *Vand-Daab*.

* Lib. 4.
Epist. c. 15.

Vil mand sige, at [*Vand*] *ber* bemerker necessitatem Præcepti, endskiønt ikke Medii.

Modsig.

Da svarer jeg; Det er først at give det efter, at her bør at forstaaes udvortis Vand; da vi allereede have beviist det anderledis. Dernæst, *Vand* og *Aand* settis her tilsammen, [*Uden et Menneske bliver igien-fôd formedelst Vand og Aand*] hvor det eene er gjort ligesaa fornôden, som det andet. Nu dersom *Aanden* er endeligen fornôden, saa er ogsaa *Vandet*; og saa maa vi enten sige, at *at være fôd af Aanden* er ikke endeligen fornôden, hvilket alle bekiende at være falskt; eller og, at *Vand* er endeligen fornôden, hvilket, som *Protestanter*, vi bekræfte, og have beviist at være falskt: ellers maa vi bekiende, at *Vand* er ikke her at forstaa om udvortis Vand. Thi at sige, at naar *Vand* og *Aand* ere her satte strax hos hin anden, og paa een Maade, endskiønt der er ingen Forskiel eller siunlig Grund derfor i Texten, eller sluttelig derfra, At *Vandets Fornôdenhed* er her *Præcepti* og ikke *Medii*, men *Aandens Fornôdenhed* er baade *Medii* og *Præcepti*; er dristeligen at bekræfte og ikke at beviise.

Svar.

Necessitas
Præcepti et
Medii fore-
gives.

For det *Siette* og *sidste*; De imodsette, at *Vand-Daaben* er et siunligt Tegn, eller Merke, til at giøre Forskiel imellem Christne og Hedninge, ligesom *Omskiærelsen* adskilde Jôderne.

6 Modsig.

Jeg svarer; Dette har intet at sige, uden det beviis at være en fornôden Befalning eller Part af den Nye Forbunds Dispensation; saasom det ikke er os lovligt, at paabyde udvortis Ceremonier og Skikke, og sige, at de vil adskille os fra Hedninger. *Omskiærelsen* var tydeligen befalet, som et Segl paa det første Forbund; men som vi allereede have beviist, at der ikke er nogen saadan Befalning for Vand-Daaben, saa er der ikke et Ord i alt det Nye Testamente, der kalder den et Christendommens Merke, eller den Nye Forbunds Segl: Og derfor at slutte, at den er saa, fordi *Omskiærelsen* var saa, (uden noget bedre Beviis derpaa kand anfôris) er daarligen at tigge det

Svar.

Omskiærel-
sen dei Gam-
le Testamen-
tis Segl.

Vand Da-
aben falskel-
igen kaldet
Christen-
dommens
Kiende-
Merke.

som

Hvad er
Christen-
dommens
Kiende-
Merke?

Hvad Fæ-
drene sig-
er om Vand-
Daaben og
Kaarfens
Betegnelse.

Hedenske
Skikke ind-
førte i den
Christne
Guds Dyr-
kelse.

Exorcism
eller Besvæ-
relse i Da-
aben.

som omtviftis. At bekiende Troen til Christum, og et
belligt Levet, der svarer dertil, er et langt bedre
Christendommens Merke, end nogen udvortis Toelse;
hvilket dog ikke svarer til Omskiærelsen, saasom
den indtrykte et Merke paa Kiødet, hvilket denne
ikke giør: Saa at en Christen ikke kiendis at være
en Christen ved det at hand er døbt, besynderligen
da hand var et Barn, uden hand selv siger dem det:
Og kand ikke Christi Trois Bekiendelse give det lige-
saavel tilkiende? Jeg veed vel, at der er atskillige
af dem, som kaldis Fædre, der taler meget om
Vand-Daaben, kallende det Christendommens Merke:
Men det samme gjorde de ogsaa ved Kaarfets Beteg-
nelse, og andre saadanne Ting, som Protestanter
med rette afskaffe. Thi Ugudeligheds Hemmelighed,
som begyndte at virke i Apostlernes Tid, snart for-
dervede den Christne Guds Dyrkelsis Eenfoldighed
og Reenhed, saa at ikke alleniste mange Jødiske
Skikke vare beholdne, men mange Hedenske Skikke
og Ceremonier vare indførte i den Christne Dyrkelse;
som særdelis det Ord [Sacramente.] Saa at det er
stor Daarlighed, besynderligen for Protestanter, at
forsvare disse Ting af Tradition eller Antiquitet; thi
vi finde, at hverken Papister eller Protestanter bruge
disse Skikke retteligen, som Fædrene gjorde, hvilke
i saadanne Ting, ikke vandrende ved Guds Aands
allervisseste Regel, men altformet anseende det
udvortis, vare heel uvisse. Thi mesten alle, i de
første Tider, undersejnte eller døbpede dem, som de
døbte, hvilket hverken Papister, ikke heller de
fleeste Protestanter giøre: Ja, atskillige af Fædrene
beskyldte somme for Kiettere, i deris Tid, fordi de
holdt nogle Principia derudi, gemeene iblant Prote-
stanterne; som særdelis Augustinus giør Pelagianerne,
fordi de holdte, at Børn, som døde udøbte, kunde
blive salige. Og Manichæerne vare fordømte, fordi
de negtede, at Naaden almindeligen givis ved Daaben;
og Julianus af Augustino, fordi hand negtede Besvæ-
relsen og Anblæfelsen i Daaben: Hvilke Ting Prote-
stanterne

testanterne ogfaa negte. Saa at Protestanterne lade see deris Vankundighed i a bebrejde os, ligesom vi ikke kunde viise nogen af de Gamle, der negtede *Vand-Daaben*; saasom de ikke kand viise nogen, som de jo maa bekiende i atskillige Ting at have været Kætterske, der have brugt den; eller og, som brugte den, og ikke brugte Kaarsets Tegn, og andre Ting derhos, som de negte. Der vare ikke dis mindre nogle i de mørkeste Papistiske Tider, som vidnede imod *Vand-Daaben*. Thi een *Alanus*, pag. 103, 104, 107. taler om nogle i hans Tid, der vare brendte, fordi de negtede den: thi de sagde, At *Daaben havde ingen Virkning, enten i Børn, eller voxne Personer*; og derfor vare Menniskene ikke forbundne at antage *Daaben*: Besynderligen Ti *Canniker*, saa kallede, vare brendte for det samme, ved Konning Robert af Frankerige hans Befalning. Og *P. Pithæus* melder i sin Historie om *Guienne*, hvilket er ogfaa bekræftet ved een *Jobannes Floracensis*, en Munk, (der paa den Tid var berømmelig) i hans Epistel til *Oliva*, Abbet til den *Aufonianske Kirke*: Jeg vil, siger hand, give eder at forstaa, om den Kæteri, der var i den By *Orleans*, paa de Uskyldige Børns Høytid; thi det er sandt, om I have hørt det tilforn, at Konning Robert lod henved fiorten af den By levendis brende, af deris fornemste Clericie, og de ædelste af deris Læge-Mænd, hvilke vare Gud hadelige, og vederstyggelige for Himmelen og Jorden; thi de motviligen negtede den Hellige Daabis Naade, og Herrens Legemis og Blods Indvielse eller Consecration. Denne Giernings Tid er antegnet i disse Ord af Papir. *Mafson*, i hans *Franske Krønnikes* 3 Bog, om *Hugo* og *Robert*, *Actum Aureliæ publicè anno Incarnationis Domini, 1022. Regni Roberti Regis 28. Indictione 5. quando Stephanus Hæresiarcha et Complices ejus damnati sunt et exusti Aureliæ.*

Nu at de vare kallede Kættere og Manichæer, da have vi intet andet derfor, end deris Anklageris Vidnisbyrd, hvilket ikke meere forringer deris Vidnisbyrd

Kaarsets
Tegn.

Mange i
fordum Ti-
der vidnede
imod Vand-
Daaben.

Ti Canniker
brendte til
Orleans, og
hvorfors?

nisbyrd for denne Sandhed, imod Vand-Daabens Brug, eller giver meere Grund til at beskyldte os for at være eens med *Manichæerne*, end fordi somme af dem, kallede *Manichæer*, kommer overeens med *Protestanterne* i nogle Ting, at derfor *Protestanterne* ere *Manichæer* eller *Kættere*, hvilket *Protestanterne* ikke kand undvige. Thi Spørfmaalet er dette, Om, i hvad de gjorde, de vandrede i Sandhed efter Aandens Vidnisbyrd i den Hellige Skrift? Saa at Sagen er her bragt tilbage igien til Skriften, efter hvilken jeg formeener tilforn at have dette afhandlet.

Børne-
Daab er
Menneskelig
Paafund.

Angaaende den sidste Part af denne Fremsettelse, hvilket negter *Børne-Daaben*, da følger det endeligen af det som er heroven meldet. Thi derfom Vand-Daaben er ophørt, da er visseligen *Børne-Daaben* uforfvarlig. Men de, som sette sig imod os i denne Handel, vil have meere at giøre, i denne sidste Part: thi efterat de have gjort deris største Fliid til at beviise Vand-Daaben, da staar det dem endda tilbage, at beviise *Børne-Daaben*. Thi den som beviiser at Vand-Daaben er afskaffet, beviiser ogsaa, at Barne-Daaben er forgievis: Men den som skulle beviise, at Vand-Daaben stedse varer, har dermed ikke beviist, at *Børne-Daaben* er fornøden; hvilket end fattis viidere Beviis. Og derfor var det ikkun en skammelig Undflugt af *Nic. Arnoldus* herimod, at sige, At at negte *Børne-Daaben* hørde til den Anabaptistiske Kræft, uden nogen viidere Beviis

Den Trettende Fremsettelse.

Om CHRISTI LEGEMS og BLODS GE-
MEENSKAB og DEELAGTIGHED.

*Christi Legems og Blods Samfund er Indvortis og Aan- 1 Cor. 10.
delig, hvilket er Hans Kiøds og Blods Deelagtighed, 16, 17.
hvorefter det indvortis Menniske dagligen fôdis i de Joh. 6. 32,
Hierter, hvorefter Christi boer. Hvorom Christi 33, 35.
Brôdbrydelse med sine Disciple, var en Figur, hvil- 1 Cor. 5. 8.
ken de endog brugte i Kirken til en Tid, efterat de
havde annammet Legemet, for de svagis Skyld. Li-
gesom og at holde sig fra qualte Ting, og fra Blod, Gier. 15, 20.
at vaske hinandens Fôdder, og at ialve de Siuge Joh. 13, 14.
med Olie: Hvilket altsammen er befalet med lige-
saa stor Myndighed og Ceremonie, som det forrige;
dog saasom de ere ikkun Skygger af bedre Ting, da
ophøre de i dem, som have erholdet Legemet.*

§. I. **C**Hристи Legems og Blods Samfund er en
Hemmelighed, skiult fra alle Naturlige
Mennsker, i deris første, faldne og vanslegtige
Stand, hvilket de ikke kand forstaa, opnaa, eller
befatte, saa lenge de der ere og forblive deeltagte
derudi, eller være god for at giøre Forskiel paa Her-
rens Legeme. Og saasom den Christne Verden (saa
kaldet) mesten Deelen har stedse gjort sig Umage,
stræbende, arbeidende, og indbildende sig, i dens
egen naturlige, og ufornyeede Forstand, at kunde
fatte Gudommelige og Religions Væsen; derfor
har denne Hemmelighed meget været skiult og beseg-
let for dem, imens de have kivet, disputeret og feg-
tet den eene imod den anden, om den bare Skygge,
Udfide og Form, da de ere fremmede til Legemet,
Livet og Kraften.

§. II. Christi Legeme derfor, som de Troende Christi Le-
ere deeltagte udi, er Aandeligt, og ikke Kiødeligt; gem og
og hans Blod, som de drikke, er Puurt og Himmelsk, Blod er
og ikke Elementisk og Jordisk, som ogsaa Augustinus
bekrefter

bekræfter om *Christi Legeme*, som ædis, i hans *Tractat. over Psal. xcvi. Uden et Menneske æder mit Kiød, da haver hand ikke det Ævige Liv i sig* : Og hand siger, *De Ord, som jeg taler til eder, de ere Aand og Liv* ; forstaa *Aandeligen* hvad jeg haver talt. *I skal ikke æde af dette Legeme, som I see, og drikke dette Blod, som de skulle udgyde, der Kaarsfæste mig — Jeg er det levende Brød, som kom ned af Himmelen ; Hand kalder sig selv det Brød, som kom ned fra Himmelen, tilraadende os, at tro paa Hannem, &c.*

Modfig. Vil mand derfor spørge, *Hvad det Legeme, hvad det Kiød og Blod er ?*

Svar. Da svarer jeg ; Det er den *Himmelske Sæd* det *Guddommelige, Aandelige og Himmelske Substantz* og *Værelse*, hvorom vi tilforn have talt, i den femte og siette *Fremsettelse*. Dette er det *Vehiculum Dei*, eller *Christi Aandelige Legeme* ; hvorved og hvororigenem, Hand meddeeler *Liv til Menneskene*, og *Salighed til alle dem, som troe paa Hannem, og annamme Hannem* ; og hvorved *Mennesken kommer til at have Samfund og Gemeenskab med Gud*. Dette beviis af *Johannis vi. fra det 32 Vers til Enden*, hvor *Christus taler meere vitløstelig om denne Materie*, end paa nogen anden Stæd : Og denne *Evangelist eller elskelige Discipel*, som laa paa Herrens Bryst, vidløsteligere foreteller os *Christi Aandelige Ord og Lærdom* ; og det er merkeligt, at enddog hand intet melder om denne *Ceremonie*, som *Christus brugte, i at bryde Brød med sine Disciple*, hverken i hans *Evangeliske Historie om Christi Liv og Lidelser*, eller i hans *Epistler* ; dog er hand meere vidløftig i denne *Historie om denne Christi Legems, Kiøds og Blods Deeltagthed*, end alle de andre. Thi, *Christus, i dette Capitel, fornemmende at Jøderne holdt sig til Hannem af Kierlighed til Brødene, tilraader dem (i Verset 27) at ikke arbeide paa den Mad, som er forgængelig, men paa den Mad, som varer til et evigt Liv* : Men saasom de, der vare kiødelige i deris Fornuft, og ikke forstode *Christi Aandelige Sprog og Lærdom, dømte at*

Hvad den
Himmelske
Sæd er,
hvorved til-
forn, saavel-
som nu, Liv
og Salighed
var og er
meddeelt.

det
ypp
da
un
ikke
Brø
Det
Liv
ver
kle
Det
Thi
Dr
den
Kiø
selv
den
fun
50
som
Ho
et e
Chr
Af
Kiø
det
om
elle
Ma
lido
fra
Hin
den
me
det
len
Jø
der
som

det

det *Manna*, som *Moses* gav deris Fædre, var det ypperste Brød, som nogentid kom fra Himmelen, da til at rette paa deris Misforstand, og bedre at underviise dem, bekræfter Christus, *Først*, At det ikke er *Moses*, men *Hans Fader*, som giver det sande Brød fra Himmelen, vers 32. og 48. For det *Andet*, Dette Brød kalder *Hand* sig selv, vers 35. Jeg er det *Livsens Brød*: Og vers 51. Jeg er det Brød, som lever, som kom ned af Himmelen: For det *Tredie*, erklerer *Hand*, at dette Brød er *Hans Kiød*, vers 51. Det Brød, som jeg vil give, er mit Kiød; og vers 55. Thi mit Kiød er sandelig Mad, og mit Blod er sandelig Drikke: For det *Fierde*, dets Deelagtigheds Fornødenhed, vers 53. Dersom I ikke æde *Menneskens Sønns Kiød*, og drikke *Hans Blod*, have I ikke Livet i eder selv: Og endeligen, de velsignede Frugter og fornøden Virkning af dette Christi Legems og Blods Samfund; vers 33. Dette Brød giver Verden Liv. Vers 50. Hvo som æder deraf skal ikke døe. Vers 58. Hvo som æder dette Brød, skal leve evindeligen. Vers 54. Hvo som æder dette Kiød, og drikker dette Blod, harver et evigt Liv. Vers 56. Og han bliver i Christo, og Christus i ham. Vers 57. Og skal leve ved Christum. Af denne vidtløftige Beskrivelse paa Christi Legems, Kiøds og Blods Oprindelse, Natur, og Virkning, er det aabenbart, at det er Aandeligt, og at forstaa om et Aandeligt Legeme, og ikke om det Legeme, eller Jesu Christi Tempel, der var fød af Jomfru *Maria*, og i hvilket *Hand* vandrede, levede og lidde i *Jødeland*; fordi det sigis at være kommen ned fra Himmelen, ja, at det er *Hand*, som kom ned fra Himmelen. Nu alle Christne i Almindelighed paa denne Dag bekiende, at det udvortis Christi Legeme kom ikke ned fra Himmelen; ikke heller var det den Deel af Christo, som kom ned af Himmelen. Og til at forsikkre os herom, da de kiødelige Jøder vilde saaledis have det forstaaet, giver *hand* dem klarligen tilkiende, vers 63. Det er Aanden, som levendegjør, Kiødet gavner intet. Dette er ogsaa grundet

Christi Le-
gems, Kiøds
og Blods
Oprindelse,
Natur og
Virkning.

*Vigtige Be-
viisninger,
at det er
Christi Aan-
delige Lege-
me Hand
taler om,*

1 Cor. 6. 17.

grundet paa en vis og meget fyndig Aarsag ; fordi det er Sielen, og ikke Legemet, som er underholdt ved dette Kiød og Blod. Nu udvortis Kiød og Blod kand ikke spise eller underholde Sielen ; der er ingen Liighed, eller Overenskommelse imellem dem ; ikke heller er de Helligis Samfund med Gud, ved en Kiøds Sammenføyelse, eller indbyrdis Deelagtighed, men ved Aandens : *Den som er føyet til Herren, er een Aand*, ikke eet Kiød. Thi Kiødet (jeg meener udvortis Kiød, faadant som det var, hvorudi Christus levede og vandrede, da Hand var her paa Jorden ; og ikke Kiød, naar det forstaaes Lignelse-viis, og Aandeligen) kand alleniste blive deelagtig i Kiød, som Aand i Aand : Som Legemet kand ikke leve eller fødis af Aanden, saa ikke heller Aanden af Legemet. Og at det Kiød, som her omtalis, bør at forstaaes Aandeligen, viis is ydermeere, i det, at det som spises derved skal aldrig døe : Men alle Menniskens Legemer engang døe ; ja, Christi eget Legeme maatte døe. At dette Legeme, og Christi Aandelige Kiød og Blod, er at forstaa om den *Gudommelige, Himmelske Sæd*, tilform omtalt, beviis is baade af dets Natur og Frugter. Først sigis derom, *At det er det, som kommer ned af Himmelen og giver Verden Liv* : Nu dette svarer til det *Livs* og *Sæd*, som vidnis om, *Job. i. at være Verdens Livs* og *Menniskens Liv*. Thi det *Aandelige Livs* og *Sæd*, som det annammis i Menniskens Hierter, og opspringer derudi, er ligesom Brød til den hungrige og tørstige Siel, der er (saa at sige) død og begravet i denne Verdens Lyster ; hvilken kommer til Live igien, naar den smager og bliver deelagtig i dette Himmelske Brød : og de, som er deelagtige derudi, sigis at komme til Christum, ikke heller kand nogen nyde det, uden de kommer til Hannem, og tro paa Hans *Livs* Aabenbarelses deris Hierter ; og ved at antage og tro paa dette kiendis dette Legemis og Brøds Deelagtighed. Og at Christus forstaa her, ved Hans Legeme, Kiød

Dette Aandelige Livs og Sæd er som Brød til den hungrige Siel.

og Blod, det samme, som forstaaes, *Job. i.* ved det *Lys*, som oplyser hvert Menneske, og det *Liv* &c. udviis; thi det *Lys* og *Liv*, som omtalis *Job. i.* sigis at være *Christus*; *Hand* er det sande *Lius*: Og det *Brød* og *Kiød* &c. som omtalis *Job. vi.* kaldis *Christus*; *Jeg* er *Livsens Brød*, siger *Hand*. Og atter, *Saa mange som annammede dette Lius og Liv*, *Joh. i. 12.* dem *haver Hand givet Magt at vorde Guds Børn*, dem, som troe paa *Hans Navn*: *Saa iligemaade her, Job. vi. 35.* *Hvo som kommer til dette Livsens Brød, skal ikke hungre*; og *hvo som troer paa Hannem, som er dette Brød, skal aldrig tørste*. Derfor da, som der var et *Jesu Christi* udvortis siunlige *Legeme* og *Tempel*, der tog sit *Udsprung* af *Jomfru Maria*; saa er der ogsaa *Christi Aandelige Legeme*, ved og formedst hvilket, *Hand*, som var *Ordet i Begyndelsen hos Gud*, og var, og er *GUD*, aabenbarede sig selv til *Menniskens Børn* i alle *Tider*, og hvorved *Mennisken* i alle *Tider* komme til at blive deelagtige i det *Evige Liv*, og at have *Samfund* og *Gemeenskab* med *Gud* og *Christo*. Af hvilket *Christi Legeme*, og *Kiød*, og *Blod*, derfom baade *Adam*, *Seth*, *Enoch*, *Noah*, *Abraham*, *Moses*, *David*, og alle *Propheterne* og *Guds Hellige Mænd*, ikke havde ædet, da havde de ikke haft *Liv* i dennem; ikke heller kunde deris indvortis *Menneske* bleven underholdet. Nu som det udvortis *Legeme* og *Tempel* kaldtis *Christus*; saa kaldtis ogsaa *Hans Aandelige Legeme*, ikke mindre egentligen, og det lunge førend *Hans udvortis Legeme* var til. Heraf siger *Apostelen*, *1 Cor. x. 3, 4.* at *Fædrene alle aade den samme Aandelige Mad*, og drak alle den samme *Aandelige Drik*. Thi de drak af den *Aandelige Klippe*, som fulgte dem, men *Klippen* var *Christus*. Dette kand ikke forstaaes anderledis, end om dette *Christi Aandelige Legeme*; hvilket *Christi Aandelige Legeme*, endskiønt det var de *Retferdigis saliggiørende Spiise*, baade førend *Lowen*, og under *Lowen*; saa var den dog under *Lowen* under *Skiul* og *Skygger*, under

Forfkiel
imellem
*Christi Ud-
vortis og
Aandelige
Legeme.*

*Patriarcher-
ne aade af
Christi Le-
geme.*

mange Figurer, Ceremonier og Skikke; ja, ikke det alleniste, men det var, i nogen vis Henseende, skjult under det udvortis Christi Tempel og Legeme, eller den Stund det varede; saa at Jøderne ikke kunde forstaa Christi Prædiken derom, mens Hand var her paa Jorden: Og ikke alleniste Jøderne, men mange af Hans Disciple dømte det at være en baard Tale, og knurrede derfor; og mange gik fra den Tid bort, og vandrede ikke meere omkring med Ham. Jeg tvivler ikke, at der jo ere mange paa denne Dag, som bekiender sig at være Christi Disciple, som ligesaa lidet forstaa denne Handel, som de, og ere ligesaa ferdige til at snuble, og forargis derover, imens de søger og følger efter det udvortis Legeme; og ikke see til det, hvorved de Hellige dagligen fødis og underholdis. Thi ligesom Jesus Christus, af Lydighed til sin Faders Villie, formedelst den Evige Aand offrede op det Legeme, til en Forsoning til Syndernis Forladelse, og derved fuldkommede sit Vidnisbyrd paa Jorden, i et fuldkommen Taalmodigheds, Lydigheds og Helligheds Exempel, at alle kunde blive deelagtige i det Offers Nytte: Saa har Hand iligemaade udøst i alle Menniskers Hierter, een Deel af det Gudommelige Lius og Sæd, hvormed Hand er beklæd; at derved, rekkende til allis Samvittigheder, Hand kunde opreise dem af Døden og Mørket, ved Hans Liv og Lius; og derved giøre dem Deelagtige i Hans Legeme, og saaledis komme til at have Samfund med Faderen, og med Søn-
nen.

Joh. 6. 60.
66.

Christi Gudommelige Lius gjør de Hellige deelagtige i Hans Legeme.

Spørgsm.

§. III. Spørgis der, *Hvordan, eller paa hvad Maade Mennisket kommer til at blive deelagtig derudi, og at spisis derved?*

Svar.

Joh. 6. 35.
og 55.

Da svarer jeg i de bare og klare Christi Ord, *Jeg er det Livsens Brød* (siger hand) *hvo som kommer til mig, skal ikke hungre, og hvo som troer paa mig, skal aldrig tørste*: Og atter, *Thi mit Kiød er sandelig Mad, og mit Blod er sandelig Drikke*. Saa i hvo du est, som giør dette Spørgsmaal, og læser disse Linier, enten

enten du holder dig selv for at være en Troende, eller fornemmer, ved en vis og elendig Erfarenhed, at du est endnu i Vantro; og finder, at det udvortis Christi Legeme og Kiød er saa langt fra dig, at du ikke kand erlange det, eller leve derved: Ja, endskiønt du ofte har taget og ædet det, som *Papisterne* have indbildet dig at være Christi sande Kiød og Blod, og har troed det saa at være i Sandhed, enddog alle dine Sandse har været der tvert imod: Eller (om du est en *Lutheran*) har taget det Brød, i og med, og under hvilket, de *Lutheraner* have forfikkret dig, at der er Christi sande Kiød og Blod: Eller (om du est en *Calvinist*) har været deelagtig i det, som *Calvinisterne* sige (endskiønt en Forebildning alleniste til det Legeme) giver dennem, som det annamme, en virkelig Deelagtighed i Christi Legeme, Kiød og Blod; endskiønt de aldrig vidste hvordan, eller paa hvad Maade: Dersom du for alt dette, siger jeg, finder din Siel ufrugtbar, ja, hungrig og nesten forsveltet, manglende hvad du lengis efter; da viid, at det *Lins*, som viiser dig din Ondskab, din Ufrugtbarhed, din Nøgenhed, og Tomhed, er det *Legeme*, som du maa blive deelagtig udi, og spiis ved: men du kanst ikke mættis dermed, endskiønt du skulle hungre derefter, indtil, ved at forsage Ugudelighed, du vender dig dertil, kommer dertil, og annammer det; thi det har ingen Samfund med Mørket; ikke bellar kanst du drikke i Cor. 6. 14. Herrens Kalk, og Dievles Kalk; og blive deelagtig i Herrens Bord, og Dievles Bord, i Cor. x. 21. Men som du lader den liden Retfærdigheds Sæd gro op i dig, og dannis til en Fødsel, den nye kraftige Fødsel, som er frembragt i Sielen, overnaturligen lever af, og spiis ved dette Aandelige Legeme: ja, som dette udvortis Foster lever ikke, uden det drager sin Aande ved den udvortis Elementiske Luft: saa dette nye Foster lever ikke i Sielen, uden at det drager sin Aande fra denne Aandelige Luft, eller Vehiculum. Og som det udvortis Foster kand ikke leve, uden

Luthernis og Calvinisternes Mening om Christi Kiød og Blod i Nadveren (saa kaldet.

i Cor. 6. 14.

Hvorledes det Indvortis Menneske fodis.

noget udvortis Legeme, hvorved det spiifis, noget udvortis Mad og Drikke; saa kand ikke heller dette indvortis Foster, uden det spiifis af det indvortis Christi Kiød og Blod, som fvarer dertil paa samme Maade, og efter samme Lignelse. Og dette be-
 quommer sig vel med Christi Lærdom om denne Handel. Thi ligesom det Naturlige Legeme har intet Liv, uden den udvortis Føde; saa iligemaade siger Christus, *Joh. vi. 53. Derfom I ikke æde Menniskens Sôns Kiød, og drikke Hans Blod, have I ikke Livet i eder selv:* Og som det udvortis Legeme lever, ved at æde udvortis Spiife; saa siger Christus, *Joh. vi. 57. at hvo som æder Hannem, skal og leve ved Hannem.* Saa at det er det indvortis Menniskis indvortis Deelagtighed, i dette indvortis og aandelige Legeme, hvorved Mennifken foreenis med Gud, og har Samfund og Deelagtighed med Hannem. *Hvo som æder mit Kiød, og drikker mit Blod* (siger Christus) *bliver i mig, og jeg i ham;* Dette kand ikke forftaaes om udvortis at æde udvortis Brød: Og som Sielen herved maa have Samfund med Gud, saa iligemaade saa vidt, som alle Hellige ere deeltagte i dette *eene Legeme*, og dette *eene Blod*, saa komme de ogsaa til at have en *Fellis-Samfund*. Hvorfor og Apostelen, *1 Cor. x. 17. i denne Henseende* siger, at de endskiönt *mange, ere eet Brød, og eet Legeme;* og til de viife iblant *Corintherne*, siger hand, *vers 16. Det Brød, som vi bryde, er Christi Legemes Samfund.* Dette er den *sande og aandelige Herrens Nadvere*, som Mennifken komme til at blive deeltagte udi, ved at høre Christi Røft, og aabne deris Hierters Dør, og saa indlade Ham, paa den Maade, som tilforn sagt er, efter Skriftens klare Ord, *Aab. iii. See, jeg bauer staaet for Døren, og banker; derfom nogen hører min Røft, og oplader Døren, til ham vil jeg gaae ind, og holde Nadvere med ham.* Saa at Herrens Nadvere, og at holde Maaltid med Herren, og at blive deeltagte i Hans Kiød og Blod, er ingenlunde bunden til denne Ceremonie at bryde Brød, og drikke

Den rette
 Aandelige
 Herrens
 Nadvere.

drikke *Viin*, paa nogle sære Tider; men visseligen og virkeligen nydis, saa ofte som Sielen holder sig nær til Herrens Lius, og føler og tager af det Himmelsk Liv, ved hvilket det Indvortis Menniske fødis: hvilket kand være, og ofte er vidnet af de sande Troende i alle Tider; dog besynderligen, naar de komme tilsammen at vogte paa Herren.

§. IV. Men hvad Daarlighed Christendommens Bekiendere ere skyldige udi, angaaende denne Handel, er noksommeligen aabenbar; hvilke, som i mange andre Ting de have giort, manglende den rette Aandelige Forstand, have søgt at binde denne Herrens Nadvere til den Ceremonie (som Christus brugte før Hans Død) at bryde *Brød* og drikke *Viin* med sine Disciple. Og enddog mesten Deelen af dem almindeligen stemme overeens i dette, dog alligevel hvor stride og kivis de med hinanden? Hvor underligen ere de bekymrede, og haardeligen beklemte, at giøre denne Aandelige Hemmelighed overenskommende med denne Ceremonie? Og hvad vilde og urimelige Meeninger have de paafundet, til at sammenføye og indelukke Christi Legeme med og i deris *Brød* og *Viin*? Fra hvilke Meeninger ikke alleniste de største, skarpeste, og skadeligste Tvistigheder, baade imellem Christendommens Bekiendere i Almindelighed, og iblant *Protestanterne* i Særelighed, have reist sig; men ogsaa saadanne Urime- ligheder, ufornuftige og bespottelige Paafølgelser ere opkomne, saa at den Christne Religion er bleven hadelig iblant *Jøder*, *Tyrker* og *Hedninger*. Christendommens Bekiendere ere fornemmeligen atskildte, i denne Handel, udi trende Meeninger.

Den Første er deris, som sige, At *Brødet*s Væsen er Forandret eller Transubstantieret udi det selv samme Christi Legemis, Kiøds og Blods Værelse, som var fød af Jomfru Maria, og kaarsfest af Jøderne: saa at efter Indvielsens Ord (som de kalde dem) der er ikke meere *Brød*, men Christi Legeme.

Menniskene ere ikke forbundne til den Ceremonie at bryde Brød og drikke Viin, som Christus gjorde med sine Disciple. Dette var alleniste en Skygge.

Hvad giør den Christne Religion hadelig iblant Jøder, Tyrker og Hedninger.

Papisternes Tro om Christi Kiød.

Luthera-
nernes Tro.

Den anden er deris, som sige, *At Brôdets Værelse er og bliver det samme; men at ogsaa Legemet er i, med, og under Brôdet: saa at der er baade Brôdets og Christi Legemis Kiøds, og Blods Værelse.*

Calvinister-
nes Tro.

Den Tredie er deris, som (negtende begge disse) bekræfte, *At Christi Legeme ikke er der legemligen, og væsentligen; dog alligevel annammis virkeligen og sacramenteerligen af de Troende, i Brôdets og Vinens Brug: men hvorledis, og paa hvad Maade det er der, veed de ikke, eller kand forklare; alleniste vi maa tro, at det er der; dog saaledis, at det er alleniste egentligen i Himmelen.*

Det er ikke mit Forsæt her at igiendrive disse atskillige Meeninger; thi en hvers Begynder og Bekiendere have noksommeligen igiendrevet hinander, og de ere alle af dem ikke mindre sterke, baade med Skriften og Fornuften, at igiendrive en hver deris Modstanderis Meening, end de ere svage i at bestyrke deris egen. Thi jeg haver ofte alvorligen befundet, naar jeg haver læst atskillige deris Skrifter, (og saa maa skee have andre) at de ere klygtige, i at igiendrive den Modsigende Meening; men de ere ilde bestedde, naar de komme til at bekræfte og forsvare deris egen. Hvoraf jeg endeligen maa slutte, at ingen af dem havde opnaaet denne Hemmeligheds Sandhed og Fyndighed. Lader os forsøge, om Cal-

• Inst. I. 4.
cap. 7.

vinus * efter at hand haver igiendrevet de tvende forrige Meeninger, er meere klygtig i hvad hand stædfester for sin Meenings Sandhed; hvilken efterat hand har giordt sin Færd i at kuldkaſte og igiendrive de tvende forrige Meeninger, friligen bekiender, at hand ikke veed, hvad hand i deris Stæd skal stædfæste. Thi efterat hand haver talt meget, og omsider sluttet, *At Christi Legeme er der, og at de Helige maa endeligen blive deelagtige derudi; omfider bryder hand ud i disse Ord, Sect. 32. Men dersom nogen spørge mig, hvorledis det er? da skal jeg ikke skamme mig at bekiende, at det er en Hemmelighed for hōy at begribe med min Forstand, eller med Ord*

Calvini Tro
om Christi
Kiød og
Blod hvis.

udføre

udføre. Her handler hand redeligen; og dog alligevel, hvo skulde have tenkt, at saadan en Mand vilde saaledis givet sig tabt, i at stadfæste sin egen Meening? naar mand betragter, hvorledis hand ikkun lidet tilforn i samme Capittel, *Seet. 15.* anklager Skole-Mændene iblant *Papisterne*, (og det med god Skiel) *I det de hverken selv forstods, eller forklarede til andre, hvorledis Christus er i Sacramentet*; hvilket strax derefter hand bekiender, at hand selv ikke er god for at giøre. Derfom da Skole-Mændene iblant *Papisterne* hverken forstaae, ikke heller forklare for andre, deris Lærdom i denne Materie, hverken *Calvinus* kand det med sin Fornuft begribe, (hvilket jeg holder for at være det samme, som at ikke forstaa det) ikke heller med Ord udfige det, (og derfor kand ikke forklare det for andre) da er der ingen Vilhed fra dennem begge at erholde. Der haver været stor Umage brugt til at komme til en Forligelse i denne Handel, baade imellem *Papister* og *Lutheraner*, *Lutheraner* og *Calvinister*; ja, endog *Calvinister* og *Papister*; men alt forgievis: og mange Formularer og Udfigelsis Moder haver været fremsætte, at alle kunde derudi foreenis; hvilket omfider fandtis at være forgievis, saafom en hver forstode og fortolkede dem efter deris eget Tykke; og saa derved med deris Dobbeltalenhed bedroge hin anden. Aarsagen til denne Stridighed er, fordi de alle fattedis en klar Forstand i denne *Hemmelighed*, og hengde efter *Skyggen* og det *Udvortis*. Thi baade deris Stridigheds Grund og Materie ligger i de Ting, som ere uden for, og uformodne til den fornemste Handel. Og dette har ofte været *Satans* Snildhed, at fly Folk meget at bestille med udvortis Tegn, Skygger og Skikke, og komme dem til at kivils derom, mens imidlertid *Substantzien* og Legemet forfommis; ja, endog mens de dragis om disse Skygger, da egger hand dem an til Arrighed, Hidsighed, Avind, Hevn og andre Laster, hvorved hand stadfester sit Mørkheds

Ligesaa Papisternis.

Satan flyer dem meget at bestille i udvortis Tegn Skygger og Skikke, imens de forfomme Legemet.

Hvad har
været Re-
formatio-
nen skadelig

Rige iblant dem, og forderver Christendommens Liv. Thi der haver været større Iver og Hidfighed i denne særdelig Post, og meere Stridighed og Blods Udgydelse, end nogen anden. Og de ere ikkun lidet bekendte med de *Protestanters* Tilstand og Bedrifter, som ikke viide, at deris Tvistigheder herudi har giordt meere Skade til *Reformationen*, end ald den Modstand deris almindelige Fiender dem tilfôrde. Nu alle disse uviste og urimelige Meeninger, og de Tvistigheder, som deraf have reist sig, have deraf deris Udsprung, at de alle komme overeens i tvende almindelige Vildfarelser i denne Handel: Hvilket dersom det bliver negted og lagt tilside, som iblant os er skeed, da kunde der letteligen findis Midler til *Forligelse*; og vi skulle alle komme overeens i at retteligen og aandeligen forstaa denne *Hemmelighed*: Og tillige med disse Tvistigheder vilde ogsaa alle de Urimeligheder, som følge paa disse trende forommeldte Meeninger, bortfalde og blive til intet.

Tvende Vild-
farelser
Grunden til
al den Tvi-
stighed om
Nadveren.

Den *Første* af disse *Vildfarelser* er, i at giøre Christi Legemis, Kiøds og Blods Samfund og Deelagtighed, at have henseende til det udvortis Legeme, Kar eller Tempel, der var fød af Jomfru *Maria*, og vandrede og lidde i *Jødeland*: da det skulle have henseende til Christi Aandelige Legeme, Kiød og Blod, det samme *Gudommelige* og *Himmelsk Lius* og Liv, som var de Igienføddis Mad og Spiise i alle Tider, som vi tilforn allereede have beviist.

Den *Anden Vildfarelse* er, i at binde denne Christi Legems og Blods Deelagtighed til den Ceremonie, som Christus brugte med sine Disciple i Brøds Brydelsen, &c. ligesom det alleniste havde henseende dertil, eller alleniste annammedis i den Ceremonies Brug; hvilket befinder sig langt anderledis. Thi dette er det Brød, som Christus i sin Bøn lærer at bede om, og efter *Gredskens* kalder det τὸν ἀψαυ τὸν ἱερώσιον, det er, *Brød af høieste Værelse*, og hvorudi Sielen er deelagtig, uden nogen heenseende til denne Ceremonie

Ceremonie som heræfter vidtløfteligen skal beviisfis.

Disse *Tvende Vildfarelser* faaledis tagne udaf Veyen, og de Tvistigheder, som deraf reiser sig, begravne, da stemme alle overeens i disse fornemste Fremsettelser, nemlig, Først, at *Christi Legeme, Kiød og Blod er fornøden til at spise Sielen.* For det andet, at *de Troendis Siele virkeligen og sandeligen ere deelagtige udi og fødte af Christi Legeme, Kiød og Blod.* Men naar Menniskene ikke ere fornøyede med denne *Hemmeligheds Aandelighed*, stræbende i deris egen Villie, og efter deris egne Paafund, at vrie og vende Skriften, til at binde denne Christi Kiøds og Blods Aandelige Samfund til udvortis Brød og Viin, og faadanne kiødelige Ordinantzer; da er det ikke at undre, at de, med deris kiødelige Misforstand, løber an i mange Vildfarelser og Urimeligheder. Men fordi det haver været gemeenligen vedtaget, at Christi Legems og Blods Deelagtighed havde en besynderlig henfeende til denne *Brødbrydelsens Ceremonie*, da skal jeg først igiendrive den Meening, og faa gaa an til at betragte den *Ceremonies* Natur og Brug, og om den er nu *nødvendig* at bruge; og svare de Beviisninger og Modsettelsler, som anføris at forsvare dens Stedsvarenhed, som en fornøden Ordinantz indstiftet af Jesu Christo.

§. V. Først, Jeg ville have det forstaaet, at jeg taler om en fornøden og besynderlig Henfeende, anderledis end i en almindelig Betragtning: Thi, saasom vor Samfund med Christo er, og bør at være voris største og fornemste Verk, vi bør at giøre alle andre Ting i en Henfeende til Gud, og vor Samfund med Hannem; men en fornøden og besynderlig Henfeende eller Betragtning er saadan, at hvor tven-
de Ting ere faa foreenede og sammenbundne, enten af deris egen Natur, eller ved Guds Befalning, at den ene ikke kand nydis (uden meget umaneerligen) uden den anden. Saaledis har *Salighed* en nødvendig Henfeende til *Helligbed*, fordi *uden Helligbed skal ingen see Gud*: Og at æde og drikke Christi Kiød og Blod,

Troende
Siæle spiser
med Christi
Kiød og
Blod.

I.
Christi Le-
gemes og
Blods Deel-
agtighed har
ingen besyn-
derlig Rela-
tion til den
Ceremonie
at bryde
Brød hver-
ken ved Na-
tur eller
Befalning.

Blod, har en nødvendig henſeende til at have Liiv; fordi, derſom vi ikke æde *Hans Kiød*, og drikke *Hans Blod*, da kand vi ikke have *Liiv*: Og at føle *Guds Nærværelſe*, har en fornøden Henſeende til at vi findis at være forſamlende i *Hans Navn*, efter *Hans Befaling*; fordi *Hand* har lovet, *hvorto eller tre ere forſamlende i Hans Navn, der vil Hand være midt iblant dem*. Iligemaade at vi annamme *Velgierninger* og *Velsignelser fra Gud*, har en fornøden Henſeende til vore *Bønner*; thi derſom vi bede, da har *Hand* lovet, at vi ſkal *bekomme*. Nu *Chriſti Kiøds* og *Blods* Samfund og Deelagtighed har ingen ſaadan fornøden Henſeende til *Brødsbrydelse*, og *Viin-Drikkelsen*; thi derſom det havde nogen ſaadan fornøden Henſeende, da maatte det enten være af den *Tings Natur*, eller af ſom *Gudommelig Befaling*: Men vi ſkal beviife, at det er af ingen af diſſe; Derfor, &c.

Förſt, Det er ikke af *dets Natur*, fordi at blive deelagtig i *Chriſti Legem* og *Blod*, er en Aandelig Övelse; og alle bekiende, at det er med *Sielen* og *Aanden*, at vi blive retteligen deelagtige derudi, ſaaſom det er *Sielen*, og ikke *Legemet*, ſom derved beſpifis: Men at æde *Brød*, og drikke *Viin*, er en naturlig Gierning, ſom i ſig ſelv intet gavner *Sielen*, ikke heller har noget, ſom er Aandeligt, i ſig; fordi det allerkiødeligſte *Menniſke* kand ligefaa fuldeligen, og fuldkommeligen, æde *Brød*, og drikke *Viin*, ſom den alleraandeligſte. For det andet, *Deris* Henſeende er ikke af *Naturen*, ellers ſkulle de indſlutte hinanden: Men alle bekiende, at mange æde af dette *Brød*, og drikke af denne *Viin*, enddog det ſom de ſige, er *Indvietet* og *Omvendt* eller *Transſubſtancieret* til *Chriſti ſande Legeme*, ſom ikke diſ mindre ikke have det *Evige Liiv*, ikke have *Chriſtum* boende i dennem, ikke heller leve ved *Hannem*; ſom alle de giøre, der retteligen blive deelagtige i *Chriſti Kiød* og *Blod*, uden denne *Ceremonies Brug*, ſom alle *Patriarcher* og *Propheter*, førend denne *Ordinantz* (ſom de kalde det) var indſtituet.

Patriarcherne og Propheterne, uden denne Ceremonies Brug vare vetteligen deelagtige i Chriſti Kiød og Blod.

Ikke

Ikke heller var det nogen Ting under Lowen, som havde nogen egentlig eller fornøden Henseende her- til; enddog at blive deelagtig i Christi Kiød og Blod, var i alle Tider uforbigengeligen fornøden til Salig- hed. Thi hvad *Paaske-Lammet* angaar, da er dets heele Ende besynderligen betegnet, 2 M. B. xiii. 8, 9. nemlig, *At Jøderne derved kunde komme ibu deris Befrielse udaf Egypten.*

Paaske-
Lammets
Ende.

For det andet, Det har ingen Henseende ved Gud- dommelig Befalning; thi dersom det havde, da havde det været ommeldet i det, som vore Modstandere holde for at være dets Indstiftelse, eller og formedelst dets Brug iblant de Hellige været antegnet i Skrif- ten; hvilket ikke saa befindis. Thi angaaende *Ind- stiftelsen*, eller rettere Christi Giernings *Fortællelse* eller *Historie* om denne Handel, da er det beskrevet af Evangelisterne *Matthæo*, *Marco* og *Luca*: I de to første, der er alleniste en Historie om hvad skeede, nemlig, *At Christus brød Brød, og gav sine Disciple at æde, sigende, Dette er mit Legeme: og velsignende Kalken, gav dem at drikke, sigende, Dette er mit Blod*; men ikke nogen Befalning til dem saaledis at giøre. I den sidste, efter *Brødet* (dog førend *Hånd velsignede*, og gav dem *Vinen*), beder Hand dem *giøre det til Hans Ibukommelse*; hvad vi bør at slutte om denne Christi Gierning, skal herefter omtalis.

Mat. 26. 16.
Mar. 14. 22.
Luc. 22. 19.

Men hvad fornøden Henseende har alt dette til de Troendis Deelagtighed i Christi Kiød og Blod? Enden herpaa, for hvilken de skulle giøre det (om endeligen saa) er, at *ibukomme Christum*; hvilket Apostelen end meere besynderligen udviiser, 1 Cor. xi. 26. *til at forkynde Herrens Død*: Men at *ibukomme Herren*, eller *forkynde Hans Død*, som ere de besyn- derlige og egentlige Ender tillagde til denne Cere- monies Brug, er aldelis ikke at blive deelagtig i Christi Kiød og Blod; ikke heller have de nogen meere fornøden Henseende dertil, end nogle andre tvende atskillige Aandelige Övøelser. Thi endskiønt de, som ere deelagtige i Christi Kiød og Blod, kand ikke

Nadverens
Indstiftelse,
eller Christi
Giernings
Historie.

ikke andet end ihukomme Hannem; dog kand Herren, og Hans Død, ihukommis (hvilket ingen kand negte) hvor Hans Kiød og Blod ikke retteligen meddeelis. Saa at efterføm denne særdelis og udførlige Ceremoni kand vidnis (nemlig, Herrens Døds Ihukommelse) og dog ingen Deelagtighed i Christi Kiød og Blod, da kand det ikke have haft nogen fornøden Henseende dertil; ellers at blive deelagtig derudi skulde have været Enden derpaa, og kunde ikke bleven erholdet uden denne Deelagtighed. Men tvert imod, vi maa herudaf vel slutte, at saasom den fornemste Ende paa denne Ceremonie, er ikke at blive deelagtig i Christi Kiød og Blod, og at hvofømhølt er deelagtig i Christi Kiød og Blod, kand ikke andet end ihukomme Ham; at derfor saadanne har ikke denne Ceremonie fornøden at føre Hannem dem til Minde.

Modfig.

Men dersom mand vil sige, *At Jesus Christus kalder Brødet her, sit Legeme; og Viinen, sit Blod; derfor siunis Hand at have haft en besynderlig Henseende til sine Disciplers Deelagtighed i Hans Kiød og Blod, i denne Tings Brug.*

Soar.

Da svarer jeg, Af dette at Hand kalder Brødet sit Legeme, og Viinen sit Blod, kand dog intet saadant sluttis; enddog det ikke kand negtis, at jo Jesus Christus i alt det Hand gjorde, ja, endog af alle naturlige Tings Brug, søgte Leylighed til at opvekke sine Disciplers Sind til Aandelige Ting. Hvorfor naar Quinden af Samaria drager Vand, da tager Hand Anledning derved at underviise hende om det levende Vand, hvilket *hvo som drikker, skal ikke meere tørste*; hvilket er det samme som Hans Blod, der her omtalis: Dog vil det ikke følge, at den Kilde eller Vand havde nogen fornøden Henseende til det levende Vand, eller det levende Vand dertil, &c. Saa Christus tager Anledning af dette at Jøderne fulgte Hannem for Brøden, at underviise dem om dette Aandelige Brød og Kiød af Hans Legeme, hvilket var dem meere fornøden at spisis med; det kand derfor

Quinden af
Samaria.
Joh. 4. 14.

Christus ta-
ger Anled-
ning af
Brøden,
af Brød og
Viin, at
viise den
indvortis
Spise.

derfor ikke sluttis, at det at de fuldte Ham for *Brødene*, havde nogen fornøden Henseende dertil. Saa iligemaade Christus her, holdende Aftens Maaltid med sine Discipler, tager Anledning af det *Brød* og *Viin*, som de havde for sig, til at give dem tilkiende, At ligesom det *Brød*, som Hand brød til dem, og den *Viin*, som Hand velsignede og gav dem, tiente til at opholde og bespiise deris Legemer; saa iligemaade skulde Hand give sit Legeme, og udgyde sit *Blod*, til deris *Sielis Salighed*. Og derfor den Ende, som er foresat i denne Ceremonie, til dem som den bruge, er at ihukomme Hans Død.

Men vil mand sige, *At Apostelen*, 1 Cor. x. 16. kalder dette *Brød*, som Hand brød, *Christi Legems Samfund*, og denne *Kalk*, *Christi Blods Samfund*.

Da underskriver jeg godvilligen til det samme; men negter, at dette forstaaes om udvortis *Brød*, ikke heller kand det beviisfis, men det som er tvert derimod er klart at Textens Sammenheng: thi Apostelen taler ikke et Ord i dette Capittel om den Ceremonie. Thi efterat hand i Begyndelsen derpaa haver viist dem, hvorledis *Jøderne* fordem vare deelagtiggiorde i den *Aandelige Spiise* og det *Vand*, som var Christus, og hvorledis atskillige iblant dem, formedelst *Ulydighed* og *Afguds-Dyrkelse*, affaldt fra den gode Stand, da formaner hand dem, ved disse *Jøders Exempel*, som Gud fordem ôdelagde, at skye disse Synder; viisende dem, at de, nemlig, de *Corinther*, ere iligemaade deelagtige i Christi *Legeme og Blod*; af hvilken Samfund de skulde berôve sig selv, dersom de bedreve Ondskab; fordi de kunde ikke drikke Herrens *Kalk*, og *Dievles Kalk*, og ikke være deelagtige i Herrens *Bord* og *Dievles Bord*, vers 21. Hvilket viiser, at hand ikke her forstaaer, at bruge udvortis *Brød* og *Viin*; fordi de, som saaledis giøre, drikke *Dievles Kalk*, og æde af *Dievles Bord*; De Allern
gudeligste
kand tage
udvortis
Brød og
Viin.
ja, de allerngudeligste Mennsker kand blive deelagtige i det udvortis *Brød* og udvortis *Viin*. Thi der kalder Apostelen *Brødet Eet*, vers 17. og hand
figer,

Den Sacramentaliske
Foreening
en bare Op-
digt.

figer, *Eet Brød, eet Legeme, ere vi mange ; thi vi ere alle deelagtige i Eet Brød.* Nu derfom Brødet er *Eet*, da kand det ikke være det *udvortis*, ellers blev det *indvortis* udelukt ; da det dog ikke kand negtis, at det er en Deelagtighed i det *indvortis Brød*, og ikke det *udvortis*, der giør Hellige retteligen *Eet Legeme*, og *Eet Brød*. Og faafom de fige, at det *Eene Brød* her befatter, baade det *udvortis* og *indvortis*, formedelst den *Sacramenteerlige Foreening* ; det er at bekræfte, og ikke beviife. Angaaende den *Opdigt* af en *Sacramenteerlig Foreening*, da finder jeg intet derom i all *Skriften*, befunderligen i det *Nye Testamente* ikke heller er der noget, der kand give Aarsag til faadan Ting i dette Capittel ; hvor Apostelen, som tilforn sagt er, aldeelis intet handler om denne *Ceremonie* ; men allenifte af denne Gavis Ypperlighed, hvilken *Corintherne*, som troende Christne, havde erholdet, at *deelagtiggjôris i Christi Kiød og Blod*, fraraader dem fra *Afguds-Dyrkelse*, og at *deelagtiggjôris i Ofringer* ofrede til *Afguder*, faa at derved at ikade og forarge deris fvage Bröder.

Modfig.

Men det som de allermeeft beraabe sig paa, og altid anføre i denne Handel, er i *Cor. xi.* hvor Apostelen særdelis handler om denne Materie ; og derfor af nogle hans Ord her, siunis de at have den stôrste Grund til deris Meening : Som vers 27. hvor hand kalder *Kalken, Herrens Kalk* ; og figer, *At voo som vœder dette Brød, eller drikker Herrens Kalk uværdeligen, skal være skyldig i Herrens Legeme og Blod* ; og vers 29. *Æder og drikker sig selv Dom* : Indbildende sig her, at dette har en endelig og fornôden Henseende til Christi Legeme, Kiød og Blod.

Svar.

Endskiönt dette paa fôrste Sigt maa fange den uvarlige Læfere, dog naar retteligen betragtis, beviiser ingenlunde det, som her omtviiftis. Og angaaende at *Corintherne* brugte denne Ceremonie, hvorfor de faa gjorde, og hvorledis det ikke nu forpligter de Christne, skal herefter vorde ommeldet : Det er nok paa denne Tid at betragte at de brugte

brugte det. For det *andet*, At de i dets Brug vare skyldige udi, og bedreve atskillige Misbrug. For det *Tredie*, At Apostelen her underretter dem, hvorledis de retteligen kunde det giøre, viisende dem dets rette og egentlige Brug og Ende.

Disse Ting saaledis omrørde, lad dette tagis i Agt, at dets besynderlige og egentlige Brug, efter Apostelens Ord, er at *forkynde Herrens Død*, &c. Men at *forkynde Herrens Død*, og at *blive deelagtig i Christi Kiød og Blod*, ere atskilte Ting. Hand siger ikke, *Saa ofte som I æde dette Brød, og drikke denne Kalk, da blive I deelagtige i Christi Legem og Blod*; men, *I forkynde Herrens Død*. Saa bekiender jeg, at denne Ceremonie, hos dem som den bruge, har en Umiddelbar Henseende til det *udvortis* Christi Legem og Død, paa Kaarset, egentligen til dens Ihukommelse; men det følger ikke heraf, at den har en *Indvortis*, Umiddelbar Henseende til de *Troendis Deelagtighed i Christi Aandelige Legeme og Blod*; eller den *Aandelige Nadvere*, ommeldet *Aab. iii. 20*. Thi, endskiønt i Almindelighed, som en hver Gudfrygtigheds Övelse har en gemeen Henseende til de Helligis Aandelige Samfund med Gud; saa kand vi ikke negte, at denne ogsaa har en Henseende, lige med andre. Nu at hand kalder *Kalken, Herrens Kalk*, og siger, *At de ere skyldige i Herrens Legeme og Blod, og æde deris egen Fordømmelse, i det de ikke giøre Forskiel paa Herrens Legeme, &c.* Da svarer jeg, At dette ikke meere indfører nogen fornøden Henseende, end nogen anden Gudfrygtig Gierning; og bemerker ikke meere end dette, at saasom *Corintherne* brugte denne Ceremonie, og saa forrettede den som en Gudelig Gierning, da burde de giøre det værdeligen, ellers skulde de føre sig selv Fordømmelse paa. Nu dette vil ikke meere inføre, at denne Ting, som de saaledis brugte, var en fornøden Gudelig Gierning, forpligtende andre, end naar Apostelen *Rom. xiv. 6*. siger, *Hvo som giør sig Mening om Dagen, mener det for Herren*; at det deraf kand

sluttis,

sluttis, at de Dage, som nogle havde i Ære, forpligtede de alle andre at giøre ligesaa. Dog alligevel, som den der havde en Dag i Ære for Samvittigheds Skyld, *skulde giøre det til Herren*; og saaledis var til hannem, som havde opofret den til Herren, en *Herrens Dag*; hand burde giøre det værdeligen, og dersom hand gjorde det uværdeligen, da blev hand skyldig i *Herrens Dag*, og saa holdt den til sin egen Fordømmelse: Saa iligemaade de som bruge denne *Ceremonie af Brød og Vin*, det er dennem *Herrens Brød*, og *Herrens Kalk*, fordi de bruge det som en Gudelig Gierning; og saasom deris Ende derudi er at *forkynde Herrens Død*, og at *ihukomme Hans Legeme*, som var kaarsfest for dem, og *Hans Blod*, som var udgydet for dem. Ikke dis mindre, dersom de tro, at det er deris Skyldighed saa at giøre, og det er imod deris Samvittighed det at aflade, dersom de det giøre uden den Forberedelse og Prøvelse, som en hver hellig Gierning bør at forrettisudi; da, i Stæden for retteligen at ihukomme Herrens Dod og Hans Legeme og Blod, da giøre de sig selv skyldige derudi, saasom de ere i den samme Aand, som de der kaarsfæste Hannem, og udstørte Hans Blod, endskiönt de vilde siunis at ihukomme det med Glæde og Taksigelse. Saaledis de *Skrift-kloge* og *Pharisæer* for dum, endskiönt de til *Propheteris Ihukommelse* udstafferede deris Grave, dog siger Christius, at de vare *skyldige i deris Blod*. Og at heraf intet meere kand sluttis, givis tilkiende af en anden Sententz af den samme Apostel, *Rom. xiv. 23. Hvo som tvivler er fordømt, om hand æder, &c.* hvor hand, talende om dem, som holdt det ulovligt at æde Kiød, &c. siger, *Derfor de æder tvivlende, da æder de deris egen Fordømmelse*. Nu heraf er det klart og bart, at enten at giøre eller lade dette, var en anden, som ikke gjorde sig Samvittighed derudaf, aldelis unytteligt. Saa, siger jeg, den som æder det, som hand er forfikkret i sin Samvittighed er ikke lovligt for ham at æde, æder sin egen *Fordømmelse*: saa iligemaade,

Pharisæerne
ne skyldige
i Prophe-
ternis Blod.

maade, den som giør sig Samvittighed af at æde Brød og drikke Viin, *som en Hellig Gierning*, dersom hand giør det ubereed, og uden den sømmelige Ærbødighed, som saadanne Gierninger bør at forrettis med, hand æder og drikker sin egen Fordømmelse, i det hand ikke giør Forskiel paa Herrens Legeme, det er, hand ikke skiøtter hvad hand giør, nemlig, ved en besynderlig Henseende til Herren, og formedelst en besynderlig Christi Døds Ibukommelse.

§. VI. Saa som jeg nu haver noksømmeligen beviist, hvad Christi Legems og Blods rette Samfund er, hvorledis mand bliver deelagtig derudi, og hvorledis det ikke har nogen fornøden Henseende til den Ceremonie af Brød og Viin, som Christus brugte med sine Discipler; da er det næst at betragte denne Ceremonies Natur og Beskaffenhed, (thi angaaende dets egentlige Brug, da have vi tilforn haft Leylighed derom at tale) enten det er en stedse varende Ordinantz i Christi Kirke, forpligtende alle: eller om det er nogen fornøden Part af den Nye Forbunds Dyrkelse, eller har nogen bedre eller meere forpligtende Grundvold, end atskillige andre Ceremonier, som vare indstiftede og brugte paa samme Tid, hvilke de fleeste af vore Modstandere bekiende at være ophørte, og ikke nu forpligtende de Christne. Vi finde denne Ceremonie alleniste nevnet paa fire Stæder i Skriften, nemlig, hos *Matthæum, Marcum, Lucam* og *Johannem*, og i *Pauli* Epistel til de *Corinther*. Dersom nogen vil slutte noget heraf, at det er ofte omtalet, da har det intet at sige; thi som en Gierning forrettet, er det ommeldt af *Evangelisterne*: og der ere andre Ting, mindre merkelige, ligesaa ofte, og oftere ommelder. *Matthæus* og *Marcus* fortæller alleniste hvad da skeede, uden nogen Befaling at giøre det samme herefter, ensfoldeligen fortellende, hvorledis Jesus paa den Tid bad dem æde af det Brød og drikke af den Kalk: Hvortil *Lucas* føyer disse Ord, Dette giører i min Hukommelse. Dersom vi betragte denne Christi Gierning med sine Apostle, da er der

H h

intet

II.

Om denne Ceremonie er en fornøden Part af det Nye Testamente og Forbindende.

Mat. 26. 26.
Marc. 14. 22
Luc. 22. 19.
1 Cor. 11.
23, &c.

Brøds bry-
delsen var
ingen sær
Ting, men
en Skik
iblant Jo-
derne.

P. Riccius

Giører det-
te i min
Hukom-
melse,
Hvad det
bemerker?

intet besynderligt derudi, som en Grundvold for saa-
dan en Bygning, som mange i deris Luftige Indbild-
ninger have giordt sin Fliid at bygge derpaa, thi
baade *Matthæus* og *Marcus* forteller at det var en
Gierning af Hannem forretted, da Hand aad Nadve-
ren: *Matthæus* siger, Og der de finge Mad; og
Marcus, Og der de aade, tog *Jesus Brødet*, &c. Nu
denne Gierning var ikke nogen besynderlig Ting,
ikke heller nogen hellig *Evangelisk Ordinantzis* Ind-
stiftelse, for det var en gemeen Skik iblant *Jøderne*,
som *Paulus Riccius* vidløfteligen melder i hans *Agri-
culturæ Cælesti*; at da de aad Paaskelammet, da tog
Verten i Huset Brød, og velsignede det, og brød
det, og gav det til de andre; og ligesaa tog Viin,
og gjorde saa dermed: saa at deraf kand intet viidere
beviis, end at *Jesus Christus*, som fuldfylde al *Ret-
færdighed*, saa ogsaa tog i Agt de *Jødiske Høytider* og
Skikke, brugte ogsaa denne iblant sine Disciple alle-
niste, at Hand herudi, som i andre Ting, stræbede
at drage deris Sind til en viidere Ting; saaledis i
dette tager Hand Anledning at paamine dem om
sin Død og Lidelser, der korteligen var forhaanden,
hvilket Hand dis oftere fører dem til minde, saasom
de vare heel seenhiertede til at tro det. Og angaa-
ende *Lucæ Ord*, Dette giører i min Hukommelse; det
bemerker ikke meere, end saasom det var den sidste
gang, at Christus aad med sine Disciple, da bad
Hand dem, at de, i deris Æden og Drikken, skulde
have henseende til Ham, og ved den Leyligheds
Hukommelse, dis meere opmuntris flitteligen at følge
Hannem igiennem Lidelser og Død, &c. Men hvad
fornuftigt Menniske, settende til Side al Motvillig-
hed, fatted enten ved Optugtelse, eller Oplærelse,
vil sige; At denne Giernings Fortællelse eller Historie
som beskreven af *Matthæus* og *Marco*, eller disse *Lucæ*
Ord, at giøre dette i Hans Hukommelse, vil indføre
disse Paafølgelser, som de Christne i Almindelighed
have søgt at drage derudaf; saa at kalde det, *Augu-
stissimum Eucharistiæ Sacramentum, venerabile altaris*
Sacra

Sacramentum: Det fornemste Segl paa Naadens Forbund, hvorved alle Christi Døds Velgierninger ere be-
 seglede til de Troende; og andet meere saadant? Men
 viidere at beviise, hvorledis disse Paafølgelser ikke
 have nogen Grund af denne Ceremonies Brug, ikke
 heller af efterfølgende Ord, Giører dette, &c. Lader
 os betragte en anden af samme Natur, som det vidt-
 løfteligen fortellis ved *Johannes*, Cap. xiii. 4, 5, 8, Hvorledis
 12, 14, 15. *Jesus reiser sig fra Naderen, og legger* Christus
sine Klæder, og tog et Linklæde, og opskiørtede sig. toede Fodder
Derefter slog Hand Vand i Bekkenet, og begyndte at toe
Disciplernes Fodder, og tørre dem med Linklædet, som
hand var opskiørtet med. Petrus siger til Ham, Du
skalt ingenlunde toe mine Fodder evindeligen. Jesus
svarede ham: Dersom jeg toer dig ikke, haver du ingen
Deel med mig. Der Hand havde da toet deres Fodder,
— sagde Hand til dem, Vüde I, hvad jeg haver gi-
ort eder? Dersom jeg da haver toet eders Fodder, som
er Herren og Mesteren, ere og I skyldige at toe hveran-
dres Fodder. Thi jeg haver givet eder Exempel, at li-
gesom jeg gjorde eder, skal og I giøre. Angaaende
dette, lad det merkis, at Johannes forteller denne
Gierning at være skeed paa samme Tid som den an-
den at bryde Brødet; saasom begge skeede paa den
samme Paaske-Lammets Aften, efter Aftens Maaltid. Lignet ved
Derfor vi ansee denne Historie, og dens Omsten- at bryde
digheder, da var dette giordt med langt störrer So- Brød.
lennitet, og foreskrevet langt meere udförligen og be-
synderligen, end det forrige. Derom sigis alleniste,
Da Hand sad til Bords, tog Hand bröd; saa at dette
siunis ikkun at være en Occasionel Ting: Men her
reiser Hand sig, legger sine Klæder, opskiørtede sig,
Hand slog Vand i Bekkenet, toede deris Fodder, og
törrede dem med et Linklæde: Dette gjorde Hand
ved dem alle; hvilket er Omstendigheder langt
meere merkelige, end de som ere sagde om den
anden. Det forrige var en gemeen Skik iblant Jö-
derne, brugt af alle Verter i Hufene, paa den Tid;
men dette, i henseende til Maaden, og Personen som

det forrettede, nemlig, for Verten at faa op, og toe fine Tieneris og Disciplers Fôdder, var meere selfomt og merkeligt. I at bryde Brôd, og give Vûin, vore Modftandere fige ikke, ey heller melder Texten, at Hand i Særdelîshed gav det en hver i Hænder; men brôd det, og velsignede det, og gav det til den nærmæfte, og faa fra Haand til Haand: Men her figis, at Hand toede Fôdderne, ikke paa een eller to, men mange. Hand figer ikke i det forrige, at dersom de ikke æde dette Brôd, og drikke denne Vûin, da skal det være dem skadeligt; men her figer Hand udfôrligen til Peder, at dersom Hand ikke toer Ham, da har hand ingen Deel med Hannem; hvilket Hand sagde, da Peder vegrede sig at lade Ham toe sine Fôdder, og derfor siunis at beslutte, ikke allenifte denne Ceremonies Varighed, men endog dens Fornôdenhed. I det forrige figer Hand, ligesom forbigengeligen, Giôrer dette i min Hukommelse; men her setter Hand sig ned igien, beder dem at betenke hvad Hand haver giort, befaler dem udfôrligen, at ligesom Hand havde giort imod dem, saa burde de at giøre imod hinanden: og atter igientager Hand denne Befalning, figende, at Hand har givet dem et Exempel, at de skulle giøre ligesaa. Dersom vi ansee denne Tings Natur, da har det ligesaa meget i sig, som enten Daaben, eller Brôds-brydelsen; saafom det er et udvortis Element af en rensende Natur, brugt til det udvortis Menniske, ved Christi Befalning og Exempel, at bemerke en indvortis Renselse. Jeg vilde gierne alvorligen fremsætte dette til faadanne Mennisker, som ville behage at bruge den Fornuft og Forftand, som Gud haver givet dem, og ikke lade sig vranglede ved andris vedtagne Tant og Skik; Om denne Ceremonie, anseende enten Tiden, da den var indstiftet, eller Omftendighederne, ved hvilke den var forretted, eller Befalning den at bruge, har ikke ligesaa meget i sig til at anbringe dette, som en stedse-varende Evangeliske Ordinantz, som enten Vand-Daaben, eller Brôd og Vûin, eller andet af det slags? Jeg undrer derfor,

At Toe
hinandens
Fodder, var
givet dem
til et Ex-
empel.

derfor, hvad Aarsag Papisterne have, hvorfor de ikke have regnet det iblant deris *Sacramenter*, uden alleniste *Voluntas Ecclesiæ et Traditio Patrum*.

Men dersom de sige, *At det brugis iblant dem, i det, at Paven, og nogle andre Personer iblant dem, pleyer at giøre det engang om Aaret til nogle fattige Folk.* Modfig.

Da vilde jeg gjerne viide, hvad Aarsag der er, hvorfor dette ikke skulde strekke sig til Alle, saavel som *Eucharistiet* (som de det kalde) eller hvorledis det beviisfis af Texten, at [*Giører dette i min Hukommelse*] skulde saaledis forklaris, at *Brôdet* og *Viinen* skulde hver Dag tagis af alle *Præster*, eller *Brôdet* hver Dag, eller hver Uge, af *Folket*; og at det andet Christi Bud, *Ibôr at giøre, som jeg haver gjort imod eder, &c.* er alleniste at forstaa om *Paven*, og nogle andre Personer, at skulde skee alleniste til nogle faae, og det ikkun engang om Aaret? Der kand jo ingen Aarsag til denne Forskiel anfôris af Texten. Og angaaende *Protestanterne*, som gandske intet bruge denne Ceremonie, dersom de ikkun ville op- Protestan-
terne bruge
ikke Fode-
Tvetten. lukke deris *Öyen*, da kunde de letteligen komme til at see, hvor groveligen de lade sig forføre af Sedvane og Vedtekt i denne Handel, som ogsaa deris Forfædre i atskillige Papistiske Skikke. Thi dersom vi ansee Skriftens bare Ord, hvad kand deraf sluttis til at stedfæste det eene, som ikke ogsaa kand anbringis for det andet; eller for at aflegge det eene, som ikke paa lige Maade kand sigis imod det andets stedsevarende Brug? Dersom de sige, *At det forrige, nemlig, Fode-Tvetten, var alleniste en Ceremonie*; hvad have de til at viise, at denne *Brôdbrydelse* er meere? Ville de sige, *At det forrige var ikkun et Ydmygheds og Renselsis Tegn*; hvad have de til at beviise, at dette var meere? Ville de sige, *At det eene var alleniste til en Tid, og var ingen Evangeliske Ordinantz*; hvad har dette at giøre det faa, som det andet fattis? Der er jo ingen Vey her at undkomme; ikke heller kand nogen Aarsag givis, hvorfor den eene

skulle affkaffis, og ikke den anden; eller den eene vare, og ikke den anden; uden alleene deris Meening, som det bekræfte; hvilket, formedelst Sedvane, Optugtelse, og Vedtekt, har rodfæstet en større Ærbødighed, i Folkis Hierter for den eene, end for den anden; og dersom det saaledis havde hendet sig, at den eene havde ligesaa meget været os anbefalet ved Forfædris Sagn, som den anden, da havde den uden Tvivl været ligesaa stift forsvaret, saasom den ikke har mindre Grundvold i Skriften. Men saasom den forrige, nemlig, *Fode-Tvetten*, er med rette affkaffet, som ikke forpligtende de Christne, da bør ogsaa den anden for samme Aarsag.

Brøds-Brydelsen bruges ikke nu paa samme Maade, som Christus brugede den

§. VII. Men jeg forundrer mig, at de, som saaledis forsegte denne *Ceremonie*, og henge saa haardt derved, tage sig Frihed til at forandre den Maade, paa hvilken Christus den forrettede; saasom der er ingen, det jeg veed, nogle *Baptister* undtagne, som nu bruge det paa den Maade Hånd gjorde: Christus gjorde det under *Nadveren*, da de finge Mad; men den største Deel *Protestanter* giøre det om *Morgen* alleniste for sig selv: Hvad Regel vandre de efter i denne Forandring.

Modsig.

Ville de sige, *Disse ere ikkun Omstendigheder, og ikke Materien*; og dersom *Materien* tagis i *Agt*, da er *Omstendighedernis Forandring* ikke af stor Værdi.

Svar.

Hvad om mand skulle sige, at det altsammen er ikkun en *Omstendighed*, som skeede paa den Tid, da Christus aad *Paaske-Lammet*? Thi dersom vi betragte det, som alleniste kand forebringis til at beviise en Indstiftelse, nemlig disse Ord, *Giører dette i min Ihukommelse*; da angaar det ligesaavel Maaden som Materien. Thi hvad Aarsag kand nogen fremviise, hvorfor disse Ord, *Giører dette*, skulle alleniste bemerke, *æder Brød*, og *drikker Viin*, men der ligger ingen Magt paa, naar *I æde*, eller *hvordan I æde det*; og ikke som *I have seet mig at æde Nadveren med eder*, som tog *Brød*, og brød det, og gav eder det; og tog *Kalken*, og velsignede den, og gav eder den;

den ; *Saa giører I ligerviis ?* Og saasom Christus giør ingen Forskiel i disse Ord, *Giører dette*, da kand det ikke vel fornufteligen sluttis, at det ikke har henseende til altsammen ; hvilket dersom det giør, da alle de, som nu bruge denne Ceremonie iblant de *Christne* have ikke endnu adlyd denne Befaling, eller fyldtgiort denne Indstiftelse for ald deris Bulder derom.

Ville de sige, *At Tiden og Maaden, paa hvilken Christus det gjorde, var ikkun en Hendelse, saasom det var efter det Jødiske Paaskelam, hvilket var til Aftens Maaltid.*

Modsig.

Foruden dette, at mand kand svare og letteligen beviise, at det var altsammen en Hendelse, saasom det var en *Jødiske Ceremonie*, som tilforn er meldet ; Kand mand ikke paa samme Maade sige, at *at drikke Viin var en Hendelse*, saasom det var det Lands naturlige Afvext ; og saa slutte, at i de Lande, hvor ingen Viin voxer, som i vort eget Land *Skotland*, mand maa bruge *øl* eller anden Drik i denne Ceremonies Forretning ; eller *Brød af andet Korn*, end det Christus brugte ? Og ville ikke vore Modstandere alligevel holde dette for en Misbrug, og at *Sacramentet* ikke retteligen paa den Maade kunde forrettis ? Ja, have ikke dette slags Skrupler givet

Svar.

Aarsag til stor Tvistighed iblant *Christendommens* Bekiendere ? Hvad stor Kiv og U-enighed har der været imellem de *Gredske* og *Latinske* Kirker, om *Brødet* ? Mens den eene ville have det *U-sured*, foregivende, at fordi *Jøderne* brugte *U-sured Brød* i *Paasken*, at det derfor var saadant *Brød*, som Christus brød til sine Discipler ; den anden *Suurt* : Derfor de *Lutherske* bruge *u-suured Brød*, *Calvinisterne* *Suurt*. Og denne Trette reyste sig saa høy, da Reformationen begyndte til *Geneva*, at *Calvinus* og *Farellus* vare nødde til at fly derfor. Men aabner ikke *Protestanterne*, ved disse Uvisheder, en Dør til *Pa-pisterne*, til at udelukke Folket fra *Kalken* ? Vil ikke [*Giører dette*] udførligen slutte, at de skulle

Brøds Bry-
delten en
Jødiske Ce-
remonte.

Tvistighe-
der imellem
den Gredske
og Latinske
Kirke, om
sured eller
usured
Brød i Nad-
veren.

Farellus.

giøre det paa samme Tid, og samme Maade, som Christus det gjorde; saavelsom at de skulle bruge *Kalken*, og ikke *Brôdet* *alleniste*? Eller have de til at forandre det eene, meere end *Papisterne* det andet? O hvad underlige Urimeligheder og Uleyligheder have de *Christne* lôbet sig selv udi, i det de saa vrangdyrkeligen har hængt ved denne Ceremonie! Udaf hvilke Vanskeligheder, det er dennem umueligt at udrede sig paa anden Maade, end den at afskaffe, som de have giordt andre af samme Natur. Thi, foruden hvad heroven er meldet, maatte jeg gjerne viide, hvorledis de af disse Ord kand visseligen slutte, at [*Giører dette*] skal forstaaes om *Clericiet*, at de skal *Tage, Velsigne, og bryde Brôdet, og give det til andre*; men til den gemeene Mand *alleniste, Tager og æder, men ikke Velsigner, &c.*

Clericiet
tage Brodet,
velsigne og
give det:
Leeg Mand
maa tage, og
æde, men
ikke velsig-
ne det.

Mødfig.

Vil mand sige, at *Clericiet* var alleene tilstæde.

Svar.

Vil ikke det da aabne en Dør til det *Papistiske Argument* imod *Kalkens Uddeelse* til Folket? Eller kand ikke en anden deraf letteligen slutte, At *Clericiet* bør *alleniste* at være *deeltagende* i denne Ceremonie; fordi det var Apostlerne *alleniste* der tilstæde, som dette var sagt til, *Giører dette*? Men dersom dette [*Giører dette*] strekker sig til Alle, hvoraf kommer det, at Alle ikke have Frihed til at adlyde det, baade i at *velsigne, bryde og uddele*, saavelsom at *tage og æde*? Foruden alt dette, de *Calvinistiske Protestanter* i *Engeland*, har endnu aldrig kundet komme overens iblant sig selv om *Maaden at annamme det*, enten *siddende, staaende, eller knælende*; enten det skulle givis til de *siuge*, eller dem som ere nær *Dôden*, eller ikke? Hvilke *Twistigheder*, dog de fiunis af liden *Vigtighed*, dog haver tillige med andre Ting givet stor *Anledning*, ikke *alleniste* til *megen U-enighed*; men endog til *Blodstyrning* og *ødeleggelse*: saa at i henseende til dette sidste, de *Biskoppelige Calvinister* have kaldet *Presbyterianerne* *Skismatiske* og *Motvillige*; og de dem igien, *Vrandyrkere, Afgudske* og *Papistiske*. Hvem da, der ville aabne deris Öyen,

Hidsige
Twistigheder
om Maaden
at tage det,
og hvem at
give det.

hand

kand ikke see, at Dievelen har opvagt denne Tvi-
ftighed og Ivrigthed, til at fly Folk en Haaben at
bestille, i de Ting der ere af saa *liden Vigtighed*, at
de saaledis kunde forlomme *større Ting*, imens hand
saaledis holder dem i Verk om denne Ceremonie;
da de dog aflegge andre af samme Natur, og lige-
saa *udförligen Befalet*, og *udtrykkeligen Forretted*; og
af hvis Brug ikke halvparten saa mange Vanskelighe-
der kunde have reist sig?

§. VIII. Nu da, have vi ikke Aarsag, saasom vi
ikke kand finde, at denne Ceremonies Brug for-
binder os meere end de andris, som vore Modstan-
dere have afskaffet, at sky denne Forvirrelse; siden
de, som den bruge, kand aldrig overeensstemmis,
hverken om dens *Natur*, *Virkning* eller *Maade*? Og
dette skeer, fordi de ikke tage det eenfoldeligen,
som det staar i Skriften, men haver beblandet det
alt for meget med deris egne Paafund. Thi ville de
saa tage det, som det er, da vilde det ikke rekke
viidere, end at *Jesus Christus paa den Tid derved be-*
tegnede til dem, at Hans Legem og Blod skulle ofris for
dem; og begierede af dem, at *naar de aade og druk-*
ke de skulle giøre det til Hans Ibukommelse, eller i hen-
seende til Hannem, hvis Blod var udgydet for dem.

Nu at den *Förste Kirke*, samlet strax efter Hans
Opfart, saaledis forstode det, lader sig see af deris
Brug og Skik, derfom vi ville give det Magt, at de
Stæder i *Apostlernes Gierninger*, hvor *Brödbrydelsen*
omtalis, har henseende dertil; hvilket som vore
Modstandere det giøre, skal vi og dertil findis villi-
ge: Som först, *Giern. ii. 42. De vare varagtige i*
Apostlernes Lærdom, og Samfunden, og Bröds Brydel-
sen, og Bönnerne. Dette kand ikke forstaaes om no-
get andet, end om deris gemeene Æden; thi som
intet meere tilkiende givis i Texten, saa er det utvif-
agtigt af Sammenhenget; thi de havde alle Ting
tilfellis: og derfor sigis der, vers 46. *Og de vare*
dagligen varagtige samdrægteligen i Templen, og bröde
Bröd her og der i Husene, og fik Mad med Lyst og

Ved at bry-
de Bröd
havde de al-
ting tilfellis
Kommende
Herren ihu.

Hiertes

Tienere
beskikkede
at tiene
Bordene.

Til Troas
var Nadve-
ren om Mid-
nat.

Hiertes Enfoldighed. De, som ikke af Forfæt til-
lukke deris Öyen, kand her see, at deris *Brôdbrydelse*
sammenföyet med deris *Æden*, viiser, at intet andet
er her omtalt, end at, som de havde alle Ting tilfellis,
og vare stedse tilfammen, saa ogsaa brôde de deris
Brôd, og aade deris Mad tilfammen: I hvilken
Gierning, jeg ikke tvifler paa, at de jo ihukom
Herren; hvilken at følge, de med saa stor Ifver og
Villighed havde overgivet sig. Dette lader sig vii-
dere tilsyne af *Giern. vi. 2.* Thi Apostlerne, som
havde Omforg for at uddeele de Penge, som de
Troende, der soldte deris Eyendele, gav dennem,
og befindende at de vare med denne Byrde betyngede,
beskikkede *Degne* til det Embede, at de kunde
begive sig ideligen til *Bônner*, og til *Ordets Tieniste*;
ikke ladende det fare, og tiene Bordene. Dette
kand ikke forstaaes om nogen *Sacramenteerlig Æden*,
eller *Hellig Dyrkelsis Gierning*; saasom vore Mod-
standere ville have, at den Uddeelelses Gierning hø-
rer egentligen *Præsterne* til, og ikke *Degnene*: Og
dog alligevel kand der ingen Aarsag anbringis, at
den *Brôd-brydelse*, hvorudi de sigis at have været til-
sammen, og at være skeed fra *Huus til Huus*, var an-
det end de *Bord*, som Apostlerne betiente; men her
lode fare, befindende sig selv dermed at være besvæ-
rede. Nu som Disciplernis Tiltagelse var Aarsag at
Apostlerne ikke meere kunde betiene dette; saa
siunis det, at deris viidere Tiltagelse og Udspreddelse
paa atskillige Stæder hindrede dets Vedligeholdelse
at have alting tilfellis: ikke dismindre, til at ihukom-
me eller at vedlige holde det gamle *Communitet* eller
Felliskab, da kom de tilfammen paa visse Tider, og
brôd Brôd tilfammen. Heraf sigis der, *Giern. xx.*
7. at der *Paulus* kom til *Troas*, Paa den første Dag
i Ugen, der *Disciplene* vare samlede, at bryde Brôd,
predikede *Paulus* for dem, som band vilde den anden
Dag reise ud, og forlængde Talen indtil Midnat. Her
meldis intet om nogen *Sacramenteerlig Æden*; men
alleniste; at *Paulus* tog Leylighed af det at de vare
tilfammen

tilsammen at prædike til dem. Og det siunis, at det var et *Aftens-Maaltid* de holdte, (ikke en *Frokost* af en Mundfuld *Brôd* og *Vin* ;) ellers er det ikke troligt, at *Paulus* havde prædiket fra *Morgen*en til *Midnat*. Men det 11 vers giôr denne Materie aldelis utviflagtig : *Saa gik hand op, og brôd Brôd, og beed derpaa, og der hand havde talet længe med dem indtil Døgningen, drog hand ud.* Dette viiser, at *Brôds-Brydelsen* var opfat til den Tid ; thi disse Ord [*hand brôd Brôd, og beed derpaa*] viiser, at det havde henseende til *Brôds-Brydelsen* før ommeldet, og at det var den Tid hand gjorde det. For det andet, Disse Ord sammenfôyede, [*hand brôd Brôd, og beed derpaa, og der hand havde talet*] viiser, at det var ingen Hellig Dyrkelsis Gierning, men alleniste en *Æden* for Legemets Forfriskning, for hvilket de Christne undertiden pleyede at komme tilsammen : og giôr-ende det i *Guds Frygt*, og *Hiertis Enfoldighed*, atskiller det ligevel fra *vanbellige Menniskers Æden* og drikken. Og dette kaldis af somme et *Kierligheds Giestebud*, eller en *Tilsammenkomst*, ikke alleene til at fylde deris Bug, eller for udvortis Ender ; men deraf at tage Anledning til at æde og drikke tilsammen, i Herrens Frygt og Nærværelse, som Hans Folk ; hvilken *Skik* vi ikke ville fordømme. Men lad dette mærkis, at i alle *Apostlernes Gierninger* der er ingen anden, eller viidere Formeldning om denne Materie. Men dersom denne *Ceremonie* havde været noget *Hôytideligt Offer*, som somme meene, eller saadant *befynderligt Sacrament*, som andre kalde det ; da er det underligt, at denne *Historie*, som i mange mindre Ting giver saadan særdelis Beretning om de *Christnis Skikke*, skulde ikke nevne denne Materie : Vi finde alleniste, at de pleyede undertiden at komme tilsammen at bryde Brôd, og æde. Nu som de *Første Christne* begyndte efterhaanden at affalde fra den første Reenhed og Eenfoldighed, saa iligemaade til at sammendrage atskillige vrang Traditioner, og forfalke deris Forfædris gode og vel meente Skikke,

De aade al-
leniste til at
forfriske
Legemet.

Af somme
kaldet et
Kierligheds
Maaltid.

De Christne
begyndte ef-
ter Haanden
at affalde
fra den Pri-
mitiv Reen-
hed,

med

1 Cor. 11. 17.
om Herrens
Nadvere
(saa kaldes)
Forklæret.

Hvorfor den
Skik at hol-
de fellis
Nadvere
var brugelig
iblant de
Christne.

med at blande dem enten med *Jødiske* eller *Hedenske* Ceremonier; saa iligemaade i dette, atskillige Misbrug begyndte betimeligen at indsnige sig iblant de Christne, saa at det var fornøden for Apostelen *Paulo* at Reformere dem, og Laste paa dem derfor, som hand giør vidløfteligen, 1 Cor. xi. fra det 17 vers til Enden: Hvilken Stæd vi i sær skal examinere, fordi vore Modstandere giør dette deris sterkiſte Bulverk i denne Materie; og derfor lader os see, om det har meere at sige, end vi heroven have eftergivet. Først, Fordi de vare geneigne til at bruge det med et vrangdyrkende Sind, meere end dets gemeene Brug, saa at de gjorde deraf en *Aandelig Herrens Nadvere*, da viiser hand dem vers 20. At det at de saa kom tilſammen paa en Stæd, var ikke at æde Herrens Nadvere; hand siger ikke, Dette er ikke den rette Maade at æde; men, Det er ikke at æde Herrens Nadvere; fordi Herrens Nadvere er *Aandelig* og en *Hemmelighed*. For det andet, Hand laster dem i det de kom tilſammen for verre, og ikke for bedre; Aarsagen hand giver dertil, er, vers 21. *Thi hver tager først til sin egen Nadvere, naar I æde, og den eene er hungrig, men den anden er drukken:* Her er det klart, at Apostelen laster paa dem for dette, fordi denne Skik at holde Nadvere brugtis i Almindelighed iblant de Christne, til at forøge Kierlighed, og til en Ihukommelse om Christi Nadvere med sine Disciple, at de skulde saa forfalsket det, at æde for sig selv, og de, som havde nok, at komme fulde, og de, som havde lidet hiemme, at komme hungrige; hvorved denne Skikkis Brug og Ende var forventd og fordervet: og derfor laster hand paa dennem, fordi de ikke enten aade dette tilſammen i deris Huuse, eller biede efter hinanden til de kom allesammen til den offentlige Forsamling. Dette givis klarligen tilkiende ved efterfølgende 22 vers, *Have I ikke Huſe til at æde og drikke udi? Eller foragte I Guds Menighed, og beſkiemme dem, som ikke have?* Hvor hand laster dem for deris Uskikkelighed herudi, i det

i det de ikke aade sømmeligen, eller biede at æde i den offentlige Forsamling; og saa beskiemmede dem, som ikke havde Huuse, eller Overflødighed hiemme, men komme tilfammen at blive deelagrige i det almindelige Bord; hvilke, saasom de vare hung-
rige, vare derved beskiemmede, naar de saa, hvorledis andre komme dertil fulde og drukne. De, som uden Foredom ville ansee denne Stæd, vil see, at dette maa have været *Corinthernis* Væsen: Thi om mand skulle slutte, at Brugen var den samme da som nu, enten som den er iblant *Papister*, *Lutberaner*, eller *Calvinister*, da er det vanskeligt at finde Meeningen paa Apostelens Ord, eller at fatte, hvad Misbrug det var, som *Corintherne* begik i denne Ting. Og foruden dette, som af Apostelen er heroven meldet, saasom denne Skik at komme tilfammen undertiden at æde og drikke, havde sin Oprindelse fra Christi Gierning med sine Disciple, i den Nat der Hand var forraad; derfor giver Apostelen fremdelis en Underretning derom, vers 23. *Thi jeg annammede det af Herren, som jeg og baver overantvordet eder, at den Herre Jesus i den Nat, som Hand blev forraadet, tog Hand Brôd, &c.* De som forstaa den Forskiel der er imellem en Tings Fortællelse eller Historie, og Befalning, kand ikke andet end see, om de vil, at der er ingen Befalning paa denne Stæd, men alleniste en Beretning om den Gierning; hand siger ikke, *Jeg annammede af Herren, at ligesom hand tog Brôd, saa befaler jeg eder at giøre ligesaa*; der er intet faadant paa dette Stæd: ja, tvert imod, vers 25. hvor hand igientager Christi Befalende Ord til sine Apostel, da setter hand dem saaledis frem, at ingen Befalning deraf kand sluttis; Dette giører, saa ofte som I drikke, til min Hukommelse: Og saa tillegger dette, *Thi saa ofte som I æde dette Brôd, og drikke denne Kalk, forkyynder Herrens Dôd, indtil Hand kommer*: Men disse Ord [saa ofte] indslutter ikke meere en Befalning, end at sige, *Saa ofte som du gaar til Rom, see dens Capitolum*, vil indslutte en Befalning til mig at reyse til Rom. Men

Denne Skik:
kis Opkomst.

[Saa ofte]
befatter in-
gen Befal-
ning til
Nadveren

Modfig.

Men faafom de meget paaftaa de sidste Ord, *I forkynde Herrens Død til Hand kommer*; indbildende fig, At dette endeligen befatter denne Ceremonies Stedsevarrelse, til Christi Komme til Dom mod Verdens Ende.

Svar.

Christi udvortis og indvortis Komme.

At ihukomme Christi Død til Hand kommer at opstaa i Hierret.

Da svarer jeg; De tage tvende af denne Tvistigheds fornemste Parter her for at være efterladt, uden Beviis. Først, at [*Saa ofte*] indeholder en Befalning, hvilket langt anderledes er beviist; ikke heller vil de nogentid være god for det at beviise. For det andet, At denne Komme er at forstaa om Christi Udvortis Komme, og ikke om Hans Indvortis og Aandelig Komme, hvilket de bør at beviise: da dog Apostelen heel vel kunde forstaa det om Hans Indvortis Komme og Aabenbarelse, hvilket maaskee nogle af disse Kiødelige Corinthier, som pleyede at komme tilsammen drukne, ikke forstode; og andre, svage iblant dem, og geneigne til at søge hvad var Udvortis, dette kunde have været dem bevilget for en Tid, og endog brugt af dem, som forstode Christi Aabenbarelse i Aanden (som andre Ting vare, om hvilket vi her efter skal tale) befunderlig af Apostelen, som blev Svag til de Svage, og Alle Ting til Alle, at hand kunde frelse nogle. Nu disse svage og kiødelige Corinthier maatte have denne Brug efterladt dem, til at forkynde, eller ihukomme Herrens Død, til Hand kom til at opstaa i dem; thi endskiønt saadanne have disse udvortis Ting fornøden, til at føre dem Christi Død til Minde, dog alligevel de som ere døde med Christo, og ikke alleniste døde, men og begravede, og opstandne med Hannem, have ikke saadanne Tegn fornøden til at ihukomme Ham: Og til saadanne derfor siger Apostelen, Col. iii. 1. *Ere I nu opstandne med Christo, da søger de Ting, som ere oven til, der som Kristus er, siddendes hos Guds høyre Haand*: Men Brød og Væn ere ikke de Ting, som ere oven til, men Jordiske. Men at denne heele Materie var alleniste en Tilstednings og Efterladelsis Gierning af Apostelen Paulo, til de svage og kiødelige

lige *Corintber*, viifis ydermeere af det *Syriske* * *Spraag*, hvor i det 17 vers, hvor denne Materie begynder, der ftaar faaledis ; *I det, fom jeg ber agter at give eder Befalning om (eller at underviife eder ;) berømmer jeg eder ikke, fordi I ikke have gjort Fremgang, men ere gangne tilbage til det, fom er af ringe Værdi, (eller Vigtighed :)* Klarligen viifende, at de bedrøvede Apostelen, at deris Tilftand var faadan, at hand var nød til at underviife dem om diffe udvortis Ting ; og faafom de hertil vare geneigne, da lode de fee, at de ingen Fremgang gjorde i *Chriftendommens Liv*, men heller holt ved diffe *skrøbelige Elementer*. Og derfor i det 20 vers i famme *Spraag* ere diffe Ord, *Naar derfor I komme tilfammen, da giøre I ikke dette, fom I bør at giøre paa Herrens Dag, I æde og drikke det : Derfor viifende dem, at at komme tilfammen at æde og drikke udvortis Brød og Viin, var ikke det Verk eller Gierning, fom bequemmede den Herrens Dag.* Men efterfom vore Modftandere ere faa nidkiere for denne *Ceremoni*, fordi brugelig i den *Corintbifke Kirke*, (dog paa hvad fvag Grund, er allerede fagt) hvor komme de til at forbigaa langt meere udførlige Apostelens Befalninger, faafom af ingen Fynd ? Som *førft*, *Giern. xv. 29.* hvor Apostlerne befale *Hedningene*, faafom det der var den Hellig Aands Order, *At afholde fig fra det fom er qualt, og fra Blod : Og Jac. v. 14.* hvor det er udtrykkeligen befalet, *At de fuge fculle falves med Olie i Herrens Navn.*

At afholde fig fra det fom er qualt.

At falve med Olie.

Vil de fige, *Diffe vare allenifte Timelige Ting, og ikke ftedsevarende :* Modfig.

Hvad have de meere at viife for dette, faafom der er ingen tydelig Befalning, at de fculle ophøre ? Svar.

Sige de fremdelis, at *Ophørelfen indebældis, fordi Apostelen figer, Vi bør ikke at dømmis i Mad og Drikke.* Modfig.

Da holder jeg med dette Svar ; men hvorledis kand de fkye det, at de ikke fkal ogfaa ftride imod den Svar.

Og ligesaa de andre *Orientalifke Verfoner*, fom de *Arabifke* og *Ethiopifke* have det paa famme Maade.

den anden Brug? Ingenlunde: Ikke heller kand noget anbringis for det eene, meere end for det andet, uden Sedvane og Vedtekt.

Modfig. Angaaende dette *Jacobi*, da sige de, *At der fuldte et Mirakel derpaa*, nemlig, *At de Siuge bleve beelede; Men som dette bolt oppe, saa skulde og Ceremonien.*

Svar. Endskiønt dette kunde svaris paa mange Maader, nemlig, *At Bønner* maatte da ogsaa afleggis, hvor-

En Ceremoni bør at ophøre, naar dens Kraft feiler.

til ogsaa de *Siugis Helbrede* er tilskrevet: dog skal jeg tillade det, saasom jeg holder dermed at denne Ceremoni er ophørt; alleniste mig siunis, efter som vore Modstandere holder, og det med rette, at en Ceremoni bør at ophøre, hvor Kraften feyler, da bør de ved den samme Regel, at afskaffe den Ceremoni af *Hænders Paaleggelse*, efter den Apostoliske Skik, saasom den *Hellig Aands Gave* ikke følger derpaa.

Hænders Paaleggelse.

§. IX. Men efter som vi finde, at atskillige Skriftens Vidnisbyrd nokfommeligent viiser, at saadanne *udvortis Skikke* er ingen fornøden Part af den Nye Forbunds Væsen, og derfor ikke nu nødvendig at vare, endskiønt de forudm vare i Brug til en Tid; da skal jeg fremføre alleniste nogle faa af dem, hvorved af denne Tings Natur, saavelsom disse Vidnisbyrd, det er klart, at denne *Brøds og Viins Ceremonie* er ophørt, saavelsom disse andre Ting, som vore Modstandere bekiende faa at være. Det første er *Rom. xiv. 17. Thi Guds Rige er ikke Mad og Drikke, men Retfærdighed og Fred, og Glæde i den Hellig Aand*: Her viiser Apostelen klarligen, at *Guds Rige*, eller *Christi Evangelium*, bestaar ikke i *Mad og Drikke*, og saadanne Ting, men i *Retfærdighed*, &c. som af Sammenhængen videre forklaris, hvor hand taler om den *Synd og Farligbed* at dømme hinanden i *Mad og Drikke*. Saa da dersom *Guds Rige* og *Christi Evangelium* og *Verk*, ikke bestaar herudi, da kand den *udvortis Brøds og Viins* æden og drikken ikke være nogen fornøden Part af den *Evangeliske Dyrkelse*, ikke heller nogen *stedsevarende Ordinantz* derpaa. Een

Brøds og Viins Ceremonie ophørt.

anden

anden er endnu meere tydelig af den samme Apostel, Col. ii. 16. Dette heele Capittel igiennem forsvaret os Apostelen, og er imod vore Modstanderis Formalitet og Vrangdyrkelse: Thi i Begyndelsen fremstiller hand de store Privilegier de Christne have ved Christum, de som ere komne til *Christendommens Liv*; og derfor beder hand dem, i det 6 vers. *Som de havde annammet Christum Jesum, Herren, saa at omgaaes i Ham*; og at see til, at ikke nogen berôvede dem ved Philosophie og forfengelig Bedrægerie, efter Verdens Skikkelser og Elementer, fordi i Christo, som de havde annammet, er al Fylde: Og at de ere omskaarne ved en Omskierelse skeed uden Hænder (hvilket hand kalder Christi Omskierelse) og begravne med Hannem ved Daaben, ere ogsaa opreiste med Hannem formedelst Guds Virknings Tro. Her iligemaade bleve de deelagtige i Christi sande Daab; og saasom de vare saadanne, som ere opstandne med Hannem, lader os see om hand holder det fornôden, at de skulle bruge saadan Mad og Drikke, som Brôd og Viin, til at føre dem Christi Dôd til Minde; eller om de burde at dômmis, fordi de ikke gjorde det; vers 16. *Saa dômme ingen eder i Mad eller i Drikke: Er ikke Brôd og Viin, Mad og Drikke?* Men hvorfor? Hvilke ere den Skygge om de Ting, som skulde komme, men Legemet er Christi. Derfor saasom vore Modstandere bekiende, at deris Brôd og Viin er et Tegn eller Skygge; derfor, efter Apostelens Lærdom, vi bôr ikke at dômmis derudi. Men bôr ikke de som ere døde med Christo, undergive sig saadanne Ordinantzter? See hvad hand siger, vers 20. *Derfom I da ere afdøde med Christo fra Verdens Elementer, bvi befværes I med Befalninger, som I levede i Verden?* (At du ikke rører det, ey heller smager det, ey heller tager der paa: hvilke alle forkrænkes, naar de forbruges,) efter Menniskenes Bud og Lærdomme: Hvad kand være meere klart? Derfom dette ikke tiener til at borttage dette Brôds og Viins Endelig Fornôdenhed og Brug, hvad tiener det da til at borttage? Jeg er vis paa, at den Aarsage

De bekien-
de, at det er
ikkun et
Tegn eller
en Skygge.

Og som for-
gaa i Bru-
gen.

Lowen var
Mad og
Drikke;
Evangelium
ikke saa.

Modsig.

Svar.

Lowen har
Skygger:
Evangelium
Legemet.

her given strekker sig til dem, *hvilke alle forkrænkes, naar de forbruges*; saasom *Brød og Vin* forgaa med Brugen, saavelsom andre Ting. Men ydermeere, der som *Vandets* og *Brødets* og *Vinens* Brug, var det, hvorudi det *Nye Forbunds Segl* stod, og henhørde til de fornemste *Evangeliske Sacramenter* og *Ordinantzer* (som de kaldis) da skulde *Evangelium* ikke atskillis fra *Lowen* eller være bedre end den. Da dog Apostelen viiser Forskiellet, *Heb. ix. 10.* i det at saadan *Jøderne* Skikke vare som et Tegn til *Evangelium*, fordi de *stode alleniste i Mad og Drikke*, og *atskillige Vaskelser*. Men der som den *Evangeliske Tieniste* og *Dyrkelse* staar i det samme, hvor er Forskiellet?

Vil mand sige, At disse under *Evangelio* have en *Aandelig Bemærkelse*.

Saa havde de under *Lowen*, Gud var ligesaavel deris Indstiftere, som Christus sigis at være til disse. Men at forsvare denne *Vandets*, *Brøds* og *Vins* Brug, som fornødne Parter af den *Evangeliske Dyrkelse*, giør det ikke *Evangelii* Natur til intet, ligesom det var et Væsen af *Skygger*, og ikke af *Legemet*? Da dog Apostelen, i det ovenbemeldte til de *Colossenser*, setter sig imod disse Tings Brug, som de der ere af ingen Nytte til dem, som ere *døde og opstandne* med Christo, fordi de ere ikkun *Skygger*. Og derefter, igiennem den heele *Epistel* til de *Hebræer*, giør hand sin Fliid at afvenne *Jøderne* fra deris *Gamle Dyrkelse*, af denne Aarsag, at den var *Typisk* og *Figurlig*: stemmer det overeens med sund Fornuft, at føre dem til en anden af samme Natur? Hvad Grund af *Skriften* eller *Fornuft* kand vore Modstandere bringe os til at beviise, at en *Skygge* eller *Figur* skulde pege paa en anden *Skygge* eller *Figur*, og ikke paa *Legemet*? Og dog ville de have, at *Omskierelsens* *Skygge* skulde betegne *Vand-Daaben*, og *Paaske-Lammet* *Brød* og *Vin*. Men var det nogentid holdt, at en *Figur* var en *Forbildning* til en anden, besynderligen, saasom *Protestanterne* ikke tillegger disse deris *Skygger* eller *Figurer* meere Kraft eller Virkning, end disse *Forebildninger*

bildninger havde? Thi saafom, efter deris egne troværdige Ord, *Deris Sacramenter* ikke giver Naade, *Deris Sacramenter* men den givis efter dens Tro, som dem annammer; da *tilføie ikke Naade.* kand det ikke negtis, at jo de Troende iblant *Jøderne* erlangede ogfaa Naade i deris *Figurlige Dyrkelse.* Og endskiønt *Papisterne* rose sig, at deris Sacramenter give Naade *ex opere operato*; dog viiser Erfarenhed langt anderledis.

§. X. Men lad saa være, at *Vand-Daaben*, og *Brød og Viin* var brugelig i den Første Kirke, som ogfaa at *afholde sig fra det, som var qualt, og fra Blod; Renselsens Brug under Lowen*, Gier. xxi. 23, 24, 25. og at *salve de sige med Olie*, af de Grunde og Aarsager tilforn meldte: Dog alligevel kommer det vore Modstandere til at viise os, hvor de fik Magt og Myndighed dem at betiene. Det kand ikke være af Skriftens Bøgstav, ellers burde de ogfaa at giøre disse andre Ting, som Skriften siger at de gjorde, og hvilke derudi have ligesaa god Grundvold. Derfor maa deris Myndighed være kommen fra *Apostlerne*, enten *middelbarligen* eller *umiddelbarligen*; men vi have tilforn viist, i den *Tiende Fremsettelse*, at de have ingen *Middelbar Myndighed*, formedelt den Forandring som ikeede ved *Affaldet*: Og en *Umiddelbar Myndighed* og *Befalning* ved Guds Aand, at betiene disse Ting, vil ingen af vore Modstandere vedgaa. Vi viide vel, at herudi, som i andre Ting, de beraabe sig paa *Kirkens stedsevarende Samtykke*, og de *Christnis Vedtekt i alle Tider*: Men som *Vedtekt* er ikke nogen nokkommelig *Trois Grund*, saa besynderlig i denne Handel bør det ikkun være afliden Fynd, fordi i denne Post om *Ceremonier*, og *Vrangdyrkelsis Skikke*, *Affaldet* begyndte heel tiligen; som vi see i *Pauli Epistler* til de *Galater* og *Colossenser*: Og vi have ingen Aarsag til at efterfølge dem i disse Ting, hvis Begyndelse Apostelen saa meget *sette sig imod*, saa sørgeligen *beklagede*, og saa ifrigen *straffede*. Men dersom vi ansee de *Gamle Tider*, da finde vi, at de, i saadanne slags Skikke og Vedtekter vare

Vore Modstandere beraabe sig paa en Magt at give deris Sacramenter: Hvoraf have de den.

Vedtekt ingen nokkommelig *Trois Grund*.

De grove
Nadveren
til unge
Drenge og
små Børn.

heel uviste og foranderlige ; saa at hverken *Protestanter* eller *Papister* bruge denne Ceremoni, som de gjorde, baade i det de gav det til *unge Drenge* og *små Børn* : Og saa vidt vi kand fornemme, da er denne Skik, og *Børne-Daaben*, lige gamle ; endskiønt det eene er aflagt baade af *Papister* og *Protestanter* ; og den anden, nemlig *Børne-Daaben*, vedholden. Og vi have saa meget mindre Aarsag at bygge paa de *Gamle Tider*, fordi, dersom vi ansee deris Religions Bekiendelse, besynderligen i henseende til Dyrkelse, og dens Ceremoniske Part, da skal vi ikke nu finde nogen Kirke, enten *Papistisk* eller *Protestantisk* ; som jo er dem aldelis ulig i mange Ting ; som *Dallæus*, i hans Tractat om *Fædrenis Nytte*, vel tager i Agt og beviiser. Og hvorfor de os dette skulle paabyrde, fordi de *Gamle* brugte det, hvilke de selv ikke følge, eller hvorfor vi ikke maa aflegge dette, saavelsom de affkaffe andre Ting, ikke mindre agtsommeligen brugte af de *Gamle*, kand ingen nokkommelig Grund givis for.

Dallæus.

Jeg skal dog ikke dismindre ikke tviste, at jo mange, hvis Fornuft have været formørkede ved disse *Ceremonier*, have ikke dismindre, ved Guds Barmhertighed, haft nogen indvortis Sands om den *Hemmelighed*, som de ikke klarligen forstode, fordi det var skiult for dem, ved det at de holt ved saadanne udvortis Ting ; og at formedelst den hemmelige Sands, fordybende sig i deris Indbildninger, de faldte hen i disse Kiødelige Slutninger, at *Brødet*s *Egenskab* var forandret, eller at, dersom *Egenskabet* ikke var forandret, saa var dog *Legemet* der, &c. Og jeg kand ikke andet end dømme vel om *Calvinus* i dette Stykke, i det hand er saa redelig rundt ud at bekiende, at hand hverken kand forstaa det, eller med Ord udsige det ; men dog formedelst en sølende Erfarenhed kand sige, At Herren er aandeligen tilstæde. Nu som jeg intet tvifler, at jo *Calvinus* undertiden sølede Hans *Nærværelse*, uden denne Ceremonies Brug, saa at den Forstand, som af Gud var hannem given,

Calvini
aabenbare
Bekiendelse
berommelig.

given, kom hannem til med rette at forkaste de falske Indbildninger om *Transubstantiationen* og *Consubstantiationen*, dog hand ikke vidste, hvad at op-
 sætte i deris Stæd; dersom hand havde tilfulde seet i *Liuset*, som aabenbarer alle Ting, og ikke stræbet i sin egen Indbildning, at bygge paa den Udvortis Ceremoni, tilleggende, at den *Aandelige Nærværelse* var befunderligen og fornemmeligen, dog ikke al-
 leniste (som hand vel viste af Erfarenhed) der, eller at have en sær henseende dertil; da kunde hand kommet viidere til denne Hemmeligheds Kundskab, end mange som vare før hannem.

Eph. 5. 13

§. XI. *Endeligen*; Dersom nogen paa denne Tid, af en ret Ömheds Aand, og en god Samvittrighed til Gud, brugte denne Ceremoni paa samme Maade og Manneer, som de *Første Christne*, vi læse om i Skriften, da skulle jeg gjerne give Magt, at det dennem kunde tilstædis, og at Herren kunde naadeligen ansee dem, og til en Tid besøge dem i disse Tings Brug; som mange af os have fornummet, at Hand har gjort imod os, i vor Vanvittrigheds Tid: Dersom de ikke søgte at paatvinge andre det, eller dømte dem, som befant sig selv at være befriede derfra, eller at de ikke motvilligen hengte derved. Thi vi ere forfikrede, at den Dag er oprunden, paa hvilken Gud er fremgangen, og haver henlagt alle disse Ceremonier og Skikke, og bør alleene at Dyrkis i Aand; og at Hand aabenbaris til dem, som vogte paa Hannem: Og at søge Gud i disse Ting, er, med Maria ved Graven, at søge den Levende iblant de Døde. Thi vi viide, at Hand er Opstanden og Aabenbaret i Aanden, ledsagende sine Børn udaf disse Elementer, at de kunde vandre med Ham i Hans Lius: Hvilken være Ære og Priis evindelig. Amen.

I Samvit-
 tigheds Om-
 hed, Gud
 seer igien-
 nem Fingre
 med Van-
 kundighed.

Tiden er
 kommen,
 hvori Gud
 er Opstan-
 den, og
 Dyrkis i
 Aanden.

Den Fjortende Fremsettelse.
 Om VERDSLIG ÖVRIGHEDS Myndighed i de
 Sager, som aldeelis angaa RELIGIONEN,
 og henhøre til SAMVITTIGHEDEN.

Luc. 9. 55.
 56.
 Mat. 7. 12,
 13, 29.
 Tit 3. 10.

Efter som Gud haver taget til sig selv Magt og Herredømme over Samvittigheden, Hand som alleene kand retteligen oplære og regiere den; derfor er det ikke lovligt for nogen anden, i hvad hand monne være, eller ved nogen Myndighed eller Herredømme hand monne have i denne Verdens Regimente, at tvinge andris Samvittigheder; og derfor al Dræb, Landforvisning, Båder, Fængsel, og andre saadanne Ting, som Menniskene plagis med, alleniste for deris Samvittigheds øvelse eller Forandring i Meening og Dyrkelse, har sin Udsprung af Gains, den Mønderis Aand, og er tvært imod Sandhed. Saa fremt, som ikke nogen, under Samvittighedens Forøending, foruretter sin Næste paa Liv eller Gods, eller gjør nogen Ting, som er skadelig til, eller ikke kand bestaa med Menniskens Fællelskab; i hvilken Sag Löwen er for Overtrederen, og Retten bør at betienis alle, uden Persons Anseelse.

§. I. **S**AMvittighedens Frihed fra den Verdslig Övrigheds Vold, har for saa Aar siden været saa fuldkommeligen og hædeligen handlet, at jeg ikke har fornøden at være vidløftig derudi; dog er det at beklage, at saa saa have forholdt sig efter denne Sandhed, enhver søgende derefter for sig selv, men neppe forundende det en anden; som jeg herefter skal have Leylighed vidtløfteligere at betragte.

Det er allerførst fornøden, for at forekomme Misforstand, at tale noget om denne Tvistigheds Stand, at hvad som følger efter kand dis lettere fattis.

Ved [Samvittighed] da som jeg i den Femte og Siette Fremsettelsis Forklaring haver merket, er at forstaa,

Hvad Samvittighed er?

forstaa, *Den Sindets Overtalelse, som reyser sig deraf, at Fornuften slutter en Ting enten at være Sand eller Falsk*: Hvilken endskiönt den kand være falsk eller ond i en Ting, dog derfom et Menniske skulle gjøre noget imod denne hans Overtalelse, eller Samvittighed, da syndede hand derudi; fordi hvad som et Menniske gör imod sin Tro, enddog hans Tro er ikke ret, er ingenlunde Gud tækkeligt. Heraf siger Apostelen, *Alt det, som ikke er af Troen er Synd*; Rom. 14. 23. *bvo som tvivler, er fordømt, om hand æder*: Enddog den Ting kunde været en anden lovlig; og at dette Tvivlsmaal om at æde somme slags Mad (saasom alle Guds Creature ere gode, og for Menniskens Brug, derfom de annammis med Taksigelse) skulle være en Vrangdyrkelse, eller i det minste en Sygghed, som heller burde at borttagis. Heraf siger Ames. de Cas. Conf. Samvittigheden, endskiönt den far vild, forpligter en altid, saa at bvo som gör imod sin Samvittighed, synder, * fordi hand gör imod Guds Villie, endskiönt ikke materialiter og virkeligen, saa dog formaliter og interpretativè.

* det er,
Som hand
indbilder
sig.

Saa at Spørsmålet er, Først, Om den Verdslige övrighed har Magt til at tvinge Folk i Religions Sager, at gjøre imod deris Samvittighed; og derfom de ikke det vil, at straffe dem paa deris Gods, Frihed og Liv? Dette negte vi. Men for det Andet, Söm vi ville have övrigheden, paa den eene Side, afholde sig fra at indbryde paa Folkis Samvittigheder; saa, paa den anden Side, er det langt fra, at vi ville holde med, eller styrke saadanne Libertiner, som ville strække Samvittigheds Frihed, til at beskadige deris Næste, eller at ödelegge Menniskens Felliskab. Vi forstaa derfor ved de Ting som Samvittigheden angaar, saadanne som umiddelbarligen angaar Gud og Mennisken, eller Menniske og Menniske, som er under den samme Meening og Overtalelse: Som, at komme tilfammen og dyrke Gud paa den Maade, som de dömmes at være Hannem mest behagelig; og ikke at indbryde paa, eller söge at tvinge deris Naboer,

anderledis end ved Overbeviifning, og andre faadanne Midler, fom Christus og Hans Apostler brugte, nemlig, at Prædike, og Oplære faadanne fom vil høre og annamme det ; men aldels ikke for nogen, under en Samvittigheds Indbildning, at giøre noget tvert imod de stedsevarende Moral Lowe, fom alle *Christne* i Almindelighed bekiende : I hvilken Sag *övrigheden* maa heel lovligen bruge sin Myndighed, faasom imod dem, der under en *Samvittigheds* Paaskud, giör sig denne Slutning, at de maa ihielflaa og ödelegge alle de Ugudelige, det er, alle fom ikke er af lige Meening med dem ; at de, nemlig, de *Hellige*, maa Regere ; og derfor söge at have alle Ting *tilfællis*, og ville tvinge deris Naboer til at uddæle til dem deris Eyendæle, og mange faadanne daarlige Indbildninger ; fom der sigis om de *Munsterske Anabaptister*, hvilket klarligen seeris at have sin Udsprung af Hofferdighed og Gierighed, og ikke af Reenhed eller Samvittighed ; og derfor haver jeg noksommeligen vebnet herimod, i den sidste Part af denne *Fremfættelse*. Men den *Frihed* vi hantæve, er faadan, fom den *Förste Kirke* med rette sögte under de *Hedenske Keyser*, nemlig, for Folk af *Ædru*, *Ærlig*, og *Fredelig* Levnet og Omgien-gelse, at nyde deris *Samvittigheds* Frihed og Övelse til Gud, og iblant sig selv ; og at tage til sig faadanne, fom ved deris Tilskyndelse og Overtalelse komme til at blive overbeviiste, og undergive sig samme Sandhed med dem, uden nogen den Verdslige Övrigheds Tiltale derfor. For det *Tredie*, Endskiönt vi ikke ville at nogen skulle beskadigis i deris Timelige Ting, eller berövis af deris Privilegier, fom Mænd, og Lemmer af *Regerestanden*, for deris indvortis Overtalelsis og Meenings Skyld : dog er det langt fra os at dömmes, at der ikke skulle övis i *Guds Kirke* Disciplin og Straf faa vel paa dem fom henfalde i Vildfarelse, fom de der begaa aabenbar Ugudelighed. Og derfor tro vi, at det er heel lovligt for en *Christen Kirke*, dersom den finder nogen

gen af sine Lemmer at falde hen i Vildfarelse, efter tilbørlig Underviisning og Paamindelser, efter den *Evangeliske Ordre*, dersom den finder dem haardnakkede, da at *afbugge* dem fra hendis Felliskab, ved *Aandens Sværd*, og betage dem de Privilegier, hvilke de havde som Fellis-Lemmer; men ikke at afbugge dem fra Verden, med det *Verdslige Sværd*, eller berøve dem deris almindelige Privilegier, som Mænd; saasom de ikke nyde disse som Christne, eller under saadant Felliskab, men som Mænd, og Skabellens Lemmer. Heraf siger *Chrysostomus* retteligen, (*de Anath.*) *Vi maa fordømme og straffe paa de onde Lærdomme, som udspringer fra Kættere; men spare Mændene, og giøre Bøn for deris Salighed.*

§. II. Men at intet Menneske, ved nogen Magt eller Myndighed hand haver i denne Verdens Regimenter, har Magt over *Menniskens Samvittigheder*, er klart, fordi *Menniskens Samvittighed er Guds Sæde eller Throne i bannem*, hvorpaa Gud er den eeniste rette og useilbare Dommere, der med sin Kraft og Aand, kand sette til rette *Samvittighedens* Misforstand; og derfor har sig selv forebeholden Magt til at straffe dens Vildfarelser, som hannem got siunis. Nu for *övrigheden* at tage sig dette til, er at indfalde i de Ting, som ikke er inden hans Grendser; thi dersom det var, da skulle hand være en egentlig Dommere i disse Ting; og da maatte det endelig være fornøden, som en Uforbigengelig Dygtighed til at være en *övrighed*, at hand er god for at dømme derudi. Men at *övrigheden*, saasom en *övrighed*, er hverken en egentlig Dommere i disse Sager, ikke heller at en Dygtighed saa at være udkrævis af ham, som en *övrighed*, kand vore Modstandere ikke negte; ellers maa de sige, At al den *Hedenske övrighed* var enten ikke en *lovlig övrighed*, som den der fattedis hvad var endelig fornøden til Övrigheds Embede, og dette var tvert imod Apostelens udførlige Lærdom, *Rom. xiii.* eller og (hvilket er meere urimeligt) at denne *Hedenske övrighed* var egentlige Dom-

Samvittigheden Guds Throne.

mere

mere i *Samvittigheds* Sager iblant de Christne. Angaaende den Udflugt, at *øvrigheden* bør at straffe efter Kirkens Dom og Slutning, hvilket er intet mindre, end at gjøre *øvrigheden* til Kirkens Bøddel, da skal vi tale videre derom herefter. Men dersom de fornemste Kirkens Lemmer, endskiønt beskikket til at lære, undervise og formane, bør ikke have Herredømme over de Troendis Tro og Samvittigheder, som Apostelen udførligen bekræfter, 2 Cor. i. 24. da langt mindre bør de at usurpere dette Herredømme, og opvække *Øvrigheden* til at forfølge og myrde dem, som ikke vil undergive sig dem herudi.

Før det andet; Denne *øvrigheds* indbildede Myndighed, er baade tvert imod, og ubestaaende med *Evangelii* Natur, hvilket er en Ting, aldelis fremmed fra den Verdslige Aands Regle og Regimente, som Christus udførligen gav tilkiende, sigende, Hans Rige var ikke af denne Verden: Og dersom *Evangelii* Fremgang havde haft nogen nødvendig henseende dertil, da havde Christus ikke faa sagt. Men Hand har overflødeligen viist med sit Exempel, hvilken vi bør fornemmeligen følge i saadanne Sager, at det er ved Overbeviselse og Guds Kraft, og ikke ved Kagstrygen, Fengsel, Lands-Forvisning og Mord, at Evangelium haver Fremgang; og at de, som ere dets Fortplantere, skulle ofte lide af de Ugudelige, men aldrig komme de Ugudelige til at lide. Naar Hand udfender sine Disciple, da lader Hand dem forstaa, at Hand sender dem ud som Faar midt iblant Ulve, at være villige til at opslugis, men ikke at opsluge; Hand lader dem forstaa, at de skulle budstrygis, fængslis og ibiellslaas for deris Samvittighed; men aldrig at de skulle enten budstryge, fængsle eller dræbe: Og sandelig, dersom de Christne maa være som Lam, da er det ikke Lams Natur at forderve eller opsluge nogen. Det duer intet at forevende, At, i Christi og Hans Apostlers Tider, *øvrigheden* var Hedsk; og derfor saasom hverken Christus og Hans Apostle eller ingen af de Troende var *øvrigheds*

Personer,

Personer, da kunde de ikke ôve deris Myndighed : Fordi det kand ikke negtis, at Christus, som var Guds Sôn, havde god Ret til alle Kongeriger, og var *Jordens lovlige Arving*. Dernæst, angaaende Magt, da kand det ikke negtis, at Hand kunde, om Hand havde villet, sendt for *Skok af Engle* til at forsvare Ham ; og have tvunget Jordens Førster og Potentater til at undergive sig Hannem, *Mat. xxvi. 53.* Saa at det var alleniste, fordi det var tvert imod Christi Evangelii Natur og Embede, at bruge Magt og Vold til at samle Siele til Hannem. Dette giver Hand vitløfteligen tilkiende i sin Formaning til de tvende *Zebedæi Sønner*, som vilde have Hannem kaldet *Ild fra Himmelen*, til at opbrænde dem, som ikke ville antage Christum : Der er ingen Tvivl paa, at jo dette var saa stor en Forfeelse, som nu at være i en Vildfarelse om Christi Tro og Lærdom. At der ikke fattedis Magt, til at have straffet disse Christi Foragtere, kand ikke tvivlis ; thi de, som kunde giøre andre Mirakler, kunde ogsaa giøre dette. Og ydermeere, de fattedis ikke en hellig Mands Exempel under Lowen, nemlig *Elias* ; dog see vi, at Christus siger til dem, *I vüde ikke, af hvad for en Aand I ere, Luc. ix. 55. Thi Menniskens Sôn er ikke kommen at fordervø Menniskens Siele, men at frelse.* Her vüser Christus, at saadan slags Nidkierhed var ingenlunde samtykt af Hannem ; og saadanne, som tænke at tiene Christo, og forfremme Hans Evangelium, ved disse Midler, forstaa ikke af hvad for en Aand de ere. Men dersom det ikke var lovligt, at kalde *Ild fra Himmelen* til at ødelegge saadanne, som forskiøde Christum ; da er det langt mindre lovligt at antende *Ild paa Jorden*, til at ødelegge dem som tro paa Christum ; fordi de ikke vil, og ikke kand tro, som övrigheden vil have dem, for Samvittigheds skyld. Og dersom det ikke var lovligt for Apostlerne, der havde saa stor Aandens Maade, og saa selden feylede i deris Domme, at tvinge andre til deris Meening ; da er det meget mindre nu lovligt for

21. 22. 10. 11.

2Cor. 10. 4.

Psal. 110. 3.

for Mennisker, hvilke, som Erfarenhed udviiser, og mange af dem selv bekiende, ere Feilbare, og ofte fare vild, til at dræbe og forderve alle saadanne, som ikke kand (fordi de i deris Sind ere anderledis overtalte) dømme og tro i Samvittigheds Sager, lige, som de giøre. Og dersom det ikke var efter *Christi* Viisdom, som var og er *Kongernis Konge*, ved udvortis Magt at tvinge andre til at tro paa Hannem, eller annamme Ham, saalom det var en Ting ubestaaende med Hans *Embede* og *Aandelig Regimente*; fortørner de Ham ikke da høyligen, som endeligen vil være viisere end Hand, og tenke at tvinge Folk, imod deris Samvittighed, til at komme overeens med deris Lærdom og Dyrkelse? Herrens Ord sagde, *Ikke ved Hær, eller ved Magt, men ved Herrens Aand, Zac. iv. 6.* Men disse sige, *Ikke ved Herrens Aand, men ved kiødelig Magt og Styrke.* Apostelen siger udtrykkeligen, *Vi stride ikke efter Kiødet; og Vore Strids-vaabne ere ikke Kiødelige, men Aandelige*: Men disse Mænd vil endeligen stride med Kiød og Blød, naar de kand ikke overvinde med Aand og Forstand; og som de ikke have Aandelige Vaaben, giøre sin Fliid med Kiødelige Vaaben, at opbygge *Christi Rige*, hvilket de aldrig kand giøre: Og derfor naar denne Handel er vel udgransket, da finde vi, at det er meere udaf *Selv-Kierlighed*, og af en *Hofferdigbeds* Rod i Mennisken, at have alle andre at falde ham bi, end af *Kierlighed til Gud*. Christus tager en langt anden Maade, thi Hand siger, at *Hans Folk skal være saare velvilligt paa sin Magtes Dag*: Men disse Mænd stræbe imod andris Villie og Samvittigheder, ikke ved *Christi Magt*, men ved det *udvortis Sverd*, til at giøre Menniskene *Christi Folk*, hvilket de aldrig kand giøre, som herefter skal udviis.

Men for det *tredie*; Christus fuldéligen og klarliggen giver os sin Meening tilkiende i denne Handel, i Lignelsen om *Klitten*, Mat. xiii. hvorpaa vi have Ham sely til Fortolkere, vers 38, 39, 40, 41. hvor Hand

Hand forklarer dem at være den *Ondis Bôrn*; og dog vil Hand ikke have sine Tienere at røre dem, at de ikke tillige plukke up *Hveden*. Nu kand det ikke negtis, at jo *Kættere* ere her indfattede; men disse Tienere saa *Klinten*, og grandgiveligen kiende den; dog vilde ikke Christus, at de skulle befatte sig dermed, at de ikke skulle skade *Hveden*: givende derved tilkiende, at den Svaghed der henger ved Mennisken, nemlig, at *fare vild* og *tage feil*, bôr at være som et Bidfel paa Ham, og at komme Ham til at handle varligen i saadanne Sager; og derfor, til at forekomme denne Skade, giver Hand dem et udtrykkeligt Forbud, *Men hand sagde, Ney*, vers 29. Saa at de, som for alt dette vil opplukke hvad de dømme, at være *Klinter*, erklærer offentligen, at de intet skiôtte om at bryde *Christi Befalninger*. Elendigt er det Paaskud, som nogle af vore Modstandere her bruge, sigende, at ved *Klinter* her er meent *Hyklere*, og ikke *Kættere*! Men hvorledis at beviise det, saasom *Kættere*, saavelsom *Hyklere*, ere den *Ondis Bôrn*, viide de ikke, men alleniste vil paanøde os deris Bekræftelse, hvilken vi derfor med rette forkaste.

Ville de sige, *Fordi Hyklere kand ikke kiendis, men Kættere kand.* Modsig.

Dette er baade falskt, og at tigge det som om-
tvistis. Thi de, som have en *Aandelig Skiønning*,
kand giøre Forskiel baade paa *Hyklere* og *Kættere*;
og de, som det fattis, kand hverken skiønne paa
den eene, eller den anden: Saasom dette Spørfmaal
vil opkomme, *Om det er Kætteri*, som *övrigheden*
siger saa at være? Og saasom det er baade Mueligt,
og af alle Bekiendt, at have ofte hendt sig, at som-
me *övrighed* have dômmt det for *Kætteri*, som ikke
var saa; og saaledis straffet Mænd for *Sandbed*, i
Stæden for *Vildfarelse*: Da kand der ingen Beviis-
ning dragis af *Kætteries* Klarhed og Tydelighed, uden
vi skulle slutte, at *Kætteri* kand aldrig tagis for *Sand-
bed*, og *Sandbed* for *Kætteri*; hvorpaa Erfarenhed
viiser

Svar.

viiser dagligen anderledis, endog iblant Christne. Men denne Forevending kand ikke brugis paa dette Stæd; thi Tienere kiendte *Klanten*, og dog kunde mueligen skade *Hveden*, dersom de havde søgt den at oplukke.

Modfig.

§. III. Men de imodsette imod denne *Samvittigheds Frihed*, 5 M. B. xiii. hvor falske *Propheter* skulle *ihieslaais*; og heraf giøre de sig et *Exempel*.

Svar.

Her er ikke en lige Sag; disse sæere *Befalninger* til *Jøderne*, og paafølgende *Exempler*, er ingen Regel for de *Christne*; ellers kunde vi efter samme Regel sige, at det var lovligt for os at laane Gods af vore Naboer, og saa drage bort med dem, fordi *Jøderne* gjorde saa efter *Guds Befalning*; eller at det er lovligt for de *Christne* at falde ind i deris Naboers Riger, og slaa dem alle ihjel uden Naade, fordi *Jøderne* gjorde saa ved *Canaaniterne*, efter Herrens *Befalning*.

Modfig.

Vil de sige, At disse *Befalninger* bør at staa ved *Magt*, uden de ere ophævede i *Evangelio*.

Svar.

Da svarer jeg, At Christi og Hans Apostlers *Befalninger* og *Exempler* heroven meldte, er Ophævelse nok: Thi dersom vi skulde holde, at en hver *Befalning* given til *Jøderne*, forbinder os, uden der er et besynderligt *Forbud*; da vilde det følge, at fordi det var lovligt for *Jøderne*, at naar een dræbte en anden, at den nærmeste Slegt skulle strax ihieslaa Morderen, uden nogen *Proces* og *Rettergang*, at det var lovligt for os at giøre ligesaa. Og dette Bud, 5 M. B. xiii. 9. order det ikke den, som er forføret ved en anden til at forsale Herren, endskiønt det var hans *Broder*, hans *Søn*, hans *Daatter*, eller hans *Hustru*, strax at dræbe ham eller hende? *Du skal slaa ham endeligen ihjel, din baand skal være den første paa ham, til at døde ham.* Dersom denne *Befalning* skulle følges, da giordis hertil ikke fornøden enten *Inquisition* eller *øvrighed*; og der er ingen Grund, hvorfor de skulle gaa dette forbi, og merke det andet; ja, at argumentere paa denne Maade, af *Jøderne*

dernis Væsen, var at forandre det heele Evangelium, og at sette paa fode igien de Kiødelige Ordinantzter iblant Jøderne, for at nedbryde de Aandelige og Evangeliske. Vi kand langt bedre argumentere fra den Overeenstemmelse der er imellem den Figurlige og Kiødelige Jødernis Stand, og den Rette og Aandelige under Evangelio: At som Moses udfriede Jøderne af udvortis Egypten, ved en udvortis Magt, og festede dem i et udvortis Rige, ved at ødelegge deris udvortis Fiender for dem; saa Christus, ikke ved en udvortis Seyervinding, og at ihieslaa andre, men ved at lide og blive død, befrier sine Udvalde, de indvortis Jøder, udaf Aandelig Egypten, ødeleggende deris Aandelige Fiender for dem, og oprettende iblant dem sit Aandelige Rige, som ikke er af denne Verden. Og som de, der affalde fra udvortis Israels Fellskab, skulle afbuggis med det udvortis Sverd; saa de, som affalde fra indvortis Israel, bør at afbuggis ved Aandsens Sverd: Thi det svarer heel vel, At, som Jøderne skulle afbugge deris Fiender udvortis, at opsætte deris Rige og udvortis Dyrkelse, saa skulle de paa samme Maade opbolde det: Men som Christi Rige og Evangelium ikke kunde opsettiis eller befordris ved at afbugge eller ødelegge Hedningene, men ved at overtale dem, saa ey heller kand det anderledis opholdis.

Men for det andet, de anføre Rom. xiii. hvor øvrigheden sigis ikke at bære Sværdet forgieves, fordi hand er Guds Tienere, en Hevnere til Vrede over den, som giør ilde. Men Kietteri, sig de, er Ondskab. Ergo.

Modfig.

Men saa er ogsaa Hykleri; dog bekiende de, at hand ikke bør straffe det. Derfor maa dette forstaaes om Moral Ondskab, angaaende Handel imellem Mand og Mand, ikke Meening og Dyrkelse; ellers hvad store Urimeligheder vilde følge, i Betragtning at Paulus skrev her til Kirken af Rom, hvilken var under Neronis Regimente, en ugudelig Hedning, og Kirkens Forfølgere? Nu dersom Magt til at straffe for Kætteri er her indfattet, da maa det endelig følge,

Svar.

at

at *Nero* havde denne Magt ; ja, at hand havde den af Gud ; thi fordi *Magten* var af Gud, derfor driver Apostelen dem til Lydighed. Men kand nogen Ting være meere urimelig, end at sige, at *Nero* havde Magt at dømme i saadanne Sager ? Derfom *Cbristen* *ôvrighed* ikke maa straffe for *Hyklari*, fordi de ikke kand udvortis kiende det ; meget mindre kunde *Nero* straffe nogen for *Kæteri*, hvilket hand ikke kunde skiønne paa. Og derfom *Nero* ikke havde Magt til at dømme og straffe for *Kæteri*, da kand intet beviis af denne Stæd ; saafom alt der her er sagt angaar *Nero*, saafom det var skreven besynderligen i Henseende til hannem. Og derfom *Nero* havde saadan Magt, da burde hand jo at bruge den, efter sin Meening og Samvittighed, og i saa giørende var ikke at laste ; hvilket er nok til at forsvare ham i det at hand forfuldte Apostlerne, og myrde de Christne.

Modfig.

For det *tredie*, De imodsette disse *Pauli* Ord til de *Galater*, v. 12. Gud give, at de og maatte afskieres, som giøre eder ustadige igien.

Spar.

Men hvorledis dette befatter meere, end at afbugge fra Kirken, kand ikke viis. *Beza* paa disse Ord siger, Vi kand ikke forstaa dette anderledis, end om *Excommunication* ; saadan som den løfagtig *Corinther* var under. Og i Sandhed det er Affindighed at forstaa det anderledis ; thi *Paulus* vilde ikke have disse afbugget anderledis, end *Hymenæus* og *Philetus*, som vare Bespaattere ; hvilket skeede ved at give dem over til *Satan*, og ikke ved at Halflugge dem.

Paa samme Maade kand svaris det andet Argument, tagen af *Aab.* ii. 20. hvor Kirken af *Thyatira* straffis fordi den fordrog den *Quinde* *Jezabel* : Hvilket kand ikke anderledis forstaaes, end at de ikke *Excommunicerede* hende, eller afhug hende ved en Kirkesententz. Thi anlangende Legemlig Straf, da er det vel bekendt, at de *Christne* havde ikke Magt til at straffe *Kettere* saa, om de havde haft det i Sinde.

For

For det *fjerde*, De forebringe, at *Kætterier regnis* Modfig.
iblant Kiødets Gierninger, Gal. v. 20. *Ergo*, &c.

At *övrigheden* haver Magt til at straffe alle *Kiødets* Svar.
Gierninger, negtis, og er ikke endnu beviist. Al
Ondskab er en *Kiødsfens Gierning*, men al *Ondskab*
falder ikke under *övrighedens* Myndighed. Er ikke
Hyklerie en *Kiøds Verk*, hvilket vore Modstandere
bekiende, at *övrigheden* bør ikke at straffe? Ja, er
ikke *Had* og *Avind*, som der nevnis, *Kiødets Verk*?
Og dog kand *Övrigheden* ikke straffe dem, som de
ere i sig selv, uden de lade sig see i andre *Gierninger*,
som falde under hans Magt. Men saa lenge som
Kætteri ikke udbryder i nogen *Gierning*, som er
skadelig til *Menniskens Fellskab*, og saadanne Ting,
men holder sig inden de *Lærdoms* og *Dyrkelsis*
Grendser, som er alleene imellem Gud og Mennisken,
da komme de ingenlunde under *övrighedens* Magt.

§. IV. For det *andet*; At tvinge Menniskens
Samvittighed, er imod al *fund Fornuft*, og *Naturens*
Low. Thi Menniskens Forstand kand ikke tvingis,
formedelst alle de Legemlige Straffer en anden kand
paalegge hannem, besynderligen i de Ting som ere
Aandelige og Overnaturlige: *Det er Fornuftens Ar-*
gument og Overbeviisning, sammenföyet med Guds Kraft
der rekker til Hiertet, der kand forandre et Menniskis
Sind fra een Meening til en anden, og ikke Hug og Slag,
og saadanne Ting; hvilket vel kand forderve Legemet,
men aldrig underviise Sielen, hvilken er en fri Agent,
og enten maa antage, eller forkaste en Meening, efter-
som den fremsettis ved det, som stemmer overeens med
dens Natur. At tvinge Sindet ved andre Middel,
er at handle med Mennisker, som med ufornuftige
Beester, og omsider er at arbeide forgievis, og, ef-
ter Ordspraaget, *At vaske Blaamanden hvid*. Paa
denne Maade kand Menniskene blive *Hyklere*, men
kand aldrig vorde *Christne*; og sandeligen Udgangen
paa saadan *Tvang* (endog hvor Enden erholdis, nem-
lig, en udvortis Samtykke og Overeenstemmelse,
enten i *Lærdom* eller *Dyrkelse*) kand ingenlunde tæk-

kis Gud, som ikke vil have noget Offer, uden det som kommer af Hiertet, og intet, der er tvungen: Saa at Menniskene, ved Tvang, ere saa langt fra at være *Kirkens* Lemmer, at de ere ti gange meere Satans Tienere, end tilforn; i det at til deris Vildfarelse, tilføyis *Hyklari*, det værste *Onde* i Religions Sager, og det, som over alle Ting Herrens Siel haver største Vederstyggelighed udi.

Modfig.

Vil nogen sige, *At derved alligevel Vildfarelse er undertrykt, og Forargelsen borttaget.*

Svar.

Da svarer jeg; At foruden at denne Manneer ingenlunde tilstædis af Christo, som heroven beviist er; da kand Kirken ikke blive bedre, at *Hyklere* komme dertil, men meget verre og i større Fare; thi aabenbare *Kætti* kand Mennisken tage sig vare for, og sky dem der holde dem, naar de ved *Kirkens* Sententz ere derfra skilde: men hemmelige *Hyklere* kand forarsage Forraadnelse i Legemet, og forderve det, førend Mennisken bliver det var. Og dersom de, der dissenterer, blive saa nidkiere at lide frimodeligen for de Meeninger de holde for at være ræt, da viiser Erfarenhed, at saadanne Lidelser ofte tiene til de Lidendis Berømmelse, men aldrig til deris, som Forfølge. Thi saadan Lidelse gemeenligen forarsager Medlidenhed, og opvekker i andre en Curiositet at randsage dis flitteligere efter de Ting, for hvilke de see Folk saa dristeligen at lide saa stor *Forliis*; og ofte rodfejer i dem denne Meening, at det er for noget Godt de saaledis lide: Saa som mand ikke letteligen kand indbilde sig, at Folk vil eventyre aldt, alleniste til at giøre sig Navn-kundige; hvilket vil ikke lidet formindske alle *Martyrers* Berømmelse, uden bedre Beviisninger fremföris derimod, end *Brand*, eller *Gallie*. Men i Fald dette Principium skulle eftergivis, *At övrigheden har Magt til at tvinge sine Undersatters Samvittigheder, og at straffe dem, dersom de ikke vil adlyde*; da vil herpaa følge store Vanskeligheder og Urimeligheder, endog saadanne, som ere ugestændige med den *Christne Religions* Natur.

Thi

Thi først, Derpaa vil endeligen følge, at Övrigheden bôr at giøre det, og fynder i at forfomme sin Skyldighed, dersom hand ikke giôr det. Vil det ikke heraf indfôris, at Christus ikke gjorde hvad Hand burde imod sin Kirke; hvilken, da Hand havde Magt til at tvinge Menniskene, og at kalde heele *Skok Engle* saa at giøre, ikke dismindre vilde ikke ôve denne Magt, men efterlod sin Kirke midt iblant de Ugudelige, uden saa nôdvendigt et Bulverk?

For det andet; Saaform en hver Övrighed er at ôve sin Magt, efter den bedste Forstand hand haver, saasom hand er forpligted saa at giøre til at forfremme det, som hand er forfikkret om i sin Samvittighed at være Sandhed: Vil ikke dette forsvare alle de *Hedenske Regentere* i det at de Forfuldte de *Christne*? Vil ikke dette forsvare den *Spanske Inquisition*, som dog er hadelig ikke alleniste til *Protestanter*, men og til mange godhiertige *Papister*? Hvorledis kand *Protestanterne* med rette fordømme *Papisterne* for deris Forfølgelse, saasom de alleniste ôve en *lovlig Magt*, efter deris Samvittighed, og den bedste Forstand de have; og giøre ikke anderledis imod dem, end de Lidende bekiende, at de vilde giøre, dersom de havde samme Formue? Hvilket borttager al Grund til Medlidenhed fra de Lidende; da det var forðum den Grund, som forhvervede de *Christne* Berømmelse, at de, som vare Uskyldige, lidde, som hverken havde, eller ved deris Lærdom kunde, skade andre. Men der er ikkun liden Aarsag at ynke den, som ikkun medhandlis, som hand vilde giøre imod andre. Thi at sige, *De have ikke Grund til at forfølge os, fordi de fare vild, og vi holde Sandhed*, er elendeligen at tigge det som omtvistis. Styrker ikke denne Lærdom Forfølgeris Hænder allevegne, og det Fornufteligen, af en Selv-Forfvars Grund? Thi hvo vil laste paa det, at jeg forderver den, som jeg veed søger al Leylighed at forderve mig, om hand kand? Ja, dette giôr al den Lidelse for *Religionen*, som forðum

var de *Christnis* Ære, at være skeed af en endelig Fornôdenhed ; hvorved de ikke ledis, som *Lamb* til *Slagterbenken*, som deris *Saligheds Anfôrere* ; men heller som *Ulve* fangne i Snaren, hvilke ikke bide igien, alleniste fordi de ikke kand ; men dersom de ikkun kunde faa Magt, vilde giøre det samme, som andre gjorde imod dem. Hvor er de Helligis Tro og Taalmodighed ? Thi det er jo ikkun en liden Ære, at giøre en Dyd af Fornôdenhed, og at Lide, fordi de ikke kand hielpe det. En hver Tyv og Morder vilde være en *Martyr* paa den Maade : Erfarenhed har overflôdeligen beviist dette i disse sidste *Hundrede Aar* ; thi, omendskiönt et hvert Parti taler om at lideligen adlyde *ôvrigheden* i saadanne Sager, og at Magten boer i hannem ; dog er det klart, at det naturligen følger af denne Lærdom, at et hvert Parti, holdende sig selv for at være ret, skulde faa snart mueligt ved al Magt og Middel stræbe at blive ôverst, at de kunde undertvinge de, som vare af en anden Meening, og tvinge *ôvrigheden* til at opholde deris Vey, for at ruinere alle andre. Hvad for et Redskab *Paven* i *Rom* pleyede at giøre af hans indbildede Magt herudi, paa en Mishag til nogen Herre eller Regentere, endog for en saare liden Kiætteri, i deris egen Skiônning, at afsette Konger, og oplette deris Undersatter imod dem, og give deris Riger til andre Herrer, der skulde tiene hans Interesse, dette, siger jeg, kand de ikke være ukyndige udi, som have læst *Hildebrands Liv* ; og hvorledis *Protestanterne* have forsvaret deris *Samvittigheds Friheder*, paa samme Maade, er ikke uvitterligt. De lidde meget i *Frankerig*, til deris Partiis store Tiltagelse og Berømmelse ; men faa snart som de fant sig selv sterke nok, og havde faaet nogle Herrer paa deris Side, strax begyndte de at lade Kongen forstaa, at hand enten maatte give dem deris Samvittigheds Frihed, ellers vilde de forskaffe sig den selv, ikke ved at Lide, men ved at Stride. Og Erfarenhed af andre *Protestantiske Regeringer* viiser, at dersom *Hendrik den Fierde* ikke havde forladt sin

Religion,

Religion, til at behage *Papisterne*, og erholde Kronen meere fredfommeligen, og *Protestanterne* faaledis havde faaet overhaand ved Sværdet, da vilde de ligesaa vel haft lærdt *Papisterne* ved Brand og Mord: Saa at denne Forfølgelses Lærdom, paa alle Sider, er Aarsag til alle disse Tvistigheder og Elenigheder. Thi saa længe som noget Parti er forfiktet, at det er dem baade lovligt, og deris Skyldighed, om de have Magt, til at ødelegge dem, som skille sig fra dem; da følger det naturligen, at de bôr at bruge alle muelige Midler til at faa den Magt, hvorved de kunde giøre sig selv sikre i deris Modstanderis Ødeleggelse. Og at *Papisterne* holde det ikke ulovligt at nôde Övrigheden, om de ere sterke nok, til dette at udrette; Erfarenhed viiser, at det er en vedtagen *Papistisk* Lærdom, At *Paven* maa afsette en *Kætterske* Regentere, og afløse Folket fra deris *Troskabs Eed*: Og *Paven*, som før er sagt, har giordt saa ved atskillige Herrer; og denne Lærdom har *Bellarminus* forsvaret imod *Barclaium*. *Fransojerne* forskudte *Hendrick* den Fierde, til hand forlod sin Religion. Og angaaende *Protestanterne*, mange iblant dem vegrer sig ikke at bekræfte, At *ugudelige Konger og övrighed* maa afsettis og ibiellsaa is; ja, vore *Skotske Presbyterianer* ere ligesaa grundede derudi, som nogentid *Jesuiten*; og vilde ikke antage Kong *Carl* den Anden, endskiönt ellers en *Protestant*, uden hand vilde sværge at Fornegte *Biskopper*, en Ting af ingen stor Forskiel, dog imod hans Samvittighed. Nu hvor liden Overeenstemmelse disse Ting have med de første Christne, og den Religion, som Christus og Hans Apostle plantede, har ikke stor Beviis fornôden; og det er merkeligt, At, omendskiönt mange andre Vrangdyrkelser krøb ind i Kirken heel tiligen, dog var dette om *Forfølgelse* saa stridig imod *Evangelii* Natur, og Samvittigheds Frihed, som vi det have bekræftet, saadan en indgroet og naturlig Part af den Christne Religion, at mesten alle *Christne Skribentere*, for de første Tre

Hundrede Aar, alvorligen stræbede derfor, og fordømte den modsigende Meening.

Athan. in
Epist. ad
foli. vit.
ag. ibid.

§. V. Saaledis *Athanasius*; Det er Gudfrygtigheds Egenskab, ikke at tvinge, men at overtale, efter vor Frelseris Exempel, som ikke tvang nogen, men efterlod det en bvers Villie at følge Hannem, &c. Men Dievelen, fordi band har intet af Sandbed, bruger ôxe og Hamre, til at bryde aaben Dôrene for dem, som anamme ham. Men vor Frelser er ydmyg, og lærer Sandbed; hvo som vil komme efter mig, og hvo der vil blive min Discipel, &c. men tvinger ingen; band kommer til os beller, og banker, og siger, Min Sôster, min Brud, lad op for mig, &c. Og kommer ind, naar der oplukkis for ham, og gaar bort, dersom de vegrer sig, og ikke vil oplukke for Ham; fordi det er ikke med Sværd, og Pûle, eller Strids-Mænd, og Vaaben, at Sandbed prædikis, men ved Bevîis og Advarsel. Og det er merkeligt, at det var de ugudelige *Arrianer*, som allerførst bragte ind denne Lærdom iblant de Christne, at Forfølge andre, hvis Efterfølgere baade Papister og Protestanter ere blevne i denne Post; hvilke *Athanasius* viidere straffer saaledis: Hvor (siger hand) have de lærdt at forfølge? De kand jo ikke sige, at de have lærdt det af de Hellige; men dette har været indgivet, og lærdt dem af Dievelen. Herren undertiden befalede vel at fly, og de Hellige undertiden flydde; men at forfølge, er et Paafund og Optog af Dievelen, hvilket band søger imod alle. Og fremdelis siger hand, Saasom *Arrianerne* forviise dem Landet, som ikke ville underskrive deris Artikler, da viise de, at de ere tvert imod de Christne, og Dievelens Venner.

Athan. A.
pol. de fuga
sua, tom. 1.

Hil. contra
Aux.

Men nu, O elendige og beklagelige (siger *Hilarius*) Jordens Domme, som berømme Guds og Christi Religion, og findis at være uden Hans Kraft, imens Ærgierighed bekiender hans Navn. Kirken straffer og strider med Fængsler og Landflygtighed, og tvinger en Tro til sig selv; som en Tid selv var troed, formedelst de Fængsler og Landflygtighed hun selv lidde. Hun, som engang var indviet ved hendis Forfølgeris Trusler, benger nu

af deris Værdighed, som ere i bendis Samfund. Hun, som engang var forplantet, ved bendis Præsters Landflygtighed, fordriver nu Præsterne af Landet. Og hun roser sig at være elsket af Verden, som ikke kunde været Christi, havde hun ikke været hadet af Verden.

Kirken (figer Hieronymus) var grundet ved Blods Udgydelse, og ved Lidelser, og ikke ved at giøre nogen skade. Kirken voxte ved Forsølgelser, og var kronet ved Martyrdom. Hieron. Epist. 62. ad The.

Ambrosius, talende om Auxentius, figer saaledis, De, som band ikke kunde bedrage med Ord, siunis ham best at dræbe med Sverdet, giørende blodige Løve med sin Mund, skrivende dem med sin egen Haand, og indbildende sig, at en Forordning kand befale Troen. Amb. Epist. 32. tom. 3.

Og den samme Ambrosius figer, At, da band kom til Frankerig, da vilde band ikke communicere med de Biskopper, som holdt, at Kættere skulle straffis paa Livet. Amb. Epist. 27.

Keyser Martianus, som kallede det Chalcedoniske Concilium, erklærer, At band ikke vilde nôde og tvinge nogen, til at underskrive det Chalcedoniske Concilium, imod sin Villie. Mart. Epi. ad Archimand, &c. Mon. Eg. in acta Concil. Chalced.

(a) Hosius, Biskop af Corduba, vidner, At Keyser Constantius vilde ikke tvinge nogen til at være Orthodox. tom. 2. con. gen.

(b) Hilarius figer viidere, At Gud lærer, beller end tvinger, til at kiende sig, og givende sine Befalninger Myndighed ved sine Miracles og Himmelske Gierninger; Hand vil ikke, at nogen skulle bekiende Hand med en tvungen Villie, &c. Hand er den beele Verdens Gud, Hand bar ikke nogen tvungen Lydigbed fornôden, ikke beller udkræver en tvungen Bekiendelse. (a) Hosi. Epist. ad Constit. apud Arb. in Epi. ad solit. vit. tom. 1. (b) Hil. l. 1. ad Const.

(c) Christus (figer Ambrosius) sendte sine Apostle til at saae Troen; ikke at tvinge, men at lære; ikke at ôve Tvang og Magt, men at fremsætte Ydmygheds Lærdom. (c) Amb. comm. in Luc. l. 7.

Heraf Cyprianus, (d) lignende den Gamle Forbund med den Nye, figer, Da vare de dræbte med det udvortis Sværd, men nu de Hoffærdige og Haardnakkede ere afbugne ved det Aandelige Sværd, ved at udkastis af Kirken. Og dette svarer heel vel den Mod-

sigelse, tilforn ommeldet, tagen af Jódernis Exempel under Lowen.

Tertul.
Apol. c. 24. See (siger Tertullian til Hedningene) om det er til Religionens Berømmelse, at søge at borttage Religionens Frihed, og at hindre Mennisken deris Guds Valg, at det ikke skulle tilstædis mig at dyrke, hvem jeg vil, men maa nødis til at dyrke ham, som jeg ikke vil. Der er ingen, ney ikke et eeniste Menniske, som begierer at dyrkis af nogen imod hans Villie. Og atter, Det er en Ting, som letteligen seeis at være uretferdig, at nøde og tvinge Folk til at offre, imod deris Villie: saasom til at tiene og dyrke Gud, udkrævis et villigt Hierte. Og igien, Det er en Menniskelig Rettighed, og Naturlig Myndighed, at en hver dyrker hvad hand elsker og ærer; og en Menniskis Religion kand ikke gavne eller skade en anden. Ikke beller er det nogen Part af Religionen, at tvinge Religion, hvilken maa antagis ved Samtykke, og ikke ved Tvang, saasom intet offer udkrævis, uden af et villigt Hierte.

Id. Apol.
c. 28.
Idem ad
Scapul. c. 2.

Nu, hvorledis enten Papister eller Protestanter (der roser sig af Antiquitet) kand imodstaa alle disse klare Vidnisbyrd, lad et hvert fornuftigt Menniske dømme. Og i Sandhed jeg tvifler meget, om i nogen Post som de holde, og vi negte, de kand finde alle de Gamle Fædre og Skribentere saa lige overensstemmende. Hvilket viiser, hvor gienstridigt al iblant dem dømte dette at være imod Christendommens Natur, og at i denne Forfølgelsis Post bestod en stor Deel af Affaldet; hvilket, fra lidet til meere, kom omsider saa vidt, at Paven, paa en hver liden Mishag, vilde udkaſte Regentere, afløse deris Underdanner fra at adlyde dem, og at indsette og afsette dem efter sin Behag. Nu dersom Protestanter med rette have Vederstyggelighed til disse Ting iblant Papisterne, er det ikke elendigt, at de selv skulle giøre det selv samme? En Ting som i deris første Begyndelse, da de vare i deris Første Uskyldighed, de ikke havde nogen Tanke til, som lader sig see af Luthers Ord: Hverken Paven eller Biskop, eller noget andet

andet Menneske, har Magt til at forbinde os Christne til en Tøddel, uden det skeer med vort eget Samtykke. Og atter, Jeg siger dette dristeligen til de Christne, at hverken Menneske eller Engel kand foreskrive dem nogen Lov, uden saa vidt som de vil; thi vi har intet med nogen at bestille. Og da hand stod for Keyseren, i det Mode til Spiers, i en besynderlig Samtale hand havde med Erkebispfen af Triers, og Ioachimus Churförste af Brandenburg, da det siintes ham umueligt at komme overeens med sine Modstandere, og de spurde ham, *Hvad var best at giøre?* Da svarede hand, *Det Raad, som Gamaliel fremsatte for Jøderne, nemlig, Dersom dette var af Gud, da skulde det staa fast; hvis ikke, da vilde det blive til intet; hvilket, hand sagde, burde at fornøye Paven:* Hand sagde ikke, at fordi hand havde Retten paa sin Side, derfor burde hand sparis. Thi dette Raad befatter dette, at de, som have deris Frihed, kand have uret paa sin side; og dog alligevel hvor snart ansøgte den samme Luther, førend hand selv var vel sikker, hos Churförsten af Sachsen, at forviise stakkels Carlostadius Landet, fordi hand ikke i alle Ting kunde undergive sig hans Meening? Og sandelig det er ikke uden Aarsag fortalt, At det gik Luther saa til Hiertet, at hand havde Trøst behov, da hand fik at viide, at Carlostadius, i sit Brev til sin Meenighed, kaldte sig selv, *En Mand fordreven for sin Samvittighed, ved Morten Luthers Indskydelse.* Og siden baade de Lutherske og Calvinister, som ikke vil tilstæde hinandens Guds Tieniste, i deris Lande og Riger, viiser hvor lidet bedre de ere i dette Stykke, end enten Arrianer eller Papister. Og dog siger Calvinus, At Samvittigheden er fri fra alle Menniskers Magt: Dersom det er saa, hvorfor foraarfagede hand, at Castellio blev fordreven, fordi hand, for Samvittigheds skyld, ikke kunde tro som hand gjorde, At Gud havde beskikket Mennisker til at fordømmis? Og Servetus til at brendis, fordi hand negtede Christi Guddom, dersom Calvini Historie om ham staaar til

Luth. lib. de
Captivitate
Babylon.

Historie om
det Tren-
tiske Conc.

Calv. Inst.
l. 3. c. 19.
sect. 14.

til troende? Hvilken Meening, endskiönt meget vederstyggelig, var dog ikke meere faa, end *Calvini* Gierning, i at foraarfage ham at blive brendt, og fiden forsvare, at det var loyligt at brende *Kættene*; hvorved hand tilskyndede *Papisterne* dis drifteligere at lede hans Efterfølgere til Slagterbenken, saasom de havde deris egen *Señt-Mesteris* Lærdom for deris Order: hvilket de ofte forekastede dem, og de ingenlunde kunde imodfige. Heraf, paa denne Anledning, den Lærde Author til den Historie om det *Tridentiske Concillo* (i hans *Femte Bog*, hvor fortellende om atskillige *Protestanter* som vare brendte for deris Religion) vel og viseligen merker, som en forunderlig Ting, at de af den nye *Reformation* begyndte at straffe i Religions Sager. Og derefter, meldende, at *Calvinus* forivarer at straffe *Kætter*, tillegger hand: Men saasom det Navn *Kætterie* tagis i en viidere, eller snevrere Meening, da tagis denne Lærdom ogsaa paa atskillige Maader, og en Tid kand skade dem, som paa en anden Tid den baver gavnet.

Protestantisk Forfølgelse styrker den Papistiske Inquisition.

Saa at denne Lærdom om Forfølgelse kand ikke forsvaris af *Protestanterne*; uden at styrke de *Papistiske Inquisiteurs* Hænder; og omsider endis i aabenbare *Papisteri*. Efterdi, dersom jeg ikke maa bekiende og prædike den Religion, som jeg er forsikkret i min Samvittighed er ret, da er det forgievis at randsage Skriften, eller at søge at udvælge min egen Tro, formeddelt Overbeviisninger deraf udtagne; saasom i hvad jeg merker, eller er forsikkret om, jeg maa enten undergive mig øvrighedens eller Kirkens Dom, paa den Sted hvor jeg boer, eller og fløtte bort, eller døe. Ja, denne *Kætterske* og *Anticbristiske* Lærdom, baade af *Papister* og *Protestanter*, falder omsider udi den fordømmelige *Mahomets* Politi, som forbød al *Discurs* og *Disputatz* om Religion, som det der gav Anledning til Oprør og Partiiskhed. Og i Sandhed, de som ere for Forfølgelse, og negte Samvittigheds Frihed, beviise sig selv dermed meere at være *Mahomets* Disciple, end *Christi*; og at de ingenlunde efterfølge Apostlernes Lærdom,

Lærdom, som ville have de *Theſſalonicenſer*, At prøve alle Ting, og beholde det gode, i Theſ. v. 21. Og ſiger til ſaadanne, ſom meene noget anderledis, at Gud ſkal det aabenbare. Phil. iii. 15. og ikke, at det ved Slag og Lands Forviifſe ſkal dem paatvingis.

§. VI. Nu Aarſagen til Forfølgelſe, ſom tilforn er omtalt, er en *uvillighed til at lide*; thi intet Menniske, der vil forfølge en anden for ſin *Samvittighed*, vil lide for ſin egen, om hand kunde ſky det; ſaaſom hans Lærdom forpligter ham, derſom hand havde Magt, at opſette det med Vold, ſom hand holder for *Sandhed*, og ſaa at tvinge andre dertil. Derfor agter jeg det fornôden, til Folkis Underviifning, paa denne Stæd korteligen at handle noget, om de *rette Chriſtne Lidelfers Natur og Egenskab*; hvortil et meget trofaſt Vidniſbyrd har været givet ved *Guds Vidne*, ſom Hand har opreift i diſſe Tider, fremfor hvad ſom har været gjort og kundgiort i mange forrige Tider, ja, ſiden Affaldet begyndte. Dog er det ingenlunde her mit Forlæt, i det minſte at forringe de *Proteſtantiſke Martyrers Lidelfer*, hvilke jeg troer at have vandret i Trofaſthed til Gud; efter den *Liufis Gave*, ſom paa den Tid var meddeelt, og iblant hvilke mange vare uforligelige Fiender til *Forfølgelſe*, ſom ved deris Vidniſbyrd derimod letteligen kand beviifis.

Aarſag til
Forfølgelſe.

Men den Sande, Trofaſte og Chriſtne Lidelſe er, *Hvad den ſande Li-*
for Menniskene at bekiende *d-iſe er.* hvad de ere forſikkrede om
at være ſandt, og ſaaledis giøre og forrette deris Guds
Tieniſte, ſaaſom de der have ret ſaa at giøre; og hver-
ken giøre meere derudi, formedelſt Menniskens udvortis
Tilſkyndelſe; eller mindre, formedelſt Frygt for deris
Lowe og Ordinantz derimod. Saaledis for et Chri-
ſten Menniske at forſvare ſin tilhørige Frihed, med
ſaa ſtor Driftighed, tillige med Uſkyldighed, vil
omſider, endſkiönt formedelſt Blod, forhverve Fred;
ſom denne Alder i nogen Maade har Erfaret, og
mange bære Vi'ne derom; hvilket vil end meere
blive aabenbaret til Verden, ſom *Sandhed* tiltager
paa

paa Jorden. Men de synde groveligen imod denne ypperlige Regel, som i *Forfølgelses* Tid ikke bekiende deris egen Vey, saa meget som de vilde, om det var anderledis; og dog alligevel, naar de kand faa Övrigheden paa deris Side, ikke alleene strekke deris egen Frihed til det yderste, men søge at hant-
 heve den samme, ved at negte den til andre.

Quækernis
 Uskyldige
 Lidelser.

Men om denne ypperlige Taalmodighed og Lidelser, have de Guds Vidne, som af Foragt kaldis *Quækere*, givet offentlig Exempel: Thi saa snart som Gud aabenbarede sin *Sandhed* iblant dem, uden henseende til al Modstand, eller hvad dem forestod, da gik de omkring, som de oprødis af Herren, at prædike og fortsætte *Sandhed* paa Torve, Veye, Gader, og Stæder, og offentlige Templer, dog dagligen slagne, hudstrøgne, saarede, omslæbte, og fængslede derfor. Og naar der var nogensteds en Kirke eller Forsamling samlet, da lærde de dem at holde deris Forsamlinger offentligen, og ikke at stiele sig dertil, ikke heller at lukke Dørene, at alle kunde viide deraf, og hvo der ville, komme ind. Og som herved al retmessig Aarsag af Frygt for at de skulle raadslaa imod Regeringen var ganske borttaget, saa denne deris Driftighed og Standhaftighed, i at ikke lade af at komme tilfammen, (men besyn-
 derligen Guds Nærværelse og Herlighed, som lod sig see i Forsamlingen, og var forskrekkelig til Føl-
 gernes Samvittigheder) udmattede saaledis Fjenderns Ondskab, at de ofte nøddis til at gaa bort med uforretted Sag. Thi naar de komme med Vold at bortjage en Forsamling, da maatte de tage en hver Person bort med Magt; saasom ingen vilde bortgive sin Frihed, i at forlade Forsamlingen for-
 medelst deris Befalning: Og naar de vare udsælbede, uden de vare hindrede med Vold, da strax gik de fredeligen til deris Stæd igien. Ja, naar Övrigheden undertiden havde nedrevet deris Forsamlings Huse, da have de næste Dag offentligen kommet tilfammen paa Grunden; og saa med Uskyldighed lod see, at de

de havde ret til deris eget, og at deris Ræt til at komme tilfammen og dyrke Gud er ikke forfalden til nogen. Saa at naar bevæbnede Mænd ere komne til at adsprede dem, da var det dem umueligt saa at giøre, uden de havde ihjelslaget en hver af dem; thi de stode saa nær tilfammen, at ingen kunde komme dem til at vige, til de med Vold vare slæbede derfra: Saa at naar deris Modstanderis Onskab kom dem til at tage Skovler, og kaste Skarn paa dem, da bleve de dog staaende uryggeligen, og vare villige, om Herren saa skulde tilstæde, at have der været levendis begravne, vidnende for Hans Sandhed. Som denne Taalmodige, og dog Frimodige Lidelsis Maade, gjorde disse Forfølgeris Verk heel tungt og besværligt for dem; saa de Lidendis Trofasthed og Standhaftighed, giørende ingen Modstand, og brugende ingen Vaaben at forsvare sig selv, eller søgende ingen Leylighed til at hevne sig, hemmeligen slog deris Forfølgere i Hiertet, og gjorde det at deris Vogne-Hjul drev an svarligen. Saaledis efter mange og mange slags Lidelser taalmodeligen baarne, hvilke at opregne vilde af sig selv fylde en Bog, som med Tiden maa komme til Ljuset, (thi vi have dem antegnede) en *Negativ Frihed* er erhholdet, saa at vi nu omstunder nesten allevegne komme tilfammen uden Forhindring af Övrigheden. Men tvert imod, de fleeste *Protestanter*, naar de ikke have Övrighedens Tilladelse, komme tilfammen alleniste hemmeligen, og skiule deris Vidnisbyrd; og derfom de blive udfundne, og der er nogen Anledning til at undkomme med Vold (eller at ôdelegge dem, som finde dem ud) da vil de giøre det; hvorved de miste deris Lidelsers Herlighed, i det de ikke beviise sig som de uskyldige Christi Efterfølgere, ikke havende noget Vidne om deris Uskadelighed i deris Forfølgeris Hierter; og deris Grumhed, ved saadan Modstand, er meere anhidset imod dem. Angaaende denne sidste Part, om at imodstaa dem som dennem forfølge, da kand de ikke viise noget Christi,

Christi, eller Hans Apostlers Befalning eller Exempel.

Modfig.

Men angaaende den første Part, for at fly, og at forsamle hemmeligen, og ikke offentligen vidne for Sandhed, da forebringe de gemeenligen disse Christi Ord, *Mat. x. 23. Naar de forfølge eder i denne Stad, da flyer til en anden.* Og *Job. xx. 19. At Disciplerne vare samlede af Frygt for Jøderne.* Og *Giern. ix. 25. At Disciplene toge Paulum om Natten, og fik ham over Muren, og vandt ham ned i en Kurv.*

Svar.

Til alt dette svarer jeg, Først, Angaaende Christi Ord, da er det et Spørgsmaal, om det havde nogen viidere henfende, end til det særdelis Ærinde, med hvilket Hand sendte dem til Jøderne; ja, Slutningen paa Hans Ord siunis at viise dette klarligen, *Thi I skal ikke faae Ende paa Israels Stæder, førend Menniskens Søn kommer.* Nu en særdelis Gierning eller Befalning, paa en besynderlig Tid, kand ikke anbringis, og vil ikke tiene for et Exempel til nogen, paa denne Tid, til at skye Christi Kaars. Men i fald at dette Bud strekker sig viidere, det maa saaledis forstaaes, og alleniste brugis, efter som Aanden giver Frihed; ellers skulle intet Menneske, som kunde flye, liide Forfølgelse. Hvor kom det da, at Apostlerne Johannes og Pæder ikke flydde den første gang de vare forfulgte i Jerusalem? Men tvert imod, neste Dag, efterat de vare frisette af Raadet, prædikede dristeligen til Folket. Men mange ere alt for meget geneigne til at strekke saadanne Ord, til Selv-Forvarlighed og Tryghed, og derfor have stor Aarsag at frygte, naar de forklare dem at de skye at vidne for Christo, af Frygt for at skade sig selv, at de ikke tage feil derudi. Anlangende at Disciplerne vare hemmeligen tilsammen, da have vi alleniste en Historie om hvad var giordt, hvilket ikke er nok til at giøre os et Exempel deraf for os at efterfølge; og Menniskens Tilbøyelighed at efterfølge dem i det (hvilket vi ikke viide, om det var ikke en Svaghed i dem) og ikke i andre Ting, som

At flye i
Forfølgens
Tid ikke
tilladt.

ere

ere tvert derimod, viiser, at det ikke er af en sand Nidkierhed til at være disse Disciple liig, men en Kierlighed til at redde sig selv, der driver dem dertil. *Omsider*, at *Paulus* var udladt af *Damascus*, da var det en besynderlig Sag, og uden Tvivl skeede ved en besynderlig Guds Tilladelse, som havde beskikket ham at være Hans Evangelii dyrebare Tienere og Redskab, og derfor, i sin Viisdom, behagede at til intet giøre *Jôdernes* ugudelige Raad. Men vore Modstandere have intet saadant Paaskud for deris *Flugt*, hvis *Flugt* kommer af en Selv-Redning, og ikke af en Umiddelbar Aabenbarelse. Og at *Paulus* ikke gjorde dette til en Regel eller Exempel, seeris, i det hand paa en anden Tid, endskiönt imod hans Venners Overtalelse, og atskillige Forsagn om hans tilkommende Liidelser, ikke vilde fraraadis at gaa op til *Jerusalem*, hvilket efter fôrommeldte Regel hand burde have gjort.

Endeligen, til Slutning, Ære være Gud, og vor Herre Jesu Christo, som nu disse *Fem og Tyve Aar*, siden vi vare kiendte at være et Folk atskildt fra andre, har forundt os denne Naade, troligen at lide for Hans *Navn*, uden at flye fra eller skye Kaarsæt; og hvad Frihed vi nu nyde, er formedelst Hans Barmhertighed, og ikke ved nogen udvortis Gierning eller voris egen Forhvervning, men det er Hand, som har virket paa vore Modstanderis Hierter. Ikke heller var det nogen udvortis Interessé, der forhvervede os det, men voris Uskyldigheds Vidnisbyrd i voris Övrigheds Hierter: Thi Gud har hidindtil opholdet os i *Jesu taalmodige Lidelse*, at vi ikke have forspildt vor Sag med at forfølge nogen, hvilket faa, om nogen, Christne, der jeg af veed, kand sige. Nu imod denne voris færdelis uskyldige Christne Sag, have voris Arrige Fiender intet at sige, uden dette, at dersom vi havde Magt, da vilde vi giøre ligesaa. Dette er et stykke af uriimelig Ondskab, og en Frihed de tage sig at dømme om tilkommende Ting, som de ikke have ved Umiddelbar Aabenbarelse;

relse ; og i Sandhed det er den høyeste Grad af Ondskabs Slutning, at sige, at Folk vilde giøre tvert imod deris *Lærdoms offentlige Bekiendelse*, om de kunde, som hidindtil ikke have givet nogen Aarsag der- til af deris Væsen og Omgængelse, hvorudi de alle- miste dømme andre af sig selv : Saadanne Gietninger kand ikke stort skade os, imens vi ere Uskyldige. Og derfom vi nogentid blive skyldige udi *Forfølgelse*, i at tvinge andre til vor Vey ved Legemlig Straf, da lad os holdis for de største *Hyklere*, og lad ingen spare at *forfølge* os. *Amen, siger min Siel.*

Den Femtende Fremfættelse.

Om HILSENER og TIDS-FORDRIV, &c.

Ephes. 5.

11.

1 Pet. 1. 14.

Joh. 5. 44.

Jer. 10. 3.

Giern. 10.

26.

Mat. 15. 13.

Col. 2. 8.

Saaſom den fornemſte Ende paa al Religion er, at frelſe Mennisken fra denne Verdens Aand og forſenge- lige Omgængelse, og at ledsage til indvortis Samfund med Gud, for hvilken, derſom vi frygte altid, da holdis vi at være Salige ; derfor bør alle dens forſen- gelige Skikke og Moder, baade i Ord og Gierning, at forkaſtis og forſagis af dem, ſom komme til denne Frygt ; ſaaſom at tage Hatten af for et Menniſke, at Bukke og Bøye Legemet, og ſaadanne andre ſlags Hilſener, med alle de Daarlige og Vrangdyrkelige Nøder og Geberder, ſom dertil høre ; hvilket altsam- men Mōnnisken har paafundet i ſin vanſlegtige Stand, til at underbolde ſin Hoffærdighed i denne Verdens forſengelige Statz og Herlighed : ſom ogſaa de unyttige Comoedier og Skueſpil, løſe Tids-Fordrive, Spil og Leeg, ſom ere paafundne til at henſlide den dyrebare Tid, og bortvende Sindet fra Guds Vidne i Hiertet, og fra Hans Frygtis levende Sands, og fra Evange- lii Aand, hvorefter de Chriſtne bør at være danne- de, og hvilken leeder til Ærbarhed, Skikkelighed og Herrens Frygt ; i hvilken om vi forblive, da for- nemmis Guds Aand at være med os i de Handteringer, ſom vi fornødentligen forrette til at forſørge det udvor- tis Menniſke.

§. I.

§. I. **S** SAASOM jeg hidindtil haver handlet om Religionens Principia, baade angaaende *Lærdom* og *Dyrkelse*; da skal jeg nu tale om nogle *Gierninger*, som flyder deraf, i de *Vidne*, som Gud paa denne *Tid* haver opvagt, at bære *Vidnisbyrd* for *Hans Sandhed*. Det er dennem ikke til *liden Berømmelse*, (troer jeg vel) iblant de *Ædru* og *Fornuftige*, at i *Almindelighed* (endog efter *deris Modstanderis Bekiendelse*) de befindis at være fri fra de *Vederstyggeligheder*, som ere iblant andre *Bekiendere*, saadanne som *Sværgen*, *Drukkenskab*, *Dobblen*, *Horerie*, &c, og at gemeenligen at komme iblant dette *Folk* virker naturligen saadan en *Forandring*, at mange *Udydige* og *Forfængelige* *Personer* have været befundne, efterat de ere komne til denne *Sandhed*, at være blevne *Dydige* og *Ædruelige*; og mange *Løse*, *Letfindige* og *Daarlige*, at være blevne *Ærbare* og *Adstadiige*, som vore *Modstandere* ikke tør negte: * Dog at dem ikke skal mangle noget til voris *Forringelse*, da skamme de sig ikke at beskylde os for de *Ting*, hvilke, naar de findis iblant dem selv, høyligen berømmis; saaledis kalde de voris *Ærbarhed*, *Suurseenbed*; voris *Alvorlighed*, *Melancholi*; voris *Tausbed*, *Forstyrrelse*. De som have været *Udydige* og *Ugudelige* iblant dem tilforn, og efterat de ved *deris Komme* iblant os have forladt *deris ugudelige Væsen*, da paa det de ikke skulle berømme voris *Bekiendelsis Sandhed*, da sige de; at som de tilforn vare *ugudelige*, da ere de nu blevne verre, i det de ere blevne *Hykelske* og *Aandeligen Hofferdige*. Derfom nogen tilforn iblant dem har været *ryggeløs*, og *fordøyelig*, og, ved at komme til *Sandhed* iblant os, ere blevne *sparfomme* og *sluttige*, da beskylde de dem for *Gierighed*: Og der-

L 1

som

* Paa denne Maade pleyede *Papisterne* at laste paa *Valdensernis* *Skikkelighed*, om hvilke *Reinerus*, en *Papistisk* *Skribenter* saaledis taler: Men denne *Seft* af *Leonister* have et stort *Sandheds* *Skin*; i det de leve retferdeligen for *Mennifken*, og troer alle *Ting* vel om *Gud*; og alle *Artikle*, som indeholdis i *Troen*; alleniste de bespaarte og hade den *Romerske Kirke*.

som nogen *Berømmelig* iblant dem for *Alvorlighed*, *Gudfrygtighed*, og *Guds Kundskab*, komme iblant os, da ville de sige, at de vare altid geneigne til *Melancholi* og *Entbusiasteri*; dog tilforn, mens de vare iblant dem, det var ikke holdet enten for *Melancholi* eller *Entbusiasteri*, i en ond Meening, men for *Christen Ærbarhed* og *Gudommelig Aabenbarelse*. Voris *Frimodighed* og *Christne Lidelse*, kalde de *Stivnakkenhed* og *Motvillighed*; dog halv parten saa meget, om iblant dem selv, skulle holdis for *Christen Mandighed* og *Ædelhed*. Og endskiønt de saaledis, formedelft deris Avind, stræbe at forvende alt det os angaar, holdende disse Ting for Laster i os, som i dem selv kaldis Dyder; saa har dog Sandheds Kraft ofte tvunget dem til at giøre denne Bekiendelse, *At vi i Almindelighed ere et reent og ærligt Folk, i udvortis Omgienget*.

Men dette, sige de, er ikkun en Politiske Trek til at forplante vort Kæteri.

Men det er saadan Politi, siger jeg, som Christen og Hans Apostler brugte, og alle gode Christne bør at giøre; ja, saa vidt har Sandhed taget overhaand, ved dens Bekienderis Reenhed, at dersom een, der kaldis en *Quæker*, gjør ikkun det, som er gemeent iblant dem, som at *lee*, at *skiemte*, at være *lystig*, at *bryde Løfte*, at være *hastig*, eller blive *vred*, da sige de strax, *O dette er imod eders Bekiendelse!* Ligesom at giøre det var ikke imod deris; hvorudi, endskiønt de sige Sandhed, dog tabe de deris egen Sag. Men dersom de kand finde nogen, under vort Navn, i nogen af disse Forfeelser, som iblant dem selv ere gemeene, (og hvo kand tenke, at iblant saa mange Tusinde der ikke skulle findis nogen Klinte, saasom iblant de Tolv Apostle en var en Dievel?) O hvor vil de bebreyde os, og giøre et større Væsen af en *Quækers* Forfeelse, end af Hundrede iblant dem selv.

§. II. Men der ere nogle særdelis Ting, som vore Modstandere meest beslutte sig paa at forsvare for Lovlige og blive ved udi, som ikke ugestændige med

med den Christne Religion, hvilke vi have fundet at være os ulovlige, og have været af Herren befalede dem at aflegge; enddog det samme har forarsaget os store Lidelser og Trengsler, og forhvervet os stor Had og Avind af Verden. Og fordi disse Tings Natur er saadan, at de strax atskille os fra andre, og giøre os bekendte, saa at vi ikke kand skiule os selv fra nogen, uden vi ere utro til vort Vidnisbyrd; da har voris Kaars og Modgang derover været dis vanskeligere og tyngere, som herefter skal viidere kundgiøris. Disse haver jeg korteligen befatted i denne Fremsettelse; men meere vitløfteligen uddeelt i disse Sex efterfølgende Fremsettelse.

I. *At det er ikke lovligt, at give Mennisker saadanne flatterende Tuler, som Eders Hellighed, Eders Majestæt, Eders Høyhed, Eders Naade, Eders Excellence, Eders Velbyrdighed, &c. eller bruge den flatterende Maade at tale med, som gemeenligen kaldis* [COMPLEMENTER.] Flatterende Titler.

II. *At det er ikke lovligt for Christne at Knæle, eller falde ned for noget Menniske, eller bøye Legemet, eller blotte Hovedet for dem.* Hat og Knæ.

III. *At det ikke er lovligt for en Christen at bruge Overdaadighed i Klæde-Dragt, som er af ingen Nytte, uden til Prydelse og Forsængelighed.* Klæde-Dragt.

IV. *At det ikke er lovligt at bruge Dobbelt, Spil, Tids-Fordriv, og iblant andre Ting Comoedier iblant Christne, under det Navn Forlystelse, hvilket ikke riimer sig med Christen Taushed, Ærbarhed, og Ædruelighed: Thi at Lee, at Leege, at Spille, at Skiemte, at Giekke sig, at Snakke forfængeligen, &c. er ikke Christen Frihed, eller Uskyldig Lystighed.* Dobbelt.

V. *At det er ikke lovligt for Christne at sværge under Evangelio, ikke alleniste forfængeligen, og i deris gemeene Omgængelse, hvilket ogsaa var forbuden under Mosis Low, men ogsaa i Rettergang, og for Ævrigbeden.* Sværgen.

VI. *At det ikke er lovligt for Christne at imodstaa Fegten. Ont, eller at Fegte og Stride i nogen Sag.* Fegten.

Værdigheds
og Fortrins
Grader til-
lædis.

Optugtelse
gior Forskiel

Førend jeg begynder at handle disse Stykker i Særdelighed, da skal jeg først fremsette nogle almindelige Betenkninger, at forekomme al Misforstand; og siden tillegge nogle almindelige Betenkninger, som lige meget angaar dem alle. Jeg vilde ikke have nogen skulle tænke, at vi hermed have i Sinde at nedbryde den indbyrdis Relation, som enten er imellem *øvrigheden* og *Underfatter*, *Hosbond* og *Tienere*, *Forældre* og *Børn*; ney, aldelis ikke: Vi skal bevise, at voris Lærdom herudi har ingen saadan henfende, og at disse Naturlige Relationer ere heller bedre bestyrkede, end i det ringeste opløste. *Derneft*, Lad ingen dømme, at af voris Meening herudi, endeligen vil følge en Fornødenhed af *Liigelighed*, eller at alle Mennsker skulle have alting *tifellis*. Voris Lærdom efterlader et hvert Menniske til at nyde det fredeligen, som enten hans egen Duelighed, eller hans Forældre, have forhyveret hannem; alleniste hand er derved underviist at bruge det retteligen, baade sig selv, og sine Brødre til beste; og alt til Guds Ære: Hvorudi ogsaa hans Gierninger bør være af *fri Hue*, og ikke *tvungne*. Og viidere, vi sige ikke herved, at intet Menniske maa bruge Skabelsen meere eller mindre, end en anden: Thi vi viide, at som det har behaget Gud at uddeele atskilligen, til somme meere, og til somme mindre, saaledis maa de og bruge det. De atskillige Stænder, udi hvilke Menniskene ere satte, tillige med deris Optugtelse, som dem anstaar, viiser dette nokfommeligen: *Tieneren* er ikke paa samme Maade optugted, som *Hosbonden*; ikke *Bonden*, som *Land-Herren*; ikke den *Rige*, som den *Fattige*; ey heller *Førsten*, som den *Gemeene Mand*. Nu, endskiønt det ikke er lovligt for nogen, i hvor stor Overflødighed de og have, og i hvad deris Optugtelse endog monne være, til at bruge det, som er aldeelis overdaadigt: Dog saasom deris Optugtelse har vennet dem dertil, og deris Evne tilstæder dem dette, uden at være Overdaadige, da maa de bruge bedre Ting i deris Slag, end de, hvis Optugtelse har hverken vennet dem

dem til saadanne Ting, eller deris Formue strekke sig dertil. Thi det er upaatvifseligt, at alt det som *Skabellen* giver af sig, er til Menniskens Brug, og en maadelig Brug deraf er lovlig; dog *per accidens* ^{Lovlig og ulovlig Skabellens Brug.} kand de blive ulovlige til somme, og ikke til andre. Som for Exempel, den som formedelst sin Stand og Optugtelse har været vandt til at æde *Kiød* og drikke *Vin*, og at klædis med den *finest Uld*, derfom hans Indkomst vil tilstæde det, og hand bruger det hverken Overdaadeligen, eller Umaadeligen, da maa hand vel giøre det; og maaskee, derfom hand skulle venne sig til at fôdis og klædis, som de Fattige, da skulle det være hans Legemis Sundhed skadeligt, og intet gavne hans Siel. Men derfom et Menniske, hvis Formue og Optugtelse har vandt hannem baade til *grovere Føde* og *Klæde*, skulle strekke sig over sin Evne, eller Vane, til sine Børns og Families aabenbar Skade, da ville det uden Tvivl være hannem ulovligt, at fôdis og klædis som en anden, i hvilken det er lovligt; thi den anden kand være ligesaa afholdig, og have fornegted sig selv ligesaa meget, i at komme ned til det, som denne stræber at komme op til, som hand, i at være villig at blive lige med ham, strekker sig over sin Evne, og hvad hand haver været vandt til. Det er derfor raadeligst for dem, som have Overflôdighed, at tage sig vel vare, at de bruge det med Maadelighed, og skye al Overdaadighed; værende villige, saa vidt som de kand, at hielpe dem i deris Trang, til hvilke Guds Forsiun haver uddeelt en mindre Deel. *Lad en Broder af bôyere Stand glæde sig, i det at hand er for-* ^{De Rige at hielpe de Nodtorstige} *nedret, og saadanne som Gud kalder i en nedrig Stand, være fornôyede med deris Tilstand, ikke misundende disse Brôdre, som have større Overflôdighed, viidende, at de have annammet overflôdeligen, angaaende det indvortis Menniske; hvilket bør fornemmeligen at agtis. Og derfor lad dem vare sig for saadan en Fristelse, som at bruge deris Kald til et Middel at blive Rûgere, viidende, at de have dette meere end de Rûge og Ædle, som ere kallede, at Sandhed ikke*

i nogen Maade forringer dem, ja, end ikke i Verdens Öyen, som den giør de Rige; men at de heller derved ere meere ophöyede, i det hvad det Indvortis og Aandelige de Helligis Samfund angaar, de blive Brödre og Camerader med de Störste og Rii-geste; og i denne henseende, *Lad den af ring Stand glæde sig, at hand er opböyet.*

Efter disse Tings Fremfættelse, vilde jeg alvorli-gen adspørge alle dem, som i Sandhed ville være *Christne*, ikke alleniste i *Navn*, men ogsaa i *Natur*; Om det ikke var at ønske, og ikke vilde meget tiene *Christendommen* til Berømmelse, og til at Forfremme Christi Liv og Kraft, derlom alle *overflödige Ære-Tuler*; *Overdaadighed og ödselhed i Föde og Klæde, i Leeg, og Spil, og Löyer* var aflagt og sat til Side? Og om de, som aflegge dem, ere ikke, i det at de faaledis giøre, meere liige Christi Discipler og Hans Apostler, og ere derudi nærmere deris Exempel, end de som dem bruge? Om at aflegge dem vilde hindre nogen fra at være gode Christne? Eller om Christne gjorde ikke bedre i at aflegge, end at bruge dem? Visseligen de *Ædrue* og *Alvorlige* iblant alle slags vil sige, *Ja*. Derfor da de, som aflegge dem, og holde dem usømmelige for Christne ere ikke at laste, men heller at berømme derfor: Fordi de i Lærdom og Gierning virkeligen forfremme det, som andre bekiende sig at ønske; men kand aldrig udrette, saa længe de holde deris Brug at være lovlig. Og Gud haver giordt det kundbar i denne Tid, at ved det at Hand haver fört til Liuset disse Tings Ondskab, og leedslaget sine Vidne udaf dem, og til at bære Vidne imod dem, Hand har bragt til Veye i mange saadan virkelig *Selv-Fornægtelse* og *Afhold* fra denne Verdens *Kierlighed* og *Omhyggelighed*, som dog dagligen omgaais i Verden (men indvortis Frelst derudaf) baade i *Egte-stand*, og anden deris lovlig Handtering, hvilket somme have tenkt at kunde alleniste erholdis af dem, som vare indelukte i *Kloster* og *Nunnerier*. Saa vidt i Almindelighed.

§. III. Anlangende det første, da sige vi fladeligen, At det er ikke lovligt for Christne enten at give eller annamme disse Ære-Titler, som, *Eders Hellighed, Eders Majestæt, Eders Høyhed, Eders Excellence, &c.*

Titler.

Først, Fordi disse Titler ere ingen Part af den Lydighed, som vi ere øvrigheden pligtige; og at give dem dennem hverken formeerer, eller formindsker den Underdanighed vi ere dem skyldige, hvilket bestaar i at adlyde deris gode og lovlige Befalninger, ikke i Titler og Flatteringer.

For det Andet, Vi finde ikke, at saadanne Titler vare brugte i Skriften, enten under *Lowen*, eller *Evangelio*: Men i at tale til Konger, Førster og Her-
 rer, de brugte alleniste et enkelt Navn, som *O Konge!* og det uden nogen viidløstligere Title, uden maa-
 fkee Personens Navn, som *O Kong Agrippa, &c.*

Under Low-
en og Evan-
gelio.

For det Tredie, Det legger de Christne alt for ofte under en Fornødenhed at *Lyve*; fordi de Personer, som holde disse Titler, enten ved Valg eller Arv, ofte befindis at have intet aldelis i dem, som kand fortjene dem, eller svare dertil: Som somme, til hvilke sigis, *Eders Excellence*, har intet Ypperligt og Berømmeligt i dem; og den, som kaldis, *Eders Naade*, er ofte en Fiende til *Naaden*; og den som kaldis, *Eders Ærværdighed*, er aabenbarligen *Uværdig* og *Uædel*. Jeg undris, hvad Menniskis Low eller Paabud burde at forpligte mig, til at tale Løgn, og kalde *Godt, Ondt*; og *Ondt, Godt*? Jeg maatte gjerne viide, hvad Menniskens Low kand derudi beskytte mig fra Guds retfærdige Dom, der vil kalde mig til Regnskab for hvert unyttigt Ord? Og at *Lyve* er en større Synd. I Sandhed Christne skulle skamme sig, at have saadanne Lowe iblant sig, som skinbærligen imodfige Guds Low.

Løgnagtige
Titler.Konge breve
forpligte
ingen til
Løgn.

Modfig:

Skulde nogen sige, *Vi bør af Kierlighed slutte, at de have disse Dyder, fordi Kongen har givet dem disse Titler, eller at de have taget dem af saadanne, som fortiente dem.*

Jeg svarer, *Kierlighed* borttager ikke *Kundskab*: Jeg er ikke forpligtet af *Kierlighed*, enten at tro eller tale *Løgn*. Nu det er jo vitterligt, og kand ikke negtis af nogen, at disse *Dyder* ikke findis i mange *Personer*, som i deris *Titler* udfigis; ikke heller viile de tilstæde at kalde andre *saaledis*, i hvilke disse *Dyder* findis, uden dette er dennem skienket af *Konger* og *Førster*. Saa at de som ere i *Sandhed* *Dydefulde*, maa ikke kaldis efter deris *Dyder*, fordi de ikke have *Forlov* dertil af denne *Verdens Herrer*; og de som ikke have dem, bør *saaledis* at kaldis, fordi de have erholdet et *Konge-brev* derpaa: Og alt dette giøre de, som udgive sig for at være *Hans Efterfølgere*, som befalede sine *Disciple*, *Ikke at kaldis af Mennesken, Mester*; og lod dem forstaa, at *saadanne kunde ikke tro, som annammede Ære af hinanden, og søgte ikke den Ære, som alleniste kommer fra Gud*. Dette er saa klart, til dem som ville være *sande Christne*, at der giøris ingen *Paafølgelser* fornøden.

Eders Hellighed, Eders Naade, &c.

For det *Fierde*, Angaaende disse *Titler* af *Helligbed*, *Eminentz* og *Excellentz*, som brugis iblant *Papisterne* til *Paven* og *Cardinalerne*, &c. og *Naade*, *Høy-Ærværdighed* og *Velbyrdighed*, som brugis iblant det *Protestantiske Clericie*, da er det en *Guds-bespaatelig Vanbrug*. Thi dersom de bruge *Helligbed* og *Naade*, fordi disse *Ting* bør at være i en *Pave*, eller i en *Biskop*, hvor komme de til at tilegne sig selv dette i *Befynderlighed*? Bør ikke *Helligbed* og *Naade* være i en hver *Christen*? Og *saaledis* en hver *Christen* skulle sige, *Eders Helligbed*, og *Eders Naade*, til hinanden. *Derneft*, hvorledis kand de med nogen *Rettighed* kreve meere *Titler*, end var givet og annammet af *Apostlerne* og de *Første Christne*, hvis *Efterfølgere* de sige sig at være, og som deris *Efterfølgere* (og ikke *anderledis*) holde de sig for at være denne *Ære værdige*, som de søge? Nu dersom de hverken søgte, annammede, eller tilstedde *saadanne Ære-Titler*, hvordan kom da disse dertil? Dersom de

de vil anderledis stadfeste, da lad dem beviise det, om de kand : Vi finde intet saadant i Skriften. De Christne tiltaledede Apostlerne uden nogen saadan Nevnelse ; de sagde ikke, *Maa det behage Eders Naade, Eders Hellighed, Eders Velbyrdighed, Eders Ærværdighed* ; ikke heller sagde de, *Min Herre Peder*, eller *Min Herre Paul* ; ikke engang *Magister Peder*, eller *Magister Paul* ; eller *Døctør Peder*, eller *Døctør Paul* ; men slet og ret *Peder* og *Paul* ; og det ikke alleniste i Skriften, men nogle Hundrede Aar efter : Saa at dette viis sig klarligen at være en Frugt af Affaldet. Thi dersom disse *Titler* reiser sig enten af disse Personers *Embeder* eller *Værdighed*, da kand det ikke negtis, at Apostlerne fortiente dem bedre, end nogen af dem, som nu staae derefter. Vist er det, at Apostlerne havde *Helligheden, Naaden*, og *Excellentzen* ; og fordi de vare *Hellige, Ypperlige*, og *Naadefulde*, da hverken brugte de, eller tilstedde saadanne *Titler* : Men disse, som hverken have *Hellighed, Ypperlighed*, eller *Naade*, ville endeligen være saa kallede, til at fornøye deris Hofferdige og Ærgierige Sind, hvilket er et udførligt Kiendemerke paa deris *Hykleri*.

Hyklers sat.
tis Titler.

For det *Femte*, Angaaende den Titel af *Majestæt*, som gemeenligen givis til Konger, da finder vi det ikke given nogen af dem i Skriften ; men at det i Besynderlighed er givet Gud, som i *Krón. xxix. 11. Job. xxxvii. 22. Psalm. xxi. 5. og xxix. 4. og xlv. 3. og cxiii. 1. og cxvi. 6. Esa. ii. 10. og xxiv. 14. og xxvi. 10. Heb. i. 3. 2 Pet. i. 16. og mange fleere Stæder*. Heraf siger Judas, vers 25. *Den allene vise Gud, vor Frelser, være Ære og Majestæt, &c. ikke til Mennisker*. Vi finder i Skriften den Hofmodige Konge *Nebuchadnezzar* tagende denne Titel til sig selv, *Dan. iv. 30.* som da var svarligen straffet, ved den hastige Plage, som hannem overfaldt. Derfor i alle de Navne, som vare givne Konger i det *Gamle Testamente*, da findis ikke dette, ey heller i det *Nye*. *Paulus* var heel høvlig imod *Agrippas*, dog giver hand

Ecclef. Hist.
lib. 4 p. 445
Eders Ma-
jeftet brug-
tes ikke ;
hvorledis
merket i
1560.

hand ham ikke nogen faadan *Titel*. Ikke heller var denne *Titel* brugt iblant de *Christne* i de Første Tider. Hvorfor *Kirke-Historien* om Reformationen i *Frankerige*, formeldende Herren af *Rocheforts* Tale, i de store Stændernis Mode af *Frankerige*, holdet under *Carl* den Niende, Anno 1560, siger, At denne Tale var merkelig, i det hand ikke brugte det Ord [Majeftet] som *Flatterere* have paafundet faa Aar siden. Og dog tog denne Author ikke i Agt, hvorledis hans Mestere *Calvinus* brugte denne *Flatterende Titel* til *Francis* den Første, Konge af *Frankerige*; og ikke allenifte det, men kalder ham den *Aller-Christeligste Konge*, i *Epistelen* til sine *Indstiftelser*; enddog ved det at hand dagligen forfuldte de *Reformerte*, det var aabenbart, at hand var langt fra faadan een, endog efter *Calvini* eget Tykke. Sandelig at bruge faadanne forfængelige *Titler*, optenkte og indbragte af *Anti-Christen*, tiende intet andet til, end at beskiemme *Reformationen*, og at vilse at der endda vare mange Ting ureformerede.

Det Storag-
tige Sind
ølsker Titler.

Omsider, Alle disse *Titler* og flig *Ære-Stiil* bør at forskydis af *Christne*; fordi de bør at søge den *Ære* som kommer heroven til, og ikke den *Ære* som er fra neden: Men disse *Titler* ere ikke den *Ære*, som kommer heroven, men heneden til. Thi vi viide vel nok, hvor vindskibelige og duelige Menniskene ere, at forhverve disse Ting, og hvo de ere som søge efter dem; nemlig, det *Hoffærdige*, *Storagtige*, *Høymodige*, *Ærgierige Sind*. See, om det er den ydmyge, uskyldige og sagtmødige *Christi Aand*, der er begierlig efter denne *Ære*? Er det den *Aand*, som maa være uden nogen *Anseelse* i denne *Verden*, som har sin *Omgjængelse* i *Himmelen*, som haver *Samsund med Guds Børn*? Er det den *Aand*, siger jeg, som elsker den *Ære*, som søger efter den *Ære*, som forsvarer og opholder den *Ære*, som skiender, stormer, og raser, naar den *Ære* negtis? Eller er det ikke heller den storagtige, hoffærdige *Lucifers Aand*, denne *Verdens Første*, hand som forðum begierede og søgte efter denne

Lucifers
Aand.

denne

denne Ære, og vilde ingenlunde blive i den Lave og nedrige Stand? Og saaledis er alle hans Børn befætte med den samme Stormodige Aand, søgende og begierende *Ære-Titler*, som dennem ikke tilhøre. Thi lader os examinere, * *Hvo de ere, som i Sandhed ere Ærværdige?* Er det ikke den *Reisfærdige*? Er det ikke den *Hellige*? Er det ikke den *Ydmyge* og *Sagtmodige*? Og er ikke disse de, som bør at *æris* iblant *Christne*? Og af disse kand der jo være fattige Mænd, Arbeids Folk, og stakkels Fiskere. Og dersom det har sig saa, hvor kommer det at *Ære-Titler* ikke givis saadanne? Men hvo ere de, som gemeenligen antage og søge denne Ære? Ere de ikke Rige, saadanne som have Overflødighed af Jordiske Ting, som ere lige den Rige Bunde, saadanne som ere Hoffærdige og Ærgierige, saadanne som undertrykke de Fattige, saadanne som svemme i Vellyst og Forfængelighed, og al *Ondskabs Overflødighed*, saadanne som ere Landenis Plage og Vederstyggelighed? Ere ikke disse de, som holdis for Ærværdige, som søge og annamme disse *Ære-Titler*, som *Haman* Hoffærdige? Nu, er dette den Ære, som kommer fra Gud, eller den Ære heneden til? Ærer Gud dem, som dagligen vanære Hannem, og ere Hannem ulydige? Og dersom dette ikke er den Ære, som kommer fra Gud, men denne Verdens Ære, som denne Verdens Børn give og tage af hinanden; hvorledis kand Guds Børn, saadanne som ere sande Christne, give og tage den Ære iblant sig selv, uden at komme under Christi Dom, som siger, at *saadanne kand ikke tro*? Men viidere, dersom vi ansee Aarsagen, som ofteste forhverve Menniskene disse *Ære-Titler*, da findis der ikke en iblant Tusinde, som har erhholdet dem for nogen Christen Dyd; men

1 Sam. 2. 30.

* *Hieron.* i sin Epistel til *Celsus*, lader hende forstaa, At hun ikke skulle gaa nogen tilførn for hendis *Adejskab*, thi den Christne Religion tillader ikke Personers Anseelse; ey heller bør Folk at agtis, for deris udvortis Tilstand, men efter deris Sinds Stand, at agtis enten Ædle eller Uædle; den som ikke adlyder Synd, er Fri, den som er fæst i Dyd, er Ædel. *Læs Jacobi Epistel.*

men heller for faadanne Ting, som ere at laste iblant *Christne* : Som for Exempel ved *Kongers* og *Førsters* Gunst, forhvervet ved Flatteri, og ofte ved verre Midler : Ja, det som ofte iblant Menniskene holdis for Ærværdigt og Ædle, er *Fægten*, og saadan Martial Optog, som intet kand legge til en Christens Værdighed : Saa som intet vilde være ønskeligere, end at der var aldelis ingen *Fægten* iblant Christne ; og saa vidt som det er iblant dem, viis, at de ikke ere rette Christne. Og *Jacob* siger us, At *Fægten* eller *Krig* kommer af Menniskens Lyster ; saa at det var bedre for Christne, ved *Guds Aands Sværd*, at fægte imod deris Lyster, end ved deris Lyster Krefter, at ødelegge hinanden. I hvad Ære nogen haver fordum erholdet derved, under *Lowen*, vi finde under *Evangelio* de Christne berømmende for at *Lide*, og ikke for at *Fægte* ; ikke heller brugte nogen af Christi Discipler udvortis Magt ved Sværdet, uden een, der afhug *Malchus's* Öre ; for hvilket hand ikke bekom nogen Ære-Titel, men en tilbörlig Lastelse. Omfider, dersom vi merke enten denne *Æris Natur*, dens *Aarsag*, *Maaden* hvorpaa den erholdis, eller med hvad *Vilkaar* den er given, da kand den ikke brugis af dem, som ville være gode *Christne*.

§. IV. Nu foruden disse almindelige *Ære-Titler*, hvad stor Misbrug har ikke indfneget sig, iblant dem som kaldis *Christne*, i at bruge *Complimenter*, hvorudi ikke Tienere til Hofbønder, eller andre, i henseende til nogen saadan Relation, siger eller skriver ofte til hinanden, *Eders Ydmyge Tienere*, *Eders Lydigste*, *Beredvilligste Tienere*, &c. Saadan slem Vane har, til Sielens store Skade, vendt Christne til at Lyve ; og at bruge Løgn, holdis nu omstunder for Høflighed. O forskrekkelig Affald ! Thi intet er vissere, end at disse *Complimenters* Brug befatter ikke noget Forsæt af Tieniste, ikke heller ere der mange saadanne Daarer at tro det ; thi dersom vi skulle prøve dem, om de meene alvorligen hvad de sige,

da

da skulde de vel tænke, at mand var uhøflig imod dem; og vilde vel lade os viide, at de gav os ikkun Ord, og intet viidere. Det er underligt, at de som foregive, at *Skriften* er deris Regel, skulde ikke skamme sig ved at bruge saadanne Ting; saasom *Elibu*, der ikke havde Bibelen, kunde ved det *indvortis Lius* (hvilke disse holde for en ringe Ting) sige, *Job. xxxii. 21, 22. Jeg vil nu ingen Person ansee, og jeg vil ikke bruge Titel til nogen. Thi jeg veed ikke at bruge Title: min Skabere maatte optage mig inden en liden Stund.* * En gammel Gudfrygtig Mand, i de Forrige Tider, underskrev sig til en Biskop, *Eders Ydmyge Tienere*; hvorudi jeg ikke tvivler, at hand jo var meere alvorlig, end vore gemeene *Complementmagere*; og dog var hand skarpeligen straffed derfor.

Men de gemeenligen imodfette, til at forsvare sig selv, at *Lucas* siger, *Berømmeligste Theophile*, og *Paulus*, *Ædelste Feste*.

Jeg svarer; Saasom *Lucas* skrev dette ved den *Ufeilbare Guds Aands* Tildrivelse, da tvifler jeg intet, at *Theophilus* jo fortienté det, som en der virkeligen var begavet med herlige Dyder: Og i denne Fald skal vi ikke fordømme dem, som det giøre efter samme Regel. Men det beviisfis ikke, at *Lucas* gav *Theophilo* denne Titel, som den, der kom ham til, enten ved hans Fader, eller ved noget Kongebrev hand havde erholdet fra nogen Jordiske Konge; eller at hand vilde have givet ham den, uden hand havde i Sandhed været *Ypperlig*: Og uden dette beviisfis, (som aldrig kand) da er herved intet frembragt os imod. Det samme kand sigis om dette *Pauli* til *Festum*, hvilken hand ikke vilde have kal-

Om den Titel Paul gav Festus.

* Denne Historie fortellis af *Casaubonus*, i hans Bog om *Sæder og Skikke*, p. 160. I disse sidste Tider, holdis den for at være uhøflig, som ikke enten til sin Undermand, eller Ligemand, vil underskrive sig selv *Tienere*. Men *Sulpitius Severus* var fordum skarpeligen straffet af *Paulinus*, Biskop af *Nola*, fordi hand i sin Epistel havde underskrevet sig selv hans *Tienere*, sigendis, *See til, at du ikke underskriver dig hans Tienere, som er din Broder; thi Flatteren er Synd, ikke et Ydmygheds Vidnisbyrd, at give den Ære til Mennesken, som alleene bor den ene Herre, Mestere, og GUD.*

det faaledis, derfom hand ikke havde været i Sandhed *Ædel*; som hand beviiste sig, i det at hand tilstedde ham at blive hørt i sin egen Sag, og vilde ikke tilståde *Jødernis* Bitterhed imod hannem; det var ikke formedelst nogen udvortis Titel *Festo* given, at hand faaledis kallede ham, ellers vilde hand have givet den samme Titel til hans Formand *Felix*, som havde samme Bestilling; men faasom hand var en Gierig Mand, da finde vi ikke, at hand giver ham nogen faadan *Stil*.

Det Enkel
Tal til Een
Person brn-
gis i Lati-
nen.

§. V. Det er ikke ubequemt paa dette Stæd, at tale noget om det *Enkelde Tals* Brug til en enkel Person, herom er ingen Tvistighed i det *Latinske*. Thi naar vi tale om Een, da bruge vi altid det *Pro-nomen* [TU,] og den som skulle giøre anderledis, vilde bryde den *Grammatiske* Regel. Thi hvad Barn, der har lærdt sine første Regler, veed ikke dette, at det er *Ugrammatisk* at sige [*vos amas, vos legis,*] talende til Een Person? Men Menniskens Hoffærdighed, der har fordervet mange Ting, forkaster ogsaa denne *Eensfoldige* Maade at tale med i vort Moders Maal. Thi som de ere opblæste af en forfengelig Tanke om sig selv, som det *Enkelde Tal* ikke var dem nok, saa ville de have at andre skulle tale til dem i det *Dobbelt*. Heraf *Lutherus*, i sine *Løyer*, laster og beskiemmer denne Maade at tale med, sigende, *Magister, vos es iratus*: Hvilken Fordervelse *Erasmus* tilfulde igiendriver i sin Bog om at skrive Breve: Hvorom ogsaa *James Howel*, i sit Brev til *Adelskabet* i *Engeland*, i Begyndelsen af hans *Franske og Engelske Dictionario*, merker, At baade i *Frankerige*, og andre Lande, det Ord [DU] brugtis i at tale til Een; men siden, da den *Romerske Republique* voxte til et *Keyser-dømme*, da begyndte de store til Hove at ophøye *Keyseren*, (som den der havde Magt til at begave andre med *Værdigbeder* og *Bestillinger*) brugende det Ord [I,] ja, og værede ham som en Gud med mange merkelige Tuler; hvorom vi læse i *Symmachi Epistler* til *Keyser Theodosius* og *Valentinianus*,

Hvorledis
det Ord [I]
kom til at
Enkel Per-
son.

nianus, hvor hand bruger denne Maade at tale med, Vestra Aeternitas, Eders Evighed; Vestrum Numen, Eders Gudommelighed; Vestra Serenitas, Eders Mildhed; Vestra Clementia, Eders Fromhed. Saa at det Ord [I] i det Dobbelt Tal, tillige med de andre Titler og Ære-Navne, siunis at have taget deris Oprindelse af Monarchiske Regimente; hvilke siden, efter baanden, ere komne ned til gemeene Personer.

Dette samme er bekræftet af Johannes Maresius, at det Franske Academi, i Fortalen til hans Clouis: Lad ingen forundre sig (siger hand) at dette Ord [DU] brugis i dette Verk, til Printzer og Princester; thi vi bruge det samme til Gud: Og det samme forðum brugtis til Alexander, Keyser, Keyserinder og Dronninger. Brugen af dette Ord [I,] naar der talis til Een Person, var indført ved stemme Menniskers Flatteringer i disse Tider, hvilke behagede at bruge det Dobbelt Tal til en Enkel Person, at hand maa indbilde sig selv alleene at være saa god, som mange andre i Ære og Værdighed; hvoraf det siden kom til Personer af mindre Stand og Vilkaar.

Om samme Handel taler ogsaa M. Godeau i sin Fortale til det Nye Testamentis Oversættelse: Jeg ville beller (siger hand) troligen holde ved Pauli udførlige Ord, end at følge vort Spraaags nette Stil; derfor bruger jeg altid denne Maade at nævne Gud i det Enkelte, og ikke i det Dobbelte Tal; og derfor siger jeg beller [DU,] end [I.] Jeg bekiender vel, at denne Verdens Höflighed og Moder udfordrer at Hand skulle æris paa den Maade; men det er ogsaa tvert imod sandt, at det Nye Testamentis Hoved-Spraak kommer ikke overeens med saadanne Noder og Höfligheder; saa at ikke een af disse mange gamle Oversættelser vi have, tager det i Agt. Lad ingen tro, at vi ikke give Gud Ære nok, i det vi kalde Ham ved det Ord [DU,] hvil-

Det Ord
[Du] en
stor Ære
til Een end
[I.]

See,

See, hvor klarligen disse Mænd vidne, at denne Maade at tale med, og disse forfængelige Titler, tage deris Udsprung fra disse sidste Tiders flemme Flatteri, og fra *Verdslige Mænds* Hoffærdighed, som have opfundet disse Nye Noder, at de derved kunde give hinanden Ære, under jeg veed ikke hvad Indbildning af Høflighed og Respect. Hvoraf mange, som nu holdis for Christne, ere blevne saa Halstarrige, i at berømme de Ugudeligste Mænd, og deris onde Sedvane, at *Evangelii Eenfoldighed* er ganske forliist; saa at at give Mænd og Ting deris egne Navne, er ikke alleniste kommen udaf Brug, men saa at giøre, holdis for Uhøfligt og Urimeligt, af saadanne *lekre øyen-Tienere*, som bruge denne Flatteren, og misbruge *Høfligheds* Navn. Ydermeere, at denne Maade at tale med kommer af et hoffærdigt og storagtigt Sind, lader sig see heraf, fordi Folk bruge gemeenligen det *Enkelde Tal* til *Betlere*, og til deris *Tienere*; ja, endog i deris *Bønner til Gud*. Saaledis vil den *øvrig* tale til sin *Nedrige*, og vil dog ikke lide, at den *Nedrige* taler saa til ham, holdende det sig for en Spot. Saa har Menniskens Hoffærdighed giordt *Gud* og *Betleren* lige i Titel. Jeg haaber, jeg har ikke fornøden at bruge Argumenter, at overbevise dem, som forstaa et Spraags Egenskab, at vi bør at bruge det *Enkel Tal*, naar vi tale til Een; hvilket er Skriftens algemeene Maade, som ogsaa de fleeste Fortolkere det oversette. Saa som derfor vi ere forfikkrede, at denne Maade at tiltale Folk i det *Dobbelte Tal* kommer af Hoffærdighed, saavelsom at det er i sig selv en *Løgn*, da fand vi os selv under en Fornødenhed, at bære Vidne imod denne Misbrug, ved at bruge det *Enkelde Tal* liige eens til alle. Og enddog ingen Aarsag kand givis, hvorfor vi for dette skulle Forfølgis, besynderligen af *Christne*, som bekiende at følge Skriftens Regel, hvis Sprag dette er; dog skulle det maaskee siunis utroligt, dersom jeg skulle fortelle, hvor meget vi have lid for denne Ting, og hvorledis disse Hofmodige have stormed, frysed,

Skriftens
Spraag en-
foldigt
Spraag.

frysed, og bidt Tænderne sammen, og ofte slaget os, naar vi have faaledis tiltalt dem i det Enkelde Tal : Hvorved vi ere dis meere bekræftede i vor Slutning, faafom vi see, at dette Sandbeds Vidniſbyrd, som Gud har givet os at bære i alle Ting, faaledis opegger den Slange-Natur i Mørkbedſens Bôrn.

§. VI. For det *Andet* ; Næst til denne af *Titler*, Bukke til den anden Part af Ære, som brugis iblant *Christne*, *Mennesken*, &c. er at *Knæle*, at *Bukke*, at *Neyge*, og at *blotte Hovedet*, til hver andre. Jeg veed ikke noget vore Modstandere have at forsvare sig med i denne Handel, uden nogle faa Exempler af det *Gamle Testamente*, og Landets *Mode*.

Det første er dette, at *Abraham bôyede sig selv til Heths Bôrn*, og *Lot til de to Engle*, &c.

Men disse *Patriarchers* Gierning faaledis fortalt os, er ikke en Regel til os *Christne* nu ; Ikke heller bôr vi at efterfølge dem i en hver Gierning, som ikke har en besynderlig Lastelse hosfôyet : Thi vi finde ikke, at *Abraham* var straffed, for at tage *Hagar*, &c. Og at sige, at alle Ting vare os lovlige, som de gjorde, vilde forarsage mange Vanskeligheder, som en hver kand letteligen see. Og angaaende *Landenis Moder*, da er det ikke et bequemt Argument for en *Christens* Gierning : Vi skulle have en *Landenis Moder ingen Regel til Christne.* bedre Regel at leve efter, end *Hedningers Skikke* ; Apostlerne ville ikke have, at vi skulle være *lige* Rom. 12.2. *skikkede efter denne Verden*, &c. Vi see hvor lidet de have at sige for sig selv i denne Handel. Lad det derfor betragtis, om ikke vore Beviisninger for at aflegge disse Ting, ere syndige og vigtige nok, til at forsvare os derudi.

Først ; Sige vi, *At Gud som er Menneskens Skabere*, Bukke er at til hvilken hand er skyldig baade Legem og Siel, bôr derfor bor Gud al'eene. *over alle Dyrkis og Tilbedis, og det ikke alleriste med Aanden, men og med Legemets Tilbôyelse.* Nu *Knælen*, *Bukken*, og *Hovedets Blottelse*, er den eeniste udvortis Betegnelse paa vor Guds Tilbedelse, og derfor er det ikke lovligt at give det til *Mennesken*. Den som knæler,

M m

og

og bukker sig til Mennifken, hvad giør hand meere til Gud? Den fom bukker, og blotter fit Hoved til *Creaturet*, hvad har hand meere for *Skaberen*? Nu Apostelen viifer os, at at *blotte Hovedet* er det, fom Gud udkrever af os i vor Guds Dyrkelse, 1 Cor. xi. 14. Men dersom vi anstiller os for Mennifken paa samme Maade, hvorudi er Forskiellet? Ikke i den udvortis *Betegnelse*, men allenifte i *Intentionen*; hvilket aabner en Dør til den *Papistiske Billed-Dyrkelse*, fom herved nôdvendeligen udelukkis.

For det *Andet*; Saa som Menniskene ere liige ved *Skabelsen*, (dog fom de ere fatte under atskillige Relationer, saa udkrevis af dem indbyrdis Tienister, efter disse Relationers Skyldighed) *da ere de ikke hinanden Dyrkelse skyldige, men alle bôr at give den til Gud: Fordi det er til Ham, og Hans Navn alleene, at hvert Knæ maa bôye sig, og for hvis Throne de Fire og Tyve Elste nedkaste sig.* Derfor for Menniskene at tage dette fra hinanden, er at berôve Gud sin Ære: Saa som alle Relationers Skyldigheder kand givis hinanden, uden disse Bukkelfer, hvilke derfor ere ingen fornôden Part af vor Skyldighed til Mennifken, men til Gud. Alle Mennifker, ved en indvortis Indskydelse, i alle Land have været geneigne at nedkaste og bukke sig selv for Gud. Og det er aabenbart, at denne Bukkelse til Mennifken begyndte af en *slavisk Frygt* somme vare under, hvilken bragte dem til at opfette andre fom Guder; da iligemaade en hoffærdig ærgierig Aand opfatte sig i disse andre, til at Dominere i Guds Stæd over deris Brôdre.

Peder og
Engelen
forskioede
Bukkelse.

For det *Tredie*; Vi see, at Peder *forskiôd det fra Cornelius, sigendis, Hand var et Menniske.* Ere da *Paverne* meere, og meere berømmelige end *Peder*, fom dagligen lade Folk fald ned for deris Fôdder, og kysse dem? Denne *Peders* Vegrelse til *Cornelius* viifer overflôdeligen, at saadanne Noder og Skikke burde ikke tilstædis iblant Christne. Ja, vi see, at *Engelen* tvende gange forskiôd denne Bukkelse fra *Jobannes*, Aab. xix. 10. og xxii. 9. af denne Aarsag,
Fordi

Fordi jeg er din Medtienere, og en af dine Brødre ; viisende tilfulde, at det er ikke lovligt for Med-Tienere saaledis at nedkaste sig selv for hinanden : Og i denne henseende ere alle Mennisker Medtienere.

Vil mand sige, *At Johannes her meente en Gudom-*

Modsig.

melig Dyrkelse, og ikke en Civil.
Da svarer jeg ; Dette er at sige, men ikke at Be-
viise : Ikke heller kand vi tenke *Johannes*, paa den
Tid, saa ilde underviist, at hand ikke viste, at det var
ulovligt at dyrke *Engle* ; men det siunis, at fordi de
store og hemmelige Ting vare hannem aabenbarede
ved den *Engel*, da var hand villig at lade see noget
meere, end gemeent *Æris Vidnisbyrd*, hvorfor hand
blev straffet. Disse Ting saaledis overveyede, lad
dem dømme, som ville findis sande *Christne*, om vi
ere at laste, fordi vi ikke giøre det imod Mennisken.

Svar.

Og lad dem, som laste paa os, betragte, om de
ikke lige saa vel maa beskylde *Mardocheus* for U-
høflighed, som var lige skyldig med os herudi. Og
saasom de herudi beskylde os for *Grovbed* og *Hoffar-*

At ikke
Bukke vil
Mennisken
er ingen
Hoffærdig-
hed, Grov-
bed, eller
U-høflighed.

digbed, enddog vore Samvittigheders Vidne, i Gud-
Aasiun, er Forfvar nok imod saadan Bagvaskelse ;
dog ere der iblant os, Mænd vel bekiendte at være
af saadan Optugtelse, som ikke efterlader dette af
Mangel paa det, som gemeenligen kaldis *Høflighed* ;
og vi skulle være heel ufornuftige, at kiøbe den
Hoffærdighed saa dyrt, som mange have gjort deris
Samvittigheds Övelse i denne Handel ; saasom mange
iblant os have lid *Hug* og *Slag* ; ja, og mange
Maaneders *Fængsel*, for ingen anden Aarsag, end at
vi ikke saa vidt kunde fornøye *Hoffærdige* og *Stolte*
Menniskers Storsindighed, i at blotte vore *Hoveder*, og
bøye vore Legemer. Ikke heller kand voris uskyldige
Postur, i at staa stil, endskiönt opret, ikke
heller at tage vore *Hatte* af, meere end vore *Sko*, saa-
som det eene skiuler vore *Hoveder*, saavelsom det
andet vore *Fødder*, udviise saa meget *Grovbed*, som
deris *Hug* og *Slag*, &c. fordi vi ikke kand *Bukke*
for dem, imod vore Samvittigheder : Hvilket viiser

mindre *Ydmyghed* og *Sagtmodighed* paa deris Side, end *Grouhed* og *Hoffærdighed* paa voris. Men lad være, at det var vor Svaghed, og vi under en Misforstand i denne Post, da saasom vi ikke herudi beskylldis for at overtræde noget *Christenbeds Bud*, hvorfor kand det os ikke efterladis, som Apostelen befaler at dennem skulle skee, som gjorde sig Samvittighed om at *æde Kiød*? Og at Forfølge og Bespotte os derfor, beviiser dem at være liigere den hoffærdige *Haman*, end den *Ydmyge* og *Selv-fornegtende* Jesu Disciple og Efterfølgere? Og dette kand jeg sige dristeligen, i Guds Aasiun, af min egen Erfarenhed, og mange Tusinde fleere; at hvor lidet og daarligt dette end monne siunis, dog burde vi heller at udvelge Døden, end giøre det, og det for Samvittigheds Skyld: Og i henseende at det er saa tvert imod vor Naturlige Aand, da ere der mange iblant os, hvilke det var som Døden selv, at lade af disse Bukkelser og Ceremonier: Hvilket vi aldrig kunde have aflagt, dersom vi kunde have nødt voris Fred med Gud, i at bruge dem. *Dog det er os langt fra at dømme alle dem, hvilke Gud ikke haver viist det Onde der er udi dem, under lige Fare; ikke dismindre, tvifle vi ikke, at jo de, som ville være trofaste Vidne til Christi Gudommelige Lius i deris Samvittigheder, skal finde, at Gud vil ogsaa viise dem det Onde, der er i disse Ting.*

Klæde
Dragts For-
fængelighed
og Overdæ-
dighed for-
bydis.

§. VII. Det Tredie Ting at handle om er den *Forfængelighed* og *Overflødighed* i *Klæde-Dragt*. Hvorudi først tvende Ting ere at betragte; *Personens Vilkaar*, og *Landet* *hans boer udi*. Vi skal ikke sige, at alle Personer bør at klædis lige eens, fordi maaskee det vil hverken bequemme deris Legemer, eller deris Stand. Og dersom et Menneske klæder sig *ædrueligen*, og uden *Overflødighed*, endskiønt de ere *finere*, end de hans Tienere ere klædte udi, da skal vi derfor ikke laste ham: At afholde sig fra *Overflødigheder*, som hans Stand og Optugtelse har vant ham til, er i ham en større *Selv-Fornegtelse*, end

end i hans Tienere at afholde sig fra *finere Klæder*, som aldrig tilforn var vandt dertil. Angaaende *Landet*, hvad det naturligen giver af sig, maa Indvaanerne uden Forfængelighed vel bruge, eller hvad er dem gemeenligen tilbragt ved Kiøbmandskab; saasom Skabelfen er, uden Tvist, for Menniskens Brug. Saa hvor *Silke* er overflødig, maa det bærsligefaa vel, som *Uld*; og vare vi i de Lande, eller nær dem, hvor *Guld* og *Sølv* ere ligefaa gemeene, som *Jern* eller *Kaaber*, da maatte det eene faa vel brugis, som det andet. Ondskabet derfor ligger herudi, *Først*, Naar Mænd og Quinder, af Lyft til Forfængelighed, og Begierlighed til at smykke sig selv, ikke fornøiede med hvad deris Stand kand bringe til Veye, eller deris Land give af sig, stræber at have saadanne Ting, som for deris Rarhed, og Værdi fæt paa dem, siunis at være dyrebare; og faa sode deris Begierlighed dis meere: Og dette ville alle ædru Personer letteligen eftergive at være Ont.

For det *Andet*; Naar Mennisken lade sig ikke nøye med at bruge Skabelfen retteligen, enten Tøyet er *fiint* eller *grovt*, og ikke ere fornøiede med hvad Fornødenhed og Magelighed udkræver; men legge dertil saadanne Ting, som aldelis ere *overflødige*; saasom at bruge *Baand*, *Kniplinger*, og andet meere saadant Tøyg, som at *farve Ansigtet*, at *flette Haaret*, hvilket er den *faldne*, *lystefulde* og *fordervede Naturs* Frugter, og ikke det *nye Creaturis*, som alle maa bekiende. Og enddog ædru *Mænd*, af alle slags, ville fige, At det var bedre at disse Ting vare afslagne; dog ville de ikke holde dem ulovlige, og derfor tilstæde deris Brug iblant deris Kirkers Lemmer: Men vi holde dem aldelis ulovlige, og usømmelige for *Christne*, og det for disse Aarsager.

Først; *Klæders Brug kom i Begyndelsen af Syndes-Faldet*. Dersom Mennisken ikke havde falden, da havde hand ikke haft dem fornøden. Men denne elendige Stand gjorde dem fornøden i tvende henseende: 1. *At skiule hans Nøgenhed*. 2. *At forsvare*

Klæders egentlige Brug.

ham imod Kuld; hvilke ere deris egentlige og fornemste Brug. Nu for Menniskene at forlyfte sig selv i et, som er hans Ondskabs Frugt, og Syndens Afkom, kand ingenlunde tilstædis ham: Saa iligemaade at strekke en Ting viidere, end til sin rette Brug, eller tillegge det, som er aldelis overflødigt, er en aabenbar Misbrug af *Skabelsen*, og derfor ikke lovligt for de Christne.

Ikke til at
fornøye
deris Lyft,

For det *Andet*; De som endeligen faa vil smykke sig selv i deris Klæde-Dragt, at besætte dem med faadanne Ting, som ere af ingen Nytte eller Nødvendighed, men alleniste for Prydelsis skyld, give klarligen tilkiende, At deris Ende derudi er enten at behage deris *Lyft*, (for hvilken Ende disse Ting ere fornemmeligen paafundne) eller og at fyldistgiøre et *forføngeligt, storagtigt, og opblæst Sind*; og det er klart, at disse ere de fornemste Udseende de have derudi. Ja, vi see, hvor letteligen Menniskene ere opblæste af deris Klæder, og hvor stolte og forføngelige de ere, naar de ere prydede efter deris Villie. Nu hvor meget disse Ting ere neden for en sand *Christen*, og hvor ufømmelige, er læt at beviise. Herved de, som elske at være *statzelige* og *overdaadige* i deris Klæder, viise at de lidet kære sig om *Selv-Fornægtelse* og *Afbold*, og at de beslutte sig meere paa at pryde deris Legemer, end deris Siele; hvilket beviiser, at de lidet bekymre sig om *Dødelighed*, og faa ere Christne meere i *Navn*, end i *Gjerningen*.

Tvert imod
Skriften.

For det *Tredie*; Skriften alvorligen straffer paa faadanne Gjerninger, og baade berømmer og befaler det som er tvert derimod; som *Esa. iii.* hvor skarpeiligen laster Propheten paa *Israels Døttre*, for deris *Lyderde Smykker*, deris *virkede Huer*, og deris runde *Hoved-Sløyer*, deris *Spenger* og *Armbaad*, &c. Og dog alligevel, er det ikke at undre, at see de Christne tillade sig selv disse Ting, af hvilke en meere strict og exemplarisk Omgængelse udkrævis? Christus vil ikke have os *ombyggelige* for vore Klæder, *Mat. vi. 25.* og til at viise deris *Forføngelighed*, som

som giøre sig til af deris Klæders Statzelighed, lader dem viide, *At ikke end Salomon, i al sin Herlighed, var at ligne ved Lillierne paa Marken, som ere i dag, og i Morgen kastes i Ovn.* Men de skiøtte lidet om Christi Ord og Lærdom, som ere faa curieuse i deris Klæde-Dragt, og saa duelige i at smykke sig selv, og saa ivrige i at forsvare det, og saa halstarrige, naar de tiltalis derfor. Apostelen *Paulus* taler rundt ud i denne Handel, i *Tim. ii. 9, 10.* *Desligeste og Quinderne, at de skal pryde sig i tarvelige Klæder, med Blusel og Tugt; ikke med Flettelse, eller Guld, eller Perler, eller kosteligt Klæde: Men, som Quinder bør, der beviise Guds Dyrkelse, formedelst gode Gierninger.* I samme henseende siger *Peder*, (i *Pet. iii. 3, 4.*) *Hvilkes Prydelse skal ikke være udvortis med Haarflettelse, og Gulds Ombengelse, eller at tage Klæder paa: Men Hiertets skiulte Menniske, udi det uforkrænkelige, udi en sagtmødig og stille Aand, &c.* Begge disse Apostle bekrætte her udtrykkeligen disse tvende Ting, Først, *At Christne Quinders Prydelse* (om hvilke de i Særdelighed tale, fordi det Kiøn er mest naturligen geneigen til den Forfængelighed; og det siunis, at *Christne Mænd* i de Tider ikke saa meget havde Behov herudi at straffis) burde ikke at være udvortis, eller at bestaa i Klæder. For det Andet, *At de ikke burde at bruge Haarflettelse, eller Prydelser, &c.* som paa den Tid var Landets Mode. Men er det ikke at undre, at de som giøre Skriften deris Regel, og foregive at de ere derved ledsagede, skulle ikke aleniste saa ideligen og gemeenligen bruge disse Ting, som Skriften saa klarligen fordømmer; men skulle endogfaa tillade sig selv derudi? Thi Apostlerne ikke alleene berømme disse Tings Afleggelse, som en ypperlig Gierning af Christne, men og fordømme deris Brug som ulovlig; og end siunis det meere underligt, at tvert imod Apostlernes Lærdom, ret ligesom de af Forlæt forskiøde deris Vidnisbyrd, de skulle fordømme dem, som af Samvittighed alvorligen giøre sin Fliid at følge det, som de der ere

*Haarflet-
telse, &c.*

herudi *færfindige, bofmodige eller skinbellige*. Dette er jo et stort *Affalds* Tegn i dem, som vilde holdis for Christne, at de ere saa fortørnede paa dem, som elske at efterfølge Christum og Hans Apostle, i at fornegte, og forlade de Løgnagtige Forføngeligheder af denne forføngelige Verden; og saa lade see deris Overeenstemmelse med dem, som *bade Refselse*, og *bverken ville selv gaa ind, eller tilstæde andre som ville*.

Leeg, &c.
ugeftændige
med Evange-
lio.

§. VIII. For det *Fierde*; Lad os betragte *Spil, Leeg, Dobbel, Comedier*, og andre faadanne Ting, som friligen og gemeenligen brugis iblant atskillige slags Christne, under det Navn af *Lyftighed* og *Tids-Fordriv*, og see, om disse Ting kand bestaa med den *Alvorligbed, Ærbarbed, Adstædigbed* og *Gudelig Frygt*, som Evangelium udkræver. Lader os ikkun overløbe, og igiennem see de Lande, som kalde sig Christne, enten *Papister* eller *Protestanter*, og see om der i Almindelighed er nogen Forskiel, uden i det bare Navn og Bekiendelse, imellem dem og *Hedninger*? Gaar ikke den samme *Daarligbed* i fvang iblant dem, samme *Forføngeligbed*, samme *Misbrug* og *Spilde* af den *dyrebare ugienkaldelige Tid*? De samme *Spil, Leeg, Kortxvil*, og deraf *Skielden, Banden, Fægten, Klammer, Suus* og *Duus*? Nu, hvorledis kand disse Ting ændris, saa lenge som *Prædikantere* og *Lærere*, og de, som ere Folkets *Anledere*, tilstæde disse Ting, og agte dem ingenlunde ugestændige med Christendommen? Og det er underligt at see, at disse Ting ere allevegne tilladte; Inquisitionen bekymrer sig intet derom, hverken i *Rom*, eller i *Spanien*, hvor i deris *Masquerader* alle slags *Ubøfligbed, Giekkeligbed*, ja, og *Atheisteri*, er almindeligen og offentlig begangen til det *Christne Navns* største Vanære: Men dersom nogen laster paa dem for disse Ting, og forsager disse Løsheder, og kommer alvorligen til at *tiene Gud*, og *dyrke Ham i Aanden*, da er hand giort til et Rov, og strax kommer under forskrekkelige Lidelser. Er dette ligt Christendommen?

men? Ere disse Ting nogenlunde liige de Første Christnis Kirker? Aldelis intet. Jeg skal først fremsætte nogle faa *Skriftens Vidnisbyrd*, som ere klare Befalninger til Christne, og faa see, om de, som adlyde dem, kand tilstæde disse ovenbemeldte Ting.

Apostelen befaler os, At *enten vi æde eller drikke, eller hvad vi giøre, vi skulle giøre alt til Guds Ære.* Ved Spil og Leeg æris Gud ikke.

Men jeg haaber ingen vil være faa uforkammet at stadfæste, At i at bruge disse *Spil og Leeg* Gud er æret: Skulle nogen faa sige, da ville de dermed bekiende, at de hverken kiendte Gud, eller Hans Ære. Og Erfarenhed beviiser overflødeligen, at i disse Tings Brug, Menniskene bekymre sig om intet mindre, end *Guds Ære*; og om intet meere, end deris egen *kiodelige Lyfts, Villies og Begierligbeds Fornøyelse.* Apostelen advarer os, i Cor. vii. 29, 31.

Fordi Tiden er knap, at de som kiøbe, skal være som de ikke eye; Og de som bruge denne Verden, som de ikke vanbruge den, &c. Men hvorledis kand de findis i dette Buds Lydighed, som forsvare disse *Leegers og Tidsfordrivs* Brug? som siunis Tiden at være dem faa lang, at de ikke kunde finde Leylighed nok den at anvende, hverken i at tage Omsorg for deris Siele, eller fornøden Omsorg for deris Legemer; men paafinde disse *Spil og Leeg* at fordrive den, ligesom de manglede andet Verk til at tiene Gud, og være Skabelfen nyttige. Apostelen *Peder* vil have, At vi skal anvende voris *Pillegrims Tid* her i Frygt, i Pet. i. 17. Men vil nogen sige, At de som bruge *Dansen og Comedier, Kortspillen og Forkebring*, og andet saadant, i det minste agte denne Befalning? Hvor der intet andet er at see, end *Løshed og Forfængeligbed, Letsindighed og Ubøflighed*, at hindre Mennisken fra Frygt og *Alvorlighed*; og derfor uden Tvist anretted til Satans Tieniste. Der er ingen Skyldighed oftere befalet, og Christne meere Magtpaaliggende, end *Herrens Frygt*, at staa i Awe under Ham, og at vandre som i Hans Afsiun; men om de, som bruge disse *Spil og Leeg*, ville tale af deris egen

Sam-

Samvittighed, da tvifler jeg ikke, at de jo maa af Erfarenhed bekiende, At denne *Frygt* er forglemt i deris *Dobblen*: Og dersom Gud ved sit *Lius* hemmeligen rører dem, og viiser dem deris *Veyis Forfølgelse*, da stræbe de at udelukke det, og bruge deris *Spil*, som et Middel at bortdrive den besværlige *Gieft*; og saaledis giøre sig *lystige over den Retsfærdige*, som de have dræbt og kaarsfest i dem selv. Ydermeere, dersom mand bør at agte Christi Ord, hvor Hand siger, *Mat. xii. 35, 36. At et got Menneske frembær gode Ting, af Hiertes gode Liggendefæ*; og et ont Menneske frembær onde Ting, af det onde Liggendefæ: Og at Menneskene skal giøre Regnskab paa Dommens Dag, for hvert unytteligt Ord, som de have tallet: Da kand mand letteligen slutte, af hvad Liggendefæ disse Paafund ere opkomne; og letteligen beviise, at de ere af det Onde, og ikke af det Gode. Hvor mange unyttige Ord føre de nødvendigen med sig? Ja, hvad er *Comedier* uden et, opdigtet Sammenheng af forfølgelige og løgnagtige Ord? Lad Mennesker, som tro deris *Siele* at være *Udødelige*, og at der vil blive en *Doms Dag*, paa hvilken disse Christi Ord skal fuldkommis, svare mig, hvorledis alle disse ville giøre Regnskab, paa den store og forfærdelige Dag, for alle de unyttige Ord, som de endeligen maa bruge i *Comedie*-, *Forkering*-, og *Kortspillen*? Og hvor kommer det, at i det de Christne ikke fordømme disse Ting, men tilstæde dem, mange, som holdis for *Christne*, spendere al deris Tid derudi; ja, giøre deraf en Kunst eller Handteering? Saadanne som *Danse-Mestere* og *Comedianter*, &c. Hvis ugudelige Omgængelse noksom udviise, hvad Herre de tiene, og til hvad Ende disse Ting føre. Og det kand ikke negtis, saasom Erfarenhed klarligen vidner det, at de som ere Mestere i disse Handteringer, og mest tage Lyft derudi, (dersom de ikke ere aabenbare *Atbeister* og *Overgivne*) ere dog saadanne, som minst tenke paa Religion, eller deris Siels Salighed. Nu, dersom disse Ting vare

Comedier
en opdigtet
Sammenheng
af unyttige,
løgnagtige
Ord.

vare af *Christne* mishagede, saafom de Ting der ikke sômme deris Bekiendelse, da skulde de snart falde af sig selv ; thi disse *Knegte* vilde da nôdis til at begive sig til nogen ærlig Handtering, dersom de ikke ved disse kunde sig underholde. Og som her-ved, en stor Forargelse og Støde-Steen vilde blive borttaget fra det *Christne Navn* ; saa vilde ogsaa det i nogen Maade blive taget af Veyen, som foraar- sager Herren at forholde sin *Velsignelse*, og ved hvis Anledning mangis Sind ere fængslede i *Mørket*, og drukned i *Lyster*, *Kiødelig* og *Verdslig Plaseer*, uden nogen Sands om Guds Frygt, eller deris egne Sielis Salighed. Mange iblant dem, som kaldis *Kirkens Fædre*, og andre Adstadiige Personer, have givet tilkiende deris Sorg for disse Ting, og deris Ônske, at de maatte ændris ; af hvilke mange Beviisninger kunde anbringis, men jeg skal lade det fare for Kortheds skyld.

§. IX. Men de imodsette, *At Menniskens Aand kunde ikke holde ud, dersom den altid var indtagen i Alvorlige og Aandelige Ting ; og at der giøris derfor nogen Tidsfordriv behov, til at forfriske Sindet noget lidet, hvorved det bliver meere dygtigt og bequemt med større Fryghed at begive sig til disse Tings Forretning.*

Modfig.

Jeg svarer ; Endskiönt dette skulle eftergivis, dog vilde det ingenlunde stride imod os, ikke heller forsvare disse Tings Brug, hvilke vi ville ganske have aflagt. Thi at Menniskene skulle altid være lige Dybtenkende og Svarfindige, sige vi ikke ; vel viidende, hvor umueligt det er, saa lenge vi ere bekædde med dette Leerhuus. Men dette vil ikke tilstæde os nogentid saa at forglemme Gud, og vor Siels ypperste Gode, at vi ikke skulle beholde en vis Sands om Hans Frygt ; hvilket kand ikke fornufteligen sluttis at være i disse Tings Brug, som vi fordømme. Nu de fornødne Leyligheder, hvilke alle ere indviklede udi, for at forsørge og opholde det udvortis Menniske, ere en Sindets Løsgivelse fra de meere alvorlige Forretninger ; og disse ere forret-
tede

Svar.

Guds Frygt,
den beste
Tidsfordriv
i Verden.

tede med en Velsignelse ; som Sindet er faa indtagen af Guds Kierlighed, og Hans Nærværelsis Sands, at endog i disse Tings Forretning, Sielen har en *Guddommelig Indlivning* og *Aandelig Geneygenbed*, hvorved, enddog disse Gierninger, som at *Æde, Drikke, Sove, Arbeide*, ere de samme som de Ugudelige gjøre, dog ere gjorde i en anden Aand ; og i at gjøre dem, vi behage Herren, tiene Ham, og svare voris Ende i Skabelsen, og faa søle, og fornemme Hans *Velsignelse* : Da de Ugudelige og Vanhellige, som ikke ere komne til denne Stand, ere, i hvad de tage sig fore, *forbandede* ; og deris *Pløyen* saavelsom *Beden, er Synd*. Nu vil nogen sige, at, til Sindets Forfriskelse, der maa givis en større Frihed end disse Ting, som ere endeligen fornødne til at opholde det udvortis Menneske, da skal jeg ikke meget sige derimod ; saafremt disse Ting ere ikke saadanne som ere aldelis Overdaadige, og i deris egentlige Natur og Ende, leede Sindet bort til *Vellyst, Forfængelighed, og Løshed*, som de der ere fornemmeligen opfundne og beskikkede til den Ende, eller almindeligen befundne at have disse Virkninger, eller at være gemeene Midler, som de bruge, der ere findede at oplære hinanden derudi, og at forfremme deris Ondskab, til at forgifve andre : Saa som der ere andre smukke Tids-Fordriv, som tiene til Sindets Forfriskelse ; nemlig, for *Venner at besøge binanden ; At høre eller læse Historier ; At holde alvorlig Samtale om forbigangne eller nærværende Bedrifter ; At plante, at pøde, og øve sig i Have-Dyrkelse ; At gjøre Geometriske og Mathematiske Forsøgninger*, og flige andre Ting af denne Natur. Og i alle disse Ting maa vi ikke forglemme Gud, (*i hvilken vi leve og røris*, Giern. xvii. 28.) faa at ikke altid at have en *bemmelig benseende* til Hannem, og Sands om Hans Frygt og Nærværelse ; hvilken ogsaa ofte giver sig tilkiende midt udi disse Ting, ved nogen kort Suk og Aandegab. Og at dette ikke skal siunis *underligt eller vanskeligt*, da skal jeg forklare

Lovlige
Forlystelser.

klare det med et kiendeligt Exempel, som svarer alle Menniskers Erfarenhed. Det kand ikke negtis, at jo Mennisken bôr at være meere i Guds Kierlighed, end i nogen anden Ting; thi vi bôr at *Elſke Gud over alle Ting*. Nu det er klart, at de som ere forliebede, enten det er i Quindis Personer, eller andre Ting, derfom det har taget dyb Rod i Hiertet, og betaget Sindet, da vil det være vanskeligt, for det Menniske ſaa forliebet, at drive den Perſon eller Ting hand elsker udaf ſin Hue; ja, naar hand Æder, Drikker og Sover, hans Sind vil ſtedſe henge derefter; og i hvor meget hand end har at Beſtille, eller af Tidsfordriv, ſaa vil der dog ofte den elſkelige Ting falde hannem i Sinde, og uddrage Sukke af hans Hierte. Og endſkiönt hand maa omgaaſ med diſſe Ting, ſom dette Livs Omſorg, og andre udvortis Ting udkræver; dog vil hand vogte ſig, ſom for Dôden ſelv, at giøre de Ting, ſom ſkulle for-
 tôrne den Forelſkede, eller hindre ham fra at erholde
 hvad hand ſaa alvorligen attraar: Endſkiönt der
 ſkulle være nogen liden Fornôdenhed i dem; ſaa vil
 dog den ſtore Udſeende, ſom hand har fornemmeligen i ſit Ôye, ſaa nedveye det, at hand vil letteligen lade fare ſaadanne ſmaa Fornôdenheder, heller end at eventyre ved dem den ſtôrre Forliis. Nu at Menniskene bôr ſaaledis at *elſke Gud*, og det *tilkommende Liv*, vil ingen negte; og det er beviiseligt nok af Skriften: *Mat. vi. 20. Men ſamlér eder Liggendefå i Himmelen. Col. iii. 2. Betragter de Ting, ſom ere oven til, ikke de, ſom ere paa Jorden.* Og at dette har været noglis Erfarenhed, viiſis os af Skriften, *Pſal. lxiii. 1, 8. 2 Cor. v. 4.*

Kierlighed
 vil ikke
 have den el-
 ſkede for-
 tórned.

Og atter, At diſſe *Spil, Leeg, Dobbél, Danſen, Spil og Leeg*,
Comedier, &c. have naturligen denne Virkning at *drage Men-*
 drage Mennisken fra *Guds Frygt*, at komme dem til *nifken fra*
 at forglemme *Himmelen, Dôden og Dommen*, at fôde *Guds Frygt*.
Begierlighed, Forfengeligbed og Lôſbed; og derfor
 ere meſt *elſkte*, og *brugte* af ſaadanne Perſoner, viiſer
 Erfarenhed nokſommeligen; og de Skikkeligſte og
 Adſtadigſte

Adftadigfte af alle flags ikke ville negte : Hvilket om faa er, kand mand letteligen giøre fig en Slutning.

§. X. For det *Femte*, forekommer os at betragte den *Sværgen* og *Banden*, som er faa meget i Brug iblant nesten alle Christne; ikke allenifte *forfængelige Eeder* iblant de *Forfængelige*, i deris gemeene Tale, hvorved GUDS ALLERHELLIGSTE NAVN er, paa en forskrekkelig Maade, dagligen Bepotted; men ogsaa *alvorlige Eeder*, og faadanne som fiunis at have noget *Helligheds Skin*, hvorover de fleeste forsvare *Eeder* for Övrigheden med faa stor Nidkierhed, at de ikke allenifte selv ere ferdige at sværge paa en hver liden Leylighed, men have ogsaa opegget Övrigheden til at forfølge dem, som, udaf Lydighed til deris Herre og Mestere *Christo*, holde det ulovligt at *Sværge* : For hvilket mange have været kaste i Fengsel, og deris Gods dem berôvet.

*Al Sværgen
forbydis—*

Men betragtende disse vor Frelseris klare Ord, *Mat. v. 33, 34. I have fremdeles hørt, at der er sagt de Gamle, Du skalt ikke giøre nogen falsk Eed, men du skalt holde Herren dine Eeder. Men Jeg siger eder, at I skal aldeles intet svære, hverken ved Himmelen, &c. Men eders Tale skal være, Ja, Ja : Ney, Ney : Men hvad der er over, er af det onde. Saa ogsaa Apostelen Jacobs Ord, cap. v. 12. Men for alting, mine Brødre, Sværer ikke, hverken ved Himmelen, eller ved Jorden ; men eders Ja være Ja, og Ney, Ney ; paa det I skal ikke falde under Dommen. Jeg siger, betragtende disse klare Ord, da er det at undre, hvorledis nogen, som bekiender Christi Navn, kand giøre nogen Eed med en rolig Samvittighed ; langt mindre forfølge andre Christne, som ikke tôr Svære, formedelst Christi deris Mesteris Forbud. Thi dersom nogen skulle have i Sinde at forbyde en Ting, paa den alvorligste og stricteste Maade, i Almindelighed, kand de da bruge et meere fuldt og almindeligt Forbud, end dette, uden nogen Undtagelse ?*

gelse? Ney, vist ikke. Thi Christus, Først, fremsetter os det Negtelse-viis, *I skal aldeles intet svære, hverken ved Himmelen, ey heller ved Jorden, ey heller ved Jerusaleum, ey heller ved dit Hoved, &c.* Og atter, *Sværer ikke ved Himmelen, ey heller ved Jorden, ey heller ved nogen anden Eed.* For det andet, hand driver paa dette Bekræftelse-viis, *Men eders Tale skal være Ja, Ja; Ney, Ney: Men hvad der er over, er af det onde.* Og siger Jacob, paa det *I skal ikke falde under Dommen.*

Hvilke Ord, baade alle og en hver af dem, inde- Ude Undtagelse.
 holde faa fuldt et Forbud, og faa fri fra al Undtagelse, at det er at undre, hvorledis Menniskene, som rose sig, at Skriften er deris *Trois* og *Livs Regel*, kand opdigte nogen Undtagelse! Fornuften burde jo at lære en hver, at det er ikke lovligt at sette til Side et almindeligt Forbud, given af Gud, ved slig Modsigelse; uden at Undtagelsen er ligesaa klarlig og fuldkommelig fremfat, som Forbudet: Ikke heller er det nok, at stræbe at stadfæste det ved Paafølgninger og Gietninger, som ere mørke og uviste, og ikke god for at give *Samvittigheden* Fred. Thi dersom de sige, at der er en Undtagelse og Grendse-Merke i Ordene, fordi der findis Undtagelser i det andet almindelige Forbud, i dette femte Capittel, som i at forbyde *Skilsmisse*, hvor Christus siger: *Der er og sagt, at hvo som skiller sig af med sin Hustru, skal give hende et Skilsmials brev.* Men Jeg siger eder, at hvo som skiller sig af med sin Hustru, uden for Hoers sag, giør, at hun bedriver Hoer: Dersom (siger jeg) de vil forsvare sig hermed, da ikke alleniste arbeide de forgievis, men ogsaa stride imod sig selv, fordi de ikke kand bringe nogen Undtagelse i dette almindelige Bud om at ikke *Svære*, given nogen af Gud under det *Nye Testamente*, efterat Christus gav dette Forbud, saa klar som den, der er i Forbudet selv. Ydermeere, dersom Christus vilde haft *Eeder* undtagne, som skulde giøris for Övrigheden, da havde Hand uden Tvivl lagt dette til, Iligemaade Eeder for Övrigheden.
 sigende,

figende, *Uden i Sager og Rettergang, for Ævrigheden, eller faaledis*; som hand gjorde i den Sag om *Skilsmisse*, i disse Ord, *Uden for Hoers Sag*: Hvilket faasom det faaledis befinder sig, da er os ikke lovligt, at *undtage* eller *adskille*, eller (hvilket er lige meget) at *sette til Side* dette Christi almindelige Forbud; det vilde være langt mindre overensstemmende med *Christen Helligbed*, at bringe over vore Hoveder saa mange syndige *Eeder*, hvilke formedelst denne Fordervelse og Undtagelse ere saa gengse iblant de Christne.

*Fædrenis
Overens-
stemmelse
betendi,*

Ikke heller er det at tvivle, at jo de *Lærdiste Doctorer* af alle Secter viide, at de *Gamle Fædre* forstode disse Ord i de første *Tre Hundrede Aar* efter Christum, at være et Forbud paa alle slags *Eeder*. Det er derfor ikke uden Aarsag, at vi undris, at de *Papistiske Doctorer* og *Præster*, forbinde sig selv med en *Eed*, at forklare den *Hellige Skrift*, efter de *Hel- lige Fædres* almindelige Udleggelse; hvilke ikke dis mindre forstode disse omtvistede *Texter* gandske anderledis, end disse *nye Doctorer* nu giøre. Og heraf iligemaade viis is klarligen de *Papistiske Traditioners* Forfængelighed, og (saa at sige) daarlige Viisbed; thi dersom disse *Tiders Kirkis Tro* maa beviis af deris *Skrifter*, som kaldis *Fædre*, da er det klart, at de ere vigede fra *Kirkens Tro*, som var i de *Første Tre Hundrede Aar*, i denne *Post* om at *Svære*. Fremdelis, fordi ikke alleene *Papisterne*, men ogsaa *Lutheraner*, *Calvinister*, og nogle andre, forkorte *Christi* og *Jacobs Ord*, da agter jeg det fornøden, at kundgiøre den forfængelige Grundvold, paa hvilken deris *Stivfindighed* i denne *Handel* er bygt.

Modfig §. XI. Først, De imodsette, *At Christus alle- niste forbyder disse Eeder, som giøris ved Creature og Skabte Ting*; og de beviise det dermed, at *Hand* opregner nogle af disse *Ting*.

For det andet, *Alle hastige og forfængelige Eeder i gemeen Tale*; fordi *Hand siger, Eders Tale skal være Ja, Ja; og Ney, Ney.*

Hvortil

Hvortil jeg svarer, Først, At *Loven* forbød alle *Eeder*, som ere gjorde ved Creaturer; saavelsom alle forfængelige *Eeder* i vor gemeen Tale; befalende, At Menniskene skulle alleene *svære* ved Guds Navn, og det hverken falskeligen, eller forfængeligen; thi det er at tage Hans Navn forfængeligen.

1 Svar.

For det Andet, Det er klart, at Christus forbyder noget, som var tilladt under *Loven*, nemlig, at *svære ved Guds Navn*; fordi det ikke var lovligt for noget Menniske at *svære*, uden ved Gud selv. Og fordi Hand siger, *Hverken ved Himmelen*, fordi det er *Guds Throne*; derfor udelukker Hand alle andre *Eeder*, endog dem som giøris ved Gud: Thi Hand siger, *Cap. xxiii. 22. Hvo som svær ved Himmelen, svær ved Guds Stool, og ved den, som der sidder paa*: Hvilket ogsaa er at forstaa om de andre.

2 Svar.

At svære ved Gud selv, forbuden af Christ.

Endeligen, At dette maatte blive aldelis utvifseligt, da tillegger Hand dette, *Ikke beller ved nogen anden Eed*: Derfor saasom at *svære* ved Gud for Övrigheden, er en *Eed*, da er det her uden Tvifl forbudet.

3 Svar.

For det andet, De imodsette, At ved disse Ord *Eeder ved Guds Navn* kand ikke være forbudne, fordi den *Himmelske Fader* har befalet dem; thi *Faderen* og *Sönnen* er *Een*, hvilket ikke kunde være, dersom *Sönnen* forbød hvad *Faderen* befalede.

Modfig.

Jeg svarer, Intet er vislere, end at de ere *Een*, og kand ikke imodfige hinanden: Ikke dismindre gav *Faderen* mange Ting til *Jóderne* for en Tid, formedelft deris Svaghed under det Gamle Testamente, hvilket alleniste havde en Skygge af gode tilkommende Ting, ikke Legemet selv, til Christus skulle komme, som var Legemet; ved hvis Komme alle disse Ting forsvandt, nemlig, *Sabbather*, *Omskiærelsen*, *Paaske-Lammet*: Menniskene brugte da Ofringer, som levede i Tvifstighed med Gud, og med hinanden, hvilke alle ere afskaffede i Sönnens Komme, som er Legemet, det Ævige Ord, og Væsentlige Eed og Amen, i hvilken *Guds Løfter* ere Ja

Svar.

Eeder under det Gamle Testamente.

og Amen : Hvilken som kom, at Mennesken maatte frelses udaf al Tvistighed, og giøre en Ende derpaa.

Modfig. For det Tredie, De imodfætte ; *At alle Eeder ere ikke Ceremonier, eller nogen Part af den Ceremoniske Low.*

Svar.
Tiende, &c
nu ulovlig.

Jeg svarer ; Uden saa er det beviist at være et Evigt, Uforanderligt, og Moral Bud, da er det intet at agte ; ikke heller ere de af saa gammel Oprindelse, som Tiende, og Offringer af Jordens første Grøde, som Cain og Abel offrede, lenge før den Ceremoniske Low, eller Eeder vare i Brug ; hvilke, i kvad og kand derimod sigis, vare uden Tvist Ceremonier, og derfor uden Tvist ulovlige nu at brugis.

Modfig. For det Fierde, De imodfætte ; *At at svære ved Guds Navn, er et Moral Bud, og stedsevarende ; fordi det er merket med Hans Væsentlige og Moral Dyrkelse, 5 M. B. vi. 13. og x. 20. Du skalt frygte Herren din Gud, du skalt tiene Ham, du skalt bære bari ved Ham, og svære ved Hans Navn.*

Svar.

Jeg svarer ; Dette beviiser ikke at det er et Moral og Evigt Bud ; thi Moyses tillegger dette til alle Befalninger og Ceremonier paa atskillige Stæder : Som 5. M. B. x. 12, 13. sigende, *Og nu Israël, hvad begierer Herren din Gud af dig, uden at du skalt frygte Herren din Gud, at vandre i alle Hans Veye, og at elske Ham, og at tiene Herren din Gud af din gandske Hierte, og af din gandske Siel : At holde Herrens Bud og Hans Skikke, som jeg byder dig i dag ?* Og Cap. xiv. 23. *Herrens Frygt* nevnis tillige med Tiende. Iligemaade 3 M. B. xix. 2, 3, 6. *Sabbath*, og Ærbødighed mod Forældre, nevnis tillige med Sværen.

Modfig.

For det Femte, De imodfætte ; *At alvorlige og gudelige Eeder, som Gud har befalet, kand ikke ber af Christo forbydis ; thi Hand siger, at de komme af Ondt : Men disse kom ikke af ont ; thi Gud befalede aldrig nogen Ting, som var ond, eller som kom af ont.*

Svar.

Jeg svarer ; Der ere nogle Ting, som ere Gode, fordi de ere befalede ; og Onde, fordi de ere forbudne :

Andre

Andre Ting igien ere befalede, fordi de ere Gode ; og forbudne, fordi de ere Onde. Som Omskierelsen Eeder ere Onde, fordi forbudne. og Eeder, hvilke vare gode, naar og fordi de vare befalede, og i ingen anden henfeende ; og atter, naar og fordi de ere forbudne under Evangelio, ere de onde.

Og i alle disse Jødiske Indstiftelser, i hvor meget Ceremoniske, der var noget godt, nemlig, i deris Tid, som de der forebildede noget godt : Som ved Omskierelsen, Renselserne, og andre Ting, Guds Hellighed var forebildet, og at Israeliterne burde at være Hellige, som deris Gud var Hellig. Iligemaade Eeder, under Skygger og Ceremonier, betegnede Guds Sandhed, Hans Trofasthed og Sikkerhed ; og derfor, at vi bør i alle Ting at tale og vidne Sandhed. Men Sandheds Vidne var førend alle Eeder, og Sandhed var førend alle Eeder. bliver, naar alle Eeder ere afskaffede ; og dette er alle Eeder's Moralitet, og saa lunge Menniskene blive derudi, er der ingen Fornødenhed, eller Rom for Eeder, som Polybius vidner, sigende, At bruge Eeder i Rettergang var heel rart iblant de Gamle ; men som Løgn og Bedrægeri tiltog, saaledis kom og Eeders

Brug til at voxte. Hvormed Grotius iftemmer, sigende, En Eed bør alleene brugis som en Lægedom, om Eeder til at got gidre den Mangel, som kom ved Menniskens Ufradighed. Fornødenbed udkræver : En hellig Eed brugis ikke, uden at opfylde en Mangel. Menniskens Letbed og deris Usikkerhed forarsagede Utrofasthed, for hvilket Sværen var paasundet som en Lægedom. Basil den Store siger, At Sværen er Syndsens Virkning. Og Ambrosius, At Eeder ere alleniste en Medlidenbed eller Condescendence formedelst Mangel. Chrysostomus siger, At en Eed kom ind, da Ondskab groede, da Menniskene øvede deris Bedrægerie, da alle Grundvolle vare nedbrudte : At Eeder tog deris Begyndelse af Mangel paa Sandhed. Disse og andre saadanne Vidnisbyrd ere givne af forbemelte Authorer. Men hvad giøris Vidnisbyrd fornøden, hvor Tingen selv taler ? Thi hvo vil tvinge en anden til at Svære, om hvilken hand er forfikkret, at hand skyer al Løgn i sine Ord ? Og atter, som Chrysostomus og andre sige, Af

hvad Aarsag vilt du tvinge ham til at svære, som du troer vil ikke tale Sandhed.

§. XII. Derfor det, som ikke var af *Begyndelsen*, som ikke var i Brug i *Begyndelsen*, som ikke havde sin *Begyndelse* først af Guds Villie, men af *Satans* Verk, forarsaget af Ondskab, nemlig, af *Utrofasthed*, *Lôgn*, *Falskbed* og *Bedrægeri*; og hvilket af *Fôrstningen* var alleniste paa funden af *Mennisken*, som en indbyrdis Lægedom imod dette Onde, i hvilket de kaldede paa deris *Afguders* Navne; ja, det som (efter *Hieronymi*, *Cbrysoftomi* og andris *Vidnisbyrd*) var given *Israeliterne* af Gud, som Bôrn, at de skulle afholde sig fra *Hedningenis Afgudiske Eeder*, Jer. xii. 16. Hvad er saaledis, er langt fra at være et Moral og Evigvarende Bud. Og endeligen, hvad som helst formedelst *Forfængelighed* og *Misbrug* er besmittet ved *Synd*, som disse *Tiders Eeder* overflôdeligen ere, med saa ofte at *svære* og *forfvære*, er aldels adskildt fra en *Christens* fornôden og stedsevarende *Skyldighed*: Men *Eeder* ere saa: Derfor, &c.

Modfig.

For det *Siette*, De imodsette, *At Gud* svoer, Derfor, er det godt at *svære*.

Svar.

*Athan. in
pass. & cru.
Domin.*

Jeg svarer med *Athanasius*; Saa som det er vist, at at *svære* er egentligen at *svære* ved en anden; da viis deraf, at Gud, egentligen at tale, aldrig svoer, men alleniste u-egentligen: Hvoraf talende til *Mennisken*, *Hand* sigis at *svære*; fordi de Ting som *Hand* taler, bôr, formedelst *Hans Villies* *Visbed* og *Uforanderlighed*, at holdis for *Eeder*. See *Psalm. cx. 4.* hvor der sigis, *Herren* soer, og *Ham* skal det ikke angre, &c. Og Jeg soer (siger hand) ved mig selv: Og dette er ikke en *Eed*. Thi *Hand* soer ikke ved en anden, hvilket er en *Eeds* *Egenskab*, men ved sig selv. Derfor Gud svoerer ikke efter *Menniskens* *Maneer*, ikke beller kand vi deraf tage *Exempel* til at *svære*; men lader os saa giøre og saa sige, og viise os selv saadanne i Ord og *Gierning*, som ikke have fornôden at giøre *Eed* for vore *Tilbôrere*. men lade vore Ord i sig selv have *Sandbeds* *Vidnisbyrd*: Thi saaledis skal vi visseligen efterfølge Gud.

Gud svoerer ikke ved en anden, men ved sig selv.

For

For det Siuvende, De imodfette; *At Christus soer,* Modfig.
og vi bôr at efterfølge Hannem.

Jeg svarer, At Christus ikke soer; og endskiönt Hand havde fyoret, som Hand var endda under Lowen, da vilde det ingenlunde forpligtet os saa at giøre under Evangelio; som hverken Omskiærelsen, eller at æde Paaske-Lammet giøre. Hvorom Jeronymus siger, *Alle Ting bequemme ikke os, som Tienere,* Hier. lib. Ep. Part. 3. *som anstod vor Herre, &c. Herren soer, som en Herre,* Tract. 1. Ep. 2. *som intet Menneske kunde forbyde at svære: Men til os, som ere Tienere, er det ikke lovligt at svære, fordi det forbydis os af Herrens Low. Dog, at vi ikke skulle forargis ved Hans Exempel, da har Hand ikke svoren, efterdi Hand befalede os ikke at svære.*

For det Ottende, De sige; *At Paulus soer,* Modfig. *og det ofte, Rom. i. 9. Phil. i. 8. sigende, Thi Gud er mit Vidne, 2 Cor. xi. 10. Saa vist som Christi Sandhed er i mig. 2 Cor. i 23. Jeg kalder Gud til Vidne, paa min Siel. Jeg siger Sandhed i Christo, jeg lyver ikke. Rom. ix. 1. See, det vidner jeg for Guds Aafsyn, at jeg ikke lyver. Gal. i. 20. Og ligerviis udkræver Eeder af andre. Jeg vidner (siger hand) for Gud og den Herre Jesu Christo. 1 Tim. v. 21. Jeg besværer eder ved Herren, at I lade lese denne Epistel for alle Hellige Brôdre. 1 Theff. v. 27. Men Paulus vilde ikke giordt dette, dersom alle slags Eeder havde været forbudne af Christo, Hvis Apostel hand var.*

Til alt dette svarer jeg, Først; At saadan Maade Svær. at tale med er ikke Esder; ey heller saa agtet af vore Modstandere. Thi naar Leylighed haver det udkrævet, at vi, udi sære vigtige Sager, have sagt, *Vi tale Sandhed i Guds Frygt, og i Hans Aafsyn, som er vort Vidne, og vore Hierters Randsagere,* brugende saadanne slags alvorlige Bekræftelser, hvilke vi aldrig have vegred i hôte og vigtige Sager; ikke dis mindre har mand ydermeere udkrævet en Eed af os, med en Ceremoni at legge vor Haand paa Bogen, kysse den, oplôfte Haanden eller Fingrene, tillige med den gemeene Önsknings Maade, *Saa*

Eeds Ceremonier.

bielp mig Gud; eller, Lad den Almægtige Herre Gud bielp mig. For det andet, Dette imodfæger vore Modstanderis Meening, fordi Paulus var hverken for nogen Övrighed, som begierede en Eed af ham; ikke heller var hand selv nogen Övrigheds Person, der udkrævede en Eed af andre. For det tredje, Her spørgis ikke, hvad Paulus eller Petrus gjorde, men hvad deris og vor Mestere lærde at skulle giöris; og dersom Paulus soer, (hvilket vi ikke kand tro) da havde hand syndet imod Christi Befalning, endog efter deris egen Meening; fordi hand soer ikke for en övrighed, men i et Brev til sine Brödre.

Modfig.

For det Niende, De imodfætte, Esa. lxxv. 16. hvor hand, talende om de Evangeliske Tider, siger, At hvo som velsigner sig paa Jorden, skal velsigne sig i Gud, amen, og hvo som svær paa Jorden, skal svære ved Gud, amen; Thi de forrige Angæster ere glemte, og thi de skiultes fra mine öyne. Thi see, jeg skaber ny Himle, og ny Jord: Derfor (sige de) bör vi i disse Tider at svære ved Herrens Navn.

Svar.

Jeg svarer; Det er gemeenligen Propheternis Maneer at fremsöre de störste Skyldigheder, i de Evangeliske Tider, under Mojaiske Pbrafer, som iblant andre Stæder sees i Jer. xxxi. 38, 39, 40. Ezech. xxxvi. 25. og 40. og Esa. xlv. 23. Jeg haver soet ved mig, at for mig skal böyes hvert Knæ, ja, hver Tunge skal svære. Hvor det Ny Jerusalems Rettædighed, Evangelii Reenhed, med dets Aandelige Dyrkelse, og Christi Navns Bekiendelse, ere fremsatte under saadan Maade at tale med, som er brugelig i det Gamle Testamente, under Lowens Tveteller, under Ceremoniers, Templets, Offringers, Eeders, &c. Navne. Ja, det som Propheten taler her om at Svære, Apostelen Paulus udförligen forklarer om at Bekiende, sigende, Rom. xiv. 11. Thi der er skrevet: Saa sandt som Jeg lever, siger Herren, skal hvert Knæ böyes for mig, og hver Tunge skal bekiende Gud: Hvilket retteligen betragtet, ingen kand

Sværen udföris med at Bekiende under Evangelio.

kand nægte, at disse Ord, som Propheten brugte under Lowen, da de Ceremoniske Eeder vare i Brug, nemlig, *Hver Tunge skal svære*, ere af Apostelen, som var under Evangelio, da disse Eeder bleve affkaffede, udførde ved dette, *Hver Tunge skal bekiende*.

For det Tiende, De sige; *At Apostelen Paulus samtykker med Eeder, iblant Menniskene, naar hand skriver*, Heb. vi. 16. *Thi Mennisker svære vel ved en større, og Eeden er dem en Ende paa al Trette, til en Stadfæstelse. Men der ere ligesaa mange Stridigheder, Klammer og Bedrægelighed nu omstunder, som nogentid tilforn: Derfor giøris Eeder endnu fornøden.*

Modfig.

Jeg svarer; Apostelen paa denne Stæd giver tilkiende, hvad Mennisker forðum gjorde, som levede i Tvistigheder og Vantro; ikke hvad de burde at have giordt, eller hvad de Hellige gjorde, som vare Forløste fra Kiv og Vantro, og vare komne til Christum, Guds Sandhed og Amen. Ydermeere, hand tager alleniste en Lignelse af en vis Skik, brugelig iblant Menniskene, til at udføre det Gudommelige Løstis Troværdighed, at hand kunde opvekke i de Hellige saa meget dis meere Tillid til Gud, som havde lovet, ikke at opvekke dem til at svære imod Guds Low, eller styrke dem derudi; ney, ingenlunde: Thi den Sententz i Cor. ix. 24. lærer ikke Folk at løbe de forfængelige Veddeløb, hvorved de ofte, til at vinde et forfængeligt Klenodie, udmatter sig, til deris Legemers Skade og Fordervelse; Ey heller vil Christus, som er Fredsens Første, lære sine Disciple at Fegte, dermed at Hand viiser, Luc. xiv. 31. hvad saadanne Konger bør at giøre, som pleyer at føre Krig, som Forsigtige derudi. For det andet, Anlangende Trætter, Utrofasthed, og Tvivlsmaal iblant Menniskene, hvilke vore Modstandere bekræfte at være saa overflødige, at Sværen er nu omstunder ligesaa fornøden, som nogentid tilforn, da negte vi det aldelis ikke; thi vi see af daglig Erfarenhed, at alle slags Bedrægeri og Ondskab gaar

Svar.

Bedrageri
iblant de
Falske, ikke
iblant de
Sande
Christne,

i svang iblant verdslige Mennisker og falske Christne; men ikke iblant sande Christne. Men fordi Mennisken kand ikke tro hinanden, og derfor udkræve Eeder af hinanden, det vil derfor ikke følge, at sande Christne bør faa at giøre, hvilke Christus haver bragt til sand Trofasthed og Oprigtighed, baade imod Gud, og hverandre, og derfor har frelst dem fra *Twistigheder, Utroskab*, og paafølgeligen fra Eeder.

Modsig.

For det *Elleste*, De sige; *Vi give det Magt*, at der iblant sande Christne giøris ingen Eeder fornøden; men ved hvad Midler skal vi useilbarligen kiende dem? Det vil da følge at Eeder ere nu omstunder fornødne, og at det er lovligt for Christne at svære, nemlig, at saadanne kand faae Fornøyelse, som ikke ville bekiende den eller den Mand at være en Christen.

Swar.
Sandhed var
for Eeder.

Jeg svarer; Det er en Christen ingenlunde lovligt at svære, hvilken Christus haver kaldet til sin Evige Sandhed, der var førend alle Eeder, og forbød ham at svære; og i Stæden befalede hannem at tale Sandhed i alle Ting, til Christi Ære, som hannem kaliede; til at beviise, at Hans Disciplers Ord staa ligesaa meget til Troende, som alle verdslige Menniskers Eeder. Ikke heller er det dennem lovligt at være utro herudi, at de kunde behage andre, eller til at fri sig selv eller andre fra Skade: Thi saaledis vare de Første Christne for nogle Tider trofaste, hvilke, naar de vare fordrede til at svære, eendregteligen svarede, *Jeg er en Christen, Jeg svær ikke*. Hvad skal jeg sige om Hedningene, nogle af hvilke opnaadde den Grad? Thi *Diodorus Siculus* forteller i sin 16 Bog, At det var et Tegn til at tale Sandhed, iblant de Perler, at give den høyre Haand. Og de Skyter, som *Qu. Curtius* beretter, sagde, i deris Samtale med *Alexander* den Store, *Tenk ikke, at de Skyter bekrefte deris Venskab med Sværen*; de svære i at holde deris Løfter. *Stobæus*, i sin tredie Prædiken, forteller, At *Solon* sagde, En ærlig Mand burde at være i den Værdi, at hand ikke havde behov at svære; fordi det burde at holdis for hans Æris Formindskelse, der som

Hedenske
Vidnisbyrd
imod Eeder.

derſom hand nôddis til at ſvære. Pythagoras, i hans Oration, iblant mange andre Ting, fremſetter denne Lærdom, angaaende Regeringens Övelse og Forretning: *Lad intet Menneske kalde Gud til Vidne ved en Eed, ney ikke for Domstolen; men lad en hver ſaa venne ſig til at tale, at hand kand blive værdig til at betreis, endog foruden en Eed.* Baſil den Store berømmer Climias en Hedning, Fordi hand vilde beller betale Tre Talenter, hvilket er ontrent Tre Tuſinde Pund Sterling, end ſvære. Socrates, ſom Stobæus forteller, i ſin 14 Prædiken, havde denne Sententz, *Ærlige Menneskers Skyldighed udkræver, at de fremviſe for Verden, at deris Gierninger og Omgienſe er kraftigere end Eeder*: Hvilket ogſaa var *Iſocratis* Meening. Plato iligemaade imodſtod Eeder i ſine Domme, de Leg. 12. Quintilianus merker, *At det var fordum en Spot, om nogen var begiert at ſvære; men at fordre en Eed af en Adels-Mand, var ligesom at examinere ham ved Bøddelen.* Marcus Aurelius Antoninus, Rommerske Keyſer, ſiger, i hans Beſkrivelse paa en ærlig Mand, *Saadan er hans Redelighed, at hand ikke har nogen Eed fornøden.* Det ſamme vidnede og nogle Jøder, ſom Grotius forteller udaf *Maimonides*, *Det er et Menneske beſt at holde ſig fra alle Eeder.* De Eſſener, ſom Philo Judæus melder, holdt deris Ord at være meere kraftige end Eeder; og Eeder holdtis iblant dem ſom ufor nødne Ting. Og Philo ſelv, talende om det Tredie Bud, erklærer ſin Meening ſaaledis, *Det var bedre aldelis ikke at ſvære, men at venne ſig til at tale Sandhed, at bare Ord kunde være lige kraftige med en Eed.* Og andenſteds ſiger hand, *Det kommer bedre overeens med Naturlig Fornuft, at holde ſig aldelis fra at Svære; og at en ærlig Mands Ord ere ligesaa gode, ſom en Eed.*

Hvo vil da viidere tvivle, at, ſiden Chriſtus vilde have ſine Diſciple erholde den hōyeſte Fuldkommenheds Grad, da afſkaffede Hand Eeder, ſom et Svagheds Tegn og Figur, og i Stæden derfor indſatte Sandheds Brug? Hvo kand nu lenger tenke, at de

bellige

Eeder afſkaffede ved Chriſtum.

*Fædrenis
Viduisbyrd
imod Eeder
og Sværen.*

bellige Martyrer, og gamle Fædre, i de første Tre Hundrede Aar, og mange andre siden den Tid, have faaledis sat sig selv imod Eeder, alleniste til at straffe paa den forfængelige Sværen ved Creaturer, eller Hedske Afguder, som ogsaa var forbuden under Mosis Lov; og ikke ogsaa Sværen ved den Sande Gud, i Sandhed og Retfærdighed, som der var befalet? som Polycarpus, Justinus Martyr, Apolog. 2. og mange Martyrer, som Eusebius melder. Tertullian i hans Apol. cap. 32. ad Scap. cap. 1. om Afguder, cap. 11. Clem. Alexandrinus, Strom. lib. 7. Origen. in Mat. Tract. 25. Cyprianus, lib. 3. Athanasius, in pass. & cruc. Domini Christi. Hilarius in Mat. v. 34. Basilus Magn. in Psalm xiv. Greg. Nyssen in Cant. Orat. 13. Greg. Nanzanzenus in dialog. contra juramenta. Epiphanius adversus hæref. lib. 1. Ambros. de Virg. lib. 3. Idem in Mat. v. Chrysostom in Genes. homil. 15. Idem homil. in Act. Apost. cap. 3. Hieronymus Epistol. lib. part 3. Ep. 2. Idem in Zach. lib. 2. cap. 8. Idem in Mat. lib. 1. cap. 5. Augustinus de ferm. Dom. ferm. 28. Cyrillus in Jer. iv. Theodoretus in Deut. vi. Isidorus Pelusiota Ep. lib. 1. Epist. 155. Chromatius in Mat. v. Johannes Damascenus lib. 3. cap. 16. Cassiodorus in Psalm xciv. Isidorus Hispalensis cap. 31. Antiochus in Pandect. script. hom. 62. Beda in Jac. v. Haimo in Apoc. Ambrosius Ausbertus in Apoc. Theophylactus in Mat. v. Paschasius Radbertus in Mat. v. Otto Brunfelsius in Mat. v. Druthmarus in Mat. v. Euthymius Eugubinus Bibliotheca vet. patr. in Mat. v. OEcumenius in Jac. cap. v. vers. 12. Anselmus in Mat. v. Waldenses, Vicleus, Erasmus, in Mat. v. og in Jac. v. Hvo kand læse disse Stæder, og tvivle om deris Meening herudi? Og hvo, der troer at de vare imod alle Eeder, kand giøre Christi Navn en større Spot, end at paa ny underlegge Hans Efterfølgere det samme? Er det ikke høy Tid, at alle redelige og ærlige Mænd stræber at borttage denne Skam og Misbrug fra de Christne?

Ende-

Endeligen, De imodsette ; Dette vil bringe ind Bedrægeri og Forstyrrelse ; thi Bedragere vil paatage sig Gudfrygtigheds Skin, og under denne Efterladerheds og Friheds Nytte ville være uden al Frygt for Straf.

Modfig.

Jeg svarer ; Der ere Tvende Ting, som forpligter et Menneske at tale Sandhed : Først, Guds Frygt i hans Hierte, og Kierlighed til Sandhed ; thi hvor dette er, der giøris ikke *Eeder* fornøden til at tale Sandhed : For det andet, Frygt for Straf af Dommeren. Derfor lad den samme, eller en større Straf paaleggis dem, som bekiende saa stor Sandhed i Ord, og saa stor Eenfoldighed i Hiertet, at de ikke kand Lyve, og saa stor Ærbødighed til Christi Low, at de kand aldels ikke, paa nogen Maade, eller i nogen Ting, *Swære*, dersom de dette skulle overtræde ; og saaledis skal der blive den samme gode Order, ja, større Sikkerhed imod Bedragere, end om Eeder vare i Brug ; saa ogsaa ved den haardere Straf, som disse falske Hyklere skal undergaa. Heraf skal de ugudelige meere forfærdis, og ærlige Mænd frits fra al Undertrykkelse, baade i deris Gods og Frihed : Hvorfor Gud, for disse omme Samvittigheder, har ofte anseet Övrigheder og deris Regering, som en Ting, der er Hannem velbehagelig. Men om nogen kand viidere tvifse herom, nemlig, om det uden Forvirrelse kand skee i en Regering eller Stat, da lad ham ikkun ansee de *Foreemede Nederlande*, og hand skal see den gode Virkning deraf : Thi der, formedelst den store Mengde af Kiøbmænd, meere end paa nogen anden Stæd, der er ofte Anledning til denne Ting ; og endskiönt deris Tal er temmelig stort, som ere saaledis findede, hvilke Staterne disse Hundrede Aar have dette tilstæd, og endnu dagligen tilstæder ; dog ikke dismindre har deraf ingen Skade tilfaldet Republiken, Regeringen, eller God Orden ; men heller stor Gavn til *Handel*, og saa til Republiken.

Svar.

Lögnens Straf.

De Foreemede Nederlandis Exempel.

§. XIII. For det Siette, Den sidste Ting at betragte, er *Hevn* og *Krig*, hvilket er saa lige tvært imod

Hevn og
Krig imod
Christi Low

imod Christi Aand og Lærdom, som *Mørket* til *Liuſet*. Thi ligesom den ganske Verden (som tilforn ſagt er) er fuld af atskillige *Eeder*, *Bander*, *Beſpottelige Vanbelgelſer*, og *vederſtyggelige Meeneeder*, formedeltſt Christi Lowis Foragt; ſaa iligemaade, formedeltſt ſamme Lowis Foragt, er Verden fuld af *Vold*, *Undertrykkelſe*, *Mord*, *Rov*, *Brand*, *ødeleggelſe*, og alle ſlags *Løſagtighed* og *Grumbed*: Saa at det er at undre, at Mennsker, ſom ere ſkabte efter Guds Billede, ſkulle være ſaa meget vanſlegtede, at heller bære Brøllende Løvers Natur og Billede, Rivende Tigers, Glubende Ulvis, Vilde Biørnis, end Fornuftige og med Forſtand begavne Creaturers. Og er det ikke end langt meere forunderligt, at dette *vederſtyggelige Monſter* ſkulle findis, og opholdis iblant de Mennsker, ſom bekiende ſig ſelv voris *Fredſommelige Herris* og *Mesteris* Jeſu Christi *Disciple*, Hand ſom fremfor alle kaldis *Fredſens Førſte*, og har udførligen forbudet ſine Børn al Vold; og tvert imod, befale dem, at de, efter Hans Exempel, ſkulde efterfølge Taalmodighed, Kierlighed, Langmodighed, og andre Dyder, ſom en Chriſten ſømmer.

Hevn forby
dis af Chri
ſto.

Hør da hvad denne ſtore Prophete ſiger, ſom alle, under Livs Straf, ere befalede at høre, *Mat. v.* fra det 38 Vers til Enden. Ordene lyde ſaaledis: *I have hørt, at der er ſagt: øye for øye, og Tand for Tand: Men jeg ſiger eder, at I ſkal ikke imodſtaa det onde; men derſom nogen giver dig et Slag paa dit høyre Kindbeen, hold ham det andet ogſaa til. Og vil nogen gaae i Rette med dig, og tage din Kiortel, lad ham og bekolde Kaaben. Og nøder nogen dig til en Møl, gik to med ham. Giv den ſom dig beder; og viis ham ikke bort, ſom vil laane af dig. I have hørt, at der er ſagt: du ſkalt elſke din Næſte, og hade din Fiende: Men jeg ſiger eder, Elſker eders Fiender, velſigner dem, ſom eder bande, giører dem got, ſom eder hade, og beder for dem, ſom overfalde eder, og forfølge eder: Paa det I ſkulle worde eders Faders Børn, ſom er i Himlene.*

Himlene. Thi hand lader sin Soel opgaae over Onde og Gode, og lader Regne over Retferdige og Uretferdige. Thi dersom I elske dem, som eder elske, hvad faae I da for Løn? Giøre ikke ogsaa Toldere det samme? Og dersom I bilse eders Brødre allene, hvad giøre I da til overflod? Giøre ikke Toldere ligesaa? Derfor skal I være fuldkomne, ligesom eders Fader, som er i Himlene, er fuldkommen.

Diffe Ord, i henfeende til *Hevn*, som de forrige angaaende *Sværen*, forbyde nogle Ting, som tilfornæ var *Jøderne* tilladt, under deris Tilstand og Leylighed; og Befale dem, som ville være Christi Disciple, en meere ypperlig og fuldkommen Kierligheds, Taalmodigheds, og Lidelsis Udviifning, end hvad var af dem udkræved paa den Tid, og under de Omstendigheder, ved *Mosis* Low. Dette er ikke alleniste de fleeste, om ikke alle, de Gamle *Fædris* (faa kallede) Meening, for de første Tre Hundrede Aar efter Christum, men ogsaa mange andris; og almindeligen alle deris, som have retteligen forstaaet og forsvaret Christi Low om *Sværen*; som er at see af *Justin Martyr*, in *Dialog. cum Tryph.* ejusdemque *Apolog. 2.* Item ad *Zenam.* *Tertul.* de *Coronâ Militis.* It. *Apolog. cap. 21.* og 37. It. lib. de *Idolo. cap. 17, 18, 19.* It. ad *Scapulam. cap. 1.* It. adversus *Jud. cap. 7. og 9.* It. adversus *Gnost. cap. 13.* It. ad *Marc. cap. 4.* It. lib. de *Patientiâ cap. 6. og 10.* *Orig. cont. Celsum,* lib. 3, 5, 8. It. in *Josuam hom. 12. cap. 9.* It. in *Mat. cap. 26. Tract. 35.* *Cyp. Epist. 56.* It. ad *Cornel. Lactan. de just. lib. 5. cap. 18. lib. 6. cap. 20.* *Amb. in Luc. xxii.* *Chrysof. in Mat. v. hom. 18.* It. in *Mat. xxvi. hom. 85.* It. lib. 2. de *Sacerdotio.* It. in *1 Cor. xiii.* *Chromat. in Mat. v.* *Hierom. ad Ocean. It. lib. Epist. p. 3. Tom. 1. Ep. 2.* *Athan. de Inc. verb. Dei.* *Cyrill. Alex. lib. 11. in Johan. cap. xxv. 26.* Ja *Augustinus*, endskiönt hand er meget foranderlig i denne Sag, dog har hand paa disse Stæder fordømt *Fegten*, Ep.

*Christo Low
meere fuld-
kommen, end
Mosis.*

*Fædrenis
Vidniſbyrd
imod Krig.*

158, 159, 160. It. ad Judices, Epist. 263. It. ad Darium, & lib. 21. It. ad Faustum cap. 76. lib. 22. de Civit. ad Marc. cap. 6. som Sylburgius melder. *Euthym.* in Mat xxvi. og mange andre af disse Tider. *Erasmus* in Luc. cap. 3. & 22. *Ludov. Vives* in Introduc. ad Sap. 7. *Ferus*, lib. 4. Comment. in Mat. vii. & Luc. xxii.

*Christi
Lowe i det
Nye Testa-
mente ere
imod For-
følgelse,
Krig og
Fægten.*

Heraf seeis, at der er saa stor Sammenheng imellem disse tvende *Christi* Bud, at, som Hand fremfatte og befalede dem paa een Tid, saa paa samme Maade vare de antagne af Mænd i alle Tider, ikke alleniste i den første Kundgiørelse, ved de saa Disciple, men ogsaa siden de Christne tilvoxte, i de første Tre Hundrede Aar. Ja, endog i *Affaldet*, da den eene blev forkast, blev ogsaa den anden; og nu igien i *Oprettelsen*, og det *Evige Evangelii* fornyede Prædiken, bekiendis de som *Evige* og *Uforanderlige* Lowe, som egentligen henhøre til den *Evangeliske* Stand, og dens *Fuldkommenhed*: Hvorfra der som nogen afviger, da fattis hand en *Christens* Fuldkommenhed.

Og sandelig, Ordene ere saa klare i sig selv, at de (efter mit Tykke) ikke have viidere Forklaring fornøden, til at forstaa deris Meening: Thi mand kand ligesaa letteligen forlige de største Modsigelser, som disse vor Herris Jesu Christi Lowe, med deris ugudeligh Krig og Orlog; thi de ere aldelis gienstridige, Hvosomhelst kand foreene dette, *Imodstaa ikke det Onde*, med, *Imodstaa Vold med Vold*; iligemaade, *Holdt bannem til det andet Kindbeen*, med, *Slaa igien*; og atter, *Elsk dine Fiender*, med, *forderv dem, tag dem til Rov, forfølg dem med Mord og Brand*; eller, *Beder for dem, som eder forfølge*, og *bagvaske*, med, *Forfølg I med Bøder, Fengsel og Døden selv*, og ikke dem alleene, som ikke forfølge eder, men som bierteligen søgen og bagiere eders *Evige og Timelige Velfærd*: Hvosomhelst, siger jeg, kand finde Middel til at foreene disse Ting, er ogsaa god for at finde en Vey til at forlige Gud med *Dievelen*, *Christum* med *Antichristen*,

*christen, Lius med Mørk, og Godt med Ondt. Men dersom dette er umueligt, som det i Sandhed er, da vil og det andet blive umueligt; og Mennisken be-
drage ikkun sig selv og andre, imens de fordrifte sig
at tage sig saadanne urimelige og umuelige Ting fore.*

§. XIV. Ikke dis mindre, fordi somme, maa-
skee formedelst *U-agtsombed*, og af *Sedvane* eller
Paabud, overtræde denne *Christi Befalning*, da skal
jeg korteligen viise, hvor meget *Krig* imodfiger dette
Bud, og hvor uforeenige de ere med hinanden; og
paafølgeligen, At *Krig er ingenlunde lovlig for dem,*
som ville være Christi Disciple. Thi,

Først, Christus befaler, At vi skulle elske vore Mat. 5. 43.
Fiender: Men Krig, derimod, lærer os at hade og
ødelegge dem.

For det andet, Apostelen siger, At vi Stride ikke Eph. 6. 12.
efter Kiødet, og at vi have ikke Kamp med Kiød og
Blod: Men udvortis Krig er efter Kiødet, og imod
Kiød og Blod; til at udstyrte det eene, og forderve
det andet.

For det Tredie, Apostelen siger, At vore Strids 1 Cor. 10. 4.
Vaaben ere ikke Kiødelige, men Aandelige: Men ud-
vortis Strids Vaaben, saasom Stykker, Musqueter,
Spyd, Sverd, &c. ere Kiødelige, hvorum intet
talis iblant de Vaaben Paulus beskriver.

For det Fierde, Fordi Jacob vidner, At Krig og Jac. 4. 1.
Strid komme af de Vellyster, som stride i Kiødelige Men- Gal. 5. 24.
niskers Lemmer: Men Christne, det er, de som ere
rette Hellige, have kaarsfest Kiødet med dets Lyster
og Begierligheder: Derfor kand de ikke lade dem
løs med at føre Krig.

For det Femte, Fordi Propheten Esaias og Mi- Esa. 2. 4.
chæas have udførligen Propheteret, At Christus skal Mic. 4. 3.
dømme alle Folk, paa Herrens Husis Bierg, og da skal
de sammenslaa deris Sverd til Plovjern, &c. Og de De Første
Gamle Fædre, i de første Tre Hundrede Aar efter Christne al-
Christum, stadfestede, at disse Prophetier vare fuld- delis imod
fylgte i de Christne i deris Tider, hvilke vare aldels Krig.
imod Krig; hvorum Justinus Martyr, Tertullianus,

og

og andre kand læsis: Hvilket ingen har behov at undris over, saasom *Philo Judæus* overflødeligen vidner om de *Essener*, At der fandtis ingen iblant dem, som vilde giøre *Krigs Instrumenter*. Men hvor meget meere kom *Jesus* til den Ende, at *Hand* kunde afholde sine *Efterfølgere* fra at *Krige*, og bringe dem til *Taalmodighed* og *Kierlighed*?

Esa. 65. 25. For det Siette, Fordi *Propheten* haver sagt, De skal ikke giøre ont, eller forderve paa alt *Herrens Helige Bierg*: Men udvortis *Krig* er anordnet til at giøre ont og forderve.

Joh. 18. 46. For det Siuvende, Fordi *Christus* sagde, At *Hans Rige* er ikke af denne *Verden*, og derfor at *Hans Tienere* skal ikke stride: Derfor de som stride, ere ikke *Hans Disciple* eller *Tienere*.

Mat. 26. 52. For det Ottende, Fordi *hand* straffede *Peder*, at *hand* brugte *Sværd*, sigende, Stik dit *Sværd* i sin *Sted*: thi alle de, som tage *Sværd*, skal omkommes ved *Sværd*. Hvorom *Tertullian* saaledis taler, lib. de *Idol*. Hvorledis skal *hand* fegte i *Fred* uden *Sværd*, hvilket *Herren* borttog? Thi endskiönt *Soldater* kom til *Johannem*, og antog *hans Ordinantz*; og enddog *Høviitsmanden* siden troede, dog tog *Hand* *Sværdet* fra en *hver Soldat*, i det *Hand* tog det fra *Peder*. Idem de *Coro. Mil.* spørger, Skal det lenger være lovligt at bruge *Sværdet*, saasom *Herren* siger, At den som bruger *Sværd* skal omkomme ved *Sværd*?

Rom. 12. 19. For det Niende, Fordi *Apostelen* paaminder de *Christne*, At de ikke forsvare sig selv, ey beller hevne sig med at vederlegge ont for ont; men give *Vreden* *Rum*, fordi *Hevnen* bôrer *Herren* til. Overvindes ikke af det onde, men overvind det onde med det gode. Derjom din *Fiende* hungrer, giv ham mad; derjom *hand* tørster, give ham *Drikke*: Men *Krig* lærer og paalegger det, som er tvert derimod.

Marc. 8. 34. For det Tiende, Fordi *Christus* kalder sine *Bôrn* til at bære *Hans Kaars*, og ikke at kaarsfeste og ibielflaa binanden; til *Taalmodighed*, ikke til *Hevngierighed*; til *Sandhed* og *Enfoldighed*, ikke til *bedragelige Krigs Trekker*,

Trekker, og Hyklari, hvilket *Johannes* selv forbyder, at *skye denne Verdens Ære*, ikke at *søge den med Krig og Orlog* : Derfor er Krig aldelis tvert imod *Christi Low og Aand*.

§. XV. Men atter imodfette de, *At det er lovligt at Krige, fordi Abraham førde Krig førend Lowen var givne, og Israels Børn siden Lowen var givne.* Modfig. 4.

Jeg svarer, som tilforn, 1. At *Abraham* samme Tid ofrede Offringer, og Omskar Mandkiønnet : Hvilket ikke dis mindre er ikke os lovligt under *Evangelio*. Svar.

2. At hverken Forfvars eller Anfalds Krig var *Israeliterne* lovlig, af deris egen Villie, eller deris eget Hue og Foretagende ; men de vare forpligtede alle Tider, om de vilde have en god og ønskelig Fremgang, først at adspørge *Guds Orakel*. Naar Israeliterne fore i Krig, da adspurde de Guds Orakel.

3. At deris Kriger, imod de ugudelige Landskaber, var en Forebildning paa de sande *Christnis Indvortis Krig*, imod deris Aandelige Fiender, hvorudi vi overvinde Dievelen, Verden og Kiødet.

4. Noget er udsørligen forbudet af *Christo*, *Mat. v. 38. &c.* som var *Jøderne* tilladt i deris Tid, formedelst deris Haardhed ; og tvert imod, os er befaleet at øve den synderlige Taalmodighed og Kierlighed, som *Moses* ikke befalede sine Disciple. Hvoraf *Tertullianus* siger vel imod *Marc. Christus* sandeligen lærer en ny Taalmodighed, forbydende endog den Uretferdigheds Hevn, som Skaberen tilstødde. Og lib. de *Patien. Lowen* har fundet meere end den har forliist, ved det at *Christus* siger, *Elsker eders Fiender*. Og udi *Clem. Alex.* Tid, de *Christne* vare saa langt fra Krig, at hand vidnede, at de havde ingen Volds Tegn eller Merker iblant dem, sigende, *Hvad giøris der fornøden at male Afguders Ansigter, for dem, som ikke engang maa ansee dem : Eller Sverd og Bue for dem, som efterfølge Fred ; eller Skaale og Drikke-Kar for dem, som ere Ædru og Afboldige, som Sylvius de Rev. Belg. siger.* Nogle Ting vare tilladte i det Gamle Testamente, formedelst Hiertets Haardhed.

For det Andet, De sige, *At Forfvar er Naturens Rettighed, og Religionen strider ikke Naturen imod.* Modfig.

Svar.

Jeg svarer, Lad saa være; men at adlyde Gud, og overgive os selv Hænnem i Tro og Taalmodighed, er ikke at forderve Naturen, men at ophøye og fuldkomme den; nemlig, at ophøye den fra det Naturlige til det Overnaturlige Liv, ved Christum levende derudi, og det bestyrkende, at det kand giøre alle Ting, og blive meere end Seyervindere.

Modsig.

For det Tredie, De imodsette, *At Johannes ikke afskaffede eller fordømte Krig, da Soldaterne kom til hænnem.*

Svar.

Jeg svarer, Hvad da? Spørrmaalet er ikke om *Johannis* Lærdom, men *Christi*, hvis Disciple vi ere, og ikke *Johannis*: Thi *Christus*, og ikke *Johannes*, er den Prophete, som vi alle bør at høre. Og endskiønt *Christus* siger, *At iblant dem, som ere fødte af Qvinder, der var ingen større Propbete, end Johannes den Døbere; dog tillegger Hand, at den, som er mindre i Guds Rige, er større end Hand*: Men hvad var *Johannis* Svar, at vi kand see, om det kand forsvare vore Tiders Soldater? Thi dersom vi det nøye ansee, da siunis det, at hvad hand forestiller Soldaterne, klarligen forbyder dem Krigs Væsen; thi hand befaler dem, sigende, *Udsuer ingen med Overvold, og giører ey Uret med Spidsfindighed; og lader eder nøye med eders Sold.* Lad dette vel tagis i Agt, nemlig, at hand afraader dem fra Vold og Uret; og naar dette tagis bort, da seer jeg ikke, hvorledis Stridsmænd vil Krige? Thi er ikke *Vold*, *Spidsfindighed* og *Uret*, de trende *Krigens* Egenkaaber, og hvad den naturligen fører med sig?

Luc. 7. 28.

Luc. 3. 14.

Modsig.

For det Fierde, De imodsette, *At Cornelius, og den Hovedsmand, som ommeldis Mat. viii. 5. vare Stridsmænd; og der meldis intet om, at de afslagde deris Krigs Væsen.*

Svar.

Jeg svarer; Ikke heller læser mand, at de bleve ved derudi. Men det er mest troligt, at dersom de bleve ved *Christi* Lærdom (og vi læser intet om deris Affald fra Troen) at de ikke bleve ved i deris Krigs Væsen; besynderlig dersom vi betragte, at de

de *Christne* aldelis aflagde Krig, to eller tre Hundrede Aar derefter, i det minste lunge efter deris Tid, derfom vi maa tro Keyser *Marc. Aurel. Anton.* som saaledis skriver: — Jeg bad til mine Fædris Guder; men da jeg befant mig selv af dennem forladt, og af Fienden tvungen allevegne; betragtede min Krigs magts Svagbed, da kaldede jeg paa een, og bad dem om Hielp, som hos os kaldis *Christne*, af hvilke jeg fant en *Christne*, stor Mengde: Og jeg nødde dem med Trusler, hvilke som ikke burde at have skeed; fordi jeg siden forstod, hvorudi var deris Styrke og Magt: Derfor de hverken begav sig til at bruge Spind eller Trompeter, thi det er ikke deris Skik saa at giøre, formedelft deris Guds Navns skyld, som de bære i deris Samvittigheder: Og dette var ontrent Hundrede og Trefindstyve Aar efter *Christum*. Hertil kand og anfôris disse Ord, som de *Christnis* Svar, i *Justin Martyr*, i *πολεμῶμεν τοῖς ἰχθύοις*, det er, Vi stride ikke mod vore Fiender. Og fremdelis *Martini* Svar til *Julianum Apostatam*, beretted af *Sulpicio Severo*: Jeg er en *Christi* Strids-Mand, derfor kand jeg ikke segte; hvilket var Tre Hundrede Aar efter *Christum*. Det er derfor ikke troligt, at de bleve ved i deris Krigs Væsen. Hvorledis da kommer *Vincentius Lyrinensis*, og *Papisterne*, overeens med deris Regel: Det som Altid, Allevegne, og af Alle er antagen, &c.? Og hvad bliver der af *Præsterne* med deris Eed, At de hverken bår, eller vil, forklare Skriften, uden efter Fædrenis Almindelige Brug? Thi det er saa umueligt at negte, at de Første *Christne* forfagede al Hevn og Krig, som at formôrke Solen paa Himmelen.

Og endskiönt dette er nesten alle vitterligt; saa dog alligevel seer mand, at alle slags Sekter paa denne Tid forsømme og foragte denne *Christi* Low, og forfølge andre, som for Samvittigheds skyld ikke kand bifalde dem derudi. Saa at vi have lid meget i vort Fædrene Land, fordi Vi hverken selv kunde bære Vaaben, eller sende andre i vor stæd, eller give vore Penge for at kiøbe Trommer, Faner, og andre Krigs Instrumenter. Og endeligen, Fordi vi ikke kunde holde vore Døre, Vinduer, og Kramboder tillukte, for

Forfølgelse
for at ikke
bære Vaa-
ben, og ik-
ke Faste og
Bede for
Seyervin-
ding.

Samvittigheds skyld, paa faadanne Faste- og Bede-Dage som vare bestemte, til at anholde om en Velsignelse paa og Fremgang for Landets og Rigets Vaaben, under hvilke vi leve; ey beller giøre Takfigelse for den Seyer, som erholdis ved Blods Udgydelse. Ved hvilken Samvittigheds Tvang, de vilde have nød vore Brødre, boende i atskillige Lande, som førde Krig mod hinanden, til at have anholt hos Gud om stridige og usammenholdige Ting, og paafølgeligen umuelige; thi det er umueligt, at to Partier stridende med hinanden, skulle begge erholde Seyer. Og fordi vi ikke kand holde med dem i derne Forstyrrelse, da ere vi derfor *Forfuldte*. Ja og andre, som med os vidne, at det er ulovligt for *Christne* at bruge Vaaben, see skievt paa os: Men hvem af os to ere meest trofaste i dette Vidnisbyrd imod Vaaben? Enten de, som paa visse Tider, efter Övrighedens Order, til-lukke deris Krambode og Huse, og komme til-sammen i deris Forsamlinger, til at bede for deris Vaabens Fremgang, eller at giøre Takfigelse for en eller anden Seyer, hvorved de giøre sig selv lige med dem, som elske Krig og Orlog: Eller vi, som ikke kand giøre disse Ting, for samme Samvittigheds skyld, at vi ey med vore Gierninger skulle nedbryde, hvad vi i Ord opbygge; skal vi overgive til alle retsindige Mænds Domme.

Modfig. For det Femte, De sige; *At Christus*, Luc. xxii. 36. talende til sine Disciple, befaler dem, *At den, som da intet Sverd havde, skulde selge sin Kiortel, og kiøbe sig et Sverd: Derfor, sige de, Vaaben ere lov-lige.*

Svar. Jeg svarer; Nogle forstaa dette om det *udvortis Sverd*, men alleniste ansee det, som den Leylighed angaaende: ellers dømmende, at det er forbudet de *Christne* at Krigte under Evangelio. Iblant hvilke er *Ambrosius*, som paa dette Stæd faaledis taler: O Herre! Hvorfor befaler Du mig at kiøbe et Sværd, som forbyder mig at segte dermed? Hvi befaler Du mig at have det, som Du forbyder mig at drage af Balgen?

Balgen? Uden maaskee en Forsvar er reede, men ingen Hevn fornøden; og at jeg maa seeis at have været god for at Hevne mig, men vilde dog ikke. Thi Lowen forbyder mig at slaa igien; og derfor maaskee sagde Hand til Peder, som bragte to Sværd, [Det er nok] ligesom det havde været lovligt, indtil Evangelii Tider, at Retferdighed kunde læris i Lowen, men Godbeds Fuldkommenhed under Evangelio. Andre dømme, at Christus haver her talt Aandeligen, og ikke efter Bogstaven; som Origenes over Mat. xix. siger, Dersom nogen, anseende Bogstaven, som ikke forstaae Ordenis Meening, skal selge sit Legemis Klædebond, og kiøbe et Sværd, tagende Christi Ord anderledis end Hans Meening, hand skal omkomme: Men anlangende hvad Sværd Hand omtaler, giøris ey fornøden her at melde. Og sandeligen, naar vi betragte Disciplernis Svar, Mestere, see, her er tvende Sværd; talende om udvortis Sværd: Og atter, Christi Svar, Det er nok; da siunis det, at Christus ikke meente, at de andre, som ingen Sværd havde, (thi de havde alleniste to Sværd) skulle følge deris Kiortle, og kiøbe udvortis Sværd. Hvo kand tenke, at Hand, i den henseende, skulle have sagt, at To var nok? Men nok er det, at Vaabens Brug er ulovlig under Evangelio.

Peder brug-
te To Sværd.

For det Siette, De imodsette; At Skriften og de Gamle Fædre (saa kallede) alleniste forbyder særdelis Hevn, og ikke Vaabens Brug, til at forsvare vort Land, Liv, Hustruer, Børn og Gods, naar övrigbeden det befaler; efter som övrigbeden bör at adlydis: endskiönt særdelis Mænd ikke kand lovligent af dem selv giøre dette, saa ere de dog dertil forpligtede, naar det dem af övrigbeden befalis.

Modfig.

Jeg svarer; Dersom Övrigheden er en sand Christen, eller begierer saa at være, da bör hand selv först at adlyde sin Herris Befalning, som siger, Elsker eders Fiender, &c. og da kunde hand ikke befale dem at slaa dem ihjel: Men dersom hand ikke er en sand Christen, da bör vi at adlyde vor Herre og

Svar.
Övrigbed
bör at adly-
de deris
Herris
Christi Be-
falning.

Lud. Vives,
imod Vaaben.

Konge, Jesu Christo, hvilken hand og saa bør at adlyde: Thi i Christi Rige, alle bør at undergive sig Hans Lowe, fra den høieste til den ringeste, det er, fra Kongen til Bettleren, og fra Keyseren til Bonden. Men, Ach! hvor skal vi finde saadan Lydighed? O beklagelige Fald! Hvorom *Ludovicus Vives* har vel skrevet, lib. de con. vii. *Christ. sub. Turc.* som *Fridericus Sylvius* beretter, Disc. de Revol. Belg. p. 85. Kongen kom ind i Kirken, ikke som en slet og ret Christen, hvilket havde været helst at ønske; men hand førde ind med sig sit Adelskab, sin Herlighed, sine GEVÆR, sine Vaaben, sine Triumfbuget, sin Statz, sin Hofferdigbed, sin Overdaadighed; det er; Hand kom ind i Christi Huus, med Dievelen i sit Selskab; og, det som ikke kunde skee, hand vilde have sammensøyet tvende Huse, og tvende Byer, Guds og Dievelens, hvilket var saa umueligt, som at bringe Rom til Constantinopel, som ere saa langt fra hinanden, baade til Lands og Vands. (Hvad Samquem, siger Paulus, er der imellem Christum og Belial?) Deris Nidkierbed kiølede efterbaanden, deris Tro forminskede, at deris Gudfrygtighed astog; i Staden hvorfor vi nu bruge Skygger og Figurer, og (som hand siger) jeg vilde ønske, vi kunde bebolde dem: Saa vidt *Vives*. Men endeligen, anlangende dette, saasom intet siunis meere tyert imod Menniskens Natur, og saasom af alle Ting eens egen Forfvar siunis mest forfvarlig, som det er Mennisken mest vanskeligt, saa er det den fuldkommeligste Deel af den Christne Religion, som det, hvorudi Selv-Fornegtelse, og en blot Tillid til Gud, lader sig mest tilsiune; og derfor haver Christus og Hans Apostle efterladt os herudi et meget fuldkommen Exempel. Angaaende den Christne Verdens

Om denne
nærværende
den Christne
Verdens
Övrighed.

Övrighed, som nu er, da, endskiönt vi ikke aldelis negte dem det Christne Navn, formedelst den offentlige Bekiendelse de giøre af Christi Navn; dog maa vi dristeligen stadfeste, at de ere langt fra den Christne Religions Fuldkommenhed: fordi i den stand, som de ere udi, (som jeg tilforn paa atskillige Stæder ha-

ver merket) ere de ikke komne til Evangelii reene Huusholdning. Og derfor, mens de ere i den Tilstand, skal vi ikke sige, at *Krig*, som anfangis af en lovlig Aarsag, er dennem aldelis ulovlig. Thi ligesom Omskiærelsen, og andre Ceremonier, vare til en Tid tilstæd *Jøderne*, ikke fordi de enten af sig selv vare fornødne, eller lovlige paa den Tid, efter Christi Opstandelse; men fordi den Aand var ikke endda opstanden i dem, hvorved de kunde frelsis fra saadanne Rudimenter: Saa det *Christne Navns* Bekiendere, som nu omstunder ere, som ere endnu i en Blending, og ikke i den taalmodige lidende Aand, ere ikke endnu reede for denne Christendoms Form, og derfor kand ikke lade at giøre Verge, indtil de erholde den Fuldkommenhed. Men for saadanne, som Christus har bragt til dette, er det ikke lovligt at forsvare sig selv med *Vaaben*, men de bør over alle Ting at forlade sig paa Herren.

§. XVI. Men til *Slutning*, Derfom at give og annamme Flatterende Titler, som ikke brugis for- *Slutning.* medelst de Dyder, som Personer ere med begavne; men gemeenligen givis af ugudelige Mennisker, til saadanne som de selv ere: Derfom at Bukke, Neye, og Skrabe til hinanden; Derfom ideligen at erkiende sig hinandens *Ydmygte Tienere*, og det ofteste, uden ringeste Tanke til at giøre nogen virkelig Tieniste; derfom dette er den Ære, som kommer fra Gud, og ikke den Ære som er her neden til, da maa i Sandhed vore Modstandere holdis for at være Troende, og vi fordømmis som Hoffærdige og Traadfige, i at negte alle disse Ting. Men derfom med *Mardocheus*, at negte Bukkelse til den Hoffærdige *Haman*; og med *Elibu*, ikke at give Titler til nogen, at vor Skabere ikke skulle straffe os; og derfom efter *Peders* Exempel, og Engelens Raad, at bukke alleniste til Gud, og ikke til vore Medtjenere; og derfom at kalde intet Menniske *Herre* eller *Mestere*, undtagen under sære Relationer, efter Christi Befalning; derfom disse Ting, siger jeg, ikke bør at lastis paa, da ere vi ikke strafværdige, at vi giøre derefter.

derefter. Derfom at være forfængelig og overdaadig i Klæde dragt, at sminke Anfigtet, at flette Haar; derfom at klæde sig med Sølvs, Guld, og Ædelsteene, og at behenge sig med Baand og Kniplinger, er at være Tarvelig i Klædedragt; og derfom denne er de Christnis Prydelse; og derfom det er at være kaarsfest til Verden, Ydmyg, og Afholdig; Da ere i Sandhed vore Modstandere gode Christne, og vi Hofmodige, Sære og Overdaadige, i at være fornøyede med hvad Fornødenhed og Mangelighed udkræver, og fordømme hvad er meere og til Overflødighed; men ellers ikke. Derfom at bruge Leege, Løyer, og Spil; derfom at Spille Kort og Bretspil, Leege Juel, Danse, Siunge, bruge Musicaliske Instrumenter, Comedier, og Skuespil, og at Lyve, tale Giekkeligen, og andet faadant meere, er at være altid i Herrens Frygt; og at giøre alle Ting til Guds Ære; derfom det er at fuldende voris Reyse her i Frygt; og at bruge Verden, som vi ikke brugte den; og derfom dette er ikke at skikke os efter vore forrige Begieringer; ikke at være lige skikkede, efter denne Verdens Aand og forfængelige Omgængelse; Da ere vore Modstandere, endskiønt de bruge disse Ting, og forsvare dem, rette Fromme, Ædru, Afholdige og Selvfornegtende Christne, og vi med rette lastværdige, for at straffe paa dem; men ellers ikke. Derfom at tage Guds Hellige Navn forfængeligen; at fordre Eeder af hinanden i en hver ringe Handel; derfom at Kalde Gud til Vidne i saadanne Ting, i hvilke en Jordiske Konge vilde holde sig selv for god at være Kaldet til Vidne, er et Christen Menniskis Skyldighed, da maa jeg bekiende, at vore Modstandere ere ypperlige gode Christne, og vi feyle i vor Skyldighed: Men derfom det befindis anderledis, da maa endeligen voris Lydighed til Gud i denne Ting være Høflig behagelig. Derfom at Hevne os selv, eller at give Ont for Ont, Uret for Uret, Slag for Slag, at tage Øye for Øye, Tand for Tand; derfom at fegte

for udvortis og forfengelige Ting, at Krige imod hinanden, som vi aldrig tilforn have seet, eller nogen Tid haft Tvistighed eller udestaaende med, og ofte aldelis ukundige i Krigens Grund og Aarsag, alleniste, at Landenis Övrighed begynder og ypper Trætter imellem hinanden, og Aarsagen dertil Soldaterne, som stride, mesten Deelen ubekiendt, saa vel som paa hvis Side Ret eller Uret er; og dog alligevel at være saa ivrige og glubende imod hinanden, at forderve og ödelegge alt hvad forekommer, at denne eller den anden Dyrkelse kand blive opfat eller afskaffet; Derfom at giøre dette, og meget meere af samme slag, er at fuldkomme Christi Low, da ere i Sandhed vore Modstandere sande *Christne*, og vi elendige *Kættene*, som lade os selv Fangis, Fengslis, Berövis, Hudstrygis, Landforviisfis, og i alle maade ilde medhandlis, uden Modstand, *settende vor Tillid allene til GUD*, at Hand maa forsvare os, og ledsage os ved *Kaarsets Vey* til sit *Rige*. Men derfom det er anderledis, da skal vi visseligen erholde den *Belønning*, som Herren har lovet dem der *Henge ved Hannem*, og i at fornegte sig selv, alleniste *forlade sig paa Hannem*.

Og *in summa*; Derfom at bruge alle disse Ting, og mange fleere, som kunde opregnis, er at *vandre paa den snevre Vey*, som fører til *Livet*, er at *tage op Christi Kaars*, er at *døe med Hannem til denne Verdens Lyster og Forfængeligheder*, og at *opstaa med Hannem til et nyt Levnet*, og at *sidde med Hannem i Himmelske Stæder*; Da maa vore Modstandere holdis for *saadanne*; og de have ikke fornöden at frygte sig at være paa den *Brede Vey*, som leder til *Fordervelse*; og vi have skammeligent bedraget os selv, at vi have aflagt alle disse Ting for Christi skyld, til at *kaarfeste vore egne Begieringer*, og at *forskaffe os selv Skam og Spot*, Had og Avind fra denne Verdens Mennisker: Ikke at vi ved saadan Gierningtenke at *fortiene Himmelen*; men som forvissede, at de ere *ivert imod Hans Villie*, som *igienkiöber og frelser sine*

faa Børn fra Kierlighed til denne Verden, og dens
Regjeringer, og leder dem i Sandheds og Helligheds
Veye, i hvilke de vandre med Fornøyelse.

S L U T N I N G.

REDELIGE Læsere, Derfor du, i Herrens
sande Frygt, begiver dig selv til at betragte
dette Religions System, som her andragis, med
dets Harmoni og Sammenheng, saa vel med sig selv,
som med Skriftens Sandhed, da tviler jeg ikke, at
du jo vil sige med mig, og mange flere, at dette er
den Aandelige Christi Aabenbarels Dag, hvorudi
Hvad paa nye Aabenbarer Sandheds og Retferdig-
heds Gamle Veye. Thi du seer her den *Christne Re-*
ligion, i alle dens Stykker, retteligen Stadfæstet og
Befæstet, saasom den er en Levende, Indvortis,
Aandelig, Reen og Væsentlig Ting; og ikke en
bare Form, Skin, Skygge, Indbildning og Meen-
ing, som alt for mange hidindtil have holdet den,
hvis Frugter udviise, at de fattis det, som de have
Navnet af: Og dog ere mange af dem saa forliebte
i deris øde Form og Skygger, at de ikke undsee sig
at bagtale os, for at fremviise og kalde dem til Le-
gemet; som vi derfor negtede og forfæmmede den
sande Christendoms Form og udvortis Part, hvilket
Gud (som er Hjerternes Randsagere) veed at være
stor Usandferdighed. Saaledes, fordi vi have alvor-
ligen formanet Menneskene at søle efter Gud nær og
i dem selv, ladende dem viide, at deris Meeninger
om Gud, som Hand er oven over Skyerne, vil lidet
gavne dem, derfor de ikke søle Ham nær: Heraf
have de søgt af Ondskab at indføre, at vi negte no-
gen Gud, uden den som er inden i os. Fordi vi give
Folk at forstaa, at det er *Liufer* og *Lowen* indvortis,

og ikke *Bogstaven udvortis*, som retteligen kand sige dem deris Tilstand, og leede dem udaf alt Ont: Heraf sige de, vi foragte Skriften, og opfette vore egne Indbildninger over dem. Fordi vi lade dem viide, at det ikke er deris Tale eller Tro om Christi udvortis Liv, Lidelse, Død og Opstandelse, ikke meere end *Jødernis* raaben, *Herrens Tempel, Herrens Tempel*, som vil nytte dem, og retferdiggiøre dem i Guds Aasiun men at de maa kiende *Christum i dem*, som de have kaarsfest, at være opreist, og at retferdiggiøre og forløse dem fra alle deris Misdgierninger: Heraf sige de, at vi negte Christi Liv, Død, og Lidelser, Retferdiggiørelse ved Hans Blod, og Syndernis Forladelse formedelst Hannem. Fordi vi lade dem forstaa, imens de tale og slutte om *Opstandelsen*, at de have meere fornøden at kiende den *Retferdige*, som de have ihjelslaget, at være *opstanden i dem Jesu*, og at være visse paa at være deelagtige i den *første Opstandelse*; og dersom dette befindis, da ville de være meere dygtige til at dømme om den *anden*: Heraf sige de, At vi fornegte Legemens Opstandelse. Fordi vi naar vi høre dem tale daarligen om Himmelen og Helvede, og den yderste Dommedag, formane dem at komme udaf den *Helvedis Tilstand* de ere udi, og komme ned til Christi Dom i deris *Hierter*, og tro paa Livet, og følge det, at de saaledis kand komme til at sidde i de himmelske Stæder, som ere i Christo Jesu: Heraf sige de af Ondskab, at vi negte nogen Himmel og Helvede, uden det som er inden i os, og at vi negte en almindelig Dom: Hvilket, Gud veed, os falskeligen paadigtis, som Gud haver opreist til den Ende, og samlet os, at Hand ved os kunde beskiemme de Visis Visdom, og til intet giøre de Klogis Forstand; og i og ved sin egen Aand og Kraft i et foragted Folk, (at intet Kiød skulle rose sig for Hannem) kunde nedrive det døde, mørke, fordervede Christendoms Billede, og bare Skal og Skygge, hvormed Antichristen har be-
draget Landene: Til hvilken Ende Hand haver kaldet

kaldet os til at være en Første Grøde af dem som
 tiene Hannem, og ikke meere dyrke Hannem i
 Bogstavens Gammelhed, men i Aandens Nyhed.
 Og endskiønt vi ere faae i Tal, i henfeende til andre;
 og svage, i henfeende til udvortis Styrke, hvilket vi
 ogsaa aldelis forkaste; og daarlige, derfom vi lignis
 ved denne Verdens Viise: Dog, som Gud har vel-
 signet os, for ald deris store Modstand, saa vil Hand
 fremdelis velsigne os; at hverken Menniskers eller
 Dievliis Konst, Viisdom, eller Magt, skal være god
 for at udslukke den *liden Gnist*, som er aabenbaret;
 men den skal tiltage, til at fortære alt det, som set-
 ter sig derimod. *Herrens Mund* haver det talet! Ja,
 Hand som er opreist i en *liden Levning*, skal opstaa
 og faa Fremgang ved samme Kraftis Arm i sin Aan-
 delig Aabenbarelse, indtil Hand haver overvundet
 alle sine Fiender, indtil alle Jordens Riger blive Jesu
 Christi Rige.

*Nu Hannem, som haver begyndt dette Verk, ikke
 iblant de Rige og Store, men iblant de Smaa og
 Fattige, og har Aabenbaret det ikke de Viise og
 Lærde, men de Fattige, Diende og Umyndige;
 ja Hannem, den Allene Viise og Almægtige GUD,
 være Ære, Herlighed, Taksigelse og Berømmelse,
 fra nu og til evig Tid. Amen. Hallelu-JAH.*

Authorer,

Authorer, som i dette Bog anfôris.

ALANUS	427	Bucerus	207, 213
<i>Amandus Polanus</i>	224	Buchanan	179
<i>Ambrosius Ausbertus</i>	538	Bullinger	206
<i>Ambrosius Mediolanensis</i>	III, 487, 531, 538, 541, 548	Calvinus	30, 31, 32, 54, 63, 97, 112, 209, 222, 309, 335, 416, 424, 438, 455, 468, 489, 506
<i>Amesius</i>	224, 471	Carlostadius	489
<i>Anselmus Biskop af Canterbury</i>	538	Casaubonus	509
<i>Antiochus</i>	538	Cassiodorus	538
<i>Apollinarius</i>	123	Castellio	489
<i>Athanasius</i>	8, 486, 532, 538, 541	Catechismus af Westmynst.	228
<i>Augustinus Bakerus</i>	365	Chamierus	206
<i>Augustinus</i>	7, 36, 67, 80, 96, 110, 112, 177, 178, 179, 206, 208, 209, 243, 248, 426, 430, 538, 541	Chemnitius	209
<i>Author de vocat. Gentium</i>	110, 158	Christianus Druthmarus	538
<i>Basil den Store</i>	531, 537, 538	Chromatius	538, 541
<i>Beda</i>	538	Chrysostomus	III, 473, 531, 532, 538, 541
<i>Bekiendelse af Augsburg</i>	225, 251	Cicero	176
— de <i>Franske Kirker</i>	54	Claudius Albertus Inunc.	214
— (<i>Trois</i>) af de <i>Hollandiske Kirker</i>	54	Clemens Alexandrinus	7, 156, 157, 177, 538, 545
— af de <i>Westmynsterske Theologi</i>	55, 63, 186	Concilium det Afzansiske	248
<i>Bellarminus</i>	191	— <i>Carthaginske</i>	55
<i>Bernardus</i>	8, 366	— <i>Florenciske</i>	42
<i>Bertius</i>	222	— af <i>Laodicea</i>	55
<i>Beza</i>	97, 207, 480	— det <i>Tridentiske</i>	91, 224, 490
<i>Boræus</i>	207, 213	Coret	222
		Cyprianus	487, 538, 541
		Cyrillus Alexandrinus	8, 144, 149, 150, 538, 541
		Dallæus	468
		Diodorus Siculus	536

Authorer som i dette Bog anføres.

<i>Epictetus</i>	3	<i>Jobannes Maresius</i>	511
<i>Epiphanius</i>	65, 538	<i>Ifidorus Hispalensis</i>	538
<i>Erasmus</i>	510, 538, 542	— <i>Pelusiota</i>	538
<i>Erfius</i>	214	<i>Justinus Martyr</i>	158, 177, 538, 541, 547
<i>Eusebius</i>	41	<i>Lactantius</i>	176
<i>Euthymius</i>	538, 542	<i>Lucas Osiander</i>	113, 298
<i>Eutyches</i>	123	<i>Ludovicus Vives</i>	177, 542, 550
<i>Forbes</i>	208, 209	<i>Lutber</i>	9, 112, 182, 185, 270, 488, 489, 510
<i>Franciscus Lambertus</i>	290, 373	<i>Marcus Aurelius Antoninus</i>	537, 547
<i>Fredericus Sylvius</i>	545, 550	<i>Martianus</i>	487
<i>Gelasius</i>	248	<i>Martyr</i>	98
<i>Gentileius</i>	224	<i>Melancthon</i>	9, 113, 207, 251
<i>Gerbardus Vossius</i>	151, 226, 251	<i>Musculus</i>	222
<i>Godeau</i>	511	<i>Mode, det Arclatensiske</i>	111
<i>Gregorius den Store</i>	8	— til Dort	54, 96
<i>Gregorius Nazianzenus</i>	538	<i>Nicholaus Arnoldus af Frane-</i>	
<i>Gregorius Nyssen</i>	538	<i>quer,</i>	269, 291, 293, 316, 332, 334, 415, 428
<i>Haymo</i>	538	<i>Oecumenius</i>	538
<i>Hieronymus</i>	8, 65, 70, 247, 487, 507, 532, 533, 538, 541	<i>Origines</i>	10, 300, 538, 541, 549
<i>Hilarius</i>	486, 487, 538	<i>Otho Brunsfeldius</i>	538
<i>Hildebrand</i>	484	<i>Papirius Masson</i>	427
<i>Himelius</i>	214	<i>Paræus</i>	97, 203
<i>Historie om det Tridentiske</i>		<i>Paschasius Ratbertus</i>	538
<i>Concilio</i>	489, 490	<i>Paulinus</i>	509
— om Reformationen i		<i>Paulus Riccius</i>	450
<i>Frankrig</i>	506	<i>Pbilo Judæus</i>	537, 544
<i>Howel</i>	510	<i>Pbocylides</i>	177
<i>Hofius</i>	487	<i>Piscator</i>	98
<i>Hugo Grotius</i>	531, 537	<i>Pithæus</i>	427
<i>Jobannes Damascenus</i>	538	<i>Platina</i>	280
<i>Jobannes Ferus</i>	542		
<i>Jobannes Floracensis</i>	427		
<i>Jobann Hus</i>	78		

559
Authorer som i dette Bog anföris.

<i>Plato</i>	175,537	<i>Sulpitius Severus</i>	509,547
<i>Plotinus</i>	10,176	<i>Symmachi Epistler</i>	510,511
<i>Polybius</i>	531		
<i>Polycarpus</i>	41,538	<i>Tertulianus</i>	7,488,538,541,
<i>Prosper</i>	110,112		544,545
<i>Pythagoras</i>	176,537	<i>Theodoretus</i>	538
		<i>Theophilactus</i>	538
<i>Quintilianus</i>	537	<i>Thomas Aquinas</i>	36
<i>Quintus Curtius</i>	536	<i>Thysius</i>	205
<i>Reinerus</i>	497	<i>Victor Antiochenus</i>	151
<i>Richard Baxter</i>	214,224,225	<i>Vicentius Lyrinensis</i>	547
<i>Samtale til Oldenb. Ch. För.</i>		<i>Waldenses</i>	538
<i>Theo.</i>	226	<i>Wickliff</i>	538
<i>Seneca</i>	176		
<i>Smith, Doctor til Cambridge</i>	9	<i>Zanchius</i>	97,205,209,224
<i>Stobæus</i>	536,537	<i>Zwinglius</i>	91,98,214

E N D E.

[illegible]

Trijk-videlser

i Tilskriften.

P.	L.
iv	34 Uduelighed læs U-mu-
	dighed
x	26 være forvliſt / at være
	fordriven af
xiv	15 udflet, heller.

Udi Bogen ſelv.

1	22 ſtører / ſtørre
2	7 indelige / inderlige
3	1 efter Folk ſæt der
ibid	13 den / en
6	14, 23 Aanbenbareſe /
	Aabenbareſe
14	36 antet / andet
19	37 get / det
20	36 og / ey
30	27 Forvorceenhed læs
	Forvogenhed
31	17 aflade / forlade
ibid	22 udflet, en
32	22 Bifalninger / Befal-
	ninger
42	25 enten / nogen
ibid	33 tale / omtale
46	25 den / de
47	21 Miſtrøſte / twiſte om
49	17 taalelig / taabelig
50	26, 27 den eene, den an-
	den / de eene, de andre
53	17 det / rætt
54	31 meget / ſaa meget
57	1 Arument / Argument

P. L.

59	9 Skriftens læs Skriften
61	17 tørre / torde
64	19 vare / fare
66	33 et / at
81	9 Frygter / Frugter
87	24 Anima / Animaliske
90	25 udelukkis / indelukkes
ibid	29 ſkydige / ſkyldige
93	1 liuſer / opliuſer
98	38 udflet, ſaa
100	34 efter deris ſæt egen
102	18 udflet, at
103	7 prædikede / prædike
104	28 haver / have
115	30 udfrye / udfrye
ibid	35 for / ved
118	14 lige / gode
119	12 efter Skrek ſæt og
121	39 forſtafte / forkaſt
123	31 forſtafte / forkaſte
124	25 beſinde / beſind
128	21 evigeligen / evig tiid
144	38 forkaſte / forkaſtede
152	24 haft / have
158	25 foruden / ſom fattes
171	32 andre / under
172	2 blive / bleeve
179	21 min Skyder / mine
	Skygger
182	33 havde / have haft
185	23 atterſaa læs aldrig ſaa
197	37 imaadeligen / nogen
	ledis
198	28 Kiød / Kiøds

Trijk-videlser

P. L.

- 198 32 den *l.* dens
 209 2 for *l.* ikke imodstaa-
 ende
 ibid 7 forledis *l.* forlades
 ibid 8,9 udsluttis *l.* udslettes
 210 30 efter med *sæt* hannem
 224 28 Medlet *l.* Middel
 ibid 24 aller *l.* eller
 229 33 efter det *sæt* som er
 230 15 Fød *l.* Sød
 231 1,2 forbudne *l.* forbundne
 234 2 de *l.* det
 244 32 efter ikke *sæt* langt
 248 7 vider *l.* vi med
 251 12 dem *l.* den
 255 2 vegner *l.* vegrer
 260 28 Trois *l.* Religions
 262 15 opløst *l.* opløster
 270 6 Da *l.* De
 271 8 efter ikke *sæt* alleniste
 275 39 Skæl *l.* Skal
 285 15,16 i dem *l.* ligesom
 289 19 efter Ord *sæt* beviiser
 292 28 unde *læs* uden
 294 15 som de *l.* som den
 296 2 Sekt *l.* Orden
 300 25 svæge *l.* svække
 304 23 Overhed *l.* Fortrin
 305 17 Skilmisse *l.* Forskiæl
 ibid 38 Aands *l.* Aand
 307 21 Skilmisse *l.* Forskiæl
 310 4 Overhed *l.* Rang
 ibid 27 Aaldinge *l.* Ældste
 319 7,16 Legesvenne *l.* Leije-
 svende
 329 34 lag *l.* laa
 336 26 eller *l.* og
 341 4 verme *l.* varme

P. L.

- ibid 16 Sræben *l.* Stræben
 343 5 aller *i.* aldrig
 344 Hufvarelse *l.* Hufvalelse
 347 30 aller *l.* aldrig
 351 3 aller *l.* aldrig
 352 10 dijde *l.* dijbe
 ibid 13 Attra *l.* Attrae
 ibid 18 indortis *l.* indvortes
 361 36 med *l.* mod
 367 38 Onde *l.* Forfeelser
 368 29 efter skee *sæt* til een
 378 29 særdeligen *l.* særdeles
 385 10 tage *l.* toge
 390 16 efter som *sæt* det
 ibid *Marg.* efter ikke *sæt* uden
 393 25 forkaste *l.* forkastede
 402 31 giørligen *l.* virkeligen
 408 6 varig *l.* stedzevarende
 410 4 overlige *l.* ringe
 417 30 Mode *l.* Maade
 418 33 udslet, *at*
 422 26 skiøtter *l.* betenker
 423 23 efter besynderligen *sæt*
 til
 424 22 endelig *l.* u-forgæn-
 gelig
 425 10 at at *l.* det at
 427 19 Floracensis *l.* Floria-
 censis
 429 20 efter forblive *sæt* ey
 heller vorde
 440 30 i at *l.* at de
 ibid 38 Værelse *læs* Væsen
 441 36 umaneerligen *l.* u-fæd-
 vanligen
 455 16 at at *l.* det at
 356 5 efter Eller *sæt* hvad
 aarsag

P. L.

- 462 6 efterladt *l.* tilstaaet
 464 21 efter nu *sæt* bør holdes
 for
 466 11 stode *l.* bestoede
 ibid 13 staar *l.* bestaar
 467 36 sette *l.* satt
 476 29 tager *l.* bruger
 ibid 33 efter Menniskene *sæt* til
 478 30 order *l.* befaler
 482 6 det verste Onde *l.* den
 største U-læmpe
 483 40 giôr *l.* bekræfter
 484 22 Redskab *l.* Misbrug
 488 26 al *l.* alle
 496 24 Nôder *l.* Noder
 500 16 efterlader *l.* tillader
 ibid udslet til
 501 21 afholdig *l.* afholden
 503 32 er er *l.* er end
 515 21 Gud *l.* Guds

P. L.

- ibid 34 ftil *l.* stille
 516 6 efterladis *l.* tillades
 ibid 20 nôdt *l.* nijdet
 527 *Marg.* ude *l.* Uden
 529 37,38 i Sønnens komme
 l. ved Sønnens Ankomst
 530 12 kvad *l.* hvad
 538 6 og ikke oglaa *l.* og
 ey liigeledis
 541 *Marg.* Christo *l.* Christti
 ibid 30 udslet, ad
 542 36 søgen *l.* søge
 543 31 med *l.* til
 545 1 Hykleri *l.* Liftighed
 547 12 Spind *l.* Spiud

*I Autorernes. Tavle**lin. 1 dette Bog l. denne Bog.*

Frühling

1. April
2. April
3. April
4. April
5. April
6. April
7. April
8. April
9. April
10. April
11. April
12. April
13. April
14. April
15. April
16. April
17. April
18. April
19. April
20. April
21. April
22. April
23. April
24. April
25. April
26. April
27. April
28. April
29. April
30. April

1. April
2. April
3. April
4. April
5. April
6. April
7. April
8. April
9. April
10. April
11. April
12. April
13. April
14. April
15. April
16. April
17. April
18. April
19. April
20. April
21. April
22. April
23. April
24. April
25. April
26. April
27. April
28. April
29. April
30. April

